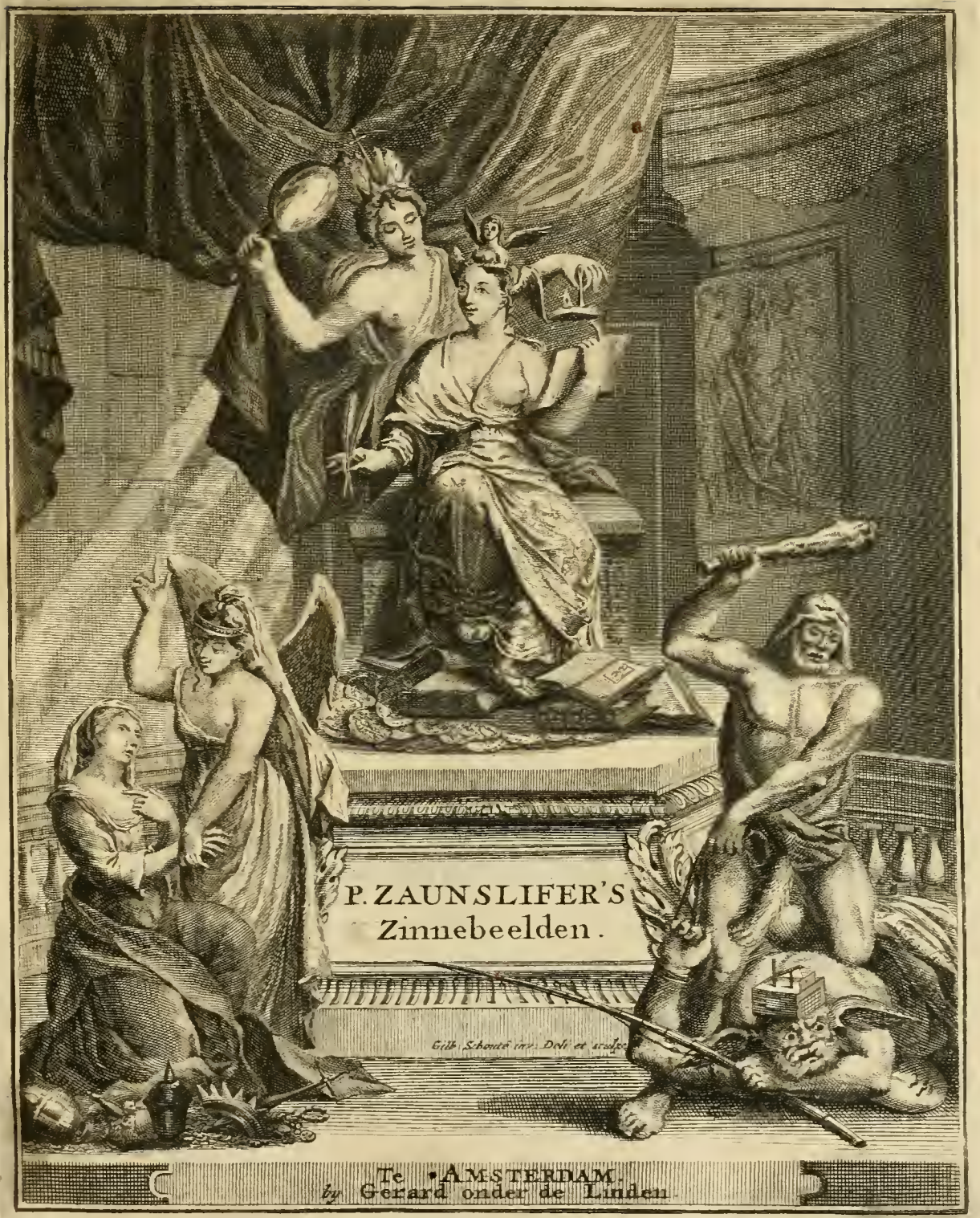
P. ZAUNSLIFER'S
Zinnebeelden.
Te AMSTERDAM
by Gerard onder de Linden

TAFEREEL
VAN
OVERDEFTIGE
ZINNEBEELDEN,

Gemaelt naer de Deuchden, Ondeuchden, Gemoetsdriften der Menſchen, Straffen Godts, en Zegeningen.

Eerſt beſchreven door

CESARE RIPA, PIERIUS VALERIANUS, ORUS APOLLO, en anderen:

Maer nu in meerder orde gebracht, met Godtsgeleerde Aenmerkingen, ſchoone Spreuken der Heidenen, oude Gedenkpenningen, en zeltzame eigenſchappen van Dieren, Boomen en Kruiden, verrykt: uit de Outheit van Joden, Grieken, en Romeinen, opgeheldert: en achter dezelve, naer hunne Zinnebeelden, de Zaligſpreekingen van Chriſtus, uit Mattheus cap. 5. uitvoerig verklaert

DOOR

PETRUS ZAUNSLIFER,

Bedienaer van het H. Evangelium te Vianen.

Met Kopere Plaetjes.

TE AMSTERDAM,
By GERARD ONDER DE LINDEN, CIↃ IC CCXXII.

Uitgegeven volgens Kerken-orde.

OPDRAGT

AEN ZYN

HOOG-GRAFELYKE GENADE

SIMON HENDRIK ADOLF,

DES H. ROOMSCHEN RYKS GRAEF, EN EDELHEER TOT LIPPEN,

SOUVERAIN HEER VAN VIANEN, EN ARMEIDE,

ERFBURG-GRAEF TE UTRECHT, enz. enz. enz.

HOOG-GEBOREN RYKSGRAEF, GENADIGE HEER,

DE *vreeze des Heeren*, weet *uw Hoog-grafelyke Genade*, dat een overſchoone deucht is in Vorſten en groote Perſonadien, uitſchitterende boven *de matigheit*, *kloekmoedigheit*, en *rechtvaerdigheit*, als de zilvere maen boven de mindere ſtarren. De *rechtvaerdigheit*, inderdaet, is een wezentlyke, en zeer nootzakelyke deucht in een Vorſt, waer door hy, om elk recht te doen, een onwrikbaer voornemen heeft, en om aen een ieder te geven, dat hem naer de Wet Godts, en de natuur der menſchen toekomt. Zeker, de Monarchien, Koningkryken, Heerſchappyen en Burgerſtaten, ſtaen pal op die twee Zuilen van *Godtvruchtigheit* en *Rechtvaerdigheit*. Daerom droegen de *Perſiaenſche Koningen* een byzondere zorg om hunne *Kroonprinſen* en *Zoonen* van het bloet, de ſchoone deucht van *gerechtigheit* te doen leeraren. *Suidas* melt uit *Nikolaus Damaſcenus*, dat de Koningk *Cyrus* was onderwezen, naer de vaderlyke wetten der Perzen, *in rechtvaerdigheit te oeffenen, en waerheit te ſpreeken*, δικαιοσύνην τε καὶ ἀλήθειαν ἐδιδάχθη. *Cyprianus* maelt de *gerech-*

rechtigheit af als *den vrede des volks*, *de beſchutting van het lant*, *de vreugde der menſchen*, *den trooſt der armen*. *Salomon*, die ſchranderſte der Vorſten, heeft uitdrukkingen van een zeer groote kracht, om het geluk van een *rechtvaerdigen* hemelbreet te verheffen. Hy zegt in zyn gulde Spreuken, cap. 21. vs. 21. *Die de rechtvaerdigheit en de weldadigheit najaegt, zal het leven, rechtvaerdigheit, en eere vinden.* En Spreuk. cap. 14. vs. 34. *De gerechtigheit verheugt een volk. Des Konings troon zal door gerechtigheit beveſtigt worden.*

Deze deucht van *gerechtigheit* is waerlyk de weergalooſte prael aen eens Koningks geduchte Majeſteit: zy is de onſchatbaerſte en fynſte parel aen de flonkerkroon der Vorſten, en Richters der aerde, ja hun beſte ſieraet.

De zoetſte metgezellinne van deze deucht in een Vorſt, is *de vreeze des Heeren*, of de *godtvruchtigheit*: echte zuſters inderdaet die elkander moeten vergezelſchappen. Immers de gerechtigheit kan geen ware deucht zyn, ten zy die opwelt uit de bronne of fontein van de godtvrucht, en vreeze Godts. Dit wiſt een Heiden, wanneer hy uitboezemde, *Pietate adverſus Deum ſublata, juſtitia tollitur*. *Lactantius* meent, Lib. 5. cap. 14. *Dat niemant de godtvrucht en den godtsdienſt kent, die onkundig is van de rechtvaerdigheit.* Onder de ſtaetkundige leſſen van *Ariſtoteles* vinden wy deze onvergelykelyke aen de Vorſten, namentlyk, *Dat zy den godtsdienſt voor alles moeten betrachten: want dan konde de Onderdaen zich veilig op hun verlaten. Want* (zegt die Wysgeer zeer aenmerkelyk) *hoe kan zulk een Vorſt zyn Onderdanen lagen leggen, en bedriegen, die de Goden zelfs tot zyn helpers en beſchermers heeft.* Hoe hoogwys was de raet van *Seneka*, *Quisquis juſtitiam ſectari deſideras, prius Deum time*. En waerlyk, wie zal zyn medeſterveling lief hebben en recht doen, die zyn Godt niet lief heeft, en *de vreeze des Heeren* niet dierbaer ſchat? *Jetro*, de

Schoon-

Schoonvader van dien grooten Veltheer Godts *Mozes*, gaf hem een bevel om rechtvaerdige en godtvruchtige mannen uit te kiezen, tot richters over Israël. Exod. 18: 21. Nooit werdt outstyts aen Koningen meer lof gegeven, als die aen der *Persianen*, om dat zy alle dagen hunne Goden offerden. Waerom *Livius* zeer wel aentekent, *Dat het die geenen wel zal gaen, dewelke de Goden dienen; maer qualyk, die dezelve verachten. Omnia prospera eveniunt colentibus deos, adversa spernentibus.* *Numa Pompilius* van een Pythagorisch Filozoof tot den Koningklyken Zetel van Rome opgevyzelt, om deszelfs staet te doen bloeijen, verbont de Burgers van Rome tot een gezetten godtsdienst. Gelyk ook de *Atheners* de godtvrucht, als de vaste schraeg huns burgerstaets erkenden, en de burgers noopten door een eedt tot de oeffening van den godtsdienst, en bescherming van hunne heiligdommen. De eedt was aldus uitgedrukt: ἀμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἱερῶν, καὶ μόνος καὶ μετὰ πολλῶν Dat is, *Ik zal stryden voor de tempelen en heilige dingen, zoo alleen, als te gelyk met anderen.*

Zoo hebben wy, *Hooggeboorne Graef*, redenen om God dank te zeggen, dat het zyn Souveraine hemelsche Majesteit behaegt, niettegenstaende dat 'er zoo weinige Vorsten en Koningen gevonden worden, die hunne Schepters onder de regeering van den *Koningk Jezus*, wegens de hervormde leere der waerheit, nederleggen, dat 'er echter noch eenige zyn, dien de *ware Godtsdienst* ter harte gaet: dat de schilden der aerde zyn Godes, en de edelen der volkeren verzamelt zyn tot het volk van den Godt Abrahams. Helden die met hun schilden staen rontom het bedde van Salomon, daer in hun meeste heerlykheit stellende, dat zy leden zyn van Christus; en schoon Vorsten, echter het een eer schatten Onderdanen te zyn van *Koningk Jezus.*

En wat uw *Hooq-graefelyke Souverainiteit* betreft, en uw *Excellenties* andere *heerschappyen*, wy juichen blydelyk, en roemen den

den name Godts, dat die Oppermajeſteit uw *Hoog-grafelyke Genade* tot zulk een edelen onder den volkeren, en hervormt beſchermer van den waren Godtsdienſt, geſtelt heeft: en wy de eere hebben, dat dezelve in 't midden van ons, om de ruſte en liefde van *Jezus*, door *uw Genade* bewaert wort.

Het is, *Hooggeboorne Ryksgrave*, uw dierbare perſoon, en het zyn uw *Hoog-grafelyke* voortreffelyke *Voorouders*, die de Heer *Zebaoth*, de *Heer der heirſcharen*, met deze ſchitterende en aenzienelyke eerkroon begenadigt heeft, om als helden te waken voor dat bedde van den waren Salomon, namentlyk, het Koningkryk van Chriſtus tegen den ſchrik des nachts, dat is, tegen de opdagende verleidingen der Ongodiſten en Ketterleer.

En wie toch is onbewuſt van *de wysheit, de gerechtigheit, de dapperheit*, en *Godtsdienſtige poogingen* van het doorluchtige huis der *Graven van der Lippe:* zoodanige Zuilen van de hervormde Kerk en het Proteſtantſche wezen. Dat getuigen ook die doorluchtige Voorvaderen, inzonderheit *uw Hoog-grafelykheits* Heer Vader Zaliger, hoogloffelyker geheucheniſſe, als helden niet alleen voor *Jezus* Koningkryk, maer ook geleert ten ſtrydt. En tot een doorſlaende bewys van zoo veel roemruchtige dapperheden, gaf zelf *uw Hoog-grafelyke Genade* daer proeven van in een der bloedigſte belegeringen tegen de Ongodiſten voor *Belgrado*, daer Godt *uw Excellentie*, als door een wonderwerk (nevens *uw Hoog-grafelykheits* Heeren Broederen) in 't midden der oorlogsblixemen, tegen vuur en ſtael beveiligde, en ongequeſt wederbracht. De name des Heeren zy 'er voor gedankt, de *Jehovah* zy 'er de eer van.

Ik zoude den rechtvaerdigen lof en eerpralen van het *Hoog-grafelyke huis van der Lippe*, of ook *uw Excellenties* dapperheit, minzaemheit en rechtvaerdigheit, hooger en meerder kunnen ten top heffen, was ik niet overtuigt dat *uw Hoog-grafelyke Genade* de vleiery door een aengeboorne oprechtigheit wraekte.

Wan-

Wanneer ik *de deuchden der ſtervelingen* door deze myne *Zinnebeelden* hadde afgemaelt, en *de ondeuchden*, ten afſchrik, hadde ten toon geſtelt, en dus myn werk was ten einde geſpoeit, hadde ik niet veel beradingen nodig, om vaſt te ſtellen, aen wien ik dezelve ter beſcherming zoude opofferen. Dat het geſchiedde aen *uw Excellentie*, daer toe noopte my niet alleen *die eere, toegenegenheit*, en *weldaden*, waer mede *uw Excellenties* Heer Vader Zaliger gedachteniſſe my beliefde te begunſtigen, als het oog en de harten der burgeren van deze ſtadt zich verluſtigden in zyn *Hoog-grafelykheits* overminzaem verblyf voor eenigen tyt; maer ook de hoogachting, en het diep reſpect, dat ik voor *uw Hoog-grafelykheit* in 't byzonder voede, en vergun my 'er by te voegen de hoope en verwachting die ik hebbe van *uw Hoog-grafelyke* gunſte en affectie.

Vergun derhalven aen dit Werk de eere van onder uwe vleugelen zeker te ſchuilen, en dat deze Opdracht *uw Excellentie* niet magh onaengenaem zyn, verzekert zynde, dat dezelve geſchiedt van een van *uw Excellenties* getrouwſte en verplichtſte onderdanen en Leeraren. En wie toch zal wraken, dat myn grootſte oogwit hier in is, myn dankerkenteniſſe voor genotene eer en weldaden? althans de Aloutheit, zoo by de *Griekſche* als *Romeinſche* volkeren, meent niet onrechtvaerdig, dat 'er geen grooter heusheit onder de ſtervelingen plaets heeft, als de ontfangene weldaden *van Goden* en *menſchen* ter levendiger gedachteniſſe in te drukken. De *Romeinen* en *Egyptenaren* hebben 'er *tempelen*, *altaren*, en *Pyramiden* voor opgevyzelt. Het bleek in *Cyrus*, *Semiramis*, in *Julius Cæzar*, *Seſoſtris*, *Bacchus* den overwinnaer, en den grooten *Alexander*; het zy in *Italie*, in *Afrika*, in *Egypten*, of aen den vloedt *Hypaſis*. En voor my, *Genadige Heer*, zoo ik die vergeete, *zoo vergeete my myn rechterhant zich zelfs.*

Wees verzekert, dat myn harte is uitgebreit om altoos *Jehovahs* zegeningen over *uw Hoog-grafelyken* perſoon, de Princeſſe

uw Hoog-grafelyke Excellenties Hoog-vorſtelyke Vrouw Gemalinne, en hoog aenhoorige van *uw Hoog-grafelyke* Familie af te ſmeeken. Ik buige myn knien graeg voor den Godt van hemel en van aerde, den vader van *Jeſus Chriſtus*, dat hy deze dierbare perſoonen noch veele jaren overlaete in het lant der levendigen; dat de groote en vrymachtige Souverain van hemel en van aerde deze uwe Souverainiteit, nevens *uw Hoog-grafelykheits* andere en meerdere heerſchappyen, bekroone met zyn heil, voorſpoet en genade: dat wy noch lang onder *uw Excellenties* loffelyke en rechtvaerdige regeering mogen leiden een leven vol van eerbaerheit en ware godtzaligheit. Hy make *uw Excellenties* Hoog-vorſtelyke Vrouw Gemalinne meer en meer een vruchtbare moeder, zoo dat uwe zoonen (gave Godt dat zy geboren wierden) *als planten mochten zyn, die groot geworden zynde in hunne jeucht*, beklimmen mogen de aenzienelykſte eertrappen van hunne doorluchtige Voorvaderen. Uwe dochteren maeke de *Jehovah als hoekſteenen, uitgehouwen naer de gelykeniſſe van een Paleis.*

Godt, dewelke is *een Heer der Heeren*, en een *Koningk der Koningen*, doe *uw Excellentie* altoos voorſpoedig zyn, een beſchermer van den waren en hervormden Godtsdienſt, een tederlievend vader uwer onderdanen, het ſieraet van uwe burgerye, de glorie van onze Souverainiteit, de lommer en ſchaduwe, ja den trooſt van den elendigen. En als het Godt behagen zoude (dat die vrymagtige Opperheer noch lange jaren verhoede) *uw Excellenties* levenslamp te doen ontvlammen, hy ſchenke u de onwaerdeerbare kroon der eeuwige heerlykheit. Dit wenſt ongeveinſt

Uw Hoog-grafelykheits onderdanigſte en gehoorzaemſte Dienaer en Leeraer

Tot Vianen, den 1. van Auguſtus, 1722.

PETRUS ZAUNSLIFER.

VOOR-

VOORREDEN,

Ter aenpryzing der

ZINNEBEELDEN

EN

OUDHEITKUNDE.

NIemant waerlyk, die ooit naer de weergalooze kleinodien der Wetenſchappen geſtikt heeft, zal wraken dat het uitvinden, nader ophelderen, en betogen der *Zinnebeelden* (het zy omtrent *de Deugden*, ter aenſchouwing en betrachting, het zy omtrent *de Ondeugden*, ten afſchrik en ſpiegel) een van de grootſte geheimen is, om het redelyk ſchepzel een ſchat van wysheit aen te bieden, en het allengs tot de beginzelen van zyn zelfskennis, en een dieper verſtant op te leiden. Te recht, aengezien *de Zinnebeelden* den naeuwkeurigen opmerker aenſtonts een ſterker indruk, een levendiger gevoel, en ſchooner tafereel inboezemen van de geſchapenheit der zaken, dan anders zyn zwak en eindig vernuft zoude kunnen bevatten. Dit hebben *de Egyptiſche Wyzen* zeer wel kunnen bevroeden, dewyl zy zorg droegen, dat de Leerling, zoude hy de beginzelen van den godtsdienſt vaerdig bevatten, door verſcheide *Zinnebeelden* wierde geleeraert, en dus met veel vrucht ten *eerentempel* van hunne godtsdienſtgeheimen ingeleidt. Het is zeker, dat *de Arabieren*, *de Syriers*, *de Fæniciers*, *Grieken* en *Paleſtiners*, de ernſtige zaken, de leſſen der deugt, altaer- en offer-beſpiegelingen, onder de ſchorze van *Zinnebeelden*, heilige *Beeltenijſſen*, *Raetzels* en *Fabelen*, hebben gepoogt voor het oog des verſtants af te ſchilderen: behalven dat hun aloude *Godtsſpraken*, den onbekenden Godt afgevergt, meerendeels afklonken door *duiſtere redenen*, *raetzelen*, en *zinnebeeldige gelykenijſſen*.

Slaen wy het oog op het volk des levendigen Godts, *het Jodendom*, en zullen wy hunne heiligdommen, en altaergeheimenissen doorwiden, wy zullen zien, dat het den Godt van Israel, dien grooten Koningk, behaegde, dat volk niet alleen dienstbaer te maken aen de eerste beginzelen der werrelt; maer dat hy hun door de zichtbare plechtigheden der schaduw-wet, (veel in *Parabelen* en *Gelykenissen* opgezwagtelt) de verborgenheden des geloofs heeft afgemaelt: behalven, dat hun *Talmud* (zynde een bundel van hunne vaderlyke schriften) gewaegt, dat de Priesters of Leeraren, in het betrachten van hunne leerwyze, spraken door *gelykenissen*. En dit doet ons denken, dat daerom ook de Heilvorst der werrelt, *Jezus Christus*, door *Gelykenissen*, *Parabelen*, en andere *Geheimvertogen*, heeft geleeraert; dewyl hy begreep, en ondervondt, dat dezelve nut en kragtig waren ter overtuiging der toehoorderen. Welke overtuiging in die dagen den weerbarstige volkeren zeer nootzakelyk was; dewyl de meesten de rotssteen des heils verfmaedden, en der verborgenheden van de dierbare genade, en van het Evangeliheil onkundig waren: blyvende noch hangen aen de leeringe der Mozaische Wet, en liever liefkozende *Aarons* plechtigheden; zoo dat het volk (dat hoorende hoorde en niet verstondt, ziende zag en niet bemerkte) deze *gelykenissen* en *zinnebeeldige* vertogen zeer nodig hadde. Immers wy zouden hem, dien weergalooze Leeraer, *verborgenheden* en *spreuken* uitboezemende, aldus kunnen beschouwen in verscheide gelegenheden. Die Opperzanger, en uitmuntende Profeet *Azaf*, in den 78. Psalm, heft onder andere heilstoffen, dus van dezen Leeraer op, of liever voert hem dus sprekende in, vers 2. *Ik zal myn mont open doen met spreuken, ik zal verborgenheden overvloediglyk uitstorten van outs her.* Met *spreuken*, naer de kracht der *Hebreeuwsche* tael, en gelyk het ook door de *LXX Griekschе Taelmannen* wort overgezet, in of met *gelykenisse*. Hoe zullen wy dit anders openen, of wat zullen wy hier anders uit bevroeden, als dat zyn genadelippen, en geleerde mont zoude beademt zyn, of vervult met de hoogste kennisse, en diepste wysheit? Trouwens, hy was de *Opperste Wysheit*; zelf een schrandere *Salomon*, dat uitgelezen juweel der Wyzen verre te boven streevende, dewelke ook grootelyks roemwaardig is door zyn gadelooze *spreuken* en *gelykenissen*, waer door hy den onderzoeker tot *wysheit* en *deucht*, en *vreeze des Heeren* opheft.

Met

Met deze *ſpreuken*, zegt *Azaf*, of met deze *gelykeniſſen*, zoude hy *zyn mont openen:* namentlyk, om *met vrymoedigheit te ſpreeken. Hy zoude die verborgenheden overvloedig uitſtorten van outs her.* Hy zoude *geeſtelyke zaken*, *verborgene zaken*, onder letterlyke verbeeldingen *uitſtorten*, *voortbrengen* en *verkondigen*, en dat *van outs her:* namentlyk, door *Mozes* en de *Profeeten*, die outstyts in zoo veel gryzer eeuwen waren afgebakent en voorbeduit. Behalven dat wy van dezen grooten Leermeeſter kunnen beveſtigen, *dat 'er genade van zyn lippen is afgevloeit*, in den 45. Pſalm Dat hy het geheimkabinet van zyn vaders verborgenheden heeft ontgrendelt, het geheim van zyn genade, dat hy met den vader in dien eeuwigen vrederaet voorgenomen hadde. Daerom *is zyn gekemelte enkele zoetigheit*, *zyn lippen als lelien*, (namentlyk als *roode lelien*) *druipende van zoetvloejende mirrhe:* dat is, dat zyn lippen altoos geopent zyn, om zegeningen en verborgenheden te openbaren, of om zyn hemelleer, als een anderen honichdauw, van zyn gezegenden mont te doen afdruipen of afvloejen.

Zie daer, opmerkende Lezer, hoe *de Zinnebeelden* en *Gelykeniſſen* lang gebruikelyk waren, hoe nodig, hoe opwekkende, en van hoe veel gebruik onder de volkeren.

Dit is ook de grootſte reden (behalven dat myn neiging daer toe al lang geſtrekt hadt) dat ik die *Zinnebeelden*, dewelke *de deucht*, *de wysheit*, de betrachting van *de beginzelen der wysheit*, namentlyk *de vreeze des Heeren*, en inzonderheit de verfoeizelen en gruwelen *der ondeuchden* affchetſten, bemint heb. En inderdaet, indien 'er eenige *Zinnebeelden* zyn, die de *deuchden* in haeren eigen aert en rechtſchapenheit, of de *ondeuchden* in haere wangeſtalte hebben ten toon gevoert, inzonderheit die dezelve *Zinnebeelden* meerder en hooger hebben uitgewrogt, het zyn de Schriften van den vermaerden *Ceſare Ripa*, een man die daer door de achting en toejuiching van veele beminnaren der wetenſchappen heeft weggedragen: inzonderheit van die geenen, die de Beelt-Bouw- en Schilderkonſtenary hebben omhelſt: die doorgaens den geurigen honich uit die lieffelyke bloemſieradien hebben gezogen, en noch ſmaken. Gelyk ook niet minder nutbaer, doorgeleert en ſmakelyk zyn *de zinnebeelden der Egyptenaren*, onder verſcheiden vertogen opgeheldert, door de zeer geleerde Geheimontdekkers *Pierius Valerianus* en *Orus Apollo.*

Wat die van *Ceſare Ripa* betreffen, zoo ras ik dezelve hadde doorge-

zien, vondt ik, gelyk ook veele anderen, in dezelve een ſchat van *kenniſſe*, keurige *outheit*, en ſchoone *beſpiegelingen*, zekerlyk onze nader overdenkinge waerdig.

Ik hebbe, waerde Lezer, de voornaemſte *Zinnebeelden*, ſchetzende *de Deuchden*, *de Ondeuchden*, *Gemoetsdriften*, *Straffen* en *Zegeningen van Godt*, en andere *tafereelen* uit dezelve opgedolven: zoodanig, dat, daer dezelve in *Ceſare Ripa* door elkander gemengt zyn, nu in een orde zyn zamengebracht, de *deuchden* en *ondeuchden* in hun eigen gedaente beſchreven, en uit *de H. Schrift*, uit *de Godtsgeleertheit*, uit *de Outvaderen*, uit veele *oude Filoſofen* en *ſpreuken der Heidenen* opgeheldert. En in het doorbladeren, inzonderheit in de nader ontdekking van de *Zinnebeelden* vindende, dat 'er voor een beminnaer van de *Outheden* een ſchoone ſtof zich opdeedt, om uit die korte en enge tafereelen een veel grooter en meer uitgeſtrekter denkbeelt den aenſchouwer in te boezemen, heb ik zommige, of wel de meeſte aenmerkenswaerdige zaken (zeer bepaelt van *Ceſare Ripa* geſchetſt) nader en meerder uit de *Outheit van Joden*, *Romeinen* en *Grieken* uitgebreidt: het welk ik inderdaet wel ruimer en in een opener velt hadde kunnen in 't licht zetten, indien ik niet vaſt geſtelt had al myn ontworpene maer in een gemeen boek te beperken. Daerom heb ik my moeten prangen om in de uitbreiding kort te zyn, en by gevolg kon ik alleen *eenige*, en *niet alle* de *Zinnebeelden* uitvoerig verklaren. Dit zal blyken, opmerkende Lezer, als gy het werk onder het oog brengt. En dewyl gy in dit tafereel in 't kort zoo veel voorwerpen en beeldeniſſen van *dieren*, het zy viervoetige, het zy *vogelen* en *viſſchen*, van *altaren*, *tempelen*, *ſtatiebeelden*, *ſchilderyen*, *gedenkpenningen*, *Goden* en *Godinnen der Heidenen*, *boomen* en *kruiden*, *wapenen* der oude volkeren en *kledyverſierzelen* uit de Outheit zult vinden opgehaelt; en *de zeden der volkeren*, *hunne gewoonten*, *oorlogen* en *overwinningen*, *deuchden* en *ondeuchden*, uit verſcheide Latynſche en Griekſche Poëeten; als *Horatius*, *Virgilius*, *Ovidius*, *Homerus*, *Euripides*, *Apollodorus*, *Thyades*, *Apollonius* en anderen; of van woort tot woort vertolkt, of den zin in 't Nederduitſch aengewezen, zult kunnen ontwaer worden; zal dit den *Outheitsbeminnaer* aenleiding geven, om zelf de voorwerpen breeder uit te breiden, en na te ſpooren.

Gy zult wel kunnen bevroeden dat ik hier toe myn *Aentekeningen* heb moeten gebruiken, om in zoo ruimen velt door eigen gedachten niet van het rechte ſpoor af te wyken; waerom ik al dikwils,

wils, als de bye, een dierbaren honich uit verſcheiden bloemen getrokken heb, waer van ik de Schryvers meeſt hebbe aengewezen.

Deze *Zinnebeelden* en *Aenmerkingen* over dezelve uit de *Godtgeleertheit* en *Outheden*, hadde ik niet zonder moeite, als een aengename tuſſchenpooze myner Theologiſche Studie, opgemackt, en gevormt tot myn eigen gebruik en nuttigheit; maer dezelve voor het oog van deze en geene myner goede vrienden in Schrift gekomen zynde, wert my die ter Drukpers ten gemeenen nutte te brengen yverig aengeraden: meenende dat zulk een ruim velt van verſcheiden bloemen, niet anders als het oog van veelen, die 'er luſt in hadden, konde verzadigen: dat men hier uit de geſchapenheit eener *deucht* of *ondeucht*, niet alleen in hare beſchryving en eigenſchap, konde beſpiegelen; maer wat 'er uit de *Godtgeleertheit*, uit *de Oudtvaderen*, uit *Joodtſche* en *Heidenſche* Schryveren, of uit verſcheiden *Outheden* (evenwel in een kort beſtek) van konde gemelt worden: ja dat een Redenaer, het zy *Theologiſch*, het zy *Hiſtoriſch*, ook aenſtonts *een* of *meer* inleidingen van *een deucht*, die het hem luſtte te verklaren, aen de hant hadt; dewyl het zeker is, dat de *zinnebeeldige* of *voorbeeldige* inleidingen, wanneer die *wel* en *juiſt* op de ſtof uitgebracht zyn, den toehoorder niet anders als aengenaem, en bekoorlyk kunnen zyn, en hem aenſtonts tot aendacht en opletenheit aenmanen, hebbende daer door ſtraks een gezichte van de ſtoffe die verhandelt zal worden.

Zie daer dan, de begeerte van zommigen voldaen, en deze *Zinnebeelden* en *Aenmerkingen* voor het kieſche oog der werrelt ten toon geſtelt. Wonderkeurig, weet ik, zyn in deze eeuw de gedachten en begeerten der menſchen, en het is zeltzaem, ja onmogelyk allen te voldoen: den eenen een ſtoffe van dien aert niet beminnende, en den anderen die greetig omhelzende: behalven dat de wangunſt altoos woedt op haren evenmenſch, die men moeite heeft om te overwinnen. Dit zal de reden zyn, dat *Herkules* het veelhoofdig beeſt, of monſter *Hydra* beſtrydende, (daer de *Nyt* of *wangunſt* door afgebeelt wort) nergens meerder arbeidt aen vondt, als aen dit ſchrikdier te overwinnen.

Wat dan? zullen wy daerom aerzelen, om voor ons zelven en anderen ten nutte te zyn? dat zy verre. Zeker, myne *Zinnebeelden* kunnen die nuttigheit hebben, dat zommigen door de vrucht en parelkroon der *deucht* verlokt, *de deucht* kunnen aengrypen en omhelzen, of ook dat zy de *ondeuchden*, in haeren aert verfoejelyk gemaelt, verwerpen. Als gy dit,

dit, waerde Lezer, uit dezelve zult betrachten, zult gy verre gevordert zyn: het zal u wonder voordeelig zyn; het zal u waerdig en beminnelyk maken by Godt en alle deuchtlievende redelyke ſchepzelen.

Voor my, het zal my een groot vermaek zyn, u dit voordeel door myne *Zinnebeelden* te hebben toegebracht. Gelyk ik ook betuige volvaerdig te zyn den Opperkoningk en Souverain van hemel en van aerde, die uitſchittert in zoo veel glansryke *deuchden*, en die te rein van oogen is om de *ondeucht* en de *ſchennis* te kunnen aenſchouwen, af te ſmeeken, dat hy u geeve den invloedt van zynen geeſt, van zyne kenniſſe en genade, u bekroonende met zyn heil, beſtaende in den welſtant van ziel en lichaem. Dus blyve ik

UE. volvaerdige dienaer

PETRUS ZAUNSLIFER.

OP

OP DE

TAFEREELEN

VAN

DEUGDEN EN ONDEUGDEN,

Opgemaekt door den Eerwaerdigen en geleerden Heere

PETRUS ZAUNSLIFER.

DE Beeldeſpraek en 't merk der oude Egiptenaren
Vertoont zich in 't begrip van deze blaren.
Dit krachtigh onderwys, dit leeren zonder ſtem
Geeft aen de wysheit kracht en klem.

Dus deelde Zonneſtadt haer uitgelezen ſchatten,
Niet door 't verſtuft van yder een te vatten;
En zond miltdadig met een onbekrompen hant
Die gaven over zee en zant.

Wat baette het, wanneer haer ſchrandre Merkgeleerden
Het helder licht in duiſternis verkeerden:
Wanneer het domme volk verleit door los gerucht
Geketent ſtond aen droom en klucht?

Wanneer den Kerkhont en belachelyke goden
Wert offereere en wierook aengeboden:
Wanneer Egipten hoog verheven tempels ſticht
Voor goden, die het heeft verdicht?

ZAUNSLIFER volgt die ſpraek, maer ſtelt ons Godt voor oogen,
En beelt ons af zyn wysheit en vermogen,
Dat zich alom vertoont door al het aertſche rondt,
En deelt ons leſſen uit Godts mont.

* * * In 't

In 't diep geheim van Godts orakelen getreden,
Jaegt hy voor zich de nare duiſterheden,
En maelt de Deugden en Ondeugden op zyn bladt,
En ſchenkt Godts Kerk dien letterſchat.

Dus ſtaet de Beeldeſpraek ten dienſt aen zyn geleertheit,
Geſcheiden van Egiptens Schoolverkeertheit,
En hebbende met al dien droeſſem niets gemeen,
Blyft hangen aen Godts wonderheên.

Wie zoekt de leeringen van Hermes dan te weten,
Of leſſen door den tydt ſchier afgeſleten?
Of ſchranderheden uitgevonden aen den Nyl?
Veel beter is ZAUNSLIFERS ſtyl.

Zyn geeſt bemoeit zich niet met raden of met giſſen.
Hy kieſt het licht voor alle duiſterniſſen.
Hy melt geen zaken uit het los gerucht gehoort,
Maer ſpreekt met Godts onfaelbaer woort.

Hy predikt in zyn ſchrift, en doet de zinnen blaken
In liefdegloet, waer door de zielen haken
Naer ſchatten wechgelegt in 't eeuwigdurend hof,
En ryzen uit het aertſche ſtof.

Wie vroomheit zoekt, koom' zich in dezen hof vermeien,
Wiens paden hem in veiligheit geleien
Naer boven, daer de vreugt zich uitzet zonder perk.
Men kroon' met lof dit nutbaer werk.

D. VAN HOOGSTRATEN.

TAFEREEL
VAN
OVERDEFTIGE ZINNEBEELDEN.

I. HOOFTDEEL.
Van de Deugden der Menſchen.

I. ZINNEBEELT.
Van de Deugt.

ZUllen wy gewag maeken van zeer net gevormde Zinnebeelden van overheerlyke deugden in 't gemeen, die de oude volkeren onder verſcheiden vertoogen hebben afgeſchetſt, 't is dan nootzakelyk en nut, dat wy de deugt zelve in 't byzonder, in haer eigen aert gemaelt, ten toon voeren. Dus derhalven maelden de oude volkeren de Deugt af onder de gedaente

Van een bevallige jonge maegt, met vleugelen aen de ſchouderen, houdende in de rechterhant een ſpietſe, in de ſlinker een lauwrierkrans, op de borſt dragende een zonne.

„ De deugt wort (a) *ſchoon* gemaelt, om dat zy haer minnaren een ſchoon ſie-
„ raet byzet, en die dezelve bezit doet flonkeren booven allen zyn medeſchep-
„ ſels. Zy wort *jonk* geſchetſt, om dat de deugt nimmermeer veroudert; maar
„ altoos wakker en ſterk blyft; dewyl zy, gelyk de jongkheit, altoos aanwaſt,
„ en toeneemt.

„ (b) *Zy heeft vleugels aen de ſchouderen*, om af te drukken haer verheeven aert,
„ als ſteigerende booven het ondermaenſche, dat zondig, verfoejelyk en aertſch is.

„ *Zy houdt een ſpietſe in de rechterhant*, om af te maelen hoe de deugt alle
„ opkoomende boosdaden, alle zondige bewegingen, alle ſchennis en gruweldaden
„ tegengaet, en het quaet van zich afkeert.

„ *De lauwrierkrans in de ſlinkerhant* beduit, dat, gelyk die altoos groen is,
„ en, als de natuurkundigen willen, altyt bevryt voor de zengende en vlammende
„ blikſemſchichten, ook zoo de deugt zich altoos houdt in weezen en kracht:
„ dat zy nooit verzengt, nooit verteert wort en beſchadigt door aendruiſende
„ rampen, door geen vuur of brant van verdrukkinge, of vinnige gevaeren. Dit
„ alles doet haer weezen nooit veranderen.

„ (d) *De zonne op de borſt*, beteekent, dat de deucht in 't harte huisveſt, en de
„ ziel veredelt; en gelyk de zon het aertryk verlicht, zoo ook de deugt ontſteekt
„ een glanslicht in den menſch, dat als de zon van hem affchittert, en als een
„ licht doet ſchynen in de duiſterniſſe der zondige weerelt.

2. Zinnebeelt van de Deugt in 't gemeen.

„ Wy bevinden dat in de Gedenktekenen der ouden ons een Gedenkpenning voor-
„ komt, waer op *een Herkulesbeelt gemaelt ſtaet, met een opgeheeven rechterhant, waer in hy*
„ *een knodze vol quaſten en ſteekels knypt, om een draek of ſlange te dooden, die zich rontsom*
„ *een appelboom geſlingert heeft. Aen de ſlinkerhant heeft hy een fellen-leeuwen huit gewonden.*

„ (e) *Het Herkulesbeelt* zal hier een zinnebeelt zyn van een fier en deucht-
„ zaem Helt.

„ *De Draek of ſlange om den appelboom geſlingert, die hy poogt den kop te vermorſ-*
„ *len*, geeft te kennen, dat een beminnaer der deugt, de ſnoode ondeugt en omhel-
„ zing des quaets, heeft tegen te gaen en te verbreecken.

„ *De leeuwenhuit*, die hy door zyn dapperheit verkreegen hadde, en als ten
„ zegeteken met zich voerde, drukt af de edelmoedigheit, die een dapperen en
„ deuchtzaemen paſt, in 't verſlaen zyner vyanden.

„ (f) *De knotze vol ſteekels of quaſten*, ſchetſt af, dat hoewel een die de deugt
„ omhelſt, ſtantvaſtig is, hy nochtans niet kan ontduiken de zwarigheeden en te-
„ gendruiſingen, die 'er niet zelden opkomen.

Aenmerkingen over het eerſte Zinnebeelt van de Deugt in 't gemeen.

De deugt hebben de oude Filoſofen hoog geſchat en bemint, om haer eige waer-

dy

dy en ſchoonheit; zeggende, dat zy was een *pretium ſui*, *haer eigen prys*, of betaeling zonder ander voordeel nodig te hebben. *Seneka* zeide daerom, *dat de deugt de vrucht der deugt is*; en *Silius Italicus*, dat *de deugt zich zelf loont, en over al vergelding vindt. Cicero* zeid 'er van, *dat, als men de deucht in haren echten ſtaet beſchouwt, het niet anders kan zyn, of zy moet veel liefhebbers baeren.*

De Heidenen waeren zoo byſter niet verſlingert op de eer en prael van dit leeven, en hunne trotſe heerlykheeden, of de Egyptenaers (naer het verhaal van * *Diodorus Siculus*) ſchatten 's menſchen leeven en alle deſſelfs voortreffelykheeden, weinig en broos, maer hielden het dan gadeloos en onwaerdeerlyk, als de afgeſtorven een ſchoone gedachteniſſe van de deucht hadt naergelaeten.

De ouden meenden, dat de deugt meer gelukkig konde maeken, dan alle de glanſen der weereldt; want de deucht te bezitten, was naer hun oordeel genoeg, ſchoon zy ontbloot waeren van aertſche ſchatten. Dit was de uitdrukking van † *Ariſthenes*: *De deugt* (zegt hy) *is my genoeg om gelukkig te zyn.* 't Was den volkeren ook niet genoeg, begaeft te zyn met den ſchyn der deugt, maer met de daedt zelve. Want *Seneka* zeide, *Hy is gelukkig, niet die de deucht enkel heeft aengeroert, maer wiens ziel daer mede geheel vervult is. De deucht* wert *in* Griekenlant byzonder hoog geſchat, en door de zeven Wyzen aengepreezen. Dit waeren hun algemeene leſſen, die opzicht op de deucht hadden. (a) *Houdt in alle dingen de middelmaet.* (b) *Kent u zelven.* (c) *Eert uw ouders.* (d) *De deucht bewaert de godtvrucht.* (e) (f) *Zyt in voorſpoedt niet hovaerdig.* (g) *Vliedt den welluſt.* (h) *Vraegt den goden raet.* (i) *Spreek niet veel over de maeltyden daer gedronken wort.* (k) *Laet uw tonge nooit ſpreeken voor dat het uwe harte wel overdacht heeft.* (l) *Matig uwe toornigheit.* (m) *Bewaer uw eerlyke zeden.* Dit zyn zeker leſſen der deucht, die een Chriſten ten hoogſte nodig zyn om te betrachten: en gelyk *de Wyzen van Grickenlant* deze Deuchtleſſen hun leerlingen in boezemden, zoo droegen zy ook een byzondere zorge om die te doen op volgen, en zelfs nae te ſtreeven.

Het was thans een goede filoſofie, te leeraeren, dat men de deuchden moet lieven en doen om haer zelve, en niet om de belooning, die op de deucht volgt. Daerom ſchreef *Ariſtoteles*, in zyn Zedekunde; *dat men de deugden om haer zelve moeſt beminnen.* En *Horatius* meende, *dat men de feilen en wandaden moeſt wraeken, en afkeuren door een enkele liefde tot de deugt.* Veele Heidenen meenden *dat het volmaekt en gelukzalig leeven* beſtont in de deucht, en dat dit zelfs in 't gewiſſe klaer genoeg doorſchitterde: want de deugt heeft geen grooter eertoneel dan het geweeten.

Sokrates ſchatte de deucht booven alle de rykdommen: want, zegt die *Filoſoof, 't is geen eerlyk man, die vervult is met rykdom, zonder dat hy een heerlyke ziele heeft, die beglanſt is met de deucht. Xenofon* beſchryft dezen *Socrates*, zoo vervult met de deucht, *dat hy niets deedt zonder den raedt der goden: dat hy zoo rechtvaerdig was, dat hy niemant beſchadigde, zelfs niet in geringe zaken: dat hy aan yder was voordeelig, en zoo vol deucht, zoo ingetoogen, dat niemant hem te booven ſtreefde.*

* *Lib. 1. c. 15.* † *Laert. l. 6. c. 1.*

De Lacedemoniers ſchatten de deucht zoo glansryk en verheeven, dat de meeſte ſmeekingen, die zy den goden opdroegen, waren om de deucht te erlangen. en een man, daar men een byzondere deugt in vond, riepen zy uit *dat godlyk was.*

De Romeinen hebben de Deucht tempelen gebouwt, als of zy die voor een godinne hielden. Zy hadde *twee* tempelen, eenen der Glorie, en eenen der Deucht. Deze waeren zoo gebouwt, dat niemant in den tempel der Glorie, of der Eere, kon ingaen, dan door den tempel der Deucht. Een doorluchtig leerbeelt van die volkeren, dat geen menſch tot eer en waerdigheden kon opklimmen, of de glans van een onſterfelyken naem erlangen, als die eerſt door heuſche en deugdelyke poogingen zich daer toe op de weerelt een ſpoor gebaent hadde: gelyk de Romeinen ook hunne tempelen geveizelt hadden ter eere van de Wysheit, Godtzaligheit, Hoope, Vreede, Gelukzaligheit, en andere glansſieraedien: want zy ſtelden vaſt, dat de deucht een redelyk ſchepſel onſterfelyk en zalig maekte.

De deucht blinkt zelf naer de doot (zeide *Euripides*) ἀρετὰ καὶ θανοῦσι λάμπει. Tot Rome was een afgodt, die de naem droeg van *Horta*, dat is, *Vermaaning of opwekking.* De tempel van dien afgodt ſtont altoos open, om dat elk redelyk ſchepſel daer konde vermaent en opgeſpoort worden, om de deucht door een vroomen wandel te betrachten.

Zelfs ſchatten de ouden de deucht booven de doorluchtige geboorte, en adel. Zeker, *Klaudianus* zeide, *Virtute decet, non ſanguine niti, men moet niet op het edel bloet, maar op de deucht brallen of ſteunen.* En *Juvenalis: Nobilitas ſola eſt, atque unica virtus, de deucht alleen maekt een oprechten adel.*

Hoe afzichtigh *Falaris* was in een van zyn brieven aan *Axiochus*, ſchryft hy deftig: ἐγὼ μίαν εὐγένειαν ἀρετὴν οἶδα τὰ δὲ ἄλλα πάντα τόχην. (dat is) *Ik kenne alleen eenerley adeldom, namentlyk de deucht; de andere dingen* (die wy bezitten) *zyn maer goederen van het geluk.* Daerom hadt het een Chriſten, een *Hieronimus*, zeer wel begreepen, als hy uitboezemde, * *dat alle die in deugden uitſchitteren, by Godt zyn edel geſchat.* De deugt is het beſte goedt, zeide *Euripides*, ἀρετὴ μεγῖστον τῶν ἐν ἄνθρωποις καλὸν, of anders, *de deucht is het beſte goedt der menſchelyke zaaken. Iſokrates* noemde *de vruchten van de deucht zoet.* Τῆς παιδείας ῥίζαν πικρὰν, γλυκεῖς δὲ τοὺς καρποὺς εἶναι (dat is) *dat de wortel van de deucht wel bitter is, maer de vruchten zyn zoet.* Waerom *Statius* zeide, *hilaris cum pondere virtus, de deucht is aangenaam, zelfs met zwarigheeden.*

(a) De deucht wort onder het tafereel van *een ſchoone maegt* gemaelt, dewyl *Cicero* zegt, dat zy *voortreffelyk* en *ſchoon* is, niet zoo zeer, om dat zy van de meeſten wort gepreezen, maer *om dat zy door haer eige ſchoonheit en pryſelyke gedaante uitblinkt.*

(b) *Zy heeft vleugelen aen de ſchouders.* Daerom zegt de overdeftige Poëet *Virgilius*, dat de deugt *klimt tot aan de ſtarren*, dat zy *zich verheft tot den heemel, en zeer naaby komt aen de goden.*

(c) *De*

* *In Epiſt. ad Celant.*

(c) *De lauwrier in de ſlinkerhant.* Welke *lauwrier* by de ouden zeer hoog geſchat wert, ook een zinnebeelt ſtrekte *van de jeugt en levens bloem*, om dat die nooit verdort, zoo lang dezelve leeven heeft. De *Natuurkundigen* meenen dat *de lauwrier* den donder en blikſem kan weerſtaen: en dat zelfs daer zyn bladeren verſpreit waeren, de blikſem-ſchichten daer geen ſchade deden. 't komt in aanmerking, of daerom de Heidenen (ſchoon zy den donder en blikſem naebootſten) zich wel met lauwrieren zouden omvlochten hebben, als zy den blikſem vreesden, gelyk Keyzer *Tiberius*.

De *Lauwrier* was *tot Rome* van een groote waerdy, zelf heilig geſchat, en het was een misdaedt denzelven in onheilige zaeken ten gebruik te paſſen. Hier mede werden de Keyzers, Overwinnaers, voornaeme Dichters en Loopers in de loopbaen gekroont, een doorluchtig afdrukſel van den onſterfelyken naem, dien zy verkreegen hadden. *Plinius* zegt, *dat de lauwrier, door een Keyzer geplant, ſtierf en verging, als de Keyzer den geeſt gaf; maer dat hy, zoo lang de Keyzer leefde, bloeide.*

(d) *De Maagt heeft de zonne op de borſt.* Te recht wort dit tot de deugt gericht; dewyl de ouden zeiden, *dat, gelyk het ſlonkerend zonnelicht een aengeſlooken en vlammenden fakkel doet verdonkeren, en uitdooven, de luiſter en ſtraalglans der deucht dus alle de achting der weereltſche wiſſelingen verdooft; of ſchoon 'er iets duiſter of nevelachtig opkomt, dat het glansryk zonnelicht verdonkert, zoo kan echter nooit iets opdagen, dat de luiſter en glans der deucht zoude bedekken. Gelyk de zon* (zegt *Eraſmus*) *hoe zy meerder in de hoogte is opgeklommen, hoe zy op het aertryk een minder ſchaduwe maekt, en hoe nader het aertryk, hoe grooter de ſchaduwe is; zoo is ook de deucht grooter en verhevener, hoe zy zich minder vertoont; en in tegendeel, hoe zy zich eenvoudiger en kleiner poogt op te doen, hoe meer zy doorſchittert.*

(e) *Het Herkulesbeelt op de oude Penningen* (*in 't 2. Zinnebeelt*) gemaelt om de deucht af te beelden, zoude zyn toeſpeeling kunnen vinden op die verzierde gebeurteniſſe, die de Geſchichtſchryvers van *Herkules* verhaelen, dat hy in zyn jongkheit in een eenzaeme plaets overleggende, wat hy verkiezen zoude, of den welluſt en overdaet, of de deucht en dapperheit, voor hem twee vrouwen verſcheenen. de eerſte ſprak hem aan tot ongebondentheit, dartelheit, en weereltſche prael; de tweede noopte hem tot de deucht, tot arbeidt en tot ſtaet. hem luſtte de aenrading des laeſte te volgen, en dus ter heirbaen der deucht op te klimmen. Dit evenaerde de willekeur van een der Heidenſche Wyzen, meenende *dat de waarachtige vermaakingen en volkoomen genuchten des leevens niet beſtonden in eenige welluſten, die ylings voortſnellen, maer in een ſchoone deugtsbetragting die eeuwigduurend is.*

Zoo leerde het Tafereel van *Cebes*, den menſch af te leiden van den welluſt en de begeerlykheeden der weerelt, en het ſchepſel door ernſtige aenrading en overtuiging op te voeren tot den tempel der Deucht en der Gelukzaligheit.

En gelyk zommigen gewilt hebben, dat deze verzierde gebeurteniſſe van *Herkules*

les zyn gront hadde *in Moſes* en zyn wondere wiſſelbeurte, zoo ziet men daer in de waere gedaente van dien Veltheer Godts, liever verkiezende de deucht, en teiſteringen der weerelt, dan den welluſt van *Faraos* hofvermaekingen, en de genietinge der zonden.

(f) *Wat de knodze van dezen Herkules betreft vol quaſten en ſteekels*, daer omtrent verhaelt *Pauſanias*, dat hy daer mede veel reuzen en gedrochten verplettert had. De oude Schryvers verdichten, *dat deze knodze lang verdort geweeſt zynde, weder is groen geworden, en zelfs gebloeit heeft*, 't welk onze gedachten kan doen hooger vyzelen op dien dorren ſtaf van den *Hoogeprieſter Aaron*, die van *Moſes* in 't geheim vertrek van die Koninglyke Veltten, den ouden tabernakel, beveiligt was, en eertyts bloeide, en vruchten droeg, *Num.* 17. En als wy in ons zinnebeelt dezen helt vinden, den draek of ſlang dreigende met zyn knodze, *wanneer hy om een appelboom geſlingert is*; dit kan zyn toeſpeeling vinden in de dichtader der Poëten, meldende van een Heſperiſchen Tuin, in Afrika, waer in boomen zoude gevonden worden, overladen met appelen van louter goudt, zynde een vrucht wel ernſtig verbooden, en zeer naeuw bewaert door een vreeſchelyk ſchrikdier. Doch, als *Herkules* uit Spanje in Afrika overſtak, dien Tuin beſchouwde en doorwandelde, viel hy die ſlang aan, die het geboomte beveiligde, en verpletterde de zelve met zyn knodze. Waer door hy onverhindert de gulde appelen afplukte, en in Spanje overvoerde.

Deze *goude appelen* μῆλα χρύσεα, hebben zommigen gemeent, dat Granaet-appelen geweeſt zyn; maer eerder kan men hier van denken, dat het waeren Oranje-appelen, of Chinasappelen, die ook wel by anderen *Citroenen* genaemt zyn.

II. ZINNEBEELT.

Van een die de Deucht omhelſt en verkieſt.

EEn oude Vrouwe hebbende een eerwaerdig opzicht. Zy is in 't purper gekleedt, met een gouden keeten om haer hals, waer aen een menſchenhart is hangende. Voor haer voeten zyn twee weegen gemaelt. Op den eenen aen de rechterhant ſtaet een groote en ſchoone Eikenboom geplant, op den anderen ter ſlinkerhant kruipt een ſlang. Den rechter arm houdt zy om hoog, en wyſt met den voorſten vinger naer dien Eik. Zy houdt in de ſlinkerhant een letterrolle, daer op geſchreven ſtaet dit tafereel, *virtutem eligo*, *ik verkieze de deucht*. Zy ſtaet als in diepe gedachten, vol goede overdenkingen.

„ Het Vrouwenbeelt wort *oudt*, *eerwaerdig*, en *ſtatig* afgedrukt, om dat het
„ de *ouderdom* is, of ryper jaeren, die een volmaekter en zeekerder verkiezing
„ doen kan, dewyl die immers een beeter en vaſter kenniſſe geeft, en een geſtaet-
„ der ervarentheit van zaeken.

„ (a) *Het purper*, waer mede zy *bekleedt* en verſiert is, beelt af de ſtatigheit,
„ waerdy en heerlykheit, waer mede een deuchtbeminnaer moet zyn aengedaen.

„ *Zy*

„ *Zy draegt een gouden keeten, waer aen een menſchenhart gehecht is.* Om dat de „ Egyptenaeren (naer de getuigeniſſe van * *Pierius Valerianus*) het hart ſtelden „ voor een uitbeeltſel van de beſte gemoetsdriften en raetſlaegen, of om dat zy alle „ goede overleggingen der deucht, meende uit het harte op te wellen, zoo dat „ de menſch de redelykheit betrachtende, ook de deucht uitkieſt.

„ *Op den eenen weg ſtaet een Eikenboom* gemaelt, het welk beduit, dat men de „ deucht ſtantvaſtig moet aenkleeven, dewyl die boom vaſt gewortelt is, en hart „ van hout. Dit is de reede, dat de ouden (b) *den Eikenboom*, als een Zinnebeelt van „ de deucht geſchat hebben.

„ (c) *Op den anderen weg kruipt een ſlang*, die kan ons afbeelden, hoe de zon- „ de altoos ſtrydig is tegens de deucht, en de betrachting van het goede.

„ *De Vrouw wyſt naer den Eik met den vinger van de rechterhant, en met de ſlinkerhant* „ *houdt zy de letterrolle, waer op de Zinſpreuk* VIRTUTEM ELIGO, *gemaelt is.* Om te ver- „ toonen, dat een deuchtsbeminnaer altoos zyn doelwit en oog te veſtigen heeft op „ het rechte, het zeekere en edelmoedige, en dat hy zich daer heen richten moet.

„ *Zy ſtaet in diepe en edele gedachten*, dewyl tot omhelzing van de deucht geen „ ſchielyk, maer een ryp en voorbedacht overleg nodig is.

Aenmerking over het tweede Zinnebeelt.

(a) Het Vrouwenbeelt *is met purper bekleedt*, een echt bewys van waerdigheit en eere. Want het *purper* was de dracht der Vorſten, der Raetsheeren, en eerwaerdigen by de oude Romeinen. Men zag dat de Amptenaeren by die volkeren, zelfs door het *purper* verbeelt wierden. *Martialis* drukt dus de gepurperde hoogaenzienelyke ſtaetsbedienden uit: *purpura te felix, te colit omnis honos, o gelukkig purper u eerbiedt alles, dat aenzien en eere heeft.* Dezelve Dichter getuigt 'er van, *diviſit noſtras purpura togas.* Zommigen onder die ouden, die een heerlyken troon vol Majeſteit wilden uitdrukken, ſpraeken van een *gepurperden troon.* Ook van een Vorſt die een troon te beklimmen waerdig was, zeiden zy, *hy zit in't purper op den troon.* Dat is de reede, dat het *Roomſchopperhooft* en zyn *hooge Kerkbedienden*, zich aenmatigende de macht der hoogſte heerlykheit van de oude Roomſche Koningen en Keizeren, zich *in't purper* kleeden, vaſtſtellende, dat daerom *Konſtantinus de Groote* zyn purperen mantel aen *Paus Silveſter den I.* geſchonken heeft. 't Was de inſtelling en willekeur van *Innocentius den IV.* in een Concilie tot *Lyons* in Vrankryk, in den Jaere 1245. dat de Kardinaelen in 't vervolg zouden te paert ſtygen met *roode bonnetten* en *purpere mantels*, om te meerder aenzien aen hun ampten te geeven. De *Joodſche Rabbynen* noemden *Rome* en 't Roomſche ryk אדום מלכות *het roode ryk.* Het *purper* moeſt outstyts al aenzienelyk zyn. Want *Beltzazar* ziende met een vlammende ſchacht zyn dootvonniſſe aen den wand geſchreeven, beloofde aen den geenen die het ſchrift konde verklaeren, *dat hy in 't purper zoude bekleedt worden*, en de derde heerſcher zyn in't Koningkryk. De *Heilant* voert den *Rykeman* in by Luc. 16. *als bekleedt met purper.*

Virgi-

* *Lib.* 34.

* *Virgilius* getuigt dat het gebruik van het purper zeer gemeen was in *Melibæum*, een ſtadt *in Teſſalien*, *Purpura mæandro duplici Melibæa cucurrit.* *Plinius* wil, dat het beſte *purper* in gebruik was te *Laconien.* En dit ſchynt ook uit *Horatius:*

Nec Laconicas mihi
Trahunt honeſtæ purpuras clientes.

Naer *Martialis* getuigeniſſe, zoude *Pamfile* in 't Eilant *Co* aldereerſt uitgevonden hebben, zyde kleederen van purper te weeven: *Nec Coæ referunt jam tibi purpuræ.* De ſchoonſte purpere kleederen zouden outstyts gemaekt zyn in de ſtadt *Tyrus*, naer de getuigeniſſe van *Tibullus:*

Illi ſelectos carent præbere colores
Africa puniceum, purpureumque Tyrus.

Het purper hadt outstyts zyn oorſprongk van een ſoort van *purperſlakken*, waer van een zeer ſchoone en aengenaeme verwe gemaekt wert, hebbende de gedaente van een *donkere roos.* Zommigen meenen, dat die Zeeſchelp der purperſlakken, by de Hebreen ארקבן genaemt wiert van רגבה *vergaderinge*, om dat zy in den lentetyt zich zamenpaerden, of by elkander vergaderden, en dus door een zamenwryving een ſoort van ſlym van zich gaeven, waer uit hunne jongen gebooren werden.

Plinius getuigt dat zy tot aen 't zevende jaer kunnen leeven. De verwe zoude gevonden worden in een ader in 't midden van den hals, zynde het overige van den purperſlak van geen nuttigheit. Veel moeite wert aengewent om hen levendig te vangen; want beginnen zy te ſterven, ſpuwen zy de koſtelyke verwe weder uit. De beſte van deze ſlakken werden gevonden, naer *Plinius* getuigeniſſe, in *Aſia*, ook in de zee des lants *van Getalia*, in Europa by de ſtadt *Laodicea.*

De Natuurontdekkers hebben bevonden, dat zy in 't verſche water gelegt zynde, aenſtonts ſterven; doch met hun zeewater bevochtigt, tot den vyftigſten dag leven: hunne tongen zouden bynaer een vinger langk zyn, en zoo ſcherp, dat zy andere wooningen van ſlakken kunnen doorbooren.

(b) *De Eikenboom beelt af de deucht*, naer ons zinnebeelt. Daerom zegt ons de outheit, dat de *Eikenboom* by de heidenſche volkeren aen den dienſt der goden was toegewijdt, en dat zy daer uit de beelden der goden gehouwen hebben. Immers een hooge en zwaere eik, wert by de *Celten* als een godtheit ge-eert. Op de Feeſten, die aen de godinne *Ceres* werden geheiligt, werden zy met eikebladeren gekroont, ter geheucheniſſe van de groote weldaden, die zy van deze godinne ontfangen hadden. De *Eikenboom* wert aen *Jupiter* toegewijdt. Inzonderheit op den berg *Dodon*, die overvloedig met Eikenboomen bekleedt was. Alwaer hy een Orakel hadde, daer een ieder door 't bedrog der Prieſteren of onreine geeſten, die godtheit wegens zyn lotgevallen, raet vraegde; en alwaer twee duiven gezegt werden de antwoorden te geeven. De Eikenboom was ook aen *Bacchus* geheiligt, naer de getuigeniſſe van *Thyades:* στεφανὲς δρυίσε μίλακος τ' ἀνθεσφόρε,

* *Lib. 5. Æneid.*

σφόρας, *kroonen van eikenbladeren en bloemen van den welgeladen eikenboom.* En verders zegt die Poëet:

Καὶ καταβακχιῶσθε δρυὸς
Ἣ ἱλάτος αλάδοισι.

Dat is,

Aen den Eikenboom van Bacchus,
En de takken des ronden dennebooms.

De *Eikeboomen* waeren ook toegeheiligt aēn de godinne * *Rhea*, naer de getuigeniſſe van *Apollodorus*, welkers altaren ook met het loof der Eikenboomen waeren omringt en verſiert, naer 't zeggen van † *Apollonius.*

Βωμὸν δὲ αὖ χεράδος παρενήνεον ἀμφὶ δὲ φόλλοις
Στεφάμενοι δρυΐνοισι θνηπολίης ἐμέλοντο.

Dat is,

Zy ſtapelen ſteenen op tot altaren, dewelke zy verſieren met het loof der Eikenboomen, bezwarende het altaer met heilige offerſchaelen.

Eer in aloude tyden nog tempels waeren, oeffende men den Godtsdienſt onder een *Eikenboom*, gelyk Godts Bontboek ons verzeekert, dat *Abraham* zyn tente ſloeg en woonde *aen de eikeboſſchen.* Gen. 21. Gelyk ook *Joſua*, *Hy nam een grooten ſteen, en rechte dien op onder den eike, die by het huis des Heeren was*, cap. 24: 26.

De *Eikenboom* hadt noch meerder gebruik in de outheit. Onder zyn lommer werden outstyts de dooden begraven. In de eikenboſſchen hadden zy hunne grafſteeden, gelyk (Gen. 35: 8. van *Debora* getuigt wort, *zy wert begraven onder aen Beth-el onder dien eike, welkers naeme hy noemde Allon Bachuth.* De mannen van *Jabes in Gilead*, begroeven de beenderen van hunnen Koningk *Saul*, en zyne zoonen, *onder een eike te Jabes.* En zelfs de ongewijde Schriften leveren ons dikwerf deze gewoonte op. De Dichter *Virgilius* gewaegt, dat het *graf van den Vorſt Dercennus omlommert was van een zwaere eik.*

Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
Antiqui Laurentis opaca ilice tectum.

Het ſchynt dat die volkeren meenden, dat de zielen der afgeſtorvenen onder Eikenboomen zweefden. Gelyk *Homerus*, die Feniks onder de Griekſche Dichter, *Penelope* ſprekende invoert tot haer echtgenoot *Uliſſes*, die lange jaeren hadt omgezworven, en haer door de afgaende tyt, was onbekent geworden. §

Ἀλλὰ καὶ ὥς μοι εἰπὲ τεὸν γένος ὁππόθεν ἐσσί
Οὐ γὰρ ἀπο δρυὸς ἐσσὶ παλαιφάτου, ἐδὲ ἀπὸ πέτρης.

Dat

* *In zyn derde boek van de goden.* † *Lib.* 1. *Argenaut.* § *Odyſſ. verſ.* 163.

Dat is,

Zeg me uw geſlacht: waer hebtge uw oirſprong uit gen men?
Uit een ſpelonk of eik zyt gy niet voortgekomen.

Daerom zegt *Plutarchus*, dat by de Grieken een ſpreekmanier gevonden wiert: ἐγὼ οὐδὲ ἀπὸ δρυὸς οὐδὲ ἀπὸ πέτρης ἐγενόμην. *Ik ben uit geen eik of ſpelonk gebooren.*

(c) *De ſlang* (naer ons zinnebeelt) *kan ons afbeelden, hoe de zonde altoos ſtrydig is tegen de deucht.* Gelyk dezelve ook een deftig zinnebeelt is van den duivel, van wien de zonde eerſt gebooren, en de ondeucht voortgeſpat is; nademael hy geduurig zyn ſnoot vergift, als de ſlange, uitſpuwt, ter quetſing eens ſtervelings, zoo dat hem die de doot en eeuwigen rampſpoet baert.

De ſlangen zyn ook voor een tafereel der afgoden gehouden, gelyk *de ſlangen* by veel oude volkeren als afgoden gedient zyn, gelyk by de *Egyptenaren.* En inzonderheit by veele *Indianen* en *Amerikanen*, die noch heeden veele ſlangen, in verſcheide gedaenten, en van veelderhanden aert als hun godtheit aenbidden, en met veel plechtigheeden eeren.

Zoude den naem van *ſlangen* נחשׁ niet wel kunnen afgeleidt worden van een woort dat *buigen* en *krommen* beteekent, om dat de ſlangen zich in verſcheide bogten krommen en draeijen, wanneer zy voortkruipen, en van de eene plaets tot de andere ſpringen.

Plinius gewaegende van verſcheide ſlangen, ſpreekt van den *Ceraſtes*, die acht hoornen op het hooft heeft, zonder ruggegraet, als een draek beſtaende uit gewrichte of leeden. Van verwe is hy als het ſtof der aerde, waer in hy zich lichtelyk verbergt.

Hy ſpreekt van *tweehoofdige ſlangen*, de *Amfisbena*, dewelke noch een hooft heeft, behalven het gewoone aen den ſtaert.

Van de *Pylſlange*, die zich onder het loof des booms verbergt, en dus den voorbygaenden aengrypt, een zinnebeelt *van den bedrieger*, die zyn evenmenſch door loosheit teiſtert. En waer van het ſpreekwoort gebooren: *Latet anguis in herba. Daer is een ſlange in't loof verborgen.*

De ſlang *Aſpis* ſchat die Natuurontdekker als de venynigſte, die zommige natuurkundigen meenden dat een zeer koſtelyke ſteen in 't voorhooft hadde, hoewel zeltzaem te bekoomen.

III. ZINNEBEELT.

Het verlangen dat iemant heeft naer de Deucht.

EEn Vrouwebeelt omſchaduwt met een ruimen en koſtelyken Sluier van verſcheide verwen. Zy ſtaet met vleugels aen de ſchouders. Uit haer borſt, omtrent het hart, komt een flonkerende vlamme voort.

„ *De Sluier van verſcheide verwe*, daer het Vrouwebeelt mede omwonden is, „ geeft te kennen, dat het voorwerp om naer verſcheyde goedadigheeden te hae- „ ken en te verlangen, de Deucht is; en dat dewyl 'er verſcheide deuchden zyn, en „ veele goede betrachtingen, dat de verlangens in een deuchtlievende ook ver- „ ſcheiden zyn moeten.

„ *De vleugels aen de ſchouders* beelden af, de ſnelheit en vaerdige pooging, die „ een verlangenden naer de deucht moet eygen zyn.

„ *De vlam uit het herte*, drukt af, dat het verlangen naer de Deucht in iemant „ als een brant en vuur is, dat uit het harte blaekt en uitbarſt; want het harte „ dat met de deucht verſiert is, neemt, even als een drooge ſtoffe, terſtont alles „ goets en heilzaemſt aen dat men het opdraegt.

IV

IV. ZINNEBEELT.

Van een die de Deucht in zyn eigen aert betracht.

EEn oude Vrouwe met een ſlecht kleedt, zonder eenig ſieraet, houdende in de ſlinkerhant een ſnoeymes, in de rechterhant een open boek, waer in geſchreven ſtaet, *Pereunt diſcrimine nullo Amiſſæ leges*, dat is, *de verlooren wetten vergaen door geen gevaer.*

„ Het Vrouwenbeelt wort *oudt* gemaelt, om dat de ouderdom wel de beſte tyt
„ is om de ongeregeltheeden en feilen te verbeeteren. Of ook om een ander over
„ zyn waendeuchden te beſtraffen, en hem op het echte ſpoor der deucht te voeren,
„ om dezelve te betrachten.

„ *Het ſlechte kleedt zonder ſieraet* beelt af, dat de betrachting der deucht moet
„ gepaert gaen met eenvoudigheit en nedrigheit. Zoo dat de prael en opſmukking
„ vaek oirzaek is van quaede zeeden, die aen de betrachting der deucht hinder-
„ lyk is. 't Geeft ook te kennen, dat de deucht een vyandin is van de verquiſting.

„ *Het ſnoeymes* zal afdrukken, dat alle ondeuchtspooging moet afgeſneeden wor-
„ den in een die de deucht betrachten wil, dat alle de aenwaſſen der booze zee-
„ den moeten weg genomen werden.

„ *Het boek dat open is met wetten en inzettingen*, ſchetſt af, dat de goede wetten
„ de geheimſte middelen zyn om de ondeugden te herſtellen. Dat de verlooren
„ wetten der deucht, door een misbruik verachtert, moeten herſtelt worden en
„ herleeven. Daerom zegt * *Lucianus*, dat *of ſchoon een goede en heilzaame wet*
„ *ſchynt vernietigt, dat zy echter vaſt blyft en eeuwig duurt.*

* *Lib.* 3.

V. ZINNEBEELT.

Van de Godtvruchtigheit. Van een Godtvreezenden.

EEn Vrouwe van een uitnemende ſchoonheit met goudtgeele hairen, die loſſelyk en ongeſiert over haer ſlinker ſchouder golven. Bekleedt met een tabbart van zilver laeken. Hebbende het aengezicht ten hemel gekeert. Staende met de handen zaemen gevouwen, en die ten hemel gebeurt. Boven haer hooft ſtaet een duive, uit welkers mont een ſtraal uitgaet, die het Vrouwebeelt omluiſtert en omſchaduwt.

„ Dat het Vrouwebeelt zoo *uitnemend ſchoon* gemaelt wort, geeft te kennen, „ dat een godtvruchtige ziele in zyn handel en wandel ſchoon en welgevallig uit- „ blinkt voor Godt, want immers de glans van godtvrucht gaet alle ſchoonhee- „ den te booven.

„ Dat de *hooſthairen loſſelyk en ongeſiert op de ſchouders ſtreelen*, beduit, dat een „ godtvruchtige zich niet meer te keeren heeft naer de ydelheit en de verſierſelen „ des lichaems, (zynde hinderpaelen der zaligheit) maer dat hy altoos heeft te „ doelen op de zuiverheit en eenvoudigheit der ziele.

„ *De zilverlakenſe tabbart, waer mede zy bekleedt is*, geeft te kennen, dat een „ godtvruchtige moet zuiver, en blank als het zilver zyn, bevrydt van alle be- „ ſmettingen, en dus bekleet met het kleedt van Chriſtus gerechtigheit.

„ *Haer*

„ *Haer aengezichte ten hemel gekeert. De handen gevouwen. En van de aerde naer* „ *den hemel opgebeurt*; verbeelt de waere en echte opgetogentheit van een godt- „ vreezenden, in een heilige verwondering tot Godt, om zich met Godt te verge- „ meenzaemen en van het aertſche af te ſcheiden, zynde deze gebaerden zulke, „ dat zy een Godtvruchtigen zeer wel paſſen.

„ *De duive met de klaerblinkende ſtrael booven haer hooft*, ſchetſt af, dat Godt „ niet alleen zoo een godtvruchtige ziele bedekt en overſchaduwt met zyn be- „ ſchermvleugelen, of dat hy haer zyn geeſt ſchenkt ter verlichting en tot heilig- „ maeking, maer ook dat hy die ziele, die Godt vreeſt, leidt tot de flonker- „ glans van zyn hemelſchen luiſter, en tot de zaligheit. Trouwens, *de Heer is* „ *een zon, hy zal genade en eere geeven, hy zal het goede niet onthouden den geenen* „ *die in oprechtigheit wandelt. Welgelukzalig is de menſch, die op hem betrouwt.* Pſal. „ 84: 12, 13.

2. Zinnebeelt van een Godtvruchtigen.

Een maegt die vleugelen heeft aen de ſchouders. Zy is in 't root gekleedt. Booven haer hooft blaekt een vuurvlam. Zy houdt de ſlinkerhant op het hart. En met de rechterhant keert zy 't onderſte booven een overvloetshoorn, die vol is van verſcheide vruchten.

„ *De maegt heeft vleugels aen de ſchouders*, om dat de Godtvruchtige in zich „ een ſnelle vlucht ontwaer wort; want hy ylt van de aerde en van zich zelfs „ naer Godt, en weder van Godt ziet hy op zich neder, om zyn kleinheit en „ nietigheit zich in te boezemen, zich zelfs daer door te verzaeken, en Godt, „ zoo veel heerlyker hulde te doen.

„ *Zy is in 't root gekleedt*, om de liefde tot Godt, in een Godtvreezenden, af „ te drukken; want de liefde wort door de roode vuurvlammen afgebeelt. Trou- „ wens, de liefde tot Godt in een Godtvruchtigen is zoo ſterk en blakende, dat „ veele wateren van tegenſpoeden en wederwaerdigheeden die niet kunnen uit- „ bluſſen. Trouwens, de godtvrucht is een zuſter en metgezellinne van de liefde. „ Gelyk daerom

„ *De vlamme op het hooft* zeer wel affchetſt die liefde en yvergloet, dien brant „ tot Godt, of ook die ernſtige poogingen tot hemelſche dingen.

„ *De ſlinkerhant op het hart*, drukt uit het vaſte voornemen dat een Godtvruch- „ tige heeft, en die hartelyke zucht om zich voor Godt heel en al zuiver en „ onbeſmet te bewaeren.

„ *Dat de overvloetshoorn met alle de vruchten is omgekeert en uitgeſtort*, beelt af, „ de weinige liefde die een Godtvreezende heeft tot de aertſche lekkernyen en „ goederen; maer dat hy alle de weereltſche vergenoegingen wraekt en veracht.

Aenmerkingen omtrent dit Zinnebeelt.

Godtvruchtigheit. Wat het Griekſche woort εὐσέβεια betreft, dat wil eigentlyk te kennen geeven, een godtsdienſtige eere of eerbiedigheit, die wy op een waer- achtige en ongeveinsde wyze aen Godt toeëigenen. Want het daelt af van εὖ en σέβο-

σέβομαι, dat is, *wel dienen*; daerom willen wy het met een woort uitdrukken, 't is *godtsdienſtigheit*. En men kan het daer uit zeer gevoegelyk *godtvruchtigheit* noemen. Zie dit is de reeden, want die een vrymachtigen Godt *eert* en *dient*, die geeft een dierbaere *vrucht* op, die aen *Godt* welgevallig is. Wy kunnen deze deucht dus afmaelen, dat zy is een ongeveinſt beſluit van het harte, om met een diepe hulde met ziel en lichaem dat geene te poogen, waer door Godt wort verheerlykt, en dat met zyn wet en willekeur overeenſtemt.

De godtvruchtigheit is de ſchoonſte ſlonkerdeucht, die een redelyk ſchepſel kan bezitten. *De vreeze des Heeren is het beginſel der wysheit.* Een zeltzaeme deucht, die niet in elks boezem vernacht; daerom wort 'er gevraegt by Ezaias cap. 50. *wie is 'er die den Heere vreeſt?* 't is vry veel te kunnen zeggen, *godtvruchtig te zyn*, en *Godt te vreezen*. De vreeze Godts zal hier in beſtaen:

א. *Dat wy een diep ontzag hebben voor de Goddelyke Majeſteit*, zoo dat men *Godt dient met vreeze, en voor hem zich verheucht met beevingen.* Pſalm 2. Dat men van hem niet ſpreekt als met de uiterſte omzichtigheit. In dien opzicht komt het ons voor, Jerem. 10: 7. *Wie zoude u niet vreezen, gy Koningk der Heidenen, want het komt u toe?* Of by Jeremias cap. 5: 22. *Zult gy voor myn aengezichte niet beeven? ik die de zee en het zant tot een pael geſtelt hebbe.*

ב. *Godt te vreezen*, of *godtvruchtig te zyn*, zal ten tweeden daer in gelegen zyn, dat wy een zeer hooge achting hebben voor dien alderhoogſten; waerom wy hem moeten dierbaer ſchatten, en in groote waerdy houden: trouwens, de naeme Godts, en zyn oneindige algenoegzaemheit, ontſteekt in onze harten eenen eerbied, en yverige begeerten om hem te beminnen en lief te hebben. Dit geeft de *Jehovah* zelfs te kennen by Malach. 1: 6. *Ben ik dan een vader, waer is myn eere? ben ik dan een Heer, waer is myn vreeze?* Namentlyk, waer is myn achting, myn waerdigheit.

ג. *Godtvruchtig te zyn* en *Godt te vreezen*, is ook ten derden, dat wy in allen deelen opvolgen alles dat Godt ons komt te gebieden, dat wy naerlaeten dat hy verbooden heeft; gelyk die vreeze Godts aengemerkt wert *in Zacharias* den Prieſter en *Elizabeth*, *Luc.* 1: 6. *Zy waeren beide rechtvaerdig voor Godt, wandelende in alle de gebooden en rechten des Heeren onberiſpelyk.* Dit was de voortreffelykſte vermaenleſſe, die de met Godt gemeenzaeme *Mozes* gaf aen *Iſrael*, Deut 6: 1, 2. Namentlyk, *dat zy den Heere hunnen Godt zouden vreezen, en alle zyn inzettingen en gebooden bewaeren.*

De godtvruchtigheit ſchatte *Auguſtinus*, *een leeven dat geduurig werkzaem en levendig was.* Hy zegt, *Vive diu, ſed vive Deo, nam vivere mundo, Mortis opus, viva eſt vivere vita deo. Leef lang, maer leef gode, want de weerelt te leeven is een andere doot; maer een levendig leeven is, dat men gode leeft.* De *Heidenen* hebben ons zeer veel tekenen van glinſterende godtvrucht naergelaeten in hunne ſpreuken en ſchriften, waer door zy vertoonden dat zy godtsdienſtig waeren. Want *Demoſthenes* meende, *dat het harte, waer in de gerechtigheit, de eerbaerheit, en de godtvrucht gezetelt ſtont, de beſte en voor Godt aengenaemſte tempel is, dien men hem kan toeëigenen.* * *Lucretius* zeide, *dat het geen godtvruchtigheit was veeltyts te ſtaen by de oude altaeren, dat*

* *Lib. 5. de rerum natur.*

dat men daer rontsom gaet, daer voor nedervalt, en de handen ten hemel uitbreidt, maer 't is meerder godtvrucht dat men alles doet met een bedaert en ſtil gemoet. Menander ſtelde vaſt, *dat de quaede daden aen Godt verfoejelyk waeren, maer dat wy tot hem moeten koomen met goede en rechtvaerdige. Als gy uw godtsdienſt pleegen wilt*, zegt hy, *zoo zie of gy rechtvaerdig zyt; kom niet tot Godt met een uitwendig blinkenden mantel, maer met een blinkend harte.* De *Athenienſers* waeren zoo godtvruchtig, dat zy niet alleen offerden aen hunne gewoone en bekende goden, maer zy hadden *een altaer voor den onbekenden Godt.* Zonder twyffel daerom, om dat zy niets zoude verwaerloozen in den godtsdienſt, en dat 'er geen goden zouden gevonden worden, die op hun zouden verſtoort zyn. Daerom hadden zy verſcheiden altaren *zonder naem der goden.* De *Arabieren* worden ook gezegt, een altaer te hebben ter eere van een *onbekende godtheit.* De *Perſianen* hielden de godtvrucht in groote waerde, naer het getuigſchrift van * *Xenofon. Kambyzes* zeide tot zyn zoon *Cyrus*, dat hy doch niets zoude beginnen, *zonder de goden te hebben geoffert*, en *hun raet gevraegt.* De *Romeinen* hadden een wet van godtsdienſtigheit, dat geen Raetsheer zyn plaets neemen mocht, of hy moeſt wierook en wyn geoffert hebben, en dien Godt gebeeden in welkers tempel de vergaderinge gehouden wert.

Scipio de Afrikaner tradt nooit tot een behandeling van zacken omtrent *den Roomſchen burgerſtaet*, voor dat hy zich eerſt in Jupiters ſtoel ter neergezet hadde, om zich een eerbiedig gemoet in te boezemen. En inzonderheit is de godtvrucht der heidenen af te neemen uit hunne aenbiddingen, uit hunne offerhanden, uit hunne feeſtdagen en andere godtsdienſtige poogingen. De oude *Aſiatiſche volkeren* hadden tot een bewys hunner groote godtsdienſtigheit en godtvrucht, hunne tempelen gebouwt in gewijde boſſchen, dewelke zy daer toe het bequaemſte oordeelden, om den godtvruchtigen een eerbiedt, en vreeze voor de goden in te boezemen. In welke tempelen zy geduurig lichten hadden, die altoos brandende gehouden werden, waerom zy *Luci* genaemt werden, van *lucendo*, *lichten.* De *Sicilianen* hadden zoodanige tempels in de boſſchaedien, namentlyk, *den tempel van Vulkanus.* Zoodanig was die van *Cybele* in 't boſch van *Ida.* Die *van Jupiter Ammon in het Dodoneeſche boſch*, en die van *Apollo* in het boſch van *Dafne.*

De godtvruchtigheit kan men ook aenmerken als de voornaemſte bron en fonteine, waer uit alle deugden opwellen. Gelyk in der daet Godt zelf het beginſel is van alles. Naer de getuigeniſſe van *Orfeus* ἀρχὴ πάντων, πάντων τετελευτὴ, *het begin en einde van alles*, en *Pindarus* wilde dat men Godt moeſt ſchatten een αἴτιον παντὶ, *een auteur van alles. Virgilius* zegt, *A Jove principium*, *het beginſel moeſt zyn van Jupiter*; en *Aratus* zeide, ἐκ διὸς ἀρχώμεσθα, διὸς κεκρήμεθα πάντες, *van Godt beginnen, Godt hebben wy alle van noden.*

Daerenboven, de *godtvrucht*, zegt *Lactantius*, *is de kant van alle menſchelyke zamenleevinge*; *want zoo die bron in het ſchepſel is uitgedroogt, daer zal geen deugt in gevonden worden.*

De ouden hebben die deucht van *godtvruchtigheit* door den *Ojevaer* afgeſchetſt. Anders maelden zy *een ſchepter met een hooft van een ojevaer*, om daer mede te verbeelden, dat de Koninglyke heerſchappy met de godtvruchtigheid nootzakelyk

* *Lib.* 1, *Pæd.*

moeſt gepaert gaen. *Pierius Valerianus* tekent aen, dat 'er op een der Gedenkpenningen van den Keizer *Hadrianus* een *Ojevaer* gemaelt ſtont, met dit opſchrift, PIETAS AUGUSTA. Op de andere zyde, een altaer verſiert met bezien van eikeloof. Een ander Geleerde doet ons een Penning van den zelven *Hadrianus* zien, waer op gegraveert ſtont een vrouw die by een altaer ſtaet, haer handen uitbreidende, als of zy de godtvrucht oeffende in 't beweenen van haer zonden. Op een andere Penning vint men *een vrouwebeelt*, dat de wierookſchael in de hant draegt, vaerdig om het reukwerk uit de zelve, den goden op te offeren. Zy keert haer oog hemelwaerts, en heft de handen ten heemel. Op beide deeze Penningen ſtaet een opſchrift als boven, PIETAS AUGUSTA, *de godtvruchtigheit des Keizers*. Daerenboven zie daer noch een tafereel. De *godtvrucht* wert by de ouden afgebeelt *door twee jongelingen, die beide in 't gareel geſpannen, een wagen voorttrokken:* zy waeren genaemt *Bithon* en *Cleobes*, *twee gebroeders*. Het verbeelde de godtvrucht, om dat zy met een wonderen yver en ſnelheit hunne moeder op den wagen gezeeten, tot den tempel der godinne *Juno* gevoert hebben.

De Dichter * *Ovidius* verheft zeer *de godtvrucht van Eneas, zyn vader op zyn ſchouders door de vlamme reddende*, aldus opzingende:

Hinc ſatus Æneas, pietas ſpectata per ignes
Sacra, patremque humeris altera ſacra tulit.

En op een andere plaets:

An magis hunc morem Pietas Æneia fecit
Innocuum victo cui dedit ignis iter.

Een *Seneka* konde zeggen, *dat 'er geen drift of kracht grooter was als de godtvrucht.* En *Virgilius*, *dat de godtvrucht voor den ſterveling is een veylige en zekere deucht. Et merito Pietas homini tutiſſima virtus.*

Gelyk *Apelles*, een Konſtſchilder, zegt *Eraſmus*, zich beklaegde, als 'er een dag was voorby geſnelt, dat hy geen ſtreep of linie gemaelt hadde, zoo betaemt het een Chriſten zich te beklagen, als 'er een dag is ten einde geſpoeyt, dat hy geen werk van godtvrucht volbracht heeft.

(a) *Dat het Vrouwebeelt* (in ons Zinnebeelt) *gemaelt ſtaet met goudgeele hairen*, heeft zyn opmerking; want de oude volkeren, wanneer zy, wegens hunne godtvrucht, aen de zonne offerhanden deeden, hebben deze verwe des hairs hoog geſchat, en boven alle andere gewaerdeert, om dat de zonneſtraelen vaek geel en gelyk als goudt zyn: daerom geeft † *Virgilius* de *Koningin Dido goudtgeel hair*, gelyk hy ook aen *Merkurius* het goudtgeele hair toeëigent met deze woorden:

Omnia Mercurio ſimilis, vocemque coloremque,
Et crines flavos, & membra decora juventæ.
Dat is,
In alles Merkurius gelykende, zoo in ſtem als verwe,
En geel hair en gezonde leeden die aen de jeucht betaemen.

Zoo ook van *Proſerpina*, *dat zy het hooft van Dido van het geele hair noch niet berooft hadde*; een ſpreekwyze onder de heidenen, meenende, door een bygeloovig-

* *Lib.* 4. *Paſtor.* † *Æneid.* 4.

vigheit, dat die geenen, die naeby de doot waeren, eerſt van *Proſerpina* moeſten geſchooren worden, of van het hair ontbloot. Dus hielden zy't daer voor, datze zich door deze eerſtelingen aen de helle of onderaertſche wooningen verbonden.

Tertullianus tekent aen, dat de vrouwen van zyn tyt, het hair met ſaffraen of geele verwe pleegen te verſieren, om dat te doen ſchynen als de vlamme of zonneſtraelen. Daerom droeg een bruit by die oude volkeren een ſluier (die *Flammeum* genaemt wert) *van een vuurige verwe*. Zoo droeg ook *Flaminica*, de Huisvrouw des Prieſters *Flamen* genaemt, altoos zoodanige ſluier, die de verwe hadt der zonne, van welke orde haer man Prieſter was.

De Athenienſers, om te toonen hoe hoog zy *Apollo*, *de zon*, eerden, droegen in hun hair een ſoort van goudtgeele ſchilderytjes, of afbeeltſels van ſpringkhaenen, om dat deze dieren de zonne waren toegewijdt; gelyk *Thucydides* aentekent. De Keizer *Verus* (naer het getuigſchrift van *Julius Kapitolinus*) was gewoon zyn hair *goudtgeel* te maeken, en het zelve te doen glinſteren als de zonne, het zelve beſproejende met *goudtpoeder*. Veel Koningen en Prieſters waeren outstyts met deze verwe verſiert, om dat die zonne was toegewijdt.

De nuttigheit waer mede een Chriſten uit deze deucht van godtvruchtigheit zich vint bevoordeelt, zouden wy zeer wel tot deze volgende kunnen vormen.

A. Zy brengt den menſch tot de liefde van Godt en zyn gemeenſchap, om die vuuriglyk te omhelzen; waerom wy *het vrouwebeelt* zeer wel (in ons zinnebeelt) *in 't root gemaelt*, kunnen maeken.

B. Zy maekt den menſch gelukzalig en reikhalzende naer Godt, waerom wy die ook *met vleugelen geſchetſt vinden*, *en haer aengezicht ten hemel gekeert*.

C. Zy hervormt den natuurlyken menſch tot een beeter geſtalteniſſe.

D. Doet hem de aertſche dingen wraeken en verfoeijen, *daerom keert de vrouwe in ons zinnebeelt een overvloetshoorn om*.

E. Zy leert ons de ſchepſelen recht gebruiken.

F. Zy ſtelt het gewiſſe geruſt, en doet dat zuiver beveiligen, daerom *heeft zy de ſlinkerhant op het hart*.

G. Zy geeft zeekerheit van de gunſte en liefde van Godt aen de ziele, daerom *ſtaet 'er booven haer hooft gemaelt een duive met een klaerblinkende ſtraele*, *die haer omluiſtert*.

H. Zy vertrooſt den menſch in alle tegenſpoeden.

I. Zy leert den menſch met een dankbaer harte alle de verdrukkingen, en wederwaerdigheeden opneemen, en in Godts kaſtydingen beruſten, daerom *vinden wy dezelve met een vuurvlamme op het hooft*.

K. Zy overtuigt den menſch van de grootſte heerlykheeden en beminnelykheeden van Godt, en geeft een ſchoon bezeffen van de geeſtelyke en hemelſche dingen.

L. Zy doet den menſch de weerelt gebruiken als niet gebruikende, daerom *ſtaet zy met gevouwen handen van de aerde ten hemel opgeheeven*.

M. Zy doet den menſch van zyn eigen wysheit en gerechtigheit afzien, en het oog veſtigen op de gerechtigheit van Chriſtus. Daerom kunnen wy *de vrouwe* (*de godtvrucht*) aenmerken, *als bekleedt met een zilverlaeken mantel*.

VI. ZINNEBEELT.

Van het Geloof.

De vermaerde *Hulkothus* maelde *het Geloof* onder het tafereel van

EEn maegt met een duiſter opzicht, hebbende de ſchouders en borſt ontbloot, op het hooft een lauwrierkrans, in de rechterhant een ſchepter. Aen haer voeten ſtaen twee voſſen. Zy ſtaet gemaelt als in alle haer gebaerden, vertoonende een wonderſtantvaſte grootmoedigheit.

„ *Het Geloof* wort onder de gedaente *van een maegt* gemaelt, om dat die deucht „ moet zuiver en onbevlekt zyn.

„ *Met een duiſter gezicht*, om dat het geloof van de meeſte menſchen niet klaer „ genoeg begreepen wort.

„ *De ſchouders en borſt ontbloot*, geeven te kennen, dat het geloof moet bloot „ en ongedekt opengelegt worden. Dat de geloofspunten moeten klaer en duidelyk worden ontvouwt, dewyl zy in zich zelfs heerlyk zyn, en niet omzwachtelt met oppronk van weereltſche wysheit, met geen duiſtere raetſelen, noch „ dubbelzinnige reedenen.

„ *De lauwrierkrans op het hooft* ſchetſt af, dat het geloove altoos triomfeert over „ alle tegendruiſchers, dat het overwint den duivel, doot en helle, en alles wat zich „ tegens Godts waerheeden aenkant.

„ *De*

„ *De ſchepter in de rechterhant* beduit de ſtatelyke heerlykheit van het geloove; de-
„ wyl het geloove tot zynen oirſprongk heeft Godt, gelyk ook tot zynen gront-
„ ſlag en voorwerp.

„ (a) *De voſſen die voor haer voeten ſtaen*, beduiden de valſche leeraers, die het
„ geloof beſtryden. Zy worden daerom genaemt Hoogl. 2: 15. *voſſen*, *kleine voſ-*
„ *ſen*, *die den wyngaert bederven.*

„ Onwrikbaere grontſteun van het geloove, dewelke geſtaeft is op de god-
„ delyke waarheeden, gelyk *Chriſtus* zegt, Luc. 22: 32. *Ik hebbe voor u gebee-*
„ *den*, *dat uw geloof niet op en houde*, *en als gy eens bekeert zult zyn*, *zoo verſterkt*
„ *uw broeders.*

2. Zinnebeelt *van het Geloof.*

Een Vrouwe in 't hemelſch blaeuw gekleedt, gekroont met lauwer-blaeden. Zy ruſt met de ſlinkerhant op een boek, dat op een vaſten hoekſteen ſtaet. Waer onder een ſlang verplettert legt. Zy heeft de weerelt onder haer voeten, en ook de doot met gebrooke pylen. In 't verſchiet vertoont zich *Abraham* zyn zoon opofferende.

„ *De vrouw is in 't hemelſch blaeuw gekleet*, om dat het geloof een hemelſche
„ gave is, die van booven komt, en van Godt aen den menſch wort ge-
„ ſchonken.

„ *Zy is met lauwrierbladen gekroont.* Om dat het geloof alles kan overwinnen,
„ gelyk uit de voorbeelden van die doorluchtige helden Godts (Hebr. 11.) is op
„ te maeken.

„ *De hoekſteen*, *waer op het boek geveſtigt is*, verbeelt *Chriſtus*, waer op het ge-
„ loof als een heerlyk getuigſchrift, geſtaeft is.

„ *De ſlang legt verplettert onder dien hoekſteen*, 't welk betekent, dat den duivel met
„ alle zyn poogingen tegen het geloove, door Chriſtus is de kop vertreeden, en
„ in zyn zondenzwadder verplettert.

„ *Zy heeft de weerelt onder haer voeten*; dit ſchetſt af, dat een die gelooft, de
„ weerelt en alle de begeerlykheeden der zelve verſmaet, verzaekt, en als onder zyn
„ voeten drukt.

„ *Dat de doot daer by legt met gebrooke pylen*, geeft te kennen, dat ook den Doot,
„ zoo wel als den duivel zyn prikkel en magt is benoomen door het geloove.

„ *Abraham in 't verſchiet zyn zoon zullende offeren*, beelt af, dat die volvaerdige
„ Aertſchvader dit offer van zyn eenigen zoone alleen heeft willen volbrengen door
„ het geloove. Hebr. 11: 17.

3. Zinnebeelt *van het Geloove.*

Een Vrouw in 't wit gekleedt, met een helm op het hooft. In haer rechterhant houdt zy een ontſtooken kaers, die geſtelt is in een menſchen harte.

„ *De vrouw is in 't wit gekleedt*, om dat het gemoet van een die gelooft moet
„ blank en zuiver zyn, gelyk de zuiverheit doorgaens door de witte verwe wort
„ afgebeelt.

„ *Zy draegt een helm op het hooft*, om te vertoonen, dat het geloof den betrach-
„ ter beveiligt tegen de ſlagen van alle ongodiſten en geeſtelyke vyanden, tegen
„ valſche Apoſtelen, valſche Filoſofen en zwadder der ketteren. Zy draegt dien
„ helm *op het hooft*, om dat dit moet geſchieden door een gaeuw verſtant en
„ echte kenniſſe van het geloove, welk verſtant zyn zitplaetſe naer de verbeel-
„ ding der ouden in 't hooft heeft.

„ (b) *Het hart met de ontſtooken kaers in de ſlinkerkant*, geeft te kennen, de ver-
„ lichting des gemoets en het harte, die uit het geloove aenblikt, en die uit het
„ harte moet doorſtraelen, dus verdryvende de duiſterniſſe des ongeloofs en de on-
„ weetenheit. Daerom zegt *Auguſtinus*, *dat het ongeloove is een blintheit, en het*
„ *geloove een verlichting*. Waerom men in de H. Godtsdienſten outstyts het licht,
„ ſchoon op den vollen middag, zag ontſtooken.

Aenmerking over deze Deugt.

Het geloove wort ons beſchreeven *in 't Heilig Bontboek*, *als een vaſte gront der dingen die men hoopt*, *en een bewys der zaeken die men niet en ziet*. Hebr. 11: 1. 't Is een Theologiſche deucht, waer door een uitverkooren zondaer den Heere Jeſus Chriſtus aendoet, en met hem naeuw wort vereenigt, zoo dat *Chriſtus* is het hooft, en zyn uitverkoornen de ledemaeten. Hy de man, en zy het wyf; hy de heer, en zy het huis; hy de bruidegom, en zy de bruit. Door het geloove worden zy Chriſtus ingeënt, als in hun geeſtelyken olyfboom, gelyk de geheiligde *Paulus* ſpreekt van de heidenen.

Het Grontwoort in 't Hebreeuws אמן, dat *het geloove* uitdrukt, wort van veele aengemerkt, als of het zoo veel te kennen gaf, als *hy heeft gevoedt*. De ſpreekmanier ontleent van een voetſterheer of opvoeder, die ter opvoeding een wiſſe trouwe nodig heeft. 't Is zeeker, dat het zoo veel te kennen geeft, *als dragen*, of *zich op iemant leunen*, *of werpen*. De Latynen gebruiken het woort *fides*, *vertrouwen*. De Roomſche redenvoerder *Cicero* brengt het woort *fides* van *fiendo* van *dat geſchiedt* of *het worden*, om dat *het geloof*, indien het getrouw is, *zeekerlyk geſchiedt*, of volbracht *wort*. Daerom wort het geloof dikwerf genoomen voor *waerheit*, *getrouwigheit* en *ſtantvaſtigheit*. Derhalven zoude *Auguſtinus* zeer wel gezegt hebben, het geloof heeft zyn benaeming van *geſchieden*, of *van dat geene dat geſchiedt of wort*. Daer zyn in 't woort *fides* twee ſyllaben, de eerſte is *van 't geſchieden*, de tweede *van Godt*. Ik vraeg u (zegt de Oudtvader) of gy dat beide gelooft. Gy zegt, *ik geloove*, doe dan dat gy zegt, en het is recht geloove.

Dat het woort geloove, *voor ſtantvaſtigheit* en *waerheit* gebruikt wort, beveſtigt die Roomſche redenaer, wanneer hy zegt: *Ut locus in mari ſine portu navibus non poteſt eſſe tutus*, *ſic animis ſine fide ſtabilis non eſſe poteſt amicis*, dat is, *gelyk geen plaets in de zeegolven voor de ſcheepen veilig is zonder Rée of haven*, *zoo kan een gemoet zonder geloove niet ſtantvaſtig zyn*, *en tot veilige verzeekering van zyn vrienden*,

den, dat is, dat zy daer niet op kunnen vertrouwen. Stat nulla dies mortalibus usquam fortuna, titubante fide. Geen heil der ſtervelingen ſtaet lang pal, daer het geloof, of de trouwe, wankelt.

Schoon'er wel gewaegt wort van een verſcheiden geloof, als *dat der hiſtorien, het tytgeloof*, en *dat der mirakelen*, zoo is 'er echter maer *een zaligend geloove*, dat in een Chriſten werkzaem is door de liefde, en waer toe nootzackelyk wort vereiſcht *een kenniſſe* van het woort Godts, en deſſelfs getuigeniſſe. *Een toeſtemming* aen dat woort, waer door een geloofsgenoot voor goet keurt alles wat in Godts geheimrolle geſtaeft is. En ook *een vertrouwen* wort'er gevordert tot het geloove *met zyn gantſche harte.*

De ouden hebben zeer godtvruchtig gezegt, dat de middelen die noodig waeren tot aengroey en wasdom van het geloove, waeren

een aendachtige betrachting { van Godts eigenſchappen. / van Godts beloftenisſen.

Dan is het, zeiden zy, dat het geloove iemant die het betracht

maekt { onbevreeſt / vrymoedig / onverwinnelyk } { tegens alle quaedt. / tegens alle gewelt.

Zy zeiden, daer was *niets heilzamer*, niets *ſchatbaerder* dan het geloove, *o theſaurus omnibus opulentior fides! o virtutibus corporeis omnibus fides fortior*; zegt de zoetvloeijende *Ambroſius*, *O geloove dat in rykdom en overvloedt draeft booven alle weereltſche ſchatten! O geloove, dat ſtreeft booven alle lichaemelyke ſtonkerdeugden, en heilzamer is dan alle geneesmiddelen!*

(a) *De voſſen* (in ons 1ſte zinnebeelt des geloofs) *beduidende valſche leeraers, die het geloof beſtryden.* 't Is bekent, dat *de voſſen* voor een zeer ſchadelyk gedierte worden gehouden, dewyl zy niet alleen het gewaſch en vruchten bederven, maer geduurig op den roof uit zyn, en het klein gevogelte weg ſleepen; daerom worden zy zeer wel by *valſche leeraers* geëvenaert; gelyk zy daer by vergeleeken worden Ezech. 13: 3,4. *Uwe Profeeten, o Iſraël! zyn als voſſen in de woeſte plaetzen*, zy zyn *bedriegelyk* en *verleidende*, *loos* als de voſſen. Waerom *Tertullianus* zegt, *dat alle het kettergift opwelt uit de leeraeren der wysheit.* Zeltzaem worden zy gevangen, wegens hun loosheit en gaeuwigheit, wetende zelfs hun vervolgers te bedriegen, en den ſtrik te ontſnappen.

Plinius zegt, dat zy een wonder ſcherp gehoor bezitten, en nooit over het ys loopen, naer alvoorens daer op hun oor gelegt te hebben, en hoorende het geruis des waters onder het zelve, daer niet opkoomen.

Plutarchus tekent aen, dat als *de Thraciers* over een toegevrooze rivier gaen zullen, een *vos* met zich voeren, en die laeten voor aen trekken, als een verſpieder, of het ys van genoegzaeme ſterkte is. Eerſt, zegt de Schryver, gaet de vos met korte en traege ſchreeden, legt zyn oor op het ys, en hoort hy het water ruiſchen, hy blyft daer af, en keert te rugge; maer verneemt hy geen watergeraes, hy gaet daer ſtoutelyk over, en de *Thracier* volgt hem nae.

(b) *De kaers in't menſchen harte* (in 't 3de zinnebeelt van 't geloove) verbeelt *de verlichting des gemoets, gelyk in den godtsdienſt der ouden het licht gebruikelyk was.* Dat

bleek.

bleek *in de Joden*, dewelke het licht aenſtaken op het feeſt van de vernieuwing des tempels, en daer wonderlyk veel werk van maekten, als zy den eerſten avont dat licht bereidden; want zy zeiden deze zegening, *gelooft zy de Heer onze Godt, Koningk van alle eeuwen, die ons belaſt heeft de lampe van de inwijing des tempels aen te ſteeken.* Deze lichten deeden zy branden in hunne Synagogen, en byzondere vertrekken.

Maimonides tekent aen, dat zy zoo veel *lichten* moeſten aenſteeken, als 'er perſoonen in hunne huizen waeren. Hy zegt, *dat het licht ter inwijing Godt zeer aengenaem was, en dat het ſtrekte tot eer en lof van Jehovah, tot erkenteniſſe van zyn wonderwerken die hy voor hun volbracht heeft.* Jaa zoo nootzaekelyk meent de *Rabbi* dat het *licht* was omtrent dien godtsdienſt en feeſtviering, dat iemant zyn kleedt moeſt verkoopen om licht en lampen te erlangen, om die aen te ſteeken.

Het licht is zelf een zinnebeelt van de heiligheit des gemoets, waer door een die gelooft, als een licht uitſchittert, en een ſchoonen glans van zich geeft. Trouwens *het padt der rechtvaerdigen is als een ſchynend licht, voortgaende en lichtende tot den morgen.* Wy zien het *hemelſch Jeruzalem*, die ſtadt Godts omſtraelt *met een licht, dat den alderkoſtelykſten ſteen Jaſpis gelyk was, blinkende als kriſtal.* Openb. 21: 11.

De heidenen hebben daerom *het licht* voor een *godtheit* gehouden, en aenbiddelyk geſchat. Zy voerden hunne goden doorgaens in als in een licht verſchynende, gelyk * *Virgilius* aentekent:

Cum mihi ſe, ante oculos nunquam tam clara, videndam
Obtulit, & pura per noctem in luce refulſit
Alma parens, confeſſa deam, qualisque videri
Cœlicolis, & quanta ſolet: dextraque prehenſum
Continuit.

Dat is,

Wanneer myn trouwhartige en milde moeder, wie ik nooit te voeren zoo glansryk voor my beſchouwt hadde, voor my opdaegde, en by nacht in een helder licht, als een godinne aen my verſcheen, zoo heerlyk, als zy eerſt wel aen den hemel praelde, en my by de rechterhant hielt.

Hoewel * *Seneka* dit licht omtrent den godtsdienſt der ouden en hunne tempelen ſchynt tegen te ſpreeken. *Laet ons*, zegt die Heiden, *op den Sabbath verbieden lampen aen te ſteeken, dewyl de hemelſch verlichte goden enkel licht zyn, en geen klaerheit behoeven.* O wonderſpreuk van een ongodiſt!

VII. ZIN-

* *Æneid. Lib.* 21. *verſ.* 589. † *Litter.* 95.

VII. ZINNEBEELT.

Van de Hoope.

EEn Vrouw gekleedt in geele verwe. Zy heeft op het hooft een kroon van bloemen. Op haer kleedt zyn gemaelt verſcheide kruiden en planten. Zy ſteunt met de ſlinkerhant op een anker.

„ *Het vrouwebeelt is in 't geel gekleedt*, dat zeer wel de Hoope afdrukt, om dat
„ de ouden zeiden, dat de goudtgeele verwe was de coleur van den aenblikkenden
„ dageraet, of morgenſtont. Zeker de *Athenienſers* evenaerden *de hoope* met den
„ *morgenſtont*, om dat den dag door het aenlichten deſſelfs naderende, daer door
„ alle dingen zich vernieuwen, en hoope geeven tot de begeerwiſſelingen der
„ ſchepſelen; waerom het vrouwebeelt ook *het hooft geſiert heeft met bloemen, en*
„ *het kleedt gemaelt is met kruiden en planten*, die opluikende den menſch ver-
„ friſſen, en nieuwe hoope geeven tot een lang verwachte vrucht en volko-
„ menheit.

„ (a) *De ſlinkerhant die zy op het anker houdt*, beelt af de hoope en het vaſt ver-
„ trouwen, zynde een noothulp in tyden van treffende rampzaligheeden, en aen-
„ druiſchende gevaeren.

2. Zinnebeelt *van de Hoope.*

Een Vrouw in 't groen gekleedt, met een helm op het hooft. Haer ſchoot belaeden met koorn, het welk zy met de rechterhant overvloedig over al zaeit, en op de aerde werpt.

„ (b) *Een helm op het hooft*, om dat de helm dikwils voorkomt als *een zinne-*
„ *beelt van de Hoope.*

„ *De groene verwe, waer mede zy bekleedt is*, ſchetſt af den heerlyken aenwaſch,
„ en toeneemen van de hoope. Het groen zeker is in de blaederen van 't geboomte
„ een bewys van *het leeven*, en de vruchtbaerheit, even als de hoope, *die voedt*,
„ *en leeven doet.*

„ Gelyk daerom de vrouw *met de rechterhant ook geduurig zaeijende* gemaelt wort,
„ in een greetig verlangen, dat het gezaeide hondertvoudt of overvloedig zal in-
„ koomen. En hier koomt dan zeer wel het oude zeggen: (c) *Spes alit agricolas,*
„ *de hoop doet den akkerman leeven*, of, *voedt hem.*

Aenmerking over deze Deugt.

De Hoope kan men beſchryven als een zeeker vertrouwen, dat iemant heeft naer een toekomend goet dat voortreffelyk is, en hem zeer aengenaem, 't welk hy derhalven greetig wacht en te gemoet ſtreeft. De hoope heeft daerom tot haer grontſlag *het geloove*, zonder welke zy niets wezentlyk zyn kan; gelyk wy te vooren zagen *in het geloove*, dat het *is een vaſte gront der dingen die men hoopt.* Hebr. 11: 1. Daerom is de hoope (indien zy echt is) lijdtzaem en langkmoedig in 't afwachtende heil, zelfs trotſt zy alle aenblikkende wederwaerdigheeden, en is gehart tegens de zwaerſte rampgevaeren; wel te recht zegt dan die Leeraer der heidenen (*Paulus*) Rom. 8: 25. *Maer indien wy hoopen, het geen wy niet en zien, zoo verwachten wy het met lydtzaemheit.* En dus vermaent hy de heidenen, *de Romeinen*, in 't 12. Hooftſt. vs. 12. *Verblyt u in de hoope, zyt geduldig in de verdrukkinge.*

De hoope die iemant heeft op een loſſen grontſteun, en die glibberig is en onvaſt, hebben de oude volkeren afgebeelt door *een ael, die door een menſchehant wert by den ſtaert gevat*; dewyl het dier (als bekent is) van zoo ſlibberachtig of onvaſt lichaem is, dat het licht den aengryper ontſnapt, of bezwaerlyk kan gehouden worden.

Ariſtoteles (zich de hoop *onvaſt* verbeeldende) gevraegt *wat de hoop was?* antwoordde, *een droom der wakenden.* Want, zegt hy, zy vleidt zich met duizend ydele wiſſelingen, die door de toekoomende tyden, en opdagende lotgevallen der weerelt, worden weggevoert. *Thales* beſchryft *de hoope als het laetſte heil eens elendigen, zoo dat daer de hoope eindigt, alles ten einde ſnelt.*

Vaſter derhalven kunnen wy (als Godtsgeleerde) zeggen, dat die hoope is, dewelke op Godt geveſtigt is, en wel om deze redenen:

1. Om dat zy ſteunt op de zekere beloftenisſen van Godt, hoedanig die ook zyn omtrent de volzalige heerlykheit, en het eeuwige leeven in Chriſtus.
2. Om dat zy in zich zelve behelſt,
   - α. Een zielzucht, en greetig verlangen naer Godt.
   - β. Een wondere lijdtzaeme verwachting.
   - γ. Een volſtandig gedult.

Maar

Maar dit zegt *Paulus* niet alleen, en bekrachtigt het dikwerf: *Maer ook wy zelfs*, zegt die Apoſtel, *die de eerſtelingen des geeſtes hebben, wy ook zelfs zuchten in ons zelve, verwachtende de aenneeming tot kinderen, namentlyk, de verloſſing onzes lichaems, want wy zyn in hoope zalig geworden. Wy verwachten met lydtzaemheit.* Rom. 8: 23, 24.

1. Om dat zy is *een levendige* hoope, 1 Pet. 1: 3. *die ons wedergebaert heeft tot een levendige* hoope, om dat zy is *vaſt en vertrouwende*, Rom. 4: 18. *dewelke tegen hoope op hoope gelooft heeft*, om dat zy is *verzekerende*, Hebr. 6: 11. *Maer wy begeeren dat een iegelyk van u dezelve naerſtigheit bewyze tot de volle verzekertheit der hoope tot den einde toe.*

(a) *Het Vrouwebeelt* (in ons Zinnebeelt) *houdt de ſlinkerhant op het anker:* om dat wy weeten, dat het anker in der golven afgront gehecht, het heilzaeme gebruik heeft van een ſchip in't midden der hoogvliegende baeren der zee vaſt te houden, en te beveiligen, om tegens geen klip of gront te verbryzelen. Zoo dan te recht moet een hoopend Chriſten, zal hy door de aendrift van de goddelyke genade poogen te bezeilen de have van zyn hemelſch Vaderlant, pal ſtaan in 't midden van alle aendruiſchende vervolgingen, in alle verzoekingen en aenvechtingen van den duivel, doot, en helle; inzonderheit in 't midden van alle de omzwindelingen van deze bedriegelyke en gevaerlyke eeuwe: en waer door anders, als door die hoope op de genade en barmhartigheit van Godt, die hy door zyn woort en geſtaeft verbont, een Chriſten heeft bekrachtigt. 't Zal daerom zyn, dat *Paulus* Hebr. 6: 16. *de hoope aenmerkt als het anker der ziele, 't welk zeeker en vaſt is.*

Van de hoope zingt de vermaerde Dichter * *Ovidius:*

Hæc facit, ut videat cum terras undique nullas
Naufragus in mediis brachia jactet aquis.

Dat is,

Zy brengt te weeg dat een ſchipbreukling in de golven
Zyn armen roeren blyft, hoe zeer van 't nat bedolven,
Daer hy met zyn gezicht geen lant bereiken kan.

(b) *De Vrouwe* (in ons 2. zinnebeelt van de hoope) *heeft een helm op het hooft, dat een zinnebeelt is van de hoope.* De Apoſtel *Paulus* ſpreekt van *een helm der zaligheit.* Ephez. 6: 17. Immers die komt een waeren hoopenden in zyn geeſtelyken ſtryt recht te ſtade, en maekt hem kloekhartig tegens alle zyne vyanden, zoo dat hy daer door een zeekere en vaſte hoope bezit, om zonder angſt en vreeze zyn oog hemelwaerts te veſtigen, en het beloofde heil, dat hy hoopt, waer naer hy reikhalſt en wacht, te gemoet te zien. De zelve *Apoſtel* ſpreekt in zyn 1ſten Brief aen *de Theſſaloniçenſers*, cap. 5: 8. dat zy moeten aengedaen zyn *met eenen helm, de hoope* der zaligheit.

(c) *Spes alit agricolas, de hoop voedt den akkerman, of doet hem leeven.* Dit is het zeggen van † *Tibullus:*

Spes alit agricolas, ſpes ſulcis credit aratis
Semina, quæ magno fœnore reddat ager.

Dat is:

De lantman leeft door hoop, en werpt zyn zaedt in d'aerde,
Op dat hem d'akker vrucht weérgeve groot van waerde.

* *Lib. 1. de Ponto.* † *Eleg. Ultima l. 2.*

VIII. ZINNEBEELT.

Van de Liefde.

EEn Vrouw in 't root gekleedt, hebbende booven op het hooft een vuurvlamme. Zy houdt onder den rechter arm een kint, dat zy uit haer borſt te zuigen geeft, terwyl twee andere kinderen ſpeelen aen haer voeten.

„ De liefde wort *root* gemaelt, om dat zy dikwils by het vuur wort vergeleken, 't zy om haer kracht, 't zy om haer blakende geneigtheit; waerom

„ *Zy met de vlammen booven het hooft* geſchildert wort, naer den aert der liefde, die nimmermeer ophoudt te werken; maer, gelyk de vlamme, zoo lang zy voetzel heeft, blaekt.

„ *De drie kinderen* vertoonen wel dat de liefde een deucht is, maer dat zy een driedubbele kracht heeft. Overmits het geloof en de hoope, zonder de liefde, doot is: dewyl zy zynde van een hooge afkomſt, en hemelſchen adel, alles ſtil en goedertieren verdraegt, zich door geloove rein houdt, geen quaedt denkt, maer alles goets vermoed.

2. Zinnebeelt *van de liefde*, anders *de Vrientſchap.*

Een Vrouw in een ſpierwit kleedt, met ontbloote ſchouderen. Zy heeft

heeft de borſt geopent, zoo dat men het harte zien kan, waer op zy wyſt met de rechterhant, en uit welk harte deze ſpreuk voortkomt: LONGE ET PROPE, *van verre, en van naeby.* (a) Op den zoom van haer kleedt ſtaet MORS, ET VITA, *doot en leeven.* Zy heeft om het hooft een krans van mirt, waer tuſſchen gevlochten zyn bloemen van Granaetappelen. Zy houdt in haer ſlinkerhant een olmboom, waer om een wyngaert geſlingert is.

„ *Het witte kleedt* aen *'t vrouwebeelt* drukt af de eenvoudigheit en oprechtig-
„ heit des gemoets, die in de liefde en vrientſchap moet geſtaeft zyn, waer uit
„ men dan ook van verre de waerachtige liefde, zonder eenige gemaecktheit of
„ konſtige ſtreeken, zien kan.

„ *Dat haer ſchouders bloot gemaelt zyn, en zy op haer geopent harte wyſt*, zal ook
„ een vertoog zyn van haer ongeveinſtheit, en des harten oprechtigheit, die ook
„ in de liefde en vrientſchap geëiſcht wort.

„ *Dat'er uit het harte deze ſpreuk voortkomt:* LONGE ET PROPE, *van verre en van*
„ *naeby*, geeft te kennen, dat zoo de vrientſchap en de liefde zyn moet, 't zy dat
„ men *naeby*, 't zy dat men *afweezig* is, altoos ongeveinſt, en nimmermeer uit
„ het harte; gelyk ook de ſpreuk op den boort des kleedts, MORS ET VITA, *de doot*
„ *en het leeven*, te kennen geeft, dat de liefde moet volſtandig zyn, en even groot,
„ *'t zy in't leeven, 't zy in de doot.*

„ (b) *De krans van mirt* om 't hooft gevlochten, met bloemen *van Granaet-*
„ *appelen*, vertoont dat de vrucht der oprechte liefde en nauwſte vrientſchap een
„ zeer aengenaemen reuk van zich geeft, wegens haer eerlyke poogingen.

„ *De drooge olmboom, waer om een wyngaert geſlingert is*, verbeelt, dat de liefde
„ en vrientſchap altoos behoort te duuren, en dat zy in de grootſte zwarighee-
„ den moet doorſtraelen, jae dat de liefde altoos een middel moet opdelven, om
„ haere verbinteniſſe aen een ander te vergelden.

3. Zinnebeelt *van de Liefde*, anders *Vrientſchap.*

De oude volkeren maelden hier toe af

De drie Gratien, (a) *of Bevalligheden*, hebbende de armen in elkander geſtrengelt, zynde geheel ontbloot, ſtaende in een vrolyke gedaente. De eene van die godinnen draegt in de rechterhant een rooze, de andere een dobbelſteen, de derde een mirtetak.

„ Zeer wel wort *de Liefde en Vrientſchap* gemaelt door *deze godinnen*; want zy
„ heeft geen ander oogwit, als iemant te helpen, en een ander wel te doen, of
„ voor de genoote weldaden dankbaer te zyn. Hierom konden de ouden in de lief-
„ de of vrientſchap drie trappen ſtellen. De eerſte, was *een ander wel te doen*; de

„ tweede, *weldaet van anderen te ontfangen*; en de derde, *op de ontfangen weldaden we-*
„ *dervergeldingen te doen*, by manier van dankbaerheit.

„ *De armen der Gratien zyn door elkander gevlochten*; want dit is den echte aert der
„ vrientſchap, dat die van wederzyde, en overhants moet geſchieden. Zoo wort
„ de knoop van vrientſchap te recht onder 't menſchdom vaſt gehecht en onder-
„ houden.

„ *De Gratien zyn geheel ontbloot*, om dat tuſſchen den menſch behoort te zyn een
„ openhartige, en ontbloote vrientſchap, gezuivert van alle bedrog.

„ *Zy worden vrolyk gemaelt*, om dat de liefde en vrientſchap omtrent de welda-
„ den, met een bly en vrolyk harte moeten geſchieden, en ook zoo worden
„ aengenoomen.

„ Zy worden *als maegden* geſchildert, om dat de liefde en vrientſchap moet zui-
„ ver zyn, en ongeſchonden. En dus onbeſmet van eenige ſnootheit, eigenbaet
„ en voordeel.

„ *De rooze die de eene Dankgodin in de hant draegt*, beduit de aengenaemheit,
„ die 'er altoos in vrienden moet gevonden worden; dewyl de rooze een der aen-
„ genaemſte bloemen is in reuk en verwe.

„ *De dobbelſteen in de hant der tweede godinne* beteekent het keeren, en weder-
„ keeren in de liefde en vrientſchap, even als de teerling als men daer mede
„ werpt.

„ *De myrtetak in de hant der derde*, die altoos groen is, is een bewys, dat de
„ vrientſchap altoos wel moet bewaert worden, en vaſt blyven zonder te ver-
„ anderen.

Aenmerking over deze deucht van liefde en vrientſchap.

De liefde in 't gemeen is die redelyke beweeging van de ziele, waer door wy onzen naeſten aenmerken als een gedeelte van ons zelfs; waerom wy ons vinden aengenoopt hem wel te willen, en zyn welſtant, 't zy tydelyk, 't zy geeſtelyk, te betrachten. De liefde in haer voorwerpen opgeſpoort, gaet uit *omtrent Godt en onzen naeſten.*

Zy gaet krachtig uit *naer Godt*, om dat hy is het ſchoonſte en beminnelykſte voorwerp voor het ſchepſel. Ten minſte wy bevinden, ſchoon wy het geheel al door wandelen met onze gedachten, en ons naeukeurig oog laeten weiden omtrent alle het heuchelyke dezer weerelt, datde ziel niets zoo waerdig, zoo dierbaer vint, als zyn onuitſpreekelyke liefde en gemeenſchap. En deze liefde is diermaete krachtig naer Godt, om dat hy het ſchepſel uit zyn volheit alles ſchenkt, wat het tot het leeven, en de gelukzaligheit van noden heeft, om dat hy den doodſchuldigen en doemwaerdigen Zondaer redt van het eeuwige verderf, en hem ſchenkt de zaligheit en het eeuwige leeven.

Die liefde tot Godt uitgaende moet bezwangert zyn met een hoogachting omtrent Godt, en wel omtrent hem alleen, en niet omtrent de ydele wiſſelvalligheeden der ongeſtuime weerelt. Zy moet Godt beminnen, en luſt hebben aen zyn wet, poogende met Godt vereenigt te zyn (gelyk de liefde, in haer natuur aengemerkt,

merkt, ook een begeerte is om met hem vereenigt te worden) zoo dat zy zeggen kan met den godtminnenden *Azaf : my aengaende, 't is my goet naeby Godt te zyn.* Maer ook de liefde is van die eygenſchap, dat zy Godts deugden, en zyn eer, met dankzegging uitbromt, en verkondigt; uitgalmende, dat hy waerdig is te ontfangen de eer en de heerlykheit en de dankzegging.

En dus daelt ook de liefde van Godt rykelyk neder op het ſchepſel: trouwens, die liefde is zelfs het weezen van Godt, *want Godt is liefde.* 1 Joh. 4. 't Is aenmerkelyk, dat *Bernardus* over die liefde uitboezemt: *De Heer Godt* (zegt de Oudtvader) *heeft ons lief gehadt* op *een beminnelyke wyze, wyzelyk,* en *krachtig,* hy heeft ons *beminnelyk* lief gehadt, om dat hy het vleeſch heeft aengenoomen. *Wyzelyk,* om dat hy voor onze zondenſchult heeft ingeſtaen. *Krachtig,* om dat hy de doot ondergaen heeft. *Leert derhalve Chriſtenen* (zegt de Vader) *van Chriſtus, hoe gy hem zult liefhebben,* leert hem *zoetelyk* beminnen, *wyzelyk en ſterk, op dat gy in 't uwe niet komt te ontbreeken.*

Op een andere plaets roept hy 'er dus over uit: *O heerlyk gareel van heilige liefde! hoe zachtelyk weet gy te vangen, en iemant te ſtrengelen! hoe zoet drukt gy, en hoe ſterk dringt gy, hoe voorzichtig onderwyſt gy! o gelukkige liefde! uit welke gebooren wort die ſtrenghelt van zeeden, die zuiverheit der gemoetsdriften, die hoogdraventheid der verſtanden, en heiligheit des verlangens, jae die vruchtbaerheit der ſtonkerende deugden.*

Maer *de liefde* gaet ook uit *omtrent den naeſten.* Waerom wy onze naeſten ook poogen voordeelig te zyn, en zyn heil behartigen, 't zy *met gedachten,* ons verblydende in zyn welſtant, droevig zynde en medelydende over zyn elenden: biddende om zyn voorſpoedt, zoo geeſtelyk als lichaemelyk. 't Zy *met woorden,* met hem zachtelyk te beſtraffen, te vermaenen, en te vertrooſten. *'t Zy met werken,* met alles toe te brengen wat tot zyn behoudenis nootzaekelyk is; dat is, *elkander te dienen in liefde.* Gal. 5. Een liefde die nootzaekelyk is, om dat wy onzen naeſten (gelyk wy dezelve beſchryven) moeten aenmerken als een gedeelte van ons zelfs.

De liefdeplicht is doorgaens by alle oude volkeren hoog geſchat en geoeffent; gelyk 'er * *Tacitus* wonder op roemt by de oude Duitſche Natien, inzonderheit aen vreemdelingen, dien zy altoos onderhoudt en wooningen hebben bygezet, houdende het voor een booze daedt, iemant liefdeloos te behandelen. *Seneka* wilde, *dat men de handt bieden moeſt aen den ſchipbreuklydenden, en het broot aen den hongerigen. De Romeinen* waeren zeer liefdadig aen de vreemdelingen, en *Jupiter* hadt by hen zelfs den naem van *Herbergzaeme.* † *Terentius* wort zoo liefdadig omtrent zyn vrient *Brutus* (den Romein) geſchat, dat hy zich voor hem dooden liet van de krygsknechten, zich houdende als of hy *Brutus* ware geweeſt. Het tweede voorbeelt van die liefde, geeft ons de outheit op in *Lucilius,* die zich voor *Brutus* wilde doen ombrengen, dan gevangen wert, en hem door die liefdedaedt van *Marcus Antonius* het leeven geſchonken, en hy onder zyn beſte vrienden aengenoomen.

De heidenen outstyts plegten onder hunne maeltyden altoos te gebruiken een *liefdebeeker,* die rontsom de tafel uitgedronken, en waer mede alle vyantſchap wert afgelegt. De Koningen outstyts waeren gewoon onder hunne maal-

* *Tacit. de Germ.* † *Cicer. Orat.*

maeltyden een beeker aen het volk te brengen, die genaemt wert *Philotheſia, vaſtſtelling van liefde.* Daerom hebben de ouden gemeent, dat 'er niets de regeering van een Vorſt meer ſtaefde en beveiligde, als de liefde en vrientſchap der borgeren. Zoo zegt * *Cicero, Amicitia firmiſſimum præſidium, de vrientſchap is de alderzekerſte beſcherming. Klaudianus* zingt in zyn vaerzen:

Non ſic excubiæ, non circumſtantia tela
Quam tutatur amor.

Dat is,

Geen Lyfwacht hoedt den Vorſt zoo zecker, als de liefde
Der Onderzaten.

Zoo evenaerde dit het zeggen van *Seneka: Vnum eſt regi inexpugnabile munimentum amor civium*, dat is, *de liefde der borgeren is voor den Koningk een onverwinnelyke burg.* En † *Plutarchus* meende, *dat geene beſcherming een Prins meerder bewaerde, dan de waere en ſtantvaſte vrientſchap der burgeren. Saluſtius* verhaelt ons, dat als *Micipſa*, Koningk der *Numidiers*, het ryk aen zynen zoone overgaf, hy tot hem zeide, *weet dat niet de heirlegers noch de ſchatten, noch de lyftrauwanten de beſchermers zyn van het ryk, maer de getrouwe vrienden, die gy niet moet dwingen met wapenen, of met goudt koopen, maer die verkregen worden door verplichtingen en trouwe.*

De Egyptiſche Prieſters, gelyk zy *den Haet* en *Vyantſchap* door het *water* hebben afgedrukt, hebben dus *de liefde* door *het vuur* verbeelt. Daerom kan ook *de vrouw* (in ons zinnebeelt) *in 't roodt* gekleedt voorkoomen, gelyk *de Egyptenaers* ook op veel plaetſen *een brandende fakkel* voor de *begeerlyke liefde* hebben opgeoffert. In tegendeel hebben andere volkeren *een brandende kaers*, als een beeltenisſe geſtelt voor *een onſtantvaſtige liefde*, zeggende dat, gelyk een kaers door de minſte lucht of geblaes lichtelyk wort uitgeblust, zoo ook die liefde, die zwak en onvaſt is.

De oude volkeren hebben ons de liefde ook afgebeelt onder de gedaente *van een vrouwe, op haer hooft dragende een krans van myrt, in de rechterhant houdende de weerelt, en in de ſlinkerhant drie goude appelen, op haer borſt een brandende toorts.* Zy maelden de liefde onder het tafereel *van een vrouwe*, om dat de geneigtheit tot de liefde de alderſterkſte zoude zyn aen die Sexe. *De kroon van mirt*, om te toonen dat zy heerſchende is over alle ſchepſelen, en dat liefde altoos behoorde groen en aengenaem te zyn gelyk de mirt. *De weerelt in de eene hant*, om te kennen te geeven, dat de gantſche weerelt met de liefde behebt is, en door dezelve wort onderhouden. *De goude appelen* drukken af de ſchoonheit en de begeerte die in de liefde is. *De toorts op de borſt*, om te kennen te geeven de brandende hitte en glans der liefde.

Meerwerf was *de appel* by de ouden een zinnebeelt *van de liefde*; zoo dat, wanneer hunne ſchilderkunſtenaers een aental van minnaeren en minnareſſen by elkander maelden

* *Cicer. L. 1. Definit.* † *In Arato.*

maelden, zy hen verbeeldden, *onder elkander met appelen ſpeelende, of onder een appelboom zich vermaekende, of elkander daer mede werpende.* Daerom was de *appelboom* outstyts *aen de Liefde* toegewijdt.

Op de oude *Gedenkpenningen* vindt men de dochter van *Dion* gemaelt, *met een appel in de hant*, als een teken van *liefde*. *Plinius* wil, *dat de appelboom is de teederſte van alle boomen.* Zoo is *de fakkel* (als booven gezegt is) *by de Romeinen* een zinnebeelt geweeſt *van de Liefde*; want vaek was gebruikelyk voor een bruit vyf fakkels door kinderen te doen dragen, en dit (zoo zy wilden) ter eere van hunne *godinne Ceres.*

Naeſt *deze Liefde* kan men paeren *de Vrientſchap*, waer van *in ons 2. zinnebeelt van de Liefde* gewaegt wort; want *Ariſtoteles* beſchryft de vrientſchap als *een liefde, waer door twee worden als eene ziel*, dat zy op de deucht gegrontveſt is, en derhalven beſtendig zyn moet. *De Joodſche Meeſters* zeiden, dat die vrientſchap, dewelke alleen verknocht was aen uitwendige voordeelen, zoo raſch ophielt als het voordeel; maer de vrientſchap die aen geen eigenbaet geketent was, hadt nooit eintpael.

Zy ſtelden onder die eerſte ſoort van vrientſchap, die van *Ammon* en *Thamar*, en onder de andere, die van *David* en *Jonathan.* Tot een bewys hier van, dat *Jonathan* niet alleen *aen David* gaf zyn kleederen, zyn zwaert en booge, maer zelf zyn gordel, welk zekerlyk was een krachtig vertoog van waere vrientſchap, om dat de gordel het voornaemſte ſieraet was der Krygslieden en der Prinſen. Want dien te miſſen, was de grootſte ſmaetheit, naer het gevoelen der outheit; want die van zyn dienſt om eenige ſchennis wiert afgezet, moeſt ook van zyn gordel berooft worden.

Auguſtinus noemt een vrient *dimidium animæ, een andere helft van zyn ziele. Ambroſius* zegt, *ſolatium hujus vitæ eſt, ut habeas cui pectus tuum aperias, 't is een aengenaeme trooſt van dit leeven, dat gy een vrient hebt aen wien gy uwen boezem kunt uitſchudden.* Dezelve *Vader* noemt de vrientſchap *vinculum rerum omnium, een zamenbinding van alle zaeken. Ennius, amicus certus in re incerta, een zeekere vrient in wiſſelvallige zaeken. Plautus* zegt, *is amicus eſt qui in re dubia juvat, dat is uw vrient die u in twyfelachtige zaeken voordeelig is. Cicero*, die welſpreekende Romein, getuigt, *dat wy in dit leeven geen zeekere en vaſte vergenoeging ſmaken kunnen; zonder een waere vrientſchap te koeſteren, en dat wy die waere vrientſchap niet kunnen ſtaende houden, zonder zyn evenmenſch te beminnen als zich zelf.* Die zelve Redenaer ſchryft aen *Appius* aldus: *'t is by onze Voorouders voor een gruwelyke misdaedt geſchat, de vrientſchap te ſchenden.* Hy evenaert de *Naemvrienden* met de *Zwaluwen*, die met den Zoomer en warmen zonneſchyn in 't lant overvliegen, en tegens den kouden Winter weder heen ſnellen. Daerom zingt de Dichter *Ovidius:*

Donec eris felix multos numerabis amicos:
Tempora ſi fuerint nubila ſolus eris.

Dat is,

Zoo lang Fortuin u vleit, en ſtreelt met lachend wezen,
Behoeft gy voor gebrek van vrienden niet te vreezen.
Maer loopt ze u tegen, vliedt ſtraks yder van u heen,
En laet u, flus beſtuwt van vrienden, nu alleen.

Een *Filoſoof* gaf dezen vriendenraet aen een ander, *cum amico omnes curas, omnes cogitationes miſce, & tam audacter cum illo loquere, quam tecum*, dat is, *vergemeenzaem alle uwe zorgen en uwe gedachten met uwen vrient, en ſpreek 'er zoo vrypoſtig tegen, als tegen u zelven. Alexander de Groote* gevraegt zynde, *waer zyn verborgen ſchatten waeren*, antwoort hy, wyzende *op zyn vrienden, ziet daer de zelve.* * *Syrachs zoon* evenaert een getrouwen vrient met drie aenmerkelyke zaeken: 1. *Met een ſterke beſchërming.* 2. *Met een ſchaet.* 3. *Met een medicyne.*

Euripides zeide, zeer wel, ἐκ ἐσιν ἄδὲν κρεῖσσον ἡ φίλος σαπὴς ἀ, πλάτος, ἀ, τυραννὶς, dat is, *zoo veel ik weet, is'er niets heilzaemer als een goedt vrient, zelfs niet de rykdommen noch Koningryken. Xenofon* meende, dat χἡμάτων πάντων κρατιςὸν ἐσὶ φίλος σαφὴς καὶ ἀγαθὸς, dat is, *dat van alle het uitnemenſte dat iemant bezit, een waer en goet vrient is. De Hebreen* hadden een ſpreekmanier die aerdig was omtrent een vrient, אדם בלאחבר ים כשבאל בלא ימין, dat is, *Een menſch zonder vrienden, is de ſlinkerhant zonder de rechter. De Grieken* zeiden, βίος ἄφιλος ἄβιος, dat is, *een leeven zonder vrienden, is een leeven zonder leeven.*

Seneka zeide, *dat men geen goedt met blydſchap bezitten kan, zonder vrient of metgezel.* En deze vrienden, meenden de Ouden, waren beſt in de rampzaligheeden des levens te kennen. Waerom † *Socrates* zeide, δοκιμάζε τοὺς φίλους ἔν τε τῆς περὶ τὸν βίον ἀτυχίας, καὶ τῆς ἐν τοῖς κινδύνοις κοινωνίας, dat is, *gy zult uwe vrienden leeren kennen, zoo in de elende des levens, als in de gevaeren die gy gemeen hebt.*

Zoo wilden de *oude Filoſofen* dat de vrientſchap het beſt beſtont, wanneer de vrienden in alles overeenquaemen, en 'er geen ongelykheit in was: *Diſſimilitudo morum* (zegt Seneka) *diſtantia vitæ, & ingenia contraria ſolvunt amicitiam*, dat is, *de verſchilligheit der zeeden, het onderſcheidt des levens, en tegenſtreevige geneigtheeden, verbreeken de vrientſchap.*

Daer zyn *Heidenen* geweeſt, die, als zy iemant in hunne vrientſchap aennamen, de gewoonte hadden, dat zy eenig bloet uit hunne tongen, handen, of ander gedeelte lieten; zeggende, dat het geen goet vrient was, die niet over zyn medevrient zyn bloet ſtorten wilde. *De Perſianen* en *Arabieren* hadden onder hunne ſpreekwoorden: *De beſte vrient is, die zyn vrient gebiedt zich van het quaedt te wachten, en die hem tot het goede beſtiert. De Arabieren* zeiden ook, *een goedt vrient is een buit; indien 'er geen vrientſchap was, zoo moeſt de weerelt verſlonden worden. Dat is de bitterſte dag*, zeiden zy, *als men zyn vrienden verlieſt. De volmackſte vrientſchap* (zeide *Ariſtoteles*) *is die, waer door oprechte lieden door gelyke deugden zyn zamengevoegt; de goede vrientſchap die met goede zeeden gepaert gaet, blyft beſtendig.*

De Heidenen meenden ook zeer Chriſtelyk, *dat de vrientſchap blyven moeſt eenwig en duurzaem, inzonderheit daer zy vondt het eerlyke en billyke in een medevrient.* Als iemant van *Perikles* vrienden hem verzocht, een valſch getuigeniſſe te geeven, antwoordde hy: *ik ben uw vrient, doch niet verder als tot den altaer toe*; willende daer door te kennen geven, dat hy geen vrient zyn wilde, als hy den godtvrucht zoude moeten tegendruiſchen, en den goden misnoegen geeven. Daerom zeide *Focion, dat een vrient graeg alles doen wil, wat men hem afvordert; doch zoo veel de billykheit en eerlykheit het toelaet. Een vrient*, zegt hy, *mag niets van een vrient begeeren, 't geen onbillyk en onrechtvaerdig is.*

* *Syrach* 6: 14. † *In Paræneſi.*

De-

De Heidenen wilden ook *een trouwe* ſtaeven in de vrientſchap, en meenden dat deze de echtſte was, dat zy het verborgene van hunne vrienden een ander niet ontdekten: want de *Grieken* zeiden, *openbaer het heimelyke van uwen vrient niet door toorne*; zy wilden dat men zyn vrients goeden naem moeſt ophouden. Daerom zegt * *Horatius*, *die hoort dat van zyn vrient qualyk geſprooken wort, en zyn goeden naem niet beſchermt, die is een boos menſch, hoed u daer voor. Hic niger eſt, hunc tu, Romane, caveto.* En *Plautus* zeide, *dat is een vrient, dewelke in verlegene en twyfelachtige voorvallen u helpt, waer in gy hem van noden hebt. De Grieken* meenden, *dat men zelfs vermaek ſchepppen moeſt in den voorſpoedt van zyn vrient.* Als een zeeker Heiden iemant vraegde, of hy wel wiſt, of onderzocht hadde, of hy veel vrienden hadde; en hem *neen* wert geantwoort, zeide hy, *de elenden en tegenſpoeden zullen u dat leeraeren.*

Onder de Zinnebeelden der Ouden, die de vrientſchap affchetſten, wert *de Hont* getelt; dewyl hy naer de getuigeniſſe van *Cicero*, en anderen, ſterft by het doode lyk zyns weldoenders, om hem niet te verlaeten.

Daerenbooven *het zout* was by de Ouden een tafereel van *Vrientſchap*, wegens de duurzaemheit; want *het zout* maekt de lichaemen beſtendig, en ſpaert ze lang van het verderf. Zoo beelt dit dan zeer wel af de vaſtigheit, en de geduurzaemheit, die in de vrientſchap moet geſtaeft zyn.

Verders *de Dolfyn* was by de Ouden een beeltenis van *vrientſchap*, niet alleen om dat die dieren elkander een groote vrientſchap bewyzen, 't zy om dat zy gezegt worden te treuren, wanneer iemant van hun gevangen wort, of om dat zy van iemant gevangen zynde, elkander poogen te verloſſen; maer ook om dat zy groote vrientſchap ſchynen te oeffenen omtrent de menſchen. † *Plutarchus* tekent aen, dat *Heſiodus* in de Zee van de Roovers omgebracht, en in 't water geſmeeten, van een Dolfyn te lande gebracht was by *Rhium*.

De Geſchichtſchryvers tekenen aen, dat ten tyde van *Keyzer Auguſtus* een *Dolfyn* in de *Lucerniſche Zee* gezien is, die zeer tam was, en tot het menſchdom genegen: dat hy door een burgers zoon van *Baja*, die naer *Puteoli* ter ſchoole gingk, zich liet aen den oever lokken, en broot uit zyne hant at. En naer 't ſchryven van *Mecenas* en *Flavius*, zoude de jongen dikwerf op zyn rugge gezeeten hebben, en met hem over zee gezwommen. * *Plutarchus* tekent aen, dat 'er een *Dolfyn* een jongen uit de ſtadt *Jaſſon* zeer lief hadde, zoo dat hy hem op den oever naerylende, in 't zant geraekte, en terſtont geſtorven is.

(a) *Het Vrouwebeelt* (in ons Zinnebeelt) draegt op de boort van haer *ſpierwit kleedt*, *de ſpreuke van* MORS ET VITA, *de Doot en het Leeven*, om dat de liefde even groot zyn moet in leeven en in doot. Hier van heeft ons † *Cicero* een doorluchtig voorbeelt gegeven *in Damon* en *Phinthias*, twee jongelingen uit de Secte van *Pythagoras*, elkander zoo beminnende, dat hun liefde blaekte tot in de doot. Want als den Bloedtyran *Dionyſius*, *Damon* ter doot gedoemt hadde, en een *Phinthias*, zyn vrient voor zeekeren tyt in de gevangkeniſſe voor hem borg bleef: en *Damon* niet wederkeerende, dees in zyn plaetſche ſterven moeſt; en de doot met de uiterſte vreugt voor zyn vrient omhelsde, wort het van *Damon* gehoort, die even tyts genoeg op het ſtraftoneel verſcheen, daer men beezig was met *Phinthias* te doen ſneuvelen; en roept

* 1 *Ser.* 4. † *In Conviv. Sept. Sapient.* * *In Lib. Vit. Anim.* † *De Officiis.*

blydelyk, *hier is Damon!* men houde op met *Phinthias* om te brengen, ik moet de ſtraffe dragen, en niet myn vrient, 't welk *den Tyran* bekent gewordenzynde, roept hy uit: *hoe bint de liefde doch twee harten zoo vaſt te zaemen!* hy ſchenkt hun beide het leeven, en verzocht *de derde te zyn in hunne vrientſchap.*

Een loffelyk voorbeelt in *Jonathan* omtrent *David* verſchaft ons de Schrift, dewelke, daer hy by *Saul* was in 't gevaer zyns leevens, echter voor zyn vrient *David* een voorſpraek was: trouwens, *die liefde was wonderlyker dan die der vrouwen.* 2 Sam. 1: 26.

(b) *De krans van bloemen met Granaetappelen en mirthen om het hooft, verbeelt* (in ons 2. Zinnebeelt van de Liefde) *den reuk der getrouwe liefde*, of hare eerlyke pooginge; gelyk trouwens bekent is, dat de bloeiſelen van Granaetappelen, en de mirt, een zeer ſchoonen reuk van zich geeven. De *Myrt* is by ons bekent als een der edelſte gewaſſen, die teer zyn, en voor de koude nauwkeurig moet worden beveiligt, van geen groote en ſmalle bladeren, dewelke gewreven en gekneuſt zeer ſchoon rieken. Daerom was de *Myrt* by de ouden een zinnebeelt van een aental of ſchaere van welleevende, deuchtlievende, en Godtminnende menſchen, die gelyk de *mirt* aengenaem in 't oog zyn, en noch ſchoonder wegens dien reuk van deugden, dien zy doen uitwazemen. *De Granaetappel*, was een vrucht zeer gemeen in de Ooſterſche Landen; gelyk ook *in Italie*, *Spanje* en *Vrankryk*, de Granaetboom in 't wilt gevonden wort belaeden met ſchoone vruchten. *In Syrie* is dien boom bynaer niets geſchat wegens de meenigte, dewyl daer geheele velden van gevonden worden. De Reizigers zeggen ons, dat by *Jericho* een geheel boſch praelt met die ſchoone vruchten; en dat by *Tripoli* de Granaetappel zoo groot is als een gemeene Kool in Nederlant. De bloemen zyn ſchoon purperroot, de kernen aerdig in hunne buizen, by elkander gepaert en zoetelyk vereenigt, dat in dien opzicht ook *een zinnebeelt is van de Liefde.*

(c) *De Gratien* of *Bevalligheden* (in ons 3. Zinnebeelt van de Vrientſchap) willen zommigen (zegt * *Servius*) dat dochters geweeſt zyn van *Venus* en *Bacchus*. Zy werden genaemt *Godinnen der ſchoonheeden en der Dankbaerheit*, anders *Dankgodinnen.* De eerſte in orde was genaemt *Aglaia* (dat is *vrolykheit*) om dat men zoo wel in 't geven als in 't ontfangen, moet vrolyk, blymoedig, en welgemoed zyn. De tweede was *Thalia* (dat is *groenheit*) om dat de dankbaerheit nooit moet verdwynen, maer altoos bloejen en ſtant houden. De derde was genaemt *Eufroſyna* (dat is *vermaekelykheit*) om dat men iemant door een dankbaer bewys wonderlyk kan vermaeken, en naer maete van deszelfs verheventheit of grootheit, heel zeer vervrolyken. Dezelve Schryver *Servius* zegt, dat zy moeten geheel ontbloot geſchildert worden, om dat de dankbaerheit moet zyn zonder blanketſel en bedrog. By elkander geſtrengelt of gepaert, om dat de dankbaerheit moet geſchakelt en vaſtgekluiſtert zyn, en nooit losgebrooken moet worden. *De eene* ſtaet doorgaens als omgekeert gemaelt, en twee met het aengezicht herwaerts, om dat (zegt *Servius*) de dankbaerheit van ons afgegaan, gewoon is dubbelt weder te keeren. Gelyk van deze Dankbaerheit breeder *in het* 22. *Zinnebeelt* zal gewaegt worden.

IX. ZIN-

* *In Lib.* 1. *Æn.*

IX. ZINNEBEELT.

Van de Lydtzaemheit.

EEn gewapende Vrouw, met een rapier aen de heupe, deftig van weezen, hebbende het hooft wat gedraeit, het aengezicht half lachende en ſchreiende, met een geſlooten mont, in een ſpierwitte kledye die gegort is. Zy ſtaet met bloote voeten. Zy vat met beide handen een linne laken, dat zy van een ſcheurt.

„ De Vrouw wort *gewapent* gemaelt *met een rapier*, om dat de Lydtzaemheit „ is geſterkt en gehart om alles te verdragen, en zelfs om een geheele weerelt vol „ veranderingen te overwinnen.

„ *Zy is deftig van weezen*, om te toonen dat de lydtzaemheit niet ſchichtig „ noch moejelyk opdaegt, maer altoos wel gemoet en geruſt is.

„ *Het hooft heeft zy wat verdraeit.* Het geen beduit dat de Lydtzaemheit zich „ niet gewoon is te wreeken, maer aen God de wraeke overgeeft, die het ver„ gelden zal.

„ *Het aengezicht is half lachende en ſchreiende*, om af te drukken, dat een lydt„ zaeme belacht en beſpot alle booze ſtreeken der ongebonden weerelt, de wan„ kelbaere omwenteling des geluks, ook dat zy die niet minder moet be„ weenen.

„ *Zy heeft den mont geſlooten*, het geen afbeeldt, dat een Lydtzaeme niet mort „ noch uitvaert tegen de aenblikkende wederwaerdigheeden en kaſtydingen, maer „ den vinger op den mont legt, en dien geſlooten houdt.

„ *Het ſpierwitte gegorde kleedt* drukt uit haer zuiverheit en ingetogenheit, zynde „ de lydtzaeme niet hoogmoedig in voorſpoedt, noch kleinhartig in tegenſpoedt.

„ *Zy ſtaet met bloote voeten*, het geen ons leeraert, dat een Lydtzaeme alles heeft te „ verdragen, zoo wel de barre wintervlaegen, als de gloeiende zonnebuien, en „ zomerhitte.

„ *Het linne laeken verſcheurt zy met beide handen*, te recht; want het linnelaeken „ hebben de Ouden geëvenaert met 's menſchen lotgevallen, en daer van die reeden gegeven, dat, gelyk het linnen is een vrucht der aerde, en lichtelyk verrot „ en bederft, ook zoo de menſch van aerde en ſtof opgelegt, moet verrotten en tot ſtof wederkeeren: waerom zy hun linnen opdroegen aen de „ (a) *Parcæ*, Godinnen, die 't gezag hadden over het leeven en de doot der „ menſchen. En dat dit nu *geſcheurt wiert met beide de handen*, ſchetſt af, dat de „ Lydtzaeme altoos erkent, dat wel de aertſche dingen door de beweeging der „ hemelſche worden ontbonden; maer ook, dat zy dikwils door een volſtandige „ lydtzaemheit worden vermeerdert en geſtaeft, welke vermeerdering dan ook „ verbeelt word door de verſcheiden ſtukken, die door *de verſcheuring* daer van „ beſchouwt worden.

2. Zinnebeelt *van de Lydtzaemheit.*

Een Vrouw in 't blaeuw gekleedt, met een ſpieſe op den ſchouder. Haer handen zyn gekeetent met yzere boeijen. Ter zyde van haer ſtaet een rots of klip, waer van het water met droppelen allengskens op haer boeijen valt.

„ *Zy is in 't blaeuw gekleedt*, dewyl deze verwe by de oude de Lydtzaemheit en „ Gedult afbeeldde.

„ *De ſpies op den ſchouder*, om dat outstyts de ſpies was een zinnebeelt van „ de Stantvaſtigheit of Lydtzaemheit, om dat men daer veilig op leunen kan, „ en zy een vaſt ſteunſel verſtrekt, naer het oude ſpreekwoort, *die zich wel „ ſtaeft, valt zelden.*

„ *Zy heeft boeijen aen de handen*, om te kennen te geeven, dat een Lydtzaeme „ veel beproevingen, veel elende en verdrukkingen moet verduuren en uitſtaen, „ waer in hy moet geduldig zyn.

„ *Dat de droppelen allengskens van de rotze op de boeijen nedervallen*, beelt af, dat „ ook een Lydtzaeme allengskens de zwaerigheeden te booven komt, en in zyn „ teiſteringen hem door 't gedult trooſt ontmoet. Zoo dat hy dikwerf *in 't kort „ erlangt, waer op hy langen tyt gehoopt heeft*, naer het oude zeggen, *Accidit in „ punctо, quod non ſperatur in anno.*

Men ziet
Dat iet
In eenen oogenblik geſchiedt,
Het geen men in geen jaer zou durven hopen.

Aen-

Aenmerking over deze Deugt.

De Lydtzaemheit geeft naer haere grontſpraek zoo veel te kennen, als iets door den tyt verduuren, een moeijelyk bezwaer verdraegen, zoo dat de lydtzaeme onder dat gareel en laſt niet bezwykt. 't Gaet met den lydtzaemen als met het goudt of metael, dat in den ſmeltkroes zyn vaſtigheit bewaert, maer het ſchuim uitwerpt.

Daerom is 't die ſlonkerdeucht, of eigenſchap des geloofs en der hoope, waer door een geloovige, een waere Chriſten, reikhalzende naer de paerelkroon van zyn eeuwige zaligheit, en dezelve op een wiſſen grontſlag verwachtende, alle de aenblikken van 's weerelts rampzaligheeden, alle de ſlagen en bedreigingen van duivel, doot en helle verduuren kan, en eindelyk daer over triomferen. Zoo dat het rechte tafereel of ſchildery van *een lydtzaem Chriſten*, zoodanig is, dat hy zich voor eer ſchat, om de naeme van Jeſus in de barning van deeze weereltſche wiſſelzee te worden omgewentelt, en, onderſchraegt door de kracht des H. Geeſts, zyn Kruis kan opneemen, het zachte jok van zyn Heilvorſt dragen, daer in brallen en zich vergenoegen.

Daerenbooven een lydtzaem Chriſten ſchat zyn leeven van geen waerdy, als alleen om dat over te geeven voor den naeme van Chriſtus; waerom hy zyn ziele in zyn handen draegt, en op het kruisſpoor van duizent bittere rampen voortſtreevende, ziet op den eintpael zyner loopbaene, daer het koſtelyk juweel, die onverderfelyke kroon is aengehecht, om dier deelagtig te worden.

De Heidenen meenden de rechte opdelvers van deze deucht te zyn, en gehart om alles te lyden. Waerom hunne Wysgeeren breet opgaven, en die als een hemelſche gave en zielartſenye voor zich ſchatte. *De Steiken* of *Stoïſche Filoſofen*, de menſchelykheit uitſchuddende, maekten van de Lydtzaemheit een ongevoeligheit, meenende, de menſch moeſt in alles ongevoelig zyn; en dus niets anders als een ontmenſchte menſch. Dit juichten zy uit als een dapperheit en ſtantvaſtigheit. Zy meenden zelfs, dat traenen te ſtorten te gering was, en vry lafhartig voor een man. De gevoelige lydtzaemheit ſtraelde heerlyker door in tegendeel in die Helden Godts, *een David*, *een Job*, *Stefanus*, *Paulus*, *Silas*, en andere *wolken van Heiligen*, zich in de armen van Godts algenoegzaemheit werpende, en met een taey gedult de teiſteringen, en pynigingen verdraegende. Zelf zegt 'er *een Heiden* van ἀνδρὸς τὰ παρασπόνδια γενναίως φέρει, dat is, *het betaemt een man alle de opdagende lotgevallen kloekhartig te dragen*. *Plautus* zegt ons, *fortiter malum qui patitur, idem poſt potitur bonum*, dat is, *die het onheil kloekhartig verdraegt, hy erlangt nae het zelve het goede*.

De Heidenen hebben het ook voor een van de grootſte blyken van lydtzaemheit geſchat, dat iemant verdraegzaem en geduldig kon blyven, wanneer hy hevig beſtreeden en verdrukt wiert; welke deucht is aengepreezen door *Seneka*, *Plato*, en *Epiktetus*: want *Seneka* zeide, *het is beſt lydtzaem te zyn in dat geene dat gy niet kunt ontgaen, en den wille van Godt*, *door wien alle dingen geſchieden, zonder murmureering te volgen*. Overdeftig van een Heiden! *Plato* zeide, *dat men zich onder de elende moeſt ſtil houden en lydtzaem zyn*. En † *Juvenalis*, *dat zy gelukkig zyn, die de rampzalig-*

† *In zyn* 13. *Hekeldicht*.

zaligheeden des leevens verdragen kunnen. Daerom ſchatte * *Seneka* zoo eenen *ongelukkig*, *die nooit elende geſmaekt hadde. De Grieken* hadden een ſpreuk, *dat men die dingen, die ons overkoomen, kloekmoedig lyden moet. Draegt droefheit* (zeiden zy) *en ſchade dapperlyk, want dat is wysheit.* De *Arabieren* hadden een ſpreekwoort, dat *de lydtzaemheit een ſleutel was van de vreugde*; het welke overeenſtemt met het zeggen van *Lucanus, dat de lydtzaemheit ons verheugt in harde dingen, of moeijelyke zaeken, die voor onze oogen opdagen.* Nogh zeiden de *Arabieren, dat een menſch zonder lydtzaemheit, was een lamp zonder oli.* De leſſen van een *Epiktetus* evenaeren die van *een Chriſten Leeraer*, zeggende, *Houdt deze twee woorden altoos in uwe gedachten, Lydt en mydt*, willende zeggen, *dat elk lyden moet, en geduldig moet zyn in elenden en wederwaerdigheeden; inzonderheit, dat hy myden moet het quaedt en de ongerechtigheit.* Niet minder overdeftig zeide † *Ovidius, dat dewyl de elendigheeden ook de vroomen en goeden dikwerf treffen, zoo leef godtvruchtig, dien de goden, en ſterf godtzalig.*

't Was de raetgeeving van *Euripides*, ὑπέγειν καὶ ἐλπίζειν, dat is, *te lyden en te hoopen. Cicero* zeide, *de beſte dingen moet men wenſchen, en in het ondermaenſche gebeuren moet men geduldig zyn.* Met veel onderwerping riep *Terentius* uit, *quod feret ſors feramus æquo animo*, dat is, *dat het nootlot ons beſchooren heeft, laet ons dat lyden met een evenmatig gemoet.* Als *Seneka* de ſtervelingen tot *lydtzaemheit* wilde aenſpooren, borſt hy uit:

Nemo confidat nimium ſecundis,
Nemo deſperet meliora lapſis.

Dat is,

Geen menſch moet zig in voorſpoet ooit verheffen,
Noch moedloos zyn, als hem de rampen treffen.

En § *Virgilius* zingt:

Quicquid erit ſuperanda omnis fortuna ferendo eſt.

Dat is,

Al wat ons overkomt, verwint men door gedult.

Dat men niet kan herſtellen en verbeteren (zeide *Horatius*) *valt ons lichter door gedult. Levius fit patientia quicquid corrigere eſt nefas. Menander* wilde, *dat men om de lydtzaemheit bidden moeſt.* "Ανθρωπος ὢν μηδέποτε τὴν ἀλυπίαν, ἀλλ' οὐδὲ θεὸς ἄλλα μακροθυμίαν, dat is, *dewyl gy een menſch zyt, begeer nooit van Godt een leeven zonder droefheit, maer bid om lydtzaemheit.*

Dewyl wy derhalven zoo veele leſſen hebben van lydtzaem te zyn, zelfs van de Heidenen, zal het Chriſtendom hier lichtelyk uit leeren, ook wegens alles dat wy verdragen, nooit wraeke te voeden, maer die aen Godt over te geeven; en naer het voorbeelt van zynen Meeſter *Chriſtus*, niet te ſchelden, als hy geſcholden wort. *Magna eſt virtus* (zegt een der ouden) *ſi non lædas a quo læſus es.* Dat is, *'t is*

* *De Prov.* † 3 *Amor.* 8. § *Æneid* 5.

't is een groote deugt, indien gy niet beſchadigt den geenen, van wien gy beleedigt zyt. En alzoo deftig, *Magna eſt gloria, ſi cui nocere potuiſti, parcas. Nobile vindictæ genus eſt ignoſcere victo*, dat is, *'t is een grootmoedige glorie, dat gy den geenen ſpaert, dien gy zoudt kunnen beſchadigen, en een edele wraeke den overwonnen te vergeeven.*

Het zy verre van my (ſchreef *Tertullianus* aen *Scapula*) *dat wy ons des lydens belgen zouden, daer wy'er om wenſchen: of zelf eenige wraeke neemen, die wy van Godt verwachten. Bernardus* ſchreef in zekeren Brief aen de Chriſtenen, *zy ſtonden, als het de noot vereiſchte, en vochten tot 'er doot toe, doch met wapenen die hun vry ſtonden by Godt te gebruiken, geen ſchilden noch zwaerden, maer gebeeden en traenen.* Heerlyk was het antwoort van *Athanaſius* aen den Keyzer *Konſtantyn: De Heer zal oordeelen tuſſchen u en tuſſchen my, naerdien gy myne valſche beſchuldigers gehoor geeft.*

De ongewijde Schriften hebben ons wonderlyke voorbeelden van lydtzaemheit opgeleevert. De *Filoſoof Anaxarchus*, als hy van den Tyran *Nikokreontes* zeer wreedelyk wert gepynigt, om dat hy zoude bekennen een misdaedt hem te laſt gelegt, knaegt een ſtuk zyner tonge, en ſpuwt het den Tyran in 't aengezicht, waer op hy door den Beul aengegreepen, en in een Mortier geſtampt, barſt uit met een taeije lydtzaemheit, *Gy zult wel het lichaem van Anaxarchus verpletteren, maer niet Anaxarchus zelv. Plinius* verhaalt ons van *Leéna*, wreedt gepynigt van *Hippora*, maer zoo lydtzaem in die teiſteringe, dat zy niet wilde melden *Harmodius* en *Ariſtogitonus*, medeplichtig met haer in 't ombrengen van een wreeden Tyran, die de vervloekinge des volks zich op den hals geladen hadde.

De Huisvrouw van den Hoogepriester *Simon*, door *Ptolemeus* in 't Slot Dagon gebracht, nae dat hy *Simon* hadt omgebracht, deedt haer ſtrengelyk geeſſelen, en dreygde *Hirkanus*, den zoon van *Simon*, die hem daer belegert hielt, hy zoude zyn moeder en kinderen, liet hy van 't beleg niet af, van booven neder ſlingeren en hen verpletteren; maer de Vrouw haer hant opſteekende, barſt in die geduldige reeden uit: *Laet u, o Hirkanus, niet beweegen u beleg te ſtaeken, maer verovert dit Slot, en wreekt de doodt uwes Vaders.*

De Diaken *Laurentius* vinnig geteiſtert van den Keyzer *Decius*, om de andere Chriſtenen te melden, en hen aen te brengen, wilde zyn broeder niet verraeden; maer antwoordde den Bloedtyran kloekmoedig: *Vraeg niet naer myne broeders, die zyn in den hemel opgeſchreeven, en gy zyt niet waerdig voor hunne oogen te verſchynen.* Hier op beveelt de Tyran, men zoude hem op gloeiende koolen braeden, en ô lydtzaeme uitdrukking! een weinig op het vuur gelegen, roept de Martelaer uit: *Keer ô Keyzer my om, de eene zyde is genoeg geroost*; dankende Godt dat hy hem waerdig geſchat hadde om de kroon der bloedtgetuigen te draegen.

(a) *De Parcæ* (in ons 1. Zinnebeelt van de Lydtzaemheit) *waeren Godinnen die 't gezag hadden over het leeven en de doodt.* Deze waeren drie in getal, en verſtrekten tot een tafereel van *het beginzel, den voortgangk*, en *het einde* van 's menſchen leeven. De eerſte droeg de naem van *Klotho*, die den draedt van 's menſchen leevenswebbe aenhegtte, en daerom wert aengemerkt als het leeven des menſchen aen te ſtellen, zoo afdrukkende (volgens de harſſenſchildery der Ouden) de

geboorte des menſchen. De tweede was genaemt *Lacheſis*, die in der daedt en werkelyk des menſchen levensweb affpon, gevende te kennen dat zy beſtierde de afdeelingen van 's menſchen leeven. De derde was *Atropos*, die den draet van des levens webbe affneedt; 't welk afmaelde, dat deze het leeven des menſchen afbrak als het haer goet dacht en behaegde.

Het luſt ons hier deze Godinnen uit de Oudtheit wat nader te ontdekken, en uit *Livius*, *Heſiodus* en *Homerus*, dezelve meerder in 't licht te voeren. *Ceſelius* by *Gellius* in zyn 3. Boek, geeft haer den naem van *Nona*, *Decima* en *Morta*. En hy haelt dit vaers van den ouden Poëet *Livius* aen: *Quando dies advenit, quam Profata Morta eſt.* Zy worden ook met een anderen naem *Fata* genaemt. *Seneka* zegt: *Multi ad fatum venere, dum fata timent.* Zy dragen ook de benaeming van * *Lanificæ* (Wolſpinſters) gelyk *Martialis* wil, *Lanificas nulli tres exorare puellas*, dat is, *dat niemant deze drie dochters (Wolſpinſters) verbeeden hebben.* *Heſiodus* noemt haer *de dochters van Jupiter* en *Themis.* *Orfeus* gewaegt'er van, zeggende, datze in zeekere hooge ſpelonk woonden, en de wiſſelbeurte en onderhandelingen der ſtervelingen, naer hun luſt vormden. Dus ſpreekt hy 'er van:

κλῦτι μεϰ ἀχομένον πολυώνομοι ἄιτ' ἐπὶ λύμνης·
ἐρανίας ἵνα λευϰὸν ὕδωρ νυχίας ὑπὸ θέρμης
ῥὴ γνυται, ὲϰ ϰριαρῷ λιπαρῷ μυχῷ, ἑνλιθῳ ἄντρῳ
ναίϰσαι, πεπότηθε βροτῶν ἐπ' ἀπείρονα γαῖαν.

Dat wy, naer den zin, dus vertolken:

Vermaerde Zuſters hoort, hoort de biddende, gylieden die de hooge ſtaende wateren vereert, daer de laeuwe ſtroomen ruiſchen, gylieden die in de marmere ſpelonken huisveſt, en ſnellyk ylt over de gezaeide landen der ſtervelingen.

Zy werden geſchat *de aenſchryffters te zyn der goden*, en van het eerſtgeſchaepen menſchdom de lotgevallen te beſtieren; gelyk † *Homerus* aentekent:

ἔνθα δε ἔπειζα
πέισεται ὅσσα οἱ Αἶσα ϰαταϰλῶθὲς
γεινομένῳ νήσανλο λίνῳ ὁτὲ μιντέϰε μήτερ τὲ βαρεῖαι.

Dat is,

Hy onderhoudt daer nae alles wat het nootlot geeft, en wat de wreede godinnen Parcæ aen den geboornen zamenrokkenen, of ſpinnen, zoo ras de Moeder hem heeft voortgebracht.

Æſchylus, *in Prometheus*, noemt deze Godinnen *drieweezig.* De *Sicyoniers* hebben haer met een grooten eerbiedt gedient, naer de getuigeniſſe van *Pauſanias*, *in Corinthiacis.*

(b) *De droppelen die op de boeijen van 't gekluiſterde Vrouwebeelt van de rotz afbiggelen, beelden af den trooſt en herſtelling der Lydtzaemen*, (gelyk in ons 2. Zinnebeelt van de Lydtzaemheit gevonden wort) het welk wy bewaerheit vinden in dat wondere voorbeelt van geduld, namentlyk in een *Job.* Nae alle zyn wederwaerdigheeden, ſmaedt en teiſteringen, erlangt hy een dubbelen zeegen van den Almachtigen, en ſtreeft alle zyn zwarigheeden te booven, en inzonderheit in het uiteinde van alle die bloetgetuigen hier namaels, die den trooſt erlangen van een eindelooze gelukzaligheit.

XI ZIN-

* *Lib.* 1. † *Odyſſ.* 7.

X.

X. ZINNEBEELT.

Van de Matigheit.

EEn Vrouw die in haer rechterhant een toom of breidel houdt. In de ſlinkerhant een uurwerk. Naeſt haer zyde ſtaet een Elefant.

„ (a) *De toom of breidel in de hant der vrouwe* drukt af, dat een Matige alle buiten„ ſpoorige hartstochten moet breidelen en beteugelen: zoo dat men de tochten „ en begeerlykheeden des gemoets door matigheit moet inbinden.

„ *Het uurwerk in de ſlinkerhant* beelt af, dat men de tyden en gelegenheeden „ moet raemen, om zich te matigen: want de gulzigheit dagelyks haer loop nee„ mende, overwint den menſch lichtelyk: derhalven *die zich zelf overwint, is „ ſterk; Fortior eſt qui ſe, quam qui fortiſſima vincit.*

„ (b) *De Elefant naeſt het Vrouwebeelt* ſchetſt af de Matigheit, om dat de „ Elefant zich houdt by zyn gewoone ſpyze, en zich daer in niet te buiten gaet, „ aenneemende alleen dat hy gewoon is, en waer by hy zich wel bevint.

Aenmerking over deze Deugt.

De Matigheit, zegt *Cicero*, *is de beheerſter of regeerſter van alle beweegingen des menſchen.* Daer kan niets uitnemender, niets wenſchelyker gevonden worden, dan deze

deucht. De Matigheit, zegt die Redenaer, *is de rechte Koninginne des gemoets, dewelke in 't duifter niet kan verhoolen blyven, noch verborgen, maer moet haeft in 't licht geftelt worden.*

Hieronymus befchryft de *Matigheit*, als een *Mater Sanitatis*, *een moeder der gezontheit*; gelyk in tegenftelling de welluft *is een moeder van de ongezontheit*, een *Mater Ægritudinis*. *Gregorius* wil, *dat de Matigheit alle de buitenfpoorigheeden des vleefch uitbluft*. *Origenes* befchryft *de Matigheit* als *de moeder van alle deugden*. En de befchryving van deze deucht, door den Vader *Auguftinus*, is opmerkelyk. Hy zegt, *de Matigheit is de befchermfter der ziele, der zinnen, en van alle de ledemaeten des lichaems. Zy is een fterke burg voor de kuisheit, de bewaerhulk van de vrientfchap en vreede, altyt verzelt met de eerlykheit, en vluchtende de misdaeden en fchennis.*

* *Horatius* zegt, *Quæ virtus, & quanta boni fit vivere parvo*, dat is, *wat een deucht, en hoe groot een heil vint iemant in met weinig te leeven.* De Vorft *Alfonfus* gevraegt, *waerom hy dus vyandig van den wyn leefde tegen het gebruik van het Hof, en dat der Koningen?* antwoordde, *dat de wyn de wysheit ftremde, en het verftant verduifterde:* derhalven *dat het in der daet geen Koningk pafte, zyn verftant door die overdaet te verminderen, zonder het welke geen Keyzer of Vorft zyn grooten naem konde ftaende houden.*

De zelve *Alfonfus* ook gevraegt, *waerom hy zyn wyn met water mengde?* antwoordde, *Ik weet al te wel, hoe de begeerte en wynluft van den goooten Alexander zyn gorie verdonkert heeft.* Wederom gevraegt, *waerom hy dus de fout van dronkenfchap doemde*, zeide hy, *om dat ik weet dat de toorn, de razerny en geile luften, de echte dochters zyn der dronkenfchap. De Egyptenaers* deelden hunne Koningen daerom alleen maer een maete wyn toe, om dat zy zich niet onbequaem zouden vinden tot de heerfchappy, noch door dronkenfchap in tiranny, of eenige fchandelyke misdaedt voor een Koningk uit fpatten. By de *Athenienfers* wert een Vorft, die zich dronken gemaekt hadde, met de doot geftraft. Naer de getuigenifle van *Laertius*, in 't leeven van *Solon*, mogten de genen die by de † *Karthaginienfers* de regeering in handen hadden, zonder opentlyke misdaedt geen wyn drinken; gelyk het ook den Turken verbooden was door *Mahomet*.

Alexander ab Alexandro tekent aen, dat daerom by de *Romeinen* de wyn verbooden wert, aen die noch geen dertig jaeren bereikt hadden. Zelfs by de mannen was het een misdaedt, zich daer in te buiten te gaen. Het was by die volkeren een gebruik, dat de wyn geheel verbooden was aen hunne flaeven en lyfeigenen, ten zy uit oorzaeke van een heilig gebruik, en hunne plechtige feeftdagen. Daerom waeren de Egyptifche Prieflers zeer ingetoogen, en voorbeelden van matigheit. Hier omtrent fchryven ons *Diodorus Siculus* en *Celius*, dat eenen *Chæremon*, zynde een uit de Stoifche Filozofen, door verbaeftheit wert weggerukt, als hy bemerkte de matigheit der fpyze in de Egyptifche Prieflteren, gepaert met zoo een ziele die aen de deucht zoo vaft gekluiftert was. De Outheit voert ons *Pythagoras* in, niet als kruiden en vruchten nuttigende, en tot zyn drank het water uit de bronne: voorts kuis en matig in zyn huwelyk, als die zyn dochter *Dema* tot een geduurigen maegdelyken ftaet aengedrongen en geraden had. *Plato* zeide,

* *Satyr. 2. Serm. 2.* † *Ariftot. Lib. 1. Æcon. 5.*

zeide, *dat die matig leefden, Godt hadden tot hunne wet en voorſchrift; maer die onmatig leefden, den welluſt tot hun wet en regel hadden.* De leſſe van *Focilides* was, eet en drinkt matiglyk. *Sokrates* wilde, dat die matig leefden, meer genoegen hadden dan de welluſtigen. Van dezen *Sokrates* getuigt * *Erasmus*, dat hy nooit gegeeten hadde, of de honger hadt hem daer toe genodigt; dat hy zelf zeide, *Ik eete niet om den luſt en ſmaek, maer om de nootzaekelykheit, immers de natuur is met weinig te vreeden.* Als hy water geſchept hadde om te drinken, dronk hy aenſtonts niet, maer wachtte een weinig, en gaf'er die reeden van, *dat hy zyn begeerlykheeden niet gewennen wilde, dat hy haer terſtont voldeed.*

En gelyk de Egyptiſche Koningen (als booven getoont is) hunne maete alleen van wyn hadden, zoo onthielden de Egyptiſche Prieſters zich geheel van wyn en vleeſch; jae aten noch zelden broot. *Saladyn*, Grootvorſt van Egypten, beweerde tegens twee Chriſten Geeſtelyken, dat de Turkſche Godtsdienſt beeter was, dan die der Chriſtenen, dewyl de Chriſtenen zoo overdadig waeren in wyn te drinken. By de † *Lacedemoniers*, werden ter Stadt uitgedreeven, die de kunſt hadden van lekkere en ongewoone ſpyzen te bereiden. *Horatius* hadde in zyn tyt al gezegt, dat het een ſchande geworden was matig en ſober te leeven, daer men nochtans door de matigheit de gezontheit beveiligt, dat een bezwaert en welluſtig lichaem ook ſchadelyk is aen de ziele. De Dichter * *Ovidius* gaf deze leſſe: *Wacht u gy ſterffelyke menſchen, voor het bederven van uwe lichaemen door onmatige ſpyze. Fannius*, Burgermeeſter *tot Rome*, ſtelde een wet in, om alleen maer een maete van ſpys en drank op den maeltyt te gebruiken, en op de gaſtmaelen. Overdeftig was de raet van *Epiktetus*. *Als gy over tafel zit* (zegt de Wysgeer) *zoo bedenk dat gy deze uwe twee gaſten ziel en lichaem wel onthaelt, en bevroedt dat het geene gy aen het lichaem geeft terſtont vergaet, maer dat gy aen de ziele geeft, blyft altyt.*

De Ouden hebben de *Matigheit* afgedrukt door den *Amethiſt*, zynde een edel geſteente van een purperroode gedaente: om dat zy bevonden hebben dat deze ſteen heilzaem was tegen de dronkenſchap; want die den zelven by zich droeg, zeiden zy, dat door den wyn niet kon bevangen worden, en zelfs daer geen luſt toe hadde.

De *Egyptenaers* beeldden de *Matigheit* af door het dier *Ophiomachus*, (by de Grieken ὀφιόμαχος) anders een ſoort van een ſpringkhaen. Zommige Natuurontdekkers hebben het voor een ſoort van Hagediſſen geſchat; waer van *Plinius* zegt, dat het is een dier niet ongelyk een Hagediſſe, zynde de rugge bedekt met zeekere lichtende droppelen, naer de wyze der ſtarren. Deze dieren leeven zeer matig, zy eeten wat hun voorkomt, en vinden zy niets zonder yverige naervorſching, zy blyven ook lang zonder te nuttigen; daerom zonder twyffel door de Egyptenaeren tot een tafereel van de matigheit geſtelt. *Theofraſtus* ſchryft, dat dit dier den naem draegt van een Starhagediſſe *Stellio*, en dat het alle jaer zyn oude huit uitſchiet, en dan weder inſlokt, den menſch misgunnende het gebruik der zelve, zynde (zoo hy meent) een koſtelyk hulpmiddel tegens de vallende ziekte, met een drank ingenoomen zynde. Deze *Starhagediſſen* zouden in Griekenlant zeer vergiftig zyn; maer die in *Sicilie* gevonden worden, beſchadigen niet. Waerom opmerkelyk is dat † *Ariſtoteles* ſchryft, dat zy in *Sicilie* doodelyk zyn.

* *Apoph. Lib.* 1. † *Ælian. Lib.* 14. * *Metam.* 15. † *De Mirabilibus.*

De Ouden hebben den gordel of riem zinnebeeldelyk aengemerkt als een ſchetze van de *Matigheit* en Ingetogentheir, waer door de uitgelaetene begeerten der ſtervelingen werden ingebonden, de weelde en welluſt bedwongen, en een goede middelmaet gehouden. Daerom zien wy ook in ons (a) Zinnebeelt, *het vrouwebeelt met een toom of breydel in de hant gemaelt.*

Wat den *Elefant betreft in ons Zinnebeelt*, een ſchetze van *Matigheit*; de Natuuropdelvers der dieren willen, dat hy zich houdt by zyn gewoone ſpyze, en zich niet te buiten gaet; gelyk dit dier (wel het aldergrootſte van zyn mededieren) door *Plinius* en anderen, het aldernaeſte met des menſchen zinnen vergeleeken wort, begaeft met de deugden van gehoorzaemheit, dienſtbaerheit, liefde, eergierigheit, goetheit, en een wondere zachtmoedigheit, met een byzondere liefde voor den menſch. *Filopater* zegt, dat als de zon opgaet, de Elefanten hunne ſnavels om hoog heffen, gelyk of zy de zonne eeren wilden. *Ælianus* ſchryft, dat zy een begrafeniſſe der dooden onder elkander houden. Zy zyn getrouw en zich onderwerpende, nademael zy zich voor de Indiaenſche Koningen op hunne knien nederleggen, en hun de kroon met de ſnuyt toereiken. Zy zyn waekzaem, gelyk een Indiaenſch Koningk 24 van die dieren hadde, die elk op hun beurt de wacht hadden, en nooit ſliepen. Zy eeren ook de nieuwe Maen, want aen den vloedt Amilo zouden zy by elkander koomen, zich met water beſprengen, en hunne ſnavels tegens de Maen verheffen, als of zy groetten. *Procilius* getuigt van 2 Elefanten, zoo groot, dat zy voor den wagen van *Pompejus* geſpannen, neffens elkander niet door de Poort, anders vry ruim, konden doorgaen. Wy zullen in 't vervolg meer van den *Elefant* gewagen.

XI

XI. ZINNEBEELT.

Van de Godtzaligheit.

EEn Vrouw van uitnemende ſchoonheit. Zy heeft blonde hairen als goudt, die loſſelyk over de ſchouders geſtreelt zyn. Bekleedt met een tabbert van zilverlaeken. Hebbende het aengezicht ten hemel gekeert. Staende met de handen t'zaemen gevouwen, en van de aerde naer booven opgeheeven. Booven haer hooft is een duive, uit welker bek een ſtrael uitgaet, die de vrouwe omluiſtert en beſtraelt.

„ Dat het Vrouwebeelt *uitnemende ſchoon* gemaelt is, geeft te kennen, dat een
„ Godtzalige in zyn handel en wandel ſchoon en welgevallig uitblinkt voor Godt;
„ want de Godtzaligheit gaet alle paelen van ſchoonheit te boven.

„ *Dat de hooftbairen loſſelyk en ongeſiert over de ſchouders golven*, beduit, dat een
„ Godtzalige zich niet moet keeren naer de ydelheit en verſierzelen des lichaems,
„ (zynde de hinderpaelen der zaligheit) maer dat hy altyt moet doelen op de zui-
„ verheit en eenvoudt der ziele.

„ *De zilverlakenſche mantel* geeft te kennen, dat een Godtzalige moet blank
„ en zuiver zyn, als het zilver, bevryt van alle beſmetting, en bekleedt met den
„ mantel van Chriſtus gerechtigheit.

„ Het

„ *Het aengezicht ten hemel gekeert, en de handen gevouwen*, betekenen haer opgetoo-
„ gentheit in een heilige verwondering tot Godt, om zich met Godt te veree-
„ nigen, en van de aerde af te ſcheiden, dat de echte gebaerden zyn van een
„ Godtzaligen.

„ (a) *De duive met de klaerblinkende ſtrael, die de vrouwe omluiſtert*, drukt niet
„ alleen af, dat Godt een heilige en godtzalige ziele bedekt en overſchaduwt met
„ zyn beſchermvleugelen, dat hy haer zyn volheit van genade deelachtig maekt;
„ maer ook, dat hy die geenen tot den troon van zyn eeuwige heerlykheit leidt,
„ die in zyn weegen wandelen.

2. Zinnebeelt *van de Godtzaligheit*, of *van een bekeert Zondaer tot Godt.*

Een bedaegde Vrouw, met een fyn dun kleedt bedekt, zynde van een witte verwe. Hebbende een groenen ſluier en halsgordel, waer van afzwiert een vliegende rolle, daer op gemaelt ſtaet: *In te ſperavi domine*, dat is, *op u o Heere! heb ik myn hoop gegront.* Voor haer voeten leggen koſtelyke kleederen, goudene keetenen, paerlen, edelgeſteenten, rykdommen, en haer blonde vlechten, die zy van 't hooft heeft afgeworpen. Zy ſtaet met het hooft opgeheven, de oogen ten hemel gekeert, en ziet een klaerblinkende ſtrael in den hemel. Zy houdt de handen kruiswys op de borſt. Voor haer voeten ſtaet een *Hydra*, of vreeſchelyke draek, met veele hoofden, haar dreigende te verſcheuren.

„ Het vrouwebeelt wort *bedaegt* gemaelt, om dat een Godtzalige of een bekeert
„ Zondaer, moet ontdaen zyn van de ydele dartelheeden der jeugt, en door ry-
„ per jaeren verſtandiger en wys in Gode.

„ (b) *Zy is met een dun en wit kleedt bedekt*, om uit te drukken, dat wel een be-
„ keert Zondaer tot Godt moet oprecht en onbedekt handelen; maer echter dat
„ hy moet bedekken, waer over hy zich ſchaemt, dat is zyn zonden.

„ *De ſpreuk die van haer ſluier en gordel zwiert, In te ſperavi domine*, beelt af, al
„ zyn vertrouwen *in* en *op* Godt, om door den geloove in Chriſtus genade te ver-
„ werven, en zich alleen aen Godt vaſt te kleeven.

„ (c) *Alle de prachtige en koſtelyke kleederen en kleinodien, die voor haer voeten leg-*
„ *gen*, beduiden de verachtinge van al dat de weerelt voor ſchoon opgeven kan,
„ hoe zy dat alles wraekt, beneden zich ſtelt, en met de voeten vertreedt.

„ *De klaerblinkende ſtrael uit den hemel, die haere ten hemel opgeheeven oogen aen-*
„ *ſchouwen*, ſchetſt af, den aenblik van Godts vriendelyk aengezichte, dien hy
„ aen een harte gunt, dat met bezadigde overlegging zich tot Godts hemelwonderen
„ wendt, om die ook met verwondering aen te ſchouwen. *Pſalm* 8. *Als ik uwen hemel*
„ *aenzie, het werk uwer vingeren, de maen en ſtarren, die gy gemaekt hebt, wordt ik door*
„ *verwondering weggerukt.*

„ *De*

„ *De gevouwen handen op de borſt* betoonen de innerlyke ſmarten van een bekeert
„ Zondaer over zyn voorgaenden natuurſtaet en zondige pooging, die ſtreeden te-
„ gen Godts heilige gebooden en zyn willekeur.

„ (d) *De veelhoofdige draek die neffens haer voeten ſtaet*, om haer te beſchadigen,
„ boezemt in, wat al tegenſtant een bekeert Zondaer ontmoet van den duivel en
„ zyn geeſtelyke vyanden; wat al ſchrikdieren van de weerelt, het vleeſch en on-
„ gebondenheeden hy te wederſtaen heeft, om die eindelyk te overwinnen.

Aenmerking over deze Deugt.

De Godtzaligheit beſtaet in een geduurige betrachting van alles dat Godt in zyn woort en wet van den menſch vordert; namentlyk, om het goede nae te jaegen, en de ſchennis te verfoeijen, en te vlieden; zoo dat wy onze gedachten, onze woorden en werken leiden, langs dit heilzaeme richtſnoer, om te bezeffen, dat wy Godt geeven de eer en de heerlykheit, en onzen naeſten, dat naer ziel en lichaem noodig is.

Deze hooftdeucht is het doel en wit van alle weetenſchappen, het middelſtip eens Chriſtens, een paerel aen de kroon van het ſchatryk Evangeli, en een nootzaekelyke metgezellin van het geloof. De Godtzaligheit is het weezentlyke merkteken van den zuiveren Godtsdienſt. Zy kan derhalven onmogelyk met de ondeucht in een gareel gaen, alzoo weinig *als Chriſtus* met *Belial*, *Godt* met *de Weerelt*, *hemel en helle*, het *flonkerlicht* met de *dikke duiſterniſſe* beſtaen kan.

Het echte tafereel van een Godtzaligen, maelt een voornaem Godtsgeleerde niet onaerdig aldus af: *Uitwendig* (zegt hy) *is hy vol druk, lyden en droefheit, doch inwendig vol vermaek, trooſt en blydſchap. Hy heeft kruiſſen op het hooft, maer eerkroonen in het harte; ſteenen om de ooren, maer een witten keurſteen in de ziele; hy wort een Mara genaemt* (*bitterheit*) *maer is een rechte Naomi; hy ſtaet in't midden der doornen, maer is een ſchoone lelie, in zyn ongeſierde ſchelp legt een koſtelyke paerle, in zyn aerde voeten een weergalooze ſchat, in zyne woeſtyne bezit hy een Paradys.*

Zeekerlyk, hoe de Godtzalige meer uitſchittert, hoe het oog des godtloozen boozer en donkerder is; want op de beſte bloemfeſtonne kruipt vaek de venynigſte ſpin, zoo dat de Godtzalige veel te lyden heeft. O jae! want laet een *Anna* haer bedrukte boezem uitſchudden voor den Heere, 't wort al eens van een *Eli* geſchat als een dronkenſchap. *De Apoſtelen* beſproeit met den luchtdauw *des Heiligen Geeſts*, worden uitgekreeten te zyn *vol zoeten wyns*. Een *Eliàb* zal de fierheit van *David* tegens den *Filiſtyner* opvatten als een vermetelheit, *Michal* zal het heilig opſpringen voor *de Arke Godts* ſchatten als een onbeſchaemde dartelheit. *Marias* Nardusbalzem op het hooft en voeten van den *Heilant* uitgegooten zal de Verrader, dit werk met een dwars oog aenziende, als een verquiſting waerdeeren: Jae *Chriſtus* zelfs verkeerende met zondaeren en tollenaeren, wort als *een vrient* en *metgezel der zelve* gereekent.

Dat is de reeden, dat de Godtzaligen en mingenooten deezer deucht by de godloozen het onderwerp zyn hunner beſchimpingen. Dit lot beproefde een rechtvaerdige *Noach*, een van Godtbegenadigde *Izaak* van *Iſmael*, een *Anna* van *Peninna*,

ninna, een Godtsknecht *David* van *Simei*, een lijdtzaeme *Job* van zyne vrienden, en eige bittere echtgenoot, een *Paulus* en anderen van hunne weerbarstige vyanden. Een Heiden nochtans kon zeggen, dat de Godtzaligheit der stervelingen alleen het goede was, dat zy op deze weerelt hadden te betrachten.

De Ouden hebben *de roozen in 't midden der doornen* afgebeelt, als een tafereel der Godtzaligen in 't midden van de wederwaerdigheeden der wereltlingen. *Plinius* zegt van den *Ceder*, en den *Jeneverboom*, met oli bestreeken of bevochtigt, dat hy geen gewormt noch bederf onderheevig is. Zoo ook een ziel, die eens met de oli des H. Geests en Godtzalige betrachting is aengedaen, ondervint in deze weerelt geen verderf, noch treffende beschadiging. *Vergelyk deze deucht van Godtzaligheit verder met de voorgaende van Godtvruchtigheit in ons V. Zinnebeelt.*

(a) *De duive* in 't 1. Zinnebeelt van de Godtzaligheit is ook een schetze van verscheiden zaeken: namentlyk van *de eenvoudigheit*, van *de schoonheit*, van *een kuis huwelyk*, *en reine liefde*, om dat deze vogels van dien aert zyn, dat zy elkander een zeltzame liefde en vrientschap bewyzen. *Gommarus* zegt dat *de duive* zonder gal is. Maer inzonderheit is *de duive* een zinnebeelt *van een Godtzaligen*, en die aen Godt welgevallig is. Wy hooren in de H. Schrift gewagen van het *kirre* of *zuchten der duive*, by Jez. 38: 14. En dus is zy een zinnebeelt van dien onverbreekelyken huwelyksbant der gehuuwden, die elkander beminnende, niet zonder traenen en droefheit door de doot gescheiden worden.

De duive is ook een zinnebeelt van *Godts Kerke*, gelyk die in *Salomons Hoogeliet*, daer meer als eens by wort geleken: en dat (kunnen wy denken) wegens die zuivere liefde, die een *duive* heeft tot haer ega, gelyk ze *Christus* wort toegepast op een onbevlekte en geestelyke wyze. Hoogl. 6: 9. *Een eenige is myn duive, myn volmaekte, de zuiverste der geene die haer gebaert heeft.* Dat zal de reeden zyn, dat *de Heidenen* outstyts *de godinne Venus*, de godinne der liefde, duiven hebben opgedragen. Men zag op de Penningen der *oude Romeinen*, die op het huwelyk, of trouwplechtigheeden van hunne Keizeren, geslagen, en hun ter eere toegewijdt waeren, *duiven* gegraveert, met die Zinspreuk: CONCORDIA, EENDRACHT, of LIEFDE.

Zoo het waer is dat de Natuurontdekkers aentekenen, dat *de duif* alleen met een te gelyk paert, zoude het zeer wel de kuisheit van 't huwelyk afdrukken. De duiven waeren om hare aengenaeme hoedanigheeden by de Ouden van veel waerdy. *Marcus Varro* getuigt, dat een Romeinsch Edelman *Lucius Aktius* 400 Zilverlingen gaf voor een paer van deze vogelen, en anderen hondert Roomsche Kroonen. Zy waeren outstyts ook van een goet gebruik wegens hunne *stantvastigheit* en *bybly ven*, of *wederkeeren tot hunne wooningen. De Romeinen* gebruikte dezelve daerom als booden ter overbrenging van geheimen aen getrouwe vrienden. Als *Decius Brutus* in de Stadt *Mutina* van den Roomschen Burgermeester belegert was, hechtte hy een brief aen de poot der duive, liet ze los, die vliegende in 't leger des Burgermeesters, zyn vrienden dus veel geheimen geopenbaert heeft, gelyk noch wel geschiet in Egypten, en andere gewesten der werelt.

(b) *Het vrouwebeelt draegt een wit kleedt* in ons 2. Zinnebeelt van de Godtzaligheit *t. n bewys dat een bekeert Zondaer tot Godt moet oprecht, blank en ongeveinst zyn.* Dat is dan een *waerachtige* bekeering. Want daer is een bekeering van geveinsden en huichelaeren, daer is vaek een *Achabs verneederinge.* Daer zyn *Ezaus traenen*, daer is een bekeering *van een tytgeloovigen*, doch zonder gront, en niet gepaert met het geloof en liefde

liefde tot Godt. Wy vinden die in 't Orakel van *Hozea.* cap. 7. Zeggende, *zy keeren zich, maer niet tot den Alderhoogſten.* Zulk een *Tytbekeerde* bekent wel zyn ſnooden zondenſtaet, hy verlaet ook wel zommige zonden, hy vernedert zich wel uitterlyk voor Godt, gelyk blykt in de Inwoonderen van Ninive, op de predikleſſen van *Jonas:* maer het dringt niet door in de ziele, het harte blyft van ſteen, daer daegt dus wel een *Farizeeuws* vertoog van bekeering op, maer van binnen is 't vol zwadder en geveinſtheit. Deze geveinsde of onwaerachtige bekeering welt op, niet uit liefde, maer uit vreeze voor de Goddelyke wraek, die zy weeten dat ſlag op ſlag nederborſt op den boosdader. Uitwendig is zoo een geveinsde diep in rouwe, maar nooit losrukkende de knoopen zyner ongerechtigheeden.

De waere bekeering moet dan, naer ons Zinnebeelt, blank, ongeveinſt en oprecht zyn, een Zondaer moet waerlyk opwaeken uit den doodtſlaep zyner zonden, overſtappen uit den ſtaet der natuure tot den ſtaet der genade, van de zonden tot de deucht, van de doot tot het leeven.

(c) *De vrouwe* in ons 2. Zinnebeelt van de Godtzaligheit *legt alle haer zondige ſieragien af, 's weerelts heerlykheeden, kroonen, luiſter en blonde vlechten.* Geen wonder, want de rechte aert van de waere bekeering legt af, of ſterft af den ouden menſch, en deſſelfs begeerluſten; namentlyk alle verdorventheeden, en zonden, zynde een gewaedt dat moet afgekeurt en verworpen worden, en zy grypt den nieuwen menſch aen, een vernieuwt heilſieraet, kleederen des heils, gouden keetenen van t'zaemgeſchakelde liefdedriften, paerlen van 't gadeloos Evangeli, rykdommen van 't dierbaer gout van Ofir, de ſchatten van wedergeboorte, eindelyk een natuur die herſchaepen is naer het beelt van Godt.

(d) *De vreeſchelyke Draek* in ons 2. Zinnebeelt van de Godtzaligheit *aen de voeten van het vrouwenbeelt*, drukt af *de vyanden van een Godtzaligen en wedergeboornen Zondaer, om hem te beſtryden.* Daerom is *de Draek* dikwerf een zinnebeelt van den duivel. Trouwens, dat is zyn echte benaeming, en hy ſtaet 'er in Godts Bontboek mede gebrantmerkt. Althans *Draeken* zyn gedrochten en *Hydras* die vreeſchelyk zyn. *Diodorus, Elianus, Strabo* en *Ariſtoteles*, maelen *de Draeken* af van een weergalooze grootheit, hebbende ſchubben op het lyf, zoo groot als rondaſſen. Zommige van 100 kubiten lang, jae van 240 voeten. Deze onthouden zich *in Ethiopie, Arabie* en *Indie.* De Lantontdekkers vinden in de Provincie van *Bamba*, in 't Ryk van *Kongo*, een ſoort van *Draken* die gevleugelt zyn, met een langen ſtaert en ſcherpen bek, waer in veel regelen tanden gevonden worden, zynde de Draken van een blaeuwe en groene verwe, hebbende maer twee voeten. Schrikdieren (dat te verwonderen is) van den ongodiſt, aldaer als hun afgodt aengebeeden, gelyk ook de duivel, die groote Draek, daer zyn zetel geveſtigt heeft.

De Poëet *Lucanus* zingt van die gedrochten, *dat zy hebben vergulde ſchubben op de huit, bedekkende een groot deel der lucht als zy vliegen.* In Morenlant, zegt *Plinius*, vint men *Draken* van 20 ellen, dewelke die van *Indie* zeer gelyk zyn. De Natuuropdelvers zeggen, dat de *Draek* een edelgeſteente in den kop draegt, dat men *Drakonites* of *Dracontia* noemt, het welke zeer krachtig is; namentlyk dan, als men hem in den ſlaep den kop afhoudt, en dat van hem noch half levendig kan machtig worden.

XII. ZINNEBEELT.

Van het Berouw, of *droefheit over de zonden.*

EEn Vrouw met een hairig kleedt, hebbende de oogen vol traenen, en die ten hemel geſlagen. Het hooft is omvlochten met een ſteekelige doornekroon. Zy houdt in de ſlinkerhant een menſchenhart, dat met diſtelen bezet is. De rechterhant houdt zy om hoog, en daer van den voorſten vinger voor uit.

„ *De Vrouw wort met een hairig kleedt en vol traenen* gemaelt, om dat de Oudt-
„ vader *Chryſoſtomus* wil, *dat al het berouw over de zonden, en de prikkel in't gemoet*
„ *ſchrikt voor het koſtelyk purper, en kledy van zilver en gout, dat zy bemint de traenen,*
„ *en vliedt de lachernyen, want de droefheit is de moeder van het geween.*

„ (a) *De doornekroon, waer mede het hooft omvlochten is*, drukt af de zondenſchult,
„ die geſtadig het geweeten drukt en prikkelt. Dat zy *aen 't hooft* gevlochten is,
„ beduit dat zulk een kenniſſe heeft van het quaet, en een vreeze voor de ſtraf.

„ (b) *Dat het menſchenhart, dat zy in de hant draegt, met diſtelen bezet is*, beelt
„ af, dat *het hart* het meeſte gevoel heeft van de zonden, ontſtaende uit een ge-
„ duurig bezef, dat een Zondaer de gunſte van Godt derft.

„ (c) *De rechterhant om hoog, en de voorſte vinger voor uit*, drukt af, de gereet-
„ heit

„ heit om belydeniſſe te doen over haere zonden, om in 't vervolg het quaet te
„ vlieden, en het goede te omhelzen.

Aenmerking over deze Deugt.

De Beeltkonſtenaer ſchetſt ons door dit tafereel van het zondenberouw, deze vier deelen af:

a. Een gevoelige droefheit door berouw.
b. Een vaſt voorneemen om Godt niet meer te vertoornen.
c. Een geſtaeft beſluit om de zonden te belyden.
d. Een waerdigheit om die belydenis te onderhouden.

Een berouw over de zonden te hebben, is een leetweezen dat men daer in gevallen is. Dit prangt het harte, en dan kan de bedroefde de traenen niet ontduiken; dan namentlyk, als hy te rug ziet op zyn zonden. Dit blykt in *Jeremias*. *Zekerlyk*, zegt hy, *nae dat ik bekeert ben, heb ik berouw gehadt, en nae dat ik my zelven heb bekent gemaekt, heb ik op de heupe geklopt, ik ben beſchaemt en ſchaemroot geworden.* Cap. 31. Dit berouw drukt *David* uit *door zyn bang zyn*, en vertoonen van *zyn verſlage harte*, in den 51. Pſalm; vergeleeken met 2 Sam. 24.

Deze droefheit moet ernſtig zyn over de zonden, in tegenſtelling van de droefheit naer de weerelt, over het verlies van aertſche goederen, heerlykheeden, kinderen en al wat lief is, of in tegenſtelling van die droefheit en benaeuwtheit des gemoets, wegens den angſt en de vreeze van een gruwelſtraf, die vaek in een wanhoop uitbarſt, wanneer de dolk of ſtrop of moortbyl den elendigen doet ſneuvelen; gelyk men ziet in *Kain*, *Achitofel*, *Achab*, *Farao*, *Judas* en *anderen*.

Het waere berouw der zonden dan welt op uit een andere oorzaek, niet uit haet, maer liefde tot Godtzaligheit, om dat de Zondaer zulk een menſchlievend Godt heeft vertoornt, dat hy zyn vlekkelooze heiligheit heeft gehoont, de oogen zyner heerlykheit heeft verbittert, en zyn naem onteert. Dit was de belydenis van dien Godtsknecht *David*, Pſ. 51: 6. *Tegen u alleen*, zegt hy, *heb ik gezondigt, en gedaen dat quaet is in uwe oogen.* Dit ſtraelde door in een onbezonnen jongelingk, *Ik zal opſtaen, en tot myn vader gaen, en zeggen, Vader ik heb gezondigt tegen den hemel en u, ik ben niet waerdig uw zoon genaemt te worden*. Luc. 15. Dit was de pooging van *Petrus* biggelende traenen, vliedende uit het goddeloos gezelſchap; want naer buiten gaende, weende hy bitterlyk. Daerom ſchetſt ons zinnebeelt *de vrouwe ook met traenen in de oogen, en ten hemel geſlagen*, af.

(a) *Wat de kroon van doornen betreft op het hooft van het vrouwebeelt, die drukt af de zonden die het harte en gewecten prikkelen.* Althans *de doornen* zyn zinnebeelden van *rampzaligheeden* en *ſmarten*, die als vruchten op de zonden en ſnootheit volgen. *De doorn* is een onvruchtbaer gewaſch uit den ſchoot des aertryks opgeſchoten, naer dat de zonde opgekoomen was in de weerelt; en zie eens wat een juiſte overeenkomſt daer is tuſſchen de doornen en de zonden.

(a) *De doorn* komt van zelf voort uit het aertryk, ſchoon het daer toe niet is bearbeidt; en wie weet niet hoe wellig en ras de zondenſchult uit het harte opkomt, zelf zonder wil en toeſtemming van het ſchepzel?

(b) *De doorn* ontdekt zich al vroeg in de lente en voortyt des Jaers; en wat doet zich de zonden in den Jongelingk niet vroeg op in de lente zyner jaeren, in de kintsheit, om zyn rampzalige vrucht eerlang in de bloem der jaeren, op den ſchoonen middag, en avontſtont des leevens te beſchreien?

(c) *De doornen* ſpreiden zich doorgaens breedt en ver genoeg uit, bedekken het bloemſieraet en zegenryke terwgraenen, zoo hun de Lantman de vryen teugel en wasdom viert. En hoe ver immers weidt de zonde in de ſtervelingen! hoe gretiglyk worden zy bedreeven! hoe vry uitgeſprooken als die van Sodom, en in der daet zy bedekken en verſtikken het goede zaet van het vruchtbaer geloof, en het ſieraet van de gerechtigheit en heiliging. Daerenbooven *de doornen* zyn zinnebeelden van boosdaders, van godtloozen en weereltsgezinden, 2 Sam. 23: 36. van *valſche belyders*. Matth. 13. Zy zyn ook tafereelen van Ketters of valſche Leeraeren, die leugenleer en kettergift uitſpuwen. Matth. 7: 16. *Gelyk een lelie onder de doornen, zoo is myn vriendinne onder de dochters.* Hoogl. 2: 2.

(b) *Het menſchen harte* in ons Zinnebeelt *is met diſtelen bezet, dat afbeelt, dat het hart van een waer berouwhebbenden het meeſte gevoel van de zonden heeft.* Derhalven, gelyk het berouw en de droefheit over de zonden moet ernſtig zyn, zoo moet het ook zyn een hartelyk leetweezen; waerom *Joel* (in Godts Bontboek) in zyn 2. Hooftſt. belaſt: *Bekeert u tot my met uw gantſche harte, ſcheurt uwe harten en niet uwe kleederen*, dat is dat *verbrooken harte*, dat is *die verſlagen geeſt*, dien *David* gevoelde over zyn zonden, waer door zelfs *zyn beenderen verbryzelt werden.* Pſ. 51. Zoo beſchryft *Zacharias* cap. 12. de hartelyke droefheit, die eens de Jooden in de laeſte dagen zouden doen zien op den *Meſſias, wanneer zy hem zullen aenſchouwen, dien zy doorſtooken hebben, als zy over hem zullen rouwklagen, als men rouwklaegt over eenigen zoone, en over hem bitter kermen, als men bitter kermt over een eerſtgeboornen.*

Zoo dat men deze droefheit kan aenmerken te ontſtaen uit een beſchreijelyke overdenking, wegens het bitter lyden en de Kruisdoot van Chriſtus, die de zonden over hem gebracht hebben.

(c) *Het vrouwebeelt houdt* in ons Zinnebeelt *den vinger om hoog*, een verbeelding, *hoe een Zondaer voor Godt zyn zonden moet belyden.* Deze belydenis zal dan oprecht zyn,

α. Wanneer het ſchepzel van harte vernedert is wegens zyn zonden. 't Is derhalven godtloos met *Donatus* uit te barſten in die Godtslaſterlyke tael: *Non habeo domine, quod ignoſeas*, dat is, *Ik hebbe of begae niets, Heere, dat gy my zoudt vergeeven.* Of met *een anderen Huichelaer* dervende uitboezemen: *Recede a me domine*, dat is, *Wyk van my Heere*, of hy zeggen wilde, *Ik ben rechtvaerdig genoeg.*

β. Wanneer men de zonden niet verſchoont, maer openbaer maekt.

γ. Wanneer men die niet verkleint, maer vergroot; en met *Auguſtinus* zegt: *In onze wederwaerdigheeden is beeter een nederige belydeniſſe te doen, dan in onzen welſtant een opgeblaezen hovaerdy te vertoonen.*

Geheel anders dan (naer ons Zinnebeelt) moet een Zondaer zyn, die over zyn gerechtigheit berouw heeft. Dit bleek ook in dat wonderwerk van lydtzaemheit,

Job

Job 7: 20. *Ik hebbe gezondigt, wat zal ik doen, o menſchenhoeder!* O jae te recht, *want niemant kan zeggen, ik hebbe myn harte gezuivert, en ik ben rein van zonden. Zoo wy zeggen dat wy geen zonden hebben, zoo verblyden wy ons zelf, en de waerheit is in ons niet.*

De Natuurkenner *Plinius* zegt, *dat 'er geen ſteen is, hoe koſtelyk, of hy heeft zyn ſlip en vlekke*; zoo ook, de heiligſte keurling van Godt heeft zyn ſtruikelingen. De Natuurontdekkers willen dat de Granaetappel, hoe ſchoon en bevallig van opzicht, altoos ten minſte eene quaede kerne in zich bevat. Wat Zondaer doch zonder zonden?

En deze belydenis is nootzaekelyk voor een Zondaer die berouw heeft, want zy ſpoort het ſchepzel aen,

A. Om te erkennen Godts alweetentheit, zyn rechtvaerdigheit en genade in Chriſtus.
B. Om te erkennen de ſchandelykheit van zyn zonden, en om die te haeten.
C. Om te erkennen de zwakheit van zyn vleeſch.
D. Om te verlangen naer de genade Godts, en die hoog te ſchatten.
E. Om te hongeren en te dorſten naer Chriſtus gerechtigheit.
F. Om aen Godt toe te ſchryven den geeſt van ſterkte om hem te herſtellen.
G. Om gebrooken te zyn van harte, en te reikhalzen naer een nieuw leeven.

Deze belydenis der zonden gingk outstyts by de Jooden gepaert met de oplegging der handen. Levit. 5: 5, 6. Zelf de Hoogeprieſter onder het Oude Teſtament (ſchoon hy droeg de *Heiligheit des Heeren*) moeſt op den grooten Verzoendag belydeniſſe doen van zyn zonden; want hy ſtont in het ooſten, zyn aengezichte keerende naer het weſten, en hy leide beide zyn handen op het hooft van de varre, ſtaende tuſſchen het voorhuis en den altaer, uitroepende en belydende: *O Heere! ik heb onrecht gedaen; gerebelleert, en gezondigt voor u, ik en myn huis O Heere! vergeef myne misdaden, en de wederſpannigheeden, waer mede ik gerebelleert en gezondigt hebbe.*

Zie daer een bewys naer ons Zinnebeelt, dat ook een belydenis nootzaekelyk is van de zonde voor een berouwhebbenden Zondaer.

XIII. ZINNEBEELT.

Van de Zonden te verzaeken.

EEn magere uitgeteerde Vrouw. Uit haer oogen biggelt een groot aental van traenen, die over haer wangen rollen Zy houdt in de rechterhant een vinnige geeſſelroede. In de ſlinkerhant een tak van yzop. Het hooft is bekroont met een krans van dezelve yzopbladeren.

„ *Mager wort de Vrouw gemaelt, ſlortende traenen, en met een geeſſelroede in de hant,*
„ om af te drukken haer ongeveinſt geweeten, dat gepaert gaet met droefheit en
„ leetweezen over haer gepleegde misdaet, zoo dat zy wegens volbrachte boete,
„ vaſten en bidden, het vleeſch getemt heeft, biddende om vergeeving wegens
„ lang gekoeſterde ongerechtigheeden.

„ *De tak en krans van yzop* vertoont, dat zy poogt beſprengt te zyn met het
„ bloet van Chriſtus, om geheel van haer zondenzwadder afgewaſſen, als een
„ reine van zonden, voor Godt aengenaem te zyn.

Aenmerking over dit Zinnebeelt.

De Vrouw wort mager verbeelt, met traenen en geeſſelroede, om de boetvaerdigheit uit te drukken. Dat is een wonder wel getroffen ſchildery, om die nederigheit des gemoets

gemoets af te ſchetzen, die eenen, die de zonden verzaeken wil, paſt. Immers *Job* klagte in zyn droefheit aldus, Hooftſt. 30: 30. en 27: 28. *Myn huit is zwart geworden over my, en myn gebeente is ontſteecken van dorrigheit. Myn ingewant ziedt. Ik gae zwart daer heene, niet van de zonne.* En elders, zegt hy, *myn magerheit verheft zich tegens hem.* En *David* in den 119. Pſalm vs. 83. *Ik ben geworden als een ledere zak in den rook, doch uwe inzettingen heb ik niet vergeeten.*

Trouwens, wat uitwerking heeft die deucht anders? want het oog wort een ſprinkader en beek van traenen, de ziel wort met ſmarte doorboort, de geeſt bitterlyk bedroeft, de beenderen verbryzelt. Pſal. 51: 10. Dan vint men een Godtverzakenden *Manaſſe* in de ziele geprangt, een *David* hikkende in zyn zuchtingen, en zyn bedtſteede met traenen doornattende, een *Hiskia* kirrende als een duive, en picpende als een kraene. De dochters van Sion ſchreeuwen uit: *Aenzie Heere, want my is bange, zie alle of daer een ſmart zy gelyk myne ſmart.*

Zoo een dan werpt zich zelven weg voor de Majeſteit van den Almachtigen, en barſt uit als *Jezaias: Wee my, want ik vergae, dewyl ik een man van onreine lippen ben.* Cap. 6: 5. Of hy zegt met een Hooftman, *Heere ik ben niet waerdig dat gy onder myn dak komt.*

Luſt iemant de blyken te zien van een waere boetvaerdigheit in een Zondenverzaeker, zie daer, hier uit bevroedt hy het zeeker;

1. Om dat hy hartelyk ſchreit over zyn zonden, dewyl hy daer door bezeft dat hy Godt vertoornt heeft, die hem nochtans zoo genadig was geweeſt.
2. Om dat hy een afgryzen voedt over zyn zonden in zyn harte, en met dezelve handelt als een *Ammon* met *Thamar.* 2 Sam. 13: 15. 17.
3. Om dat hy vaſtelyk beſluit, en zweert niet meer te zullen betrachten dat zondig is.
4. Om dat hy wil volbrengen de waere vruchten van een oprechte bekeering en zondenverzaeking, namentlyk een getrouwe gehoorzaemheit aen zyn hooggeduchte oppervorſt.

De Heidenen zelfs hebben uit hun ſchemerlicht kunnen bedoelen, dat men de booze daden en zonden verzaeken moeſt; want ik vinde in *Seneka*, dat hy zulk een verzeekert, die zyn zonden en gebrekkelykheeden verzaekt, en daer van berouw heeft, dat hy de ſtraffe ontgaen zal. *Als ik de gebreeken beſtraffe van een ander*, (zegt de zelfde Heiden) *dan beſtraf ik ook myn eigen gebreeken, en ik eiſche dan van my zelven, dat ik beeter ben als de quaede. Dit is my genoeg, dat ik dagelyks iets van myne zonden en gebreeken afneeme, en myn dwalingen beriſpen kan. Pythagoras* bracht outstyts veele dartele en zondige jongelingen en dochters door zyn leſſen tot verzaeking van hunne ongerechtigheden, en een beeter leeven. Hy bewoog daer door de Jongkvrouwen, hunne overdadige pracht en met goudt geborduurde kleederen af te leggen, en die te vereeren aen den tempel van de godinne *Juno.* De Heidenen meenden, dat het nooit te laet was zich van zyne fouten tot goede zeeden te hervormen. Die van *Sparte* waeren zeer bezorgt de jeucht al vroeg daerom van de zondendriften af te leiden, en tot de goede zeeden te gewennen. Indien maer een quaet voorteken gezien wiert, of een ſchrikdier gebooren, zoo vergaderde de * Roomſche Raet,

* *Alexand. Lib. 5. c. 26.*

en vernederde zich voor de goden. Men deed offerhanden met beloften van de zonden af te laeten, op dat men verzoening zoude deelachtig worden. De volkeren die de zonne aenbaden, wanneer zy dezelve maer met wolken benevelt zagen, dachten dat ze vergramt was, en eigenden zich weder op nieuw de zonne toe. De *Egyptenaers* hielden hun Nylwater heilig, en meenden dat zy daer door van hunne zonden gereinigt wierden. Daerom, wanneer de Prieſter een kruik van dat water in den tempel bracht, vielen zy daer voor neder met groote eerbewyzing, gelyk ook zommigen onder de *Egyptenaeren* het water als een Godt geëert hebben.

De tak en kroon van yzop maelt in ons Zinnebeelt af, dat *een verzaeker van zyn zonden poogt beſprengt te zyn met het bloet van Chriſtus.* De *Yzop* is een zeer bekent kruit, klein van gewaſch, liefelyk van reuk, zynde een ſtruik zeer gelyk aen den *Roſmaryn*, veel gevonden outstyts in *Kanaan* omtrent *Jeruzalem* in zyn klippig en bergachtig oord. Wy vinden het van *Salomon* beſchreeven, 1 Koning. 4. als die aen den wandt uitwaſt. De Geneeskundigen ſchryven den *Yzop* een natuurlyke kracht toe, om de longe te zuiveren, om het hart te verſterken, en den menſch vrolyk te maeken.

De *Yzop* hadt een groot gebruik in den godtsdienſt der oude volkeren, namentlyk in het toebereiden *van het water der ontzondiging*, als de Prieſter *de roode Veerze* nam, zonder gebrek, wiens rug geen laſtig gareel getorſt hadde, die buiten het leger ſlachtte en verbrandde. Dan moeſt in de vlamme *Cederhoudt*, *Scharlaken* en *Yzop* geworpen worden, de aſſche wert verzamelt, in een vat geworpen, daer op water gegooten, en met een bondel *Yzop* wederom verzoeninge en beſprenginge volbracht, namentlyk voor de zonde, een doorluchtige ſchaduwe van de reiniging door het bloet van Chriſtus; want dat reinigt ons van alle onze zonden: Immers zegt *Paulus* aen *de Hebreen*, *zoo de aſſe der jonge koe den onreinen heiligt, hoe veel te meer zal Chriſtus bloet u zelve reinigen van alle doode werken.*

Ook hadt de *Yzop* outstyts zyn gebruik *in 't reinigen der Melaetzen*, wanneer de Prieſter geboodt twee vogels te neemen, en wel die levendig en rein waeren, en met die vogelen Cederhoudt, *Yzop* en Scharlaken. Waer van hy den eenen vogel ſlachtte over een aerden vat, daer levendig water in was; zoo dat de Prieſter den levendigen vogel met *Yzop*, en Cederhout en Scharlaken doopte in 't bloet van den geſlachten, daer mede den *Melaetzen* beſprengende.

Noch een gebruik hadt de *Yzop* by die volkeren. Want als zy het *Paeslam* geſlacht hadden, namen zy *een bundel van yzop*, doopten dat in 't bloet van 't geſlachte Offerlam, en beſtreeken daer mede den boovendorpel, en zydepoſten hunner deuren, op dat zy mochten beveiligt zyn van den ſlaenden engel, die het lant doortrok.

XIV. ZINNEBEELT.

Van de Barmhartigheit. Medelyden.

EEn Vrouw met ſchreiende oogen, in een wit gewaedt, doch zeer koſtelyk met goudt en zilver belegt. Het harte van de Vrouw wort open en bloot gemaelt, waer uit een vuurvlam voorkomt. Zy reikt haer rechterhant uit die vervult is met koornairen. Aen haer zyde ſtaet een Pellikaen, die haer borſt oppikkende, vaerdig is om haer jongen met haer eigen bloet te laeven, en welke daer ook greetig naer ſchynen te reikhalzen.

„ Het Vrouwebeelt heeft *ſchreiende oogen*, om dat de barmhartigheit van dien
„ aert is, dat zy met den weenenden weent, en met den droevigen droevig is. Rom.
„ 12: 15. Zeer aengedaen en bewoogen met de rampgevallen van haer even-
„ menſch.

„ Zy is in een *wit* gewaet, om dat de barmhartige moet zyn van een *blank* ge-
„ moet, dat zuiver en onbevlekt is.

„ *De koſtelykheit van goudt en zilver op het kleedt* geeft te kennen, dat de barm-
„ hartigheit het beſt wil doen opwellen uit een ryke en overvloedige bronne, liever
„ dan uit een behoeftige hant.

„ *Het hart dat open is ſchiet vuurige ſtraelen uit*, ten bewys dat met het mede-
„ lyden en de barmhartigheit, ook de liefde moet verzelt gaen, zynde haer echte
„ zuſter, die brandende gemaelt wort, ſterk zynde als het vuur, jae zoo dat ook
„ de barmhartigheit uit een geopent harte moet opdagen.

„ *Zy reikt haer rechterhant uit die vervult is met koornairen*; 't welk ons inboezemt
„ dat met de barmhartigheit ook aelmoeſſen moeten gepaert gaen, en milde hant-
„ reiking aen den elendigen, inzonderheit tot voetzel, tot verzadiging en onder-
„ houding des levens.

„ *Aen haer zyde ſtaet* (a) *een Pellikaen, die haer borſt open ſcheurt tot voetzel*
„ *van haer jongen.* Dit wert by de *Egyptenaers* geſchat als een afdrukzel van de
„ barmhartigheit; want de Natuurkenners zeggen, dat *de Pellikaen* in 120 dagen,
„ terwyl zy haer jongen opbrengt, zich dicht by het neſt houdt, en niet ver af
„ vliegt, om haer jongen geduurig te ſpyzigen. Waerom zy alvoorens haer ſpyze
„ dicht by een verzamelt, en by het neſt zamen brengt. Maer de ſpyze opge-
„ geeten zynde, en niet meer overblyvende, ſcheurt zy haer borſt open, en
„ ſtort haer bloet uit, om haer jongen te verzadigen, willende liever haer eigen
„ leeven verminderen, dan haer jongen gebrek doen lyden. Het welke zommigen
„ ook aen *den Gier* toepaſſen.

Aenmerking over deze Deugt.

De Barmhartigheit beſchryft *de Oudtvader Auguſtinus* als de geſteltheit van een bekommert gemoedt, het welke gepaert gaet met miltdadigheit, dat wy met onzen naeſten medelyden hebben, en ons eigen mildelyk mededeelen.

Gregorius meent dat *miſericordia, barmhartigheit* genaemt is, *a miſero corde, van een elendig harte*; daerom namentlyk, dat een yder beſchouwende een elendigen, en zyn ziele met medelyden geraekt voelende over de ſmarte zyns naeſten, *dit zyn hart elendig maekt*, zoo dat hy hem van zyn elende wil verloſſen.

't Is opmerkelyk dat een oudt Geleerde zegt, *dat is een medelydent gemoedt, het welk zacht is en buigzaem om te verdragen, gewillig om te vergeeven*, en *vaerdig om iemant te hulpe te koomen.*

Hieronimus noemt de barmhartigheit en het medelyden *een koſtelyk juweel, of een ſchatryk verſierſel, en het beſte van alle ſchatten, die nooit alleen gevonden wort, om dat zy erkent wort van verſcheide deugden te zyn gebooren.*

My geheucht niet (zegt de zelfde Oudtvader) *dat ik ooit geleezen hebbe, dat door een wreede doot geſtorven zyn, die blymoedig in hun leeven de barmhartigheit en het mede-lyden gecoeffent hebben.* Het woort *barmhartigheit* beteekent ook ingewanden, of baarmoeder. Het zegt in dien opzicht dan een hartgrondige liefde, even als een moeder bemint de vrucht haers buiks, *een liefde uit de binnenſte ingewanden.* Pſalm 18: 2. 't Zegt ook zoo veel als *ontfarming by de Grieken* vertolkt Σπλάγχνα, *de binnenſte gedeelten des lichaems*, of de *ingewanden.* Daerom ſpreekt *Zacharias de Prieſter* van σπλάγχνα ἐλέους θεοῦ, *innerlyke beweegingen van de barmhartigheit Godts.*

Het moeit (zeiden zommige Heidenen) wel een onredelyk ſchepzel zyn, dat de barmhartigheit wraekte. Althans de ongodiſt heeft die dikwerf gecoeffent. De Heide-

Heidenen hadden hun ſchatkiſten, hun bezorghuizen en openbaere vertrekken, waer in de elendige wert gehuisveſt, en deze deugt gaet onder de Turken en Saraſeenen althans zoo verre, dat die barmhartigheit omtrent het onredelyke ſchepzel wort geoeffent, dewyl zy hun gelt uitdeelen om dezelve op te voeden, en het beſlooten gevogelte (een daedt by hun van barmhartigheit) vryheit te koopen en hen weg te doen vliegen. Outstyts onderhielden de Perſianen het gebruik, dat de Koningen of Vorſten nooit ter tafel gingen, of de Bazuinen en Trompetten wierden geſtooken aen de poort van hunne Paleizen, op dat de Weduwen en Weezen daer zouden vergaderen. En dus was de ſpyze van de Koninglyke tafel overblyvende, het deel van den armen en den behoeftigen.

Demokritus wilde dat men moeſt barmhartig zyn aen vreemdelingen en aen armen. De Romeinen hadden hunne gewoonten op de Gaſtmaelen, dat zy onder het laetſte gerecht een beeker dronken ter eere van hunne goden, en dan gaven zy de ſpyze die overbleef aen den armen. Andere Romeinen ſtelden hunne tafels op de open ſtraet, en lieten daer eeten die wilden; gelyk ook de Grieken op hunne nieuwe maenen hunne tafels in 't openbaer hadden, alwaer alle de armen vermochten van te eeten.

Van eenen *Cimon* te Atheenen verhaelen de Geſchichtſchriften, dat hy zoo barmhartig en mededeelzaem was, dat hy langs de ſtraet gaende, altoos eenige knegten by zich hadde, die gelt droegen om den elendigen mede te deelen. *Ariſtoteles* zeide, *een barmhartig en mildadig man is meer bedroeft hier over, dat hy niet gegeeven heeft daer hy behoorde te geeven, als dat hy iets gegeeven heeft daer het niet wel beſteet was.* De Grieken hadden een ſpreekwoort, *doet den vreemdelingen wel.*

Seneka meende, *dat men door miltdadigheit en barmhartigheit de Goden naevolgde. Indien gy*, zegt hy, *de Goden wilt naevolgen, zoo geef ook uit een enkele liefde om niet: want de zon gaet ook op over booze menſchen.* En hoe deftig zeide * *Martialis*, *het geen gy geeft dat verlieſt gy niet, die goederen die gy weg geeft, behoudt gy altyt.* Van deze mildadigheit zullen wy meerder gewagen in het 20. Zinnebeelt.

De Heidenen meenden outstyts, *dat het huisgezin, daer de barmhartigheit geoeffent wert, niet anders als gelukkig zyn konde.* En de reeden waerom deze deucht van barmhartigheit noodig is aen den elendi en te worden ten gebruik gepaſt is, om dat zy onze naeſte zyn, vleeſch van onzen vleeſche, en om dat wy ook zyneg van onzen medemenſch geholpen zyn. De natuur moet het een yder leeraeren, dat *al wat gy wilt dat u de menſchen doen, doe gy hun ook alzoo, quod tibi non vis, alteri ne feceris.*

't Is een ſlonkerdeucht die een Chriſten, die dezelve behartigt, ſluit uit het oordeel van Godt; want *de barmhartigheit roemt tegens het oordeel*, zegt *Jacobus* cap. 2: 13. een deucht die den Oeffenaer de onverwelkbaere kroone der zaligheit op het hoofd zet; want *zalig zyn de barmhartigen, want hun zal barmhartigheit geſchieden.* En wat doorluchtige voorbeelden van deze deucht, behalven die wy reeds aenmerkten, leveren ons de gewyde en ongewyde Schriften op! dat bleek in *David* tegens *Mefiboseth*, 2 Sam. 9: 7. in *Rachab* tegens de verſpieders,

* 5 *Epiſt.* 9.

Josua 2: 12. in *Christus* omtrent de elendigen en kranken, in den *Samaritaen* tegens den gequetsten.

De Keizer *Theodosius* gevraegt, waerom hy door een laffe barmhartigheit niemant ter doodt gedoemt hadde, van die hem zoo gevoelig beleedigt hadden, antwoort: *zoude ik een schepzel door wreetheit dooden: Och! of het my liever geoorloft was de dooden tot het leeven te roepen, en over te brengen! Alexander Severus*, wanneer hy van zyn vrienden berispt wiert, van wegens zyn al te groote barmhartigheit en medelyden, zoo dat zyn moeder *Nammia* en zyn huisvrouw *Memmia* hem te gemoet voerden, dat en zyn gezag en zyn regeering door een al te groote zachtheit verachtelyk gemaekt was, antwoort hy, *Ik hebbe die daer door ook zeeker en langkduurig gemaekt*. *Antiochus* de Monarch van *Syrien*, hoorende dat *Onias de Hoogepriester* zeer onrechtvaerdig was gedoodt, wert door zulk een medelyden getroffen, dat hy een vloedt van traenen stortte. 2 *Machab.* De barmhartigheit dan, zal hy echt zyn in een Christen, moet

A. Voortkoomen uit het harte.
B. Zy moet geschieden aen die ons die niet kunnen vergelden.
C. Zy moet zoo wel geestelyk als lichaemelyk zyn.

De hoedanigheeden van de barmhartigheit of haer te kennen, zyn,

א. Dat zy moet geschieden ter bequaemer tyt. Proverb. 3: 28. Gal. 6: 10.
ב. En dat geduurig. Gal. 6: 9.
ג. Ook blymoedig. 2 Corinth. 9: 7.
ד. Met 'er daedt en niet alleen met woorden.
ה. Zonder daer op te stoffen of te roemen.

De reedenen waerom wy moeten barmhartig zyn, is,

α. Om dat het schepzel heeft gezondigt, en dus zich het oordeel Godts op den hals gedrukt.
β. Om dat wy ook zelfs daer van voorwerpen kunnen worden, door elenden en rampgevallen.
γ. Om dat daer door uitschittert een recht Christelyk gemoet.
δ. Om dat zonder barmhartigheit een Christen doot is en zonder gevoel.
ε. Om dat wy zouden vertoonen, dat ons de zwarigheden van Godts Keurlingen ter harte gaen, en dat wy ons zouden bekommeren over de breuke en schade van die geestelyken *Jozefs*.

Ik zal uitvoeriger handelen van deze deucht van *Barmhartigheit (in 't vervolg) in de zalig spreuk van Christus*. Matth. 5: vs. 7.

Zie daer noch een Zinnebeelt, waer door de Ouden de *barmhartigheit* hebben uitgedrukt, namentlyk den *Ceder* en den *Citroenboom*, om dat zy voortreffelyke vruchten opleeveren van een aengenaemen reuk en smaek. Zoo schatten zy ook de *barmhartigheit*, dat uit die deucht veele vruchten opquamen die het schepzel een goeden reuk en aengenaeme krachten deeden volbrengen.

(a) *De*

(a) *De Pellikaen die zyn borſt opent* in ons Zinnebeelt, verbeelt de barmhartigheit. Dit is een tafereel van * *Pierius Valerianus*. Die den *Pellikaen* voorgeeven gezien te hebben, beſchryven hem dat hy een vogel is die de grootte heeft van een Zwaen, en ook zoodanige voeten; doch die de verwe heeft van bruingeel, hebbende een korten ſtaert, lange vleugels, een hals als een Zwaen, den kop als een Gans, zyn ſnebbe van een half elle, twee vingers breet recht uitgaende, en van eenige holligheit, zonder tonge, of maer een beginzel daer van; aen de onderſte ſnebbe een ſoort van een krop of zak van vel, aen 't einde voor aen de ſnebbe een haek die zich nederwaerts kromt, en waer mede hy de borſt open rukt, van een ſpierwitte verwe. Uit de voeten zoude men kunnen beſluiten, dat hy een watervogel was. Dit laetſte komt overeen met de gedachten van *Plinius*, dat de *Pellikaen* de waterduikers op het water naevliegt, en zoo lang vervolgt, tot dat hy die aengrypt en nedervelt, zyn ſpyze is doorgaens kleine en groote ſlakken.

Geſnerus zegt, dat de *Pellikaen* zeer begeerig is naer de melk der *Krokodillen*, waerom hy hen altoos naegaet en by blyft.

† *Filippus Melanthon* zegt, Tuſſchen de *Pellikaen* en de *Slange* is een natuurlyke vyantſchap; want als de *Pellikaen* uitvliegt om ſpyze te haelen voor zyn jongen, zoo begeeft zich de ſlang in 't neſt des *Pellikaens*, en doodt de jongen: dan zoude de *Pellikaen* zyn gedoodt krooſt drie dagen beweenen, en droevig zyn. De jongen des *Pellikaens* zouden, als de moeder haer bloet ontloopen is, en zy zwak geworden, dan uitvliegen, en zelf voetzel zoeken om hunne zwakke voetſter te ſpyzen; waerom deze ook een voortreffelyk zinnebeelt zyn zoude van de trouwe en liefde, die de kinders verplicht zyn aen hunne Ouderen, inzonderheit wanneer zy door ouderdom of gebrekkelykheit buiten ſtaet gekoomen zyn van zich zelfs te onderhouden. Gelyk de weldaet van den *Pellikaen* aen de jongen met hun bloet te ſpyzigen, ook een zeer goet tafereel is van de verplichting der Ouderen aen de kinderen, met alles aen te wenden en te bezorgen, zelf tot hun melk en bloet, om hun op te queeken en het leven te doen behouden.

Daer zoude ook (tot nader ſtaving van myn opmerking) een ſtraffe en weldaet beſpeurt worden in den *Pellikaen* omtrent haer krooſt; want die hunne moeder niet hadden willen ſpyzigen in haer zwakheit, zoude zy, tot gezontheit gekoomen, uit het neſt uitſtooten en ſtraffen; maer die haer gevoedt hadden, zeer teederlyk met haer bloet wederom laeven.

* *Lib.* 17. *p.* 169. † *In Locos Manlii.*

XV. ZINNEBEELT.

Van de Goedertierenheit. Liefdadigheit.

EEn lachende Vrouw, met een ſchoon hooftverſierſel en blonde hairen, met een goude kroon en zonne op het hooft. Gekleedt in 't goudt en purper, waer op drie waſſende maenen ſtaen van zilver. Zy ſtaet met de armen open, h udende een tak van een pynappel in de rechterhant. Ter zyde van haer ſtaet een Elefant.

„ *De goude kroon en zon op het hooft*, geeft te kennen de heerlykheit en glans „ van die deucht, die in een goedertiernen doorſtraelt en uitſchittert. Zy „ wort haer *op het hooft* gemaelt, om dat het hooft zynde de zitpläets des ver- „ ſtants, de goedertierentheit zich verſtandelyk draegt, en met reeden te werk „ gaet.

„ *Het kleedt van goudt* drukt af de koſtelyke hoedanigheeden, die in de goeder- „ tiernen huisveſt, en waer mede zy is aengedaen.

„ *De drie waſſende maenen op het zelve kleedt* vertoonen, hoe, gelyk de maen „ het licht erlangt van de zonne, zoo ook de goedertierenheit haren invloedt er- „ langt van Godts genade, en de zonne der gerechtigheit, en waer door zy „ zoo heerlyk afblaekt. En dat 'er juiſt *drie maenen* zyn, beduit de volmaektheit

„ van

„ van deze deucht, om dat by de Ouden het *drietal* de *Volmaektheit* verbeelt. Al-
„ thans *de Poëeten* zeggen, *dat de goden zich met een oneffen getal vermaekten*; gelyk
„ *Virgilius* zegt, *numero Deus impare gaudet*. Dat *de manen wassende zyn*, verbeelt
„ hoe die deucht geduurig aengroeyt en in een ongeveinst harte meer en meer
„ toeneemt. De Ouden hebben de maen *een kelpster*, een *leidstarre* genaemt, om
„ dat zy den wandelaer in de nachten en duisternisse behulpzaem is, en tot zyn
„ eintpael is leidende. Zoo is de *goedertierentheit*, die helpt en strekt ten goede aen
„ elendigen in de duisternisse en nachten van deze waereltsche wisselingen om-
„ zwervende.

„ *De tak met Pynappelen* beduit de vruchtbaerheit van deze deucht; want schoon
„ de *Pynappelboom* een groote schaduwe maekt, doet hy nochtans de daer onder
„ staende planten geen hindernisse, maer voedtze, koestertze, en maektze vrucht-
„ baerder; want hy heeft een slechten wortel, die zig niet breet uitspreit, en dus
„ onbequaem is om te beschadigen. De Natuurkundigen willen ook dat de *Pyn-*
„ *appelboom* gaerne iets by zich heeft dat opgroeit, als tot zyn gezelschap: zoo
„ ook de goedertierenheit neemt graeg een ander onder zyn bescherming en
„ schaduwe, om hem te bedekken voor de aenblikkende onheilen.

„ (a) *De Elefant* is een zinnebeelt van de goedertierenheit van Vorsten en
„ groote Perzonaedien, om dat dit dier van de Natuurkenneren gepreezen wort
„ wegens zyn aengebooren goedertierenheit en weldadigheit; dewyl het onaenge-
„ hitst niemant beleedigt, maer in tegendeel alle hulpe toebrengt.

Aenmerking over deze Deugt.

De Goedertierenheit is geen de minste van alle de deuchden die den mensch ver-ryken, maer waerlyk een weergalooze heilvrucht van de Goddelyke genade; want die daer mede begenadigt is, is niet alleen aengenaem in het oog van Godt, maer genoegelyk voor alle menschen; dat is de reede, zonder twyffel dat het aldervol-maektste voorbeelt van goedertierentheit *Christus Jesus* wil, dat elk schepzel die deucht van hem leeren zal, en ongeveinst naervolgen; gelyk wy *in den Sa-maritaen in 't voorgaende zinnebeelt* zagen, als een schetze van barmhartigheit. Zoo ook niet minder in dit geval van goedertierenheit; want ziende dezen man getei-sterd door de moorders, en van de Leviten verlaten, verbint hy zyne wonde, gie-tende daer in wyn en oli. Luc. 10: 30.

Het woort *goedertieren* kan ook aengemerkt worden als *Gunstgenooten* Godts, Psalm 116. of als *yveraers tot het goede*, ook als *Heiligen*, Psalm 16. Maer meest voor de *Geloovigen*. Van het Hebreeuwsche woort חֲסִידִים *Goedertieren* of *Gunstgenoo-ten*, is outstyts staende *den tweeden tempel* opgedaegt *de Sekte der Chasidim* of *Goeder-tiernen*, *Godtsdienstigen*, die zeer voor de Wet yverden, en meer poogden te doen dan de Wet en de H. Schrift vorderde. Zie daer hun Zinspreuk, *alle het myne is uwe, en al het uwe is ook myn.* Wy zouden hen derhalven kunnen schiften van de *Tsaddikim*, *rechtvaerdigen*, die naeukeurig bezorgt waeren om hun

leeven te vermen evenmatig met de H. Bladeren, zonder den minſten ſtap daer van af te treeden. Dezer Zinſpreuk was, *al het myne is myn, en al het uwe is uw.* Deze dan waeren zeer veel verſchillende van de *Rechagtum, de godtloozen*, die door een greetige begeerluſt ontſtooken, zeiden, *alle het myne is myn, en al het uwe is ook het myne.*

De Goedertiernen worden van de Oudtvaders genaemt *het zout der aerde, de ſteunzels van de weerelt, het ſieraet der Kerken.*

De Oudtvader **Chryzoſtomus* zegt'er aldus van: *Beneſacere homini, eſt beneficium magnum apud deum deponere*, dat is, *goedertieren te zyn aen den menſch, is een groote weldaet by Godt verrichten.*

De Heidenen zelfs hebben die deucht aengeprezen; want † Seneka wil *dat het een wyzen en voorzichtigen paſt, de goedertierenheit en weldadigheit die hy ontfangen heeft, met goedertierentheit te vergelden.*

En het is opmerkelyk, en waerlyk als een Chriſten gezegt van dien zelfden *Stoiſchen Wyzeman, dat de goedertierenheit aen Godt zoo eigen is, dat die Opperheer geen Majeſteit of heerlykheit konde hebben, by aldien die niet gepaert ging met goedertierenheit.*

't Wort getuigt van *Markus Aurelius*, dat hy zoo goedertieren en liefdadig was, dat hy alle dagen een uur afzonderde, om de elendigen en armen te hooren.

'T Was wat groots in *Titus Veſpaſianus*, dat hy zeggen konde, *dat niemant van een Vorſt bedroeft behoorde weg te gaen.* En dit was ook zyn betrachting. Des avonts aen tafel zittende, en bedenkende dat hy in dien dag aen niemant wel gedaen hadde, boezemde hy dus tegens zyn Hofſtoet uit: *Vrienden ik hebbe den dag verlooren.*

Polybius gaf aen *Scipio* deze leſſe: *Dat hy nooit van het Raethuis in zyn eigen huis gaen zoude, voor dat hy aen iemant wat goets gedaen hadde.*

De goedertierenheit is waerlyk een deucht die een Vorſt betaemt tegens zyn Onderdaenen en Burgery. *'t Is beter*, zegt *Xenofon, voor een Koningk een meenigte van weldaden nae te laeten dan zegenteekens*, τῶ βασιλεῖ κάλλιϛον ἐϛὶ τῶν χαρίτων ἀπολιπεῖν ἢ τροπάιων πλήθος. De Zinſpreuk van *Antoninus Pius*, Roomſch Keizer, dien de Romeinen nae zyn doot een prachtige eerzuil geſticht hebben, was deze, *Melius ſervare unum civem, quam mille hoſtes occidere*, dat is, *beter is het eenen burger te behouden als duizent vyanden te dooden.*

Wanneer *Nero* zeide, *extinguere hoſtem maxima eſt virtus ducis*, dat is, *'t is de grootſte deucht eens Veltheeren de vyanden te verdelgen*; voegde *Seneka* daer by, *Major eſt Patri Patriæ ſervare cives*, dat is, *'t is voor een Vader des Vaderlants noch grooter deucht de burgers te behouden.* De Zinſpreuk van den Keizer *Markus Antoninus* was dit evenaerende, zeggende, *Regni Clementia cuſtos*, dat is, *de goedertierenheit is de bewaerſter des ryks.* Daerom was zyn zeggen, *Nooit hebbe ik recht geweigert aen een armen, wegens armoede, noch een ryken wegens rykdom verſchoont.* De Wyze * *Seneka* zeide daerom, *Dat niemant recht leeft, die alleen voor zich zelven leeft; maer dat men zyn naeſten moet hulpe toebrengen.* † En *Ovidius*, *Dat*

* *Homil.* 27. † *Epiſt.* 83. * *Epiſt.* 48. † 2 *De Pont.*

Dat het ſchandelyk was, dat men een vrient in noot niet helpen zoude die out is, en dat men een gebrekkelyk vrient zoude verlaeten.

De Elefant in ons Zinnebeelt *is een ſchetſe van de goedertierenheit, den menſch alle hulpe aenbrengende.* Behalven dat wy *in het X. Zinnebeelt van de Lydtzaemheit* omtrent den *Elefant* gemelt hebben, moet aengemerkt worden, dat hy in der daet berucht is wegens zyn goedertierenheit en liefdadigheit; want *Solinus* tekent aen, dat de *Elefant* in de wilderniſſe iemant die verdoolt is aentreffende, of die zich aenſtelt verdoolt te zyn, geheel liefdadig zich tegens den omzwerver toont, gelyk als of hy hem den weg wilde wyzen, en uit de woeſtenye redden. De Natuurontdekkers willen, dat de *Elefanten* zoo goedertieren zyn tegens andere dieren (inzonderheit Schaepen) die zy in ſterkte te booven gaen, dat zy onder hunne kudde koomende, hun met den ſnavel goetheit en gunſte bewyzen. Zy zyn wonder goedertieren tegens hunne Regeerders, en die hun van ſpys bezorgen. Zoo verhaelt *Elianus* van een witten Olifant die door een Indiaen was opgevoedt, die door zyn Koningk vervolgt, en met ſteenen gedoot was in de wilderniſſe gevlugt was; dat de *Elefant* zoo toornig op de ombrengers van zyn Meeſter was, dat hy 'er verſcheiden het leeven deedt inbrokken. Hy nam, zegt *Elianus*, zyn gedooden Meeſter met zyn ſnavel zachtelyk op, en bracht hem in de hutte, die zyn Meeſter gemaekt hadde; bewyzende daer mede zyn dankbaerheit en goedertierenheit op een wondere maniere.

XVI. ZINNEBEELT.

Van de Ootmoedigheit of *Nederigheit.*

EEn Vrouw die de ſlinkerhant op de borſt houdt, en de rechter uitgeſtrekt en open. Het aengezicht heeft zy ten hemel gekeert. Zy vertreedt met den voet een half dooden adder, die rontsom een gebroken ſpiegel gekrult is. Aen haer voeten legt een gewonde Leeuw.

„ Het Vrouwebeelt *houdt de ſlinkerhant op de borſt*, om af te drukken dat het
„ hart is de echtſte zitplaets van den ootmoet en nederigheit.
„ *De opene hant* ſcheift af, dat de ootmoet moet getrouw zyn en zonder be-
„ drog.
„ (a) *De adder* is een zinnebeelt van haet, nyt en wraeke, die een ſterk ver-
„ gif uitſpuwt om den menſch te beſchadigen, en geduurig toelegt om den voor-
„ bygaenden te bedriegen.
„ *De ſpiegel* is een zinnebeelt van eige liefde.
„ *De leeuw* drukt af de trotsheit en hovaerdy. Als nu deze voorwerpen in het
„ zinnebeelt worden afgekeurt, (gelyk den adder *te vertreeden*, de ſpiegel *ver-*
„ *brooken*, de leeuw *aen de voeten gelegt*) zoo verbeelt het, dat de *haet en wraeke*,

„ *de*

„ *de eige liefde*, *de trotsheit en hovaerdy*, door de *ootmoedigheit* moet *vertreeden* en „ verplettert, of geheel vernietigt worden.

2. Zinnebeelt *van de Ootmoedigheit of Nederigheit.*

Een Vrouw in 't aſchgraeuw gekleedt, met de armen kruiswys op de borſt, houdende in een van de handen een bal. Zy heeft het hooft ter aerde geboogen. Onder haer rechter voet trapt zy een Konings Kroon.

„ *De aſchgraeuwe verwe*, *de armen kruiswys op de borſt*, *het hooft neergeboogen*, „ zyn alle rechte tekenen van ootmoedigheit en nederigheit, en waer door de „ eige verdienſten worden veracht. *Auguſtinus* zegt daerom, dat de ootmoedig- „ heit is *een buiging des gemoets tot zyn Schepper*, *door het aenſchouwen van zyn eigen* „ *zelf.*

„ *De ballen* hebben de Ouden kunnen aenmerken als een teeken van nederig- „ heit, om dat zy nederwaerts geworpen zynde op de aerde, zich dan weder om „ hoog heffen, gelyk die geen die zich vernedert, zich vaek nae zyn geringen ſtaet „ vint verhoogt en opgebeurt.

„ *De Kroon die de Vrouw vertrapt* maelt krachtig de nederigheit af, tonende hoe „ die deucht alle weereltſche grootsheit verwerpt. Dus wort van *Baldainus*, eerſten „ Koningk van Jeruzalem, gewaegt, dat hy weigerde een goude Kroon op te „ zetten. *Godt bewaere my* (borſt de Vorſt uit) *daer voor*, *dat ik een goude Kroon* „ *zoude dragen*, *daer Chriſtus myn Verloſſer een Kroon van doornen gedragen heeft.*

3. Zinnebeelt *van de Ootmoedigheit of Nederigheit.*

Een Vrouw die op de ſlinker ſchouder een zak of pak torſt, dat hoog opgevult is, zynde ſlecht of in een zak gekleedt. Aen de ſlinker hant draegt zy een korf met broot. Voor haer voeten legt een aen- tal van kleederen die zeer koſtelyk zyn.

„ *Dat de Vrouw met moeite een zwaer opgevult pak ſchynt te torſſen*, kan afbeel- „ den dat de ootmoedige en nederige van harte zeer beladen is met het pak zy- „ ner zonden, en door zyn nederigheit daer door ter aerde gedrukt is.

„ (c) *Zy is in een zak gekleedt*, dat zeer wel afſchetſt den ootmoet en nederigheit „ van een ſterveling, liever zyn geringheit voor Godt en het menſchdom doende „ doorſtraelen, als een wulps en dartel gemoet.

„ *De korf met broot dien zy aen de ſlinkerhant draegt*, verbeelt haer matigheit die „ zeer wel den geringen en nederigen paſt, en dat zy te vreede is met het weinige, „ alle lekkernyen verſmadende.

„ *Zy treedt veel koſtelyke kleederen met den voet*, als een vertoog dat de nederige „ al het praelſieraet en optooizel der weerelt wraekt en afkeurt.

4. Zinnebeelt *van de Ootmoedigheit of Nederigheit.*

Een Vrouw in 't wit gekleedt, met neergeſlagen oogen, houdende in beide armen een Lam.

„ (d) Zy is *in 't wit* gekleedt, om dat de nederigheit moet huisveſten in een „ rein en zuiver gemoet, dat aengenaem en welgevallig is by Godt, dewyl hy „ den hovaerdigen wederſtaet, en den nederigen zyn genade geeft.

„ *De neergeſlagen oogen* ſchetſen af, dat alle opgeblazenheit uit den nederigen moet „ verbannen zyn.

„ *Het Lam* is een bekent zinnebeelt van een zacht en ootmoedig gemoet, dat „ zich lichtelyk voor zyn meerder en ſterker nederbuigt, en ter ſlachting zelf „ zich aenbiedt.

Aenmerking over deze Deugt.

De ootmoedigheit of *nederigheit* is een deucht waer door iemant kleingevoelig is van zich zelf, waer door hy zich minder ſchat als zyn evenmenſch, willende graeg de gaven van Godt, die hy bezit, verbergen, om geen gelegenheit te zoeken van zich te verhovaerdigen.

't Is ook een deucht waer door hy lichtelyk gehoorzaemt en zich onderwerpt den geenen dien hy gehoorzaemheit ſchuldig is. De voorwerpen waer omtrent deze ootmoedigheit moet uitgaen, zyn 1. *Godt* en 2. *onze evenmenſch.*

De ootmoedigheit gaet uit *omtrent Godt*, wanneer het ſchepzel zich voor zyn Godt wegwerpt, en aen die Goddelyke Majeſteit belydt en erkent dat het geheel van hem afhangt, dat het zich vaſtſtelt een nietigen aertwurm te zyn, die aen het ſtof kleeft in vergelyking van Godts onbeklimmelyke hoogheit, Godts weergalooze ſterkte, zyn eindelooze goetheit, en ondoorgrondelyke genade. De menſch heeft door zyn ootmoet te erkennen, dat hy alles wat hy heeft, alles wat hy bezit, niet ontfangen heeft door zyn eigen wysheit, om dat hy dwaes is, niet door zyn eigen goetheit, om dat hy boos is van natuure, niet van zyn eigen ſterkte, om dat hy zwak is, maer alleen uit de milde hant en ruimen ſchoot van zyns Scheppers algenoegzaemheit. Dit dan doet hem nederbuigen, zich vernederen en verootmoedigen voor Godt. Dit doet hem nootzaekelyk zyn eigen wysheit, zyn eigen goetheit, zyn eigen ſterkte verwerpen en uitroepen: *dat hy is elendig, jammerlyk, naekt en blint*, ook met een neerſlachtig harte: *Niet ons o Heere, niet ons, maer het zyn uwe goedertierenheeden.* Derhalven wanneer de ootmoedige begrypt, dat hy iets is bezittende, iets goets is betrachtende, zoo bevroedt hy te recht dat hy alleen Godt, en niet zich zelf daer voor moet verplicht en dankbaer zyn.

De ootmoedigheit gaet ook uit *omtrent den naeſten*, en beſtaet daer in, dat hy tegens hem beſcheiden is, dat hy zeedig, en zachtmoedig is, en zich graeg onderwerpende.

Deze deucht is derhalven zeer nootzaekelyk voor een Chriſten; want daer door vint hy

hy een groote vrymoedigheit, om alles van zyn Godt te begeeren dat hem tot het leeven en het eeuwig heil noodig was. Trouwens de wateren van Godts genade en zyn geeſt, vloeijen liever van booven op een nederige ziele en gebrooken harte; gelyk immers de wateren beſt vloeijen in een laege valleye. Het zaet van *Jehovahs* gunſte en liefde valt eerder in een verbryzelt harte, gelyk immers het zaet weeliger waſt in gebrooken aerde. *Horreo quicquid de meo eſt* (zegt *Bernardus*) *meritum meum eſt miſericordia domini*, dat is: *Ik heb een afkeer van al wat myn is: myn verdienſte is de barmhartigheit des Heeren.* Een deucht derhalven die Godt zeer behaegt. *Nihil eſt* (zegt *Hieronimus*) *quod nos ita & hominibus gratos & deo faciat, quam ſi humilitate infimi ſumus*, dat is, *daer is niets dat ons aen Godt en onzen naeſten zoo aengenaem maekt, als dat wy ons door nederigheit verootmoedigen. Hoe iemant nederiger is voor Godt* (zegt een ander) *hoe voortreffelyker en waerdiger voor zich zelf.* Wanneer den Wysgeer *Chilo* gevraegt wiert, *wat de Goden in den hemel verrichtten*, antwoordde hy, *de hoogmoedigen vernederen zy, en de nederigen verhoogen zy.*

Deze deucht kan men verders nootzaekelyk achten, om dat een menſch daer door Godt tot barmhartigheit, en het oeffenen van weldaden, aenſpoort, en afſmeekt het rommelen zyner ingewanden over hem. Dan inzonderheit, wanneer het ſchepzel zich zelf verzaekt, en zyn toevlucht neemt alleen tot den geduchten Troon van Godts barmhartigheit, dat zyn wil verſlonden is in den wille van Godt. *Humilitatis ſumma in eo conſiſtit* (zegt de Oudtvader *Bernardus*) *ſi voluntas noſtra per omnia divinæ voluntati ſubjecta fuerit*, dat is, *het voornaemſte van de nederigheit beſtaet daer in, dat onze wil in alles onderworpen is aen den wille van Godt.* Wat doorluchtig voorbeelt van deze deucht ſtraelt in een *Job* uit, *hy viel ter aerde neder en boog zich.* In een *Abraham*, dien grooten Aertsvader; want hy verſchynt voor den Heere, en borſt uit in dit onderwerpend getuigeniſſe, *Ziet ik hebbe my onderwonden te ſpreecken tot den Heere, hoewel ik ſtof en aſſche ben.* Gen. 18: 27. Geen minder ootmoet ſchittert door in *David*, ſchoon den fierſten der Koningen. Hy bewyſt diepe hulde aen Godt. Zoo ſprak hy 2 Sam. 6: 22. *Ik zal my noch geringer houden, en nederig zyn in myne oogen.* Wie was ootmoediger als *de Tollenaer?* Zelfs de *Hemelheraulen, de Engelen*, zyn zoo nederig, en met zulk een zelfsverzaeking aengedaen, *dat zy met twee van hun vleugelen niet alleen hun aengezichten, maer ook hun voeten bedekken.*

De gevolgen van deze deucht van *ootmoedigheit* zyn zeer voortreffelyk; want de ziel van een *ootmoedigen* en *nederigen* wort met een wonder ſchoon ſieraet en heilkleedt aengedaen; de ziel wort als een koſtelyke tempel, waer in de algenoegzaeme een aenminnige wooninge vint. Trouwens, *de plaetze zyner ruſte is by den verſlagen van geeſt.* Jez. 66: 1, 2. Deze deucht ſtremt de Goddelyke verbolgenheit, die het ſchepzel anders waerdig is. De Godtverzakende *Achab* zag 'er een ſchoone blyk van; want zegt de *Jehovah*, *hebt gy niet gezien dat Achab zich vernedert heeft voor myn aengezichte? Daerom dewyl hy zich vernedert heeft, zal ik dat quaet in zyne dagen niet brengen.* 1 Reg. 21: 29. Als *Rehabeam* de Wet des Heeren hadt verzaekt, en beoorlogt was door *Siſak* den Koningk van Egypten, zoo verootmoedigde hy zich echter voor Godt met zyne Vorſten en Overſten. Als nu de Heer zag dat zy zich verootmoedigden, geſchiedde het woort des Heeren tot * *Semaia*, zeg-

* 2 *Chron.* 12: 7.

zeggende, *zy hebben zich verootmoedigt, ik zal ze niet verderven, maer ik zal hen in't kort ontkoominge geeven, dat myn grimmigheit niet over Jeruzalem zal uitgegooten worden.* Deze deucht wert zelf van de Heidenen naergeſtreeft en geoeffent omtrent hunne goden. Gelyk zy daerom met een gering kleet tot hunne tempelen ingingen op een zeer ootmoedige wyze; of met een linnekleedt, met Yzerkruit in de hant, en met het hooft door nederigheit toegedekt. Gelyk de Geſchichtſchriften van *Alexander* opleeveren, dat hy naer zyn grooten veltſlag met *Darius*, bevel gaf dat zyn Prieſter *Ariſtander* aldus, of in die gebaerden, zyn gelofften en gebeeden aen de goden zoude opdragen. *Zy bedekten de hoofden*, op dat de nederige gebeeden aendachtig mochten geſchieden, en hunne ooren voor een ander geluit geſtopt worden. Zy gingen *met een wit linne kleedt, en 't yzerkruit in de hant*, dat by hun vertoogen waeren van nederigheit. En wel *wit*, op dat de ootmoet mocht rein en zuiver zyn, geheel onbevlekt, en ongeveinſt. Dit teekent *Kurtius* aen in zyn 4. Boek, *Ille candida veſte verbènas manu præferens capite velato præibat preces regis*, dat is: *Hy in't wit gekleedt, hebbende Yzerhout in de hant, zeide den Koning het gebedt voor.* Gelyk ook * *Virgilius*, *Et capita ante aras Phrygio velamur amictu*, zingt van de *Frygiers*, een volk van *Aſien*, het geen dit ook gewoon was.

De oude Arabieren hadden deze Spreuke: *De vaſtigheit des geloofs is nederigheit en ootmoedt. Zyt in uw kintsheit nederig, op dat gy in uw oude dagen verhoogt wort. Zich zelfs te vernederen is edelmoedig, het is een vervulling van de genade.* † *Cicero* wilde dat het een groote lof was zich in hoogen ſtaet nederig te gedragen; gelyk ook in voorſpoet en in rykdom. Van Keizer *Tiberius* wort gezegt, dat hy uit nederigheit op geen van zyn opgevyzelde gebouwen zyn naem wilde ſtellen. Keizer *Auguſtus* wilde den naem van *Heer* niet dragen. De Grieken wilden aen *Agezilaus* in alle ſteeden een eerbeelt oprechten, maer hy weigerde zulks, zeggende, *Ik wil niet dat men my een gegooten of geſneeden beelt maeke.* Wanneer *Titus Veſpaſianus*, als hy de Jooden overwonnen hadde, veel roem en doorluchtige eertitelen wierden opgedragen, zeide hy, *Ik ben die eere onwaerdig, Godt is de oorzaek van die groote zegepracl.* Keizer * *Auguſtus* nam de zilvere beelden, die voor hem gemaekt waeren, en ſmoltze, daer van makende gordynen voor *Apollo.* Keizer † *Maximus* wilde niet toelaten (gelyk anders de gewoonte was) dat men zyne voeten kuſte; want als men daer toe neiging maekte, riep hy uit: *Godt verhoede dat ik zulks zoude toelaten, ik die een broos menſch ben.* Een Heidenſche nederigheit, die het Roomſch Opperhooft moet overtuigen. *Alexander Severus*, wanneer hy noch niets tot voordeel van het gemeene beſt uitgevoert hadde, en men hem evenwel den titel van groote gaf, en Vader des Vaderlants, weigerde hy zulks, zeggende, *dat hy die eere noch niet verdient hadde.* De Keizers *Germanicus* (Vader van *Kaligula*) en *Gordianus*, weigerden de Keizerlyke Kroon, ſchoon door ſterke aenradingen daer toe genoopt. En een *Fabius*, *P. Scipio*, *Marius*, *Tiberius*, *Trajanus*, hebben de gewoone triumphen niet begeert.

Wanneer een Geſchichtſchryver de daden van den Keizer *Severus* wilde afmaelen en beſchryven, weigerde hy zulks door nederigheit, en zeide, *Beſchryft liever*

* *Æneid. L.* 3. † 1 *Offic. & 2 de Orat.* * *Cuſpin.* † *Sueton.*

liever de daden van Marius en van Hannibal. Wanneer *Filips* de *Athenienſers* en *Thebaners* overwonnen hadde, en gantſch *Griekenlant* in vryheit herſtelt was, was hy zoo nederig dat hy 'er geen blydſchap over wilde vertoont hebben. Hy hielt geen gaſtmaelen, hy gebruikte (naer de gewoonte anders der volkeren) geen kroonen nog zalvingen, hy wilde niet genaemt zyn Koningk in Griekenlant, maer overſte Leidtsman. *

(a) *De adder* (in ons 1. Zinnebeelt van de Ootmoedigheit) *die vertreeden wort, is een tafereel dat het bedrog en wrack in een ootmoedigen moet veracht worden. De adder* is een echte ſchetſe van het bedrog; want van deze *adderen* kan men zich minſt wachten, dewyl zy iemant op de liſtigſte wyze bekruipen, zich dikwils in het groene hout of gras verbergende. De *adders* zyn de vergiftigſte der ſlangen, zeer groote pyn aen de wonde, die zy gemaekt hebben, toebrengende; waer op niet zelden de doot volgt, wanneer het vergif door het bloet is doorgedrongen. Deze *adders* zyn ook een zinnebeelt van *de godtloozen*, die met het venyn der zonden zyn bezwaddert. Ook van ſnoode Verraeders, die iemant met de tong vleien, en hem middelerwyl in zyn eer beſchadigen. † Ook van valſche Leeraeren en geblankette huichelaeren; gelyk wy elders breet genoeg hebben aengetoont.

(b) *De Leeuw is een zinnebeelt van de trotsheit* (in ons 1. Zinnebeelt van de Ootmoedigheit) *en van den hoogmoedt.* En deze *hoogmoedigheit* vertoont *de Leeuw* voornamentlyk in zyn grootſte gevaer, naer *Plinius* getuigſchrift; want gequetſt zynde, acht hy het weinig, en doet alleen zyn aenvaller vreezen; daer mede te verſtaen gevende, dat men hem eindelyk tot wraek port; en wanneer hy wederom zyn beſtryder aengrypt, zoo is het als of hy zyn dwaesheit door hoogmoedt wilde beſpotten, dat hy hem durft aenvallen, of zich tegen hem aenkanten.

Deze trotsheit blykt ook als men hem vervolgt; want dan wykt hy, en doet op een verachte wyze eenigen tegenſtant, even als of de vyand zyner gramſchap niet waerdig was; maer wanneer hy niet gezien wort van zyn Jagers, vlucht hy ſnellyk. Door een ſchandelyke vlucht aldus zyn trotsheit verbergende, doch van zyn Jagers ontdekt, vliedt hy enkel voet voor voet, dikwerf ſtil ſtaende en omziende. In tegendeel (zegt onze Natuurontdekker) dit grimmige Schrikdier ſtremt zyn trotsheit, en vreeſt wanneer hy hoort het aenrollen en gerammel van een ledigen wagen, of het kraeijen van een Haen, bevende zelf voor zyn kam; voornamentlyk wanneer hy het vuur ziet, en ook door het ſlaen op een trommel of ander vreestuig. Dat hoorende, kieſt hy dikwils de vlucht.

De Leeuw is zoo grootmoedig, dat hy nooit kinderen verſcheurt, en zelden een vrouw; gelyk *Albertus* een voorbeelt aentekent, dat hem een vrouw in de woeſtenye van *Lybie* zoude verbeeden hebben, die zich voor hem verdemoedigde.

De Dichters *Homerus* en *Lukanus* ſchryven dat de Leeuw zyn moedt en toorn aenhitſt door een prikkel of iets ſcherps, dat hy onder den ſtaert zoude hebben in de hairen, even gelyk ſpooren, met welke hy zich noopt als hy den ſtaert op den rugge ſlaet. *Wy zullen in 't vervolg gelegenheit hebben om van zyn toorn en vrientſchap te gewagen.*

(c) *De Vrouw* (in het 3. Zinnebeelt van de Ootmoedigheit) *is met een zak gekleedt, een afdrukzel van nederigheit en onderwerping.* Dit is Schriftuurlyk, gelyk in het heil-

* *Sab. L. 3. Enn. 4.* † *Zie onze Voorlopers Boetſtemme over Matth. 3. op* 143. 144.

zaeme voorbeelt van een *Joël* aen *Sion*, van een *Hozea* aen *Efraim*, van een *Jonas* aen de Nineviten beſchouwt wort. Dit was gebruikelyk by de oude volkeren, by de Jooden en by de Heidenen, dat zy een kleedt aentrokken van een zak, of zich met een zak bekleedden in tyden van vernedering, rampgevaeren, zwaere vervolgingen en teiſteringen, wanneer zy zich wilden verootmoedigen voor Godt, wanneer zy wel te gelyk aſſche op hun hooft ſtrooiden. Het bleek in een nederigen *Mordochai*, en het ootmoedige Joodtſche volk, wanneer 'er duiſtere wolken van gruwelſtraf op hun ſcheenen aen te dryven door *Haman*, der Jooden bitterſten vyandt. Eſth. 4: 1. 3. En *Jeremias* noopte des Heeren volk op die wyze tot nederigheit en ootmoet aen, in zyn 6. Hooftſt. vs. 26. *ô Dochter myns volks! gord u een zak aen, maek uw rouwe eenes eenigen zoons, en zeer bitter misbaer. Daniel* ſtelde zyn aengezichte tot Godt den Heere (of keerde zich uit zyn venſter naer *Jeruzalem*, daer Godt woonde, naer de gewoonte van die volkeren) om hem te zoeken in den gebeede, met vaſten en een zak. Dit drukt dan uit de diepe nederigheit en ootmoet, dien een volk hadde voor de Goddelyke Majeſteit, en waer door het zich zelf wegwurp en verloochende.

(d) *Het witte kleedt der Vrouwe* (in ons 4. Zinnebeelt van de Ootmoedigheit) *geeft te kennen de reinheit en zuiverheit die een nederige moet bezitten om aengenaem te zyn voor Godt, en om vrymoedig tot hem te naderen.* Dit wert bewaerheit by de Ooſterſche volkeren, daer het *witte kleedt* een zinnebeelt was *van de reinheit.* Waerom die kleederen in de godtsdienſten aen de Goden gebruikt werden. *Plato* zegt, *dat de witte verwe Gode betaemelyk is*, χρώματα δὲ λώκα πρέποντ' ἂν θεοῖς εἴη, *color albus præcipue decorus deo eſt.*

Tot *Hieropolis* (anders de Heilige Stadt genaemt) was een heerlyke tempel van *Deukalion*, of (als anderen willen) van *Semiramis* gebouwt, alwaer 300 Prieſters, alle in *witte kleederen*, den dienſt waernamen, welk offer rein genaemt wert, en met Muzykwerktuigen aen de Godinne *Juno* opgeoffert.

Menander tekent aen in zyn Boek van de verborgenheeden, dat aen verſcheiden goden ook byzondere kleederen moeſten geoffert worden; gelyk den onderaertſche goden *zwarte* kleederen, den hemelſche *purpere*, en zommigen *witte* kleederen. Gelyk * *Ovidius* onder de offerhanden van de godinne Ceres aentekent, *dat witte kleederen betaemen:*

Alba decent Cererem. Veſtes Cerealibus albas
Sumite, nunc pulli velleris uſus abeſt.

Dat is:

Het wit paſt Ceres: neemt voor Ceres witte kleeden
Op haer geheiligt feeſt: dit eiſcht het recht en reden.
Het zwarte kleedt komt op dit feeſt geenszins te pas.

Zelfs *hun lichaemen bedekt hebbende met witte kleederen, offerden zy aen Ceres de eerſtelingen hunner vruchten*, (zynde *Ceres* daer van de godinne) zingende aldus:

Feſta piæ Cereri celebrantur annua, matres,
Illa quibus nivea velata corpora veſte,
Primitias frugum dant ſpicea ſerta ſuarum.

Dat is:

Het feeſt van Ceres wort om 't jaer naer eiſch geviert,
O moeders, als gy toegereedt om te vergaren
Geeft d'eerſtelingen van uw vruchtbre korenaren.

* *Lib.* 4. *Faſt.*

XVII. ZINNEBEELT.

Van de Zachtmoedigheit.

EEn Vrouw met een vriendelyk en laggend weezen. Zy heeft een kroon van ſchoone paerlen en diamanten op het hooft, in de rechterhant een zwaert dat in de ſcheede bedekt is. In de ſlinkerhant houdt zy een olyftak, en aen haer zyde ſtaet een groote en vreeſchelyke Tyger, die aen een rots geboeit is met twee ketenen.

„ De Vrouw is met *een vriendelyk en laggend aengezicht* gemaelt, om dat de zacht-
„ moedigheit een deucht is, die vriendelyk, aenminnig, en tegens alle aen-
„ druizende wreetheeden buigzaem is.

„ *Zy heeft op het hooft een ſchoone kroon van edel geſteente*, om dat de zachtmoe-
„ digheit een ſchoone eerkroon van vergelding weg draegt, en even eens als de
„ paerl en diamanten hoog geſchat wort.

„ *Het zwaert dat bedekt is in de ſcheede in de rechterhant*, drukt af, dat de Zacht-
„ moedige niet licht tot toorn en wraeke wort aengeſpoort, en hoe geſart en
„ beledigt, de wapens en bloote kling inhoudt, om haren naeſten niet te be-
„ leedigen.

„ (a) *De olyftak in de ſlinkerhant* is een zinnebeelt van de zachtmoedigheit; daer-

„ om wilden de Heidenſche Prieſters, dat alle de beelden van hunne goden van olyf-
„ boomenhout zouden gemaekt zyn, om dat die deugden aen de goden eigen wae-
„ ren, willende den boosdaeder door zachtmoedigheit zyne zonden vergeeven.
„ *Herodotus* verhaelt daerom, dat, als de *Speraudicenſen* de goden baden, *dat zy zich*
„ *met hun lant mochten verzoenen omtrent de onvruchtbaerheit*, zy tot antwoort kreegen,
„ *dat hun genade zoude geſchonken zyn, wanneer zy de beelden van hunne godinnen Da-*
„ *mia en Aurelia maekten van olyfboomenhout.* Daerenboven hebben de oude Heide-
„ nen altoos gemeent, dat de (b) *oli zoodanige kracht hadde tegens de woede der zee,*
„ *dat die daer in geſtort zynde, de ongeſtuimigheit der zelve ſtilde.*

„ (c) *De Tyger* is een zinnebeelt van de gramſchap en wreetheit, *en wanneer die*
„ *aen een rots geboeit ſtaet met ketenen*, is hy een tafereel van de zachtmoedigheit, die
„ de ongebonde en wreede gemoetsdriften teugelt, en door haer zachten aert weet
„ te temmen.

Aenmerking over deze Deugt.

Van deze deucht van *Zachtmoedigheit* zal in 't breet gewaegt worden in *de Zaligſpreekinge* in 't vervolg van dit Werk. Dit echter moeten wy hier omtrent noch aentekenen, dat dit is een recht Chriſtelyke deucht, om dat zy een Chriſten ten hoogſte betaemt, en dat daer in doorſchittert, dat hy een Naevolger van Chriſtus is, die wil *dat men zal leeren van hem zachtmoedig te zyn.* En dat deze deucht het rechte wapentuig is van een Chriſten, waer mede hy alle zyn ongodiſtiſche vyanden kan overwinnen en krachtig overtuigen; immers dat geſchiedt door het dragen van ongelyk, in een zachte bejegening omtrent zyn evenmenſch, dat hy het ongelyk hem aengedaen niet wil wreeken en vergelden, maer dat kan verdragen als hy gelaſtert wort, of wanneer hy geen quaet met quaet vergelt. De *Zachtmoedigheit* is dan die nodige deucht, waer door men zyn driften en booze gemoetsbeweegingen temt en intoomt, tot eere van Godt en liefde tot den naeſten.

De Heidenen zelfs hebben die deucht hoog geſchat; inzonderheit een *Seneka*, die 'er zelfs twee Boeken van geſchreeven heeft. Zy meenden dat de menſch die deze deucht ontbeerde ontmenſcht was, en alleen maer de uitwendige gedaente hadde eens redelyken ſchepzels: dat deze deucht ons alleen van de wilde ſchrikdieren ſchiftte, die alles ten prooy van hunne woede ſtelden. Daerom wilde *Ambroſius*, dat die deucht moeſt uitblinken in allen onzen wandel en handel, en in alle onze beweeginge. Daer door, zegt de Oudtvader, wort de menſch ſtantvaſtig, zuiver en aengenaem geſchat.

Ariſtoteles zeide, *dat een zachtmoedig man alle ontſteltenisſe des gemoets mydt, en niet geſlingert wort door de beroeringe des harten.* De *Arabieren* hadden een ſpreekwoort, *dat de zachtmoedigheit is de volmaektſte der wetenſchappen.* De zelfde * *Ariſtoteles* noemt de zachtmoedigheit *een bedwinging en ſtilte des toorns. Valerius* getuigt 'er van, *dat de toorne door de zachtmoedigheit overwonnen wort, en den haet ter nederwerpt*; gelyk de *Arabieren* meenden, *dat in de zachtmoedigheit een volmaektheit der wetenſchappen was*, als wy even zagen. Zoo wert doorgaens by de Heidenen geoordeelt,

dat

* *Æth. l. 4. c. 5.*

dat een zachtmoedig man behebt was met wysheit en eere. Daerom zeide *Plato*, *Als een wys man veracht wort, wort hy niet toornig, en als hy gepreezen wort, wort hy niet hoogmoedig.* De Koningen *Antigonus* en *Filippus* gaven doorgaens groote blyken van hunne zachtmoedigheit, welke laetſte, wanneer de *Peloponeezers*, dien hy zeer veel weldaden beweezen hadde, van hem qualyk ſpraken, antwoordde hy zeer zachtmoedig tegens zyn Hovelingen, * *Indien zy nu qualyk van my ſpreeken, daer ik hun welgedaen hebbe, wat zouden zy van my zeggen indien ik hun quaet gedaen hadde?* *Klaudianus* wilde, *dat ons de deucht van zachtmoedigheit, gelyk ook andere deugden, met de goden evenaerde.* En derhalven *dat men door zachtmoedigheit aen niemant, nochte aen zich zelven, ſtoffe geven moeſt tot gramſchap.* Het was inzonderheit een deucht die koninglyk was, en aen een Vorſt betaemde; want *Seneka* zeide, dat alle menſchen wel paſte de zachtmoedigheit, maer dat die den Vorſten aldermeeſt tot ſieraet was. Niets, zeide *Antoninus*, maekt een Keizer meer aengenaem als de zachtmoedigheit. *Theodozius* (vint men by *Klaudianus*) gaf aen zyn Zoone *Honorius* deze leſſe:

Sis pius imprimis: nam cum vincamur in omni
Munere, ſola deos æquat clementia nobis.

Dat is:

Zyt vroom vooral: want daer wy worden overwonnen
Door alle gaven, ſtelt zachtmoedigheit alleen
Ons met de goôn gelyk.

(a) *De olyftak in de ſlinkerhant* (in ons Zinnebeelt) is een tafereel van de *Zachtmoedigheit.* De beelden der godinnen moeſten gemaekt zyn uit het hout der olyven. De *olyfboom* was outstyts ook toegewydt aen de godinne *Minerva*, om dat men meende dat die godin daer van de uitvindſter was, en dien aldereerſt zoude geplant hebben, dat zy het ook was, dewelke het gebruik der oli eerſt aen anderen geleeraert hadt. Daerom zegt'er *Virgilius* van: *Olcæque Minerva Inventrix, Minerva de uitvindſter der olie.* Binnen dat befaemt *Athenen* waeren om die redenen rontsom de tempelen en andere gewyde vertrekken, *olyfboomen* geplant, dewelke niemant op zwaere ſtraffen vermocht te beſchadigen.

De olyfboom was in oude tyden aldereerſt en by niemant anders uitgevonden, als by de † *Athenienzers*, naer de getuigeniſſe van *Herodotus.* Derhalven als den *Epidauriers* door het orakel van den *Delphiſchen Apollo* belaſt wierd een beelteniſſe aen de godinne *Auxiſia* op te rechten, hebben zy het orakel gevraegt, of die beelteniſſe van kooper of van ſteen zyn moeſt; maer de Prieſterin antwoordde, dat zy moeſt zyn van *olyvenhout.* Waerom zy tot de *Athenienzers* zonden, en *Herodotus* zegt met deze woorden: ἐδέοντο ὦν οἱ ἐπιδαύριοι Ἀθηναίων ἐλαίην σφιδέναι ταμέεσθαι ἱρωζάτας δὴ κείνας νομίζοντες εἶναι λέγεται δὲ ὡς ἐλαῖαι ἐσαν ἄλλοθι γῆς ἐδαμοῦ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον

* *Plut. Apoph. Reg.* † *In Terpſichore.*

χρόνον ἡ Ἀθήνησι, dat wy dus vertolken, *De Epidauriers vraegden aen de Athenienzers, of zy hun wilden toeſtaen eenige Cederen af te houwen, dewyl zy die grootelyks heilig ſchatten. Want zy zeggen dat op dien tyt geene olyfboomen gevonden wierden, als by de Athenienzers.* Waerom *Herodotus* aentekent, dat de *Epidauriers* een verdrag maekten en zich verplichtten, om de *Athenienzers* een Jaerlyks offer te zenden voor deze afgehouwen olyven.

De *olyfboom* bemint de droogte en warmte, waer in hy zeer tierig waſcht. Hy is zeer vruchtbaer. * *Kolumella* zegt, dat de *olyfboom* tot zyn genoegzaeme ruimte, om weelig te waſſchen, vereiſcht de verheit van 60 voeten. Zyn hout is duurzaem, zonder verrotting, en zeer vaſt. Daerom kan men denken dat Salomon in zyn tempelgevaert de twee Cherubynen, de deuren, en poſten beval te maeken uit het hout der olyfboomen. De bloezem is zoet en aengenaem, hoewel de wortel zeer bitter is. De olyfboom is meeſt altoos groen. Hy heeft een wondere tegenſtrydigheit en vyantſchap met den eikenboom, dewyl hy dien tot zyn metgezel niet lyden kan.

Om alle deze goede hoedanigheeden kan hy als een heerlyk zinnebeelt aengemerkt worden van *Chriſtus*, van *Godts Kerk*; en inzonderheit is hy een deftig tafereel van het *Evangeli*. Want gelyk wy in ons zinnebeelt vinden aengemerkt, dat *de olyfboom* een ſchetſe is der *zachtmoedigheit*, en van een *vreedtzaemen*; zoo wyſt ons het Evangeli den vreede aen met Godt, en den zondaer, Efez. 2: 13. daer de bladeren des Vygebooms outstyts aen den eerſten menſch vertoonden den toorn en gramſchap van Godt, Gen. 3: 7. zoo wyſt ons in tegendeel de olyfboom des Evangeliums, tot de liefde en vreede van den Algenoegzaemen.

(b) *De oli zoude* (naer ons Zinnebeelt) *de ongeſtuimigheit der zee kunnen ſtillen*, gelyk de Ouden zeiden. Zoo gebruikten zy de oli om hunne goden te verzoenen, en hun toorn te ſtillen in hunne offerhanden, dewelke zy aen de goden toeheiligden. Zy gooten die daar toe op de offerhanden. Gelyk *Virgilius* zegt, *dat zy de vette oli op de brandende ingewanden of offerbeeſten nederſtortten*, namentlyk in de offerhande van *Æneas*. Zoo was de oli zeer in gebruik ter plechtige uitſtorting by de *Egyptenaers*, *Perſianen*, *Hebreeuwen* en *Grieken*. Zy wert ook uitgegooten ter verheerlyking van iemant, en tot vreugde by de Ooſterſche volkeren, op hunne maaltyden en feeſten; wanneer zy met bloemkroonen bekranſt, die met zeer koſtelyke oli bedroopen, dewelke van hun hooft nederwaerts vallende, een ſchoonen reuk van zich gaf. Deze olie was gemaekt van welriekende ſtoffe, bloemen en kruiden, Roos, Narſis, Lelien, Kaneel, Saffraen, Kaſſie en Nardus. Ook wert zy zeer veel gebruikt in de zalvinge van Prieſteren en Koningen. Hier van gewaegen wy ook breeder † elders in onze Schriften.

(c) *De Tyger is een zinnebeelt van den toorn en wreetheit*, in ons zinnebeelt, zynde dit een zeer wreedt Schrikdier, wel het felſte en gruwzaemſte van alle dieren. Deze worden in overvloedt gevonden, en wel meeſt by de *Hirkaniers* en *Indianen*,

* *Lib. de Arbor. cap.* 17. † *In onze Verklaring over den* 23. *Pſalm, pag.* 90-98.

dianen; en gelyk *Plinius* aentekent, zeer verſchrikkelyk om te vangen. Want de Natuurkundigen willen dat het geſchiedt aldus. Zy neemen de jongen uit het neſt der voedtſter; doch zoo, dat de vanger moet verzien zyn van ſnelle paerden, op dat wanneer hy die neemt en daer mede wegvliedt, zyn paert blyvende leggen, hy ylings op een ander ſtygt. Want zoo haeſt het wyfke het neſt leedig vint, volgt het den Roover haeſtig op het ſpoor, en hem achterhaelende, laet de vanger een jong vallen, met de overige voortrennende. De moeder grypt het gevallen krooſt yverig op, keert te rugge, en brengt het in het neſt, en hem noch eens agterhalende, laet zy weder een jong vallen, zoo lange tot hy aen den oever der zee is, en dus het gevaer met de overige jongen ontduikt: wanneer eerſt te recht de woede en razende toorn der moeder beſpeurt wort; want de overige niet vindende, en dezelve niet kunnende achterhaelen, tiert en brult zy op een vreeſchelyke wyze.

By de *Azanges*, (Indiaenſche volkeren) zyn veel Tygerdieren. Ook tekent *Albertus* aen, dat de Jagers eenige ronde Spiegels ten gebruik hebben, om de Tygers te misleyden en te vangen, ſpiegels die zy aen den weg leggen, als zy den Tygers hunne Jongen ontvoeren; want wanneer de moeder hen vervolgt en de Spiegels vindt, ziet zy zich zelf daer in, en waent haer Jongen daer in te zyn beſlooten, en blyft 'er eenigen tyt by, en dus vint de Jager gelegenheit en tyt om haer te ontkoomen.

Hoe wreedt de Tyger is, zegt *Plinius*, hy laet zich overwinnen door de Hyena.

XVIII. ZINNEBEELT.

Van de Langkmoedigheit en *Verdraegzaemheit.*

EEn bedaegde Vrouw, hebbende haer oogen ten hemel opgeſlagen. De armen van elkander, de handen naer booven opgeheeven. Zy is om het lyf gegordt met een gouden gordel. Zy zit op een vierkanten ſteen onder den lommer van een cederboom.

„ Het Vrouwebeelt is *bedaegt* gemaelt, om dat de langkmoedigheit meer eigen „ is aen den meerderjaerigen en bedaegden, als aen den Jongeling, of die van min- „ der jaeren is.

„ (a) *Haer oogen zyn ten hemel gekeert*, als een bewys dat het een deucht is, die „ haer van Godt geſchonken wort, en dat al haer vertrouwen op de langkmoe- „ digheit Godts geveſtigt is, die dikwils in 't Woort Godts van wegens die „ deucht geroemt is.

„ *De armen van elkander, en de handen naer booven opgeheeven*, beduiden haer hoo- „ pe en uitgeſtrekte verwachting op een uitkomſt die haer ten goede ſtrekt.

„ *Zy is met een gouden gordel omgordt*, om dat de gordel een zinnebeelt is van het „ breidelen aller ongebonden hartstochten, het welk in een Langkmoedigen „ zeer nootzaekelyk is.

„ *Zy*

„ *Zy zit op een vierkanten ſteen onder de lommer van een cederboom*, om af te druk-
„ ken haer ſtantvaſtigheit in alles te verdragen, of dat een Langkmoedige gehart
„ is tegens alle aendruizende beleedigingen; gelyk ook (b) de *cederboom* een zin-
„ nebeelt is van ſtantvaſtigheit en langkmoedigheit in de grootſte gevaeren.

2. Zinnebeelt *van de Langkmoedigheit of Verdraegzaemheit.*

Een Vrouw in 't blaeuw gekleedt, oudt van aengezicht, arbeidende om een ſteen van groote moeijelykheit op haer ſchouders te dragen, met dit opſchrift: *Ik bediene my van gelukkige dingen.*

„ De Vrouw is *in 't blaeuw* gekleedt, om dat die verwe outstyts aen de lydenden
„ wert toegepaſt.
„ *Out is zy van aengezicht*, om dat veel te verdragen de ſchoonheit des aenge-
„ zichts en de jeugdigheit verdryft, en iemant oudt maekt.
„ *Zy arbeidt om een ſteen van groote moeijelykheit op haer ſchouders te torſſen*, om af
„ te beelden de verdraegzaemheit, die een eigenſchap heeft, of men iets zwaers
„ te tillen hadt. Dit kan derhalven aengemerkt worden als de laſten der ziele,
„ waer van een Chriſten de moeijelykheeden en aenvechtingen behoort te verdra-
„ gen, en dat uit een oorzaek en liefde tot de deucht; het welk *door den ſteen* wort
„ aengeweezen, die immers door zyn zwaerte den geenen onderdrukt, die hem
„ op zyn ſchouders torſt. En dus kan iemant zeggen: *Ik bediene my van gelukki-*
„ *ge dingen.*

Aenmerking over deze Deugt.

De Langkmoedigheit is eigentlyk die deucht, waer door iemant traeg is tot toorn: waer door een redelyk ſchepzel goedt en goedertieren gezegt wort. 't Is die behaegelyke deucht, waer door iemant gewoon is alles ten beſte te duiden, de woorden en daeden zyns naeſten billyk en recht opvat, zoo dat men daer door niet anders denkt en ſpreekt, als dat goet en billyk is. Een deucht die *Salomon* zoo hoog geſchat heeft, Spreuk. 16. *De Langkmoedige is beeter als de ſterke, en die over zyn geeſt heerſcht, is beeter dan die een ſtadt inneemt.*

De Verdraegzaemheit evenaert de Langkmoedigheit, en is ook een deucht, waer in men niet licht toornig wort op zyn evenmenſch, ſchoon hy in alles juyſt niet voldoet. Zoo dat die deucht ons een leſſe geeft, dat men niet al te ſchielyk zyn moet in 't beſtraffen en beriſpen van zyn naeſten, maer zyn zwakheden lichtelyk overzien.

Daerom, gelyk de *Langkmoedigheit* zich vertoont gretig om zyn naeſten *te verdragen*, zoo is de *Verdraegzaemheit* gewillig om zyn evenmenſch *te vergeeven*, zoo de een iets tegen den anderen heeft, waer over hy klagen mogt. Derhalven als onze naeſten ons verongelyken, ons ſchade aendoen met ons te laſteren of te hoonen, dan komt de Verdraegzaemheit te ſtade, en maekt dat wy het hun lichtelyk vergeeven.

Men paere met deze deucht *de Zachtmoedigheit* en *Lydtzaemheit*, dewelke hier mede uit het voorgaende kan vergeleeken worden. *Auguſtinus* noemt de deucht van verdraegzaemheit *een groote gave van Godt, die ze mildelyk den menſch opdraegt.* Al het behaegelyke en genoegelyke dat Godt ons ſchenkt (zegt *Tertullianus*) wort door de *verdraegzaemheit* onderhouden. Zy ſtaeft de trouw, beſtiert den vrede, regeert het vleeſch, en behoudt den geeſt. Zy breidelt de tonge, bedwingt de handen, zy verdryft de opdagende ſchandelykheeden, zy verduurt de martelſtraffe, zy trooſt den elendigen, matigt den ryken. Deze deucht wort in de jongkheit geprezen, en in hooger jaeren hoog geſchat, en wonderlyk gewaardeert.

Een ander Vader zegt van deze deucht, dat zy alles overwint, en door de barning der tegenſpoeden niet wort omgeſlingert; dat zy liever niet mort, maer dankbaer is. Dat zy den droeſſem van alle welluſten afwaſcht, en de zielen aen Godt klaer en zuiver weder geeft.

Een doorluchtig voorbeelt van deze deucht zien wy in een *Job*, gelyk zy doorgaens in zyn teiſteringen doorſtraelt. Als *Jakobus* cap. 5: 11. getuigt, *Gy hebt de verdraegzaemheit Jobs gehoort.* 't Groote voorbeelt van deze deucht levert ons ook de Outheit op. Zoo verdraegzaem en langkmoedig was een *Pulrillus*, dat hy beezig zynde een tempel aen een Godtheit toe te heiligen; en hoorende dat zyn Zoon, die hem zeer dierbaer was, geſtorven was, den aenbrenger zeer zachtelyk beval: *Vos cadaver curate, ego meum officium*, dat is, *bezorgt gylieden het lyk, ik zal myn plicht oeffenen.* Als de Filozoof *Anaxagoras* ook de tyding kreeg, dat zyn Zoon was overleeden, zeide hy tot den boode: *Gy zegt my niets nieuws of onverwachts, want ik wiſte wel dat ik een zoone geteelt hadde, die 't ſterflot onderworpen was.*

Hoe veel verſchilde derhalven deze verdraegzaemheit van de razernye en woede van *Solon*, die verſtaen hebbende de doot van zynen Zoone, zyn hooft tegens den muur bonſte, en wenſte te ſterven. Beeter was de uitdrukking van een Lydtzaemen, die zeggen konde, ziende op zyn eeuwig heil: *Bonum quod exſpecto tam immenſum eſt ut omne ſupplicium omneque tormentum mihi ſit voluptas*, dat is, *het heil daer ik op wachte, is zoo groot, dat alle teiſteringen en gruwelſtraffen my een vermaek zyn.* De oude Geſchichtſchriften gewagen van de verdraegzaemheit, en het gedult in een voornaem Veltheer onder de Atheners, die de Perzen overwonnen hebbende, ſchoon doodelyk gewont, zelf tot Atheenen de tyding bracht van zyne zegeprael, en voor den Raet dus uitborſt, χάιρετε νικῶμεν, *verheugt u, want wy hebben de zegen behaelt.* *Bellizarius* zoo vaek triomfant geweeſt, en eindelyk gevangen, werden door den Keizer *Juſtinianus* door nydigheit de oogen uitgegraven, zoo dat hy genootdrukt was den voorbygaenden een gifte af te ſmeken. Echter zyn verdraegzaemheit draefde zoo hoog, dat hy niet anders gewoon was te zeggen, als, *Reiziger geef een geſchenk of een kleine gifte aen Bellizarius*, dien de deucht verheeven heeft, doch die van 't gezicht berooft, en door nydt tot de grootſte armoede vernedert is. *Herodianus* getuigt, dat de Keizer *Severus* dikwils de hoogſte bergen in den felſten winter, by ſneeuwvlagen, met ontdekten hoofde doorſtreefde, op dat hy zyn bezoldelingen tot verdraegzaemheit en gedult

zoude

zoude aennoopen. Daerom zeide *Seneka*, *dat het een van de grootſte deugden was, Læto & grato animo adverſa tolerare, met een bly gemoedt de tegenſpoeden te verdragen.* *Menander* onder de *Gricken* zeide, *daer is geen zoeter noch gevoegelyker betrachting, dan dat wy dien man verdragen kunnen, die ons laſtert. Indien iemant qualyk van u ſpreekt*, zegt hy, *hou u of gy het niet bemerkte. Dan zal de quaetdoender en laſteraer zelf gevoelen dat hy qualyk met u gehandelt heeft.* Onder de wetten der *Stoiſche* Filozofen is ook deze, *Verdraeg alle het ongelyk dat men u doet met een taey gedult.* Zeer Chriſtelyk ſprak een Heiden, * *al wat een vroom en goedt man overkomt, zal hy met een ſtil gemoedt verdragen, want hy weet dat hem zulks door de Goddelyke wet overkomt*, naer welke alle dingen voortgaen.

(a) *De Vrouw heeft* (in ons 1. Zinnebeelt van de Langkmoedigheit) *de oogen ten hemel gekeert*, als een bewys dat al haer vertrouwen op de Langkmoedigheit Godts geveſtigt is. Derhalven is het onwrikbaer, dat die deucht inzonderheit *aen Godt* eigen is; waer door die verdraegzaeme Beheerſcher de ſtraffen, over den zondaer beſchooren, niet ten eerſte uitvoert, maer lang uitſtrekt. Daerom beſchreven de Ouden den Opperheer aldus: *Lento gradu ad vindictam procedit ira divina, ſed tarditatem ſupplicii gravitate compenſat.* Dat is, *de Goddelyke wraek of toorn gaet wel met traege ſchreeden, maer komt ten laetſte zeer verſchrikkelyk uit.* Als zoodanig wort Godt dikwerf geroemt in de gewyde Schriften, als Pſalm 103. Rom. 2. Die *Langkmoedigheit* bewyſt Godt immers aen allerley ſchepzelen, zelfs die buiten zyn Verbont zyn. Gelyk ze in de Heidenen doorſtraelde, die hy, ſchoon *vervreemt van de verbonden der beloften, zonder Verbontgodt in de weereld* levende, niet aenſtonts naer hun verdienſte geſtraft heeft, maer zyn rykdom der genade heeft willen bekent maeken, en hen roepen tot de gemeenſchap van zyn Zoon en van zyn gerechtigheit. Hy betoonde ook deze deucht aen de Jooden, hen uitwendig roepende tot zyn Verbont, zyn Woort en Heilige Wet, zyn Koningkryke onder hen oprechtende, en hen dus intoomende, op dat zy zich niet zouden ſchuldig maeken aen de gruwelen der Heidenen.

(b) *De Cederboom is een zinnebeelt van ſtantvaſtigheit en langkmoedigheit in de grootſte gevaeren* (in ons 1. Zinnebeelt van de Langkmoedigheit) zonder twyffel, om dat het *Cederhout* is van een groote duurzaamheit en onverderfelykheit; geen worm, geen verrottinge, noch verandering onderhevig. Daerom zal † *Plinius* aen den *Cederboom* de eeuwigheit toeſchryven. Daerom werden outstyts veel beelden der goden van den *Cederboom* geſneeden. Daerom zegt * *Virgilius:*

—— Effigies ex ordine avorum
Antiqua ex Cedro.

Dat is naer Vondels vertalinge:

Hier ſtonden in 't poortael der vaderen en heeren
Stambeelden op een ry, uit cederhout geſneên.

De beeltenis van *Diana* te *Efezen* was gemaekt uit *Cederhout*. Gelyk ook naer de getuigeniſſe van † *Theofraſtus*, de beelteniſſen der Voorouderen, om den Naeneef hunner te doen gedachtig zyn, uit *Cederhout* gemaekt werden.

* *Seneka.* † *Lib.* 13. *c.* 5. * *Æneid. l.* 7. † *Hiſt. Plant. L.* 5. *c.* 5.

Τὰ δὲ ἀγάλματα γλύφεσιν ἐκ τῶν κέδρων, καὶ κυπαρίσσων.

Dat is,

Daer werden beelden gehouwen uit Cederen en Cypreſſen.

En dewyl dit Cederhout oliachtig was, konden de beelden, daer uit geſneden, vaek als een zweet uitgeven: gelyk *Theofraſtus* aentekent, zeggende, *het Cederhout kan zomtyts vocht uitgeeven.* Dus zweeten outstyts de beelden der goden als een wonderwerk voor de eenvoudigen.

Zommigen hebben vier en twintig verſcheiden ſoorten van dit Cederhout opgetelt. Van dit Cederhout, om dat het duurzaam en koſtelyk was, was gemaekt die overkoſtelyke Bontkiſt of Arke des Verbonts, geplaetſt in die binnenſte gehoorkamer van den Hemelkoningk, dat *Heilige der Heiligen.* Het huis van Vorſt Meſſias Bruit, zyn Kerk, was voorzien met balken *van Cederen.* Hoogl. 1: 17. Wy vinden de zelve dikwerf op den *Libanon* geplaetſt, zynde deze berg daar door als omringt. Ook in *de Woeſtynen.* Jez. 41: 29. *Hy zal in de Woeſtyne den Cederboom en den Sittimboom ſtellen.* Zy waſſen meenigvuldig in de Woeſtynen van Arabie. Men vondt ze door geheel Paleſtina. *Dodonæus* brengt ze ook op de Sneeuwbergen.

't Waeren groote boomen, niet ongelyk aen die der witte doornen in bladeren. *Plinius* teken aen, dat 'er gezien zyn van hondert dertig voeten hoog, en van zulk een dikte dat naeuw vyf menſchen die konden omvademen. Zy waren wel van ſterk hout, maer van een uitnemende lichtheit en ſchoonheit; zoo dicht groeiende in hun ſtam, dat zy naeuwelyks konden afgehouwen worden. Zy konden hondert en meer jaeren ſtant houden in vollen waſchdom. Zy groeijen recht op. Het hout is welriekende, en van een aengenaemen geur, inzonderheit als het gebrant wort. De bladeren zyn altoos groen, de vruchten van geen belang, en niet als eenige pynappelen opleverende *Theofraſtus* zegt van deze vrucht, Καρπὸς δ' ὁ μὲν τῆς κέδρου ξανθὸς, μύρτου μέγεθος, ἐνώδης, ἡδὺς ἐσθίεσθαι, dat is, *dat de vrucht van den Cederboom is geel of rootachtig, hebbende de grootte van de bezien der mirten, heerlyk van reuk, en zoet van ſmaek.* Zy zouden ook de kracht hebben om alle onreinigheit en venyn, gelyk het vergif der ſlangen, weg te neemen, en te verdryven.

XIX. ZIN-

* *Lib.* 13. *c.* 5.

XIX

XIX. ZINNEBEELT.

Van de Vergiffeniſſe.

EEn Man die een diepe wonde in de borſt heeft. Het hooft heeft hy ten hemel gekeert. Hy houdt in de rechterhant een bloot zwaert, dat met de punt ter aerde gekeert is, als of hy het breken wilde.

„ *De gewonde borſt des Mans* geeft te kennen de misdaet, die den beleediger voor „ de vergiffeniſſe wort voorgeſtelt.

„ *Het aengezicht ten hemel gekeert*, beduit dat het ſchepzel ook met ernſt en ver- „ langen van zyn Opperheer verwacht, dat zyn zondenſchult en beleedigingen „ aen Godt toegebracht, van hem mochten vergeven worden; zich inboeze- „ mende, dat Godt als een liefdadig quytſchelder, hem gaerne vergeven wil, „ naer de willekeur van den grooten Leeraer en Raetgeever, *dat een iegelyk moet* „ *vergeeven, en hem dan zal vergeeven worden.*

„ *Het breeken van het zwaert* drukt af, dat iemant die vergeven wil, ook ge- „ willig alle wraeke en geneigtheit tot een quaede vergelding aflegt en verwerpt, „ naer des Leeraers *Paulus* willekeur, *Wreekt u zelven niet, maer geeft de toorne* „ *plaets; want Godt heeft gezegt, My is de wraek, en ik zal het vergelden.* Rom. „ 12: 10.

Aenmerking over deze Deugt.

Dien wy *vergeeven* moeten, zyn onze naeſten, onze evenmenſchen, en wel die geenen, die ons verongelyken, die zich tegen de wet der liefde aenkanten met woorden en met daden, die onrechtvaerdig zyn: dan namentlyk, wanneer onze medemenſch ons hoont ten opzichte van ons leeven, kuisheit, goederen, en goeden naem; of afſtapt van die liefdewet en plicht, die ons in de Wet Godts worden aengepreezen.

Zulk een moeten wy vergeven door het afleggen van allen haet, vyantſchap, en wraeke, hem van harte en ongeveinsdelyk quytſcheldende, dat niet meer gedenkende, als zynde dit het echte bewys van liefde, zelf zoo, dat wy geen genoege ſcheppen als het onzen medemenſch qualyk gaet; maer in tegendeel, dat wy hem wel willen alle liefdeplichten bewyzen, en hem ſchult bekennende, vergeven. Dit is de vermaening van den zachtmoedigen Heilant, by Luc. 17: 3. *Indien uw broeder tegen u gezondigt heeft, beſtraf hem, en indien het hem leet is, zoo vergeef het hem. En indien hy zevenmael daegs tegen u zondigt, en zevenmael daegs tot u wederkeert, zeggende het is my leet, zoo zult gy het hem vergeven, en niet alleen zevenmael, maer tot zeventig zevenmael.* En aen de *Koloſſenzers* wil *Paulus* cap. 3. *Dat zy elkander zullen verdragen, malkander vergeeven, gelyk Chriſtus hun vergeven heeft.*

Gedaen ongelyk elkander te vergeeven, is nootzaekelyk, zegt *Dionizius* van *Halicarnaſſus*, *ne immortales iras in mortali pectore geramus*, op dat wy geene onſterffelyke verbolgentheeden in een ſterffelyk hart voeden. *Cicero* zeide van *Cæſar* (hem vleiende) *nihil obliviſci ſolet præter injurias*, dat is, *dat hy niets gewoon was te vergeeten, als alleen het ongelyk hem aengedaen.* Dat meeder waerheit vint in den Algenoegzaemen Opperheer.

De beſte raet aen een Jongeling, zeide *Seneka*, *is dat hy het ongelyk vergeeft.* En van zich zelven getuigt hy, *ik ben voor myne vrienden genoegelyk, en aen myne vyanden verbiddelyk*; ik zal verbeeden worden eer ik gebeeden hebbe. Hy wilde zeggen, dat hy het ongelyk vergeeven hadde, eer hy daer toe verzocht wiert.

Onder de Perſianen is een jaerlyks feeſt, zynde hun Paſcha, wanneer een Kameel geſlacht wort, waer van een ieder een ſtuk aengrypt. Indien iemant een ander heeft verongelykt, die verzoekt dan terſtont vergeeving. Gelyk zy ook gewoon zyn op dat feeſt elkander vergiffeniſſe te doen, denkende dat hun Paſcha anders niet aengenaem zyn zoude by Godt. Waerlyk tot overtuiging van het Chriſtendom, om, zonder dat men zyn naeſten eerſt vergeeven heeft, het waere Paſcha, of zyn ſpyze, niet te nuttigen. Ook wort by de Perſianen dikwerf de rechterhant gegeeven, waer door het ongelyk wort quyt geſcholden.

Deze vergeeving nu moet niet alleen betracht worden in kleine misdaden en geringe verongelykingen, maer in de aldergewichtigſte en zwaerſte; niet alleen aen groote Perzonaedien, maer ook aen de alderminſte. *Want*, zegt een zeeker Godtsgeleerde, *met wat vrymoedigheit zullen wy, die zoo veel talenten ſchuldig zyn, van onzen Schultheer quytſchelding verzoeken, indien wy bezwaerlyk daer toe kunnen koomen, dat wy onzen broeder een penningk quyt ſchelden.*

(a) Wy vinden in ons Zinnebeelt van de Vergiffeniſſe, *het aengezichte ten hemel ge-*

gekeert, beduidende dat een die wil vergeven, ook de vergeving van zyn misdaeden van Godt wil afwachten. En te recht, want die vergeeving komt alleen van Godt, en vloeit enkel uit de heilbronne van zyn Algenoegzaemheit; hy is de Schultheer en Opperrechter, die de misdaden vergeeft om Chriſtus wille, waer door de Zondaer wort gerechtvaerdigt en vrygeſprooken, even als of hy zelf het recht der Wet vervult hadde, waer door de Zondaer zich verzekert dat 'er nu geen rantzoengelt meer voor de zonden kan worden afgevordert, dat hy nu een witten keurſteen erlangt, en op dien keurſteen een nieuwen naem die niemant kent dan die denzelven ontfangt; waer door hy die vryſpraek ontfangt in zyne ziele: *Ik ben uw heil, ik hebbe uwe zonden weggenoomen, gy zult niet ſterven.* Godt alleen vergeeft de zonden, *hy bedektze, hy delgt ze uit, hy waſcht ze af* in 't bloet van Chriſtus, *hy werpt die achter zyn rugge in de zee.*

Derhalven als wy in ons Zinnebeelt eenen vinden ingevoert, *die het aengezicht tot Godt keert*, wenſchende zyn vergeeving, het moet opgevat worden, dat zulk een zich van natuure erkent te zyn een armen, elendigen, beladen met dootſchulden en ſtrafwaerdige misdaden, in zonden ontfangen en geboren, dikwerf zich hebbende aengekant tegens het licht der genade, en het glansryk Evangeli; het talent hem toevertrouwt verlooren en in de aerde verborgen, dagelyks ſtruikelende noch in veelen, derhalven onrein; en die gevolgelyk de eeuwige vloekſtraffen niet kan ontduiken, het zy hem een vrye genade geſchonken is, waar door hy uit zulk een jammerpoel naer wenſch geredt en beveiligt wort.

XX. ZINNEBEELT.

Van de Miltdadigheit, en hantreiking van Aelmoezen.

EEn Vrouw van een ſchoon en vrolyk opzicht, met ryke en koſtelyke kleederen opgeſiert van gout, zilver, en edelgeſteente. Het aengezicht met een ſluyer bedekt. Zy houdt haer ſlinkerhandt onder haer kleedt verborgen. Met haer rechterhant deelt zy eenige zilvere en goude Munt uit, die zy neemt uit een zilveren ſchootel, naeſt haer ſtaende op een zeer koſtelyke tafel, die overhantreikende aen eenige vrolyke en lachende kinderen. Op haer hooft heeft zy een Lantaerne, waer in licht ontſtooken is, en welke Lantaerne is omwonden met een krans van Olyven, daer de vruchten aen hangen.

„ (a) *Het Vrouwebeelt is ſchoon en vrolyk van aengezicht*, om dat een Miltdadige zyn „ gifte moet ſchenken met een vrolyk harte en blyde vergenoeging.

„ *De rykelyke kledye van gout en zilver* geeft te kennen dat de Miltdadige nodig „ heeft ryk te zyn, en veel goederen te bezitten, zal hy iets van belang kunnen „ mededeelen.

„ *Dat zy het aengezicht met een ſluyer bedekt heeft*, drukt af, dat die geen, die „ Aelmoeſſen uitreikt, niet behoort te zien aen wien, en wat hy geeft.

„ (b) *Dat*

„ (b) *Dat zy de ſlinkerhant onder haer kleedt verborgen houdt*, beelt af, dat de ſlin-
„ kerhant niet moet bewuſt zyn wat de rechter mededeelt, of ook dat de Ael-
„ moeſſen in het verborgen moeten overhantreikt worden.

„ *Dat zy uit een zilveren ſchootel iets uitreikt aen lachende kinderen*, ſchetſt af, dat
„ de Miltdadigheit gaerne geeft en mededeelt aen die gebrekkelyk zyn, en wel
„ aen zwakken, die zich zelfs niet kunnen helpen, door *de kinderen* in ons tafe-
„ reel afgebeelt. Zien wy dezelve *met een lachend weezen*, het maelt af het ge-
„ noegen en de dankbaerheit, die iemant ſchuldig is die het geſchenk ontfangt,
„ of aen wie de Miltdadigheit geſchiedt.

„ *Het licht in de Lantaerne ontſlooken* beelt af, dat, gelyk het een licht ontſlee-
„ ken wort zonder vermindering van het ander, het ook alzoo gelegen is met
„ de Miltdadigheit en Aelmoeſſen; want Godt laet niet toe dat iemant door milt-
„ heit van zyn middelen zoude worden vermindert, maer geeft het hondertvoud
„ weder.

„ *De olyfkrans op het hooft, daer de vruchten aen hangen*, vertoont de liefde en
„ barmhartigheit, die den menſch noopt tot de Aelmoeſſen aen dien geenen die ze
„ nodig heeft. Daerom evenaert de Outvader *Auguſtinus* de Aelmoeſſen by *uit-*
„ *geſtorten oli*.

Aenmerking over deze Deugt.

De Miltdadigheit onderſtelt een hartelyke liefde aen zyn medemenſch, niet al-leen door woorden, maer inzonderheit door werken van barmhartigheit en dade-lyke hulpe, voornamentlyk door Aelmoeſſen. Daerom zegt *Auguſtinus*, dat de Miltdadigheit is *een zeckere beweeging des gemoets, waer door de menſch mildelyk zyn gaven overhantreikt, zonder hoop van wedervergelding*. En deze deucht wort aen menſchen geoeffent, om dat zy leeden zyn van een lichaem, en borgers van eene geeſtelyke borgerſtadt. Dit wort niet alleen aengemerkt als een daedt van edel-moedige goetwilligheit en weldadigheit, maer ook van gerechtigheit. Daerom het Hebreeuwſch woort צְדָקָה *Aelmoeſſen*, betekent *gerechtigheit*; en dus geeft dat te kennen, dat de Aelmoeſſen, die wy uitdeelen, moeten geſchieden of gegeven worden uit zulke ſchatten, die wy rechtvaerdig erlangt hebben. Om deze re-den zullen de Hebreeuwen hun Aelmoeskiſten den naem gegeeven hebben van קוּפָּה שֶׁל צְדָקָה, *de dooze of kiſte der gerechtigheit*. Deze kiſten hadden de Hebreeu-wen in 't voorhof des tempels; gelyk blykt uit Lucas 21: 1. waer in de ryken hunne gaven worpen. En een zeekere *arme Weduwe* werpt daer in *twee kleine pen-ningkens, waer omtrent Chriſtus zeide, waerlyk ik zegge u dat deze arme Weduwe meer dan alle heeft ingeworpen, want die alle hebben van hunnen overvloedt geworpen tot de gaven Godts, maer deze heeft van haer gebrek alle de leeftocht die zy hadde daer in geworpen.* Daerom wort deze Miltdadigheit *een offerhande* genaemt, *waer aen de Jehovah een welgevallen heeft*. Hebr. 13: 16. Dewyl wy door Miltdadigheit niet alleen onzen medemenſch uit broederlyke liefde onze gaven opdragen, maer aen Godt zelf uit een dankbaere erkenteniſſe. Te recht zegt daerom *Gregorius*, *dat nooit de hant leedig is van Aelmoeſſen, als maer het hart vervult is met een goeden wille om die uit te deelen.*

Deze Aelmoeſſen nu moeten vaerdig worden medegedeelt, niet langzaem noch aerzelende. Daerom zeide de Ouden, *dat de gunſten en goetheeden die langzaem geſchieden, onaengenaem; en in tegendeel, die in der daet en ten eerſte gezien worden, zeer genoegelyk zyn.*

Gratia quae tarda eſt ingrata eſt: gratia namque
Cum fieri properat, gratia grata magis.

Dat is:

Bewys van trage gunſt is nimmer aengenaem.
Geſchiedt zy ſchielyk, zy is meer tot lof beqnaem.

Plautus wil *dat men zelfs daer omtrent niet gedachtig zyn moet. Tu bene ſi facias non meminiſſe decet.* Dat is: *Indien gy wel doet, moet gy nimmer daer aen denken.* En *Seneka* zeide, *ingratum eſt beneficium quod diu inter manus dantis hæſit, gratiſſima autem ſunt beneficia parata*, dat is, *de weldaet die lang beruſt onder den geever is onaengenaem, maer zeer aengenaem die weldaden die vaerdig geſchieden.*

Daerenboven de weldaden moeten geſchieden aen den elendigen, zonder dat men daer iets voor weder ontfangt. Anders zoude dat geen gifte zyn, maer een enkele leening. Immers zoo ſprak *Chriſtus*, Luc. 6: 33. *Indien gy goet doet die u goet doen, wat dank hebt gy, want de zondaers doen het zelve; maer doet goet en leent zonder weder te hoopen, en uw loon zal groot zyn.* Wy hebben dan in de Miltdadigheit niet op ons zelven te zien, maer op de willekeur van Godt en de behoudeniſſe van onzen naeſten. In de Aelmoeſſen moeten wy ook niet de eer des menſchen bedoelen, noch belooning voor ons zelven: anders is het een waere eigeliefde, en ſchyndeucht. Men moet alleen nut zyn voor zynen medemenſch, dan is de loon groot. *Dan leggen wy by Godt een groote weldaedt af*, zegt *Chryzoſtomus*. En *Auguſtinus*, *ipſa (elæmoſyna) interpellat pro nobis ad dominum*, dat is, *de Aelmoeſſen ſtaen voor ons in by den Heere.* En *Ambroſius*, *Beatus plane de cujus domo nunquam vacuo ſinu pauper exivit*, dat is, *gelukkig waerlyk uit wiens huis de behoeftige nooit leedig uitgaet.* En de Prediker zegt, *werpt uw broot op het water, en nae veele dagen zult gy het weder vinden.* Cap. 11: 1.

De Outheit heeft ons een groot aental van Heidenen opgelevert, die in deze deucht hebben uitgeblonken. *Julius Cæſar* hadt, naer het getuigſchrift van *Suetonius*, doen uitdeelen aen het gemeene volk 10 maeten koorns, 10 ponden oli en 300 penningen. En het is aen te merken, dat het getal van dit volk, het geen der gifte deelachtig werd, beſtond uit driehondert en twintig menſchen. De Keizer *Nerva* deedt in Italie op gemeene koſten opvoeden alle kinderen van behoeftige Ouders. De Outheit geeft ons ook penningen op, waer op *de Keizers zyn afgebeelt als zittende op verheven plaetzen, waer van zy penningen uit hun eigen hant aen't volk mede deelen.* Op zommige is een vrouw gemaelt, hebbende in de hant een hoorn des overvloets, waer uit een andere goude en zilvere penningen ſtrooide, met dit Opſchrift: *Liberalitas Auguſti. De Miltdadigheit des Keizers.*

Van *Alexander Severus* getuigt *Lampridius*, *quod nullam diem prætermiſit, qua non pium aliquid liberale, humanumque fecerit*, dat is, *dat hy geen dag liet voorby ſnellen, waer op hy geen daedt van godtvrucht, van miltdadigkeit, of beleefiheit beweezen heeft.* De Vorſten *Kleomedes* en *Ptolomeus*, Koningen der Egyptenaeren, blonken in zulk een miltdadigheit uit, dat zy den toenaem van Miltdadigen hebben weg gedragen.

Sueto-

Suetonius tekent ons aen in 't leven van *Nero*, dat die Keizer in den eerſten tyt van zyn regeering vaek in zyn Schouwſpeelen allerley giften uitdeelde, 't zy ſpyzen, kleederen, gout, zilver, geſteenten, 't zy ſlaven en akkers. Dit getuigt ook *Dio* in 't leeven van *Titus Veſpaſianus*, dat hy Speelen van hondert dagen aenſtelden, en een ſoort van houte balletjes onder 't volk werpen liet van een byzonder merk, waer op geteekent waeren kleederen, goude en zilvere vaten, paerden, runderbeeſten en ſlaven, welke van 't volk onder den hoop erlangt, aenſtonts het beſtempelde by de Opzieners der Speelen konden ontfangen. Een van de doorluchtigſte voorbeelden van Miltdadigheit vindt men by *Xenofon* in *Cyrus*, Koningk der Perſen, doende aen zyn vrienden en onderdanen verſcheide tafels Koningklyk aenrichten, daer gerechten opdiſſende, en die aen zyn Burgerye en Krygsknechten uitdeelende. Hy ſpaerde voor niemant zyn ſchatten en rykdommen, waer door hy zyn Ryk krachtdadig beveſtigde, en een onſterffelyke glorie weg droeg. Het antwoort van * *Antigonus* beveſtigde deze waerheit, zeggende, *dat hy altoos van gedachte geweeſt was, en noch geloofde, dat geen heerſchappy of oppergezag vaſter konde geſtaeft worden, dan door weldadigheit en miltheit te betoonen aen zyne burgers.* En van meerder belang was het antwoort van *Pythagoras*, aen een die hem vroeg, *door wat middel de menſch aen de goden konde gelyk worden.* Hy zegt, *door het omhelzen van de waerheit, en door wel te doen aen alle menſchen.*

Men moet, zeide *Diogenes*, *den armen de hant geeven, doch niet met geſlooten vingeren.* En † *Bion* wilde, *dat het wenſchelyker was, dat men den oegſt aen een ander gaf, dan een anders oegſt af te plukken.* De Heidenen wiſten ook de hoedanigheit van deze deucht te beſchryven, dat zy niet beſtaet in de veelheit der gaven, gelyk *Seneka* zegt, maer in het gemoet van den Geever; niet hoe groot, maer met wat genegenheit. *Dat is eerſt een rechte gave*, zegt die § Wysgeer, *dat hy geeft met een vriendelyk harte.*

De Aelmoeſſen dragen den naem van *Godtspenningen*, het welke zyn betrekking kan hebben op de Outheit; want de Ouden noemden een Aelmoeſſe *ſtips*, eigentlyk *zeeker gelt dat aen de goden gegeeven wert.* Waerom *Auguſtinus* zeide, *die aen den armen geeft, die geeft aen Godt.* *Cyprianus* noemde de Aelmoeſſen *veilige erfgoederen, die wy Godt in bewaring geeven.* En *Gregorius* hielt niet onaerdig de Aelmoeſſen voor *een woeker of geltgewin, waer door men op den hemel handel dryft: daer geen bankbreuk te wachten is, en daer men geen 5 of 20, maer 100 ten 100 ontfangt.*

De Ouden hebben de vaerdige Miltdadigheit zonder veel beloften afgebeelt door den vygeboom, die ſchoon niet bloeiende, en dus geen vrucht belovende als andere boomen, echter ſchoone vruchten voortbrengt.

Ook vergeleeken zy de Miltdadigheit, die veel en overvloedig geſchiedt, by een riviere, die haren ſtroom in verſcheide beekskens en waterleidingen inſtort.

Wat nu de Miltdadigheit of de Aelmoeſſen betreft, die zomtyts, aen iemant overhantreikt, hem erger en ongebondener maeken, die beelden zy af door een zekeren ſteen *Siphnius*, die hoe meer met koſtelyke oli en dierbaeren balſem overgooten en beſtreeken, echter harder wort, daer hy anders zacht van aert is. *Pierius Valerianus* zegt, dat 'er zyn die een weldadig menſch afmaelen door de Sneppen,

* *Eraſm.* 4. *Apoph.* † *Laert. l.* 4. *cap.* 7. § *Senek. Epiſt.* 38. & 4 *Carm.* 7.

om dat de Natuurontdekkers willen, dat geen vogel meerder door een ſterke drift en gunſte tot den menſch is aengedaen.

(a) *De Vrouw* (in ons Zinnebeelt van de Miltdadigheit) *is ſchoon en vrolyk van aengezicht, om dat een miltdadige zyn gifte moet ſchenken met een blyden geeſt en vrolyk harte.* Daerom zegt *Seneka, hi laetior eſſe debet qui ſolvit quam qui mutuat*, dat is, *hy moet blyder zyn die betaelt, dan die van een ander te leen krygt.* En *Cicero* zegt, *die niet blydelyk geeft, die geeft niet uit een goeden wille, maer uit dwang of ydele glorie.*

(b) *De Vrouw* (in ons Zinnebeelt) *heeft ook de handen onder het kleet verborgen*, dat afdrukt: *dat de Aelmoeſſen in 't verborgen moeten geſchieden, en de ſlinkerhant niet weeten moet wat de rechter geeft.* Dit is Schriftuurlyk, want wy vinden by Matth. 6: vs. 2, 3, 4. dat de groote Leeraer *Chriſtus Jeſus* deze leſſe geeft aen zyn Kruisgezanten, en in 't vervolg aen alle Chriſtenen, hoe men de Aelmoeſſen uitreiken zal: *Wanneer gy Aelmoeſſen doet* (leeraert hy) *zoo laet voor u niet trompetten, gelyk de geveinsden in de Synagogen; maer als gy Aelmoeſſen doet, zoo laet uw ſlinkerhant niet weeten wat uw rechter doet, op dat uwe Aelmoeſſen in 't verborgen zyn; en uwe Vader die het in 't verborgen ziet, die zal het u in het openbaer vergelden.*

Qui dedit beneficium (zegt *Seneka*) *taceat, narret qui accepit*, dat is, *Die een weldaet geoeffent heeft, dat hy het zwyge, maer laet hem het bekent maeken die het ontfangen heeft.* En op een andere plaets zegt dezelve Filozoof, *Tacite ſunt danda beneficia*, dat is, *de weldaden moeten ſtilzwygens overhantreikt worden.* En *Ambrozius* meent, *dat de miltdadigheit volmaekt is, die geſchiedt met gifte te bedekken, en ſtilzwygens een anders gebrek te gemoet te koomen.*

XXI

XXI. ZINNEBEELT.

Van de Waerheit.

EEn zeer ſchoone Vrouw die ontbloot is. Zy houdt in de rechterhant om hoog een ſtraelende zon, daer zy haer oogen op veſtigt. In de ſlinkerhant een geopent Boek en een Palmtak. Onder de rechterhant ſtaet een hemelſche en wereltſche Globe.

„ Zy wort *ſchoon* gemaelt, om dat de Waerheit is van een voortreffelyke en
„ overſchoone hoedanigheit voor den geenen, die ze bezit en betracht.
„ Zy wort *naekt of ontbloot* geſchildert, om dat de Waerheit in haer eige... ...t
„ eenvoudig is. Waer omtrent *Euripides* in zyn *Feniciaenſche* zegt, *'t is zeer een-*
„ *voudig van de waerheit te ſpreeken, als niet van nooden hebbende ydele en opgepronkte*
„ *uitleggingen, om dat zy in zich zelve wel gevormt en bequaem is.* Het zelve zeggen
„ *Æſchilus* en * *Seneka, dat de waerheit een eenvoudige reeden is. Daerom is zy ont-*
„ *bloot en naekt geſtelt, om dat zy geen ſieraet of oppronk van nooden heeft.*
„ *Zy houdt de rechterhant om hoog, waer in een ſtralende zon is,* om dat de waer-
„ heit luiſterryk en klaer is, en als met een aengenaem licht omzet. Zy blinkt
„ ſtraks voortreffelyk uit, en kan niet bedekt blyven.

„ *Het*

* *Seneka in zyn 5. Brief.*

„ *Het open Boek in de ſlinkerhant* geeft te kennen dat de waerheit der zaeken in „ de Boeken en Schriften gevonden wordt, waerom het Boek is een oeffening „ van kenniſſe en wetenſchappen der waerheit.

„ *De Palmtak, dien zy in de ſlinkerhant houdt*, kan uitdrukken de kracht der waer„ heit, en haer ſterkte, dat zy den prys ook boven alle gaven wegdraegt. Want „ gelyk zommigen willen, dat de Palmboom voor geen zwaerte wykt; alzoo ook „ de waerheit voor geen tegenſtrydigheeden, en aendruizende leugenleeringen. „ Hoe het zy, de waerheit, ſchoon van een heirleger van tegenſtreevers aengerant, „ ſteekt haer ſierkruin altoos op, ſtaet pal tegen dezelve, en blyft overwinna„ reſſe. Dit bleek in een aental van getrouwe belyders, die voor de waerheit hun „ leven en bloet uitgeſtort, en die daer mede verzegelt, en alle tyrannen braveer„ rende, den palm van overwinninge hebben weg gehaelt.

„ *De heemelſche en weereltſche Globe onder haer rechter voet* betekent dat de waer„ heit al het weereltſche vertreedt, en waerdiger is dan al het nietige, het geen „ zy overtreft. Daerom zeide *Menander*, *dat de waerheit een burgerin is des hemels*, „ *en die zich alleen verblydt in naeſt Godt te ſtaen.*

2. Zinnebeelt *van de Waerheit.*

Een jonge Maegt van edel opzicht, met een gouden Paruik, ſierlyk in 't wit gekleedt, houdende in de rechterhant een Spiegel die verſiert is met edele geſteenten, in de ſlinker een goude weegſchael.

„ Zy wort *jong* gemaelt, om dat de waerheit niet veroudert, maer altyt dezelve „ is en blyft.

„ *Edel van opzicht, en met een goude Paruik verſiert*, om dat de waerheit edel„ moedig is, en van een wonder ſieraet voor den bezitter.

„ Zy is *in't wit* gekleedt, om dat de waerheit onbevlekt is, en als het licht, „ en in tegendeel de leugen als de duiſternis.

„ *De Spiegel in de rechterhant* geeft te kennen dat de waerheit de waerachtige „ geſteltheden der zaeken ontdekt en openbaert. Gelyk de ſpiegel (wanneer hy „ goet is) de voorwerpen ontdekt die men daer voorhoudt.

„ *De Weegſchael* is een kenteeken, dat de waerheit in alles een evenwicht „ houdt, naer maete als zich de zaeken opdoen.

Aenmerking over deze Deugt.

De Waerheit eigentlyk is dat geene, dat beſtaet in weezen en zaekelykheit, dat beſtendig en vaſt is, in zaeken die overeenſtemmen met onze denkbeelden; en daerom een overeenſtemming van onze gedachten en woorden met de waere geſchapenheit der zaeken, die wy weeten, kennen, verſtaen en oordeelen. Zeker als wy de zaek begrypen zoo als zy in haer weezen en eigenſchap opdaegt, zoo begry-

begrypen wy de waerheit van die zaeken. Zoo onze woorden met dat voorwerp overeenſtemmen, zoo ſpreeken wy die; en wanneer onze daedt het onderwerp evenaert, zoo betrachten wy dezelve.

De Heidenen, ſchoon zy maer een ſchemerlicht hadden van deze deucht, lieten echter niet na die zeer hoog te ſchatten, en als een hemelſche gave aen te merken. *Plato* meende *dat in deze waerheit was ingeſlooten een Goddelyke gift des weezens*; hy noemt die zelf *Goddelyk*, *en dat zy is een beginzel van alles goets, by Goden en by menſchen*. *Seneka* getuigde dat de *waerheit* was *een heilig goet van 's menſchen harte*, en *dat zy nooit verborgen was*, *Veritas numquam latet*. * *Epiktetus* getuigde, *dat de waerheit was een onſterffelyke en eeuwige zaek*. En een zeeker Schryver *Silus* merkt de waerheit aen als eer gebooren dan *Jupiter* de oppergodt. *Pindarus* noemde de waerheit Διὸς θυγάτηρ, *een dochter van Jupiter*. Zommigen hebben de waerheit aengemerkt *als een metgezellinne der gerechtigheit*; het welk de reeden was dat de *Romeinen de Waerheit* in 't Roomſch Kapitool wilden geplaetſt hebben naeſt *Jupiter*.

Deze waerheit in hun oog dus voortreffelyk en goddelyk zynde, begreepen hunne wyzen wel haeſt, dat het voor hun onbeklimmelyk was tot het echte weezen van deze waerheit door te dringen; waerom veele zeiden, dat de waerheit in een duiſteren poel was verborgen, waer uit niemant haer konde rukken. Zelfs veelen van hunne Heidenſche Wysgeeren waenden dat men de waerheit niet weeten konde, om dat zy niet gevonden wert; gelyk *Sokrates* en *Demokritus* vaſt ſtelden. Echter zy hebben altoos gewilt, dat de waerheit moeſt betracht en geſprooken worden. De Grieken zeiden daerom, ἐλευτέρᾳ ϗ ἀνδρὸς ταληθῆ λέγειν, dat is, *het betaemt altoos een edelmoedig man te ſpreeken dat waerheit is*. *Solon* wilde daerom, *dat men de waerheit ſpreeken moeſt, inzonderheit voor Koningen*. De Koningen en Rechters onder de Egyptenaers hadden een beelt in goudt hangende aen hunne halzen, dat met paerlen en edele geſteenten bezet was, het welke *de waerheit* genaemt wert. Zonder twyffel om die reeden, dat Koningen en Rechters de waerheit moeſten betrachten en ſpreeken.

Geen wonder dan dat een Chriſten die deucht behoort hoog te ſchatten, en met *Auguſtinus* te noemen *een ſpyze of een broot dat de ziel verquikt, en nooit het ſchepzel doet bezwyken*. Die Outvader zegt: *Veritas dulcis eſt & amara. Quando dulcis eſt, parcit, quanda amara eſt curat*, dat is, *De waerheit is zoet en bitter; die wanneer zy zoet is, ſpaert zy den menſch; wanneer zy bitter is, zoo draegt zy voor hem zorge*. Hy paert deze waerheit zoo naeuw met de deucht en een godtvruchtig gedrag, dat hy wil, *dat die geen dwaelt, die zich inbeelt de waerheit te kennen, daer hy noch in 't booze legt, en een ſchandelyk leeven leidt*. *Errat* (zegt die Vader) *quisquis ſe veritatem cognoſcere putat, qui adhuc nequiter vivit*. De Geſchichtſchriften der † oude Perſianen leveren ons op, dat die volkeren hunne kinderen onder andere goede leſſen voornamentlyk inboezemden; dat zy de leugen moeſten vlieden, en altoos de waerheit ſpreeken. *Heraklides* verhaelt ons in zyn Geſchichtboek van eenen Ydor, dat hy zoo verknocht was aen de waerheit, dat hy nooit geloogen hadde. Derhalven wilde *Bernardus* wel te recht, dat wy de *waerheit* zouden onderzoeken in ons eigen zelfs, in onzen naeſten, en in haer eigen natuur.

Wy

* *In zyn Troade.* † *Herod. Lib.* 1.

Wy zouden die in ons zelfs naerſpooren, door ons zelfs te veroordeelen. In onzen naeſten door zyn quaelen mede te lyden of met hem die te dragen. In haer eigen natuur, door die met een zuiver harte te beſchouwen. En de Wysgeer *Thales* gevraegt, hoe veel de *waerheit* verſchilde van de leugen, antwoordde, *Quantum oculi ab auribus*, dat is, *zoo veel als het oog van de ooren verſchilt.*

De Ouden hebben de waerheit ook afgebeelt onder het zinnebeelt van eenen Perzik, waer aen alleen een bladt hangen bleef; dewyl dat zoude vertoonen een gedaente van een tonge, die met het hart vereenigt, en daer aen verknocht is. Gelyk in de waerheit vereiſcht wort, dat de tong niet anders ſpreekt, als het hart gevoelt, en dus het hart met de tonge overeenſtemt.

De zon is ook een zinnebeelt van de *waerheit*, om dat die maer een is en alleen gevonden wort; zoo ook is het nootzaekelyk, dat *de waerheit* een is en eenvoudig, en alle meerderheeden daer tegen ſtryden. Daerom zal het *Vrouwebeelt* (in ons Zinnebeelt) *de zonne in haer rechterhand houden*; of wy kunnen ook *de waerheit* met het zonnelicht evenaeren, om dat de ziel zich niet anders richt tot de waerheit, als het oog tot het zonnelicht; dewyl zonder de waerheit alles in den menſch duiſter, verwart, en bedwelmt is. Ook om dat *de waerheit* anders niet omhelſt en aenneemt, als dat aengenaem en welgevallig is omtrent de ziele en overdenking. Dat zal de reeden zyn, *dat de waerheit een gave des hemels geſchat wort, die in den hemel bereidt is.* Gelyk de Spreeker in den 89. Pſalm vs. 3. bekrachtigt: *In de hemelen zelfs hebt gy uwe waerheit beveſtigt.*

Het Vrouwebeelt wort (in ons Zinnebeelt) *ontbloot gemaelt, om dat de waerheit eenvoudig is.* Dat is van een eenvoudige opregtigheit, zonder bedrog en dubbelzinnigheit. Dit heeft inzonderheit plaets in den Godtsdienſt, daer het hart eenvoudig aen de deucht moet verknocht blyven, niet uitwendig om van buiten ſchoon te ſchynen en inwendig te zyn vol doodtsbeenderen, reinigende het buitenſte des ſchootels, en van binnen vol roof en onmatigheit. Men heeft dan het lichaem te vormen naer het gevoelen des harten, met waerheit, en met ongeveinſt en ſtantvaſtig te wandelen in Godts geboden. Van Godts Veltheer *Jozua* wert gezegt, *dat hy den Heere vreesde, en in oprechtigheit en waerheit wandelde.* Jozua 23: 14. *David hadt luſt tot waerheit in het binnenſte.* Pſalm 51: 8. Immers een eenvoudige waerheit, die ongeveinſt is, baert ook een eenvoudige en ongeveinsde wysheit aen het verſtant, een eenvoudig oordeel aen den wille, aen de zielspoogingen en genegentheeden. Dat maekt dan den menſch geheel oprecht, inwendig van een heerlyk ſieraet, zoo *dat 'er in den geeſt geen bedrog is.* Pſalm 32: 1.

De Palmtak in de ſlinkerhant beduit dat de waerheit ſtantvaſtig is, overwinnende, en dat zy den prys boven alle goederen weg draegt. De Palmboom wort de Stantvaſtigheit toegewydt, om dat de Natuurontdekkers meenen dat hy van dien aert is, dat ſchoon een zwaere laſt op hem gelegt wort, hy echter (als gezegt is) tegen de zwaerte opwaſcht en naer booven groeit; gelyk *Ariſtoteles* en *Plutarchus* waenden, doch het geen de ervarenheit althans niet leert. Deze Palmboomen waeren outstyts zeer meenigvuldig in verſcheiden Lantſchappen. *Plinius* zegt dat de Palmboom zeer overvloedig in Egypten gevonden wiert. *Lucanus* getuigt dat *Idumea* van dat geboomte dicht beplant is.

Et arbuſto Palmarum dives Idume.
Idume ryk van Palmen.

En *Virgilius* zong 'er van:

Primus Idumeas referam tibi Mantua Palmas.

Dat is naer Vondels vertalinge:

'K zal d'eerſte Dichter zyn, die dezen wegh durf banen,
Den Idumeeſche palm vereer' myn' Mantuanen.

Strabo getuigt van een Lantſchap in Idumea, by de Stadt Hierius, daer een plaets is van hondert ſtadien, overal beplant met Palmboomen. In Babilon waſſchen die boomen, zonder dat zy behoeven geplant te worden, van zelfs op. *Ovidius* ſchryft die ook aen Arabie toe, in het x. b. der Herſ..

Palmiferos Arabaes Panthæaque rura relinquit.
Zy laet Arabie, het palmryk lantgeweſt,
Dat kruideryen draegt, en 't ryk Panchaie leggen. §

Ook aen *Faros*, een Eilant in Egypten.

Quæ colis & Memphim, Palmiferamque Pharon.
Die Memfis eert, en Faros ryk van Palmen.

Judæa was outstyts ook vermaert door Palmboomen, gelyk wy zien dat 'er veele gebruikt werden, inzonderheit in het Loofhuttenfeeſt by de Jooden, daer Palmtakken moeſten gevlochten worden tot hunne tenten. Nehem. 8: 16. In 't Boek der Richteren, cap. 4: 5. vint men dat *Debora* woonde onder een Palmboom, die naer haeren naem genoemt wert *de Palmboom van Debora*. In Paleſtina waeren de wanden des tempels met gout overtoogen en verſiert met afdrukzelen van Palmboomen. 1 Kon. 4: 29. De Romeinen hadden op hunne Gedenkpenningen *den Palmboom* gegraveert, tot een merkteken van *de Ooſterſche Landen*, of van *Judæa*. Het overwinnen van *Judæa* gaf oorzaek van een Gedenkpenning, onder het tafereel † *van een Palmboom, waer onder een Vrouw op de aerde al weenende nederzit*, met dit opſchrift: JUDÆA CAPTA, *Judæa ingenomen.*

De *Palmtak* is gebruikt als een bewysteken van zegeprael. De Overwinnaers by de Romeinen, de Stryders en meeſte Loopers in de loopbaenen, werden met Palmtakken of Kroonen, van Palm gevlochten, en met Lauwrieren gekroont. Waer van breeder in de OVERWINNINGE zal gewaegt worden.

't Was een oude gewoonte ten tyde van *Thezeus*, uit *Kreta* behouden wedergekeert, alwaer hy de Speelen van *Delus* ingeſtelt heeft, dat de Overwinnaers met Palmtakken wierden gekroont. En ſchoon de gewoonte van met Palm te kroonen ophielt, nochtans wert het onderhouden dat men de Palmtakken in de handen droeg, gelyk *Pauzanias* aentekent. De Palmtak wert aen de Zanggodinnen geheiligt en toegepaſt, waer mede zy met bloemen, en loof en pluimen gekroont werden. Wy vinden in de gewyde Schriften van deze Palmtakken verſcheidentlyk gewaegt in Johannes Openbaringe, cap. 7: 9. *Daer ſtont een groote ſchaere voor den troon, en voor het Lam, bekleedt met lange witte kleederen, en Palmtakken in hunne handen.* In de inhaeling van den langverwachten Heilant binnen Jeruzalem, naemen de Joodſche Burgers *Palmtakken in hunne handen.* Joh. 12: 13.

† *Oudaen Roomſche Mogenth. p.* 100. 107. § *In Arcadicis.*

De *Palmtak* of *Boom* is een zinnebeelt van *de jeucht of jongkheit*, om dat hy zelf den Lauwrier, den Oranjeboom, olyf en mirth, in groenheit te boven ſtreeft. Want de bladeren van alle deze Boomen vallen af en waſſen weder, maer de Palmboom verlieſt nooit zyn groenheit, naer het getuigſchrift van *Plutarchus*.

De tronk des Palmbooms is zeer ruw en knobbelachtig. Zyn vrucht ſchiet met ſchoone troſſen uit de punt van den tronk in de gedaente van wyndruiven, en wort beveiligt door zyn ſnydende en ſcherpe takken.

Dit nu op de waerheit toegepaſt, kan men aenmerken dat die deucht onveranderlyk, altyt groen, en dezelve is; zelfs zy beveſtigt de ziele in eeuwigheit. Spreuk. 12: 19. Maer, zegt die wyze Spreukſchryver, *Een valſche tong is maer een oogenblik.* In der daet de waerheit ſterkt het harte der ſtervelingen, en doet hen verzeekert en geruſt blyven in de zee der weereltſche bekommeringen. Daerom zegt Johannes, *En hier aen kennen wy, dat wy uit de waerheit zyn, en wy zullen ons harte verzeekeren voor hem.*

De Waerheit is als de Palmboom, overwinnende en ſterk; want in haeren glans en luiſter uitſchitterende, beſchaemt en verſtomt zy haere vyanden. Zy overwint ſtraks de leugen. Derhalven die nooit ſchaemroot worden wil, die oeffene de waerheit en ſpreeke die altoos. In de waerheit vint hy daer toe een waer en eenig hulpmiddel.

De Vrouw (in ons 2. Zinnebeelt) *is edel van opzicht, om dat de waerheit is van een wonder ſieraet en van veel waerdy.* Dit is Schriftuurlyk, want de waerheit wort boven gout en zilver geſchat: *Koopt de waerheit en verkooptze niet.* Spreuk. 23: 23. De waerheit maekt de ziele ryk, ſchoon het ſchepzel zich verluſtigt in 't midden der welluſten. Ontbeert de menſch het licht dezer waerheit, hy is op den vollen middag ſtik blint en gaet jammerlyk verlooren. De waerheit des Evangeliums zal daerom *by gout of beproeft gout* geëvenaert worden, Openb. 3: 17. en wel zoo, dat zy kan ryk maeken; daerom wort zy met moeite verkreegen. O koſtelyke prys der waerheit! yder derhalven moet worden aengenoopt tot het verkrygen van dien ſchat. En *wie toch zal in des Heeren tente verkeeren? wie zal woonen op den berg zyner heiligheit? die met zyn harte de waerheit ſpreekt.*

Gelyk de Spiegel (in ons 2. Zinnebeelt van de Waerheit) *ontdekt de voorwerpen die men daer voor houdt, zoo ontdekt ook de waerheit de waerachtige geſteltheeden.* En te recht: want de Spiegel is dat konſtige werktuig of glas, waer op de zonneſtraelen nederſchietende, worden wederom gebracht door de ſtoffe, waer mede de Spiegel van achteren is verduiſtert. Waer door dan zulk een gedaente vertoont wort in dezelve als men daer voor houdt, 't zy ons aengezicht, 't zy andere voorwerpen. Daerom belaſtte *Sokrates* zyn Leerlingen, *dikwils in een ſpiegel te zien, op dat zy daer in een welgemaekte gedaente van hun tichaem beſchouwende, dat met ſchoone zielſieraden zouden verſieren.* Zoo wyſt ook de waerheit als een ſpiegel aen in den menſch, hoe het hart of de ziel geſtelt is.

XXII. ZINNEBEELT.

Van de Dankbaerheit of vergelding der Weldaet.

EEn vrolyk Jongkman van een ſchoone gedaente, aenhebbende een kleedt van blaeuw Laeken, bezaeit met ſtarren. Hem omſchynt een ſtrael uit den heemel. Hy houdt de rechterhant om hoog. De ſlinkerhant is gevleugelt met twee vleugelen, waer in ook een goude keeten is, als of hy die aen iemant wilde ſchenken. Hy ſtaet gemaelt op een Zaeylant vol erwten en boonen. Aen zyn zyde ſtaet een Olifant en Oyevaer.

„ Hy wort *vrolyk* gemaelt, om dat dit wezen zeer wel paſt by de dankbaer-
„ heit en vergelding. Daerom zegt *Auguſtinus*, *Dankbaerheit en weldaet is een goet-*
„ *gunſtig werk*, *mededeelende en vrucht baerende in 't uitdeelen*, *dat van zelve ge-*
„ *ſchiedt*. En dus kan een die welgedaen is, niet anders dan vergenoegt en vro-
„ lyk zyn.

„ *Hy wort jongk* geſchetſt, om dat de dankbaerheit en vergelding der weldaet
„ nooit behoorden te verouderen en te verdwynen.

„ *Hy is ſchoon van gedaente*, om dat de dankbaerheit een ſieraet is boven alles,
„ dat elk een wel aen ſtaet.

„ *Het blaeuw geſtarnde kleedt*, *en* (a) *ſchynzel van den ſtrael uit den heemel*, beduit „ dat alles goets van boven komt, Jakob. 1: 17. en dat men alle zyn weldaden „ van boven moet afwachten; gelyk hy ook daerom *den arm om hoog houdt*.

„ *De hant met twee vleugelen geſiert*, geeft te kennen, dat een die wel gedaen „ is, moet ſnel zyn om uit een milde hant weder te vergelden, en aen zyn wel- „ doender een vaerdige dankbaerheit te oeffenen, dewyl een traege en lang- „ zaeme weldaet niet aengenaem is. Want *Publius Aninus* zegt, *Bis dat qui cito* „ *dat*, dat is, *hy geeft tweemael die haeſtig geeft*.

„ *Het ſchenken van de goude keeten*, beduit de kleinodien en geſchenken, die ten „ bewys van dankbaerheit worden overhantreikt aen den weldoender.

„ *Hy ſtaet in een Zaeylant van erwten en boonen*, om dat, gelyk die vruchten een „ lant vet en bequaem maeken, daer ze in gewaſſchen zyn, zoo ook de weldaden „ moeten verdubbelt worden aen hun die welgedaen hebben. Waerom een Grieks „ Redenaer zegt, *dat die een weldaedt ontfangen heeft*, *daer aen altoos behoort te ge-* „ *denken*; *maer die dezelve geeft*, *behoort ze terſtont te vergeeten*. En *Cicero* zegt, „ *dat het een verfoejelyk ſlag van menſchen is*, *dat zyn evenmenſch de beweezene weldaet* „ *altyt verwyt*.

„ *De Olifant en* (b) *de Oyevaer aen zyn zyde*, zyn dieren (naer de getuigeniſſe „ van *Horus Apollo*) die de meeſte dankbaerheit aen hun Meeſters en Ouders bewy- „ zen. Waerom de Egyptenaers ook hunne Schepters met den *Oyevaer* verſieren; „ gelyk de Ouden het hooft van een Oyevaer op den Schepter ook voor een zin- „ nebeelt van de Godtvruchtigheit afmaelden, (zie ons 5. Zinnebeelt van de Godt- „ vruchtigheit) wordende by die volkeren, naer de getuigeniſſe van *Plinius*, „ dit dier in groote waerde gehouden.

2. Zinnebeelt *van de erkentenis der Weldaet.*

Een aengenaeme jonge Dochter, gekroont met een krans van Jeneverbezien. Zy houd in de hant een grooten Spyker. Aen haer zyde ſtaen een Adelaer en een Leeuw.

„ Zy wort *jong* gemaelt, (gelyk in 't voorgaende Zinnebeelt) om dat de erken- „ teniſſe der weldaet niet moet veroudert noch vergeeten worden.

„ *Zy wort met een Jeneverkrans gekroont*, om dat het Jeneverhout nooit worm- „ ſteekig of vermolzemt is, zoo moet ook de dankbaerheit en de geheucheniſſe „ der weldaet nooit vergaen. Daerenboven de Jeneverboom (naer *Plinius* getuig- „ ſchrift) laet nooit zyn bladeren vallen. Zoo moet ook een ſterveling nooit de „ beweezen weldaden uit zyn geheucheniſſe verliezen of laten vervallen. Jae ge- „ lyk de bezien des Jeneverbooms gezegt worden de geheucheniſſe te verſterken, „ zoo geeft dit te kennen, dat men de ontfangen weldaden in een goede gedachte- „ niſſe moet opſluiten.

„ *De Spyker in de hant* heeft zyn toeſpeeling op het oude ſpreekwoort der vol- „ keren, *dat men de weldaet gehouden is als met een ſpyker in den want vaſt te hechten*; „ namentlyk zoodanig, dat men die niet verwaerlooze.

„ *Zy*

„ *Zy ſtaet tuſſchen* (c) *den Leeuw en* (d) *den Adelaer*, om dat beide die dieren by
„ de Ouden zinnebeelden waeren van het geduurig geheugen der ontfangen wel-
„ daden.

Aenmerking over deze Deugt.

De dankbaerheit beſtaet in het oeffenen van alle Chriſtelyke deugden, en in 't betrachten van goede werken. Deze deucht moet tweezins betracht worden; het ſchepzel is dankbaerheit ſchuldig

1. *Aen Godt.*

2. *Aen zyn evenmenſch*, die hem weldadigheit beweezen heeft. Zy moet geſchieden met het harte, met de tonge of mont.

De dankbaerheit *aen Godt* is een verplichting, waer toe wy door het Heilig Woort worden aengeſpoort. Gelyk *Paulus* aen zyn Coloſſenzers deze leſſe geeft, cap. 1:12. *Dat zy den Vader danken moeſten, die hen* (nevens den Apoſtel) *bequaem gemaekt hadde om deel te hebben in de erven der Heiligen in het licht.* En Efez. 5: 20. *Dankende altyt over alle dingen Godt den Vader, in den naeme onzes Heeren Jezus Chriſtus.* Dat is voor een Geloovigen een geeſtelyke offerhande aen Godt, die hem aengenaem is, en die hem ter heirbaen van heil en gelukzaligheit opbeurt. Gelyk in den 50. Pſalm, *Wie dankoffer offert, zal my eeren, en die zyn weg wel aenſtelt, zal ik Godts heil doen zien.* Dat een Geloovige zulk een dankbaerheit aen Godt ſchuldig is, en dezelve vereiſcht wort, leeraert ons *Paulus* Rom. 12: 1. *Ik bidde u broeders door de ontferminge Godts, dat gy uwe lichaemen ſtelt tot een levendige, heilige, en Gode welbehagelyke offerhande.* Θυσία *offerhande* beteekent zoo veel als *ſlachtoffer*, om dat daer door onze oude menſch als geſlacht en gedoot, en ons vleeſch daer door als het vuur der liefde verteert wort voor Godt. Dat zyn die Varren die wy opofferen op den altaer van Chriſtus oneindige waerdigheit.

En wat is 'er voortreffelyker ſieraet van een uitverkooren, als die dankbaerheit te oeffenen aen Godt? Waer blinkt hy heerlyker door uit, als in de erkentenisſe van zyn weldaet die hy ontfangen heeft? De oude volkeren hadden daerom altoos hun dank- en offerplichten, die zy den *Jehovah* in bloedige offerhanden en dankmaeltyden hebben opgedragen. Waer uit die vraeg zal gebooren worden by den Profeet Micha 6. *Waer mede zal ik den Heere tegenkomen? met brantofferen en met eenjaerige kalveren? Zoude de Heer een welgevallen hebben aen duizenden van rammen, en tienduizenden van olibeeken?* En in den 66. Pſalm: *Ik zal met brantofferen in uw huis gaen, ik zal u o Heere, myn geloften betaelen.* Het oude Iſraël moeſt den *Jehovah* dankzegginge doen voor alle de zegeningen die hy aen hun volbracht hadde, dat hy hen uit het gareel der dienſtbaerheit hadt geredt, in die akelige woeſtyne hun het leeven behouden, en in 't Lant dat hun belooft was ingevoert. Dat moeſten zy ten vertoog van dankzegging aen hunne kinderen vertellen, en den Naeneef geſtadig inboezemen. Daerom zegt de Kerk in den 78. Pſalm vers 3. *Wy weeten ze, en onze Vaders hebben ons die vertelt, wy zullen het niet verbergen voor hunne kinderen, voor het naevolgende geſlachte.* Tot een echt bewys hier van moeſten zy die werken van Godt verkondigen, zyn

lof vertellen, en hem de eere geeven van zyn wysheit, magt en goetheit, die in hunne verlossing was uitgeblonken. Voor al moest dit geschieden op hunne plechtige Hoogtyden, dewelke alle jaeren vastgestelt waeren als een vernieuwing van Godts zegeningen. Daer toe moest Israël voor den Heere verschynen, voor zyn aengezichte, om onder trompettengeschal aen dezelve te gedenken.

De Heidenen zelfs hebben deze deucht erkent, en nodig geschat, dat zy moest geoeffent worden aen hunne Goden, en medeschepzelen. *Laet ons gelooven* (zegt *Cicero*) *dat 'er geen eerlyker gemoet is, dan dat dankbaerheit oeffent aen de Goden en aen de menschen. Hier toe roepen ons alle weldaden, die wy ooit ontfangen hebben.* En op een andere plaets in zyn Brieven: *Dat komt zekerlyk met de rechtvaerdigheit overeen, dat men aen yder een dankbaerheit geeft voor de ontfangen weldaden.* En zelf vereischten zy een haestige en vaerdige dankbaerheit. Gelyk * *Ovidius* zingt, *dat de aerzelende dankbaerheit onaengenaem is aen het schepzel.*

Heziodus wil, naer de getuigenisse van *Cicero*, dat wy in de dankbaerheit de vruchtbaere Landen zullen naevolgen, dewelke zomtyts meer toebrengen dan zy ontfangen. De Heiden *Seneka* zegt ons, dat wy in het oeffenen van de dankbaerheit moeten opmerken *den tyt, de magt, en de toelachende fortuine.* † *Daer is niets zoo nootzaekelyk* (zegt hy) *en van meerder zorge, dan weldaden te oeffenen en dankbaerheit op te dragen.* Te meer, om dat zy erkenden, *dat de zegeningen en de beloningen van de Goden op hun nederdaelde.* Gelyk * *Virgilius* wil:

Dii (si qua est cælo pietas, quæ talia curet)
Persolvant grates dignas & præmia reddant
Debita.

De Heidenen zeide dat 'er geen grooter Schrikdier van de aerde getorst wiert, als een Ondankbaere: *Nil homine terra pejus ingrato creat*, dat is, *de aerde brengt niets boozer voort, als een ondankbaer mensch. Seneka* zeide, *Omnium vitiorum maxima ingratitudo, quia omnia nequitiæ semina in se habet*, dat is, *de ondankbaerheit is de grootste van alle zonden, dewyl zy in zich heeft de daden en beginzelen van alle ongerechtigheit.*

De Persianen (naer het verhael van *Xenofon*) straffen de ondankbaerheit op een byzondere wyze; dewyl zy oordeelden dat een ondankbaere noch Godt, noch Vaderlant achtte. Daerom meende † *Aristoteles* dat 'er niets meerder verouderde, als een verkreegen weldaet. Van de *Egyptenaeren* wort getuygt, dat zy niet alleen dankbaer waeren aen Godt, maer ook aen de menschen en beesten zelfs, daer zy eenig goet van genooten hadden. Die van *Atheenen* hadden een wet, dat alle ondankbaere kinders mochten verstooten worden, en onterft. De *Arabieren* hadden een spreekwoort, *Hy verliest de ontfangen weldaedt, die ze niet erkent met een dankbaer gemoet. Cicero* in zyn redenvoering tot den Roomschen Raet, zeide, *Gelyk ik wensche bekroont te zyn met alle deugden, zoo is 'er niets daer ik meer naer trachte, als dankbaer te zyn; want deze deucht is niet alleen de grootste, maer de moeder*

* *Lib.* 3. *de Ponto.* † *Lib. de Beneficns.* * *Lib.* 2. *Æneid.* † *Lib.* 1. *Pædag. Cyr.*

der van alle deugden. Cyrus, Koningk der Perzen, bemerkende dat *Jezaias* 200 Jaeren voor zyn geboorte van hem vooruitgezien hadde, was zoo dankbaer, dat hy een gebodt gaf, dat de Jooden die te Babel en elders in zyn Ryk gevangen waeren, vry naer Jeruzalem zouden wederkeeren, en de ſtadt en den tempel herbouwen. Den Koningk *Alexander* te Jeruzalem als verwinnaer ingehaelt, wert bekent gemaekt dat *Daniel* de Profeet voorzegt hadde, dat *de Koningk van Griekenlant* zoude *Monarch* worden *van Perſie*, waer uit hy hoope hadde dat hy de *Perzianen* overwinnen zoude. Des vereerde hy, wegens die hoope, aen den Hoogepriеſter *Jaddus* en andere Prieſteren, heerlyke geſchenken. Hy liet *Jeruzalem* haer eigen rechten behouden, en ſchonk den Jooden zeven jaeren vryheit van alle ſchattingen. *Seſoſtris*, Koningk van Egypten, uit den brant van zyn Paleis gerukt, daer hy ſlapende vol gevaer was, gingk aenſtonts naer den tempel, en voldeedt zyn beloften aen de Goden toegezegt. Als *Auguſtus* in een Draegſtoel gevoert, bemerkte dat een zyner dienaeren door den blikzem verzengt en gedoot was, en hy beveiligt, deedt hy een ſchoonen tempel bouwen ter dankzegging aen de Goden. Gelyk ook de *Romeinen* hunne tempels hadden ter eere van de Goden, als zy van een woedende peſt verloſt waeren.

De Geſchichtſchryver *Cælius* in zyn Outheden, tekent aen van *Alexander den Grooten*, dat hy gewoon was te zeggen, *A nemine ſe unquam benignitate fuiſſe exſuperatum:* dat is, *dat hy van niemant in weldadigheit was te boven gegaan, of overwonnen.* Wy vinden twee deftige gelykeniſſen aen deze deucht toegepaſt van de oude volkeren. *Gelyk de glorie* (zeggen zy) *of de eer, meeſt naeſtreeft den genen die ze ſchuwt, zoo ook de vrucht van een ſchoone weldaedt volgt die geene het meeſt, die de belooning tegenſtreeft.* Nog eens, *Gelyk de vochtigheeden der aerde, van de zon opgetrokken zynde, in reegen veranderen, en weder tot de aerde keeren, om ze vruchtbaer te maecken, zoo keeren de weldaden weder tot den geenen, van wien zy zyn opgeklommen.*

Laet ons derhalven weder tot de voorbeelden overſtappen van die edelmoedige volkeren, welke dit in de dankbaerheit beſchouwt hebben en erkent. Want de Veltoverſte * *Thezeus* behouden uit Kreta wederkeerende, betaelde zyn geloften aen *Apollo*; en voor de tweedemael wederkeerende met zegeprael, bouwde hy een tempel ter eere van *Diana*, welke Godinne hy daer voor zyn dankbaerheit opdroeg. De Grieken zoo wel als de Romeinen, (als wy boven zagen) wanneer zy van een zwaere peſt of ziekte geneezen en verloſt waren, gaven een tafereel in den tempel van *Æſculapius*, daer op gegraveert ſtont van wat quaelen zy herſtelt waren. Wanneer *Julius Cæzar* zyn vyanden in Vrankryk geſlagen hadde, dankten de Romeinen den Goden 15 dagen lang. De oude volkeren hadden ook de gewoonte, dat zy door belooningen deze dankbaerheit volbrachten. Daerom hadden zy veel ſteenen opgerecht met deze letteren V. S. dat is, *Votum Solvit*, *hy heeft zyn beloften voldaen.* Ook zomtyts met deze letteren V. S. L. M. dat is, *Votum Solvit Lubens Meritoque*, *hy heeft zyn beloften gewillig en op een billyke wyze voldaen.* Als *Nikanor*, vrient van *Ariſtoteles*, zieltoogde, beloofde *Ariſtoteles* een eerzuil aen *Jupiter* en *Juno* op te vyzelen. En ſchoon *Ariſtoteles* eerſt den geeſt gaf, droeg hy echter zorge in zyn nalatenſchap, dat die evenwel zoude worden opgerecht. Den Egyptenaeren

* *Pauſan. in Cor.*

tenaeren heugde de weldaedt van den vogel Ibis, die van de dankbaerheit een zinnebeelt was. Deze Vogel zuiverde het Lant van vergiftige ſlangen, die hy opat. Waerom de Egyptenaers hem ten vertoog van dankerkenteniſſe als een Godt geëert hebben, en hem aengebeden. Deze Vogel *Ibis* onthieldt zich aen de rivier den Nyl. De eiers der ſlangen waeren een goede ſpyze voor zyne jongen. *Plinius* teken aen omtrent deze vogels, dat zy zich in meenigte zamenpaeren, om de vliegende ſlangen, die uit *Æthiopie* of Morenlant overquamen, te beſtryden, en te vernielen. *Ælianus* teekent aen, dat als de Jagers dezen Vogel met gewelt uit Egypten voeren, hy zich wreekt met zich uit te hongeren en te dooden, om dus den Jageren het voordeel te ontrukken.

* *Pierius Valerianus* zegt, *dat de hont van zommigen geſchat wort als een zinnebeelt van de geheugeniſſe der weldaet, of van een die een weldaet ontfangen heeft, om dat de hont nooit een weldaet, van zyn meeſter ontfangen, zoude vergeten.*

(a) *De hemelſtrael die het Vrouwebeelt* (in 't 1. Zinnebeelt van de Dankbaerheit) *omluiſtert, beduit dat alles goets van boven komt, en dat men alle zyn weldaden van Godt moet afwagten, gelyk zy daerom den arm ook om hoog houdt.* Dit is een gebaerde en betrachting die het ſchepzel paſt, dewyl het Godt moet kennen als de bronne van alles goets. Zekerlyk het ſchepzel heefr niet te denken, dat het iet heeft van zich zelfs. Het bevroede niet dat Godt het door zyn weldaden maer overhantreikt dat het hebben moet, neen, maer dat alles dat het ontfangt, nederdaelt uit de grootheit van de Goddelyke Algenoegzaemheit. Daer uit ſpruit dan een rechtvaerdige dankbaerheit, een gevoelen van kleinheit en nederigheit. Dat doet den menſch *den beeker der dankzegginge opneemen, en zyn gelofte betaelen.*

De billykheit en de reeden vereiſchen, dat de menſch zyn oog op Godt veſtigt in zyn weldaden, en die met wederliefde vergelt. De gunſte van dien menſchlievenden Bontgodt verplicht hem hier toe, want hier door doet hy zyn eige eere en heerlykheit beſt uitſchitteren en vergrooten. Daerom kan geen grooter inzicht hem noopen tot de liefde en weldadigheit, en tot de dankbaerheit, als zyn eige glorie.

(b) *De Oyevaer* (in ons 1. Zinnebeelt van de Dankbaerheit) *is een zinnebeelt van de dankbaerheit en geheugeniſſe der weldaet.* Daerom zegt *Epifanius*, dat de *Oyevaers*, als zy oudt geworden zynde, hun voetzel niet meer kunnen erlangen, van hun jongen zorgvuldig gevoed worden, als een bewys van dankbaerheit aen de Ouders. Ook zegt men dat de jongen hunne Ouders, in ouderdom, dragen, wanneer zy niet meer vliegen kunnen. Zy ſpyzigen hen ook blint geworden zynde, naer de getuigeniſſe van *Ælianus*. *Munſterus* zegt, dat de Oyevaer onder de Egyptenaers zoo groot geſchat is, dat iemant hem ombrengende, 't zy onverhoets, 't zy moedtwillig, zonder genade ſterven moeſt. Dit was de reeden dat de *Oyevaer* by de Egyptenaers wiert heilig geſchat, en by hen aengebeeden, om dat zy hunne Ouders dus opvoeden. De *Oyevaer* wert by de Romeinen genaemt een *avis pia, een vroome vogel. Plinius* en *Ariſtoteles* gewagen van de dankbaerheit dezes vogels, en de liefde tot zyn jongen. Hy wert echter outstyts by de Hebreeuwen onder

* *Lib. 5.*

onder de onreine vogels geſchat. In 't Hebreeuwſch חסידה *chaſida*, *goedertieren*, *godtvruchtig*. Om dat deze vogel goedertieren en weldadig is tegens den menſch, en (als boven) tegens zyn Ouders.

De Geſchigtſchryvers verhaelen wondere zeltzaemheeden van de Oyevaeren. Zy zouden uit onze landen trekkende en over zee vliegende, een ſoort van een ryksdag of vergadering houden, hunnen heirtoght monſteren, en ſtraffen oeffenen: 't welk verricht zynde, zouden zy op zeekere uur met elkander wegvliegen. Gelyk zy ook in Azie op een ruime plaets zouden zaemen koomen, en die daer laetſt aenkomt, of te laet, zouden zy verſcheuren en daer mede wegvliegen.

(c) *De Leeuw* (in ons 2. Zinnebeelt van de erkenteniſſe der Weldaet) *is een zinnebeelt van de dankbaerheit*, om dat de Geſchichtboeken verſcheide blyken van deze deucht in dat dier aenteekenen. Onder andere verhaelt ons *Ælianus* de gebeurteniſſe van *Androklus*, een Lyfeigen in *Afrika*, die een Leeuw een ſpitze doorne uit den voet gerukt hebbende, drie jaeren in de woeſteny (waer hy de toorn van zyn Heer ontdooken hadde) van hem onderhouden, en met wilt braet verzorgt was. Doch deze Lyfeigen zich met zyn Heer willende verzoenen, wert van hem aengeklaegt voor den Keyzer, en van dien ter verſcheuring der Leeuwen gedoemt; en juiſt voor dezen dankbaeren Leeuw, die mede gevangen was, geworpen. Dit dier wert ſtraks *Androklus* kennende, deedt hem vrientſchap, en beſchadigde hem niet alleen geenzins, maer verſcheurde zelf een Luipaert, die hem wilde aengrypen. Waerom hem van den Keyzer het leeven wert geſchonken. Dus wert die teedere daedt van dankbaerheit zeer edelmoedig erkent. Een ander bewys van *dankbaerheit* ſchryft ons *Plinius* van *een Leeuw* aen eenen *Elfi*, geboortig uit het Eilant *Samos*, die eenen Leeuw, die greetig van een roof gegeeten hadde, een been, dat hem het eeten belette, van tuſſchen de kaeken en tanden uithaelde; waerom hy deze *Elfi* ook van alles verzorgde, en zich zeer dankbaer tegens hem vertoonde. *Elfi* was niet min dankbaer; want in zyn gevaer den *Godt Bacchus* hebbende aengeroepen, en dus geredt, rechtte hem ter eere een tempel op in 't Eilant *Samos*. *Textor* tekent aen, dat *Makarius* de blinde jongen van een Leeuwin ziende gemaekt hebbende, zy een aental van beeſtenvellen voor zyn hutte of wooning bracht, ten bewys van dankbaerheit. Zie breeder van den aert der Leeuwen in 't XVI. Zinnebeelt van de Ootmoedigheit.

(d) *De Adelaer is een zinnebeelt van de dankbaerheit* (in ons 2. Zinnebeelt van de Dankbaerheit) naer 't verhael van *Ælianus*; want als een Maeijer aen een fontein wilde drinken, en een ſtryt zag tuſſchen een Adelaer en een ſlang, waer in de Adelaer zoude overwonnen zyn geworden, dewyl de ſlang zich reets om hem geſtrengelt hadde, tradt hy toe, en ſloeg de ſlange met zyn zeize van elkander, dus den Adelaer verloſſende uit het gevaer. Dit erkende de Adelaer met deze dankbaerheit, dat hy de kruike des Maeijers, waer uit hy drinken wilde, uit de hant ſloeg, om dat het fonteinwater door het venyn der ſlange vergiftigt was; gelyk bleek aen zyn metgezellen die daer uit gedronken hebbende, alle door het vergif het leeven verlooren.

Men verhaelt nog van eenen Arent, door een Jongkvrouw in de ſtadt Seſtos op-

gevoedt, die zich zoo dankbaer tegens haer vertoonde, dat hy veel gevogelte en wiltbraet haer toebracht. En deze Jongkvrouw geſtorven, en naer dies tyts gewoonte verbrant zynde, heeft zich deze Arent in de vlamme geworpen, en met zyn weldoenſter laten verbranden.

* *Plinius* tekent aen, dat als *Livia Druſilla* getrouwt was aen den Keizer *Auguſtus* een Arent, zoo als zy in de open lucht zat, een witte henne uit de lucht in haer ſchoot wierp, die een lauwertak in den bek hadde, welke geplant verſcheide lauwerboomen heeft uitgeleevert, die by de Romeinen in een groot aenzien gehouden, en dierbaer geſchat zyn.

De Arent wort gezegt de Koningk te zyn der vogelen. Waerom de Poëeten hem aen den Oppergodt *Jupiter* hebben toegepaſt. Ook om dat hy alle vogelen was overtreffende. Hy vormt naer de getuigeniſſe van *Plinius* en *Auguſtinus*, zyne neſten op hooge plaetzen en klippen. Dat ons ook in de H. Schrift beveſtigt wort door Job, cap. 39: 30. *Dat de Arent zyn neſt maekt in de hoogte, hy vernacht in de ſteenrotze op de ſcherpte der ſteenrotze, en der vaſte plaetzen.*

De Arenden zyn outstyts aen de Koningen toegewydt, en wegens hunne ſnelheit een afbeeltzel van den ſnellen ſpoet hunner zielen naer den hemel; gelyk op verſcheiden Penningen der Roomſche Keizeren by de Romeinen gemaelt ſtaet, als die van *Auguſtus*, waer op een Arent wort afgebeelt, zittende op een bal, als of die hem zoude opvoeren, boven het hemelſch uitſpanzel, met dit Opſchrift:

DIVI AUGUSTI, *van den vergoden Auguſtus.*

En aen de andere zyde:

CONSECRATIO (zoo veel als) *hem toegewydt.*

In de Gedenkpenningen van *Antoninus Pius*, zien wy den Arent verſcheidentlyk; dan eens met een blikzemſtrael omringt, dan eens *Antoninus* zelf tuſſchen zyn vlerken hemelwaert voerende, dan het bedde van zyn ſlaepkamer in den hemel opdragende, met dit Opſchrift:

CONSECRATIO, *Toewying.*

Op een ander van zilver ſtaet aen de eene zyde het ſchoone aenzicht van *Antoninus*, met dat Opſchrift: DIVUS ANTONINUS, *de vergoode Antoninus.* En op de zyde een Arent, zittende op den omtrek van een ronden altaer, met het Opſchrift: CONSECRATIO, *toewying.* Op den Gedenkpenningk van *Hadrianus* vint men den Keizer afgebeelt, die een Schepter van den Arent ſchynt te ontfangen, als of hy het Ryksgezag van *Jupiter* ontfangen hadde; het geen uit het Opſchrift eenigzins ſchynt bewaerheit.

PROVIDENTIA DEORUM.

Dat is:

De voorzienigheit der Goden.

Nare

* *Lib. 5. c. 30.*

Naer de getuigeniſſe van zommigen, zoude de Arent zyn vleugelen vernieuwen: out geworden zynde, en zyn gezicht verduiſtert zynde, zich driemael om hoog begeeven, en zyn vederen en gezicht ſcherpen tegens de zonne; dan zich nederwaert begeeven, en duiken in de fonteine *Semoch*, en dus weder jong worden. In den 103. Pſalm hooren wy gewaegen *van een vernieuwing der krachten in den Arent.* Wat aengaet weder jongk te worden, eenigen hebben verdicht, dat hy oudt geworden zynde, als zyn bek krom gewaſſen is, dien afſtoot tegens een rotze, en weder een nieuwen erlangt om zyn roof te verſcheuren, dat hem met den ouden onmogelyk was. Hy is zeer ſcherp van gezicht, en zeer ſterk, zoo dat hy tegens de zonne kan opzien met opene oogen. Deze vogels gewennen hunne jongen ook allengskens hier toe, willende hen anders niet opvoeden. Zeer ſcherp zyn de Arenden ook van reuk. Want *Plinius* zegt, dat zy een doot aes twee of drie dagen reizens ver kunnen ruiken.

De Arent was outstyts by de Romeinen hoog geſchat, en van groot ontzag. Zy droegen de Arenden in hunne Veltteekenen. Want * *Marius* (naer de getuigeniſſe van *Roſinus*) de andere Veltteekens vernietigt hebbende, heeft den Arent voor Veltteken gebruikt. *Plinius* zegt, dat elk Legioen een Arent tot haer Veltteken hadde, het welk wert opgeſtooken als het leger in optoght en aen 't beweegen was. Deze Arenden waeren in hunne Velttekenen van goudt, zilver, of andere ſtoffen gemaekt. Zy werden ook gedragen voor of in 't midden der Keurbenden. Welke bezoldeling dezelve droeg, hadt den naem van Arentdrager of Arentdrig.

De Krygs-Arent wert by de Romeinen (naer de getuigeniſſe van *Tacitus*) als een Godtheit geëert. *Valerius Maximus* noemt die Arenden *Sacratas Aquilas*, *geheiligde Arenden.* *Seneka* zegt ons ook, dat de Grieken, de Trojanen, en voornamentlyk de Perzen, den Arent voor hun krygsteeken gehouden hebben. Met hem ſtemmen ook *Xenofon* en *Kurtius.* De Krygsbenden zelfs werden met den naem van Arenden by de Romeinen begiftigt. En nooit waeren zy droeviger (zegt ons *Florus*) dan, wanneer een van die Veltteekenen verovert wierd.

De Arenden zyn Zinnebeelden van verſcheiden Perſoonen en Zaeken, als van *Chriſtus*, zyn *Apoſtelen*, de *Leeraeren* en de *Geloovigen.*

* *Antiq. Rom.*

XXIII. ZINNEBEELT.

Van de Kuisheit, Eerbaerheit, en Schaemte.

EEn Vrouw met neergeslagen oogen. Zedig. In 't wit gekleedt. Het aengezicht met een sluier bedekt. In de eene hant houdt zy een Armelyn, in de andere een Zift vol water.

„ *Zy is met neergeslagen oogen* gemaelt, als een kenteeken van haer eerbaere schaem-
„ te, dewyl dartele oogen, die in 't hooft zwieren, gemoetsaendoeningen op-
„ geeven, die oneerbaer zyn. Want de Poëten zeggen, *dat de min of de liefde*
„ *door de oogen in 't harte opgaet.*

„ Zy is *zeedig* geschetst, om dat zulks een vertoog is van een eerbaer gemoedt,
„ en geen lichten aert, gelyk die anders doorstraelt in het wulps optooizel der
„ lichtvaerdige.

„ Het *zeedig kleedt* derhalven beelt af een kuische ziel, zoo wel in- als uitwen-
„ dig eerlyk.

„ *De witte kleedy* drukt af een blank geweeten, dat een zuivere en eerbaere
„ ziel draegt, en een gereinigt harte.

„ (a) *Het aengezicht dat de sluier bedekt*, maelt af de verberginge van onreine
„ gezichten en voorwerpen; jae dat zy schaemachtig is, en geen oorzaek geeven
„ wil tot ontucht. Dat noemt *Tertullianus een borstwapen voor vreeze en schande*,

„ *een*

„ *een harnas van eerbaerheit, een bolwerk van zeedigheit, een muur voor het vrouwe-*
„ *lyk geſlacht, waer in een anders oog niet gaet weiden.*

„ (b) *De Armelyn in de eene hant*, beduit dat zy zich zeer naeuwkeurig wacht
„ van onzuiverheit, waer van dit dier een zinnebeelt is; om dat het zyn ſneeuw-
„ witte bont willende bewaeren, liever de doot kiezen zal, als zich door het ſlyk
„ begeeven, of zich beſmetten. Zoo poogt ook een Eerbaere, ſchoon ten koſte
„ van haer leeven, zich rein te houden.

„ (c) *De Zift vol waters* beelt af de gedachteniſſe der Veſtaelſche Maegden,
„ die hare kuisheit voor de weerelt willende vertoonen, water op een Zeeve goo-
„ ten, dat zy daer in behielden.

2. Zinnebeelt *van de Eerbaerheit en Kuisheit, of Reinheit.*

Een Vrouw in 't wit gekleedt, houdende in de ſlinkerhant een witte Lelie. Op de borſt is een Zon gemaelt. Met de rechterhant ſtrooit zy eenig zaet op de aerde, daer een witte Haen naer pikt.

„ Het *witte kleedt* en (d) de *witte Lelie* maelt af de reinheit des leevens, gelyk
„ de witheit het reine en zuivere afdrukt, als meermael getoont is. Inzonderheit
„ *de witte Lelie* is een zinnebeelt van de volmaekte zuiverheit.

„ *Zy is met de Zonne op de borſt gemaelt*, om dat, gelyk de Zon de weerelt
„ verlicht en verheerlykt, alzoo ook een reine en zuivere ziel, de kleine wee-
„ relt, den menſch, verlicht. En gelyk de Zonne onderduikende, een ake-
„ lige duiſterniſſe aenkomt; zoo ook daer deze glans van een zuiverblinkende
„ ziele in het ſchepzel ontbreekt, is het niet als enkel duiſterniſſe in het
„ harte.

„ *De witte Haen, die naer het gezaeide op de aerde pikt*, beduit (naer het verhael
„ van *Pierius*) by de Ouden de zuiverheit des levens. Want *Pythagoras* zoude
„ zyn Leerlingen belaſt hebben, den witten Haen te voeden; dat is, naer hun
„ ſpreekwoort, *de zuiverheit te betrachten*. En *Sokrates*, wanneer hy ſterven zou-
„ de, liet by zyn uiterſten wil aen *Æſculapius* een Haen nae, volgens het verhael
„ van *Plato*. Waer mede die Natuurkundige wilde betoonen, dat hy aen de Go-
„ den zyn ziel zoo rein en zuiver weder gaf, als hy die eerſt ontfangen hadde.

Aenmerking over deze Deugt.

De kuisheit en *eerbaerheit des levens* beſtaet voornamentlyk daer in, dat de gedachten van onze ziele, en de poogingen onzes lichaems moeten rein zyn. Dat men zich wapent tegens alle vuile en vleeſchelyke gedachten. Dat men vervult is met ſchaemte, niet alleen in den huwelyken ſtaet, maer ook buiten het huwelyk.

In den huwelyken ſtaet moet het bedde onbevlekt bewaert worden, en daer in niets dartel en ongebonden zyn, dewyl het huwelyk is ingeſtelt om een heilig zaet te zoeken.

Buiten den huwelyken ſtaet dienen wy eerbaer te zyn in onze gebaerden, in kleedingen, matig in ſpys en drank, op dat het vleeſch niet tot dartelheit en oneerbaerheit worde aengeprikkelt; altoos denkende, dat onze lichaemen moeten zyn tempelen des H. Geeſts, om die zuiver te bewaeren, zoo dat Godt daer in kan woonen, die heiligen door zyn geeſt, verſieren met de pronkſieraden van werken van heiliging. Daerom is 't kuisheit dien tempel des lichaems rein te houden, noch te bezwalken door den rook van welluſten des leevens, en dus geenzins het den duivel op te offeren, maer Gode.

De ſchaemte is de echte zuſter der *kuisheit* of haer metgezellinne, zegt *Ambrozius*, door welker gezelſchap de kuisheit veiliger is. Zy is een metgezellinne zelf van alle deuchden. Dan blinkt de ſchaemte uit, wanneer een ſchepzel iets begaen heeft dat ſtrydt tegen de eere: wanneer het de Goddelyke en menſchelyke wetten heeft vertreeden. De ſchaemte dan ontſtaet daer uit, dat wy ons in het oneerlyke ſchandelyk vergreepen hebben. Waerom *Paulus* vraegt aen de Romeinen, cap. 6: 21. *Wat vrucht dan hadt gy toen van die dingen, waer over gy u nu ſchaemt?* En opmerkelyk zegt het boetvaerdig volk by Jeremias, cap. 31: 19. *Zeekerlyk naer dat ik my zelfs ben bekent gemaekt, heb ik op de heupe geklopt, ik ben beſchaemt en ſchaemroot geworden, om dat ik de ſmaetheit myner jeucht gedragen hebbe.* *Ambrozius* zegt, *de ſchaemte is een ſchoone deucht, en een zoete genade, dewelke niet alleen beſchouwt wort in de daeden, maer ook in de redenvoeringen; want het geene in ons harte verborgen is, wort dikwils door de woorden ontdekt.* Door de ſchaemte dan wort onze ſtem ingehouden, om niemants ooren te ontſtichten. * *Plautus* zegt, *Decet adoleſcentem eſſe verecundum*, dat is, *Het betaemt een jongelingk (inzonderheit een jongkvrouwe) ſchaemachtig te zyn. Wat is aengenaemer* (zeide *Bernardus*) *dan de ſchaemte, welke een ſchoone zeedepaerel is voor een jongelingk? Cicero* erkende de ſchaemte *als een wrackſter van alle ondeugden, het oneerlyke vliedende.* Waer op zeekerlyk een groote lof volgt. Hy zegt van de ſchaemte, *dat zonder dezelve niets eerlyks, niets welgevalligs zyn kan.* *Diogenes* noemde de ſchaemte, *de aengenaemſte en ſchoonſte verwe.* Hy antwoordde aen een Jongelingk die ſchaemroot wert, en zich daer over ontzette, *zyt wel gemoet myn zoon, uwe ſchaemte is de verwe der deucht.* Daer de kuisheit en ſchaemte is verlooren, daer is noch Godtvrucht noch zeede, noch trouwe in het ſchepzel. Dat wiſt † *een Heiden, Periere mores, jus, decus, pietas, fides, Et qui redire neſcit, cum perit pudor.* En waerom is toch de ſchaemte dus by Chriſten en Heiden heerlyk geſchat? Wy kunnen denken, om dat anders in het ſchepzel de ſchande zyner boosdaden en vergrypingen bedekt blyft, en het verhart in het quaede, poogende dat te verdonkeren voor het oog des menſchen. Dit maekt iemant ſtout, en wapent hem met een ſtael voorhooft, waer op de ſchaemte niet kan ſtant grypen; en dus ſtort hy ylings in het verderf zyner zeeden. § *Plautus* zegt, *Nam ego illum periiſſe dico cui quidem periit pudor*, dat is, *Hy gaet verlooren die de ſchaemte verlooren heeft.*

Uit deze ſchaemte en eerbaerheit volgt ook nootzaekelyk een reinheit des levens, een reinheit in handel en wandel, wraekende de beſmetting van 't vleeſch. Daer door *doodt de menſch zyn leeden die op aerde zyn.* Hy koeſtert niet die leeden die hem tot

* *In Amphit.* † *Seneka.* § *In Bacchid.*

tot onreinheit en verwerpinge der heiliging aenlokken, maer hy beneemt die hun kracht. Reinheit in dit leeven, wort hooglyk van Godt geëiſcht. Zeker niemant dorſt outstyts onrein zynde, tot Godts tempel naderen, of tot den altaer, op ſtraffe des doots. Wanneer der Jooden Hooftprieſter zich des nachts voor den Verzoendag in den droom ontreinigt hadde, dorſt hy op dien Verzoendag niet ingaen in het Heilige der Heiligen; waer toe hy een tweeden Prieſter hadde, die hem dan in den dienſt verving. * De Jooden zeggen, dat de jonge Prieſters eenen Prieſter, die diende in zyn onreinigheit, trokken buiten den Voorhof, en zyne herſſenen vermorzelden met ſtokken. Dit wiſten de Heidenen zelfs, dat niemant onrein tot de tempelen der Goden of Godinnen moght opgaen. *Julius Pollux* zegt, dat niemant in den tempel of het Heiligdom van de Godinne *Ceres* (te *Eleuſis* in *Attika*) moght ingaen, die met eenige ſchelmſtukken was bezoetelt, dewyl 'er uitroepers waeren, die met een klaere en krachtige ſtemme uitſchreeuwden, ἔλας ἔκας ὅσις ἀλιτρὸς, dat is, *verre van hier, verre van hier die onrein is*, of *die met ſchelmſtukken beſmet is.* Waerom *Nero*, als hy door Grickenlant reisde, tot deze Heiligdommen van *Ceres* niet dorſt naderen, wetende dat hy met gruwelyke boosdaden bezwangert was, en vreezende derhalven de zichtbaere ſtraffen. Daerom pleegen ook de Heidenſche Prieſters zich altoos te reinigen eer zy hunnen Godtsdienſt verrichtten. Zy dorſten ook de altaeren van hunne Goden nooit met ongereinigde handen aengrypen. Daerom zegt *Hector* by † *Homerus*, *Maer ik vreeze Godt zwarten wyn te offeren met onreine handen. Plautus* zegt, *Dat als zy offerbanden doen, zy altyt water eiſchen.* De oude Romeinen hadden een wet, *Komt rein en kuis tot de Goden.* De Egyptiſche Prieſters hielden de reiniging als een zaeke van godtvrucht. Dewyl niemant derhalven zonder gewaſſen handen tot de Heiligdommen dorſt naderen, zoo weigerde § *Æneas* ook de heiligheeden aen te raeken, zonder die gereinigt te hebben. Om dat hy eerſt kortelyk uit den ſtryt gekoomen was, achtte hy het een ſchendaet de Huisgoden aen te roeren, eer hy zich met levend water gewaſſchen hadde. Dus ſpreekt hy by *Virgilius* in het 2. boek:

Tu genitor cape ſacra manu, patrioſque penates.
Me bello e tanto digreſſum, & cæde recenti
Attrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero.

Dat is naer Vondels vertalinge:

Vader,
Aenvaert nu heiligdom, en haertgoôn in uw' arm.
Het waer een gruwelſtuk, indien ik, verſch en warm
Uit zulk een ſchrikkelyk gevecht en moort gekomen,
Dit roerde en aenraekte, eer ik water heb genomen
Uit eenen verſchen vliet, en affpoel' bloet en vlek.

En *Homerus* in zyn Iliade, zegt:

Χερσὶ δ' ἀνίπτοισι Διὶ λείβειν αἴθοπα οἶνον
Ἀζομαι· οὐδὲ πὴ ἔστι κελαινεφέι κρονίωνι.
Αἵματι καὶ λύτρῳ πεπαλαγμένον ἐυχετάασθαι.

Dat

* *Zanhedr. cap. 9.* † *Iliad. 2.* § *Virgil. Lib. 2.*

Dat is:

Den wyn voor Jupiter met ongewaſſchen handen
Te plengen paſt ons niet beſmet met bloet en moort.
Ons wenſch en ons gebedt zou blyven onverhoort.

Zoo dat de Ouden meenden, dat deze zuivering zoo wel de ſmette van de ziele als van het lichaem afwaſchte, dan namentlyk, als iemant zyn handen of lichaem naer den moort en de nederlaeg in de rivier gereinigt hadden. Want die was aenſtonts weder zuiver geworden. Daerom ſchryft * *Antiklides* aldus: ἔθος ἦν, τοῖς παλαιοῖς ὅπος καὶ ὑπὸ ἀκμάζει ὅταν ἢ φόνον ἀνθρώπων ἢ καὶ ἄλλας σφαγὰς ἐποίσν, ὕδατι ἀεννάωτας χεῖρας ἀπονίψλειν ἐις τὸ μιάσμαλος κάθαρσιν.

Wy vertolken den zin aldus:

Want daer was een gewoonte by de Ouden, die nu noch wort opgevolgt, dat die een moort of dootſlag aen de menſchen of andere dieren begaen hadde, zyne handen door het water van een fonteyne afwaſcht, tot zuivering der begaene ſchennis.

Daerom ook geboodt *Heziodus*, *dat'er geen heilige oeffening ter eere der Goden behoorde te geſchieden, eer des morgens de handen gereinigt waeren.* Daerom ſchryft hy:

Μηδέποτ' ἐξ ἠϊόος δὶ λείβειν ἄιθοπα οἶνον
Χερσὶν ἀνίψλοισι, μηδ' ἄλλοις ἀθανάτοισι.

Dat is:

Gy zult aen Jupiter nooit offren rooden wyn,
Eer uwe handen in den ſtroom gezuivert zyn.

Sokrates vermaende de Jeucht, dat zy deze drie dingen hadden in acht te nemen:

1. *Voorzichtigheit in 't gemoedt.*
2. *Stilzwygentheit in de tonge.*
3. *En eerbaerheit en ſchaemte in 't weezen.*

De Heidenen hebben *de Kuisheit* als een Godinne geëert, en dat onder die twee naemen van *Patricia* en *Plebeia.* Niemant vermoght haer tempel intreeden, als die *eens* gehuwt geweeſt hadde. Op haer altaer hadt niemant recht om te offeren, als een Vrouw van bekende en doorſlaende kuisheit, en die aen een Man getrouwt geweeſt was.

De Spartaners werden zeer geroemt van wegens hunne kuisheit en eerbaerheit. Daerom zeide de Overſte *Geradas* by *Plutarchus*, *Hoe zoude te Sparta een onkuiſche kunnen gevonden worden, daer de rykdommen, de dartelheden, en pronk des levens en lichaems aldaer een ſchande is, en daer de ſchaemte en de zedigheit voor den grootſten lof gehouden wort?* Wanneer de Romeinen hunnen Godtsdienſt pleegden voor de Goede Godinne, *Bona Dea*, lieten zy niet toe dat de vrouw een ſchildery van een man aenzage. De Grieken lieten niet toe dat op een gaſtmael, dat wel luſtig zyn zoude, de vrouwen tegenwoordig waeren. *Fauna* zag nooit een ander man, dan aen wien zy gehuwt was, uit ſchaemte. Daerom wert zy van de *Athenienzers* nae haer doot als een Godin geëert. De Leerlingen van *Pythagoras* moeſten in hunne bevor-

* *Lib.* 74.

bevordering plechtelyk zweeren, dat zy zich zouden onthouden van alle oneer en welluſten. *Plato* wilde dat alle oneerbaere Boeken der Dichteren zouden verbrant worden, dat men de Boeken van *Homerus* zelfs zoude verbieden, om dat die bezwangert waeren met veele oneerbaere uitdrukkingen. En bemerkende dat hy in zyn jeucht zelf veel geſchreeven hadde, dat met de eerbaerheit niet overeen quam, wierp hy die Schriften in de vlamme.

Plinius en *Valerius* ſchatten zeer hoog de kuisheit en eerbaerheit van eene *Sulpitia* en *Klaudia*. *Livius* en *Plutarchus* melden ons van *Scipio den Afrikaner*, dat hy maer 24 Jaeren out, als hy Karthago overwonnen, en een ſchoone dochter uit het geſlacht der Celtiberen gevangen hadt, ondertrouwt met een voornaem Edelman, de Ouders by zich ontbooden hebbende, deze dochter aen den Bruidegom ongeſchonden overgaf; en het geen hy tot een rantzoen zyner ſchoone gevangene ontfangen hadde, haer vereerde tot een morgengaef. Door welke edelmoedige daedt de Celtiberen bewoogen werden zich den Romeinen te onderwerpen.

Sabellinus teekent aen van *Alexander den Grooten*, dat hy gevangen hebbende de huisvrouw en dochters van *Darius*, de ſchoonſte vrouwen van dien tyt, dezelve niet wilde aenſchouwen, om niet in ontucht te worden ontſteeken. *Schandelyk zoude het zyn, zeide hy, dat die geen, die de mannen overwonnen hadde, zich zoude laeten overheerſchen van de vrouwen.* Noch een blyk van kuisheit geeft ons de Outheit op van dezen *Alexander*; namentlyk, dat hy in Illyrie gekoomen, een vrouw van een zeltzaeme ſchoonheit zag, en van zyn gunſteling *Hefeſtion* aengedrongen dezelve tot zich te neemen, hem ſtraf genoeg te gemoet voerde: *Zoude het geen ſchenniſſe geacht worden in ons, dat wy, die de ontucht in anderen ſtraffen, zelfs ontuchtig zouden gevonden worden by deze vreemde volkeren?*

Als *Antigonus*, een Koningk van Aſie, te Efezen zag een zeer ſchoone Prieſterinne van *Diana*, vertrok hy terſtont uit de ſtadt, op dat hy niet door haer ſchoonheit tot oneerbaerheit zoude verlokt worden. De Koningk *Cyrus* wilde niet dat *Panthea*, een ſchoone gevangen dochter, zoude tot hem komen, om gehoor te hebben, of hem te zien, op dat hy zich aen haer niet bezondigen zou.

Lykurgus maekte een wet voor die van Sparta, dat zy Aſie niet zien mochten, dewyl dat een dartel, oneerbaer, en welluſtig Lant was; op dat zy daer door niet zouden verleidt of bedorven worden.

De vrouwen van Chia waeren zoo kuis, dat 'er nergens of ooit overſpel of hoerery onder haer geſchiedde, naer de getuigeniſſe van **Plutarchus*. De zelve Schryver zegt ons van *Cyana*, een maegt onder de Syrakuzers, dat zy door de dronkenſchap van haer vader, van hem geſchonden, den hoereerder heeft aengegreepen, hem tot den altaer gerukt, en zoo ten offer gedoodt, om de Goden te verzoenen, wegens een Peſt die op dien tyt in † Syrakuzē woedde. De Romeinſche vrouw *Sofronia*, als zy de ſchenzucht van den Vorſt § *Decius* niet konde ontduiken, heeft zy het zwaert van haer man aengegreepen, en zich doorſtooken.

Pierius Valerianus wil dat de *eerbaerheit* en *ſchaemte* kan afgebeelt worden door de dochteren der oude Raetsheeren van Rome, die zich dezelve kuisheit en eer-

* *De Virtutibus Mulierum.* † *Plutarch. in Parall.* § *Euſeb.*

baerheit willende onderwerpen, en daer van blyken geeven, zich kleedden in 't purper, het welk haer geduurig aenmaende en inboezemde, de ſchaemte en eerbaerheit in woorden en daeden te beminnen.

De zelve *Pierius* tekent aen, dat de oude Geſchichtſchryvers den mont een zinnebeelt geſchat hebben van de ſchaemte. Gelyk in tegendeel van een onbeſchaemden outstyts gezegt wert, *dat hy geen mont hadde.* Hier van daen zeide *Kato* aen eenen *Lentulus*, die hem zyn ſpeekzel in 't aengezicht geworpen hadde, als hy het zelve afgewiſt had': *Ik zal aen allen, ô Lentulus, verzeekeren, dat zy bedroogen zyn, die ontkennen dat gy een mont hebt*; daer door aerdig te kennen geevende de ongemeene onbeſchaemtheit des menſchen.

Zie daer noch een zinnebeelt van de inbinding der begeerlykheden en kuisheit. *Een man zittende op een Leeuw, die den breidel in den mont houdt, en een prikkel in de hant, waer meede hy den Leeuw noopt en ſteekt.*

De Leeuw is een zinnebeelt *der ſterkte* by de Egyptenaers. De toom en prikkel maelt af, hoe men alle buitenſpoorige luſten en oneerbaere poogingen moet breidelen; en als men vadzig en aerzelend is in het eerlyke en ſchaemachtige, men zich zelfs moet voortdryven tot een edelmoedige betrachting deszelfs.

(a) *Het vrouwebeelt zien wy* (in ons 1. Zinnebeelt) *met een ſluyer het aengezichte bedekkende, als een bewys van ſchaemte.* Dit bedekken van het aengezichte, of het hooft, zien wy by de oude volkeren meerwerf in gebruik, inzonderheit in *ſchaemte*; althans dit ſtemde overeen met de gewoonte der Jooden. Dit kan men vinden by Jeremias 14. *Ende hunne voortreffelyken komen tot de graften, en zy vinden geen water, zy komen tot hunne leege vaten, zy zyn beſchaemt en ſchaemroot, en bedekken hun hooft.* Gelyk wy zien in *David*, zyn hooft bedekkende *uit ſchaemte*, maer inzonderheit ook *uit droefheit*, wanneer hy wiert vervolgt van zyn gruwelyk ontaerden zoone Abzalon. Wy kunnen hier aenmerken omtrent het woort ἐπιβαλὼν, dat de Evangeliſt *Marcus* gebruikt omtrent den Apoſtel *Petrus*, wanneer hy ging uit de zael van Kajafas den Hogepriester, anders vertolkt, *zich van daer makende*; dat het woort ook beteekent, *op hem iets werpende*; namentlyk, een ſlip van zyn rok of kleedt, waer mede hy dan zyn hooft of aengezichte bedekte; (zoo wort het by de LXX Taelsmannen en veele van de Oudtvaderen opgevat) en waerom anders als *uit ſchaemte*, dewyl hy zyn Meeſter zoo ſchandelyk verloochent hadde. Hy mocht zich te meer *ſchaemen* en *bedekken*, om dat hy zoo geſtoft hadde met zyn Meeſter in de doodt te willen gaen, en hoe laf hartig hem hier de moedt ontzonk; hoewel niet min deze bedekking van *Petrus* ook geſchiedde uit een bittere droefheit. Het luſt ons ook dit *bedekken* nader uit de Outheit der Heidenſche volkeren op te delven. Althans wy vinden 'er verſcheidene Gedenktekenen van. Op een der oude Penningen wort dit opſchrift gevonden: PUDICITIA, *ſchaemte*. Daer toe hadden zy outstyts *een geelen ſluier*, die *Flammeum* genaemt wert, (waer van wy gewaegden in ons 5. Zinnebeelt) waer mede de nieuwgetrouwde vrouwen haer aengezicht bedekten, wanneer zy tot haer man gebracht wierden. Wegens de kuisheit van *Penelope*, heeft *Ikarius* haer een Gedenkteken opgerecht, dat in *Lakonie* gezien wert, met dit opſchrift: PUDICITIA, *ſchaemte* of *kuisheit*. Op een ouden Gedenkpenningk vinden wy *een vrouw*, (*als een godinne*) *zitten-*

zittende gemaelt, dewelke het aengezicht met een ſluier bedekt heeft; wyzende met haer vinger van de rechterhant op de keel of ſtrot; met dit opſchrift: PUDICITIA, *kuisheit*. Op een anderen Penningk *een vrouwebeelt zittende gemaelt, met een leggende ſchippershaek of boom; in de ſlinkerhant een elle, en met de rechter haer aengezicht bedekkende*, met dit opſchrift: PUDICITIA, *kuisheit*. De meeſten hebben gemeent, dat *de geele verwe* van den ſluier, die het aengezichte bedekte, was als die van de Saffraen; gelyk by *Maro* wort aengeteekent *crocco luto*.

Dit wert *voor een heerlyke gift geſchat, wanneer het een dochter wiert aengebooden*; gelyk het gezien wert *in Helena*.

Circumtextum croceo velamen acantho:
Ornatus Argivæ Helenæ, quos illa Mycenis
Pergama cum peteret, inconceſſoſque Hymenæos
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum.

Dit getrokken uit het eerſte b. der Encade van Virgilius, vertaelt Vondel aldus:

En een behangſel, met oranje loof en bloem
Geboort, waer meê Heleen van Argos, ryk van roem,
Zich çierde, een wonderlyk geſchenk van moeder Lede.

Daerom wilde *Cyprianus* dat de onthouding en eerbaerheit niet alleen beſtont in die van het vleeſch, maer ook in die van de verſierzelen en optooijing, beide door eer en ſchaemte. *Tertullianus* noemt dezeSaffraengeele ſluiers, *het wapentuig der ſchaemte, het bolwerk der kuisheit*. De Heidenſche vrouwen onder de Arabieren hadden het hooft en het geheele aengezicht bedekt, zoo nochtans, dat zy met het eene oog daer door het licht zien konden, willende dus liever een ander zien als van anderen gezien worden, om niemant omtrent haer tot onkuisheit te verwekken.

(b) *De Armelyn* (in ons 1. Zinnebeelt van de kuisheit) *is een ſchetze van de zuiverheit des leevens*. Dit dier is bekent wegens zyn wondere reinheit, en zeer gewilt om zyne ſchoone huit, en zinlyk wit bont, het welke van een groote waerdy is, waerom ook veel moeite wort aengewendt om het te vangen. De Jagers weetende dat het zich eerder doot quynt dan bemorſcht, en dat het nooit door ſlyk of vuyligheit doorgaet, maeken liſtelyk een omheininge van modder, om zyn neſt, het welk de *Armelyn* ziende daer niet door wil, maer op de plaets blyft en ſterft; niet willende zyn ſneeuwitte huit bekladden.

(c) *De Zift vol waters* (in ons 1. Zinnebeelt van de kuisheit) *was by een van de Veſtaelſche Maegden een blyk van kuisheit*; neemende dit tot een proeve van haer reinheit, dat zy het water zonder doorſtorten daer in behielt. En dus bewees zy haer onſchult wegens de beſchuldiging van hoererye. Deze *Veſtaelſche Maegden* hadden haeren oirſprongk van de Godinne *Veſta*, by de Grieken ἑστία. Haer Klooſter ſtont by den tempel van *Kaſtor*, en was aen de Godinne *Venus* toegewydt. Haer ampt beſtont daer in, dat zy het heilig vuur in den tempel moeſten bewaren; gelyk zy ook naeuwkeurig hadden zorg te dragen, dat dit nooit wierde uitgebluſt. Want de Romeinen meenden dat daer aen de voorſpoet, of het onheil van den gantſchen ſtaet gelegen was. Gelyk *Florus* aentekent, *Inprimis focum Veſtæ virginibus colendum dedit, ut ad ſimulacrum cæleſtium ſiderum cuſtos imperii flamma vigilaret*,

dat is, *Hy* (namentlyk *Numa Pompilius*, die deze orde eerſt hadt ingeſtelt) *gaf ter beveiliging aen de Veſtaelſche Maegden het altoos brandende vuur, op dat de bezorgſter der vlamme van het Ryk zoude wakker blyven, naer het voorbeelt van de ſtarren des hemels.* Wanneer zy dezen plicht verwaerloosden, werden zy gegeeſſelt. 't Was zelf niet geoorloft het vuur dat eens uitgegaen was, met een ander vuur weder te ontſteecken; maer het moeſt door de zonneſtraelen worden aengeſtooken. * Waer toe zy hadden een werktuig, genaemt σκαφέια, gemaekt op de wyze van een ſpitzen toorn, dat geheiligt was. Zoo dat de zonneſtraelen in den ronden omloop vergadert, en in de bovenſpitze ontmoet, dit lichtelyk deeden in brant vliegen. Het was ook haer plicht de verſchillenden en twiſtenden tegens elkander te verzoenen. Gelyk † *Suetonius* aentekent, dat door hare tuſſenſpraek *Sylla* verzoent wiert met *Cæzar*. Zy werden tot dat ampt verkooren tuſſchen de zes en elf jaeren des ouderdoms. Zy moeſten in haer Klooſter vertoeven dartig jaeren. De eerſte tien jaeren om de plechtigheeden en verborgentheeden wys te worden. De tweede tien jaeren om zich te oeffenen. En de tien andere om te onderwyzen. De oudſte van deze Nonnen wert genaemt *Maxima Veſtalis virgo*, dat is, *De opperſte Beſtierdſter of Abdiſſe.*

De onkuisheit en hoerery wiert by de Romeinen zwaer geſtraft. Daer toe was een ſtrafplaetze geſtelt, genaemt * *Campus Sceleratus*, binnen de Stadt, by de Poorte *Collina*. De ſtraffe geſchiedde op de volgende wyze. Daer was een gewelf onder de aerde, waer boven een open gat was, waer door iemant konde ingelaten worden. In het hol was een bedtſteede met een brandende lamp, en een weinig leeftocht; zommigen willen wat broot, water, melk en oli. Hier werden de onteerde Nonnen gebracht met een geſlooten Rosbaer van dik Leer, op dat haer droef geklag niet zoude gehoort worden. Zy wert met een ladder in het hol ingelaeten, en aenſtonts het gat toegeſtopt. De reede van zulk een ſtraffe (of levendige begraeffeniſſe, gelyk die genaemt wert) was, dat zy met geen vuur moeſt verbrant worden, als die achteloos geweeſt waere om het heilig vuur te beveiligen. En door iemants hant een Nonne van † *Veſta* te doen ſterven, wert ook ongeoorloft geſchat, om dat haer ampt te heilig was.

Wy vinden een voorbeelt van deze levendige begraving in de Nonne *Oppia.*

Veſtalis virgo læſi damnata pudoris
Contegor hoc vivens Oppia ſub tumulo.
Dat is:
Ik Oppia helaes verwezen tot de ſtraf
Van vuile onkuisheit vinde al levend hier myn graf.

Een van deze Veſtaelſche Maegden, *Floronia*, van hoerery overtuigt, heeft zich zelve omgebracht, om zwaerder ſtraffe te ontduiken. Eene *Poſthumia* wert ook van oneerbaerheit verdacht gehouden, naer de getuigeniſſe van * *Livius*, doch door het vonniſſe der Prieſteren vrygeſprooken.

Behalven *Oppia*, (als boven gemelt is) tekent *Suetonius* aen, dat in den tyt van 464 Jaeren, dat de tempel ſtant hielt, ook deze vier Maegden van een quaet leven bevon-

* *Plutarch. in Numa.* † *Sueton. in Julio.* * *Munſter. in Coſmog.* † *Plutarch. in Numa.* * *Lib.* 4. & *l.* 22.

bevonden zyn; namentlyk *Domitia*, *Rhea*, *Albina*, en *Kornelia*, dewelke ook levendig zyn begraven.

Tot haere dertigjaerige bediening moeſten zy zich ſpeenen van het huwelyk, welke geëindigt zynde, vermochten zy te trouwen; maer moeſten afleggen haere Schepters, Hooftbanden en Prieſterlyke verſierſelen.

Deze *Veſtaelſche Maegden* waeren *by de Romeinen* in groote eere. Zy gingen nooit uit dan met een Schepter van yzer in de hant. Zoo by geval een Boosdader haer ontmoette, hy ontquam de ſtraffe.

Men ziet verſcheide Penningen waer op deze Maegden worden afgebeelt, dat vuur bewaerende, met het omſchrift VESTA. Deze Godinne *Veſta* wert verſcheidentlyk afgebeelt. Zomtyts in de gedaente van een zittende vrouw, die op een trommel ſlaet. Ook vint men haer op Penningen, zittende met een trommel in de eene, en een ſtok in de andere hant. Zy wert inzonderheit in Italie door de Tyrcheniers gedient, en onder hen genaemt *Labith Horchia*.

Van *Antoninus* tekent *Dion Kaſſius* aen, dat hy vier van deze Maegden ombracht, waer van hy 'er eene door gewelt verkrachtte. In ons Zinnebeelt zien wy dat het houden van het water in de zift een bewys was van kuisheit. De Outheit leevert ons noch een voorbeelt op, waer door de kuisheit eener Veſtaelſche Maegd, genaemt *Klaudia Quinta*, beproeft wert en beweezen: dewyl zy het ſchip (waer in de moeder der Goden uit Aſie naer Rome gevoert, verborgen was) dat in den Tyber ſtil bleef, en van geen menſchenmacht konde bewoogen worden, met eene hant naer Rome heeft weggevoert, en in die ſtadt tot vreucht der Romeinen gebracht, nae dat zy een gebedt aen die Godinne hadt uitgeſprooken, en haer onſchult voor haer betuigt.

De *Veſtalia*, of Feeſten van Veſta, by de Romeinen, hebben daer van hunne naem ontleent, en zyn geviert op den negenden dag van Zomermaent, op welken dag de Veſtaelſche Maegden haere Godinne *Veſta* offerhanden deeden. Dan werden 'er gekroonde of gekranſte Ezels door de ſtadt omgevoert, en alles met bloemen en bloemkranſſen opgeſiert.

(d) *De witte Lelie* (in ons 2. Zinnebeelt van de Eerbaerheit) *is een tafereel van de reinheit*, om dat de Lelie een voortreffelyke bloem is, ſierlyk in 't oog, uitſchitterende en blinkende van binnen als met goude ſtippen. Zommigen hebben het Hebreeuwſche woort שושן een Lelie, afgeleidt van *ww fyn wit linnen*, om dat de Lelie in witheit van verwe, of zachtheit der bladeren, het fyne linnen evenaert. De Lelie is ſpierwit, de ſneeuw by naer overtreffende, hoewel ook van verſcheide ſoorten, als geele, roode, en purpere, zynde de witte wel de zuiverſte en aenlokkelykſte. Inzonderheit geeven zy een ſchoonen reuk van zich, wanneer zy bloeijen. Zy doen zich dikwerf als zilver voor 't oog op. Daerom verbeelden in ons Zinnebeelt zeer wel de reinheit en zuiverheit. Gelyk ook de zuivere Kerk meer als eens by een Lelie wort vergeleeken.

De Syriers, Paleſtiners, en inzonderheit de Perſianen, waeren groote Beminnaers van de Lelien, die daer ook zeer overvloedig in 't velt en in 't wilt groeiden. Gelyk de Perſianen de Lelien daerom outstyts in hun Wapen voerden. De Ouden maekten van deze bloem een Leliebalſem van een overaengenaemen reuk, dien zy gebruikten op hunne Bruiloften en Maeltyden.

XXIV. ZINNEBEELT.

Van de Voorzichtigheit.

EEn Vrouw met twee aengezichten, of twee hoofden: het een gekroont met koornairen, het ander met wynranken en druiven. Zy heeft in de ſlinkerhant twee ſleutels, en in de rechterhant een roer van een Schip.

„ (a) *De Vrouw wort met twee aengezichten gemaelt*, om dat geen menſch voor-
„ zichtig zyn kan zonder kenniſſe van den voorleeden en toekomenden tyt, en om
„ dat de twee aengezichten nodiger zyn om de voorwerpen van alle zyden te er-
„ kennen, en te onderſcheiden.

„ *De koornairen en wynranken* beduiden dat het een goede voorzichtigheit is
„ die het Lant wel bereidt tot ſpyze, die het bezaeit om een rype vrucht te zien,
„ en beplant om 'er een aengenaemen drank en levensverquikking van te erlangen;
„ gelyk inzonderheit de wyn is, of de wynſtok.

„ *De ſleutels in de eene hant* drukken af dat het niet genoeg is te voorzien in
„ alles; maer dat de voorzichtigheit vereiſcht, ook in het geheim van alles in te
„ dringen, om dus alle zaeken volmaektelyk te kunnen openen.

„ *Het roer van het Schip* vertoont dat de voorzichtigheit inzonderheit op Zee
„ te ſtade komt, dat men daer van een goede voorzorge hebben moet, zal men 'er
„ ryk-

„ rykdom door erlangen, en ook zyn eigen leeven behouden. Daerom zeiden de „ Ouden, *Dat de voorzichtigheit was als het roer onzes leevens, en hoope gaf van „ behoudeniſſe.*

2. Zinnebeelt *van de Voorzichtigheit.*

Een bedaegde Vrouw, hebbende in de ſlinkerhant een Spiegel, waer in zy naeuwkeurig haer aengezicht beſchouwt. Om den rechter arm is een ſlang geſlingert.

„ Het Vrouwebeelt wort *bedaegt* gemaelt, om dat de voorzichtigheit zelden „ zoo echt en gewis in den jongen als in den bedaegden gezien wort, en liever „ aen den meerderjarigen wil toegepaſt worden.

„ (b) *De Spiegel in de ſlinkerhant* beduit dat het voorzichtigheit is zich zelf te „ kennen, en van binnen te doorgronden, kunnende niemant zyn eigen zaeken „ en gebreeken herſtellen en voorzichtig myden, wanneer hy dezelve niet recht „ kent.

„ (c) *De ſlang* is een zinnebeelt van de voorzichtigheit; want als zy geſlagen „ wort ſtelt zy het geheele lichaem tegens den ſlag, het hooft wapenende met „ veele krullen en boogen: en dat geeft ons te verſtaen, dat wy alle onze kracht „ en poogingen moeten richten tegen de aenvallen en wederwaerdigheeden, en „ dat zulk een waerlyk voorzichtig zyn zal. *Zyt voorzichtig als de ſlang.*

Aenmerking over deze Deugt.

De voorzichtigheit is een betrachting die elk redelyk ſchepzel nodig heeft, en die ons daerom zoo dikwerf in de H. Schrift wort aengepreezen. Alleen zal ik hier (om de kortheit) de vermaening van *Paulus* aen zyn Efezers, cap. 5. vs. 15. aentekenen, daer die Kruisgezant zegt, *Ziet dan dat gy voorzichtig wandelt.* 't Luſt ons dit kortelyk te verklaren.

Wat het Grontwoort ἀκριβῶς, *voorzichtig* vertolkt, betreft, dat geeft zoo veel te kennen, als *naeuwkeurig te zyn*, of *omzichtig*, gelyk het *Eraſmus* opvat. Of *net* en *recht*, als *Beza* wil. Het ſchynt zamengeſtelt uit twee woorden ἄκρον en βάινειν, *recht* en *zonder gebrek voortgaen*, *zonder af te wyken*, *tot dat men den eindpael van zyn voorneemen bereikt.* En wel een voortgangk naer een juiſte maet of regel, zonder daer van af te treeden.

Voorzichtig wandelen zal dan te kennen geeven den rechten weg te houden, zeer omzichtig op zyn gangen en treeden acht te geeven, en al zyn poogingen en betrachtingen op te weegen in de ſchael van Godts Heiligdom. Waer van Godts Woort en zyn Wet de evenaer is. Dat is *noch ter rechter*, *noch ter ſlinkerhant af te wyken.* Zeker op den weg des levens heeft elk vry omzichtig te zyn, naeuwziende en op zyn treede wel acht te geeven; en wel om die reeden, om dat de weg eng, en de poort naeuw is, naer een juiſten regel dan, en tot een waerachtig einde.

Maer,

Maer, meer onderſcheidentlyk, kunnen wy hier *het voorzichtig wandelen* aenmerken, te weten dat zulk een liefde oeffent aen Godt, en een diepe gehoorzaemheit, en volmaekte heiligheit vertoont in alle zyn gedachten en poogingen, en dat ſtantvaſtig, zonder eenig gebrek, het geen niet den minſten ſtap van afwykingen van den rechten weg toelaet.

In 't byzonder kunnen wy *een voorzichtigen wandel* aenmerken ten opzicht van den genadeſtaet, voor zoo veel hy is onder de bediening der genade; waer in hem een rechten weg en een recht einde wort aengeweezen en voorgeſtelt, namentlyk de eeuwige en zalige gemeenſchap met Godt in Chriſtus. Deze weg nu is Chriſtus zelf. Het middel om tot hem te geraeken, is het geloof, de bekeering en de betrachting van alle goede werken. Derhalven zulk een begeeft zich op den *voorzichtigen* weg, die zyn toevlucht neemt tot Chriſtus, en door een nederige gehoorzaemheit zich Gode onderwerpt, en wenſt naer alle de gebooden van Godt te leeven.

Daerenbooven zulk een *wandelt voorzichtig*, die het daer op zet met allen ernſt om niet te zondigen, om niet te ſtruikelen, te wankelen, of af te dwaelen, alles naeukeurig onderzoekende, en het goede behoudende.

Ook wandelt die voorzichtig, die zorg draegt, dat hy op den weg van zyn vyanden niet wort overrompelt, dat is, dat hy niet afgeleidt wort door de begeerlykheit der oogen en grootsheit des harten, dat hy de liefde van Godt niet verzaekt, en van hem en zyn woort wort afgetrokken. : maer dat woort ſtelt als een lampe voor zyn voet en een licht voor zyn padt. Zie daer, zulk een is een voorzichtige in 't geeſtelyke.

Izidorus zegt van de voorzichtigheit, in 't Latyn *providentia*, dat het zoo veel is, als *quaſi porro videns*, *verder* of *meerder ziende*. Want immers die is voorzichtig, die de onzeekere lotgevallen voorzien kan. Daerom hoe meerder men de aenblikkende tegenſpoeden te vreezen heeft, hoe meer men voorzichtiger en oplettender zyn moet. Een voorzichtige derhalven laet zich door geen liſtigheit of bedrog, of zelf door geen hoope van heil en voordeelen van zyn deucht aftrekken; maer gaet met zyn beperkt doelwit ſnel en vaerdig voort. Dat zoude men konnen aenmerken als die kloekzinnigheit (waer van de wyſte der Koningen gewaegt in zyn Spreuke in 't 1. Hooftſt.) die aen den ſlechten moet gegeeven worden. Of het kan genaemt worden *die weetenſchap*, *die den Jongeling betaemt*. By deze *woont de wysheit*, zegt de zelve Spreukſchryver cap. 8. vs. 22. En men beſchouwt 'er een recht tafereel van in het 22. Hooftſtuk. *De kloekzinnige* (of de voorzichtige) *ziet het quaet*, *en hy verbergt zich*; *maer de ſlechte gaet 'er door heen*, *en wort geſtraft*.

Wel te recht zeide *Auſonius*, *Quid prudentis opus? cum poſſit*, *nolle nocere*. *Quid ſtulti proprium? non poſſe*, *& velle nocere*, dat is, *Wat is de pooging van een voorzichtigen? als hy kan*, *niet te willen beſchadigen*. *En wat is aen een dwaes eigen? niet te kunnen*, *en nochtans te willen ſchade aenbrengen*. Met de voorzichtigheit moet ook een ſtille bedachtzaemheit gepaert gaen. *Prudentia eſt*, *ne quid inconſultus agas*, dat is, *Het is voorzichtigheit niets onbedacht*, *niets onberaeden te verrichten*. 't Is deze deucht, die de wysheit geduurig ſtelt tegens de dwaesheit: En die de wyze Richter zelf oeffende in 't oordeelen omtrent die vrouwen, wien het twyffelkint toebehoorde.

Cicero

Cicero meende *dat het leeven niet genoegelyk zyn konde, indien het was zonder voorzichtigheit.* Zommige Heidenen hebben in de voorzichtigheit de zaligheit gevonden. De Grieken waren van gevoelen dat *de voorzichtigheit aengenaem en heuchelyk was in zaeken die voorſpoedig of voordeelig zyn. Prudentia inter res proſperas duteis eſt.* * *Cicero* tekent aen, dat in de voorzichtigheit twee fouten te myden zyn; de eerſte, dat wy niet aenſtonts aen een zaek, die ons niet recht bekent is, onze vaerdige toeſtemming geeven, en die gelooven. De andere is, dat wy in duiſtere en moejelyke zaeken ons niet te veel inwikkelen, of daer aen veel arbeidt en naerſtigheit opdraegen. *Periander* meende derhalven *dat dit het groote was in geringe zaeken, dat 'er denkbeelden der ziele geveſtigt waeren in een lichaem der menſchen.* En waerlyk, de gedachten der voorzichtigen beveſtigt Godt, en doet alles door hun hant wel gelukken. † *Herodotus* tekent aen, dat de raet van de Koninginne der Kariers, *Artemiſia*, zoo voorzichtig was, dat het aengeradene altyt gelukkig is uitgevallen. Daerom gebruikte *Xerxes* denzelven met veel toeſtemming; en wanneer hy dien eens verworpen hadde, kreeg hy een vreeslyke nederlaeg by *Salamis.*

Iſokrates wilde dat een voorzichtig man gedachteniſſe moet houden van voorleedene dingen. Hy moet doen dat tegenwoordig is, en op zyn hoede zyn tegens toekomende dingen. Daerom zegt *Seneka*, Indien uw gemoet voorzichtig is, zoo overdenk de voorleedene dingen, vorm de tegenwoordige in een goede geſteltheit, en voorzie de toekomende. *Bias* gaf dezen raet om voorzichtig te zyn, *Overdenk* (zeide hy) *eerſt wel zoodanige dingen die u nooit berouwen, dat gy dezelve gedaen hebt.* Het was de leſſe van * *Pythagoras, dat wy verzinnen moeten eer wy de zaeken beginnen*, op dat de betrachting niet ydel zy; 't is voorzichtigheit alle dingen te myden, die ons zouden kunnen ſchaeden.

De oude volkeren oeffenden ook een wondere voorzichtigheit in hunne woorden, en met de tonge. Het berouwde den Dichter *Simonides* dikwils, *dat hy geſprooken hadde*, maer nooit *dat hy gezweegen hadde. Sokrates* gaf deze drie leſſen aen zyn Leerlingen, *Dat zy in hunne harten moeſten veeden voorzichtigheit, in hunne aengezichten ſchaemte, en in hunne tongen ſtilzwygentheit.* Daerom zal † *Pythagoras* zyn diſcipelen belaſt hebben vyf Jaeren in zyn Schoole te zwygen. Op de Beelden van *Anaxarchus* ſtont gemaelt, *men moet de tonge breidelen.* Het Arabiſche Spreekwoort was zeer gemeen, *Hoor, leer, zwyg, en gy zult vreede hebben.* De Lacedemoniers werden zeer voorzichtig geſchat, omtrent de woorden, dewelke op hunne Maeltyden geſprooken werden. Want de oudſte onder hen met den vinger op de deur wyzende, zeide, *Dat geen woordt, op deze maeltyt geſprooken, uit deze deure uitging.* By de Romeinen vindt men op de deuren der eetzaelen een S gemaelt, dat beteekende *ſilentium, ſtilzwygentheit*, tot een teeken dat men a... ...even moeſt op dat geene dat daer zoude geſproken worden, en het geſprokene ni... ...chtbaer maken.

Pierius Valerianus zegt, dat de Mieren by de Ouden als een zinnebeelt van de Voorzichtigheit geſchat zyn, om dat zy van die bedachtzaemheit zyn, dat zy tegens den winter haere ſpysbereiden, en die in haere neſten verbergen, dat zy voorraetshoolen oprechten, dat zy het zaet afknaegen, op dat het niet zoude opwaſſchen; en het onbruikbaer maeken, op dat het in haere aerdhoolen gelegt en bewaert,

* *In Offic.* † *Lib.* 8. * *Æth. Lib.* 6. *cap.* 5. † *Bruſ. Lib.* 9. *cap.* 6.

waert, niet weder zoude kunnen uitſchieten, en dus voor haer ter ſpyze en voetzel onnut zyn. De vruchten die zy afgeknaegt hebben, verſteeken zy diep in de aerde, en het gene zy om de grootheit niet in haere hoolen kunnen verbergen, ſcheiden zy van elkander. Zelf dat nat geworden is, zouden zy weder in de zonne te droogen brengen.

De Draek zoude ook een zinnebeelt zyn van de voorzichtigheit, dewyl hy die oeffent in den ſtrydt tegen *den Olifant*, zynen geſlagen vyand; want gelyk de Olifant hem altoos zoekt tegens een boom of klip aen te dringen, en dus te verpletteren; zoo gebruikt de Draek die voorzichtigheit, dat hy den Olifant ontduikt, en van een boom op hem nederſchiet, zyn ſtaert om de voeten des Olifants ſtrengelt, en zyn ſcherpe huit onder den buik doorſteekt, daer die aen den Olifant het weekſte is. De Draek zoude ook de voorzichtigheit hebben om recht tegen den Olifant op te vliegen, en hem de oogen uit te ſteeken. Daerom zoude men veel Olifanten vinden in de wilderniſſen, die blint geſtorven zyn.

Daer zyn'er ook die het hooft van *Gorgon*, het welk geſtelt wort op de borſt van *Minerva*, de Godinne der wysheit, aenmerken als een teeken van de voorzichtigheit: het welk op de borſt geſtelt zynde, te kennen geeft, dat zoo een dus ervaeren en onderweezen zynde, aen anderen hunne onvoorzichtigheit kan beriſpen, en hunne onweetentheit beſtraffen.

(a) *De Vrouw wort* (in ons 1. Zinnebeelt van de Voorzichtigheit) *met twee aengezichten gemaelt.* Dit ziet, zonder twyffel, op den Godt *Janus*, die by de oude volkeren met twee aengezichten gemaelt wert. De Romeinen ſchatte hem als den oudtſten der Goden. Hy hadt, als zommigen willen, het gezag over de deuren des tempels. Zoo was de Koningk der Latiërs genaemt, om dat hy een voorzichtig Man was, die het voorleedene naeuw gade ſloeg, en het toekomende voorzag. Immers de voorzichtigheit is van dat gewicht, dat men daer door de voorleedene dingen zich weder erinnert, de tegenwoordige naeuwkeurig naevorſcht, en de toekoomende voorziet. De Oude zeiden, *Reſpice præterita, cerne præſens, & proſpice futurum*, dat is, *Zie de voorleedene dingen te rugge, beſchouw de tegenwoordige, en voorzie de toekoomende.* Althans een menſch die van voorzichtigheit berooft is, weet geen middel, om het voorleedene, dat hy verlooren heeft, weder te vinden, dat hy noch bezit te bewaeren, en dat hy verwacht te zoeken, of op te delven.

De oude Romeinen hadden deze *Janus* een tempel geſticht, die in tyden van vreede altoos geſlooten was, en in den oorlog geopent bleef. Hier van hadden de Romeinen ten tyde van *Auguſtus* verſcheiden Gedenkpenningen, waer van'er een wort gevonden, daer op deze tempel ſtont met geſlooten deuren, en met dit opſchrift, JANUM CLAUSIT. Een ander ten tyde van *Nero*, met dit opſchrift, PACE POPULO ROMANO TERRA MARIQUE PARTA, JANUM CLAUSIT, dat is, *Hy* (Nero) *den vreede voor het Roomſche volk erlangt hebbende te water en te lant, heeft Janus tempel toegeſlooten.*

(b) *De Spiegel in de ſlinkerhant* (in ons 2. Zinnebeelt van de Voorzichtigheit) beduit dat *het een voorzichtigheit is alles van binnen te beſchouwen, en dus zich zelf te leeren kennen.* Daerom zullen de Heidenen die Spreuke, γνῶθι σεαυτὸν, *ken u zelven*, van zoo veel waerdy geſchat hebben. *Juvenalis* wilde, dat deze Griekſche Spreuke uit den hemel was nedergedaelt. *Xenofon* verhaelt dat deze Spreuk, *ken u zel-*

* *Sueton. in vita Neron.*

u zelven, door den *Delfiſchen Apollo* aen *Krezus*, Koningk der Lydiers, is gegeeven. De Wyze *Plato* noemde dezelve daerom ook Δέλφικον ἐπιγράμμα, *het Delfiſche Puntſchrift*, en getuigde dat het te *Delfis* voor den tempeldeur, als een hemelſche zinſpreuk tot een opſchrift geſtelt was. De Roomſche Dichter *Ovidius* heeft 'er dus van opgezongen:

— *Fama celebrata per orbem*
Littera, cognoſci quæ ſibi quemque jubet.

Dat is:

Een woort bekent door al de werrelt, dat ons leert
Ons zelf te kennen.

Dus ſpreeken 'er de Heidenen van, zelfs in hunne blintheit, en vertoonen daer door wat hoogachting zy hadden voor de beſpiegeling van zich zelf, en hoe nootzaekelyk zy deze voorzichtige betrachting ſchatten. In der daet de reeden leeraert het een voorzichtigen, en doet hem de billykheit klaer beſchouwen. Want waer toe heeft de vrymachtige Maeker onze ziele ingeſchaepen een medebewuſtheit van zich zelve, als op dat wy als in een geduurige beſpiegeling onzen eigen ſtaet in den gront mochten leeren gade ſlaen en recht bevroeden. Zonder deze voorzichtige kenniſſe was alle andere wysheit ydel en onnut. Het ondermaenſche te beſpiegelen zoude ons weinig baeten, zoo wy middelerwyl onkundig zyn van ons zelven, van ons geluk of rampzaligheeden. Daerom is 'er arbeidt en moeite toe nootzaekelyk. Waerom de wyze *Thales* gevraegt, *wat het aldermoejelykſte was*; ten antwoort gaf, Τὸ ἑαυτὸν γνῶναι, *zich zelven te kennen.*

Het *onderzoek van zich zelven*, is een leſſe die ons meer als eens in het Heilig Bontboek wort aengepreezen. Het was het gebodt van Godt, door het orakel van zyn Profeet *Zefanja*, aen het Jodendom, cap. 2: 1. *Doorzoekt u zelven naeuw, jae doorzoekt u zelve naeuw.* En de Leeraer der Heidenen hangt hier zyn zegel aen, de Corinthiers vermanende, 2 Corinth. 13: 5. *Onderzoekt u zelven, beproeft u zelven.*

(c) *De ſlange* (in ons 1. Zinnebeelt van de Voorzichtigheit) *is een tafereel van de Voorzichtigheit.* Behalven de reeden die wy boven gaven, waerom de ſlange een zinnebeelt is van de voorzichtigheit, kunnen wy aenmerken dat de ſlange weinig ſlaept om op de voorwerpen te letten die haer zouden kunnen beſchadigen. Men wil dat zy venyn aflegt als zy drinkt, de oude huit afſchudt, en de ooren ſtopt voor de beleezers. Dat zy wyders zich verbergt, uitgenoomen de hoornen om daer mede de vogels te lokken.

De Heidenen hebben de *Slangen* als *Goden* geëert. By de Egyptenaers waeren zy in hooge waerdy, en zy nu noch by de Indiaenen als zinnebeelden der Godtheit.

XXV. ZINNEBEELT.

Van de Dapperheit en *Kloekmoedigheit.*

EEn gewapent Man, zittende op een moedig ros of paert. In de rechterhant hout hy een zwaert, waer op gegraveert ſtaet, *Per tela per hoſtes, per aquam, per ignem*, dat is, *Door pylen, door vyanden, door water en vuur.* Aen de ſlinkerhant heeft hy een ſchilt, waer op een Ridder gemaelt ſtaet, die met een vollen ren op de wapenen en ſpiezen loopt, die de vyanden op hem ſchieten. Rontsom het Schilt ſtaet deze Zinſpreuk: *Una ſalus victis nullam ſperare ſalutem*, dat is, *Het heil eens overwonnen is dat hy geen heil voor oogen ziet.*

„ (a) *De wapenruſtinge, het zwaert, met deszelfs opſchrift*, vertoont dat een „ kloekmoedige en dappere in de aendruizende gevaeren nodig heeft een goeden „ tegenſtant te toonen, waer toe het zwaert een bequaem wapentuig is.

„ (b) *Het moedige paert is een zinnebeelt van de kloekmoedigheit en dapperheit*, de- „ wyl het brieſt en ſnuift, en juicht als het ſtryden mag, zoo dat het zyn vyan- „ den niet ſchroomt.

„ *Het Schilt aen de ſlinkerhant* geeft te kennen, dat een dappere wel op zyn hoe- „ de is, en maer verlangt en gereet is om te ſtryden.

„ *De*

„ *De Ridder die* (*in het Schilt*) *op de wapens en ſpiezen loopt*, geeft te kennen, „ dat een dappere en ſtoutmoedige vaek door zyn wanhoop en blinden yver be- „ houden wort, als hy maer wel gehart en onverſchrokken is.

Aenmerking over deze Deugt.

De dapperheit is die pooging, waer door een Helt door ervarenheit de wapen-oeffening kundig, en zyn vyanden meenigwerf in 't gezicht getreeden, pal ſtaet in duizent gevaeren van oorlogsblikſems en rampen; waer door hy niet ſchroomt door de digtſte drommen der vyanden heen te ſlaen, om de zegeprael te erlangen, en dus, door de overwinning op zyn vyanden behaelt, een onſterffelyken eernaem weg te dragen. Dat is recht een dapper man.

Vader * *Ambrozius* zegt, dat de dapperheit is die deucht, *dewelke alleen beſchermt de verſierzelen van alle deugden, en die de gerechtigheit bewaert: die door een ſtantvaſtigen ſtryt bevecht alle ondeugden. Die dapper wil zyn*, zegt *Hieronimus*, *moet in de tegenſpoeden niet ter neder gevelt worden, noch in den voorſpoedt zich verheffen, maer in beide gematigt zyn. Vivite fortes* (zegt *Horatius*) *Fortiaque adverſis opponite pectora rebus*, dat is, *Leeft als dappere en kloekmoedige, en ſtelt een ſtaele en ſterke borſt tegen de tegenſpoedige wiſſelbeurten.*

De dapperheit is inzonderheit een Koninglyke hoedanigheit; waerom het een Koning paſt door zyn dapperheit en ervarenheit in de wapenen zyn Ryk te beſchermen, en zyn Onderdaenen in alle gevallen zeeker en veylig te bewaeren. 't Zoude een laf hartigheit zyn voor een Koning voor den dreigenden Boosdader zich te vervaeren, zyn ondermynenden Verrader des Ryks te ontzien, en niet tot glorie op te vyzelen, die hem en zyn belangen getrouwelyk aenkleeft. *'t Is een Koninglyke heirbaen* (zegt *Ambrozius*) *den geenen van zyn zyde te doen wyken, die vreesachtig en bloode is, maer dien te verheffen die dapper is.* Derhalven de dappere ſtryders zyn een groot ſieraet van een Koning: 't zyn echte ſteunzels des Ryks, of van een Burgerſtaet. En het is voor hun aen te merken als een dierbaere gave Godts, dien zy alleen hebben dank te zeggen voor het toebetrouwen van zulk een doorluchtig geſchenk. Wy vinden alſhans *den Koning aller Koningen* zelfs met die benaeming beſtempelt in de H. Schrift. Dan eens *als een helt*, een גִּבּוֹר *een ſterke.* Pſ. 45. Dan als een *die voortrekt met groote kracht, en machtig is om te verloſſen.* Jez. 63. Dan eens *als een ſterken en geweldigen ten ſtrydt.* Pſ. 24. En dit alles wegens het beſtryden en overwinnen van zyn vyanden.

De dapperheit is ook een hoedanigheit die een Vorſt, en noch veel meer een Onderdaen, opbeurt tot groote eere en achting. Dit zag David outstyts aen het Hof van Saul, in die kloekmoedige daedt tegen den *Filiſtyner*. Hy was ten hove aengenaem, en moeſt daer geduurig blyven: hy wert tot een Krygsoverſten verheeven, en van de dochteren uit alle de ſteeden te gemoet gegaen met Muziektuigen en Zegeliederen, ter zyner eere opgezongen. Zoo dat, of ſchoon de dapperheit verzelt is met gevaer en hachelyke ondernemingen, 't paſt echter een Vorſt, en

* *Lib.* 1. *de Offic.*

veel meer een Onderdaen, tot kloekhartige daeden zich aen te moedigen; want hoe grooter gevaer en mocite hy heeft doorgeſtreeden, hoe grooter eer en zegeprael hy heeft verworven. Hoe bloediger Wapenen, hoe grooter Zegekroonen. Dit bleek in de Romeinſche Veltheeren, die door hunne dapperheit de zege bevochten hebbende, naer hunne grooter overwinningen, met heerlyker en overvloediger lauwerieren en eerpraelen begiftigt werden.

Een Dappere moet het gevaer te boven ſtreeven, en de tegenſpoeden beſpotten. *Cicero* zegt, *Magna laus & admirabilis ſolet videri tuliſſe caſus ſapienter adverſos*, dat is, *Een groote lof is 't, en verwonderlyk ſchynt het gemeenlyk, wyzelyk de tegenſpoedige lotgevallen te dragen. Epaminondas* (naer het verhael van *Valerius Maximus*) in den Mantineeſchen ſtryt, doodelyk gequetſt, was zoo kloekmoedig in zyn dootsgevaer, dat hy het ſtael niet eer uit zyn wonde wilde uitrukken, eer dat de *Thebaners* overwonnen waeren. *Nu* (ſprak den Helt) *heb ik genoeg geleeft, want ik ſterf onverwonnen.* En nae de zegenprael den dolk uit zyn borſt gehaelt hebbende, gaf hy aenſtonts den geeſt. En wat vinden wy doorluchtige voorbeelden van dapperheit in de Heilige Bladeren, in *David*, (als wy even zagen) in *Jonathan*, in *Gideon*, in *Barak*, in *Jefta*, en andere *Helden Godts*, die met weinig mannen achter zich, of alleen duizenden ter nedervelden.

De ongewyde Gedenkſchriften zyn bezwangert met bewyzen van dapperheit in oneindige Helden. *Ariſtomenes*, Veltheer by de Grieken onder de Meſſeniers, doodde in den ſtryt hondert van zyne vyanden tot tweewerf toe, die hy ook als een offerhande (by de Grieken *Helatonphonia* genaemt) naer der Grieken gewoonte aen *Jupiter* geheiligt heeft. *Plinius* verhaelt uit *Markus Varro*, van *Tritanus*, dat hy alleen alle de geenen overwon, daer hy tegen ſtreedt. Niemant onder de Samniten was hem gelyk in 't vechten, en Ridderſpeelen. Zyn zoon van den vader niet ontaerdende, zynde een *Samnitius*, bezoldeling van den grooten *Pompejus*, ſloeg zyn Uitdager, wel zwaer met wapenen beladen, zonder wapenen met de hant ter aerde, en opgebeurt, bracht hem zyn Veltheer toe. Het was hier van al te ruim een velt, alle de dapperheeden van *Alexander*, *Cæzar*, *Scipio*, en andere Oorlogshelden, ten toon te voeren; en waer van in 't voorgaende al eenigzins gewaegt is.

Het paert (in ons Zinnebeelt van de kloekmoedigheit) *is een ſchetze van de dapperheit en kloekmoedigheit.* En te recht, want het is van een wondere ſterkte en kracht. De lydzaeme *Job* geeft 'er ons een vry hoogdravende beſchryving van, die de ſterkte en dapperheit van dit dier zeer wel afdrukt, in zyn 39. Hooftſtuk. *Zult gy het paert ſterkte geeven*, (zegt hy) *kunt gy zyn hals met donder bekleeden, zult gy het beroeren als een ſpringkhaen? De pracht van zyn geſnuif is een verſchrikking, het is vrolyk in zyn kracht, en trekt uit, den geharnaſten te gemoet. Het belacht de vreeze, en wort niet ontſtelt. Het keert niet wederom van wegen 't zwaert. In 't volle geklank der wapenen zegt het Heah! en riekt den kryg van verre, den donder der Vorſten en het gejuich.* Zie daer een beſchryving die zeer net uitbeelt dat het dapper en kloekmoedig is. Wonderen verhaelt de Outheit, in dit geval, van het Paert van *Alexander*, genaemt *Bucefalus*. Als het in de beſtorming van de ſtadt Thebe onder *Alexander* gewondt wiert, wilde het hem wegens zyn kloekmoedigheit niet laeten afzitten, om een ander te gaen beſchryden. En in den ſlag tegen *de Mooren* (zegt *Gellius*) zwaer-

zwaerlyk in den ſtryt gequetſt, en zwak en flaeuw wordende door het afgutzen zyns bloets, vergramde het op zich zelven, en rende echter met zyn Vorſt voort. Zoo dat hy den Monarch buiten gevaer bracht, en buiten zyne vyanden, daer het ook nederplofte en ſtierf. Aldaer wiert het van *Alexander* prachtig begraven, en een ſtadt om zyn graf gebouwt. Het was van zulk een edelmoedigheit, dat het zich van niemant beryden liet als van *Alexander*, wanneer het met de Koningklyke dekkleeden en zadel was geſiert. En ongezadelt alleen van *Alexanders* Stalmeeſter. Dat Paert zoude gekoſt hebben 16 talenten gouts.

De Paerden werden outstyts zeer veel gebruikt in Oorloogen, en waer in de volkeren hun meeſte kracht ſtelden. De macht der Grieken beſtont outstyts meeſt in Paerden. En de pracht der Romeinen in deze dieren. De Paerden komen ons dikwils voor als zinnebeelden van de moedt en dapperheit der Apoſtelen, en zyn tafereelen van de Kerk en Geloovigen omtrent hunne vyanden.

(a) *Op het zwaert* (in ons Zinnebeelt van de Dapperheit) *ſtont gegraveert, Door pylen, door vyanden*, &c. Dit was een alout gebruik, en by de Outheit gewoon op zwaerden iets te graveeren. Zy graveerden op de zwaerden de naemen dikwerf van die dezelve droegen, ook de naemen van den Veltheer: ook hunne Geſlacht wapenen en Gedenkteekenen. Dit wort door *Ovidius* opgezongen, van *Egeus* die het zwaert van zyn zoon * *Theſeus* kende aen de merkteekenen zyns geſlachts, wanneer de Tovereſſe *Medea* hem poogde door vergif om te brengen.

Sumſerat ignara Theſeus data pocula dextra;
Cum pater in capulo gladii cognovit eburno
Signa ſui generis.

Dat is naer Vondels vertalinge:

Als de zoon den drank aenvaert,
Gereedt te drinken, komt de vader door Godts zegen
Te zien 't yvooren hecht van 's helts vergulden degen,
Met een de tekens van zyn ſtam.

Elders wort de zoon van † *Thezeus* ingevoert, valſchelyk beſchuldigt zynde van overſpel met zyn ſtiefmoeder *Fædra*, namentlyk door de ſtiefmoeder zelve by haer man. Hy, namentlyk *Thezeus*, zegt:

Quod facinus, heu me, cerno? quod monſtrum intueor?
Regale parvis aſperum ſignis ebur,
Capulo refulget gentis Actææ decus.

Dat is:

Ach my! wat ſchelmſtuk beſchouw ik? wat ſchrikdaedt bemerk ik? aen het Koningklyke Geveſt van Yvoor blinkt het Eerwaepen der Athenienzer volkeren, met kleine ingegraveerde teekenen.

Op het Zwaert van *Dircæus* ſtont gemaelt de afbeelding van een *Sphinx*, naer het gezang van *Statius:*

Aſpera vulnifico ſubter latus enſe riget Sphinx.

Dat is:

Op zyne zyde hangt een degen, wiens geveſt geſiert is met de Sfinx.

Op

* *Ovid. Metamorph.* 7. † *Seneka in Hippol.*

Op een Zwaert van *Nero* ſtont gegraveert: *Neronis Cæſaris Mucro*, dat is, *Het Zwaert van Cæzar Nero.*

De meer afgerolde eeuwen hebben deze gewoonte van op de Zwaerden te graveeren niet vernietigt; maer daer op verſcheide zinſpreuken, naemen en vaerzen geſtelt. Zie 'er in korte Jaeren een bewys van in den Veltſlag van *Yrlant.* In den Jaere 1690. wert een Bajonet gevonden onder de verſlagene Yren en Franſchen, op welkers eene zyde gegraveert ſtonden de Wapenen van Vrankryk, en daer boven het beelt van St. Louis; en aen de andere zyde deze verfoejelyke woorden, *Le Roy de France fera couper la teſte au Prince d'Orange*, dat is, *De Koningk van Vrankryk zal het hooft van den Prince van Oranjen doen afhouwen.*

Pierius Valerianus zegt, dat de Ouden de ſterkte en kloekmoedigheit hebben afgebeelt door den Kameel, dewyl in dit dier een wondere ſterkte beſpeurt wiert, om op den rug een zwaeren laſt te dragen; en dat het zeer ſtantvaſtig was, om kloekmoedig met zyn zwaeren laſt veel dagen den dorſt te kunnen verdragen. De Reizigers in de Ooſterſche Landen, die den Kameel gebruiken om hunne reislaſten te dragen, zeggen, dat zyn gewoonlyke laſt 700 Italiaenſche ponden is; en wanneer men hem den laſt oplegt, knielt hy neder, en gevoelende dat hy genoegzaem beladen is, ryſt aenſtonts op, en wil niet meer dulden.

Plinius zegt, dat deze dieren vier dagen zyn kunnen zonder drinken; en dan hun dorſt leſſende, drinken zy ook voor toekomende dagen; zy beroeren eerſt het water door het ſtampen met den voet, het niet willende klaer drinken.

De * oude Egyptenaers hebben de Weſpe ook aengemerkt als een zinnebeelt van de dapperheit en ſtrytbaerheit, zynde zeer ſchadelyk tegen hunne vyanden.

De Rivier den Tygris hielden de Ouden voor een tafereel van de dapperheit en onwederſtaenlykheit, zynde een rivier die uit † Armenie in Mezopotamie valt; wegens zyn ſnellen vloedt, by een pyl vergeleeken, en die door geen middelen en werktuigen in zyn loop konde geſtremt worden.

De Leeuw is inzonderheit een zinnebeelt van de dapperheit en kloekmoedigheit, dewyl hy alles aengrypt en niets ontziet, zelfs het alderſterkſte dier, dikwils het zwakke en onſterke wegens zyn edelmoedigheit verſchoonende. Inzonderheit wort dit bewaerheit in de jonge Leeuwen, die wel de dapperſte en fierſte zyn. *Salomon* noemt de Leeuwen *de geweldige onder de dieren*, in zyn Spreuken cap. 30: 30. Daerom worden ook de kloeke Helden en dappere Mannen met den Leeuw gecvenaert. Hun wort in de H. Schrift *een Leeuwenhart*, *een Leeuwenaengezicht* toegeſchreeven, 1 Chron. 12: 8 En Gen. 49. zegt *Jakob* van zyn zoone *Juda*, dat hy is *een Leeuwenwelp.* Dat meer is, de Heilant *Jezus Chriſtus* wort hier by vergeleecken wegens zyn kloekmoedigheit, als *de Leeuw uit den ſtamme Juda*, in Johannes Openbaringe cap. 5. De Rechtvaerdigen worden vergeleken *by jonge Leeuwen.* Spreuk. 28. En te recht, want gelyk de Leeuw onverzaegt is tegen alle aenblikkende gevaeren en tegenſpoeden; gelyk de Proſeet *Jezaias* zegt, cap. 31. *Dat hy niet verſchrikt voor de ſtemme der meenigte der herderen, die tegens hem zyn t'zaemen geroepen, maer dat hy blyft brullen over zyn roof.* Zoo vreeſt een Rechtvaerdige geen gevaeren van geeſtelyke en lichaemelyke vyanden, hy vreeſt niet *de tien duizenden des volks, die zich rontsom tegens hem zetten.* Pſ. 3. Trouwens *de Jehovah is zyn heil, voor wien zoude hy vreezen? de Jehovah is zyn levenskracht, voor wien zoude hy vervaert zyn?*

* *Pier. Valer. Lib.* 12. *p.* 116. † *Pier. Valer. Lil.* 21. *p.* 197.

XXVI. ZINNEBEELT.

Een goede Naem. Goedt Gerucht.

EEn jongelingk van een eerwaerdig opzicht. Op het hooft een helm met palm gekroont. In de rechterhant houdt hy een ſpieze. De halve borſt ontbloot. Om den hals een gouden keeten. Aen de vingeren goude en yzere ringen Aen den ſlinker arm een ſchilt, waer op gegraveert zyn twee tempels, met dit opſchrift: *Hic terminus hæret*, dat is, *Hier is, of vint men, den eintpael.* Dit ziet op den tempel van *Marcellus.*

„ *Het beelt des Jongelingks is van een eerwaerdig opzicht*, om de heerlykheit van „ zyn goeden naem af te drukken, dat deze geſtaltenis zeer wel uitbeelt.

„ (a) *Zyn helm is met palm gekroont*, om dat de eere, die iemant door zyn goeden „ naem ontfangt, een ſchoone overwinning wegdraegt, waer van de palm een „ zinnebeelt is.

„ (b) *De ſpieze in de rechterhant* maelt af, dat elk zyn goeden naem moet ver- „ deedigen. Gelyk de ſpieze outstyts was het waepen der Koningen, en der Ro- „ meinſche ſtryders.

„ *Dat hy de halve borſt ontbloot heeft*, verbeelt, dat elk de eere van zyn goeden „ naem met zuiverheit en met oprechtigheit moet bewaeren.

„ (c) *De gouden keeten aen den hals, en de goude en yzere ringen aen de vingeren*, „ worden by de Ouden geſchat als eerteekenen, en gegeeven aen dien geenen, die „ zich eerlyk in den ſtryt gedragen, en dus de roem van een onſterffelyken naem „ en glorie weggedragen hadt. Daerom zeiden de Ouden, *dat die een belooning* „ *was van de deucht.*

„ (d) *Het ſchilt met de twee tempelen*, ziende op die van *Marcellus*, drukt af, „ dat het de rechte en waere eere is, die op de heirbaen van deucht verkreegen „ wort: en dat de uitterſte eintpael daer van is de glorie. Gelyk *de tempelen van* „ *Marcellus* waeren, die van *de Glorie* en *de Deucht.*

2. Zinnebeelt *van de eere van een goeden Naem.*

Een welgemaekt Man, ſchoon van leeden, van mannelyken ouderdom. Gekleedt in goude brokade, met purper. Het hooft bekroont met bloemen, Lelien, en roode Hiaçinthen. In de rechterhant heeft hy een trompet, omringt met olyfranken. Om den hals een gouden keeten, daer een hart aen hangt. In zyn ſlinkerhant draegt hy een ontſtooken fakkel.

„ *Het beelt is welgemaekt, en ſchoon van leeden* gemaelt, als een vertoog van „ zyn eerwaerdigheit en bevalligheit, en waer uit een edele grootmoedigheit „ ſpruit.

„ *Hy is van mannelyken ouderdom*, om dat de bezetheit der jaeren de bequaemſte „ tyt is, om zich door een goeden naem berucht en geroemt te maeken.

„ *Hy is in goude brokade en purper gekleedt*, om zyn aenzien en achtbaerheit af te „ beelden, zynde een draght die de aenzienelyken betaemt. Gelyk ook de triom- „ ferende outstyts daer mede bekleedt was.

„ *De kroon, die hy draegt van Lelien en Hiaçinthen*, beduit den ſchoonen reuk, „ dien de goede naem in een edelmoedig man van zich geeft, om dat de bloemen „ welriekende zyn, en van een ſchoon opzicht.

„ *De trompet in de rechterhant* beduit de faem, en het goede gerucht, dat tot „ de ooren komt van een iegelyk, en roemruchtig wort uitgeblaezen.

„ *De olyfranken, die daer om heen ſlingeren*, beduiden den goeden naem, om dat „ de Olyven door hun vocht en oli, ja zelf de bladeren, tot veele dingen nut, heil- „ zaem, en geneesbaer zyn. Zoo ook de goede naem is beter als oli, of *als een* „ *uitgeſtorte oli.* Hoogl. 1.

„ *Het hart aen de keeten, die om den hals hangt*, wil *Orus Apollo* dat afbeelt, den „ goeden naem van een eerlyk Man, om dat hy zyn hart opentlyk aen een yder „ ten toon dragende, en dat in zyn eigen gedaente vryelyk voordoende, zyn goe- „ den naem doet verſpreiden, en bekent worden.

„ *De ontſtooke fakkel in de ſlinkerhant* maelt af den afflonkerenden glans van een „ eer-

„ eerlyk gemoet, en *dat men zyn licht moet laeten ſchynen voor de menſchen.* Matth. 5.
„ Of dat men ook een licht moet ontſteeken voor anderen, om hun op het padt
„ van eer en deucht voor te lichten.

Aenmerking over deze Deugt.

Het waerdigſte en voortreffelykſte, dat een redelyk ſchepzel hier op de weerelt kan bezitten, is, dat hy een *goeden naem en daet* erlangt, en dat nae zyn doot zyn naem tot zegeninge zy. De oude Heidenen zeiden, *De lichtende fakkel van een eerlyk gemoedt, is de eere en goede naem.* En in der daet, niemant wort beter tot eer en een goedt gerucht aengeſpoort, als door belooning en eerbetuiging nae zyn doot. En gelyk de oude Romeinen tot de eerpraelen hadden burgerkroonen, en triomfkroonen, om de brave daden en glinſterende deuchden te vergelden, zoo heeft een waer Chriſten dierbaerder en hoogaenzienelyker eerkroonen te wachten nae de betrachting van de waere deucht; want nae de verzaeking van de weereltsbegeerlykheden, nae een matig, rechtvaerdig, en godtzalig leeven, vindt hy een kroon die onſterffelyk en onverwelkbaer is.

De eere van een goeden Naem, op deze weerelt te verdienen, en die namaels te behouden, dat is eere in te leggen met eerlyke daeden. Dit beſtaet in Godt te vreezen, zyn naem vrymoedig te belyden, zyn zaek ſtantvaſtig te verdeedigen, wakker te ſtryden voor zyn dienſt, en elk een door weldoen te verplichten. Wel te doen, en de deucht te betrachten, is de moeder der eere. Want die is de eenigſte, zeide * *Bernardus*, die met recht de eere van een goeden naem toekomt. *Auguſtinus* meende dat den menſch twee dingen, om ter heirbaen van eere op te klimmen, nootzaekelyk waeren. (1) *Een goedt gewiſſe voor Godt.* (2) *Een goede naem of gerucht voor de menſchen.* Hy moet een goedt gewiſſe hebben, ten nutte voor zich zelven; en een goeden naem voor zyn naeſten. De wyſte der Vorſten zegt ons, dat *die weldadigheit najaegt, eere zal vinden.* Spreuk. 21: 21. *Paulus* wil, Rom. 11: 7. *dat men door volhardinge van wel te doen, heerlykheit en eere zoeke.* En door wat pooging anders zyn zoo veel Helden Godts ter heerſchappy en glorie opgevyzelt? Waer door zyn *Mozes*, *Jozua*, *David* en anderen tot een hoog en vorſtelyk gezag gekomen, als even door deze deuchden? *Bernardus* roept 'er over uit, *O præclarum miniſterium, quo non principatu glorioſius!* dat is, *O heerlyke dienſt, wat heerſchappy gaet gy niet te booven!* † *Plautus* zelf kon zeggen, *Ego ſi bonam famam mihi ſervaſſo, ſat ero dives*, dat is, *Kan ik my maer een goeden naem behouden, ik ben ryk genoeg.*

De Romeinen leiden toe, om hunne bezoldelingen een goeden naem te doen maeken; en de voornaemſten van dat gemeenebeſt zelfs waegden alles om den eernaem van een Burgermeeſter te erlangen. Maer een Chriſten leidt alleen daer op toe, om eer naem te verdienen die nooit vergetelheit onderhevig is, maer die in gedachteniſſe blyft. *Abel*, *Enoch*, en *Noach*, leeven noch door een heerlyke nagedachte, ſchoon veel eeuwen en tyden ontbonden. *Salomon* leeft noch door

* *In Serm.* † *In Muſtella.*

het gerucht van zyn wysheit. *David* en alle zyn medehelden door hunne roemryke heldenſtukken. *Johannes* en *Simeon* door hunne godtvruchtspoogingen. *Paulus* door zyn geleertheit en goddelyke redenvoeringen. *Dorkas* zoo weldadig, dat zy een eeuwigen naem zal behouden, door menſchlievend te zyn aen den armen. *Maria* door liefde getoont aen haeren Heilant, in haer zalving. De goede naem zelfs van een armen *Lazarus* blyft en zal duuren in eeuwigheit, als ſtaende en blyvende in Godts Gedenkboek aengeteekent, daer de naem des *vrekken gierigaerts* tot een vervloekinge is.

* *Auſonius* zeide derhalven te recht, *Dat het leeven wel heen ſnelt door de doot, maer de eer en heerlykheit nimmer ſterft. Vita perit, mortis gloria non moritur.* En *Cicero*, *Vita brevis eſt, gloriæ curſus ſempiternus*, dat is, *Het leeven is kort, maer de voortgangk der glorie is eeuwigduurend. De eere van een goeden naem* (zegt *Chryzoſtomus*) *kan u van geen Keyzers, noch Koningen, noch groote Perſonaedien, worden geſchonken: zy wort door geen hoofſche vleierye verkreegen, noch door geen gelt gekocht, maer door de deucht des edelen gemoedts.* Daerom betuigt *Cicero*, *Gloria virtutem ut umbra ſequitur*, dat is, *Dat de eere de deucht achternavolgt als een ſchaduwe.* En *Virgilius* verzeekert aen een edelmoedigen en weldadigen, *Semper honos, nomenque tuum, laudeſque manebunt, Dat zyn eer, en lof, en naem, zal eeuwig duuren, en altoos blyven.*

Laet derhalven den rykdom elk ſchoon en beminnelyk maeken, de geleertheit vermaert, het bloedt edel: de eere van een goeden naem, daer de deucht mede gepaert gaet, geeft heerlyker kroon, en zet hooger luiſter by; want die maekt elk een te gelyk, *ryk*, *vermaert* en *edel*. Daerom zegt *Naſo* zeer wel:

Paſcitur in vivis livor, poſt fata quieſcit.
Tunc ſuus ex merito quemque tuetur honos.

Dat is:

De nydt krygt voedſel door de levenden altydt:
Maer na de doot is zy terſtont haer krachten quyt.
Dan wort een yder door zyn eer beſchermt naer waerde,
Wanneer het brooze lyf bedolven legt in d'aerde.

Pindarus zeide, *De lof en eere volgen de ſiervelingen achter nae.* En die heerlyke gevolgen vont *Cicero* in den goeden naem, *Dat hy de konſten en wetenſchappen voedt.* En hy voegt 'er by, *Wy allen worden door de eere tot oeffeninge aengeſpoort.*

De Athenienzers roemden de braeve mannen nae hun doot, door behoorlyke lofreedenen. Niet minder gebruik hadt dit by de Romeinen. Trouwens de Keyzer *Poſcennius* wilde, dat men den lof van *Marcus* en *Hannibal*, en andere afgeſtorvene Veltheeren, zoude opſchryven, wegens hunne gloridaden. *Want levendig* (zegt de Vorſt) *wil ik hen naervolgen; en doot zynde, wil ik gepreezen worden.*

't Gaet derhalven met deze eere van een goeden naem, als met het vuur, dat wel eerſt

* *In Sententiis.*

eerſt door een ſmeulenden rook verdonkert wort, maer ſtraks zoo veel te helderder uitblaekt. Zoo wort ook die eer vaek verdonkert en bezwalkt door de nyt en knagende afgunſt, maer blinkt wel haeſt helderder op.

't Is derhalven een dwaeze grootmoedigheit geweeſt, zich een naem te maeken door ſchandelyke daeden. Gelyk wy zien in *Heroſtratus*, die zich alleen aen de onſterffelykheit wilde opdragen, door het in vlamme zetten van den Tempel van *Diana*, een van die zeeven Weereltswonderen, waer aen gants Aſie twee hondert en twintig jaeren zyn kracht en gelt gelpilt hadde. Gelyk hy het ook volbracht heeft, en die naem vereeuwigt blytt, ſchoon de Efezers door een wet ſtaefden, dat niemant den naem van zoo een menſch aen de boosheit overgegeeven, zoude noemen, en weereltkundig maeken. Of gelyk wy het vinden aengeteekent van *Hiel*, 1 Kon. 16: vs. 34. die zyn gedachteniſſe poogde te vereeuwigen door het bouwen van *Jericho*. Of *in Herodes*, die zich den naem *van een Godt* toeëigende, en daer voor wilde aen den naneef bekent ſtaen. *Een ſtemme Godts en niet der menſchen.* Maer vreeſchelyk is hy geſtraft. Wat ydelen waen had *Alexander*, om *een zoon van Jupiter*, en niet van *Filippus* genaemt te worden. Of in *Filippus* zelf (den Vader) om zich ter eeuwiger gedachteniſſe, zyn beelteniſſe te zetten, als van den dertienden by de twaelf goden.

* *Tacitus* verhaelt ons in zyn Jaerboeken, dat hy in de regiſters van den Roomſchen Raet gevonden heeft, dat *Cerealis Annicus* (verkooren Burgermeeſter) in den Raet hadt voorgeſtelt, op eige koſten, aen den Tyran *Nero*, dien hy *divus*, dat is, *goddelyk* noemt, een tempel te bouwen, en dat hy daer verdiende aengebeeden te worden.

Alzoo dwaes was *Kaligula*, om zich een naem te maeken, dat hy zich van het volk als een Godt liet aenbidden, zich kleedende in 't gewaedt van Goden en Godinnen. Daerom wert hy zeer rechtvaerdig en vrymoedig van een Gallier beſpot; want als hy het kleedt van *Jupiter* aendeedt, en aen dien Gallus vraegde, *Wat dunkt u dat ik ben*; kreeg hy tot antwoort, *een groote zot, of dwaes.*

Daerom te recht moght *Plutarchus* zeggen, *'t Is menſchelyk hier op aerde roem te verkrygen, maer Goddelyk die naemaels te behouden.*

Het was veel meerder eere voor *Homerus*, dien Fenix der Griekſche Digteren, dat 'er nae zyn doot zeeven ſteeden in Griekenlant getwiſt hebben onder elkander, wie van haer alle de wieg of geboorteſtadt van dezen braeven Dichter zoude geweeſt zyn.

Gelyk ook *Alexander de Groote* de Boeken van dezen *Homerus* waerdig ſchatte bewaert te worden in een dooze van gout, paerlen en edelgeſteenten, welke hy onder den roof van *Darius* gevonden hadt, op dat (zeide die Monarch) dat koſtelyke werk des menſchelyken vernufts ook in een koſtelyke kiſte moght beveiligt worden.

(a) *De palm die op den helm is van den Jongelingk* (in ons 1. Zinnebeelt van de eere van een goeden Naem) *beelt af de overwinninge, en eere, die iemant door een goeden naem wegdraegt.* Zie van dezen Palmboom en overwinninge *in't XXI. Zinnebeelt.*

* *Annales 15. cap. 74.*

(b) *De ſpieze in de rechterhant* (in ons 1. Zinnebeelt) gaf te kennen, *dat elk zyn goeden naem moeſt verdeedigen; dat was het wapen der ſtryders onder de Romeinen.* Gelyk de ſpieze outstyts by die volkeren daer toe in gebruik was. Die uit de Outheit een beſchryving van die ſpieſſen begeert, hoedanig zy in die dagen by de Romeinen gevonden werden, zie daer; zy waeren gemaekt uit dun of fyn hout, zy hadden de lengte van drie voeten, de dikte van een vinger met yzer omzet omtrent de lengte van 12 vingeren, waer door zy met den eerſten werp terſtont zoo werden ingedreeven, dat de vyanden die niet konden uitdrukken. Daer was een bant of riem aen deze ſpieſe gehecht, daer de hant wert ingeſtooken, om dat de ſpies te lichter zoude worden omgedraeit. Daer van daen noemt *Cicero* de wapenen, die tot den ſtryt bereidt werden, aengebonden, of aengegorde ſpieſen. Hier mede verdeedigden zich *de Romeinen.*

(c) *De gouden en yzere ringen* (in ons Zinnebeelt) *waren eertekenen by de oude volkeren.* Deze ringen waren verſcheiden by de Romeinen, uit metael, uit yzer, uit gout of zilver; andere uit onder een gemengde metalen. Zommige met, andere zonder geſteenten, genaemt ἄπειροι, en ἄψηφοι. Deze ringen werden gedragen aen de handen of vingers van beide de handen, voornamentlyk aen de ſlinkerhant, dewyl die het ledigſte is, en meeſt verborgen.

Het gebruik der yzere ringen was gemeen by de Romeinen. In aloude tyden vermoght zelf geen Raetsheer een gouden ring te dragen, ten zy hy ware een Afgezant, dewelke gezonden wert tot buitenlantſche volkeren. * De Triomfeerders droegen ook wel een yzeren ring, om de vermeetelheit en hoogmoedt te dempen. Hier van daen gebruikten de Ridders de ringen, en dat was een byzonder verſierſel, waer door zy van het gemeene volk werden afgezondert. Het gemeene volk hadt een zilveren ring ten gebruik, en de ſlaven eenen yzeren, ten zy de Magiſtraet aen zommigen uit het gemeene volk het recht der goude ringen toeſtont.

De geeſtelyken, by de Romeinen, vermoghten geen ringen te dragen, ten zy ze in groote waerdigheit geſtelt wierden; waer van het zeggen gebooren is, dat een geeſtelyke, die den ring droeg, moeſt dwaes of hoogeerwaerdig zyn.

Daer waren outstyts ringen, waer in ook eenige beeltenisſen gegraveert waren. *Cicero* getuigt, dat de *Epikuriſten* het beelt van *Epikurus* lieten graveeren op hunne zegelringen, om hun Meeſter te eeren en aen hem te gedenken. De vrienden van *Ovidius* hadden daerom zyn beeltenisſe op hunne ringen geſtelt, als hy in ballingſchap was weg gezonden. † Want dus ſchryft hy aen dezelve:

In digito qui me ferſque refersque tuo.
Effigiemque meam fulvo complexus in auro
Cara relegati, qua potes, ora vides.

Dat is:

Die my draegt aen uw hant, en ziet myn beeltenis,
In gout gedrukt, zoo veel in uw vermogen is.

De

* *Kirchmannus in Libro de Annulis.* † *Triſt. L. 1. Eleg. 6.*

De Romeinen graveerden ook de beeltenissen hunner Keyzeren op hunne ringen, dewelke zy by zich droegen.

(d) *De twee tempelen van Marcellus.* Hier zal (in ons Zinnebeelt) gedoelt worden op die twee tempelen, of tempel, die de oude Romeinen aen de Deucht geoffert hebben, dewelke genaemt werden de tempelen *der Glorie* en *der Deucht.* Waer van in het 1. Zinnebeelt van de Deucht gewaegt is.

De Ouden hebben ook *de eer van een goeden naem* afgebeelt door *de schilden*, waer op outstyts gegraveert werden de schoone daeden en naemen die zy hadden uitgevoert; dewelke ook door de Keyzers vereert werden. Zulke *schilden* van zilver werden dikwils den Goden opgedragen, en aen de tempelen vereert. Daer van daen, kan men denken, was het dat in tegendeel, die zich noch geen naem in den oorlog gemaekt hadden, droegen een *wit schilt.* Waer van *Virgilius* gewaegt, *Parmaque inglorius alba.*

Zie daer noch een zinnebeelt van deze *eere des goeden naems. Een schoone vrouw met vleugelen aen de schouderen, dewelke een eikenboom omarmt, en terwyl naer eenige schepters, kroonen, en wapenen wyst, die aen den eik zyn opgehangen. Op een letterrolle boven haer hooft staet gemaelt,* HINC OMNIA, *Hier van alles.* De Ouden hebben den Eikenboom aen *Jupiter* toegewydt; dat wy getoont hebben in het 11. Zinnebeelt. Welken Oppergodt zy erkenden als den Geever van alles; zoo dat die vrouw wyzende op den Eikenboom, daer mede wilde te kennen geeven, dat alle die waerdigheden (door de wapenen afgebeelt) van *Jupiter* geschonken wierden. Maer een Christen begrypt veel beter, dat alle Eerampten, Schepters en Kroonen, van den waeren Godt afdaelen. Trouwens *alle goede giften en volmaekte gaven, komen van boven, van den vader der lichten.*

XXVII. ZINNEBEELT.

Van het Gebedt.

EEn Vrouw in 't groen gekleedt, ſtaende by een altaer dat brant, met opgeſlaegen oogen naer den hemel. Uit haer mont koomen vuurvlammen voort. Zy wyſt met den voorſten vinger van de ſlinkerhant op haer harte, dat ontbloot is, en ſlaet met de rechterhant op een poorte, die geſlooten is.

„ *Het Vrouwebeelt is in 't groen gekleedt*, het welk afmaelt de vruchtbaerheit des „ Gebedts, en de hoope op Godts genade, om die te verwerven.

„ (a) *Zy ſtaet by een brandenden altaer*, om daer door haer Godtsdienſtige poo- „ ging in 't Gebedt af te drukken; dewyl de oude volkeren meenden, dat men „ door de altaeren de gramſchap der Goden konde verzoenen.

„ *De oogen zyn ten hemel gekeert*, om te verbeelden de zielsopheffiing hemel- „ waert, als waer van alles goets, en het afgebeedene moet voortkoomen.

„ (b) *De vlammen die uit haer mont voortkoomen*, ſchetſen af den vlammenden en „ brandenden yver des Gebedts, die vuurig en brandende moet zyn, en in liefde „ blakende tot Godt, om de ingewanden van Godt te ontſteeken.

„ (c) *Zy wyſt met den voorſten vinger van de ſlinkerhant op haer harte, dat ontbloot is,* „ als

„ als een bewys, dat de gebeeden uit het harte voortkoomende, en ten monde uit-
„ gaende, de ziele moeten aendoen, en beweegen tot uitterlyke en inwendige zuch-
„ tingen.

„ *Zy klopt met de rechterhant op een poorte die geſlooten is*, om te verbeelden dat men
„ de genadedeur van Godt noch geſlooten vindende, dezelve door de krachtige be-
„ weeging des Gebedts moet openen, en ontgrendelen, en zoo een ingangk baa-
„ nen tot de gunſte van Godts genadetroon. Gelyk de beſte Raedtgeever, en
„ opperſte Leermeeſter zelf vermaent: *Bidt, klopt, en u zal open gedaen worden.*

2. Zinnebeelt *van het Gebedt.*

Een oude nederige Vrouw geheel in 't wit gekleedt, nederknielende, met ontbloote armen. In de rechterhant houdt zy een wierookvat. In de ſlinkerhant een hart. Ter zyde van haer ſtaet een Haen.

„ De Vrouw wort *oudt* en *nederig* gemaelt, om uit te drukken, dat men in den
„ gebeede ſtemmig en ootmoedig moet zyn, en het oog van de weereltſche voor-
„ werpen afwenden.

„ *Het geheel witte kleedt* maelt af, dat het Gebedt moet geſchieden met een
„ zuiver harte, klaar, niet gemaekt, maer ongeveinſt. Niet als de geveinsden
„ op de hoeken van de ſtraeten, maer in de binnenkamer. Matth. 6.

„ Zy wort *nederknielende* gemaelt, om dat 'er in het Gebedt moeten zyn de-
„ moedige en neerſlachtige gebaerden; gelyk het ſchynt dat de geboogeknien de
„ gemeenſte lichaems geſtalteniſſe is by alle volkeren in hunne Godtsdienſtige oef-
„ feningen.

„ *Zy is met ontbloote armen* geſchetſt, om dat alles wat hinderniſſe en beletzel
„ geeft in 't Gebedt, moet worden afgelegt.

„ *Het wierookvat in de rechterhant* maelt af, dat een ernſtig Bidder wenſt dat
„ zyn Gebedt als een aengenaem reukoffer mag opvliegen tot Godt, en hy het
„ genadig wil verhooren.

„ *Het hart in de ſlinkerhant* drukt uit, dat de mont te vergeefs bidt, als 'er het
„ harte niet mede gepaert gaet; waerom in 't Gebedt ook vereiſcht wort een ge-
„ voelige hartsontroeringe.

„ *De Haen, die ter zyde ſtaet*, beduit de waekzaemheit en wakkerheit in het Ge-
„ bedt, die een Bidder noodig heeft, om oplettend te zyn in den Heere zyn be-
„ langen voor te dragen. Chriſtus wil, dat men met *het bidden* ook *waeken* moet.
„ Matth. 6. *Waekt en bidt.*

3. Zinnebeelt *van het Gebedt.*

Een ſchoone Vrouw, met een droevig gezicht, bitter ſchreiende: met de ſlinkervuiſt op de borſt ſlaende, en met de rechter haer

kleedt met gewelt los rukkende, zoo dat het geſcheurt is. Haer voeten worden geknaegt en gebeeten door eenige venynige dieren.

„ Zy wort *ſchoon* gemaelt, om dat het Gebedt, dat met een gebrooken geeſt tot
„ Godt wort uitgeſtort, nooit van Godt veracht wort, maer hem aengenaem en
„ welgevallig is.

„ *Het droevig aengezicht en bitter ſchreien* beduit haer bedruktheit en benaeuwt-
„ heit in haer Gebedt, haer rouwbedryvinge die traenen uitperſt, als een bewys
„ van leetweezen over haer zonden, waer van zy vergeeving bidt.

„ *Zy ſlaet met de ſlinkervuiſt op de borſt:* een bewys, dat zy wil aentoonen, waer
„ het quaet der zonden huisveſt, en ook dat haer dit ter harte gaet, en ſmartelyk
„ is. Even als *de Tollenaer op zyn borſt ſlaet.* Luc. 17.

„ *Zy rukt haer geſcheurde kleederen uit*, ten bewys dat zy yverig biddende om ge-
„ nade, haer bemorſt, vuil en ſtinkend zondenpak wil uitſchudden, den rook der
„ zonden en den ouden menſch uitdoen : om zich liever te omhangen en te be-
„ kleeden met het kleedt van Chriſtus gerechtigheit, om dus haer ziele te zuive-
„ ren, en op te ſieren met hemelſche deugden en hoedanigheeden.

„ *Haer voeten worden gebeeten en geknaegt door vergiftige dieren*, Dit drukt af, dat
„ zy is beſchadigt, dat zy een zielwonde ontfangen heeft; en derhalven, indien
„ zy door het Gebedt niet geneezen wort, wel licht vreeſt voor de Goddelyke
„ wraeke, en doodelyke gevolgen.

Aenmerking over deze Deugt.

Het Gebedt is een godtsdienſtige aenſpraek, die het reedelyk ſchepzel richt tot Godt, aen hem ontdekkende zyn begeerte, 't zy voor zich zelf, 't zy voor zyn mederedelyk ſchepzel, en wel in den naeme van Chriſtus, met de hoope van een heuchelyke verhooring.

Dit Gebedt draegt in Godts Woort een verſcheiden benaeming. Het wort van *Abraham* genaemt, *een ſpraeke met den Heere.* Geneſ. 18. Van *David*, *een aenroepen van Godt.* Pſal. 50. Van *Samuel*, *een uitſtorten van zyn harte voor Godt.* 1 Sam. 1. Dan eens *een uitſtorten van zyn klaghten. Een opheffen van zyn ziele tot Godt. Een opheffing van zyn harte en handen tot Godt naer den hemel.* 't Wort ook genaemt *een aenloopen aen Godt.*

Men kan de Gebeeden verſcheidentlyk aenmerken, of *Smeekbeden*, of *Voorbiddingen*, of *Dankzeggingen.* 't Zy dan dat wy Godt onze gebreeken en wederwaerdigheeden voordragen, en om zyn hulpe aenhouden; 't zy wy onze gebeeden ook doen voor anderen, of dat wy een dankbaere erkenteniſſe aen Godt doen voor een verkreegen heil of weldaedt.

Het voorwerp des Gebedts, is *de waerachtigen Godt.* Daerom zeide de Heilant, Matth. 4. *Den Heere uwen Godt zult gy alleen aenbidden.* En *Johannes* aen den Afgezant des hemels, *aenbidt Godt.* En te recht moet hy aengebeden worden, om dat hy is de hoogſte Majeſteit, die wy moeten eeren : om dat hy is de alleen Alwe-

Alweetende Godt, die onze zuchtinge kent en hooren kan; om dat hy is de Almaghtige, die ons ook alles kan geeven wat wy van hem afbidden.

Dit voorwerp des Gebedts is de *Drie-eenige Godt*, *Godt de Vader* als de eerſte in den Vreederaet, nopende onze zaligheit, die zyn gunſtgenooten als zyn kinderen wil aenneemen: *Godt de Zoon*, die de gunſte voor den uitverkooren Zondaer by den Vader verwerft, en hem maekt tot een mede-erfgenaem door zyn onveranderlyk teſtament; *Godt de H. Geeſt*, als het beginzel der wedergeboorte, heiligmaking, en vertroofting, en die de ontfangen genade verzegelt aen de harten.

Godt moet aengebeeden worden *in den Middelaer Chriſtus Jezus*, en wel op deze Godtsdienſtige wyze: dat wy met een heilige en godtvruchtige gedachte overweegen, hoe hy alleen bequaem en waerdig is dat groote werk op zich te neemen en uit te voeren; dewyl hy is *de Heer, by wien gerechtigheit en ſterkte is. In hem zal gerechtvaerdigt worden, en zich beroemen het gantſche zaet Iſraëls.* Jezaias 45.

Het Gebedt moet dan zoo uitgeſtort worden, *dat men vertrouwt en hoopt* op die groote liefde die hy ons in zyn borgtocht vertoont heeft, dat men in Chriſtus alle de goederen afeiſcht, die hy verdient heeft.

De aendoening van het redelyk ſchepzel, in het Gebedt, kan men aenmerken (1) als een *inwendige welgeſteltheit*, dat het harte tot Godt wel gevormt is, wel bereidt, leedig van alle onnutte gedachten en beweegingen, met een rechte vernedering voor Godt, uit erkenteniſſe van onze geringheit en onwaerdigheit. Het Gebedt moet geſchieden (2) *in den geloove*, niet twyffelende, met die hoope dat wy Godt zullen aengenaem zyn. (3) *Met vertrouwen* van verhooring. Ook (4) met een bedroefden en geſlagen geeſt, als David Pſ. 51. Inzonderheit (5) *Met een diepen aendacht* tot Godt, en brandenden yver, dat het reukwerk van onze gebeeden door een hemelſch vuur moght aengeſtooken worden, en dus lieffelyk zyn voor Godt. Daerom zeide * *Cyprianus* outstyts, *Hoe zal Godt u hooren, zoo gy u zelven niet hoort? En* (gaet hy voort) *daer gy onder het biddden niet eens aen u zelven denkt, hoe kunt gy dan van Godt eiſchen, dat hy aen u zoude denken?* Ook moet het Gebedt geſchieden (6) *met een waere boetvaerdigheit*, dat men zyn zonden haet en verfoeit, die wil vlieden en afzweeren.

Wat de uitwendige gebaerden betreffen in het Gebedt, die hebben de oude volkeren verſcheidentlyk gericht. Zommige voorwaerts op hun aengezichte ter aerde leggende, zommige op de borſt kloppende, hun kleederen ſcheurende, in aſſche zittende. 't Moet ook inzonderheit nederknielende geſchieden, of ſtaende met de oogen en handen naer booven geheeven. Doch wy zullen in 't vervolg van ons Zinnebeelt nader van deze in- en uitwendige geſtalteniſſe gewagen.

Dat geene dat wy van Godt afvorderen in het Gebedt, is alles wat ons tot de ziele, en het lichaem noodig is; alles namentlyk, wat vereiſcht wort tot onze zaligheit, wysheit, geloof, hoope, liefde, bekeering, vertroofting, en wat meer tot het geeſtelyke leeven behoort. Tot het lichaem, alle leevens noodruft, gezontheit, ſpyze, drank, kleedinge, vreede, en behoudeniſſe voor alle gevaeren.

* *Orat. Dom.* 228.

Zulk een Gebedt meende * *Auguſtinus* was *een hulpe en onderſtant voor een heilige ziele, een trooſt der goede engelen, een ſtraffinge der duivelen, een aengenaeme dienſt aen Godt, een volmaekte eere, een zeckere hoope, en een onverderffelyk heil. Zoo zulk een Gebedt zuiver en ongeveinſt is* (zegt de zelve Outvader) *zoo klimt het tot den hemel, en keert niet leedig wederom.*

Daerom hebben alle volkeren, de Joden en Heidenen zelfs, het Gebedt, of de aenroeping tot Godt, nootzaekelyk en ten uitterſte behoorlyk geſchat. Hier toe hadden de Joden hunne Morgen- en Avontgebeeden, of die zy in den nacht uitſtortten. De Morgengebeeden geſchiedden by den opgangk der zonne. Gelyk Rabbi *David Hammelech* wil, *dat zy Godt met der zonnen opgangk zouden eeren.* De *Kaballiſten* ſchryven, dat alle de gebeeden der menſchen, wanneer het begint te dagen, van Godt gehoort worden. De ſchranderen onder de Joden hebben ook een dankzegging ingeſtelt des morgens met het Haenegekraey. Dan moeſten zy zeggen, *Gelooft zy Godt, een Heer der gantſche weerelt, dat gy aen de Haenen verſtant gegeeven hebt.* † Zy hadden ook hun Avontgebeeden by elkander vergaderende, begonnen zy een Gebedt, *Welgelukzalig zyn ze die in uw huis woonen, zy pryzen u geſtadiglyk, Sela.* Gelyk in den 84. Pſalm gevonden wort. Of in den 145. Pſalm, *O myn Godt, gy Koningk, ik zal u verhoogen, en uwen naem looven in eeuwigheit en altoos.* De Voorzanger zeide het Heilige Gebedt *Kaddeſch.* En de Gemeente zeide de 18 Dankzeggingen. Ook het Heilige Gebedt baden zy te gelyk met hem. De Joden hadden ook hun Nachtgebeeden, wanneer zy te bedde lagen. Want die het Gebedt *Schmajiſtrael* op zyn bedde zeide, die zal aenſtonts (zeiden de Hebreeuwen) ſlapen, en een goeden morgen erlangen. Want daerom ſtaet 'er (zeggen zy) in den 4. Pſalm vs. 5. *Spreekt in uw harte op uw leeger, en zyt ſtille.*

Behalven deze Gebeeden hadden de Prieſters outstyts hunne Morgen-en Avontgebeeden met den wierook op den altaer leggende, of zoo aen Godt opheffende. Want de Tempeldienaer gingk met het reukwerk in 't Heilige, gaende tuſſchen de tafel met de toonbrooden, en den kandelaer met zyne lampen, tot dicht by den tweeden voorhangk, daer hy den reukaltaer vondt, en zyn reukwerk met de gebeeden aen Godt opdroeg.

De Outheit leevert ons zelfs onder de Heidenen de nootzaekelykheit des Gebedts op. *Timæus* zeide by *Plato*, alle die eenigzins verſtant hebben, waren gewoon in het beginzel van hun werk Godt aen te roepen. Daerom zegt *Virgilius* (in zyn 13. Herderszang) *A Jove principium, Het beginzel moet zyn van Jupiter.* * *Maximus Tyrius* zeide, dat het geheele leeven van *Sokrates* is vol geweeſt van gebeden. *Plato* wilde, dat het een algemeene betrachting van elks plicht zyn moeſt, *in alle de zaeken die men te denken en te ſpreeken hadt, dat men van de Goden moeſt beginnen.* En *Xenofon*, dat dit van alle inwoonders openbaerlyk moeſt geſchieden. Van deze Goden was het beginzel van † *Juvenalis*, als hy uitriep:

Da ſpatium vitæ, multos da Jupiter annos,

Dat is:

Verleen, o Jupiter, een langen tydt van leeven.

Ovi-

* *Auguſt. in Pſal.* 65. † *Buxtorf. School. der Jod. p.* 126. * *Differ.* 30. † *Satyr.* 10.

* *Ovidius* ſchynt te erkennen, dat de gehoonde en vertoornde Godt door gebeeden konde verzoent worden.

Flectitur iratus voce Rogante deus.
Dat is:
De gramme Godt laet zich vermurwen door gebeden.

Plinius redenvoerende tot den *Keyzer Trajanus*, zegt, *Dat het van onze voorouderen wyſſchelyk is vaſtgeſtelt, dat men voor het ſpreeken een aenvangk maekt met het Gebedt, om dat de menſchen niets voorzichtig kunnen aenvangen, zonder de hulpe en raet der onſterffelyke Goden.* En *Horatius* agtte het betaemelyk, *Jupiter te bidden, die doch alles geeft, het leeven, de ſchatten en rykdommen.* Dus zingt hy:

Sed ſatis eſt: orate Jovem qui donat & aufert.
Det vitam, det opes; æquum mi animum ipſe parabo.
Dat is:
Maer 't is genoeg: bidt Godt, die nemen kan en geven,
Rykdommen, en wat meer genoeglyk is in 't leven.
'K zal een gelaten hart bereiden voor my zelf.

Deze Heidenſche volkeren hadden ook een diepen aendacht in hunne gebeeden. Want de Romeinen bewonden hun hooft en aengezicht in 't Gebedt, op dat geen dingen hun oog en ooren van den aendacht zouden aftrekken. Zy hadden in hunne Vermaekplaetzen altoos vertrekken tot het Gebedt afgezondert. *Seneka* zeide, om dien aendacht omtrent een Bidder te voeden, *Denkt dat Godt dichte by u is, dat hy met u is, dat hy binnen in u is. Zoo dat 'er een geeſt in u woont die heilig is, die ons bewaekt, en acht neemt op goet en quaet, dat ons kan overkoomen.* Opmerkelyk was het zeggen van † *Plinius*, *Ik bemerke dat de Goden niet zoo zeer vermaekt zyn met de nette woorden der biddenden, als wel met de heiligheit en onnozelheit des levens; en dat die veel aengenamer is, die in den tempel brengt een reine ziele, dan die een te voorenbedacht welſpreekend Gebedt brengt.* Zoo dat het ſcheen, dat zy ook liefhebbers waren van een geeſtelyk Gebedt. Wanneer de Athenienzers het Orakel vroegen, *Waerom zy zoo weinig triomf behaelden over hunne vyanden*, en de *Lacedemoniers* zoo dikwils, daer zy immers zoo veel offerhanden en gebeden aen de Goden opdroegen, en de Lacedemoniers niets aen de Goden toebrachten; zoo antwoordde het Orakel, § *Het ſtille Gebedt der Lacedemoniers, met eenvoud en oprechtigheit geſprooken, behaegt den Goden meer dan de pracht van uwe offerhanden.*

't Is opmerkelyk dat de Keyzer *Olbarſaban*, wanneer hy in den ſtryt gewont was, even voor zyn doot deze woorden uitboezemde: *Nergens heb ik gereiſt, zonder de hulpe van Godt afgebeden te hebben, behalven op dit mael. Gifteren zeide ik, ik ben een Koningk, niemant zal myn heir kunnen tegenſtaen, en ik dacht niet om de Goddelyke maght. Doch ik bidde den grooten Godt om vergiffeniſſe myner misdaden.*

De Heidenen hadden ook zoo wel als het volk van Godt (als wy even toonden) hunne verſcheide gebaerden in het Gebedt. Zy waren eerbiedig en nederig. Zommige

* *De Arte Amandi.* † *Quæſt. Nat.* 2. 3 *b.* § *Beierl. A. p.* 307.

mige boogen zich ter aerde, andere baden met gevouwe handen ten hemel; zommige hielden beide hunne handen op hunne voeten, andere heften de handen loſſelyk hemelwaert. Zommige wendden zich met een draejing des liehaems, daer de Goden gehuisveſt waren. Wanneer de Heidenen de aerde aenbaden, waren zy gewoon die aen te raeken. Als de Romeinen de Goden om hulpe aenriepen, dan baeden zy met de naekte of geopende borſt, en met nederknielinge, of met op de aerde neder te vallen; en dat deden de grooten zoo wel als de kleinen of geringen.

Deze volkeren richtten ook hunne uitwendige gebaerden in 't Gebedt naer hunne verſcheidene Goden. Want als zy *Jupiter* aenbaden, dan raekten zy met hunne handen hun hooft aen. Als zy *Minerva* aenriepen, raekten zy hunne oogen aen. Smeekten zy *Juno*, zy grepen hunne armen aen; en in de aenroeping van *Neptunus*, hunne borſt.

Brachten deze volkeren hunne offerhanden tot den altaer, zoo baden zy onder andere ook aldus: * *Ik, o Godt, uw dienaer, offere en heilige aen u deze offerhande, ik belyde dat gy zyt de oorſprongk van heiligheit, daerom roep ik u aen dat gy my heiligt, op dat ik de uwe mag worden.* Of dus by de offerhanden zelfs, *Gelyk dit beeſt in myn maght is om te dooden, of in 't leeven te behouden; alzoo is 't in uwe maght, o Goden, in uwen toorn weg te neemen, of in uwe goedertierentheit te ſchenken, dat wy wenſchen. Sokrates* zeide, dat men van de onſterffelyke Goden niets anders moeſt bidden als dat goet is, om dat de Goden beſt wiſten wat den menſch noodig was. En *Athenodorus* wilde, dat men in 't heimelyk niets van de Goden moeſt bidden, het geen men in 't openbaer niet zoude derven begeeren. Het was een ſchoon zeggen van een Heiden, dat *Valerius Maximus* getuigt van *Sokrates*, dat hy tot een leſſe aen zyn Leerlingen heeft naegelaeten: † *Gy ſterveling tracht niet naer rykdommen eerpraelen, Koningryken, huwelyken die zomtyts veel luiſter aenbrengen, maer die gy weet dat ook vaek de beſten doet ten gronde hellen. Derhalven laet af, o dwazen, aldus te haeken naer de toekoomende oorzaeken van uw quaedt of uw heil, maer geef u zelven gebeel over aen het goetvinden des hemels.*

De Heidenen wilden ook, dat de gebeden in 't openbaer en met klaere woorden moeſten geſchieden. Dan zyt gy, zegt *Seneka*, van uwe quaede begeerlykheden ontſlagen, als gy niets van Godt begeert en bid, dan het geene gy opentlyk kunt verzoeken. Want hoe groot is niet de onzinnigheit der menſchen! zy luiſteren in de ooren der Goden eenige ſchandelyke wenſchen, en verhaelen voor Godt dat zy voor de menſchen verbergen willen. En hy voegt 'er by, * *Leef zoo by de menſchen, als of het Godt aenzag: ſpreek alzoo met Godt, als of de menſchen het hoorden.* De leſſe van *Pythagoras* aen zyn Leerlingen, was, μέτα φόνης ἴυχεσθαι, dat zy *met luider ſtemmen bidden zouden.*

De Romeinen outstyts (gelyk ook de Joden) hebben de Goden of Godt gebeeden met gedekte hoofden; gelyk de Prieſters den hoedt gebruikten in de H. dienſten, of myters, of hairſnoeren. Hoewel de Grieken, naer † *Makrobius* getuigeniſſe, geheel anders de Goden eerden, namentlyk met ongedekte hoofden. Gelyk de dienſt van *Saturnus* geſchiedde met ongedekte hoofde, naer de wyze der Grieken; volgens de aentekening van *Plutarchus*.

De

* *Saub. de Sac. c. 13.* † *Val. Max. l. 7. c. 2.* * *Witz. in Or. Dom. 28. en Sen. Ep. 10.* † *Hillebr. p. 353. Ant. Rom.*

De Heidenen hebben ook in hunne Gebeeden het reukwerk, of den wierook (zoo wel als de Joden) ten gebruik gehadt. Inzonderheit de Romeinen. Hier door meenden zy de lucht te zuiveren, en den waeſſem van de verbrande offerdieren. De Egyptiſche Prieſters offerden dit reukwerk aen de zonne. De Godt *Janus* wert aengebeeden met heiligen wierook. De Dichter * *Ovidius* zingt aldus:

Alle morgen draeg ik de Goden myne gebeeden op met wierook.

Op het Eilant Cyprus hadde de Godin *Venus* een tempel, daer zy niet door bloedt, maer door wierook en gebeeden gedient wert. En dus kunnen wy aenmerken, dat in ons zinnebeelt van 't Gebedt

(a) *Het Vrouwebeelt ſtaet by den brandenden altaer, om daer door haer Godtsdienſtpooging uit te drukken.* Deze plechtigheit om Godt door altaeren te dienen, was van een zeer oudt gebruik by alle ſoort van volkeren. Den eerſten altaer vinden wy tot den Godtsdienſt en gebeden al gebruikt door *Noach*, wanneer hy nae dien vreeſchelyken Zondvloedt op den berg met de arke was neergezet. *Abraham* richtte een altaer op aen de eike boſſchen in Mamre, die by Hebron is. 't Was *Izaak*, *Jakob* en *Mozes*, die den Heere een altaer geſticht hebben.

Tot den Levitiſchen Godtsdienſt waren twee altaeren noodig: de altaer des brantoffers, ſtaende in het Voorhof, gemaekt van Sittimhout, met koper overtoogen: in de breette hebbende vyf ellen, en in de hoogte drie ellen, met vier ringen en hantboomen van Cederhout, met koper overtrokken: ook de altaer des reukwerks, ſtaende in het Heilige, gemaekt van Cederhout, overtogen met gout, hebbende een elle in zyn vierkant, en twee in de hoogte, met ringen van gout, en hantboomen die met gout overtrokken waren.

De Heidenen hadden hunne altaeren, waer door zy de Goden eerden, en waer by ze doorgaens hunne gebeeden uitſtortten. Waerom naer de getuigeniſſe van *Servius* het woort *ara* genoemt wort *van gebeeden*, die de Grieken ἀράς noemen. De Heidenen meenden naer het getuigſchrift van *Makrobius*, *Dat de Gebeden niet genoegzaem waren aen de Goden, ten zy dat zy de altaeren naderden om die aen te grypen. Multifariam* (zegt hy) *legimus quod litare non poſſit ſola oratio, niſi is, qui deos precatur, etiam aras manibus apprehendat.* Dat is: *Wy lezen alzins dat het gebedt alleen geen uitwerking kan doen, ten zy hy, die de Goden bidt, ook de altaeren met de handen aengrype.* En † *Virgilius* zingt 'er van in 't IV. boek:

Talibus orantem dictis, araſque tenentem,
Audiit omnipotens.

Dat is:

D'Almagtige verhoort zyn' bidden onder 't branden
Des offers aen 't altaer, waer aen hy ſloeg zyn handen.

Aen de hoeken waren zomtys kromme uitſtekken, als hoornen van een Stier; veele ſtonden aen alle zyden omringt met hoornen, of zommige waren gemaekt geheel van hoornen. De hoornaltaer van *Apollo Delius* (naer de getuigeniſſe van *Spencerus*) was zeer vermaert by de Ouden, en wort van *Martialis* onder de zeven

* *De Ponto Lib.* 4. *Eleg.* 9. † *Lib.* 4.

zeven Wonderen der Weerelt getelt. Gelyk 'er * *Ovidius* van opgezongen heeft:

Miror ut innumeris ſtructam de cornibus aram.

Dat is:

Ik verwonder my over den altaer, gemaekt uit ontelbaere hoornen.

Ook waren de altaeren zomtyts omringt met kroonen. De meeſte altaeren waren gemaekt van ſierlyke ſteenen, met de naemen en beelteniſſen van hunne Goden. *Alexander de Groote* liet twaelf altaeren bouwen aen den vloedt *Hypaſis*, uit vierkante ſteenen (naer de getuigeniſſe van *Strabo*) en wel in gedaente als toorns, die tot den ſtorm gebruikt werden. Dit was om zyn naem te vereeuwigen, wanneer hy ten einde zyner Krygstoghten geſpoeyt was.

Julius Cæzar richtte een altaer op van gepolyſte ſteenen, wanneer hy Hiſpanie onder de gehoorzaemheit der Romeinen gebracht hadde. † *Nero* een brandenden altaer tuſſchen een degen en een ſchilt, met dit opſchrift:

NERO. VIC. SACR.

Dat is:

Aen Nero den Overwinnaer.

De Heidenen bouwden ook hunne altaeren van groene zooden of ruwe ſteenen, zonder kunſt of ſieraet. Gelyk * *Silius Italicus* aentekent:

Ceſpite de viridi ſurgunt properantius aræ.

En † *Ovidius* zingt:

Araque gramineo viridis de ceſpite fiat.

Dat beide te kennen geeft, dat zy de altaeren opvyzelden of maekten uit groene zooden, en van gras.

Op de altaeren werden ook offerhanden of geſlachte beeſten gelegt. Waerom het Hebreeuwſche woort מזבח *altaer*, van ſlachten afkomſtig is; en waer mede het Griekſche woort θυσιαστήριον overeenkomt. Daerom noemt *Julius Pollux* een altaer: ὁ δεκτὸς τοπος τῶν θυσιων. *Een plaets die de offerhanden op zich ontfangt.*

(b) *De vlammen die uit den mont van 't Vrouwebeelt voortkomen* (in ons 1. Zinnebeelt van het Gebedt) *beduiden den brandenden yver des Gebedts.* Deze wort ook in een Gebedt vereiſcht, op dat blyken zoude, dat het elk ter harte gaet, en dat het uit een ernſtige pooging en begeerte voortkomt. Zulk een Gebedt dat yverig is, breekt het harte van Godt. Gelyk het bleek in 't yverige Gebedt van *Mozes*, waer door Iſraël door de baeren der zee heenen ging. Of gelyk bleek in het Gebedt van

* *Epiſt.* 20. † *Doctiſſ. Nylae Animadverſ. ex Dio. Caſſ. & Solin. p.* 424. * *Lib.* 7. † *L.* 5. *Triſt. Eleg.* 5.

van *Abraham*, of dat die der jongelingen in den gloeienden oven, die behouden werden. Zulk een yverig Gebedt, met arbeidt en moeite, doet den Bidder overwinnen; dat beſtrydt zyn vyant, en triomfeert over hem.

Wy zien hier *een vlamme*, *by het Gebedt*, (in ons Zinnebeelt) dat wy uit de Outheit ook nader kunnen ophelderen, als meerwerf gebruikelyk zynde. Daerom eerden de Perſianen de vlamme als een Godt. In hunne tempelen, daer zy de Goden aenbaden, hadden zy altoos vuurvlammen tot het Gebedt nootzakelyk; zelf als de vlamme niet helder genoeg naer boven opreés, was het by hen een quaedt voorteeken, dat het Gebedt niet aengenaem zoude zyn. Daerom badt *Ovidius: Laet op dit Gebedt het heilige vuur van den vollen altaer opryzen, en laet de ſpitze klaerheit van de vlamme een goet teeken geeven.* Gelyk gezien is van de Veſtaelſche Maegden, in 't 23. Zinnebeelt. Zoo waren 'er ook Prieſterinnen van Minerva, die maegden waren, en die zeer zorgvuldig moeſten beveiligen een lampe, die zy noemden het eeuwige licht. Dat geſchiedde ook in Aſſyrie, ter eere van *Diana*. Te Delfos wert ook altyt een altoosbrandende vuurvlamme bewaert, door Prieſterinnen. Als zy by ongeluk uitgingk, zoo vermocht zy (even als het Veſtaelſche vuur) met geen aertſch vuur aengeſtooken worden, maer alleen door de zonne. De afgodiſche Prieſters hadden buiten den tempel te Hierapolis, verſcheide feeſtdagen, waer van de voornaemſte was, die van het vuur. De boomen op dien tyt waren omhangen met verſcheiden beeſten, die tot offerhanden van het vuur gebruikt werden, na dat zy hunne afgoden rontsom het vuur omgedragen hadden.

Daerom werden de altaeren, daer het vuur op gelegt werd, en de vlamme gevoedt, *foci* genaemt, zoo veel als de haert daer men het vuur op bewaert, *a fovendo, van voeden.* En *Servius* meent, dat *focus* een plaets is in 't gemeen, daer men vuur onderhoudt. Maer het kan beſt genomen worden, voor dien altaer, op welken zy aen hunne huisgoden offerden, als aen hunne *Penates*, of *Lares.* Gelyk blykt by * *Plautus:*

Hæc imponentur in focum noſtro Lari.
Ut fortunatas faciat gnatæ nuptias.

Dat is:

Dit zullen we op den altaer leggen, en onzen Huisgodt vereeren,
Opdat myn dochters huwelyk geen geluk magh ontberen.

Daer van daen is dit ſpreekwoort gebooren: *Pro aris & focis certare*, dat zoo veel is, als *te ſtryden voor den godtsdienſt, en zyn eigen welſtant, of het lant.* Of dit ſpreekwoort kan ook zyn oorſprongk vinden in den eedt, die den Romeinſche Zoldaten voorgedragen werdt.

(c) *De voorſte vinger van de ſlinkerhant op het hart van ons Vrouwebeelt*, (in ons 1. Zinnebeelt van het Gebedt) *geeft den aendacht en hartelykheit in't Gebedt te kennen.* Dat is volſtrekt nootzakelyk, dewyl een Gebedt zonder aendacht een onweetend

* *Aulul. Act. 2.*

Gebedt is, en een geluit dat alleen van de lippen komt. *Ille ignorat quod orat*, zeide een der Ouden van zulk een Gebedt, *Hy is onweetende wat hy bidt.* Daerom moeten alle verſtroojingen der gedachten in 't Gebedt worden afgeweert en belet. Het Gebedt moet met voorzichtigheit en opmerking van onze woorden geſchieden. Wy moeten die Godt met orde voordragen, zonder herhalingen; dewyl dit niet en paſt aen menſchen, laet ſtaen aen Godt.

De Ouden hebben ook het Gebedt afgedrukt, *door een hart dat in een wierookvat gelegt is.* Om dat het Gebedt zuiver voor Godt moet komen; en dat verbeelt de wierook, die outstyts zuiver geſchat wert, om dat Godt belaſtte, dat men daer mede tot hem zoude komen in de offerhanden, (gelyk wy al gezien hebben) om 'er een lieffelyken reuk van weg te dragen.

Zie daer noch *een zinnebeelt van een ootmoedig Gebedt.* De oude volkeren ſchetſten dat af, *Onder de gedaente van een maegt, gekroont met lauwrieren, hebbende in de ſlinkerhant een korf met alderhande ſchoone bloemen, en welriekende kruiden, die zy op een altaer ſtrooit, en dat met groote eerbiedigheit. Aen den voet van dien altaer ſtaet een rolbedde of een rolkoetze, met verſcheide verſierſelen.*

Hier omtrent is aen te merken, dat de oude Romeinen de gewoonte hadden, wanneer zy iets van hunne Goden afbaden, dat zy gebruikten een ſoort van rolkoetzen of bedden, die toegeſtelt waren tot vreucht en blydſchap. Deze koetzen met heerlyke ſieraden opgepronkt dienden om de gramſchap der Goden te verzoenen. De Rolkoetzen, zeggen de Schryvers der Oudtheeden, werden uitgetrokken voor de altaeren, en daer op de Goden gebeden. Daerom zal in het zinnebeelt die ſoort van bedden of koetzen ſtaen aen de voet des altaers. En gelyk ook by zoodanige ſmeekingen en gebeden aen de Goden, verſcheiden jongelingen en maegden, gelyk ook vrygekochte ſlaven, in den tempel gingen met bloemkroonen op het hooft en in de hant, of dragende lauwerierbladen, en die ſtrooiden met bloemen van alderhande ſoort: zoo zal in het zinnebeelt zeer wel een maegt gemaelt worden, met een korf vol aengename bloemen en welriekende kruiden.

XXVIII

XXVIII. ZINNEBEELT.

Van het verlangen naer Godt.

EEn Jongelingk in 't geel gekleedt, met vleugels aen de ſchouderen. Uit zyn borſt ſchiet een vlamme op. De ſlinkerhant houdt hy op de borſt, en de rechter is uitgeſtrekt. Zyn oogen zyn ten hemel gekeert, welke hemel verſiert is met de zonne en lichtende ſtraelen, uit welke deze Spreuk nederdaelt: *Verlang, en u zal gegeeven worden de kroon des eeuwigen levens.* Aen zyn zyde ſtaet een Hart, dat water drinkt uit een heldere fontein.

„ *De geele verwe*, waer mede de Jongelingk is bekleedt, was by de Oude een „ zinnebeelt van de begeerte en het verlangen.

„ *Hy ſtaet met vleugelen gemaelt*, om de vaerdigheit uit te drukken; waer door „ een brandend en verlangend gemoedt zeer ſnel zich door hemelſche gedachten „ naer boven keert.

„ *Uit de borſt des Jongelingks ſchiet een vuurvlamme uit*, om de vlamme van liefde „ tot Godt uit te drukken, dewelke zeer vuurig en ſtantvaſtig is in een verlan- „ gen naer Godt, om haeſt die liefde eeuwig en altoos te genieten.

„ *De ſlinkerhant op de borſt, en de rechter uitgeſtrekt, met het gezicht ten hemel gekeert*,

„ vertoont, dat wy onze werken, onze oogen, en harte, en al ons vermoogen
„ tot Godt moeten wenden, dat zekerlyk een recht verlangen is naer de Godde-
„ lyke bywooning, en een waere dorſt naer hem.

„ *De ſpreuk, die uit den lichtenden hemel daelt*, beduit dat een verlangende en recht-
„ begeerende naer Godt, ook genade, heil, en een verzekerend antwoort erlangt,
„ en gewiſſelyk verkrygt.

„ *Het Hart aen de ſonteine drinkende* is een echt zinnebeelt van het verlangen
„ naer Godt, en het dorſten naer zyn genade en vertrooſtinge. Gelyk in den
„ 42. Pſalm: *Gelyk een hart ſchreeuwt naer de waterſtroomen, alzoo dorſt myn ziel*
„ *naer Godt.*

Aenmerking over deze Deugt.

Het verlangen in 't gemeen, is die daedt der ziele, of trekkende beweeging des gemoets, die zich uitſtrekt naer eenig waer of ſchynbaer goet, het zelve voor de ziele dienſtig oordeelende ten bezitting te erlangen.

Het verlangen naer Godt is die begeerte, waer door een ziele krank is van liefde naer hem. Gelyk de Bruit van Jezus aldaer dus verlangende uitboezemt aen haer Staetdochters, Hoogl. 2. *Ik bezweer u gy dochters van Jeruzalem, indien gy myn liefſten vindt, gy zult hem aenzeggen, dat ik krank van liefde ben.* Een verlangen dat geſtaeft is, om dat Godt alleen zulk een verlangende ziele met zyn gemeenſchap, en zielzaligende bywooninge, kan vergenoegen. Dit verlangen is genoegelyk voor de ziele; want het doet haer alle moeite, wederwaerdigheden en verdrukkingen in dit leven klein achten en te boven ſtreeven, en zich gewillig aen die levensrampen overgeeven, om die nabyheit met Godt te erlangen.

Die dus verlangt en dorſt naer Godt, begeert hier in 't ondermaenſche ook niets anders, als dat goet is, dat met de deucht, en al wat eerlyk en godtvruchtig is, overeenſtemt. De zaligende genade Godts leert hem de weereltsbegeerlykheden verzaken, om matig, rechtvaerdig, en godtzalig te leeven in dit tegenwoordige leeven, en hy verwacht en reikhalſt naer die zalige hoope en verſchyning des grooten Godts. Tit. 2.

Dit verlangen naer Godt, is ook een honger en dorſt naer Godt. Men kan denken, dat een godtvruchtige ziel licht bevroedt en overtuigt is, dat noch in den hemel, noch op aerde, anders zulk een liefdebron, en welluſtbeeke om zich te laven, zulk een puikjuweel om zich te verſieren, zulk een dierbaer gout om zich ryk te maken, en zulk een kroon om eeuwig te heerſchen, te vinden is. Daerom zy verlangt, zy dorſt naer Godt, zy ziet een volheit van zaligheit in Godts gemeenſchap. Daerom zoekt zy dit, en wel zoo, dat niets anders als het volle genot haer kan verzadigen.

Dit verlangen naer Godt kan men ook aenmerken, dat ernſtiger, vuuriger, en grooter is, dan alle andere begeerten. Zoo barſt de Kerk in een verlangen uit naer Godt, Ik zoeke u in den dageraet, myn ziele dorſt naer u, myn vleeſch verlangt naer u in een lant dor en mat zonder water. De reeden dat zoo een ziel dus meer verlangt en dorſt naer Godt, kan zyn, dat zy niets wezentlyks, niets ſtantvaſtigs vindt in het ondermaenſche. De ziel is dikwils zorgeloos, zondig,

veel-

veelmael beſmet met onreinigheden, het verſtant verduiſtert, de wil onheilig, de driften tomeloos vervoert, het lichaem broos, elendig, en behebt met overblyfzelen der zonden, die het jammerlyk teiſteren en plagen.

Wel dan, de ziel verlangt eerder naer Godt en zyn zalige en aenminnige bywooninge, dan naer die ſtormen en bulderende orkaenen van dit wiſſelvallige leeven. De ziel ſchat de haeve van het hemelſch Vaderlant heuchelyker, dan lang om te zwindelen in de op- en neervliegende baren van deze v ereltsgolven. De onverderffelyke en onverwelkbaere heerlykheit is genoegelyker, dan de ſtryt hier op aerde. De genieting van Godt is beter dan de hoope. De eerprys is koſtelyker en meerder waert, dan het moejelyk loopen in deze loopbaen der weereld. De top van het hemelſch Sion is geruſter, dan het laſtig opklimmen. En die ſtadt van gout en paerlen, van jaſpis en kriſtal, is oneindig gloriryker, dan die naere en zwaere kerker der aerde, waer in zy quynen moet. Dit doet den geduldigſten der ſtervelingen uitbarſten: *Myn nieren verlangen in myn ſchoot.* Job 19.

En dit zal de reeden zyn, dat in ons zinnebeelt deze ſpreuk uit een verlichten hemel daelt, (a) *Verlang, en u zal gegeeven worden de kroon des leevens.* Dat is *de kroon van het leeven der ziele*, beſtaende in de genieting van het hoogſte goedt, in de nabyheit van Godt, in den glans van zyn vriendelyk aengezichte, in een volkoomen vreugde en vergenoeging, in een ſpierwit feeſtgewaedt, en in de braefſte glorie.

Een levenskroon die een Chriſten tot de hoogſte eerſtaet opvyzelt; gelyk het hoogſte doelwit van een eerzuchtig harte is een Konings kroone. Of zy beurt een Chriſten op tot de eerſte waerdigheit, tot *Koningen* of *hemelkoninginnen*, Hoogl. 6. ſtaende *in het fynſte gout van Ofir.* Een levenskroon, die een verlangenden naer Godt zeer wel paſt, (met verfoejing der weereld) om dat hy eerſt heeft geſtreeden onder de heilbanier van Koningk Jezus; en een was *van die bereidtwillige volkeren op den dag zyner heirkrachten in heilige ſieracdien.* En die derhalven dien roem of dat heilzaem vertrouwen kan uitbrallen, *Dat hy den goeden ſtryt geſtreeden heeft, zyn loop voleint, het geloove behouden, en voor zich nu vint weggelegt een kroone der rechtvaerdigheit.*

Het Hart dat aen de zyde des Jongelingks ſlaet, drinkende aen een fonteine, drukt af *het verlangen naer Godt.* Pſalm 42: 1. Want de Natuurkundigen teekenen aen, dat de Harten zyn van een zeer droogen en hitzigen aert; en dewyl zy niet lang den dorſt kunnen verdragen, zoo hygen en poogen, zelfs ſchreeuwen of gillen zy greetig naer het water, het welk hun al dikwerf in de barre wilderniſſen en akelige of dorre lantſtreeken miſt, waerom zy meerder daer naer uitzien. *Chryzoſtomus* zegt, dat het Hart een dorſtig dier is, en veeltyts naer de wateren loopt. Het is ook dorſtig wegens het eeten der ſlangen, waer door zy zeer verhit zouden zyn, en dus zoeken den brant van het vergif te bluſſen. Ten minſte verſcheide Heidenſche Schryvers tekenen aen, dat de Harten de ſlangen hebben opgegeten. *Xenofon* merkt aen, dat het Hart de ſlangen met zyn adem naer zich trekken zoude, en dan opeeten. *Theofraſtus* zegt, dat zy adders doorzwelgen, zynde dus zeer groote vyanden van de ſlangen. *Plinius* zegt, dat als den Harten het hair te lang wort, en de hoorens te zwaer, zy dan naer eenige ſlangen zoeken,

om die uit hunne hoolen op te ſpooren, en op te eeten; welke ſlangen zy met een ſterken aeſſem of reuk daer doen uitkoomen. Van welke ſpyze hun de buik en ingewant zeer gezwollen ſtaet, en een hevige dorſt in hun verwekt; waer op zy ten eerſte naer het water zoeken, en daer van gedronken hebbende, het venyn weder quyt worden, maer dan het hair en de hoornen verliezen.

Dit zouden wy zeer ſchoon tot het geeſtelyke kunnen overbrengen; niet alleen dat het een zondaer paſt, daer hy van natuure akelig, dor, droog en ſteenachtig van harte is, hygende onder den gloeienden toorn van Godt, vaerdig zyn toevlucht te neemen tot die klaere waterſtroomen, en verquikkelyke bronne van Godts genade, en zyn trooſtenden geeſt: Maer dat een zondig ſchepzel, dat lang den ouden menſch en zyn begeerlykheden heeft gekoeſtert, aengekleeft en bewaert, mocht poogen vernieuwt te worden naer den inwendigen menſch, en alles (ja zelf op het gevaer zyns leevens) aenwenden, om die oude zonden en ongerechtigheden af te leggen. Ja dat die zondaer, die zoo bezwaddert en vergiftigt is door het venyn van die oude ſlange, den duivel, en daer mede als opgezwollen en vervult, en by gevolg gevaer loopt om te ſterven de eeuwige doot; dat die zondaer, zeg ik, aenſtonts zyn toevlucht heeft te neemen tot die overkoſtelyke, en zielverquikkende fonteine des heils, die onder den dag des Evangeliums is geopent; namentlyk, tot *Chriſtus Jezus*, om aenſtonts door de goddelyke genade van zyn zondenſchult en venyn ontheft, en dus eeuwig behouden te worden.

Maer de ſpreekmanier van het *verlangen des harts naer de waterſtroomen* kan ook aengemerkt worden te zien op verlangen, om zich in die waterſtroomen te wentelen, te baden en te verkoelen, om wederom nieuwe krachten deelachtig te worden, nae dat het door den jager lang is vervolgt. Of ook, dat *de Harten gezegt worden te verlangen naer de waterſtroomen*, om daer in het gevaer van de honden, die hen vervolgen, te ontduiken. Want *Xenofon* tekent aen, dat de Harten, wanneer zy radeloos zyn, zich werpen in de wateren, zelfs in de zee. Zoo kan een godtvruchtige ziel zich verfriſſen door de gemeenſchap van Godt, en erlangt nieuwe krachten, nae vervolgt te zyn door veel geeſtelyke vyanden; of zy kan zich dus werpen in de armen van Godts genadige beſcherming. Vergelyk met dit Zinnebeelt de vierde Zaligſpreuk van Chriſtus in 't vervolg.

XXIX. ZINNEBEELT.

Van de gehoorzaemheit aen Godt, en aen de Ouderen.

EEn Vrouw met een lang en zeedig kleedt. Zy ziet met een grooten aendacht naer een offerhande, die aengeſtooken zynde, rookt en brant. (a) Zy doopt haer hant in een ſlachtoffer, dat nog bloedig is en open; en raekt daer op het tipje of het einde van haer rechter oor aen.

„ *Het lang en zeedig kleedt* verbeelt de onderdanigheit en gehoorzaemheit, ver-
„ vreemt van alle prael en grootsheit, die anders in een hovaerdig en trots kleedt
„ doorſtraelt.

„ *De offerhande, het ſlachtoffer*, en (b) *het aenraken van het tipje des oors*, is ge-
„ nomen uit de H. Schrift. Exod. 29: 20. Alwaer *Mozes* gezegt wort, met
„ den vinger in het offer gedoopt, het tipje van *Aarons* oor aengeraekt te
„ hebben, beduidende zyn vaerdige oplettentheit en gehoorzaemheit, om den
„ wil van Godt, omtrent de heilige dingen, waer te neemen, en volvaerdig
„ uit te voeren.

2. Zinnebeelt *van de gehoorzaemheit aen Godt, en aen de Ouderen.*

Een zedige en nederige Vrouw, met het hooft gebogen. Zy heeft haer oogen ten hemel geſlagen, en ziet een heldere ſtrael uit den hemel nederſchieten, waer aen een jok of gareel gehegt is, waer op geſchreeven ſtaet, SUAVE, dat is, *zoet* of *zacht*. Welke hemelſtrael zy met vreugde omarmt. Voor haer ſtaet een hont, die het hooft, naer haer omgekeert, op den rug houdt.

„ *Zy heeft het hooft geboogen*, om dat dit een nederige en zedige geſtalteniſſe ter „ onderwerping aen haer meerder afdrukt, waer door zy op zyn wenk en wille- „ keur paſt, om die op te volgen.

„ *Het jok of gareel, dat zy ziet gehegt aen die hemelſtrael*, beelt af, dat zy met een „ vaerdige gehoorzaemheit zich onderwerpt in een anders dienſt, om gewillig den „ laſt en het werk, dat zy moet volbrengen, waer te neemen.

„ De Zinſpreuk *Suave*, *zacht* en *zoet*, maelt af, hoe de gehoorzame zyn „ dienſt moet licht ſchatten, en met blydſchap en vergenoeging volbrengen.

„ (c) *De Hont, die het hooft op den rugge omgekeert houdt*, is by de oude Egyp- „ tenaers een zinnebeelt geweeſt van gedienſtigheit en onderwerping. Het welk „ nader getoont wort in 't vervolg, in onze aenmerking.

Aenmerking over deze Deugt.

De gehoorzaemheit in 't gemeen is die deucht, waer door het redelyk ſchepzel zyn eigen wil en begeerte ter zyde ſtellende, zich vormt naer de begeerte, en laſt van zyn meerder. Of die wil, waer door hy zich graeg onderwerpt, zich buigzaem vertoont, en dat uit bezeffen van verplichting.

Gregorius beſchreef de gehoorzaemheit als *een deucht, die veel andere deuchden in de ziele inplantte, en inentte, en die het ingeënte bewaerde. 't Is beter* (naer het zeggen der H. Schrift) *gehoorzaemheit als offerhanden.* Met recht moeſt de gehoorzaemheit gaen voor de offerhanden, om dat door de offerhanden een anders vleeſch geſlagt en gedoodt wiert; maer door de gehoorzaemheit, de eigen wil en begeerlykheden. *Bernardus* maelt de gehoorzaemheit of een regt gehoorzamen, dus af: *Dat hy nooit de bevelen uitſtelt, maer aenſtonts zyn ooren wendt tot het gehoor, zyn tonge tot de ſtem, zyn voet tot de reize, zyn hant tot het werk, en dat hy zich geheel vaerdig maekt om de willekeur van zyn gebieder op te volgen.* Wy toonden even, dat de gehoorzaemheit ook geſchiedde uit een bezef van eenige verplichting. Waerom deze gehoorzaemheit de eerſte plaets heeft

Aen Godt: wegens de verplichting, die het ſchepzel heeft aen zyn wyzen Schepper en algenoegzaemen Weldoender, voor alles dat hy van hem uit zyn milde ſchoot en hant ontfing. Of dit moet plaets hebben, om dat hy is zyn Opperheer, zyn vrymachtig Vorſt en Richter, dien hy daerom alle gehoorzaemheit

en onderwerping ſchuldig is. Hy moet zich buigen voor den ontzachelyken troon van Godts Majeſteit: en die gehoorzaemheit en onderwerping is nootzakelyk, om dat zyn oppermacht en heerſchappy een eeuwige heerſchappy is, die nooit zal ophouden. Derhalven de ſchepzelen moeten hem gehoorzamen, om dat hy over hun een oppervorſtelyke macht bezit. Zy allen ſtaen immers tot zyn dienſt, zy doelen op zyn wenk, *en de winden en de zeegolven zelf zyn hem gehoorzaem.* Matth. 8: 26, 27. Zy moeten hem gehoorzamen, om dat hy anders als Richter en Oppervorſt recht heeft om hen te ſtraffen; dewyl hy *de ſleutelen heeft van de helle en de doot*, zoo dat gevaerlyk is hem ongehoorzaem te zyn. Hy *doodt en maekt levendig, hy ſlaet en heelt, en daer is niemant die ze uit zyn hant redden kan.* Deut. 32: 39. *Want indien het woort door de engelen geſprooken vaſt is geweeſt, en alle ongehoorzaemheit en overtreedinge rechtvaerdige vergelding ontfangen heeft: hoe zullen wy ontvlieden, indien wy op zoo groote zaligheit geen acht en nemen?* Hebr. 2: 2, 3. *Hy doet immers met vlammenden vuure wraecke over die geenen, die hem en zyn Evangeli niet gehoorzaem zyn.* 2 Theſſ. 1: 8. En deze gehoorzaemheit aen Godt moet ook geoeffent worden:

(a) Om dat de voorbeelden van anderen elk daer toe noodigen.
(b) Om dat die zeer veel voordeel baert aen de ziele.

Die gehoorzaemheit (zegt * *Ambrozius*) *geeft aen het ſchepzel de Pſalmen van overwinning, daer de ongehoorzaemheit enkel ſtraffe baert.* Derhalven moet de gehoorzaemheit aen Godt niet geſchieden, naer de gedachten van zommigen, door de ſlaefſche vreeze, maer door een aendoening van liefde; niet door vreeze van de ſtraf, maer van de gerechtigheit. *Non metu ſervili, ſed charitatis affectu, non timore pœnæ, ſed timore juſtitiæ.*

De echte gehoorzaemheit aen Godt, moet geſchieden

A. Met een oprecht en ongeveinſt gemoet, en met verlating van zyn eigen zelf.
B. Met een gewillige pooging zonder hevigen aendrang, en eenige bedreiging van ſtraffen.
C. Daerom moet die ernſtig zyn, en met een goeden yver.
D. Zy moet geduurig gepoogt worden, zonder vertraging en ſtilſtant, en zonder ophouden.
E. Zy moet geſchieden naer Godts Woort.
F. Zy moet geſchieden tot Godts eer, op dat daer door zyn gezag en macht te hooger van elk ſchepzel zoude worden erkent en geopenbaert.

De Heidenen zelfs hebben kunnen begrypen, dat 'er aen hunne Goden gehoorzaemheit moeſt geoeffent worden; die zy daerom met de naem van *Vaders* vereeren. *Homerus* noemt *Jupiter, den vader der Goden en der menſchen. Laktantius* getuigt 'er van aldus: *Itaque ut Jupiter a precantibus pater vocatur, & Saturnus, Janus, & Liber, & cæteri deinceps.* Dat is: *Derhalven, gelyk Jupiter van zyn aenbidders vader genaemt wort; zoo ook Saturnus, Janus, en Liber, en vervolgens ook alle de andere.*

* *In Pſalm.*

Maer de gehoorzaemheit heeft ook plaets omtrent de Ouders, in't onderhouden van hunne geboden en leeringen. Zoo ook, dat men zich hunne kaſtydingen onderwerpt als merkteekenen van hunne liefde. Daerom wil *Salomon*, dat *zyn zoon zoude hooren de tucht zyns vaders, en nooit verlaten de leere zyner moeder.* Spreuk. 1. *Paulus* vermaent *de kinderen tot die gehoorzaemheit.* Efez. 6. *Gy kinderen zyt uwe Ouderen gehoorzaem in den Heere.* Deze gehoorzaemheit ſtraelde door in *Izaak*, tot zoo verre, dat hy bynae het bloedig ſnymes zyns vaders gevoelde. En het aldervolmaektſte voorbeelt van gehoorzaemheit bleek *in Chriſtus*, zyn Ouderen gehoorzaem zynde in alles.

De Heidenen hebben dikwerf ook deze gehoorzaemheit aen de Ouderen aengepreezen in hunne ſchriften. *Plautus* zegt, *Faciendum eſt id nobis quod parentes imperant*, dat is, *Wy moeten dat geene doen, dat onze Ouders gebieden.* En * *Virgilius* zingt:

——— Tu nequa parentis
Juſſa time: neu præceptis parere recuſa.

Dat is:

——— Nu ſchroom noch weiger niet
Te volgen onderdaen wat moeder u gebiet.

Daer is echter eene reede of eene gelegenheit, die een kint dezelve gehoorzaemheit doet ſtaken; dan namentlyk, als die beveelen zouden geſchieden tegen den wil en het gebodt van Godt. *Muſmius* gevraegt, of men den Ouderen in alles wat zy beveelden, niet moeſt gehoorzamen; zoo antwoort hy, *Obediendum quidem eſſe, ſed honeſtum juſtumque imperantibus*, dat is, *Dat men hun wel moeſte gehoorzaemen, wanneer zy dat geene beveelden, dat eerlyk en recht of billyk was.*

Deze gehoorzaemheit moet ook geoeffent worden aen allen dien wy onderdanigheit ſchuldig zyn, en die recht hebben om te gebieden. Want *alle zielen moeten de machten onderdanig zyn*, naer de getuigeniſſe van *Paulus*. Rom. 13: 1. Het zyn dan *alle Overheden. Eert den Koningk*, 1 Petr. 2. *De dienſtknechten zoo veel als 'er onder het jok zyn, zullen hunne Heeren alle eere waerdig achten.* Het zyn ook alle getrouwe en godtvruchtige *Leeraers.* Aen de goede voorgangeren wil *Paulus* dat de *Hebreeuwen* zullen gehoorzaem zyn, *niet met een ſlaefſche onderdanigheit, maer in den Heere:* Met hen in waerde te houden, en hen te erkennen als voorſtanders in den Heere.

De Heidenen gaven wegens gehoorzaemheit aen de Overheden hun ook den naem van vaders. Den Raetsheeren van Rome werd die naem toegepaſt. *Oppianus* meent, dat die naem van vader eerſt aen *Cicero* gegeven, en dus tot alle Overheden is overgegaen. *Quintus Katulus* droeg aen *Cicero* in een volle vergadering den naem op van *Vader des Vaderlants*, om dat hy het Vaderlant van zynen ondergangk geredt hadde. Daerom zegt *Juvenalis:*

Roma

* *Æneid. L.* 2.

——— *Roma Parentem,*
Roma Patrem Patriæ Ciceronem libera dixit.

Dat is:

Out Rome nu verloſt, gaf Cicero den naem
Van Vader van het Lant.

Pauzanias verhaelt, dat *Cyrus* genaemt is πατὴρ ἀνθρώπων, *vader der menſchen.* Den Keyzer *Auguſtus* wiert deze naem gegeven, wegens zyn goedertierentheit. En *Filo* zeide, βασιλεῖ δὲ ἀκέτι προρρήσις οἰ κειότερα πατρὸς, dat is, *Den Koningk is geen naem meer eigen als die van vader.* De leſſe van *Izokrates* was, *Gedraeg u zoo tegens uwe Ouderen, als gy zoudt wenſchen dat uwe kinderen zich tegens u zouden dragen.* En *Seneka* zeide, Met geen kracht van woorden noch vermogen des verſtants kan uitgedrukt worden, wat een deucht het is dit met waerheit te kunnen zeggen: *Ik heb myn Ouderen gehoorzaem geweeſt, ik hebbe hun toegegeven, ik hebbe my onderdanig getoont aen hunne geboden, of het billyk of onbillyk was.*

Den Wetgever * *Solon* wert gevraegt, *Waerom hy geen wet gemaekt hadde tegen de kinderen die hunne Ouderen mishandelden, of aen hun de handen ſloegen?* En hy antwoordde, *om dat ik dachte dat 'er nooit zulke kinderen in de weerelt zouden gevonden worden.*

De Grieken hadden ook hun ſpreekwoort, *Dat men voor eerſt zyn Ouders eeren moeſt, en dat men dan allen zegen te wachten hadt. Pythagoras* zeide, *Dat die de Ouders verachten, namaels geſtraft wierden onder de aerde, in de plaetze der godtloozen. Daerom* (zegt hy) *moet men nooit zyn Ouderen tegenſpreeken.* Daer is geen grooter zonde, als godloos te zyn tegen zyn Ouders. En de Poëet *Euripides* zeide, *Die in zyn leeven zyn Ouders eert, die zal levende en nae zyn doot den Goden aengenaem zyn.*

(a) *De Vrouw* (in ons Zinnebeelt) *raekt het tipje van haer rechter oor aen, met een bebloede hant van het offer.* Dit ſchynt genomen uit de H. Schrift, en zoude kunnen zinſpeelen *op de inwying van den Hogepriеſter Aaron, en zynen zoone tot het Hogepriеſterampt.* Exod. 29: vs. 20. *En gy zult* (zegt Godt tot *Mozes* zyn getrouwen dienſtknecht) *den Ram ſlachten, en van zyn bloet neemen, en doen 't op het rechter oorlapke van Aaron en zyne zoonen.* Dit ſlachten van den Ram geſchiedde ter zoenofferhande, op dat de inwying tot het Prieſterſchap voorſpoedig mocht zyn, en gelukkig voor de Prieſteren en voor het volk. Zommigen hebben dit opgevat voor het bovenſte gedeelte des oors, anderen voor die hoogte die in 't midden des oors gevonden wort, anderen voor het onderſte gedeelte. De Joden zeggen, dat de Prieſters door deze plechtigheit geleeraert en aengenoopt wierden, hunne ooren te wenden naer *Jehovahs wet*, en *zyne getuigeniſſe*, om daer aen te gehoorzamen.

(b) *Het Vrouwebeelt doopt ook haer hant en vinger in de offerhande, waer mede zy het*

* *Max. Ser. 25.*

oor beſtreeken had ; tot eene zinſpeelinge op de Prieſters onder de Joden, die ook den voorſten vinger van de rechterhant in 't bloet doopten, als zy beſprenging deeden op den altaer of op deſelfs hoornen, beginnende aen de zuitzyde, en den altaer rontsom gaende, eerſt ooſtwaerts en dan noort- en weſtwaerts. De Heidenen en de Egyptenaers zelfs waren gewoon het bloet der offerdieren, in bekkens of ſchotels ontfangen, daer in den vinger te doopen, en het bloet op den altaer te ſprengen. De Dichter * *Virgilius* gewaegt 'er van in zyn 6. Boek:

——— ——— *Tepidumque cruorem*
Suſcipiunt Pateris.

Dat is:

Zy vangen 't laeuwe bloet in heilige offerſchalen.

(c) *De Hont, die het hooft omgekeert op den rugge houdt, is* (naer ons Zinnebeelt) *een ſchetze van onderwerping en gedienſtigheit.* Dit is getrokken uit † *Pierius Valerianus*, zeggende: *Dat de Egyptiſche Prieſters, door die geſtalteniſſe des honts, verbeelden de gedienſtigheit en de opvolging van zyns meeſters wille.* Dewyl hy voortloopende, reets omziet, wat zyn Heer hem gebieden zal; zoo dat hy, verre weg zynde, aenſtonts op zyn geroep hem doet te rug keeren. Zelf een roof of buit, dien hy gevonden heeft, wanneer hy daer over wort beſtraft, zal hy niet aenraken. Schoon dit aes hem ſmakelyk is, gehoorzaemt hy zyn meeſter zonder het te nuttigen. Hy geeft ons een voorbeelt van gehoorzamheit in dit dier uit *Plutarchus*, zynde voorgevallen op het ſchouwtoneel van *Marcellus*, daer *Veſpaſianus* een Aenſchouwer van was, op den wenk van *Mimus* veel konſtſtukken voortbrengende.

XXX. ZIN-

* *Æneid. Lib. 6.* † *Hieroglyph. Ægyptior.*

XXX. ZINNEBEELT.

Van de Waekzaemheit of Wakkerheit.

EEn gewapende Vrouw met een helm op het hooft, waer op een Kraen gemaelt is, met een ſteen in den poot. In de rechterhant houdt zy een zwaert, en een roede. In de ſlinkerhant een ontſtooken lamp. Ter zyde haer ſtaet een Gans.

„ *De wapens*, *helm en het zwaert*, zyn middelen om tegenſtant te doen, en „ de wacht wel waer te nemen, om zich te beſchermen, om niet overvallen te „ worden.

„ (a) *De Kraen met een ſteen in den poot*, is een oudt Zinnebeelt van de Waek- „ zaemheit, om dat de Kraenen een uit het midden van hun op de wacht ſtel- „ len; die, als hy door den ſlaep den ſteen uit de klaeuw doet nedervallen, daer door „ ontwaekt, en dus zyn gezelſchap voor het aenſtaende gevaer waerſchuwt.

„ *De roede* maekt de ſlaperige lichaemen wakker, en verdryft de luyheit en „ vadzigheit.

„ *De ontſtooken lamp in de ſlinkerhant* beduit de Wakkerheit: en toont aen, „ dat die het nootzakelykſte is in dien tyt, als het duiſter is. Daerom heb- „ ben de Ouden hun nachtwaeke des nachts geſtelt op zekere uuren, waer in

„ de Soldaten moeſten wakker zyn tot verzekering van het heirleger. Gelyk „ *Julius Cæzar* die verdeelde in vier nachtwaken. De Ouden hebben nacht en dag „ dus verdeelt. Den middernacht, *het hanegekraey*; den dageraet, *den morgeſtont*; „ den morgen, *den voormiddag*; den middag, *den naermiddag*; den avont, *den avont-* „ *ſtont*; de ſcheemeringe, *den voornacht*; den eerſten ſlaep, *den nacht.*

„ (b) *De Gans*, die aen de zyde van het Vrouwebeelt ſtaet, vertoont de wak- „ kerheit, om dat de Ouden zeiden, dat de Ganzen zich des nachts twaelfmael „ opwekken, en waer naer zy meenden dat de 12 uuren des nachts afgeperkt wa- „ ren. *Titus Livius* verhaelt, dat de Ganzen door hun quaecken de Roomſche „ Soldaten opwekten, om het Kapitool te beveiligen, en te bewaken; wor- „ dende ook verhaelt, dat de Ganzen eens oorzaek waren, dat de Francoizen „ het zelve niet innamen.

2. Zinnebeelt *van de Waekzaemheit of Wakkerheit.*

Een Vrouwebeelt, dat in de rechterhant een lantaerne draegt, en in de ſlinkerhant een klok. Aen haer eene zyde ſtaet een Haen, en aen de andere zyde een Leeuw, ſlapende met open oogen.

„ (c) *De lantaerne*, die het vrouwebeelt in de rechterhant draegt, vertoont de „ wakkerheit, op dat men in de duiſterniſſe een wakend en veruitziende oog magh „ houden, en de donkerheit haer goede werking niet hinderlyk zyn. Inzon- „ derheit in het opſpooren der loffelyke wetenſchappen en ſtudien. Daerom „ *Demoſthenes* gevraegt zynde, *Wat middel hy gebruikt hadde, om zoo een goet re-* „ *denaer te zyn*; tot antwoort gaf, *Dat hy meer oli als wyn gebruikt hadde*; te ken- „ nen gevende, dat hy veel oli tot zyn nachtſtudie gebruikt hadde, en willen- „ de daer door afbeelden zyn naerſtigheit en waekzaemheit: en hoe de wyn in te- „ gendeel een dartele tytquiſting baert, of den menſch zorgeloos maekt.

„ *De klok in de ſlinkerhant* is een ſchetze van de wakkerheit, dewyl die ook is „ uitgevonden om de gemoederen op te wekken, 't zy tot den Godtsdienſt, 't zy „ tot des lichaems arbeidt.

„ (d) *De Haen aen de eene zyde van het vrouwebeelt* is een bekent zinnebeelt van „ de waekzaemheit, om dat dit dier des nachts door zyn gewoonlyk gekraey ons „ opwekt, en dus niet toelaet de onderwyzingen, hem door de natuur gegeven, „ ongehoorzaem te zyn.

„ (e) *De Leeuw aen de andere zyde met open oogen* was by de *Egyptenaers* een tee- „ ken van wakkerheit, naer de getuigenis van *Pierius Valerianus*. Dewyl de Leeuw „ zyn oogen geheel open houdt, als hy ſlaept; en ('t geen opmerkelyk is) nooit „ geheel open, als hy wakker is. Daerom plachten de Ouden den Leeuw te „ ſtellen voor de poortalen der Kerken, om af te beelden, dat men in den Godts- „ dienſt waken moeſt.

Aenmer-

Aenmerking over deze Deugt.

De Wakkerheit en *Waekzaemheit* betracht zulk een, die een poſt van aengelegentheit hem toevertrouwt, naeukeurig zoekt te beveiligen, op dat hy niet door de liſt en aendrift der tegendruizers mogt worden overrompelt.

De waekzaemheit in het geeſtelyke kunnen wy aenmerken als die werkzaemheit van het ſchepzel, waer door het naerſtig en yverig poogt dat ampt, dat het zelve is toevertrouwt, wel te bedienen, en zyn plicht niet te verwaerloozen; middelerwyl naeukeurig gade ſlaende de opdagende geeſtelyke vyanden, op dat het niet overvallen worde, en dus alle zielverleidingen voorzichtig magh te keer gaen. Een verplichting die inzonderheit aen de Leeraeren en Opzienderen in Godts Kerk moet eigen zyn. Gelyk Godt zelf belaſt aen de Kerk des Nieuwen Teſtaments, by *Jezaias* cap. 62: 6. *O Jeruzalem, ik heb wachters op uwe muuren beſtelt, die al den dag en nacht niet zullen zwygen.* Daerom wil *Paulus*, *Dat zy moeten waken voor de zielen.* En by *Ezechiel*, *Menſchenkint ik heb u tot een wachter geſtelt over het huis Iſraëls.* Zy moeten geſtadig waken met het geeſtelyke zwaert tegen de vyanden van de Kerk, *als 60 helden, die waken om het bedde van den waeren Salomon Chriſtus Jezus, tegen den ſchrik van den nacht.* Hoogl. 3: 8. Dat is tegen de opkomende dwaling en ketterleer, of tegen de vyanden van de waerheit, die het licht des Evangeliums in den aenblikkenden dageraet des Nieuwen Teſtaments zouden poogen te ontvlammen, en het Koningkryke van *Chriſtus* in zyn ſnellen loop te ſtremmen.

Zeer gegront kunnen wy aenmerken, dat de Leeraers deze waekzaemheit moeten betrachten ter beſcherming van de Kerke; want hun zyn de ſleutels des Koningkryks toevertrouwt, moetende derhalven zorg dragen dat 'er geen onbeſneeden, geen onheilige, geen godtlooze, in dat Heiligdom inga.

Het paſt hun, als wachters, de heiltrompet te ſteeken, op dat de muuren van het helſche Jericho op den dag des Nieuwen Teſtaments, onder het toeverzicht van de ware Arke des Verbonts, mochten worden ter neergevelt, op dat het zorgelooze menſchdom mocht opgewekt worden uit den dootſluimer van hunne zonden en zorgeloosheit. Op dat zy zouden aenprikkelen en wakker maken, *die zeekere en geruſte te Sion, die daer leggen op elpenbeene bedtſteeden.* Die zoo geruſt nederleggen in den ſchoot van een verraderesſe, terwyl den helſchen Filiſtyn opdaegt om hen te binden met de banden der helle; of die met een zorgeloozen *Jonas* zoo onbekommert ſluimeren op de verwoede baren van deze weereltſche ſchynvermakingen, terwyl het gedrocht, de draek, en de duivel loert om hen in zyn kaeken in te zwelgen.

Zoo heeft Godt outstyts zorg gedragen, dat zyn Heiligdom, de Tabernakel, door een wacht wiert beveiligt, als een Lyfwacht van den grooten Koningk, gelegert rontsom die Veltten; want de Goddelyke Majeſteit hadt aldaer hare vaſte wooning. *Maimonides*, een Joodſe Rabbi, zegt, dat deze wacht des Heiligdoms ten deele wiert waergenomen door de Prieſters, en ten deele door de Leviten. Hoewel anderen meenen, dat het alleen moeſt geſchieden door de Leviten.

De

De Joden zeggen dat 'er 3 poſten van de 24 in den tempel door de Prieſters moeſten bewaekt worden; maer dat wort ſchaers bewezen, en van veelen tegengeſprooken. Daer was een Overſte van den tempelberg, die alle nachten met brandende fakkels de wachten bezoeht. Vondt hy iemant van de Leviten ſlapende, hy ſloeg hem met een ſtok, of brandde zyn kleederen.

De andere volkeren der Romeinen hebben ook naeuwkeurig hunne wachten waergenomen; en die beſtonden daer in, dat 'er eerſt een man genomen wiert uit de Ruitery en het voetvolk, dewelke alle avonden met den ondergangk der zonne by de tent des Opperhooftmans het woort ontfing, dat op een hout tafereel geſchreven ſtont; welke man (*Teſſerarius* genaemt van het veltmerk dat hy overhandigde) daer op wederkeerde tot zyn Vaendel, en gaf, in 't byzyn van getuigen, dit tafereel over aen den Overſten van het naeſtbygelegen Vaendel, en deze weder aen die naeſt hem lag, en dus in 't ronde, tot het weder aen den Opperhooftman gekomen was; en dus quam *het woort* overal daer het nodig was.

De wachten by de Romeinen werden dus beſtelt. De Veltheers tente wert bewaekt door het naeſtbygelegen Vaendel. De tenten der Opperhooftmannen en Ridders, door eenigen die uit de Vaendels daer toe gekoren waren. De Rondwachten moeſten door de Ridders geſchieden. Deze Ronden, zoo haeſt zy geloot hadden, gingen naer den Opperhooftman, dewelke hun op ſchrift gaf, hoe veel wachten zy moeſten omgaen. Die het eerſte lot hadt, moeſt de eerſte wacht bezoeken. Daer alles naer behooren vindende, kreeg hy daer een lootje van; maer iemant ſlapende vindende, of zyn poſt verlaten, nam daer een getuigeniſſe van. Wanneer nu een yder zyn ronden volbracht hadt, moeſt hy daer van een ſchriftelyk beſcheidt brengen aen den Opperhooftman; wanneer alles naer mate van het voorgevallene wiert herſtelt of geſtraft.

Wy vinden dat de wakkerheit by de oude volkeren altoos hoog geſchat is, en de luyheit en de ſluimeringe gewraekt. Daerom zegt *Plato*, Κοιμώμενον ἀδεῖς ἀδεινὸς ἀξιον, dat is, *Niemant die tot ſlaep en vadzigheit genegen is, is tot eenige zaek bequaem, of iets waerdig.* En * *Plautus* zegt:

——— Vigilare decet hominem,
Qui vult ſua tempori conficere officia
Nam qui dormiunt libenter, ſive lucro & cum malo quieſcunt.

Dat is:

——— Een menſch moet waken,
Die zyn werk in tydts wil afmaken.
Want die gaerne ſlapen, dien ſtrekt dat tot quaedt.
En zy bevinden hoe de luyheit hun ſchaedt.

Daerom een Thebaenſch Veltheer, *Epaminondas*, een bezoldeling op zyn wacht ſlapen vindende, doorſtak hem met zyn zwaert; en, wegens die daedt van wreetheit beſchuldigt, antwoordde hy: *Mortuum inveni, mortuum reliqui.* Dat is: *Ik hebbe*

* *In Rudent.*

hebbe hem doot gevonden, en ik laete hem doot. Want zoo zien wy, dat **Ovidius* den ſlaep noemt *een tafereel of beeldeniſſe van de doot.* Waer van breeder in 't zinnebeelt van de Doot.

Stulte, quid eſt ſomnus, gelidæ niſi mortiſimago?

Dat is:

O dwaes, wat is de ſlaep toch anders als Doots beelt?

Dat de wakkerheit en waekzaemheit ook heilzaem is ter beveiliging; en dat men in den oorlog niet geruſt kan zyn, dan met een wacht omringt, bleek in *Filippus*, den Macedonier, omtrent zynen *Antipater.* Want dichte by zyn vyanden in zyn velttent zich hebbende ter ruſt gelegt, en ontwakende, riep hy uit: Ik hebbe althans veilig en geruſt geſlapen, want myn *Antipater* heeft gewaekt, of de wacht gehadt. Men verhaelt, dat *Alexanders* krygsknechten, door hun geduurig waken, niet wel ſlapen konden, maer byna altoos waekten. Dat wy zeer wel en veel beter op een geeſtelyk krygsknecht, onder de baniere van Koningk Jeſus, zouden kunnen toepaſſen, om zich zoo tot de wakkerheit en waekzaemheit tegen zyn geeſtelyke vyanden te gewennen, dat hy tot de vadzigheit en ſluimeringe, of een traegheit in den dienſt van Chriſtus, niet kan gebracht worden. En zekerlyk, hoe nadeelig en gevaerlyk de vadzigheit en ſluimering in 't natuurlyke geweeſt is, blykt in de voorbeelden van *Siſera*, van *Simſon*, van *Holofernes*, en anderen. *Horatius* zegt voortreffelyk in dit geval:

Ut jugulent homines ſurgunt de nocte latrones,
Ut te ipſum ſerves non expergiſceris?

Dat is:

Om menſchen om te brengen
Staet 's nachts de moorder op in volle duiſternis.
En waekt gy zelf niet eens voor uw behoudenis?

(a) *In ons Zinnebeelt van de Waekzaemheit vinden wy een Kraenvogel, met een ſteen in den poot, de Wakkerheit verbeeldende,* om gegevene redenen. Zoo dat niet alleen een uit het midden van hun de wacht houdt, maer de andere ſlapen, hun hooft onder de vlerken verborgen houdende, en dan op den eenen, dan op den anderen voet ſtaende blyvende.

Het ſcheen of *Alexander* de Macedonier de voorzichtigheit van deze vogelen wilde navolgen. Want wanneer hy niet door den ſlaep wilde overvallen worden, deedt hy by zyn bedde een koper vat zetten, boven welk hy zyn arm uitſtrekte, hebbende in de hant een kloot of bal, dewelke, als hy door den ſlaep overwonnen wiert, met een geraes uit zyn hant viel in het klinkende bekken van koper, waer door hy aenſtonts ontwaekte.

* *Lib. 2. Eleg.*

† *Ammianus Marcellinus* tekent aen, dat de Keyzer *Julianus* het waken zoo gewoon was, dat hy zoo dikwerf, en wanneer hy wilde, konde wakker worden, zonder te worden opgewekt.

De Kraenen, zegt § *Ambrozius*, hebben hun gewiſſe wachters, die rontsom hun heen trekken, als de andere ſlapen, en neemen op alles goede acht, op dat zy niet onverziens overvallen worden. Wanneer des eenen wacht uit is, ſchreeuwt hy, eer hy zich tot ſlapen ſtelt, en wekt daer door den anderen op, die nae hem zal waken, dewelke ook wederom door een geſchreeuw den volgenden wakker maekt.

(b) *Dat de Ganzen* (naer ons Zinnebeelt) *de wakkerheit vertoonen*, kan men licht bevroeden; en het heeft deze reeden, om dat zy van natuure zeer vreesachtig zyn en vol zorge. En nademael zy door hun gequaek en wakkerheit de ſtadt en Keyzerlyke woonplaets beſchermt hadden, zoo is van de Romeinen hun een groote eer en vergelding opgedragen, gelyk zy ook altoos hun verordende ſpyze gehadt hebben, en wel zyn opgevoedt. * *Auguſtinus* zegt, dat, als het Kapitool te Rome door waerſchuwing van een Gans verloſt wiert, zoo dat het de Francoizen niet in kreegen, de Heidenen in zulk een ongeloof gekomen zyn, dat zy den Gans een jaerlykſche vierdag ingeſtelt hebben.

Zoo kan *een Gans aen een anker gebonden*, een vaſte en zeekere waehthouding verbeelden; gelyk het anker een teeken is van ſterkte en vaſtigheit, gelyk reets getoont is.

(c) *De Lantaerne* (in het 2. Zinnebeelt van de Waekzaemheit) *of lampe*, *verbeelt de wakkerheit of nachtwaeke*. Waerom de lampe van *Demoſthenes* (als boven) zeer vermaert was. Gelyk ook die van *Ariſtofanes* en *Kleanthus:* inzonderheit van den Wysgeer *Epiktetus*, dewelke by de Grieken zoo dierbaer was, dat zy naer zyn doot (ſchoon van ſteen) verkogt wiert voor 3000 drachmen.

Zoo dat de Ouden *de lampe* of *lantaerne* geſtelt hebben tot een zinnebeelt van de nachtwaeke, om dat die des nachts tot de ſtudie gebruikt wiert; en zy meenden dat die tyt daer het bequaemſte was om de ſtilte. Daerom zeide *Epicharmus*, *Hebt gy iets waerdigs uit te vinden, of te weeten, gy hebt het by nacht te denken, dat is de heilzaemſte uure.* En gelyk de Egyptenaers voor gebruik hadden de werktuigen of zaeken zelfs voor het gebruik te neemen, zoo kan men hier deze Lantaerne ook zeer wel voor de wakkerheit of waekzaemheit in de ſtudie aenmerken.

(d) *De Haen is een zinnebeelt van de Wakkerheit by de Ouden*, naer ons 2. Zinnebeelt van de Waekzaemheit. Waerom dit dier by de Romeinen in groote waerde was, en aen den Krygsgodt *Mars* toegewydt, als naer welkers gekraey de nachtwachten wierden gehouden. De Krygslieden waren outstyts gewoon op yder heirwagen een Haen te binden, die hun de uuren des nachts verkondigde. † *Gregorius* zegt, dat, als de Haen 's nachts kraeijen zal, hy te vooren met zyn vleugelen klapt, en zich zelf alzoo wakker maekt.

De Ouden ontzagen zich niet iets goddelyks in den Haen aen te teekenen, zeggende, dat de Goden aen de Haenen een teeken geeven van zingen. Te meer, om

† *Pier. Valer. p.* 163. § *Hexameter. L.* 5 *Cap.* 15. * *De Civit. Dei L.* 2. *c.* 22. † *In Moralib.*

om dat zy zeiden, dat de Haen kraeyde op zyn gezette uur en tyt, en wel dan, als andere dieren ſtil zyn.

(e) *De Leeuw* (naer ons Zinnebeelt) *is ook een teeken van waekzaemheit.* Zelfs hebben zommigen van de Egyptenaeren gelooft, dat de Leeuw altoos zonder ſlaep was: gelyk de Egyptenaer *Manethon* geſchreeven heeft, om dat van hun aengemerkt is, dat de Leeuw zyn ſtaert geduurig beweegt onder het ruſten, en zelf in den ſlaep nooit ſtil houdt. Hoewel het *Ariſtoteles* ongeloovig voorkomt, dat eenig dier zoude gevonden worden, dat altoos zoude kunnen wakker blyven. Maer deze gedachten der Egyptenaeren zullen meer gebooren zyn uit de gewoonte des Leeuws, ſlapende altoos met opene oogen; jae zoo, dat hy, groote oogen hebbende, zyn oogen niet diep genoeg bedekken of verbergen kan. Zoo zoude ook de Haes als een zinnebeelt van de wakkerheit geſtelt kunnen worden, gelyk de Egyptiſche Prieſters meenden. Want *Orus Apollo* zegt, *Dat de Haezen met opene oogen ſlapen.* Waerom 'er een ſpreekwoort was by de Ouden, *ſomnus leporinus*, *de haezeſlaep.* Als iemant zich veinzende te ſlapen, echter alles naeukeurig bedoelt en gade ſlaet.

Daerom zegt *Xenofon*, *Dat de Haes waekt met geſloote winkbraeuwen, en ſlaept met geopende oogen.*

II. HOOFTDEEL.

Van de Ondeugden der Menſchen.

XXXI. ZINNEBEELT.

Van de Ondeucht, Zonden, en Godtloosheden in 't gemeen.

EEn Vrouw, zynde zeer ſlordig gekleedt, van een roeſtige verwe. Zy is onthult, de hairen verwart van haer hooft afwajende. In de rechterhant houdt zy eenen reiger. Daer ſtaet op de ſlinkerhant een aep of Simme. Ter zyde van haer een Zwyn, het welk met de pooten veel bloemen en roozen vertreedt.

„ *De Vrouw is ſlecht gekleedt, en het zelve kleedt van een roeſtige verwe*, om dat „ de ondeucht en zonden verfoejelyk zyn, de reeden te buiten gaende, waerom „ die ook by Godt en de godtvruchtigen gruwzaem en verwerpelyk zyn.

„ *Zy is ontbloot en de hairen verwart*, om dat de ondeucht en de zonden den „ menſch

„ menſch inboezemen verwarde en averechtze gedachten, en de betrachter niets
„ poogt, als dat onredelyk en quaet is.

„ *De Reiger in de rechterhant is een zinnebeelt van de ondeugt en godtloosheden*, om
„ dat die vogel by de oude Egyptenaers gehouden wiert roofachtig, vol ſchel-
„ mery, bedrog, en ontallyke andere gebreeken; gelyk ook *Alciatus* hem dus
„ heeft afgeſchildert.

„ (a) *De Simme op de ſlinker arm* verbeelt een Boosdader die vol ondeugden is;
„ dewyl dat dier ſnoot is, tot loosheit afgerecht, niets meer wenſchende als quaet
„ te doen, en geduurig geneigt tot alle verkeertheden.

„ (b) *Het Zwyn, dat naeſt haer ſtaet, vertreedende de bloemen en roozen*, beelt af
„ de vuiligheit en ſnootheit van de ondeucht; dewyl de Egyptenaers dit ge-
„ bruik hadden, dat zy iemant, met ſnoode daden bezoetelt, willende uitbeel-
„ den, zulks deeden *door een Zwyn de roozen vertreedende*. Om dat dit te kennen
„ gaf, hoe de oprechtigheit des levens, en de ſchoone reuk der goede zeden,
„ (die door zulke welriekende bloemen kan geſchetſt worden) verworpen wor-
„ den en gewraekt; het geen immers den betrachter der ondeugden en godt-
„ loosheden eigen is.

2. Zinnebeelt *van de Ondeucht en Godtloosheden in 't gemeen.*

Een Vrouw die de oogen geblint of toegebonden heeft, hebbende twee Ezels ooren. In haer rechterhant houdt zy een Haen. In de ſlinkerhant een tak met ſteekelige doornen.

„ *Het Vrouwebeelt heeft de oogen geblint, en draegt twee Ezels ooren*, om dat de
„ godtlooze in zyn ongebondentheden het oog en het oor ſluitende voor het
„ goede, blint en doof is. *Blint* voor het licht van de deucht, en benevelt door
„ de werken der duiſterniſſe; en *doof* voor alle goede aenradingen: ja zoo weer-
„ barſtig, en dus het ſnoode betrachtende, dat hy de waerachtige hemelſche
„ deuchden noch kent, noch mint, noch betracht.

„ *De Haen in de rechterhant* is by de Egyptenaers geſtelt als een afdrukzel der
„ godtloosheit en ondeucht; dewyl dit dier hevig en opvliegende is tegen zyn
„ eigen voetſter, en van een vinnig ſtrydenden aert, zeer tot quaetheit, boosheit
„ en vechterye genegen. Dit wilden de wyze Egyptenaers dat ook de eigen aert
„ was van een godtloozen, die van de moeder de deucht ontaert, en alle vader-
„ lyke leſſen tegenſtreevende, zich tegen het goede en het billyke ook aen-
„ kant.

„ (c) *De ſteekelige doornen* beduiden (volgens de toepaſſing der Egyptenaren)
„ het verderf; want zy dor zynde, te ſcherper ſteeken, latende zich beter bree-
„ ken dan buigen. Zoo zyn ook de godtlooze en quade betrachters, onvrucht-
„ baer in het goede, en doen niets dan ſchade, quetzende een yder die met
„ hun gemeenſchap houdt.

Aenmerking over deze Deugt.

Een die de Deucht veracht, is een Verzaker en Verlochenaer van de vreeze Godts, en van die heilige begeerte om met Godt vereenigt te zyn. Daer door heeft hy geen eerbiedt voor de Goddelyke Majeſteit, hy veracht zyn Woort en Gebooden. De treffende oordeelen Godts verbazen hem niet, maer verbitteren hem eerder, zoo dat in zulk een harte niet anders dan zonde en onreinigheit heerſcht.

Daerom beſchryft een der Oudtvaderen de ondeucht als een natuurlyke geneigtheit, die buiten de orde en maet der Chriſtelyke betrachting draeft, en die bewoogen wort tot dat geene dat hy laten moet, en hem ſchandelyk is.

Deze ondeucht is een quaet *ten opzicht van Godt*, om dat hy daer door beleedigt wort, en zy het ſchepzel (o wondere ſnootheit!) zoekt van den troon te werpen, en den Godtsdienſt te bezwalken. 't Is ook een quaet *ten opzicht van het ſchepzel zelf*, om dat de menſch zich daer door van Godt vervreemt, van hem afſcheidt, en zyn beelt, beſtaende in gerechtigheit en heiligheit, ſchent. Derhalven de ondeucht is hem ſchadelyk, 't is een vervaerlyk ſchrikgedrocht, dat voorzichtig moet geſchuwt worden.

En zoo is het gelegen met de godtloosheit; want de betrachting der godtloosheden doet den menſch bezwangert zyn met ongerechtigheden, en een leven zonder Godt. Het woort יָגַע beteekent daerom naer de Grontſpraek, *ontroert zyn*, of *een die nooit ſtille is*, maer in een geduurige beweeging om quaet te doen. De Profeet *Jezaias* zegt, cap. 57: 20. *Dat de godtloozen zyn als een voortgedreeven zee, die niet ruſten kan, zoo dat haer wateren opwerpen ſlyk en modder.* Waer van een zeker Dichter gewaegt:

Totum ex ſedibus imis
Tollunt & vaſtos volvunt ad littora fluctus.

Dat is:

Zy roeren al de zee, en werpen woeſte golven
Naer ſtrant.

De godtlooze blaeſt moort en dreigingen, hy woedt, en geeft zyn oogen geen ruſte, voor dat hy een gruwel hebbe voortgebracht; en de onruſt der godtloozen wykt zelden in de doot, daer de vroomen ruſten van hunnen arbeidt. Een * Heiden wiſt te zeggen, *Dat het gewiſſe des godtloozen altoos wordt gepynigt, door vreeze van de ſtraffe, die hy bevroedt dat hem zal worden aengedaen. Dat hy de ſtraffe reets draegt, niet alleen door een rechtvaerdige vierſchaer, maer door angſt van zyn gewiſſe.* En die Redenaer voegt 'er by: *Dat den godtloozen de helle tot hun ſtraf bereidt is, alwaer zy die zullen dragen.* Andere Heidenen ſtelden dat, om dat de godt-

* *Cicero de Legibus.*

godtloosheit gieriglyk bedreeven wort, men lichtelyk kon ter helle varen. Dit zeide zeker de Waerzeggereſſe by *Virgilius* tot *Æneas*, die naer de helle wilde:

— *Facilis deſcenſus averni.*

Dat is:

Men daelt gemakkelyk ter helle.

Ook in 't vervolg:

Noctes atque dies patet atri Janua ditis,
Sed revocare gradum ſuperaſque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor eſt.

Dat is:

De poort des afgronts ſtaet geopent dagh en nacht.
Maer werk en arbeit is 't van onder op te ſtygen,
En wederom de ſtreek naer boven in te krygen.

Men kan aenmerken, dat daerom het Grontwoort דָּשַׁע zyn betrekking heeft *op de vierſchaer.* En dan zal de godtlooze zulk een beteekenen, die voor de vierſchaer van Godt niet beſtaen kan, die wanneer hy, als een gedaegde, omperkt ſtaet met een aental beſchuldigers, die hem op het ſchrikkelyk vorderen tot de verdoemeniſſe, geen recht heeft om die ſtrafeyſchers te ontzeggen, maer eerlang ſchuldig moet uitgaen, en de gruwelſtraf van de eeuwige vlamme naer ziel en lichaem gevoelen. Waerom *David* in den 109. Pſalm zegt, *Als hy gerichtet wort, zoo gaet hy ſchuldig uit, en zyn gebedt is tot zonden.* Zy dragen daerom vreeſchelyke namen in Godts Woort, als *verwoede leeuwen, looze voſſchen, honden, wolven, ſlangen, addergebroetzels, draken, bazilisken*, en wat diergelyke meer zyn.

En gelyk de Heidenen zeiden, dat een Boosdader altoos vreesachtig en angſtig was, zoo zien wy dit ook bewaerheit door den wyzen Spreukſchryver *Salomon*, in zyn Spreuken cap. 28: 1. *De godtloozen vlieden daer geen vervolger is*, en wel *uit blooheit*, door hun ongeloof, en gebrek van liefde tot Godt en tot de deucht. Of ook uit vreeze en benauwtheit, als wy even aentekenden, door hun beangſtigt geweeten voor Godts oordeelen. Hun gewiſſe is voor hun als een beul, dat hun geſtadig doet ſidderen, en meer als duizent getuigen is. En de wyze Schryver voegt 'er by, *dat zy vlieden daer geen vervolger is.* Want zy vlieden voor hun eigen zelf, voor hun gewiſſe, eer zy de ſtraf genaken, en voor zy den ſtryt aenvaerden; dat wy met veel voorbeelden (moeſten wy in alles niet kort zyn) omtrent godtlooze aenvallers en vyanden, zouden kunnen bewaerheden. Dit bleek in de Syriers, 2 Kon. 7. als de *Jehovah*, de אֲדֹנָי, *de ſterke Godt*, hen hadt doen hooren *een geluit van wapenen, en van paerden, een geluit van groote heirmacht; toen maekten zy zich op, en vlooden in de ſchemeringe, latende hunne tenten, hunne paerden en ezelen.*

't Was

't Was een godtloozen *Kain* overal te bang, en hy vloodt voor het aengezichte Godts. Gen. 4: 14. De Grieken zeiden daerom zeer wel:

Ἀνὴρ πονηρὸς δυσυχεῖ καὶ εὐτυχῶν.

Dat is:

D'onvrome, al vaert hy wel, is een elendig man.

Thales, een van de oude Wysgeeren, gevraegt zynde, *wat het ſchadelykſte hier in de weerelt was*, antwoordde, *de godtloosheit en quade betrachtinge, want zy beſchadigt dikwerf zelf den goeden, zoo zy hem genaken.* 't Was dan geen wonder, dat zelfs de Heidenen hunne leerlingen de ondeucht en quade poogingen hebben willen afraden. *Seneka* wilde, *Dat men de ondeucht liever zoude afluten, dan wys worden.* En die * Heiden ſchryft in eenen van zyn Brieven, *Vitia noſtra, quæ amamus, defendimus, & maluimus excuſare illa, quam excutere.* Dat is: *Onze ondeuchden, welke wy beminnen, ſtaen wy voor, en wy willen 'er ons liever van ontſchuldigen, als die weg doen of verdryven. Plutarchus* wil, *dat wy altoos tegen de ondeuchden ſtryden moeten.*

Het was een opmerkelyk zeggen van den Outvader *Auguſtinus*, *Dat hy om de geheele weerelt niet een uur in godtloosheit wilde uitſpatten, dewyl hy dan miſſchien ſterven konde, en eeuwig verlooren gaen.* Maer het is onzen aendacht waerdig, en meer te verwonderen, dat een Onchriſten *Seneka* zeggen kon, *Dat al wilden my de Goden myn zonden vergeeven, en al zouden de menſchen die nooit weeten, zoo wilde ik echter niet zondigen wegens de vuiligheit des vleeſch, en de godtloosheit die daer in geleegen is.* Overdeftig waerlyk! *Juvenalis* meende, dat de zonden een beſmetting te weeg brachten. Want zegt hy, *De beſmetting heeft veele verontreinigt, en zal'er noch meer bederven, even als een beſmettelyk ſchaep de geheele kudde bederft. Seneka* zeide, *De vergaderde zonden van zoo veel verloopene eeuwen, komen tot ons overvloeyen. Wy leven in een boozen tyt, waer in de ſchelmſtukken de overhant hebben, de godtloosheit woedt, de welluſt alles rooft, om dartelyk te misbruiken.* Omtrent de ondeuchden zegt † *Juvenalis*, *Dat die ons bedriegen onder den naem van deucht.* En opmerkelyk was het zeggen van *Seneka*, *Wy zyn allen onberaden, onvoorzichtig, eerzucht, wy zyn alle boos; daerom alles dat wy in een ander beriſpen, zal een iegelyk in zyn eigen boezem vinden.*

De Griekſche Poëten maenden in hunne Vaerzen ook de ondeucht en zonden af: *Want*, zeiden zy, *het is geen werk in een wys man tweemael te zondigen, het kan gebeuren dat een wys man eens zondigt, maer doe toch niet tweemael dat ſchandelyk is.* Het Arabiſch ſpreekwoort zegt, *Een godtlooze is doot, ſchoon hy leeft, en een vroome leeft al is hy geſtorven.*

Pythagoras leerde zyn diſcipulen, dat zy in huis komende, die vaerzen dikwils zouden gedenken en herhalen. *Waer in heb ik gezondigt, wat goets heb ik gedaen, en waer in heb ik heden myn plicht niet waergenomen?* Een Leemeeſter in Lakonie (naer 't getuigſchrift van *Plutarchus*) meende, dat hy zyn leerlingen niets heilzamer

* *Epiſt.* 117. † *Satyr.* 14.

zamer konde inboezemen, als *een afkeer te hebben van de ondeuchden, en een luſt tot het goede en eerlyke.* * *Cicero* meende, *Dat het niemant geoorloft was te zondigen. Ja* (zegt hy) *de zonden ſchynen klein te zyn. Maer van die zonden zelfs, die gy niet meent zonden te zyn, moet gy u wachten.*

De Ouden hebben aengemerkt, dat daerom de aert der boosdaders en verachters der deucht gevaerlyk was, om dat zy niet alleen tegenwoordig zondigen, maer haeſt van erger tot erger uitſpatten. Gelyk wy ook zouden kunnen beveſtigen in het voorbeelt van *Kain*, eerſt *een geveinsden*, naderhant een *vertoornden*, (als hy zag dat het offer van zyn broeder *Abel* voor Godt aengenamer was dan het zyne) verders een *broederhater*, en eindelyk een *broedermoorder*, en *dootſlager*. Of ook in het voorbeelt van *Judas*, eerſt een *geveinsden*, naderhant een *dief*; verders een *leugenaer*, en eindelyk een *verrader*.

Maer gevaerlyker is de ſtaet der godtloozen of verachters der deucht, om dat hun belooning vreeſchelyk is in dit leven, en grooter nae de doot. Want *de godtloozen zullen vergaen en niet meer zyn, als gras zullen zy verwelken, het zaet der godtloozen wort uitgeroyt.* Pſalm 37. Dit hadt zyn waerheit in *Farao*, in *Siſera*, in *Haman*, in *Herodes*, in *Judas*, en ontelbare anderen. Hun blydſchap verkeert in 't einde in droefheit, hun lachen in weenen, hun licht in duiſterniſſe. Gelyk *Seneka* zegt, *Dat het zondig ſchepzel in deze werelt niet alleen ſtaet* in *prærupto*, maer in *lubrico*; niet alleen op het *ſteyle*, maer ook op het *gladde* of *glibberige*. *Zoo valt de godtlooze ook eindelyk in een eeuwig verderf.* Hoe kon een Chriſten anders ſpreken! Meer Heidenen meenden de ondeucht en zonde ſtrafwaerdig te zyn, om dat die Godt vertoornde. Daerom zeide † *Homerus*, *Jupiter die alle menſchen ziet, zal ze ſtraffen die zondigen.* En *Cicero*, *Dat op het zondigen de eeuwige ſtraffe of ſmart volgt.* * *Ovidius* zong 'er dus van:

De misdaet heeft veeltyts verſtoort de groote Goden:
En daerom heeft men hun zoenoffers aengeboden.

(a) *De Aep* of *Sim* (in ons Zinnebeelt van de Ondeucht) is by de oude volkeren een tafereel van een *ongebonden* en *ondeugent menſch*. Gelyk *Demoſthenes* zeide van *Eſchines*, *hy is een ongebonde en ondeugende ſimme*. Gelyk ook *Dion*, de Geſchichtſchryver, wanneer hy gewaegt van een *ongebonden Laſteraer*, dat hy dien niet anders ſchatte, als een *ſimme*. Men vint ook in de Brieven van *Cicero*, dat hy een *deugniet* by dit dier vergelykt; gelyk ook † *Plautus*. By de Egyptenaers wort *de veinzery* door *den Aep* verbeelt. Gelyk ook de *onbeſchaemtheit* en *dartelheit*.

(b) *Het Zwyn, dat de roozen en bloemen vertreedt* (in ons Zinnebeelt) *drukt zeer wel af de ondeucht en quade betrachtingen, om de voorgaende redenen.* Daerom tekent *Pierius Valerianus* aen, dat geen Zwynen leven kunnen in een lantſtreek van Arabie; dewyl dat Lantſchap een voetſter is van welriekende kruiden, en derhalven van zulke vyanden wort afgekeurt. Wy hooren *Lukretius* dit nader beveſtigen, wanneer hy aldus zingt:

* 7. *Æth.* † *Odyſſ.* 11. * *Triſt.* 5. ‡ *In Milite & Pſeudolo.*

Denique amaracinum fugitat ſus & timet omne
Unguentum.

Dat is:

Het Zwyn ſchuwt Majolein en aengename geuren.

(c) *De tak met ſteeckelige doornen in de ſlinkerhant* (in ons 2. Zinnebeelt van de Ondeucht) *beduit een godtloozen en betrachter van ſnoode werken.* Dit wort ons in de H. Schrift bewaerheit; want zoo komen zy voor by Ezechiel 2: 6. *En vreeſt niet voor hunne woorden, hoewel wederwillige en doornen by u zyn.* En by Micha 7: 4. *De beſte van hun is als een doorn, de oprechte is ſcherper als een doornhegge.* En te recht worden de *godtloozen* by *doornen* vergeleeken. 1. Om dat zy alzoo weinig als de doornen vruchten kunnen voortbrengen. 2. De godtloozen quetzen en ſteeken vinniger dan de doornen; namentlyk, zy quetzen de uitverkoornen. Daerom wort de Kerk vergeleeken *by een lelie onder de doornen.* Hoogl. 2. *Ezechiel* zegt van het huis Iſraëls, *Dat het geen ſmartende doornen, nog woedende diſtelen meer hebben zal.* cap. 28: 24. Of 4. gelyk de doornen het gezaeide verſtikken, zoo verhinderen de godtloozen den aenwaſch van Godts Woort, en deſſelfs voortplanting. Derhalven 4. gelyk de doornen nergens anders toe nut zyn als ter verbranding, zoo zal het einde ook zyn van een godtloozen, dat hy met onuitbluſſchelyk vuur verbrant zal worden.

Pierius Valerianus geeft ons noch een zinnebeelt van een ongebonden menſch, en die de deucht veracht; en wel door den quakkel, een vogel, die zich graeg onthoudt in eenzame en woeſte plaetzen, alwaer hy een fontein van klaer water gevonden hebbende, en daer uit drinkende, die ondertuſſchen met de voeten of bek beroert en bederft, of daer ſtof in draegt, op dat geen andere vogels het water zouden begeeren. Zoo dat deze ongebondentheit, deze boosheit en nyt des quakkels, de Egyptiſche wyzen deedt beſluiten dat hy een beeltenis was van een ongebonden en godtloos menſch; die wy even ook toonden dat niet ruſten kon voor dat hy anderen hadt beſchadigt, en zyn evenmenſch het goede, de zielſpyze, en wateren van Godts genade had onttrokken.

XXXII. ZINNEBEELT.

Van de Ongerechtigheit of Onrechtvaerdigheit.

EEn mismaekt Vrouwebeelt, in witte kleedye; doch zeer bemorſt en bevlekt. Zy is blint aen 't rechter oog. In haer rechterhant houdt zy een gebrooke weegſchael. In de ſlinkerhant een padde. Voor haer voeten leggen eenige gebrooke tafelen en wetten.

„ *Het Vrouwebeelt wort leelyk en mismaekt* gemaelt, om dat de ongerechtigheit
„ zeer afſchuwelyk is, zynde de baermoeder van alle onheilen, en veracht van
„ Godt en de menſchen.

„ *Zy draegt een wit kleedt dat beſmet is*, om dat de ongerechtigheit een ziele be-
„ ſmet en walchelyk maekt, daerom ſtrafbaer by den Opperrechter.

„ *Zy is blint aen het rechter oog*, om dat zy daer mede het recht niet aenziet, en
„ in tegendeel met het ſlinker oog alleen dit bedoelt, en dus de opdagende din-
„ gen zeer onbillyk aenmerkt.

„ *De gebrooke weegſchaele in de rechterhant*, beduit de verbreeking des rechts,
„ en der rechtvaerdigheit, die zeker aen een onrechtvaerdigen eigen is.

„ (a) *De padde in de ſlinkerhant* is een zinnebeelt van de gierigheit, een echte
„ zuſter van de ongerechtigheit, of onrechtvaerdigheit: om dat een onrechtvaer-

„ dige alles betracht uit eigen belang en gewin, zynde dus vervult met een zwad-
„ der van vuil venyn, waer van de padde doorgaens is opgezwollen.
„ *De gebrooken tafelen en wetten voor haer voeten*, ſchetzen af, dat een onrecht-
„ vaerdige alle billyke wetten, en geſtaefde rechtspleegingen verſcheurt, ſchent,
„ en onder zyn voeten treedt.

2. Zinnebeelt *van de Ongerechtigheit of Onrechtvaerdigheit.*

Een Vrouw in 't groen gekleedt, zittende verkeert in een Rechterſtoel, met een memorieboek en gouden keeten in de rechterhant; hebbende een vos onder haer voeten.

„ *De groene kleedy* maelt af de aenwaſſchende hoop, om een anders goedt door
„ onrecht te verkrygen.
„ *De verkeerde zitting in den rechterſtoel*, beduit, dat het recht verdraeit en ge-
„ bogen wort, of door gelt en giften omgekeert; naer het ſpreekwoort, *het gelt*
„ *dat ſtom is, maekt recht dat krom is.*
„ *Het memorieboek en gouden keeten* geven te kennen, dat het recht door gout en
„ geſchenken wort verkracht.
„ (b) *De vos* (als een liſtig dier) ſchetſt af het bedrog en de loosheit, om eene
„ goede zaek te verdrajen, en die te doen ſtremmen, of geheel te doen verliezen.

Aenmerking over deze Ondeugt.

De ongerechtigheit van den Zondaer in 't gemeen, omtrent Godt, kunnen wy aenmerken als een *verkeertheit*, een *afwyking*, een *ſtruikeling*, waer door de menſch van het rechte doelwit afwykt. Daerom is de ongerechtigheit die zonde, die iemant ziende wat recht en billyk is, echter het onrecht doet dryven en najagen, en dus aenkleeven en betrachten dat krom en verdraeit is. Dus ziet men dat een Zondaer van het richtſnoer der volmaekte heiligheit aftreedt en afwykt, in zyn handel en wandel niets vertoonende, als dat onrechtvaerdig en onheilig is.

Deze *ongerechtigheit* komt dikwils voor onder de benaming van *onwettelykheit*, (ἀνομία) namentlyk van al dat ſtryt tegen Godts Wet, en de waerheit des Evangeliums, zoo dat de menſch onwettig en onrechtvaerdig zynde, niets doet als dat Godt mishaegt, en aen Godt niet geeft dat hem betamelyk is, namentlyk een ſchuldigen eerbiedt, liefde, gehoorzaemheit en onderwerping. En wie bevroedt niet, dat in alle de daden die zondig zyn, zoo een onwettelykheit plaets heeft? want de zonde is *ongerechtigheit*, of eigentlyk *onwettelykheit*. 1 Joh. 3.

Deze *ongerechtigheit* geeft de boosheit in den hoogſten trap op; want daer door wort betekent niet alleen het zondigen in 't gemeen, of door *onwetenheit* of *rockeloosheit*; maer een *moetwillige*, *trotze* en *ſtoute* zonde, die aendruift tegen het Woort van Godt, en des Zondaers eigen geweten. Derhalven moet zoo een onrechtvaerdige ſchuldig ſtaen voor de rechtvorderende vierſchaer van zyn eigen gewiſſe, en

voor

voor die van den Opperrichter, namentlyk Godt. Dus is hy ook onderhevig de geeſſelſlagen die de vloek bedreigt hadde, en de rechtvaerdige Richter niet kan te rug houden.

Wat nu de *onrechtvaerdigheit* omtrent den aertſchen Richter betreft, dat is die godtlooze betrachting, wanneer hy het recht verdraeit, verkracht of verkeert; wanneer hy maer een oor open heeft voor de eene party, en het ander toeſtopt voor de andere. Als hy de weegſchael van gerechtigheit niet recht evenaert, lichtvaerdig van een zaek oordeelt, zonder een goede en volkoomen kenniſſe te hebben, of ook lichtvaerdig alle getuigen toelaet, en een iegelyk te licht gelooft.

De *onrechtvaerdigheit* is *het aengezicht in het gerichte te kennen* (tegen de Wet Godts, Deut. 1: 17.) of *den kleinen alleen, en den grooten niet te veroordeelen.* En inzonderheit beſtaet die daer in, *Dat de onrechtvaerdige wort vrygeſprooken door aenzien van perzoonen, gunſt, haet, of andere quade poogingen, en de rechtvaerdige verdoemt.* Dit verzekert die wyze *Salomon dat den Heere een gruwel is.* Spreuk. 17. En de groote Wetgever (Deut 27: 19.) ſpreekt een vloek uit over dien geenen, dewelke *het recht des vreemdelings, der weduwe, en der wezen buigen zal,* waer op al het volk *Amen* zeggen moeſt. En de uitkomſt heeft geleert, dat Godt niet alleen de ongerechtigheden, en de onwettelykheden in 't gemeen heeft weeten te wreeken; gelyk bleek in den tyran *Dionizius*, *Tarquinius*, *Kaligula*, *Nero*, *Vitellius*, *Domitianus*, in *Sodoma* en *Gomorra*, in *veele Koningen van Iſraël van de 10 ſtammen*, in *Achab* dodelyk getroffen, zyn wagen van bloet vloejende, dat door de honden gelikt wert, in *Joram*, *Achabs* zoon, op *Nabots* akker van *Jehu* doorſchooten, in *Ahazias* gedoot, en al zyn geſlacht door de eige moeder vermoort. In de geblankette *Jezabel*, van haer Hovelingen uit het Paleisvenſter gebonſt, van de Paerden vertrapt, en van de honden ingezwolgen: gelyk ook in voorbeelden van later dagen. Maer ook de onrechtvaerdigheit des Richters wreekte Godt dikwerf, en wel aldus in *Adonibezek*, dat hy alle onrechtvaerdige tyrannen toeroept, *diſcite juſtitiam moniti.* Dat zy door zyn voorbeelt *gewaerſchuwt, zouden leeren rechtvaerdigheit te oeffenen.*

Dit is de reden, dat zelfs de Heidenen de onrechtvaerdigheit in de vierſchaer gehaet hebben. Men vint van *Kambyzes*, onder de Perſianen, dat hy *Siſana* den Richter, die zich door gelt hadde laten omkoopen, en dus het recht verkeert hadde, het vel deedt afſtroopen, en dat boven de vierſchaer ſpannen, belaſtende zyn zoon hem in de Gerichtsplaets op te volgen, en zyn oog geduurig daer op te houden, op dat hy mocht afgeſchrikt worden om eenig onrecht te pleegen.

De Richters outstyts by de Romeinen, die geſchenken of gelt hadden aengenomen in eene rechtzaek, werden met de doot geſtraft, zelfs die met bedrog onrechtvaerdig geoordeelt hadden, zoo dat zy daer van overtuigt wierden; of zelfs, indien zy op den beraemden tyt niet tot het recht verſcheenen, werden zy naer rechten geoordeelt. Daerom zeide *Plato* zeer wel, ἀκόλουθα τῆς ἀδικίας, *de ſtraf is het gevolg van de onrechtvaerdigheit.*

Plutarchus tekent aen, dat de Thebaners onder de Grieken de Gerechtigheit

afgebeelt hadden *met de oogen geblint*, en *onwonden*, of *zonder oogen*, en *zonder handen*, om daer mede te leeren, dat het onrechtvaerdig en onbillyk was, dat een Rechter een aenziener des perzoons zoude zyn, of eenige geſchenken aenneemen. *Homerus* noemt het *een wreedt en vinnig man*, *die den onnozelen zoude beſchuldigen.*

Δεινὸς ἀνὴρ ταχάκεν καὶ ἀνάιτιον αἰτοῶτο.

Dat is:

Die een onnoozelen voor recht trekt, is verwoedt.

Daerom kan men denken, om dat hy gelt of geſchenken ontfangen hebbende, de quaden zoude beſchermen, en de goeden onderdrukken.

(a) *De Padde is een zinnebeelt van de Gierigheit, en vol venyn* (in ons Zinnebeelt van de Ongerechtigheit) *verbeeldende het eigen belang en gewin eens Richters, waer door hy het recht beſchadigt. Plinius* tekent aen, dat zommige vergiftige dieren wel eens hun venyn afleggen, maer dat dit nooit geſchiet van *de Padde*, die haer venyn altoos by zich houdt, en wel zoo ſchadelyk, dat *Bokatius* een voorbeelt van de vergiftiging *der Padde* geeft in twee perſoonen, dewelke alleen hunne tanden gewreeven hebbende met een ſaliebladt, welkers ſtruik en bladeren door *een Padde* vergiftigt waren, daer aenſtonts van zyn geſtorven. Zoo wil ons Zinnebeelt te kennen geven, dat een onrechtvaerdig Richter niet alleen gevaerlyk is, en vol venyn voor zich zelven; maer dat hy ook anderen daer door beſchadigt, de rechtvorderende party ongelyk doet, en dikwils een wis verderf en ondergangk baert.

Evenwel zegt *Plinius*, dat in *Brazilie* groote *Padden* zyn, by de Indianen *Kourourou* genaemt, die niet vergiftigt zyn, en zelf gebraden en gegeeten worden.

(b) *De Vos als een liſtig dier* (in ons 2. Zinnebeelt van de Onrechtvaerdigheit) *ſchetſt af de loosheit en het bedrog in een onrechtvaerdigen.* De liſtigheit van dit dier hebben wy aengeteekent in het VI. Zinnebeelt. Wy kunnen 'er dit byvoegen, dat het zeer wel afbeelt een liſtig en loos man of Richter, die in alle bedriegeryen doorſleepen is. Waer van *Horatius* zegt:

Numquam te fallant animi ſub vulpe latentes.

Dat is:

Laet voſſeſtreken noit uw hart en zin verleiden.

Lukretius tekent aen, dat de loosheit en het bedrog aen den Vos van natuure is gegeeven. *Varro* zegt, dat de loosheit van dit dier zeer vermaert is, en dat 'er het

het ſpreekwoort uit gebooren is: *Vulpinari*, *den vos ſpelen*, dat is, *met loosheit omgaen.* De Grieken, wanneer zy een zaek wilden uitdrukken, die looſchelyk en met bedrog was uitgevoert, gebruikten het woort ἀλωπεκίζειν van ἀλώπηξ, *een vos.* En ook voor *bedriegen*, het woort ἀλωπεκάω. Daer van daen draegt *Herodes* de naem van *een vos*, wegens zyn liſtigheit en bedrog die hy in zyn geweldige regeering deed doorſtralen. Daerom zagen wy in het 6. Zinnebeelt, dat de *valſche Profeeten* en *valſche Leeraers*, de naem van *voſſen* droegen.

Ariſtofanes vergelykt de Soldaten by de *voſſen*; dewyl zy de vruchten des Lants bederven en opeeten, en het overal arm maken. *Adamantius* tekent aen, dat het woort van een vos nooit tot iets goedts gebruikt wiert.

Zoo hebben de Ouden ook, als 'er met konſt of bedrog iet was uitgevoert, gezegt, dat *men het voſſenvel by de leeuwenhuit gevoegt hadde*, verbeeldende dat het geſchiedt was met kracht en bedrog. Waerom *Plutarchus* aenteekent, dat dit in 't vervolg van *Lyzander*, als een ſpreekwoort gebruikt is. Want hy zeide: *Leonis ſpolio vulpeculæ pellem aſſuendam, quippe ubi per vires ſufficere non poſſis, & aſtum & dolos adjiciendos.* Dat is: *Men moſt aen de leeusheit het voſſenvel hechten, dewyl 'er, als de krachten niets konden uitwerken, liſt en bedrogh noodig was.*

Daerom beſluit *Virgilius:*

Dolus an virtus quis in hoſte requirat?

Dat is:

Den vyant met bedrogh of dapperheit te vellen,
Wat ſcheelt het? of wie zou 'er zwarigheit in ſtellen?

XXXIII. ZINNEBEELT.

Van de Hoererye, Onreinigheit, en ſchandelyke Beweeging.

EEen dartele Vrouw, hebbende haer hairlokken heerlyk opgeſiert, en naer de kunſt gevormt. Zy is maer ten deele bedekt met een veelverwig kleedt. Zy zit op een krokodil, houdende in de rechterhant een Patrys of Velthoen, dat zy liefkooſt. Aen haer voorhooft ſtaet geſchreeven: TURPE, *ſchandelyk.*

„ Het Vrouwebeelt is *dartel* geſchetſt, om dat de dartelheit en geilheit de echte „ zuſter is van de hoerery, en altoos met de zelve gepaert gaet.

„ *De opgeſierde hairlokken en het veelverwig kleedt*, beelden af de aenritzelingen en „ aenlokzelen tot vuile luſten en onreinigheit.

„ Zy is maer *ten deele* met die ſiergewaden omhangen, om dat de hoerery ont- „ bloot is van eerlyke gemoetsbeweegingen, van de eere zelf, en van den goeden „ naem en deucht.

„ *Zy zit op een Krokodil*, om dat dit beeſt by de Egyptenaers gehouden is voor „ een van de geilſte dieren, en dat zeer dikwils voortteelt.

„ (a) *Zy liefkooſt een Patrys, dien zy in de rechterhant houdt.* Dit beelt ook de „ geile luſten en begeerlykheden af, om dat die vogel by de oude volkeren daer

„ van

„ van een zinnebeelt was, en ook by hen voor den geilſten van alle vogelen geſchat
„ wert. Want de oude Natuurontdekkers ſchryven, dat de Hanen der Patryzen de
„ eieren van hun ega dikwils aen ſtukken breeken, om zich te eerder met haer te
„ vereenigen. Het woort TURPE, *ſchandelyk*, *dat voor haer voorhooft gemaelt ſtaet*,
„ geeft te kennen, dat de ſchandelykheit en de oneerbaerheit in de hoerery wel
„ haeſt doorſtraelt, en zich opentlyk vertoont, zoo dat die van een yder kan
„ gezien worden. Waerom het Vrouwebeelt dat *op het voorhooft draegt*.

2. Zinnebeelt *van de Hoererye, Onreinigheit, en ſchandelyke Beweeging.*

Een Vrouw, die geheel melaets is. Zy heeft roode, ſtrakke, en opgeſpalkte oogen. Zy heeft vleugels aen de ſchouders. Naeſt haer is een Aep of Simme gemaelt.

„ (b) Zy wort *melaets* geſchetſt, om de onreinigheit en walchelykheit in de
„ hoerery af te drukken, en om te verbeelden de ſchande en oneer die in die zon-
„ den is; gelyk zeker de melaetsheit onder het Oude Teſtament onrein, ver-
„ acht, en ſchandelyk was.

„ (c) *Zy heeft roode, ſtrakke, en opgeſpalkte oogen*, om de onbeſchaemtheit in de
„ hoerery af te drukken; volgens het zeggen van *Ariſtoteles*, willende *dat, daer*
„ *eerlyke luiden hunne oogen pleegen toe te ſluiten voor alles wat oneerbaer is, de onbe-*
„ *ſchaemtheit de oogen opent voor alles wat ſchandelyk is.* Maer de ſtrakke oogen ver-
„ beelden ook de ſnelheit en vaerdigheit des gezichts, vlytig doelende om iets
„ oneerlyks aen te grypen.

„ *De vleugels aen de ſchouders* beelden af de ſnelheit, waer mede de hoerery voort-
„ ſtreeft, om iets oneerlyks op te doen.

„ *De Aep of Simme* (zegt *Pierius Valerianus*) is een zinnebeelt van de onbe-
„ ſchaemtheit, gelyk die doorgaens by de Ouden daer voor gehouden is.

Aenmerking over deze Ondeugt.

De hoerery is die zonde, wanneer eenige perſoonen buiten den echtenbant zich met elkander vleeſchelyk vermengen, geen verbont hebbende ingegaen, om den anderen altoos te helpen, en nooit te verlaten; maer die alleen om hunne vuile luſten te voldoen, voor een tyt vleeſchelyke gemeenſchap oeffenen.

Deze zonde verbiedt Godt uitdrukkelyk, Levit. 19. zeggende, *Gy zult uw dochter niet ontheiligen, haer ter hoerery houdende, op dat het lant niet hoereere, en met ſchandelykheit vervult worde.* En Deut. 23. *Daer zal geen hoere zyn onder de dochteren Iſraëls.* Deze moeſten uit het midden des volks uitgeroit worden. Hier van daen die ernſtige vermaning van *Paulus* tegens de zonden van hoererye, Coll. 3: 5. *Doodt dan uwe leden die op aerde zyn, namentlyk hoerery, onreinigheit, en ſchandelyke beweeging.*

Deze ondeucht is een verfoejelyke zonde, waer door men tegen zich zelf zondigt, of in zich zelf; naer het geene *Paulus* zegt, 1 Corinth. 5. *Vliedt de hoerery.* Alle zonde die de menſch begaet, is buiten het lichaem; maer die hoerery begaet, die zondigt tegen zyn eigen lichaem. De hoerery dan is een onteering van het lichaem, het welk is een heerlyk werktuig van de ziele. Daerom vermaent ons *Paulus*, dat wy ons *vat*, dat is, *ons lichaem*, *zouden bezitten in heiligmaking en in eere.* 1 Theſſ. 4: 4. Want door de hoererye wort dat vat onteert, en op de ſchandelykſte wyze geſchonden. Te recht, want

1. Daer in doet zich op de gruwelyke ſchenniſſe van Godts evenbeelt, het welk ook in 't lichaem uitſchittert. Daer door wort het lichaem verbaſtert van die deftigheit, die 'er is in den dienſt van Godt, en wort aengezet tot de verachtelyke beweeging, waer door de menſch met de onredelyke dieren is te evenaren.
2. De hoerery is een ontreiniging en onteering van het lichaem, als een tempel Godts, en des H. Geeſts; nademael het wort een woonplaets des duivels, en der onreine geeſten. Zy beſmet de ziel en het lichaem beide; en in plaets van een geeſt met Chriſtus te zyn, zoo maekt het den hoereerder een vleeſch daer hy mede hoereert. Dat toont *Paulus*, 1 Corinth. 6. *Weet gy niet dat uwe lichaemen Chriſtus leden zyn? zal ik dan de leden van Chriſtus nemen, en die maken tot een hoere? dat zy verre: want die een hoere aenhangt, is een lichaem met haer.*
3. Een Hoereerder onteert ook zyn lichaem, om dat hy daer door vaek alderhande elende en beſmetting onderhevig is, lynrecht ſtrydende tegen de heiliging; want die hoereert, wil niet geheiligt worden: en hy toont daer door, dat hy tot nog toe niet geheiligt is.

Deze zonde was gemeen onder de Joden, en zeer gebruikelyk onder de Heidenen. Daerom heeft Godt dit zyn Bontvolk doorgaens afgeraden, en daer tegens gewaerſchuwt. Gelyk wy even zagen, *dat 'er geen hoere zoude zyn onder de dochteren van Iſraël*, en *niemant zyne dochteren ter hoererye houden.* Wy zien 'er een voorbeelt van in den raet van *Bileam* aen *Balak*, dat hy het volk Iſraëls, dat door wapenen onwinbaer was, zoude voorſtellen de dochteren der Moabiten en Medianiten, die het volk zouden nodigen tot de ſlachtofferen *Baël Peors*, (een afgodt, die met onreinigheit en ſchandelykheit geviert wert) waer door de Joodſche Mannen op de dochteren zouden verhit worden. Dit leerde ook de uitkomſt, en zy vervielen tot lichamelyke en geeſtelyke hoererye.

Maer deze zonde van hoererye heeft Godt ook vreeſchelyk geſtraft; want hy liet de hoofden des volks, die dus gezondigt hadden, ophangen tegens de zonne, dat is in 't openbaer. Zy werden gedoot van de Richteren, zoo dat op eenen dag vier en twintig duizent ſtierven. Het welk de Apoſtel *Paulus* ook aenhaelt in zyn 1. Brief aen de Corinthers, cap. 10: 8. waer hy gewaegt van *drie en twintig duizent*; het welke wy dus kunnen aenmerken, dat drie en twintig duizent gedoot wierden door een byzondere ſtraffe van Godt, en duizent door het gerichte, dat het getal van *vier en twintig duizent* uitmaekt.

Zoo zien wy de hoererye van *Zimri* (die een overſte was in den ſtamme *Simeons*)

Simeons) met eenen *Kosbi*, (zynde de dochter eens Medianitiſchen Koningks) maer hen volgde wel haeſt de rechtvaerdige ſtraffe van Godt. Want *Pineas*, de zoon van den Prieſter *Eleazar*, doorſteekt hun beide, en het wort aen *Pineas* als een daedt der gerechtigheit gerekent.

Een dochter by de Joden in haer vaders huis hoereerende wert met ſteenen geſteenigt, Deut. 32. Een Prieſters dochter moeſt met vuur verbrant worden, om dat zy haer vader ontheiligt hadde.

Deze zonde was ook zeer gemeen onder het Heidendom. Op de hoeken van de ſtraten en wegen werden hoeren gevonden ter hoerery afgerecht; een godtloosheit die bynae onder de Heidenen geen zonde geſchat wert. *Terentius* voert iemant ſprekende in, *dat een jongkman hoereert, is geen ſchelmſtuk, geloof my.* Dit ſchennis is zoo out, dat het van *Thamar* al is nagebootſt. Gen. 38. De tempelen der Heidenen waren niet vry van hunne ſchandelyke beweeginge. Zy hebben zelf hun hoeren tempelen opgebouwt. *In Fænicie* brachten de vrouwen in hunne tempelen een ſoort van hoerenoffer, waer door zy waenden dat de Goden verzoent wierden. Waer tegens *Athanazius* deftig geyvert heeft.

De Redenaer *Ariſtogiton*, by de Athenienzers, wert om zyn hoerery en onbeſchaemtheit, *de hont* genaemt. *Suetonius* tekent van den Keyzer *Kaligula* aen, dat hy plag te zeggen, dat hy niets meer in zyn aert konde pryzen, als de onbeſchaemtheit (ἀδιατρεψίαν.) Te Moſyna in Pontus, naer de aenteekening van * *Diodorus*, wert de hoerery in 't openbaer volbracht. By de † Babyloniers wert de vrouw- of dochterſchending toegelaten, indien 'er maer een belooning van de ſchennis wiert gegeven. By de Thyrreners was een wet, dat de vrouwen gemeen waren onder alle mannen. Gelyk ook by de *Traciers de hoerery zeer gemeen was. Men vondt te Corinthus een hoerentempel van Venus, in dewelke een meenigte van hoeren wert onderhouden, om die afgodinne te eeren, en bediende te zyn zyn van den ſchandelyken dienſt.

By de Babiloniers, by de Perzen en Meden, was een ſoort van hoeren, die heilige hoeren genoemt werden, welke waren vrouwen of dochters, die door een wet verbonden waren, eens in haer leven en voor het huwelyk zoo lang voor den tempel van Venus te zitten, zonder te vertrekken, tot dat zy met den voorbygaenden of vreemdelingen gehoereert hadden. Zommigen zyn van gedachten, dat op deze heilige hoeren gedoelt wort, als Godt verbiet Deut. 23: 17. *Dat 'er geen hoeren mochten zyn onder de dochteren van Iſrael.* En eenigen meenen, dat *Rachab* zoo een heilige hoere geweeſt is. Zelfs wierden by de Heidenen verſcheide hoeren nae hare doot vergoodt. Gelyk *Laktantius* getuigt van *Laurentia*, het wyf van *Fauſtulus*, dewelke om haer hoerery onder de herders genaemt wert *Lypa*. Onder de Athenienzers vint men *Leana*; gelyk ook *Faula*, de hoere van *Herkules*; en eene *Flora*, dewelke alle haer goederen den Romeinen heeft naegelaten.

Evenwel heeft het de gryze Outheit niet ontbrooken aen Heidenen, die deze ſchennis hebben tegengeſprooken en gewraekt. † *Cicero* noemt de begeerlykheit

* *Lib.* 14. † *Herodot.* * *Athen. L.* 1. *c.* 5. † *De Legibus.*

heit, *een moeder van alle quaet*, door welker vleyingen dat geene bedorven wort, dat van natuure goet is. *Kato* zegt, *dat in het ryke der ſchandelyke beweegingen en begeerlykheden, de deucht niet beſtaen kan. Virgilius* roept 'er dus over uit:

Improbe amor quid non mortalia pectora cogis?

Dat is:

O dartle min, waer toe vervoert gy 's menſchen hart!

* *Seneka* zegt, *Vincit ſanctos dira libido*, dat is, *De affchuwelyke luſten en hoorery overheerſchen de vroomen.* En † *Makrobius*, *Dat de begeerlykheden overwonnen hebben de beſte triomfeerders, en die andere volkeren overwonnen hadden.* Dezelfde * *Seneka* wil, *Dat de toelating zelfs van onkuyſche woorden is de voetſter der onbeſchaemtheit. Die de ſchandelyke begeerlykheden voedt* (zegt *Kato*) *belet de goede raetgeving, hy is een vyant van de reede: de begeerlykheit verduiſtert de oogen des verſtants, en kan geen gemeenſchap hebben met de deucht.*

Pierius Valerianus tekent aen, dat de Egyptenaers *den Hont* en *den Ezel* hebben aengemerkt als zinnebeelden van de *onbeſchaemtheit.* Het eerſte dier wegens zyn oogen. Daerom noemt *Achilles* (by *Homerus*) *Agamemnon*, κύνωπα, dat is, *hontoogig.* En hy zegt, κυνὸς ὄμματ' ἔχων καρδίην δ' ἐλάφοιο, dat is, *Hebbende de oogen van een hont, en het hart van een Hart* †. Waer mede hy zonder twyffel betekent, dat in hem de onbeſchaemtheit gepaert gingk met de vreeze. Het tweede, naer *Pierius* vertoog en zinnebeelt van de *onbeſchaemtheit*, om dat hy niet buiten zyn tret gaet, de kaſtydinge veracht, en de ſlagen niets ſchat. Gelyk 'er *Xenofon* over klaegt, en dit als een ondeucht in den Ezel aenmerkt, dit ondervonden hebbende in zyn wederkomſt uit Griekenlant. Hy noemt den Ezel, *het onbeſchaemſte van alle viervoetige dieren.* Waerom *Joſippus* aen *Appion* verwyt, *dat hy 't harte heeft van een Ezel, en de onbeſchaemtheit van een Hont.*

(a) *De Vrouwe* (in ons 1. Zinnebeelt van de Hoererye) *liefkooſt een Patrys, welke een tafereel is van de onkuisheit*; gelyk deze vogel by de Egyptiſche Prieſters daer voor gehouden wert. En *Ariſtoteles* vergelykt ook een onkuiſchen by dezen vogel. By *Auzonius* vindt men een zeer onkuiſchen en onbeſchaemden *Markus* by een *Patrys-kuiken* geëvenaert. Daerom zoude *Heliogabalus* (naer de gedachte van *Pierius*) een man die tot alle onkuisheit was overgegeven, zyn hooftkuſſen gevult hebben met de vederen der Patryzen, eveneens, (zegt die Schryver) of de natuur van dit onkuiſche dier tot dien onbeſchaemden had kunnen overgaen.

Om dat het manneke van den Patrys (als wy even in ons Zinnebeelt toonden) wegens geilheit de eiers van het wyfke breekt, om te eerder met haer te vereenigen; zoo tekent *Plinius* aen, dat het wyfke zich verbergt voor den Haen, wanneer het de eiers legt. In Paflagonia zouden Velthoenders zyn met twee harten.

(b) *De Vrouw wort* (in ons 2. Zinnebeelt van de Hoorery) *melaets geſchetſt, om de*

* *In Hippolyto.* † *Satur.* 3. * *Epiſt. in Prov.* † *Eraſm. in Adagiis.*

de onreinigheit der hoorery te verbeelden. En waerlyk, die onreinigheit zal te beter doorſtralen, als wy de melaetsheit, zoo als die outstyts was, inzien.

De melaetsheit was een ziekte by de Ooſterſche volkeren, die het bloet bedorven hadde, en waer uit een ſoort van de quaetaerdigſte ſchurftheit voortquam, die als met ſchilferen en ſchubben van de huit afviel. Zy was van een zeer quaetaerdige natuur, doorgaens met witte en etterachtige puiſten, die het hair zelfs, daer die zich ontdekten, een grysheit en witheit gaven: welke karbonkels diep in 't vleeſch zittende, den lyder een onverdragelyke jeukerigheit veroorzaekten. Dit was een plage, die outstyts zeer veracht, en afſchuwelyk was. Gelyk de Heidenen daerom *Mozes* laſterden, dat hy en zyn volk, met melaetsheit beſmet, uit Egypten verdreven was, en die in Kanaan gebracht hadde. Om die reden moeſt de Melaetze, outstyts zyn klederen geſcheurt hebbende, zyn hooft ontblooten, zyn bovenſte lip bewimpelen; en uitroepen, *onrein, onrein*, en al zyn leven alleen woonen buiten het leger, om het volk te waerſchuwen, dat het niet zoude beſmet worden van hem. Als wy dus de melaetsheit afſchuwelyk vinden, zoo is 't haeſt te bevroeden, dat zy zeer wel met de hoorery wort geëvenaert; dewyl de droevige gevolgen van de hoorery, als rechtvaerdige ſtraffen, niet veel beter zyn.

(c) *De roode oogen* (in 't Vrouwebeelt van de hoorery) *drukken af de onbeſchaemtheit.* Te recht, want 't zyn de oogen, die aenſtonts in 't gezicht bekent worden wegens hun gebruik. *Zy zyn de venſters der ziele*, zegt *Salomon*, Eccleſ. 12. *Cicero* noemt ze *de verſpieders, die alles ontwaer worden, en doorſnuffelen.* Een ander zegt 'er zeer aerdig van, dat *zy zyn de beſchermers tegens de opdagende gevaren, die de natuur geplaetſt heeft in een hoogverheven ſterkte.*

Wat nu de rootheit der oogen betreft; *Salomon* zegt, dat het een blyk is, *van tot den wyn gencgen te zyn.* Spreuk. 23. En *Polemon*, dat *de roode oogen de gramſchap en wynluſt uitbeelden. Ariſtoteles* ſchryft die toe *aen ſtoute en onverzaegde menſchen. Lucianus* wilde, *dat het roode oog een teken was van een dartelen en ongebonden geeſt.* Zoo is ook ons Zinnebeelt een bewys van een oneerlyke, dartele, en onbeſchaemde.

XXXIV. ZINNEBEELT.

Van de Gierigheit.

EEn magere en bleeke Vrouw, gekleedt met ſlaefſche kleederen, op wiens voorhooft *Pluto* gemaelt ſtaet, zynde de Godt der rykdommen. Zy ſtaet omgort met een goude keten, welker einde achter haer naſleept. Zy houdt haer rechterborſt vol melk met de ſlinkerhant geſloten, terwyl zy een zoogkint met de rechterhant wegſtoot, haer voetzel weigerende.

„ De Vrouw wort *bleek* gemaelt, om dat de gierigheit zich het behoorlyk „ voetzel en ſpyze weigert. Ook *bleek*, om dat een Gierigaert ſteets bang en „ bekommert is, dat hy zyn gretige vergenoeging niet voldoen zal, of verliezen „ dat hy bezit.

„ Het Vrouwebeelt is *mager*, wegens de onvermoeide drift en geduurige af„ ſloving, om ſchatten te vergaderen.

„ (a) *De ſlaefſche klederen* beduiden de onedelheit en de verachting der gierig„ heit; ook dat een Gierigaert het hart niet heeft, om zich eerlyk en ſtatig uit „ te doſſen.

„ (b) *Het ſchrift van Pluto, dat op haer voorhooft ſtaet*, maelt af, dat een Gieri„ gaert

„ gaert een ſlaef is van zyn rykdommen; en dus ook van *Pluto*, die 'er de Godt
„ van is. En dit draegt zy *aen het voorhooft*, om dat een Gierigaert onmogelyk
„ zyn ondeucht kan bedekken of verbergen, maer zyn bedryf voor een yder
„ doorſtraelt.

„ *De goude keten die haer naerſleept*, beduit, dat de ſchatten en rykdommen van
„ een Gierigaert, zwaerwichtige laſten zyn, die hy niet dragen kan, en voor
„ hem als ſchadelyke hinderniſſen.

„ *Dat zy haer borſt vol melk toe en te rug houdt, en die een zoogkint weigert*, leeraert
„ ons, dat de gierigheit te gelyk karig en wreedt is; ja dat zy veel eer het nodi-
„ ge doet bederven, als den behoeftigen daer van mede deelt.

2. Zinnebeëlt *van de Gierigheit.*

Een Vrouw, die een wezen heeft, dat zwaermoedig en vol hartzeer is. Zy ſtaet afgebeelt met een dik en waterzuchtig lichaem, waer op zy haer rechterhant legt, ten bewys van ſmarte. Met de ſlinkerhant houdt zy een toegeſloote beurze om hoog, daer zy vrolyk naer ziet. Aen haer rechter zyde ſtaet een Wolf, aen de andere een Grypvogel.

„ *Het hartzeer, en het zwaermoedig wezen* in de Vrouw, beelt af, de pyniging
„ en harttreffende gevoeligheden, die een Gierigaert lydt ter verkryging van
„ rykdommen.

„ (d) *Het waterzuchtig lichaem* beduit haer aenwaſſchende en geduurige begeerte
„ naer meerder; want *hoe een waterzuchtige meer drinkt, hoe meerder dorſt hy heeft*,
„ naer het oude zeggen, *Quo plus ſunt potæ, plus ſitiuntur aquæ.* Zoo is de eigen
„ aert van den begeerigen Gierigaert.

„ *De geſloote beurze, daer zy met vermaek naer ziet*, beelt af, dat genoegen, dat
„ een Gierigaert heeft in zyn gelt en goederen, inzonderheit als hy zyn beurs
„ kan toehouden.

„ (e) *De Wolf en Grypvogel* zyn hongerige dieren, en onverzadelyk op den roof,
„ alles aengrypende zonder iets te verſchoonen. Zoo is ook een Gierigaert,
„ die nooit vergenoegt zynde, naer meerder jaegt, en zich niet ontziet zelf
„ het alderoneerlykſte en gruwelykſte aen te grypen, en zyn ſchatkiſten op
„ te vullen.

Aenmerking over deze Ondeugt.

Het Grieksche woort πλεονεξία, dat door gierigheit vertolkt wort, kan men aenmerken dat zoo veel betekent, als *een begeerte om meerder te bezitten.* Het welk dan onderſtelt een onvergenoegtheit in 't geen men heeft. En dewyl de begeerte om meer te hebben, zich uitſtrekt tot eer of gelt en goederen, zoo is πλεονεξία een

een onverzadelyke begeerte, die nooit vergenoegt is van eer en gelt, eigentlyk een *geltgierigheit*.

't Is dan een greetige begeerte om meer te bezitten, of met recht of met onrecht. *Salomon* noemt het, *zich te bemoejen om ryk te worden.* Spreuk. 23. En *Paulus*, *ryk te willen worden.* 1 Timoth. 6. Zeggende, *die ryk willen worden, vallen in veel verzoekingen, en in den ſtrik.* Want de geltgierigheit is een wortel van alle quaet; en waerlyk, daer dit monſter het harte beheerſt, daer dryft het alle geloof uit, en is een oorzaek, dat zoo lang als deze zonde by den menſch inwoont, Godts woort in zyn harte niet kan gewortelt blyven; 't zyn als doornen, die het goede zaet verſtikken. Daer deze gierigheit en onuitbluſchelyke begeerte huisvest, daer wort de liefde van Godt uitgedreven. 1 Joh. 2: 15.

Vader * *Auguſtinus* zegt, de *gierigheit*, die in 't Grieks φιλαργυρία gezegt wort, is niet alleen te verſtaen van de *geltgierigheit*, daer zy haer naem van ontleent; maer van alle zaken, die onmatig worden aengegreepen, waer door iemant nooit genoeg heeft, en altoos naer meerder haekt. Derhalven de *gierigheit* is een *begeerte*, de *begeerte* is een *ſchandelyke wil*, en die *wille* is de *oorzaek van alle quaet. Een Gierigaert* (zegt de zelfde *Vader*) *is de helle gelyk, alles inzwelgende, want de helle zegt nooit, het is genoeg.* Zoo ook omtrent de ſchatren van een Gierigaert, hy houdt niet op van die in te ſlokken. Daerom wenſt een Gierigaert wel, dat 'er niemant was buiten hem, op dat hy alles wat 'er is zoude bezitten. En *Hieronimus* zegt uit de oude Wyzen, *Avaro tam deeſt quod habet, quam quod non habet*, dat is, *Een Gierigaert ontbeert zoo wel dat hy heeft, als dat hy niet en heeft.* Het zyn bynae de zelve woorden van een † Heiden, die hier noch by voegt, *Semper avarus eget, in copia inops*, dat is, *Altoos ontbreekt een Gierigaert iets, in overvloet is hy arm.*

Het is opmerkelyk, dat de Apoſtel *Paulus* aen zyn Coloſſenzers, cap. 3: 15. *de gierigheit* noemt *een afgodery*, of *afgodendienſt*, of een *dienſt* die niet aen Godt geſchiedt, en waer aen de milde en liefdadige Godt geen luſt heeft. En hoe tog is de gierigheit een afgodendienſt? Zie daer, ik meen aldus, om dat een Gierigaert al zyn vertrouwen ſtelt op zyn goederen en tydelyke bezittingen, die hy niet alleen zoo veel ſchat als Godt, maer zelf boven Godt, om dat hy die meer aenbidt en hulde doet, als Godt. Zeker, *Een Gierigaert zegt tot zyn goudtklomp, gy zyt myn Godt.* *Job* toont het krachtig: *Want* (zegt hy) *indien ik het goudt tot myn hoop geſtelt hebbe, of tot het fyn gout gezegt, Gy zyt myn vertrouwen, zoo zoude ik den Godt van boven verzackt hebben.*

Daerenboven de gierigheit is een afgodendienſt, om dat het een dienſt is aen den Mammon, die met den waerachtigen Godt niet te gelyk kan gedient worden. Matth 6: 24. En die menſchen zyn afgodendienaers, die te veel werk maken van hunne rykdommen, om dat zy die te greetig begeeren, om dat zy met den dwazen rykaert daer in de ruſt van hunne ziele zoeken, en den dienſt van Godt verwaerloozen. *Gregorius* zegt, *Peccatum avaritiæ mentem quam infecerit, ita gravem reddit, ut ad petenda ſublimia attolli non poſſit*, dat is, *Als de zonde van gierigheit eens de ziele beſmet heeft, zoo bezwaert zy haer zoodanig, dat zy niet in ſtaet is om zich op te heffen naer de hemelſche*

* *De Liber. Arb.* † *Seneca.*

melſche dingen te begeeren. Te weten het gaet zoo verre, dat de rykaert de rykdommen niet durft gebruiken, om tot zyn voetzel en nootdruft toe te paſſen. Gelyk *Horatius* zegt, *dat een Gierigaert zich ontziet zyne ſchatten aen te raken, niet anders als of het goden en heiligdommen waren.*

De gierigheit zoude men ook een dievery kunnen noemen, om dat de Gierigaert zich het gebruik ontneemt van zyn goederen, en die zich derhalven ontſteelt. Een Gierigaert ook ontſteelt en doet te kort Godt en zyn Kerke, dewyl hy niets beſteet tot den godtsdienſt; hy onttrekt zyn naeſten die gebrek heeft, en onthoudt, als een onrechtvaerdige rentmeeſter, hun goedt, en nodig onderhoudt. Ja een Gierigaert ontſteelt ook zich zelf, wanneer hy het hart niet heeft om zyn goederen te gebruiken. 't Zyn deze, die *Salomon* zeer aerdig ten toon ſtelt. Pred. 6: 1. *Daer is een quaet, dat ik onder de zonne gezien hebbe, en het is veel onder de menſchen, een man dien Godt gegeven heeft cere en goederen, en Godt geeft hem de macht niet om daer van te eeten, maer dat een vreemt man die opeet; dit is ook de ydelheit en quade ſmarte.* Daerom wort deze zonde zeer ſcherp in Godts Woort verboden, om dat uit de gierigheit veel zonden voortvloejen, en zy te recht geſchat wort *een wortel van alle quaet.* *David* badt, *Dat Godt zyn harte wilde afwenden van de gierigheit.* Pſal. 119. En *Paulus*, *Dat de zonde van gierigheit onder ons niet zal genaemt worden. Een Gierigaert zal het Koningkryke der hemelen niet beërven. Chriſtus* vermaent zyn Kruisgezanten by Lucas 12: 15. *Dat zy zich wachten zouden van de gierigheit:* Daer de Heilvorſt gebruikt het Griekſche woort φυλάσσειν, *wachten.* Ik kan hier niet voorbygaen aen te merken, dat dit woort is genomen van de oude Krygswachten by de Grieken en Romeinen, of het waken, dat de Krygsbezoldelingen of Soldaten verplicht waren; waer door zy zoo naeuwkeurig op de lagen der vyanden acht gaven, dat zy de zelve vermydden en afkeerden, en waer omtrent de Romeinen inzonderheit outstyts beroemt waren. Dit kunnen wy ook zeer wel toepaſſen op de gierigheit. Deze zonde is het, die de ziele geduurig lagen legt, die dezelve ten uitterſte gevaerlyk en ſchadelyk is, 't en zy elk zeer omzichtig daer tegen een veilige wacht houdt, om die te myden. Gevaerlyk is deze zonde in der daet, om dat zy de godtvrucht, in de ziel gezetelt, ſtremt; om dat zy den menſch tot al wat onrechtvaerdig en godtloos is, aennoopt. Gelyk bleek in *Judas*, die van een gierigaert een dief geworden is: in *Achab*, die den wyngaert van *Naboth* door gierigheit naer zich trok, en dus een Moordenaer geworden is; gelyk ook in anderen.

Deze ondeucht van gierigheit is zelf zeer veracht geweeſt onder de Heidenen, want zy hebben hunne leerlingen daer van zoeken af te ſchrikken. *Daer zyn twee dingen* (zegt * *Cicero*) *die den menſch tot quaedt aennoopen, dat is, de welluſt en de gierigheit.* En op een andere plaets, *Daer is geen plichtoeffening zoo heilig of vermaert, die door de gierigheit niet geſchonden wort. Geen ondeucht onder alle de ondeuchden zoo verfoejelyk, als de gierigheit. Bion* noemde de gierigheit, *de Koopmarkt van alle godtloosheden. Seneka* zeide, *Een Gierigaert is de oorzaek van de elende die hem overkomt.* * *Juvenalis* ſchatte de gierigheit zoo ſchandelyk, dat hy verzekert, dat een *Gierigaert* lichtelyk wort een *valſche getuigen, die om een klein gewin gretig val-*

 ſchelyk

* *Pro Guinto.*

ſchelyk zweert, en zich nochtans als een heiligen wil gedragen by de altaren. Het ſchynt een wonderſpreuk in een Heidenſchen † *Saluſtius*, dat hy kon zeggen, *De gierigheit bederft het geloove, de trouwe, de oprechtigheit en alle ſchoone wetenſchappen, en leeraert veel eer de wreetheit, de hovaerdy, en zyn Godt te verzuimen.* Men kan derhalven de wiſſe kentekenen van de gierigheit opſpooren.

A. Uit hare *onverzadelyke begeerte*, die geduurig ongeruſt is.

B. Uit hare *onrechtvaerdigheit*, dewyl zy geen zwarigheit maekt in zich onrechtvaerdig goet eigen te maken. Waerom *Salomon* zegt, *Die zich haeſt om ryk te worden, die zal niet onſchuldig zyn.* Spreuk. 28: 20.

C. Uit hare *ongeloovigheit*, dewyl een gierige zyn geloove niet op Godt ſtelt, maer op een hachelyken en wiſſelvalligen rykdom. Opmerkelyk zeide een van de Ouden: *Si juxta naturam velimus vivere, nunquam erimus pauperes, verum ſi cupiditates noſtras velimus ſequi, nunquam erimus divites.* Dat is: *Indien wy naer de natuur willen leven, zullen wy noit arm zyn: maer zoo wy onze begeerlykheden willen volgen, zullen wy noit ryk zyn.*

De Geſchichtſchriften hebben ook verſcheiden voorbeelden van gierigheit opgelevert. *Simon de Tovenaer* wort een Gierigaert, dewelke aen *Petrus* de gaven des H. Geeſts poogde te koop te veilen. *Pygmalion*, Koningk van Tyrus, hadt geen ander oogwit, om *Sichæus, den echtgenoot van zyn zuſter Dido, om 't leven te brengen, als om zyn ſchatten machtig te worden. En dat wegens een toomelooze gierigheit.* Dat ons § *Virgilius* in eenige vaerzen opgeeft:

——— ——— Ille Sichæum
Impius ante aras, atque auri cæcus amore
Clam ferro incautum ſuperat, ſecurus amorum
Germanæ.

Dat is:

Hy ſnoode ſchelm, verblint door goutzucht, die de liefde
Der zuſter luttel acht, lagh op zyn luim, en griefde
Sicheus met den dolk, in 't heimlyk voor 't altaer.

Polymeſtor, Koningk der Traciers, doodde *Polydorus*, den zoon van *Priamus* en *Hekuba*, om door gierigheit vervoert, zyne ſchatten te erlangen. De zelve Poëet *Virgilius* ‡ zingt 'er dus van:

Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur.

Dat is:

Hy breekt de billikheit den nek, brengt Polydoor
Om 't leven, en maekt zich dus meeſter van al 't gout.

Achæus;

* 2 *Offic.* † *In Cat.* § *Lib.* 1. *Æneid.* ‡ *Lib.* 3. *Æneid.*

Achæus, Koningk der Lydiers, die door zyne gierigheit, een ongehoorde en nieuwe ſchatting het volk afgeknevelt hebbende, is door een zamenrotting des volks aengegrepen, en met de voeten om hoog, en 't hooft in 't water, opgehangen. Gelyk 'er *Ovidius* van zong:

More vel intereas capti ſuſpenſus Achæi,
Qui miſer aurifera teſte pependit aqua.

Dat is:

'K wenſch dat gy, als voorheen Acheus, hangen moogt,
En aen den gouden ſtroom uw leven moogt verliezen.

Zommigen hebben de gierigheit willen afbeelden door *de ſlinkerhant, dewelke haer vingeren toegeſlooten hadt*, om dat de Gierigaert zyn gout vaſt houdt, en zelden of nooit overgeeft; en ook, om dat men met de ſlinkerhant zelden overhantreikt. Daerom zeide *Diogenes*, *Dat men zyn vrienden nooit met toegevouwen handen moeſt begroeten, of een toegeſlooten hant toereiken.*

(a) *Het Vrouwebeelt* (in ons Zinnebeelt van de Gierigheit) *is gekleedt met ſlaefſche klederen, om de ſchaemteloosheit en de verachting uit te drukken.* Daerom zeide * *Juvenalis*, *Wat vreeze en eerbiedigheit draegt men tog voor de wetten? wat ſchaemte heeft een Gierigaert.*

Pluto, die op het voorhooft van ons Vrouwebeelt gemaelt ſtaet, *is de Godt der rykdommen, waer van een Gierigaert een ſlaef is.* Deze *Pluto*, van de Ouden geſchat als *de Godt der helle*, en een broeder van *Jupiter*, droeg dezen naem van wegens de rykdommen en ſchatten, die uit de ingewanden der aerde werden opgedolven. Hy hadt ook de benaming van *Dis*. Gelyk † *Virgilius* zingt:

Noctes atque dies patet atri janua Ditis.

Dat is:

De poort des helſchen Dis ſtaet open dagh en nacht.

Hy wert ook *Summanus* genaemt, (*quaſi ſummus manium*) om dat hy is de hoogſte of de voornaemſte der onderaertſche geeſten en ſpooken. *De rykdom* wort hier by *de gierigheit* gepaert, om dat de Gierigaert is *een ſlaef van zyn rykdommen.* Waerom *Horatius* getuigt, *Dat de ryken door gierigheit de tempelen zelfs lieten vervallen.* En hy ſpreekt hen aldus aen, *Waerom ontbreekt u, o ryken de macht, waerom verderven de tempelen der Goden?* * *Herodotus* zegt zeer aerdig, dat, gelyk de Indiſche Mieren het gout uit de ſchuilhoeken der aerde hebbende opgekrapt, dat alleen bewaren, en 'er geen genot van hebben: zoo ook een Gierigaert is, die rykdommen geſchraept hebbende, van dezelve geen genot heeft, en zelf het gebruik daer van aen anderen benydt. † *Horatius* zegt, *Semper avarus eget*, dat is, *Een Gierigaert komt altoos te kort, en hem ontbreekt alles.* En hoe ydel is het voor dien ryken

* *Satyr.* 14. † *Æneid.* 6. * *Libr.* 3. † *Epiſt.* 2.

vrek, als hy gieriglyk uitroept, * *Rape, congere, aufer, poſſide, relinquendum eſt*, dat is, *Verkryg geweldadig en onrechtvaerdig, ſtapel het eene gout en goet op elkander, vermeerder uw geltkiſten, bezit vaſtkoudend en ſtantvaſtig, men moet het doch verlaten.* En gelyk wy even aenmerkten, dat de gierigheit de wortel is van alle quaet, zoo zeide zeer wel een uit de oude Grieken, Ἄλλα κεδεύντι κεφάλαιον τῶν κακῶν εἰρήκας, ἐν φιλαργυρίᾳ γὰρ πάντ' ἔνι, dat is, *Noemt gy my de gierigheit, dan zegt gy my, dat zy het hooft is van alle quaet.*

(c) *De Vrouw* (in ons 1. Zinnebeelt van de Gierigheit) *houdt haer borſt vol melk toe, en weigert die aen een zoogkint. Dat beelt onder anderen af, dat de gierigheit wreet is.* Men vint, ter beveſtiging van deze waerheit, deze opmerkelyke woorden by een van de Heidenen, *De godtlooze gierigheit en begeerte tot winſt, verbreekt op een wreede wyze de wetten en het verbont.* Of gelyk wy even zagen by † *Saluſtius*, *Dat de gierigheit, in plaets van deugden, de wreetheit leert.* Deerom zeide *Juvenalis*, *Betoom uw gierigheit, en heb medelyden over uw arme vrienden.* En *Sokrates* gevraegt, *wie recht gierig zyn?* antwoordde, *die den armen en elendigen verzuimen.*

(d) *Het waterzuchtig lichaem der Vrouwe* (in ons 2. Zinnebeelt van de Gierigheit) *ſchetſt af de geduurige aenwaſſende begeerte in de gierigheit*, zoo dat zy nooit vergenoegt is. * *Creſcit amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit*, dat is, *De geltzucht waſcht aen, naer mate dat het gelt vermenigvuldigt.* Opmerkelyk was het zeggen van † *Ovidius:*

Begeerte hout noit maet: hoe meer zy heeft verkregen,
Hoe meer zy hebben wil. Zy vint zich ſteedts verlegen.
Hoe veel het volk bezit, hoe meer het wil bezitten.

Boetius zegt niet onaerdig, *Al heeft iemant zoo veel gelt als het zant der zee, noch klaegt hy niet genoeg te hebben. De gierige hebluſt blaekt heeter dan de vlammende Ethna.* Daerom was de vermaning van *Agezilaus* aen zyn vrienden, *Dat zy hun gout niet zouden zoecken te vermeerderen, maer hun dapperheit en deucht.* Als de Spartaners van het Orakel verſtaen hadden, dat de geltzucht het bederf van Sparta zoude zyn, hebben zy zich van die ondeucht gewagt.

(e) *De Wolf en Grypvogel* zyn tatereelen (in ons Zinnebeelt) van *de Gierigheit*, om dat zy zyn van een onverzadelyke begeerte. *Albertus* noemt *den Wolf zeer gierig*, om dat hy een beeſt hebbende neergevelt, en noch een ander ziende, daer heen ſnelt en ook verſcheurt, even als of hy het voorgaende vergeten was.

De Fabel van Ovidius doet den Tyran *Lykaon* door *Jupiter* in *een Wolf* veranderen, en naderhant zyn gierige gulzigheit en wreetheit behouden.

XXXV. ZIN-

* *Martial. Libr.* 8. ‡ *Offic.* 2. * *Juvenal. Epiſt.* 14. † *Faſt.* 1. § *Conſ. L.* 1 & 2.

XXXV. ZINNEBEELT.

Van den Toorn en de Wraeke.

EEn Jongkman in 't root gekleedt, duiſter van gezicht, opgeblazen kaken, roode wangen, en vuurige oogen, voerende een gewapenden Helm met een Beerekop, die vuur en rook uitblaeſt; houdende in de rechterhant een bloot zwaert, waer mede hy eenige ketenen in ſtukken ſlaet. In de ſlinkerhant heeft hy een brandende toorts.

„ *De Toorn wort door een Jongkman* afgebeelt, om dat *Ariſtoteles* zegt, *Dat de* „ *jongelingen het eerſt in toorn en gramſchap uitbarſten, wegens hun jeugdig bloet, en om* „ *dat zy zeer eergierig zyn.*

„ *Hy is in 't root gekleedt*, om dat de toorn een haeſtige opzieding is van het „ bloet, en om dat 'er doorgaens met dien toorn een begeerte verzelt gaet, om „ zyn naeſtens bloet te vergieten.

„ *Het duiſtere gezicht, de opgeblazen kaken, de vuurige oogen, en roode wangen*, zyn „ kentekenen van de gramſchap en toorn; dewyl deze gedaenten in een Toor- „ nigen of Wraekgierigen zich opdoen.

„ (a) *De Beerekop die op den Helm ſtaet*, verbeelt de grimmigheit, om dat de „ Beer ſchuimbekkende zyn hittigen toorn niet kan verbergen. *Fumantem urſi na-*

 „ *ſum*

„ *ſum non tentaveris*, is het oude ſpreekwoort, om dat 'er *van den Beer*, *die toor-*
„ *nig is*, *een rook en damp uitgaet*. Daerom wort de *Beerekop* in ons Zinnebeelt
„ ook afgeſchetſt, *als vuur en rook uitblazende*.

„ *Het bloot zwaert* verbeelt, dat een Toornige haeſtig de hant aen 't rapier
„ ſlaet, en die tot wraeke uitſtrekt.

„ *De gebrooken ketenen*, *door het zwaert aen ſtukken geſlagen*, drukken uit, dat de
„ verſtoortheit alle haer kragten en ſterkte gebruikt, om in hare verwoedtheden te
„ overwinnen, en dat de razerny en ziedende toorn niets ontziet, maer alles van
„ een rukt en verbreekt.

„ *De brandende toorts in de ſlinkerhant*, beduit het brandend harte, en de hittig-
„ heit die in een oplopenden en toornigen gevonden wort.

2. Zinnebeelt *van den Toorn en de Wraeke.*

Een gewapende Vrouw in 't root gekleedt. Zy heeft in de rechterhant een bebloeden ponjaert of degen, dien zy met vreugde en blydſchap aenziet. In de ſlinkerhant houdt zy een pyl vaerdig om uit te werpen. Aen haer voeten ſtaet een Leeuw, die gewont is.

„ De Vrouw wort *gewapent* gemaelt, om dat een Toornige zich haeſtig door
„ middel van zyn eigen kracht, en moortdolk, wil wreeken op die hem ver-
„ toornt heeft.

„ *Zy is in 't root gekleedt* (gelyk ook in 't 1. Zinnebeelt) om te verbeelden, dat
„ de ſmaetheit, die een toornigen of beledigden is aengedaen, naer zyn gedachten
„ niet anders als door de uitſtorting van het bloet zyns evenmenſch kan gewroo-
„ ken worden. Gelyk ook verbeelt *de bebloede ponjaert in de rechterhant*. Maer
„ *dat zy die met vreugde aenziet*, ſchetſt af, de vergenoeging die een Wreeker heeft
„ in het gewrookene.

„ *De pyl in de ſlinkerhant*, geeft te kennen, hoe een wraekgierige, zoo 'er noch
„ iets aen zyn zwaert ontbrak in zyn wraeke, dat hy niet konde uitvoeren,
„ aenſtonts noch een moortmiddel vaerdig heeft, om zyn boosheit en toorn ge-
„ heel te voldoen.

„ (b) *De gewonde Leeuw* is een zinnebeelt van de wraeke (naer *Pierius Valeria-*
„ *nus* getuigeniſſe) om dat de Leeuw nooit vergeet wie hem gewondt heeft;
„ maer op zyn tyt, en lang nae de daedt, zelf aen den eigen perſoon zyn aenge-
„ daen leet weet te vergelden en te wreeken.

Aenmerking over deze Ondeugt.

De Toorn is die verwoede hartstocht des gemoets, waer door de menſch tegens zyn naeſten in een hevige begeerte wort ontſteecken, om hem leet te doen; en een quaet of ongelyk hem aengedaen, met gelyk of ongelyk te vergelden, en te wreeken.

Daer

Daer is wel een toorn die rechtmatig is, en ten beſte van zyn evenmenſch; namentlyk, die opwelt uit een liefde, en dat tegen de zonden: het welk genaemt wort, *toornig te zyn, en niet te zondigen.* Efez. 4: 26. Maer den zondigen toorn merkt *Salomon* aen als een bronader van onheilen. *Een toornig man* (zegt hy) *verwekt gekyf, en de grammoedige is veelvoudig in overtredinge.* Proverb. 29: 22. De *Zaligmaker* ſtelt *den toorn* onder den dootſlag, en merkt dien aen als een oorzaek deſſelfs. Matth. 5. *Gy hebt gehoort, hoe van de Ouden gezegt is, gy zult niet dootſlaen. Doch ik zegge u, wie te onrecht op zyn broeder toornt, die zal ſtrafbaer zyn voor het gerichte.* vers 22.

Kato meende, *dat de toorn een hinderpael was van het gemoedt, om de waerheit te bemerken. Euripides* wilde, *dat men in zynen toorn niets goets, en dat recht was; konde beramen.* Een voornaem Godtsgeleerde getuigde van den toorn, *dat hy alle de vermogens overſtroomt, de reden verſmoort, den wille oprokkent, en den luſt in vuur en vlamme zet. Hy flikkert uit het ontſteeken aengezicht, glimmende oogen, hygenden adem, ongeſtadige beroeringen, ſcheldende woorden, en uit een razend gelaet.* Welke alle bewegingen den menſch in een verwoedt dier hervormen. De Spreuk van *Kriſpus* was, dat een toornig menſch was *extra corpus ſuum, buiten zyn lichaem.* De Egyptenaren beeldden een toornig menſch af by het grimmende dier *Cynocefalus.*

Met dezen toorn gaet vaek verzelt *de wraek*, die noch grooter quaet is dan de toorn, om dat zy den menſch lang by blyft. En deze *wraeke* is die hartstocht des gemoets, waer door een wraekgierige zyn naeſten, op welke hy toornig is, niet alleen Godts ſtraffe in zyn harte toewenſcht, maer ook niet kan vertoeven, tot dat Godt zyn ſtraffe oeffent; en daerom zelf de wraeke opvat, zyn naeſten beledigt, en dat alleen om zyn boos gemoedt te verzadigen, en zyn brandende verbolgentheit te koelen.

Deze wraeke is onrechtvaerdig en godtloos, om dat Godt alleen de wraeke toekomt; want Godt zegt zelf, Deut. 32: 35. *My is de wraeke en vergelding.* Een wraekgierige vergelt quaet voor quaet, tegen de leſſe van *Paulus.* 1 Theſſ. 5: 15. Die Apoſtel vermaent de Romeinen, cap. 12: 19. *Wreekt uw zelven niet beminde, maer geeft den toorn plaets; want Godt heeft gezegt, my is de wraeke, en ik zal het vergelden.* Niet dat het ſchepzel aenſtonts Godt zoude vergen, om wraeke te oeffenen, om een geringe oorzaek; gelyk *Sara* haeren *Abraham* ſtraks voor de Goddelyke Vierſchaer daegt, om de bejegening van haer dienſtmaegt. Maer de Apoſtel wyſt ons tot het Goddelyke recht, om aen dien Richter van hemel en aerde onze goede en gerechtige zaek te bevelen.

De wraek moet aenſtonts niet aengegrepen worden, om het punt van eer en aengedane ongelyk. De wraeke is een onrechtvaerdig recht, een elendige eere. *De wraeke is,* (als eer een voornaem Godtsgeleerde zeide) *het rampzalig dwaellicht der dwazen, de rechte twiſtappel uit de helle opgeworpen, om de hel met zielen te verryken, de afgodt die by het Chriſtendom gedient wort met een offerhande van menſchenbloet.* Ten minſte zelf de wraeke te neemen, is een beroving van Godts recht, in Godts plaets te treeden, hem van den rechterſtoel af te bonzen, en zich zelf daer op te verheffen.

Het was dan een vuurige hartstocht in *Darius*, Koningk der Perzen, als de Athe-

Athenienzers de ſtadt Sardis in 't gloeiend puin gelegt hadden, dat hem een van zyne dienaren geduurig nae den maeltyt moeſt inboezemen: *Rex memento vindicare Athenienſes*, dat is, *Gedenk, o Koningk, de Athenienzers te wreeken.* Het paſt dan het ſchuldige ſchepzel niet, het vonnis en recht van zyn Richter te willen verhaeſten, maer dat geduldig af te wachten.

Wederſtaet den toorn (zegt * *Ambroſius*) *en wykt liever zoo gy kunt, zoo de gramſchap en wraeke in uwe harten is opgeklommen, verlaet de plaets niet, uw plaets is de verdraegzaembeit.* † *Gregorius* zegt, *Door den toorn wort de wysheit en het verſtant bedorven, en niets kan een toornige met orde uitvoeren.* En dus gaet hy voort, *Door den toorn wort de gerechtigheit verkort, door den toorn wort de zoetigheit van de menſchelyke zamenleving verlooren, om dat hy zich niet bedwingen kan door de menſchelyke rede.* Door den toorn wort de zachtmoedigheit verworpen, en de eendracht geſchonden. Door den toorn wort het licht der waerheit verdonkert, om dat hy duiſterniſſe en verwarringe in de ziel verheft.

De Heidenen zelfs gruwden van deze ondeucht, en het ontbrak hun niet aen deftige Zedeleſſen, die hunne toehoorders daer van afriedden. † *Cicero* zeide, *Dat men de wraeke altoos myden moet; want die wraekgierig en toornig is, doet niet dat recht en billyk is.* En voortreffelyk was de Spreuk van *Seneka*, *Een toornig en wraekgierig menſch ſpreekt niet dan quaet, ik bidde u legt af die quade opzwellinge des gemoets, en begeeft u tot godtvruchtigheit. Pythagoras* wilde liever, dat men zeide, hy is *Pythagoras*, als dat men zoude zeggen, * *Pythagoras* is toornig en oploopende.

Vince animos iramque tuam, qui cætera vincis.
Dat is:
O gy, die anderen verwint, verwin uw' toren.

Ennius zeide, *dat de toorn een beginzel was der zotheit.* En *Horatius*, *dat de toorn een korte razerny is, die het gemoet des menſchen beheerſcht, welke met ketenen en teugels dient bedwongen te worden.* Aldus zingt die † Dichter:

Ira furor brevis eſt, animum rege, qui niſi paret
Imperat: hunc frenis, hunc tu compeſce catenis.
Dat is:
Een korte razerny is gramſchap, hoe verwoedt:
Betoom uw gramſchap, en bedwing uw heet gemoedt.
Want zoo 't niet luiſtert, zal het heerſchappye voeren.
Beteugel het met toom, en ketenen, en ſnoeren.

Als *Elinias* de gramſchap en wraeke in zyn harte voelde opwellen, nam hy zyn Cyther in de hant, en ſpeelde om zyn gemoet te herſtellen. Gelyk wy ook in de Griekſche Geſchichtſchriften vinden, dat *Achilles* deedt, toornig zynde op *Agamemnon*. *Pythagoras* begon te ſpeelen of te zingen, als hem de toorn overviel, en

* *De Offic. Lib.* 1. † *Libr.* 3. *Moral.* * *Offic.* 1. † *In Thy. en Theb.* * *Ovid. Epiſt.* 3. *Heroi.* † *Horat. Lib.* 1. *Epiſt. ad Lol.*

en leerde dat ook aen zyn diſcipulen. *Seneka* wilde ook, dat men zelfs *de beginzelen van toorn moeſt myden; doch wilde men toornig worden, dat men dat niet moeſt doen op zyn belediger, maer op zyn eige zonden. Want* (zegt die * Heiden) *is het een kint dat u ongelyk doet, verſchoon de jaren, het weet niet dat het quaet doet. Is het uw vader, uw vrient, of uw metgezel, die u veel goets gedaen heeft, zy hebben al wat recht tot dat ongelyk.*

De Heidenen hebben ook hun tempelen gehadt, om den Toorn en de Gramſchap te verzoenen; gelyk te Rome een tempel was, die den naem droeg van *Concordiæ Templum, den tempel van de eendracht.* Dit was, om dat zy door offerhanden zich met hunne vyanden zouden bevredigen. † Gelyk 'er ook was *een templum deæ Viriplacæ*, dat is, *een tempel van de Godinne, die de mannen met hunne vrouwen verzoende.*

Daer toe hadden ook de Romeinen hunne vriendenmaeltyden, waer op de twiſt en verſchillen der vrienden in 't heimelyk werden weggenomen.

De Grieken, wanneer zy hunnen toorn afleiden, en zich met elkander verzoende, ſpraken deze woorden: *het quaet niet meer te gedenken.* Zy hadden ook deze voortreffelyke Spreuke, *Gelyk ons lichaem ſterffelyk is, zoo moeten wy geen onſterffelyken toorn in ons dragen, indien wy willen wys zyn.* Een uit hunne Wyzen zeide, Ἄνθρωπος ὢν γίγνωσκε τὴν ὀργὴν κρατεῖν, dat is, *Zyt gy een menſch, zoo weet doch uwen toorn te matigen.*

En gelyk de Heidenen den toorn hebben tegengeſproken, ook niet minder de wraeke, nevens zoo veele anderen, vindt men *Seneka* hier omtrent voortreffelyk. Want *een grootmoedig man* (zegt § hy) *wreekt nooit het aengedane ongelyk, nademael hy het zoo weinig gevoelt, als een rotſteen daer men een pyl op ſchiet. Te recht, want het gebruik van de rede verbiet my de wraeke: aen welke rede ik my geheel hebbe overgegeven.*

Het behaegde Godt echter outstyts by de Joden den nabeſtaenden een wraekplicht op te leggen; namentlyk, dat hy wraeke nemen moeſt van het bloet van zynen nabeſtaenden bloetvrient. Want als iemant onder Iſraël, 't zy by ongeval, 't zy met voornemen van iemant gedoot was, zoo moeſt de nabeſtaende den dootſlager vervolgen; en ontmoette hy hem op den weg, het ſtont hem vry hem daer ter neer te vellen, en hy was niet ſtrafbaer voor het gerichte. Maer was de dootſlager in een der Vryſteden gevlucht, zoo mocht hy hem daer niet ombrengen, maer moeſt hem van de oudtſten der ſtadt wedereiſchen, om te recht geſtelt te worden, daer de manſlag begaen was; en de Overigheit was verbonden, op den eiſch van den bloetwreeker, hem naer de wet te ſtraffen. Maer was de dootſlag onverhoets geſchiedt, en by ongeluk, zoo wert hy weder naer de Vryſtadt gevoert, en mocht daer veilig vertoeven tot de doot des Hogepriеſters.

(a) *De Beerekop die* (in ons Zinnebeelt van den Toorn) *op den Helm ſtaet, verbeelt de grimmigheit en toorn*, om dat deze dieren van een wreeden en woeſten aert zyn; inzonderheit wanneer zy naeuwelyks hun ſpyze kunnen vinden, die beſtaet in koorn, groenloof, wyndruiven, appelen, en inzonderheit in honich. Waerom by *Klaudianus Radamanthus* wort ingevoert, die gewoon was de wreeden voor

* *Seneca de Ira.* † *Valer. L. 3. cap. 1.* § *Seneca de non Iraſc.*

de Beeren te werpen. De Beer *grimmig zynde, zoude als een rook uit zyne neus uitwazemen.* Wat het ſpreekwoort in ons Zinnebeelt betreft, *Fumantem urſi naſum non tentaveris, Terg de rookende neus van den beer niet*, zal geboren zyn uit het zeggen van * *Martialis:*

——— ——— Rabido nec perditus ore,
Fumantem naſum vivi tentaveris urſi,
Sit placidus licet & lambat digitosque manuſque.

Dat is:

Wacht u een beer, die uit zyn neus rookt, aen te randen
Met veel getier, al was hy mak en likte uw handen.

Theokritus wil, dat het woort *Ira, toorn*, zoude afkomen van *Irritatio, terging*, of *toornning*; welk woort den aert der Beeren zoude uitdrukken.

(b) *De gewonde Leeuw* (in ons 2. Zinnebeelt van de Toorn en Wraeke) *is een ſchetze van de Wraeke*, naer de getuigeniſſe van *Pierius Valerianus.* Want hy verhaelt, dat een Jongeling in 't gezelſchap van *Juba*, Koningk der Mooren, als hy de woeſtyne van Afrika doorreisde, een Leeuw ontmoette, dien hy met de degen gewont heeft. En 's jaers daer aen, als de Jongelingk wederkeerde door die zelfde plaetze, verſcheen de Leeuw aldaer, en rukte hem jongen uit den hoop der Soldaten, hem aenſtonts verſcheurende, zonder dat hy iemant anders beledigde: zich zoo alleen vergenoegende, dat hy zyn oude leet konde wreken. Waerom dan de Egyptenaers den Leeuw als een tafereel van van de Wraeke geſtelt hebben.

Zie daer noch een zinnebeelt van de Wraeke. *Een gewapende vrouw, met een brandend vuur op den Helm, hebbende de ſlinkerhant afgehouwen, en op dezelve ziende met een woedend en vergramt wezen.* Waerom dit vrouwebeelt *gewapent is*, en *met vuur* of *rook* geſchetſt, is reets vertoont. Maer als zy ziet *op den ſtomp des afgehouwen arms*, verbeelt dit, dat geen zaek den menſch meer tot wraeke aenport, als de verſche gedachtenis van het geleden ongelyk.

* *Lib. 6.*

XXXVI

XXXVI. ZINNEBEELT.

Van de Leugenen en Laſteringe.

EEn jonge lelyke Vrouw, met vleugels aen de ſchouderen, konſtig in 't weerſchyn gekleedt. Zy is geheel bedekt met momaengezichten, of maskers van verſcheide gedaenten. Zy is kreupel gemaelt, houdende in de ſlinkerhant een aengeſtooken boſſche met ſtroo, en met de rechterhant ſtrooit zy een aental van brieven en beſchreven papieren.

„ *Het Vrouwebeelt wort jong en lelyk gemaelt*, om dat de leugens een ſlaefs ge-
„ brek is, meeſt aen de jonge luiden eigen, en om dat de leugen verfoejelyk is
„ aen een yder.

„ *Zy heeft vleugelen aen de ſchouders*, om af te beelden de ſnelheit der leugen,
„ die zich in 't kort over de geheele aerde kan verſpreiden.

„ *Zy is in 't weerſchyn gekleedt, met momaengezichten*, om de onſtantvaſtigheit
„ der leugenen af te drukken, als die van de waerheit afwykende, ontrouw be-
„ vonden wort. Daerom is het een goet ſpreekwoort, *Oportet mendacem eſſe me-*
„ *morem*, dat is, *Een leugenaer behoort een goede geheugeniſſe te bezitten*; namentlyk
„ daerom, om dat hy niet achterhaelt zoude worden.

„ *Zy is kreupel gemaekt*, om dat de leugen niet vaſt ſtaet, mank gaet, en lich-
„ telyk valt of vervalt.

„ (a) *De aengeſtooken boſſche van ſtroo in de ſlinkerhant*, beduit dat, gelyk het ſtroo
„ lichtelyk wort aengeſtoken, en ook licht weder uitgaet, ook zoo een leu-
„ gen dikwerf zoo haeſt die geboren wort, ook haeſt weder verdwynt.

„ *De brieven en geſchreven papieren, die zy overal ſtrooit*, vertoonen, dat de leu-
„ gen haer zaet overal verſpreidt, niet alleen met den mont, maer ook door ſchrif-
„ ten; waer van het lichtgeloovig menſchdom geneigt is altyt iets aen te nemen,
„ naer het oude onbeſchaemde ſpreekwoort, *Mentire audaćter, nam ſemper aliquid*
„ *hæret*, dat is, *Lieg onbeſchaemt, want men zal'er altyt noch iet van geloven.*

2. Zinnebeelt *van de Leugenen en Laſteringe.*

Een Vrouw met een verſtoort gezicht, ſpitze tonge, als een adder, houdende in de ſlinkerhant een ontſtooken fakkel, met de rechterhant teiſtert en beſchadigt zy een jongk kint of zuigeling. Aen haer zyde ſtaet een Baziliskus.

„ *Dat het Vrouwebeelt verſtoort wort gemaelt*, beduit, dat de laſteringen en ſmaet-
„ redenen geboren worden uit den toorn en grimmige wraekgierigheit.

„ (b) *De ſpitze addertong*, dat een Leugenaer zyn tonge als met addervenyn be-
„ ſtreeken hebbende, die ſcherpt en ſpitſt om het vergif van laſteringe en leuge-
„ nen uit te braken.

„ *De ontſtooken fakkel in de ſlinkerhant* ſchetſt af, dat zy met hunne leugentael
„ en vuurige laſtertong, alles aenſteekt, en landen en ſteden in vlamme van op-
„ roer brengt.

„ *Dat zy een jong zuigeling beſchadigt en quelling aendoet*, geeft te kennen, dat zy
„ zelfs de eer en goeden naem der onnozelen niet ontziet te quetzen, en derhal-
„ ven niemant ſpaert.

„ (c) *De Baziliskus aen haer zyde*, beduit dat, gelyk dit dier (naer de gedach-
„ ten der Natuurontdekkers) niet alleen die het aenraekt beſchadigt, maer zelf
„ die het aenziet doodt, ook een Laſteraer het zelve doet, die zyn evenmenſch
„ valſchelyk by den Richter aenbrengende, en zich met leugenen aezende, niet
„ zelde hem de doot aenbrengt, of daer van oorzaek is.

Aenmerking over deze Ondeugt.

Een Leugen is, dat men van een zaek anders ſpreekt, als zy in der daedt en waer-heit is, en dat geſchiedt altoos *om zich zelf* of *om een anders wil.*

Om zich zelf namentlyk, om eenig gevaer of ſchade voor te komen, of om een ydele eer by de menſchen te verkrygen, om onze ſchande te bedekken, of daer mede zyn voordeel te doen. Of men liegt ook

Om zyns naeſtens wille, om hem te beſchadigen, en daer door te quetzen in zyn goe-

goederen, welvaren, eer, en goeden naem. Dit zyn ſchadelyke leugenen, die van Godt verboden zyn. Levit. 19. *Gy zult niet liegen, niet ſchandelyk handelen tegen uwen naeſten.* Daerom vermaent *Paulus*, Efez. 4. *Leg af de leugenen, en ſpreek de waerheit, een iegelyk met zyn naeſten, om dat wy den ouden menſch hebben uitgetrokken, en den nieuwen menſch hebben aengedaen.*

De Leugen is een uitvinding des duivels, die in de waerheit niet is ſtaende gebleven, want geen waerheit en is in hem. *Wanneer hy leugen ſpreekt, zoo ſpreekt hy uit zyn eigen, want hy is een leugenaer, en de vader der zelve leugenen.* Joh. 8.

Het komt by zommigen in aenmerking, of men ten beſte en tot voordeel van zyn naeſten niet liegen mag. Het welk geheel moet tegengeſproken worden; want *men mag niet liegen voor Godt, noch onrecht ſpreken.* Job 13: 7. *Voor yder ydel woort moet elk rekenſchap geven.* Matth. 12. Men mag geen quaet doen, om dat 'er goet uit zoude voortkomen. Want ſchoon wy al niet zondigen tegen de liefde des naeſten, wanneer wy, hem dienſt doende, liegen; wie ziet niet dat men echter zondigt tegen de waerheit die in Godt is? 't Is geen echte liefde tot den naeſten, dat men liegt en zondigt om hem voordeel aen te brengen; want *de liefde verblyt zich in de waerheit.* 1 Corinth. 13. 't Is opmerkelyk dat *Auguſtinus* zegt, *Dat het niet geoorloft is te liegen, al waer het zelfs ter eere van Godt.* Hoe veel minder dan ter eere of ten beſte van zyn naeſten!

De Leugen is een gruweldaet, die ook de Godt der waerheit met de uitterſte ſtraffe wil wreeken. Want *hy zal de leugenſprekers verdoen.* Pſalm 5: 7. *Die leugen blaeſt, zal vergaen.* Spreuk. 19: 9. Den Leugenſprekers wordt de hemel ontzegt. Openb. 21. en 22. * *Auguſtinus* zegt, *Gelyk Godt de Vader den Zoon der waerheit geteelt heeft, zoo heeft de duivel zyn leugenzoone geteelt.*

De Ouden zeiden, † *Men moeſt de waerheit niet verbergen, noch de leugen voortbrengen, of in 't licht ſtellen, want die zyn beide ſchuldig; om dat de eerſte niet wil tot voordeel zyn van zyn naeſten, en de laetſte niet anders begeert als te beſchadigen.* De leugen was by de oude volkeren zeer verfoejelyk. *Kleobulus* (naer de getuigenis van * *Cicero*) meende, *dat yder wys man, en die voorzichtig is, de leugenen haten moeſt, en dat het geen vroome lieden paſte onwaerheit te ſpreecken.* Onder de Arabiſche Spreuken, vint men deze overdeftige: *Een leugenaer heeft geen eer, de leugen is het wapen der godtloosheit; verlaet dan de leugen, want zy zal u ſchaden, ſpreek de waerheit, want zy zal u voordeelig zyn.* En dit ſtaeft † *Cicero: Al is het dat een goet man daer mede voordeel doen zal, hy hate liever de leugenen.* De oude Grieken verworpen de leugenen, om dat zy meenden, dat zy niet lang konden verborgen blyven. Ψεύδος δὲ μίσει πᾶς σόφος χρήσιμος. Onder de Romeinen wort van eenen *Pomponius*, onder de Ruiterbende dienende, aengetekent, dat hy nooit bevonden is een leugen geſproken te hebben, en altoos zich vergramde, wanneer hy die aenhoorde. En het was iets wonders, en overdeftig in *Epaminondas*, dien vermaerden Veltoverſten onder de Grieken, dat hy zoo een liefhebber van de waerheit was, dat hy niet alleen nooit gelogen hadt, maer zelf nooit in boerteryen zich hadt uitgelaten. * *Epenetus* pleeg te zeggen, *dat de leugenen de geboorten waren*

* *In Joh.* 8. † *Anſelm. in Epiſt. ad Cor.* * *De Offic.* † *Offic* 3. * *Plut. in Lacon.*

van alle ſchelmſtukken. En als *Ariſtoteles* gevraegt wiert, *Wat winſte de leugenen aenbrachten?* antwoordde hy, * *dat een leugenaer de waerheit ſpreekende, nooit gelooft wort.*

En gelyk dus de leugen van elk die vroom en oprecht is, die de waerheit lief heeft, gewraekt wort, zoo ook niet minder *de laſteringen.*

Laſteren, is iemant in 't aengezicht met ſmaetredenen vloeken, of met andere bittere woorden bejegenen. Dit kan men aenmerken, *als een ſmaetreden op te neemen tegens zyn naeſten.* Pſalm 15. Tegen deze zonden waerſchuwt de verlichte *Paulus* zyn Efezers, cap. 4. *Alle bitterheit, toorn, gramſchap, en laſteringen, zyn van u geweert.* En gelyk de Heidenen (immers veelen, in de zedekunde onderwezen) groote vyanden waren van laſteraers, zoo hebben zy ook de laſteringe met groote ſtantvaſtigheit kunnen verdragen. *Sokrates* wert van iemant zwaer gelaſtert, en verdroeg het met gedult, niet anders antwoordende, als *die man ſpreekt van my niet qualyk; want het quaet dat hy verhaelt, is in my niet.* De Geſchichtſchryver *Suetonius* verhaelt van *Nero* (niet tegenſtaende zyn ontaerde wreetheit) dat hy niets lydtzamer verdroeg, dan laſteringe en quaetſprekinge; en tegens niemant zachter was, dan die hem met ſteek- en ſchimpſchriften beſpotte. De Lacedemoniers baden de Goden, dat zy mochten leeren laſteringen, ongelyk, en quaetſpreekingen kunnen verdragen. *Sokrates* van *Ariſtofanes* gelaſtert, en dat verdragende, voerde hem naderhant te gemoet, wanneer hy hem tegen quam, *Hebt gy my weder tot zoo een voorval van nooden? Euripides* zeide zeer wel, *Die zich niet tegen de laſteringen ſtelt, is wys. 't Is Koningklyk* (zeide *Auguſtus*) *wel te doen, en laſteringen en quaetſpreekingen te kunnen hooren.* Daerom ſchreef die Vorſt aen *Tiberius*, over eenige laſteringen ontſtelt, † *'t Is immers genoeg, laet ze ons laſteren, zy kunnen ons niet beleedigen of beſchadigen.* En om dat *Julius Cæzar* zoo veel laſteringen en ſchimpdichten verdroeg, die zonder leezen in 't vuur werpende, bouwde de Raet van Rome hem een prachtigen Altaer, beſtempelt met dit Opſchrift: DE ALTAER DER ZAGTMOEDIGHEIT.

Tot Korinthen (naer 't Getuigſchrift der Outheit) was een tempel, waer in gemaekt was een Palmboom uit zuiver koper, aen welkers voet gemaelt waren Slangen en Kikvorſchen, om daer door af te drukken, dat die de deucht betracht, en wel doet op de werelt, onderhevig is het byten en laſteren der venynige quaetſpreekers, en het gequaek der leugenaers. Maer ziende op den Palmboom (een zinnebeelt by hun van de verdraegzaemheit) dat zy dan leeren zouden te verdragen, in laſteringen en quaetſpreekinge gedult te oeffenen, en van de deucht niet af te wyken.

En gelyk de oude volkeren vyanden waren van de laſteringen, zoo hebben zy die ook zwaerlyk geſtraft. § *Charondas* maekte deze wet tegen de Laſteraers, *Indien iemant van laſteringe overtuigt wort, die worde met een ſpotkroon van groen kruit langs de ſtraten geleidt, en een yder magh hem alle ſmaet aendoen.* De Egyptenaers en meer volkeren, ſtraften de laſteringe met geeſſelinge, de Athenienzers dikwils

* *Laert. l. 5. cap.* 1. † *Sueton.* § *Diod. Lib.* 12.

dikwils met de doot. Gelyk bleek in *Sokrates*, nae dat hy te onrecht daerom was veroordeelt, hebben de Athenienzers voor dien Wysgeer een eerzuil opgerecht. By de Romeinen wert een Lasteraer, wanneer hy daer van overtuigt was, aen 't voorhooft gebrantmerkt, met dit teken, K, uitdrukkende de eerste letter van KALUMNIATOR, dat is, *Lasteraer*.

Pierius Valerianus tekent aen, dat die geenen, die zelfs de lasteringe met vermaek aennamen, en daer in genoegen schepten, met een afgesneden of afgehouwen oor moesten voorgestelt worden.

(a) *De aengestooken stroobosschc* (in ons 1. Zinnebeelt van de Leugen) *beduit, dat de leugen haestig verdwynt, en van geen belang of duurzaemheit is.* Te recht, om dat een oprecht Christen, die de waerheit lief heeft, die weinig schat, en lichtelyk verwerpt, even (als 'er iemant van zegt) als *Paulus* den adder, hem in de hant bytende, zonder gevaer in 't vuur schudt. Een waerheitlievende veracht die, en zyn onnozelheit wort haestig openbaer. De leugen wort gezegt nooit zoo snel te zyn, of de waerheit achterhaelt die. Daerom wert de waerheit, by de Ouden, een dochter des tyts genaemt; en zy zeiden, dat de waerheit daerom by de Grieken ἀλήθεια genaemt was, om dat zy nergens verhoolen was.

De leugenen en lasteringen werden daerom outstyts by de hitte, en het gerucht of gesis van een gloeiend yzer, geëvenaert; om dat het, in kout water gebracht, zich zelfs straks smoort en uitblust.

(b) *De gespleete adderttong* (in ons 2. Zinnebeelt van de Leugen en Lasteringe) *drukt af, dat de tong der leugenaers en lasteraers met venyn bestreeken is.* Daerom kunnen zy den naem dragen van *adderengebroetzels, en het zaet der oude slange*, naer hun vader den duivel, die een lasteraer is van den beginne. En waerlyk, wat slangebeet trof 't oude Israël zoo vinnig, als een venynige lastermont. Hier van zyn de oude Geschichtboeken vervult. *Job* was godtvruchtig, en wert van den duivel voor een *geveinsden* gescholden. *Mozes* voor een *Staetzuchtigen: Elias* voor *het verderf in Israël: Jeremias* voor *een verrader: Daniel* voor een *wederspanneling:* De biddende *Anna* voor *een die dronken was: David* van *Simei* voor een *man des bloets*, en *een Belials man: Stefanus*, de eerste Kroondrager van het Martelschap, wert van *wet- en tempelschennis* beschuldigt: De *Apostelen*, vol van den H. Geest, *vol te zyn van zoeten wyns:* een Godtminnende *Paulus*, *dat hy een pest was, en die oproer verwekt hadt onder de Joden.*

En wat addergift braekten niet de booze Heidenen van het eerste Christendom; gelyk de Verdedigschriften van *Justinus*, *Tertullianus*, en andere Kerkleeraeren getuigen, dat zy besmet waren *met bloetschanden*, *kindermoort*, en allerley verfoejelyke gruwelen. En waer bleek die waerheit meer, als in dat volmaekte voorbeelt van deucht, waerheit, en trouwe; namentlyk, in den gezegenden Heilvorst *Jezus*. Hy wert uitgekreeten en gelastert, dat hy was een *vraet*, *een wynzuiper*, *een vrient der Tollenaren*, *een Godtslasteraer*, en *die den duivel uitwierp door Beelzebub*, *den oversten der duivelen.*

(c) *De Baziliskus* (in ons 2. Zinnebeelt van de Leugen en Lasteringe) *is een*

tafereel

tafereel van een Laſteraer. Van dit dier worden door de Natuurontdekkers veele zeltzaemheden geoppert. Zommige tekenen aen, dat hy een witte vlak draegt boven op het hooft, met een zeker teken van een Koningks kroon, of, als anderen zeggen, van drie kroonen. Waer van het ook den naem van *Baziliskus*, van βασιλεῦς, *een Koningk*, zoude dragen. Zy tekenen aen, dat andere ſlangen zelfs den *Baziliskus* ſchuwen wegens zyn vergift. Men zegt (als een zekere zaek) dat hy vleugels heeft, maer zeer klein; het lichaem op een vreeſchelyke, en verſchrikkelyke wyze, in eenige bochten bewegende. Doch het lichaem ſtaet van het midden naer boven toe, recht op. Het heeft geele ſtreepen, en een ſcherpen kop. Het wort echter ontkent, dat het een voorwerp, dat maer leven heeft, door zyn gezicht alleen zoude dooden, wegens zyn ſchadelyk vergif. Doch die gedachten zullen geboren zyn, om dat het alles, dat het genaekt, door zyn adem doot.

De Reizigers tekenen aen, dat omtrent het hol van een *Baziliskus*, al het gras en kruit is verzengt, door zyn vergiftigen adem. Dat hy ſchuifelt als een ſlange. Daerom is hy zeer wel een ſchetze van een Laſteraer. Van zommigen is den *Baziliskus* ook geſchat als een zinnebeelt van den Duivel, dat wy zeer gevoegelyk (moeſten wy niet kort zyn) zouden kunnen overbrengen.

XXXVII. ZINNEBEELT.

Van Overſpel of Echtbreuk.

EEen zittend Jongeling, prachtig gekleedt, en zeer vet. Met de rechterhant houdt hy een lamprey en een ſlange, die door elkander geſtrengelt, en vereenigt zyn. In de ſlinkerhant heeft hy een trouwring, die in ſtukken gebrooken is.

„ De Jongeling is *prachtig* en *vet* gemaelt, het welk verbeelt de *wulpsheit* en de „ *onkuisheit*.

„ Hy wort *jongk* gemaelt, om dat het ſchandig overſpel meeſt aen de dartele „ jeucht eigen is, en de braſſeryen der zelve daer toe voetzel geeven.

„ Hy wort *zittende* afgebeelt, ten vertoog dat de ledigheit de baermoeder is „ van alle zonden.

„ *De Lamprey is hier vereenigt met de Slange in de rechterhant*, om dat de Egypte- „ naers daer door te kennen gaven, dat deze twee dieren van een geilen aert wa- „ ren; gelyk dat in een Overſpeeler gevonden wort.

„ *De gebrooken trouwring*, ſchetſt af de ſchending en verbreeking van het onbe- „ vlekte huwelyksbedde, en de reine trouw. Want de oude Romeinen en andere „ volkeren (a) gaven het huwelyk te kennen, door *het ſteeken van den ring aen den*

„ *vinger*, om dat zy meenden dat daer aderen in waren, die naer het harte loopen.
„ Het welk naer hun gedachten beduidde, dat de trouw in 't hart gelegen was,
„ of moet zyn.

Aenmerking over deze Ondeugt.

Gelyk de Echtenſtaet een verbintenis is van Godt ingeſtelt, waer door twee perſoonen van een geſlacht, maer van verſcheide ſexen, op een wettelyke wyze lichamelyke gemeenſchap met elkander houden, en een heilig zaet zoeken; zoo wort de ſchending en verbreeking van dezen huwelyksknoop, *een Overſpel*, en een *Echtbreuk* genaemt.

Het welke dan een zonde is, daer in beſtaende, wanneer een getrouwt perſoon zich vleeſchelyk vermengt met een ander, waer aen hy niet door den echtenbant verknocht is; 't zy dan van twee getrouwden, of van eene die vry is, en ongetrouwt.

Deze zonden kan men aenmerken dat begaen wort *tegen Godt*, en *tegen onzen naeſten*. Daerom is het overſpel een verbreeking van de gantſche Wet. Deze zonde wort begaen *tegen Godt*, dewyl hier door verbrooken en geſchonden wort die heilige orde, die Godt in het Paradys geſtelt had; zeggende, *dat deze twee tot een vleeſch zouden zyn*. Daerenboven, hier door worden de leden van Chriſtus, en de tempelen des H. Geeſts geſchonden, en gemaekt tot leden van een overſpeelige hoere. Gelyk *Paulus* dit beweert, 1 Corinth. 6. *Weet gy niet* (zegt hy) *dat uwe lichamen Chriſtus leden zyn? zal ik dan de leden van Chriſtus nemen, en die maken tot leden van een hoere? dat zy verre.* Dat meer is, hier door wort Godts naem ontheiligt, als van een meineedigen; zyn verbont wort verbrooken, dewyl Godt immers als een getuige over het huwelyksverbont wort aengeroepen. Want *Maleachi* zegt, cap. 2. *Godt is een getuige over den man en huisvrouwe zyner jeucht.*

Maer deze zonden wort ook van den menſch begaen *tegen zyn naeſten*; want daer door wort de oorſprongk en bronader van het menſchelyk geſlacht beſmet. Waerom *Paulus* wilde, *Dat het huwelyk eerlyk moeſt zyn onder alle, en het bedde onbevlekt.* Hebr. 13. Deze Overſpeelers zondigen tegen de liefde van hun zelfs; dewyl zy hun lichamen ſtellen in den uitterſten ſtaet van verachting, en dat vaek door vuiligheden ſchandelyk hoonen.

Daerom werden by de Joden outstyts de Overſpeelers geweert van de vergadering des Heeren, tot in het tiende geſlachte. Deut. 32. Deze zonde wort begaen tegen den naeſten, om dat daer door de naeſte wort berooft van dat geene, dat hem eigen is; dewyl hy zyn vleeſch misbruikt, en zyn huwelyk geſtoort wort. Inzonderheit, dewyl men in den echtenſtaet (wiens trouw en liefde men breekt) oorzaek geeft van hartzeer, droefheit, jalouzie, haet en wraekgierigheit. Gelyk de droevige ervarentheit ons leert, dat een Overſpeeler, ten gevalle van zyn boele, zyn eige echtgenoot, en weder een Overſpeelſter haer man, heeft omgebracht. Waerom *Salomon* zegt, *Het huis van zulke vrouwen, die den leidtsman harer jeucht verlaten, helt naer de doot, en haer paden*

naer

naer den overledenen. Alle die tot haer ingaen, en zullen niet wederkeeren, zy zullen de paden des levens niet aentreffen. Spreuk. 2. En op een andere plaets zegt die Wysgeer, Spreuk. 5. *De lippen der vreemde vrouwen druipen van honichzeem, en haer gehemelte is gladder als olie; maer het laetſte van haer is bitterder dan alſem, ſcherper dan een tweeſnydend zwaert. Maek u verre van haer, en nader niet tot de deure van haer huis.* Hier op vermaent hy zyn zoone, zich te vermaken met zyn eigen huisvrouwe. *Waerom* (zegt hy) *zoudt gy, myn zoone, in een vreemde doolen, en den ſchoot van een onbekende omvangen?*

Om dat deze zonde zoo gruwelyk is onder alle volkeren, hebben zy die zwaerlyk geſtraft onder de Joden en Heidenen. De Jooden met de doot, zoo door ſteeniging, als door het vuur. Want Godt belaſtte, Deut. 22. en Levit. 10. *Dat een dochter voor het huis van haer vader moeſt geſteenigt worden; en indien het een Prieſters dochter was, die wert met vuur verbrant.* Ja *zoo iemant een vrouw getrouwt hadde, en het daer na bleek, dat zy te vooren by een ander man gelegen hadde, die moeſt met ſteenen geſteenigt worden. En Godt onderſcheidt nauwkeurig de plaets van den bedreven gruwel.* Deut. 22: 21. 25. Namentlyk, zoo iemant een ongetrouwde dochter *in de ſtadt* zoude gevonden hebben, en by haer gelegen hadde, zoo moeſten zy beide ſterven; daer en tegen *in't velt*, zoo was de dochter vry, maer de Overſpeeler moeſt geſtraft worden.

Zelf wilde Godt zorg dragen *voor het vermoeden van overſpel*, en daer van daen was die wet *van jaloersheit.* Num. 5. Want als een vrouw verdacht wert van overſpel, zoo maekte de Prieſter van het H. Water (vermengt zynde met het ſtof des vloers van den tabernakel) een bitter- of vloekwater. Men deed de vrouwen haer ſieraet afleggen, en een rouwkleedt aentrekken, en ſtellen onder veele vrouwen, alwaer de Prieſter haer beëdigde; en als zy *amen* zeide, ſtelde hy haer naem en woorden des vloeks op een cedeltje, en wies met dat bitter water het ſchrift uit, en gaf haer dat water te drinken. Was zy onſchuldig, zoo en ſchaedde haer dat water niet; maer was zy ſchuldig, van ſtonden aen wert haer gezicht bleek, de buik zwol, en haer heup verviel. Gelyk de Joodſche Meeſters aenteekenen, op dezelfde uur als de vrouwe ſtierf, ſtierf ook de Overſpeeler.

Godt hadde zelf buitengewoone ſtraffen tegen de Overſpeelers, waer mede hy hen geſlagen heeft; gelyk wy kunnen ontwaer worden in *David* met *Batzeba*, zich ſchuldig makende in overſpel. Hy heeft zyn huis zeer ſchandelyk laten beſmetten met bloetſchande en moort; hy heeft hem door zyn eigen zoon, zyn Koningkryke doen verlaten, hem door *Simei* laten vloeken, en vluchtende met ſteenen doen nawerpen. De menigvuldige overſpeelen onder Iſraël zoude men ook kunnen aenmerken, als een oorzaek, dat het Godt behaegde Iſraël naer Babels Kerker gevangkelyk te doen wegvoeren. Jerem. 5.

En wat nu de Heidenen betreft, 't is ook een waerheit, dat die het overſpel ſtreng geſtraft hebben. De Arabieren ſtraften dat met de doot, naer het Getuigſchrift van *Euzebius.* En geen misdaedt wert ſtrenger geſtraft by de Parthers, dan het overſpel, naer de aentekening van *Diodorus den Siciliaen.* De Egyptenaers hadden een wet, dat een man, die willens in overſpel bevonden wert, met duizent geeſſelſlagen moeſt getuchtigt worden; maer de vrouwe wert haer neus afgeſnee-

geſneeden, op dat het aengezicht, door onkuisheit bevlekt, aldaer zoude geſtraft worden, daer haer het meeſte ſieraet gegeven was.

Opilius wilde, dat de Overſpeeler moeſt verbrant worden. *Seleukus*, Wetgever der *Lokrenzen*, wilde, dat die overſpel beging, van beide zyn oogen zoude berooft worden. Maer wat gebeurt 'er? korts daer aen wert zyn eigen zoon hier aen ſchuldig bevonden. Het volk wilde hem de ſtraf quytſchelden, maer niet de vader; en om te gelyk de wet te voldoen, en zyn zoon niet geheel te verliezen, zoo liet hy een van zyn eigen, en een van zyn zoons oogen uitgraven.

Tiberius wilde de Overſpeelers in zyn Gebiedt niet dulden, maer bande hen allen. De Pizidiers deeden de Overſpeelers outstyts op een Ezel ryden langs de ſtraten, en daer nae werden zy op een hoogte ten toon geſtelt. De Kretenzers deeden de Overſpeelers een wolle kroon dragen, en mochten nooit tot eenig ampt verkooren worden. De Indianen (naer de Geſchichtſchriften der Reizigers) hebben de gewoonte, onder zommige volkeren, dat zy de Overſpeelders levendig begraven, ook de vrouwen neus en ooren affnyden, of langs de ſtraet geeſſelen. Gelyk ook noch de Turken zomtyts de overſpeeligen met hondert ſtokſlagen aen de voeten ſtraffen.

(a) *Wy vinden* (in ons Zinnebeelt van den Echtbreuk) *dat de Romeinen het huwelyk te kennen gaven, door het ſteeken van den ring aen den vinger.* Gelyk dat by die volkeren een bewys was van de ondertrouw, wanneer de Bruidegom of de verloofde, aen de Bruit dat ſieraet overgaf, en aen den vinger ſtak; het welk zomtyts ook met een huwelykskus wert vergezelſchapt. Dan was de verbinteniſſe geſtaeft.

Het woort *annulus* (anderen ſchryven *anulus*) in het Latyn *een ring*, zeggen zy, dat de naem heeft van het woort *anus*, *een circul*, of *omtrek* betekenende, om dat de ring als om den vinger getrokken of omgeven is; zynde een bekent verſierzel der vingeren. Daer van daen is het by de Grieken Δακτύλιον, zoo veel als *vingerling*. De ringen werden ook by de Ouden, om die reden, *huwelyksbetekeningen* genaemt.

XXXVIII. ZIN-

XXXVIII

XXXVIII. ZINNEBEELT.

Van de Dievery en het Steelen.

EEn bleek Jongkman, die overdekt is met een Wolfsvel. Hy heeft ontbloote armen en beenen. Aen de voeten is hy gevleugelt. Hy zwerft als in een donkeren nacht om. In de ſlinkerhant heeft hy een beurze. In de rechterhant een mes met een breekyzer, en een lantaerne. Hy moet gemaelt zyn met de ooren van een Haes, zeer naeukeurig toeluiſterende.

„ Hy wort gemaelt in de gedaente van *een Jongkman*, om zyn onbezonnenheit „ af te drukken, dewyl de jeucht vaek driftig en onbezuiſt is.

„ *De bleekheit van zyn aengezicht*, *en* (a) *zyn Haezenooren*, beduiden de geduu- „ rige vreeze, die aen een Dief of Rover eigen is.

„ (b) *Het Wolfsvel*, *waer mede hy overdekt is*, beelt af, den roofzuchtigen aert van „ een Dief, zynde het roven aen den Wolf zeer eigen.

„ *De ontbloote armen en beenen*, *en gevleugelde voeten*, drukken af zyn raſchheit „ en vaerdigheit, om zyn vervolger te ontduiken.

„ *Dat hy in den middernacht omzwerft*, beelt af, dat een Dief het duiſtere bemint,

„ en de ſtilte kieſt, ter pleeging van zyn boosdaet; waer toe hy de nacht als een „ gunſtige metgezellinne ſchat.

„ *Dat hy in de rechterhant een mes of breekyzer, en een lantaerne houdt*, geeft te „ kennen, dat hy gewapent is met die werktuigen, die tot een diefſtal noodig „ zyn.

Aenmerking over deze Ondeugt.

Tot een meerder bevatting van diefſtal, kunnen wy aenmerken, dat de gerechtigheit daer tegen over ſtaet, by de Rechtsgeleerden zoo veel te kennen gevende, als yder het zyn te geven; het welk dan influit, dat een yder iets heeft het geen hem eigen is, en dat hy volgens recht bezit. En gelyk hy niets van zich zelven heeft, zoo doet ons dit opklimmen tot een opperſten Gever, waer door de menſch kan bevroeden, dat hy niet van zich zelven is; derhalven zyn beſtaen van een ander heeft, en welke ander hem niet gelyk kan zyn, of hy zoude ook van zich zelven niet zyn. Het welke nu vaſt ſtellende, en dus redeneerende, kunnen wy bevroeden, dat wy moeten opklimmen van het onvolmaekte tot het volmaekte, het geen zynde de oorzaek en voortbrenger van ons, nootzakelyk die volmaektheit bezitten moet, die nodig is om ons voort te brengen; en dat kan niemant anders zyn, als dat volmaekte wezen, dat wy *Godt* noemen.

Derhalven dus van hem voortgebracht zynde, moeten wy ook van hem afhangen, want wy bevinden dat wy van ons zelven niet zyn; daerom moeten wy beſluiten, dat Godt, van wien wy afhangen, ons geduurig in die afhangkelykheit onderhoudt, en ons zoodanige goederen en middelen geeft, die ons in dit afhangkelyke leven doen beſtaen.

Die Godt daerenboven is *de vader der lichten, van wien alle goede en volmaekte gaven nederdalen.* Jacob. 1. Verders zien wy op den aerdbodem, als die noch onbewoont was. Wy weeten, hoe een yder geoorloft was, een gedeelte deſſelfs (noch niemant behorende) naer zich te nemen, te bebouwen, en te onderwerpen; maer deze algemeenheit der goederen moeſt nootzakelyk ophouden, zoo raſch als het getal der menſchen aenwies. En op dat het eigenen van yder gedeelte te recht en ordentelyk zoude toegaen, zoo heeft het menſchelyk geſlacht, zich vermenigvuldigende, hoofden opgerecht, die hunne goederen bedeelen en regeeren zouden naer geſtaefde wetten.

Dewyl dan yder zyn deel door den vrymachtigen beheerſcher ontfangen heeft; of dewyl een yder gerechtigt is tot eenig goet, dat hy op een eerlyke wyze, door zyn hantwerk, konſt, of erffeniſſe heeft verkregen, zal een yder haeſt bevroeden, hoe de diefſtal of het ſteelen lynrecht ſtryt tegen het recht der natuure.

Door deze dievery nu verkorten wy onzen naeſten, en ons zelfs. De dievery is meenigvuldig, ten aenzien van de verſcheiden goederen die ontvreemt worden. En wy kunnen die in den eerſten zin brengen tot levendige en levenlooze goederen.

Daer is een dievery van redelyke ſchepzelen, die uitdrukkelyk in Godts Woort

Woort verboden wort onder Iſraël. Exod. 21. *Want die menſchen ſteelt, zal zekerlyk gedoot worden.* En Deut. 6. *Die een ziele ſteelt uit het midden zyner broederen, en gewin met hem dryft, zoo zal die dief ſterven, en gy zult het booze uit het midden van u wegdoen.* En *Paulus* tekent aen, *Dat de menſchendieven tot een vloek der wet geſtelt zyn.* 1 Timoth. 1: 10.

Daer is een dievery van onredelyke ſchepzelen, als Oſſen, Koejen, Schaepen, of diergelyke. Naer de wet onder de Joden, moeſt iemant vyf Runderen voor een Oſſe wedergeven, en vier Schaepen voor een klein vee.

Onder de dievery van levenlooze goederen, kunnen wy beſtempelen de *Landdieverye*, die *Chriſtus* tegenſpreekt by Matth. 22. en Matth. 17. *Paulus* zegt, *Een iegelyk geve dat hy ſchuldig is, ſchattinge dien hy ſchattinge ſchuldig is, en tol dien hy tol ſchuldig is.* Ook de *Kerkdieverye*, die *Salomon* aenmerkt *als een ſtrik des menſchen.* Spreuk. 20. En dewelke doorſtraelde in *Achan*, Joſua 7. ſteelende van het verbannene, een ſchoon en ſierlyk Babyloniſch opperkleet, 200 ſikkelen zilver, en een goude tonge, dit alles begravende onder de aerde. Dit bleek in *Joas*, 2 Koning. 12. In *Achas*, 2 Chron. 28. En hier over klaegde Godt by Maleachi 3.

Daer is een dievery van byzondere goederen, welke ook zeer verſcheiden zyn; als huisraet, kleederen, waren, vruchten der aerde, gelt, Juweelen, en al wat kan genoemt worden.

Zelf is dit een dievery in de kinderen, wanneer zy dit hunne Ouders onttrekken; want *die zyn vader of moeder berooft, en zegt, het is geen overtredinge, die is des verdervenden mans gezelle.* Spreuk. 28. Dit zag men in *Micha den Efraimiter*, die zyn moeder de duizent en hondert Zilverlingen ontnomen hadde; en te recht, want mogen wy dit niet doen omtrent vreemden, zoo veel te minder omtrent de Ouders, dien wy meerder liefde ſchuldig zyn.

De dievery is geweldadig of bedekt, en bedriegelyk geweldadig, door den roof, door moordery, door quetzinge, door verwoetheit, door breekinge, en wat dies meer is.

De bedekte dievery geſchiedt inzonderheit door Koopmanſchap, door Waren, gewichte, elle, maten, munte, of woeker.

Daerenboven, daer is een dievery, waer door men zich zelven beſteelt; namentlyk, door de gierigheit, Pred 6. of door de verquiſting; door dronkenſchap, braſſeryen, overdaet, dobbelen, ſpeelen, en al te hoog verhevene pracht of glorie. By de Romeinen wert de dievery verdeelt in drie ſoorten:

A. Een *openbare*, die op de daedt beſchouwt wert.

B. Een *verborge*, wanneer een dief niet op de daedt betrapt wert; maer nochtans niet konde ontkennen, dat hy dievery begaen hadde.

C. En dan een derde, die genaemt wert *met den draet of koorde*, en *met den ſchotel of bort.* Welke zommige meenden, dat deze was, als een dief in een huis gekomen, den draet of koorde by zich hadt, waer mede hy den roof konde vaſthechten, of zamenbinden; en met een bort of ſchotel, waer in twee gaten waren, die hy voor de oogen hieldt, op dat hy zoude onbekent blyven; of die hem zoude ontmoeten, verbazen of doen vlieden.

De

De verborge dievery by de Joden, wert met twee-, vier- en vyfmael van de waerdy der goederen weder te geven, geboet.

De openbare dievery, welker ſchult en ſchennis grooter ſchynt, wert met meerder ſtraf geboet. De Joden waren hier omtrent zeer voorzichtig en naeukeurig. *David Kimchi* zegt, *Indien iemant een huis gebouwt hadde met een anders hout of balk, dat hy geſtoolen hadt, of onrechtvaerdig verkregen, zoo moeſt dat huis geſloopt, en de balk of hout den eigenaer weder gegeven worden.* Hier mede ſtemt over een, dat wy vinden Habak. 2: 11. *Want de ſteen uit den muur roept, en de balk uit het hout antwoort dien.*

De ſtraffe der dievery geſchiedde dikwils met de doot; gelyk wy even zagen in de menſchendievery, of in de dievery van *Achan*, die van gantſch Iſraël wert geſteenigt. Jozua 7, *Ananias* en *Safira* werden door een buitengewoone ſtraffe gedoot. Hand. 5. Een dief met gewelt ſteelende, of een rover, of die in huis brak, mocht gedoot worden, dewyl hy niet beter was als een moordenaer. Die den dief in 't doorgraven doodde, dien wert het tot geen bloetſchult gerekent; maer zoo de zonne was opgegaen, mocht zoo een dief (ten zy hy gewelt deede) niet doot geſlagen worden, maer moeſt het geſtolene wedergeven, of voor zyn dievery verkocht worden, zoo hy het niet konde wedergeven.

Men kan echter niet vinden, dat de enkele dievery met de doot geſtraft is, of dat zulks geſtaeft is op de goddelyke wetten. Hoewel het ook niet altoos nootzakelyk is, dat de burgerlyke of politike wetten van Iſraël, een regel zoude zyn voor de Overigheit van dezen tyt; want die wetten raken ons niet meer, als voor zoo veel zy overeenſtemmen met iets zedelyks, en met de natuur der gerechtigheit. Hoe het zy, de ſtraffen dienen gericht te worden naer den aert en gelegenheit des Lants, welk vereiſcht, dat zulke booswichten en peſten, ondragelyk voor een burgerſtaet, ten voorbeelt van anderen moeten worden geſtraft. Gelyk wy het zelf onder het Oude Teſtament vinden, ten tyde van *David*, die naer de gelegenheit des tyts en zaken, dien man zoude geſtraft hebben, die den armen het oovlam zoude ontnomen hebben. Want, zegt die Koningk, *Die man die zulks gedaen heeft, is een kint des doodts.* 1 Sam. 12.

De Romeinen hadden een Wet der twaelf Tafelen, waer naer zy een dief in 't doorgraven mochten dooden. Men vint ook by die volkeren, dat zy een ſtraffe hadden, die geoeffent wert aen de dieven, ten tyde van hunne onderzoekinge; namentlyk, met prikkels, die in 't lichaem werden geſlagen, als een pyniging, om hun de waerheit te doen belyden. Daerom werden zy genaemt *Centrones*, van wegens de ſcherpte der prikkels, of de *quetzinge*, van het Griekſche woort κέντρον, *prikkel*. Daer van komt de ſpreekmanier, *ſtimulo fodere, met een prikkel doorbooren* of *doorſteeken*. Hier van zal de ſpreekwyze geboren zyn, *tegens de prikkelen aen te ſlaen*. By * *Plautus* vinden wy den ſpreektrant, *Stimulos pugnis cædere, met vuiſten tegen de prikkels aen ſlaen.* Wy vinden in *Plautus*, dat een ſlaef dus met prikkelen geſtraft, uit verachtinge genaemt wiert, *carnificum cribrum*, een

* *Truc.* 2.

een door den beul geteiſterde Zeef, om dat zyn rugge zoo doorboort was met deze prikkelen, dat die als een Zeef vol gaten was.

Zeno Cynicus beval, dat een ſlaef, op dievery betrapt, moeſt gedoot worden. *Alexander Severus* was zulk een vyant van dievery, dat hy door een uitroeper liet bekent maken, dat niemant hem begroeten zoude, die zich bewuſt was een dief te zyn.

(a) *De Hazeooren* (in ons Zinnebeelt van de Dievery) verbeelden de *vreeze in een dief*; zynde dit dier wel het vreesachtigſte van aert. *Albertus* zegt, dat het zelf van het ruiſchen eens bladts ſchrikt. *Plutarchus* meent, dat de hazen daerom een groot hart hebben, gelyk alle de vreesachtige dieren.

(b) *Het Wolfsvel* (in ons Zinnebeelt) *beelt den roof af.* En te recht, dewyl de Wolf alles wegſleept. *Albertus* getuigt van den Wolf, dat hy eerſt zyn lichaem met aerde vult, wanneer hy een Paert of Koey wil ter nederwerpen, om hun, in den hals vliegende, door zyn zwaerte ter aerde te vellen: hy zoude dan aenſtonts zyn ingeſlokte aerde van boven weder uitwerpen, en zich dan met zyn roof verzadigen. Hy is zeer roofgierig omtrent een kudde Schapen, want hy laet van hun niet af, voor dat de laetſte gedoot is. Het menſchevlees eens geſmaekt hebbende, zoude hy daer zeer gretig naer zyn, wegens den zoeten ſmaek, dien het gezegt wort te hebben.

XXXIX. ZINNEBEELT.

Van valſche Getuigenisſe, en Achterklap.

EEn jonge Vrouw, met een open mont, gekleedt in 't weerſchyn, welk kleedt bezet is met krekels en kriekskens, en met tongen. Zy heeft op het hooft een Zwaluw, die uit zyn neſt overeint ſtaet en zingt. Zy houdt in de rechterhant een mes gereedt om te quetzen. Op de ſlinkerhant ſtaet een muis en een rat. Voor haer voeten een Exter.

„ (a) Het Vrouwebeelt wort *jongk* gemaelt, om dat de jonge luiden, noch niet „ bedreven in de kenniſſe, veel licht zich aen achterklap ſchuldig maken, en dus „ iets openbaren, dat verholen moeſt blyven.

„ *De open mont* verbeelt, dat de menſch vaerdig is om zyn naeſten valſchelyk „ te beſchuldigen, of van hem te achterklappen, dewyl de klapper niemant hoort, „ en altoos ſpreekt.

„ *Het kleedt van weerſchyn* beduit, dat een Achterklapper, van de reden ont- „ bloot, veel dingen oppert, die zich zelfs tegenſpreeken, waer door dus de „ woorden wederom ſtuiten.

„ (b) *De krekels en kriekskens op het kleedt*, geven te kennen, dat een Klapper „ een

„ een yder laſtig valt door zyne ongezoute redenen; even als de krekel, zyn laſti-
„ gen zang houdende, den toehoorder verdrietig valt.

„ *De tongen op het kleedt*, beduiden de veelpratery van een Achterklapper, en
„ dat hy meer als eene tong nodig hebbe, om zyn praetluſt te voldoen. Daerom
„ wort de (c) *Zwaluw ook zingende op het hooft gemaelt*, om dat die niet ophoudt
„ van zyn gezang, dat onaengenaem is.

„ *Het mes in de rechterhant gereet ter quetzing*, drukt af, hoe een valſche getui-
„ gen ſteets gewapent gaet, om zyn naeſten in zyn eer en goeden naem te quet-
„ zen, en dus door zyn valſche tong te dooden.

„ *De muis en ratte op de ſlinkerhant*, verbeelt, naer *Plautus* getuigeniſſe, een Ach-
„ terklapper en valſchen Getuige, om dat dit ongediert een anders ſpyze knaegt
„ en beſchadigt. Zoo berooft ook een Achterklapper en valſche Getuige zyn
„ naeſtens eer, en beſchadigt en verderft hem.

„ (d) *De Exter aen de voeten van het Vrouwebeelt*, ſchetſt af, dat, gelyk de
„ Exter al huppelende van den eenen tak naer den anderen ſpringt, en al ſchert-
„ zende voortgaet; de Achterklapper ook alzoo van 't een op het ander in zyn pra-
„ terye valt, en ſchertſt en praet, dat gezwegen diende te worden.

2. Zinnebeelt *van de valſche Getuigeniſſe, en den Achterklap.*

Een Vrouw met ingevallen oogen, houdende in yder hant een brandende fakkel. De tong ſteekt uit als een adderſlange. Op haer kleedt ſtaet gemaelt de ſteekelige huit van een yzer Varken.

„ *De ingevallen oogen der Vrouwe*, malen af, de valſche getuigeniſſe en den achter-
„ klap van menſchen, die niet kunnen lyden dat het hun naeſten wel gaet; waerom de
„ Achterklapper en Quaetſpreeker zich verzwakt, verteert, en dus met ingevallen
„ oogen voorkomt. De valſche Getuigenis derhalven is een echte zuſter van de Nyt.

„ *De twee fakkels in yder hant*, vertoonen, dat de valſche getuigeniſſe en ach-
„ terklap, alles in vuur en vlamme zet, en een brant van toorn en hittige wraek
„ aenſteekt, om dat d'een den ander beledigen zou.

„ *De uitgeſlooke tonge als een adder geſpitſt*, drukt af, dat in de valſche getuige-
„ niſſe en achterklap, de tonge met vergif beſtreeken is, en als ſcherp geſlepen,
„ om zyn naeſten in zyn goeden naem te quetzen.

„ (e) *De ſteekelige huit van het yzer Varken op het kleet*, geeft te kennen, de
„ ſteeking en de naemrovery, die de Achterklapper en valſche Getuige begaet,
„ en waer door hy zyn naeſten een groot quaet toebrengt.

Aenmerking over deze Ondengt.

Een getuigeniſſe (om het *valſche* in zyn eigen aert wel te kennen) is dat zeggen van een perſoon, of een daedt, waer door men zoekt geloof te vinden by een ander.

Dit is nootzakelyk voor de menſchelyke zamenleving, tot bevordering van gerechtigheit en recht; 't zy in een burgerſtaet, in de Kerk of huisgezin. Dit zoude men kunnen aenmerken, als den bant tot onderhouding van vrede en welſtant.

De Getuigen waren outstyts by de Romeinen vrye perſoonen, of menſchen die buiten dwang en banden hunne getuigeniſſe gaven; want indien men een perſoon of zaek verdacht hielt, 't zy van wegens aengeboden winſten of vyantſchap, dan wert de Getuige niet toegelaten.

De wyze van ondervraging der Getuigen, was: *Ik vraeg u, oordeelt of meent gy de zaek niet aldus te zyn?* en de Getuige bezworen zynde, antwoordde, *Ik oordeel het alzoo te zyn.* De bezwooren Getuigen brachten alles voort, dat hun omtrent de zaek bewuſt was; niet alleen, op dat zy niets zouden zeggen dat onwaerachtig was, maer dat zy ook niets zouden zwygen dat waerheit was.

De verbonden Getuigen by de Romeinen waren, die zich voor de uitſpraek of het oordeel, als verbonden hadden, of ergens door verknocht, op dat het hun naderhant niet vry ſtaen zoude dit te ontveinzen, of zich daer van te onttrekken.

De getuigeniſſe in 't gemeen, kan men aenmerken, of *vreesachtig*, of *valſch* te zyn.

Een waerachtige getuigeniſſe, is, die met de natuur van de zaek overeenſtemt, zoo dat men van de zaek, die men ziet en kent, niets beveſtigt, als naer de getuigeniſſe van zyn gewiſſe.

Een valſche getuigeniſſe, is, als iemant tegen de waerheit van de zaek willens en wetens getuigeniſſe geeft, en dus zich zelf bezwaert, zyn naeſtens goeden naem ſchent, quetſt, en onteert. Zulk een valſche getuigeniſſe wort aengemerkt *als een zwaert en pyl die ſcherp is*, Spreuk. 25. die het harte van zyn naeſten doorgrieft, en hem den doodſteek geeft. Het welk in *Naboth* gezien wert, die door *Belials getuigeniſſe* ter doot gebracht, en geſteenigt wert. 1 Koning. 21.

Deze wort geſchat als een gruwelyk wanſchepzel, en misgeboorte, een dochter van de nacht en duiſterniſſe, den menſch onbequaem maekende, om met zyn evenmenſch om te gaen. Deze valſche getuigeniſſe is niet alleen uitwendig met de tong en mont, maer als een monſterdier dat in 't harte gevoedt wort, en uitgebreidt als een andere Baziliskus, die elk ſchaed als hy hem genaekt.

En die valſche beſchuldiging hebben wy aen te merken, of in de openbare burgerlyke vierſchaer, of in de byzondere zamenleving der menſchen. In de vierſchaer,

A. Of den Richter.

B. Of de perſoonen die daer voor verſchynen.

a. Den Richter, wanneer hy lichtvaerdig van een zaek oordeelt, zonder een goede of volkomen kenniſſe te hebben. Het moet een vaſte regel zyn voor een Richter, *Audi & alteram partem*, dat is, *Hoor allebey de partyen onverſchillig.* Derhalven hy misdoet, als hy maer een open oor heeft voor de eene party, en het ander toeſtopt voor de andere, als hy de weegſchael van gerechtigheit niet juiſt evenaert. Of ook, wanneer hy licht-

lichtvaerdig alle Getuigen toelaet, of een iegelyk licht gelooft. Waer tegen de Wetgever zich aenkant, Exod. 23. *Gy zult geen valſche getuigeniſſe opnemen.* Of Deut. 1. *Gy zult het aengezichte in 't gerichte niet kennen, gy zult den kleinen zoo wel als den grooten oordeelen.* Waer in *David* zich ſcheen bezondigt te hebben omtrent *Mefibozeth*, wegens de valſche aenklachte van *Siba*. 2 Sam. 16.

2. Maer aen deze valſche getuigenis maken zich ook ſchuldig, die voor het gericht verſchynen. Gelyk

α. De Aenklager, wanneer hy zyn naeſten lichtvaerdig, uit haet, nyt, of wraekgierigheit, beſchuldigt en aenklaegt, en dat om zyn naeſten ſchade aen te doen. Een voorbeelt zien wy in *Doëg den Edomiter*, den Prieſter *Achimeleg* aen *Saul* aenklagende, waer door hy te weeg bracht dat 'er 85 Prieſters met hem gedoot wierden. 1 Sam. 22: 9.

β. De Gedaegde, wanneer hy dat geene ontkent, daer hy aen ſchuldig is, wanneer hy zyn onrechtvaerdige zaek met veel leugenen opſiert. Gelyk wy zien in *Achan*, wanneer *Jozua* zegt, *Geef my toch te kennen, wat gy gedaen hebt, en verberg het niet.* Jozua 7. Inzonderheit maken zich hier aen ſchuldig,

γ. *Die als Getuigen voor het gerichte verſchynen*, wanneer zy lichtvaerdig getuigen, verklarende goede kenniſſe te hebben van de zaek, ſchoon die hun niet recht bekent is, wanneer hun zeggen maer op meening ſteunt. Immers in de gerichtzaek en komt geen meening, maer zeker weeten te pas.

δ. En wel het aldergrootſt zondigen die Getuigen, wanneer zy geheel onrechtvaerdig of valſch getuigen, de zaek geheel anders verklarende, als zy in der daet is. Zulk een valſche getuigenis zagen wy even in *Naboth*, de geheele zaek gelogen zynde, dat hy den Koningk gelaſiert hadde. En over deze valſche getuigeniſſe ſpreekt Godt een vloek uit, Deut. 27. *Vervloekt zy die geen, die het recht des vreemdelings, der wezen en weduwen buigt, en al het volk zal Amen zeggen.*

De Heidenen zelfs gruwden van een valſchen Getuige; zy ſtelden vaſt, dat zoo iemant van een valſche getuigeniſſe overtuigt was, hy voor over van den top des bergs Tarpejus moeſt nedergeploft worden. Wy kunnen in 't voorbygaen uit de Outheit aentekenen, wat dit voor een ſtraf was. De Quaetdoenders by de Romeinen, werden om openbare misdaden, met het hooft voorover geworpen van een zekere ſteenrotze, op den berg Tarpejus. Deze ſoort van ſtraffe wert enkel genaemt *Dejectio e Saxo*, *een afwerping van de ſteenrots*; of ook *Dejectio e Tarpeja rupe*, *een affmyting van de Tarpeeſche rots.* 't Is waer, dat dikwerf door voorbiddinge, vergiffeniſſe van deze dootſtraf geſchiedde, maer de veroordeeling zelf was zeer ſchandelyk by die volkeren, en bleef hun heel zeer tot oneer by; zoo dat die veroordeelden genaemt wierden *de lapide empti*, *vrygekocht van de ſteenrots of ſteen.* En deze ſpreekmanier heeft **Cælius Rhodiginus* geëvenaert met de ſpreekwyze, *a furca redempti*, zoo veel als, *van de galg verloſt.*

* *Antiquit. Lib. 25. c. 22.*

By de Lyciers wert een valſche Getuige voor ſlaef verkocht, en alle zyne goederen aengeſlagen. By de Perſianen wert niemant, die valſch getuigt hadt, tot eenige bediening toegelaten, en mocht nooit meer getuigeniſſe geven, ook niet wanneer hy zich driemael met een leugen beholpen hadde. *Darius* liet de valſche beſchuldigers van *Daniel* in den kuil der leeuwen werpen. *Titus* wilde, dat de valſche beſchuldigers ſtrengelyk in 't openbaer op de markt zouden gegeeſelt worden; of ook, hy bande ze in verre afgelegen eilanden. En *Domitianus* was van gedachten, dat die de valſche getuigen niet ſtrafte, hy hen tot het quade meerder aenporde.

Wat nu *den Achterklap* betreft, dat is een heimelyke zonde, om dat men zyn naeſten achter zyn rugge laſtert; 't zy dan wegens een waerachtige zaek, die de liefde echter gebiedt te zwygen; 't zy wegens een onware zaek, waer door men zyn naeſten ſchent.

By de Hebreeuwen is een ſpreekwoort, *Gy zult niet wandelen als een Achterklapper*; eigentlyk ſtaet 'er Levit. 19. als *verkoopende*. Het welke afdrukt, dat een Achterklapper zyn naeſtens eer *verkoopt* of *te koop draegt*. *In 't Grieks* wort een woort gevonden van *pratery tegen iemant*. 1 Petr. 1. En de Joden noemen het *de drietongige*; als 'er by de twee praters van iemant noch een derde komt, dien het niet aengaet, en die nogtans weder overpraet, en dus oorzaek is dat zyn broeder wort verongelykt. Doch, de wyze ſchuwt den Achterklapper, of dult hem niet, wetende dat hy zyn pratery niet kunnende achterhouden, alles wat hy hoort, een ander weder overbrengt.

Dit is een liefdeloosheit, een ontaerding van de menſchelyke vrientſchap, een doorſlagen bewys van nydigheit en haet, die alles verteert. Waerom ons zinnebeelt *de vrouwe* afmaelt *met ingevallen oogen*.

Zommigen hebben den Achterklap afgebeelt onder de gedaente van een Schorpioen, die doodelyke ſteeken en quetzinge aenbrengt; gelyk ook de valſche getuige, of valſche beſchuldiging, onder dat tafereel voorkomt. Daerom zeide *Theoridas*, *Dat de valſche laſteringen ſcherper waren als een zwaert*. Of gelyk ons zinnebeelt *de vrouwe* affchetſt *met een geſpitſte addertong*, om den naeſten te quetzen.

Zoo iemant iets by den Keizer *Antoninus Pius* van zyn evenmenſch zeide, dat hy niet bewyzen konde, die wert met de doot geſtraft, en als een Faemi over gehandelt. En ſchoon zy by *Antoninus* hun zeggen al bewezen, hy zont hen echter als oneerlyke achterklappers van zich.

In 't oude Rome was een wet, dat die iemant door een ſteekſchrift valſchelyk hadde beſchuldigt, of van hem iets quaets geſchreven, met ſtokken moeſt geſlagen worden. De Raetsheer *Ruſus* moeſt (naer de gewoonte onder de Romeinen) in de tegenwoordigheit van *Julius Cæzar*, zyn ſchult bekennen, dat hy quaet van hem getuigt hadde; en bidden, *Dat het quaet zelf op zyn eigen kop moeſt neder ſtorten*.

(a) *Het Vrouwebeelt wort* (in ons 1. Zinnebeelt van de valſche Getuigeniſſe) *jongk gemaelt, om dat de jongkheit veel licht iets praet, dat verhoolen dient te blyven*. Dat was de reden, dat niemant in den Raet van Rome, als Raetsheer, wiert aengenomen, of hy moeſt den ouderdom van vyfentwintig jaren bereikt hebben, om de gehei-

geheimen van den Raet, wegens zyn minderjarigheit, niet genootzaekt te zyn, te ontdekken. Een wet ingeſtelt, om dat een jong Raetsheer van zyn moeder de geheimen zeer ſtreng waren afgevordert, hoewel hy haer echter bedrogen hadt. *Ariſtoteles* zegt, dat de Jongelingen geen bequame wysheit kunnen hebben, om dat wysheit ervarenheit vereiſcht, en dat daer toe aenwaſſende jaren nodig zyn; zoo dat jonge luiden lichtelyk tot klapachtigheit vervallen.

(b) *De krekels en kriekskens op het kleedt der vrouwe* (in ons 1. Zinnebeelt van de valſche Getuigeniſſe) beduiden, dat een ſnapper of achterklapper een iegelyk moejelyk valt, even als de krekel. Welk dier dezen laſtigen zang doorgaens opdeunt in warme plaetze en haertſteden; laſtig, om dat het gezang zeer lang duurt. *Plinius* zegt, dat de krekel het alleen is, die onder de levendige dieren geen mont heeft; maer dat hy in de borſt een ſcherpe tonge heeft, waer mede hy den dauw oplekt. Dat hy ook geen opening heeft, om zyn overtolligheden te ontlaſten, en zeer kort van gezicht is. In Brazilie zouden de krekels veel ſchade doen aen de paerden, en aen de ſpyze.

(c) *De Zwaluw* (in ons Zinnebeelt) verbeelt *de pratery en het geſnap, dat veelvuldig, en zonder ophouden is.* Daer van daen zouden * *Hieronimus* en *Cyrillus* (naer het verhael van *Pierius*) met *Ariſtoteles* overeenſtemmende, door het Pythagoriſch gebodt, ἐμοροφίκς χελίδονας μὴ ἔχειν, verſtaen hebben, *dat men zich van de gemeenſchap en zamenleving van een ſnapper of achterklapper, moeſt onthouden.*

(d) *De Exter* (in ons Zinnebeelt) *beelt af de ſchertzinge eens achterklappers, die anders moeſt verzwegen worden.* En dus vinden wy dat de Exter een zinnebeelt is van een achterklapper; dewyl een Exter vermaert is door zyn geduurig geſchreeuw, en verandering van geluit, dewyl hy zomtyts geheele dagen niet naelaet te ſchertzen. Waerom de Exter outstyts aen *Bacchus*, *den wyngodt*, wert toegewydt, naer de getuigenis van *Plutarchus*, om dat die geenen, die veel wyn gedronken hebben, practachtig en ſnapachtig zyn. Want *Plato* zegt, dat geen pyniging of nootdwang, zoo bequaem en krachtig is, om iemant de waerheit te doen ſpreecken, als de wyn. Het is aenmerkelyk, dat † *Plutarchus* verhaelt van een Exter, die anders zeer klapachtig en ſchertzende is, wanneer hy te Rome de hoornblazers hoorde, aenſtonts verſchrikt zynde, heeft ſtilgezweegen; en eenige dagen met die ſtilzwygentheit, als overwegende, en het geluit gade ſlaende, zeer ſchielyk, als opgewekt, alle het geluit en de overeenſtemmende melodie der hoornen zoude hebben naegeſproken, en door zyn ſtem geëvenaert.

De Fabel van *Ovidius* vergelykt de Klappers by de Exters; want de negen dochters van Pierus van Teſſalie, wilden beter zingen dan de negen Muzen of Zanggodinnen; de wedding gaet aen, en eenige Nimphen worden tot oordeelwytters aengeſtelt. De negen dochters van Pierus de weddingſchap verliezende, wilden zich daer tegen aenkanten door veel pratery; maer werden daerom van de negen Zanggodinnen in Exters hervormt.

(e) *De ſteekelige huit van het yzer varken*, (in ons Zinnebeelt van den Achterklap) *waer mede de vrouw bedekt is*, beelt af, dat de achterklap en valſche getuigeniſſe, den

* *Lib. 22. p. 209.* † *Plato in Legib.*

den naeſten ſteekt en quaet toebrengt, en dus een ſmartelyke wonde in 't harte veroorzaakt. Te recht, want *Plutarchus* en *Venetus* tekenen aen, dat de Stekelvarkens, die zeer veel omtrent de ſtadt *Scaffe*, in Tartarie, gevonden worden; als men die jaegt, ſtraks by elkander weten te vergaderen, en door hun geknor elkander te lokken, wanneer zy dan niet naelaten op een vinnige wyze op menſchen, en andere dieren aen te vallen, en hen zomtyts heel zwaer met hunne ſcherpe pennen weeten te quetzen.

Plinius gewaegt van de *Hyſtrices*, die met veel ſpitze en ſcherpe takken bedekt zyn, en gevonden worden in Indie of Afrika, hebbende veel langer takken als de Egels, die onder ons bekent zyn, dewelke zy kunnen intrekken, of uitlaten, om daer mede de honden te beſtryden, en welke pennen of takken zy zeer ver van zich kunnen verſpreiden. Des winters zouden zy verborgen blyven leggen, en niet te voorſchyn komen.

Deze Stekelvarkens (zeggen de Natuurkundigen) zyn zoo groot als een Kat. Hunne langſte pennen, omtrent een voet lang, en zoo dik als een Ganzeſchacht. Zy zyn glat en blinkende, de verwe is verſcheiden, dan een duimbreet wit, dan weder een duimbreet bruin, of roſchachtig, naer boven geheel ſcherp toegaende. In Brazilie zouden 'er gevonden worden, zoo groot als een wilt Zwyn, met lange ſcherpe pennen.

XL. ZINNEBEELT.

Van de Braſſerye, Dronkenſchap, en Overdaedt.

EEn vette, lelyke, en qualykgekleede Vrouw, hebbende de maeg geheel ontbloot. Het hooft heeft zy gebonden tot de oogen toe. Zy houdt in de rechterhant een leeuwenkop, die met den bek open ſtaet. Voor haer voeten op de aerde leggen veele Vogels, Paſteien, en andere lekkernyen.

„ Het Vrouwebeelt wort *vet* gemaelt, om dat een gulzig en overdadig Braſſer
„ zich gretig opvult, en dus door het gemak vet wort.
„ Zy wort *leelyk* geſchetſt, om dat de lekkere lieden van bovenmatige vettig-
„ heit leelyk worden, hun verſtant zelfs verzwakken, en den geeſt verminderen.
„ (a) *Zy wort qualyk gekleedt of arm* afgebeelt, om dat een Dronkaert en Braſ-
„ ſer dikwils van goederen berooft is, door zyn grooten omſlag en ongebonden le-
„ vensvorm.
„ *De maeg die geheel ontbloot is*, vertoont, dat zy ledig zynde, alles inzwelgt,
„ en dus die overmatig opvult.
„ *Het hooft dat verbonden is*, geeft te kennen, dat de herſſenen van een

„ Dronkaert en Braſſer, door geduurige opſtygende dampen bezwaert wor-
„ dende, hun verſtant benevelt, en het hooft pynelyk gemaekt wort.
„ *De Leeuwenkop met den open mont*, is een out tafereel van een gulzigen Vraet en
„ Braſſer, om dat men van den Leeuw zegt, dat hy zich zoo met zyn aes kan
„ opvullen, dat hy eenige dagen vaſten kan.
„ *De Vogels*, *Paſteien* en *Lekkernyen*, die voor haer voeten leggen, zyn din-
„ gen waer mede een Braſſer, als geduurig die voor oogen nemende, zich ver-
„ maekt en opvult.

2. Zinnebeelt *van de Braſſerye, Dronkenſchap, en Overdaedt.*

Een Vrouw in een roeſtige verwe gekleedt, hebbende een langen hals als een kraen. Een grof en dik lichaem. Houdende op haer ſlinkerhant een Reiger. Aen de rechter zyde ſtaet een Zeuge of Varken, dat eikels in den mont heeft. Aen de ſlinker zyde een Vogelſtruis.

„ Het Vrouwebeelt is gekleedt *in een roeſtige verwe*, om dat de roeſt het yzer
„ verteert, zonder dat het daer van eenige nuttigheit heeft. Zoo is ook de
„ Braſſer en Dronkaert, die alles doorzwelgt, zonder dat hy daer dikwils ſmaek
„ in vint. Zy wort ook *roeſtig* gemaelt, om dat een Dronkaert en Braſſer door
„ zyn gulzigheit alle rykdommen verteert, gelyk het roeſt het yzer.
„ *De lange hals als die van een Kraen*, beelt af, dat een Dronkaert en Gulzige
„ graeg lang den ſmaek behoudt.
„ *Het grof en dik lichaem* van 't Vrouwebeelt ſchetſt af, dat een Braſſer zich
„ gaerne poogt op te vullen, en den hollen buik overvloedig te verzadigen.
„ *De Reiger* is een zinnebeelt van de Braſſery, om dat die vogel zeer gulzig is.
„ Gelyk ook
„ (b) *Het Swyn met de ekels in den mont*, want het Varken is onverzadelyk, en
„ ſlingert alles door; gelyk dit ook in den Braſſer bewaerheit wort. En gelyk
„ *Alceus* zegt, dat het Varken den eenen ekel niet in den mont heeft, of het ziet
„ naer den anderen.
„ (c) En wat *den Struis* betreft, *Alciatus* zegt, dat *de Struis met een gulzig menſch*
„ *een goeden en vaſten vrede maekt.*

Aenmerking over deze Ondeugt.

De Braſſery en Dronkenſchap is van de Outvaders zeer verfoejelyk en verachtelyk afgemaelt. *Auguſtinus* noemt die, *de moeder van alle ſchandelyke misdaden, den wortel van alle quade betrachtingen, en den oorſpronk van alle ondeugden.* * Een *Corruptela animæ*, een *naufragium caſtitatis*, dat is, *een verderf der ziele*, en *een ſchipbreuk der kuisheit.* Die Outvader roept 'er dus over uit, *O quam acerbus fructus luxuria,*

* *Auguſt. in Epiſt.*

luxuria, amarior felle, crudelior gladio! dat is, *O hoe ſcherp en bitter is de vrucht der welluſten, bitterder als gal, wreeder als de dolk!*

De Ouden noemden de braſſery en welluſt een vrolyke razerny, dewyl zy den menſch van zyn verſtant berooft. Gelyk *Cicero* zeide, *Impedit conſilium voluptas & rationi inimica eſt, & mentis perſtringit oculos*, dat is, *De welluſt belet iemant een heilzamen raet te geven, zy is een vyandinne van de rede, en benevelt de oogen des verſtants. Plato* noemde de braſſerye en welluſt, δέλεας τῶν κακῶν, *het lokaes der quade.* En *Ovidius* zingt 'er van:

Gaudia principium noſtri ſunt ſæpe doloris.

Dat is:

De vreugt is meenigmael 't begin van onze ſmart.

By *Ariſtoteles* wort zy genaemt θηριότης, *verwoedt als een wilt beeſt.* Gelyk ook *Xenofon* een menſch, die zyn braſſery en welluſten blindeling volgt, met den naem van een wilt beeſt brantmerkt. De Vaders *Bazilius* en *Auguſtinus*, hebben de zelve gruwelyk afgemaelt. De eerſte noemde die ἡδονὴ ἀγκιστρὸν ἐστὶ τοῦ διαβόλου, πρὸς ἀπώλειαν ἕλκον, dat is, *Dat zy is een angel des duivels, die ten verderf trekt.* En de tweede Vader *Auguſtinus* getuigt 'er van, boven het geene wy ſtraks zagen, dat zy is een *amara dulcedo*, een *bitterzoet of een honich met galle gemengt.* En te recht, waer de Braſſery en Dronkenſchap haren wortel geveſtigt heeft, en de ziel bezit, daer is weinig zoets of goets te beloven; want zy baert een geduurige begeerte, en is nooit vergenoegt met het tegenwoordige.

De Dronkenſchap en Braſſery is dan gevolgelyk een vyandt van Godt en de deucht. * *Hieronimus* noemt die, *Een vuur der helle, welker ſtoffe is de keel, welker vlamme is de hovaerdy, welker vonken zyn quade zamenſpreekingen, welker rook is een quade naem, welker aſſche is onreinigheit, en welker einde is de eeuwige verdoemeniſſe.* De Ouden verfoeiden de dronkenſchap, om dat in een Dronkaert geen goede levensvorm kan gevonden worden, noch *geen geheuchenisſe van konſten en wetenſchappen.* Te recht:

Arcanum demens detegit ebrietas.

Dat is:

De dolle dronkenſchap ontdekt het diep geheim.

Een van de Ouden zeide wel gepaſt, dat *terwyl een Dronkaert den wyn inzwelgt; hy van den wyn zelf verzwolgen wort.* Daerom zeide *Propertius*,

Vino forma perit, vino corrumpitur ætas.

Dat is:

De wyn bederft de ſchoonheit, en de ieugt.

* *Hieron. in Epiſt.*

Hierom wort de Dronkenſchap in ons zinnebeelt zeer wel als *leelyk* afgemaelt, gelyk zy ook *het verſtant bedwelmt.* Waerom *Sofokles* dit aen *Æſchylus*, als een feil aenwryft, dat hy dronken zynde, geſchreven hadde: *Nam ſi bene ſcribit neſciens tamen id facit*, dat is, *Want indien hy al wel ſchryft* (zeide hy) *hy doet het echter onwetende.*

De Heidenen hebben de Dronkenſchap ſchadelyk geoordeelt, waerom veelen zich daer tegen gewapent hebben. *Pittakus* vermaende *Periander*, *Dat hy zich van dronkenſchap zoude wachten, op dat niet gemerkt worde*, zeide hy, *wie gy zyt, nochte ook wien gy vrinſt te zyn.* Want gelyk een ſpiegel het aengezichte vertoont, alzoo vertoont de wyn het gemoedt.

By de Romeinen wert een Dronkaert van alle openbare ampten en bedieningen afgehouden. En als een Raetsheer van Rome hier aen verſlaeft wert, zoo wert hy uit den Raet uitgebannen, en ſchandelyk afgewezen.

By de Athenienzers waren offerhanden, daer geen wyn by geoffert wert, maer water en honich; en zy zeiden dat dit billyk was, *Op dat zy toonen zouden, dat Godt, die alles begrypt, die alles beheerſcht, en die de werelt omringt, een vyandt is van de dronkenſchap.* De oude volkeren hebben het ook ſchandelyk geacht, dat men iemant over den maeltyt tot braſſery en dronkenſchap aenporde. Want als *Diogenes* op een maeltyt den aengeboden wyn uitgoot, dien men hem wilde doen drinken, zeide hy, *'t Is beter dat ik den wyn bederve, dan dat de wyn my bederft.* Daerom ſchatten de oude volkeren de Dronkenſchap ook ſtrafwaerdig. Want *Pittakus* gevraegt zynde, wat ſtraffe zoo een verdiende, die door dronkenſchap een quade daedt volbracht hadde, antwoordde, *Een dubbelde ſtraffe, eerſt om zyn dronkenſchap, en dan om zyn quade poogingen.* * By de Heidenen in Afrika, worden de Dronkaerts ſtrengelyk gegeeſſelt, en met ſtokken geſtraft. Den Mooren in Barbarie, en den Turken, is de wyn ſtrengelyk verboden. De Athenienzers hadden een wet, door *Solon*, *Dat een Vorſt, die dronken gevonden wiert, of ook een Overſte, mocht gedoot worden.*

(a) Ons 1. Zinnebeelt van den Braſſery, *maelt het vrouwebeelt arm en qualyk gekleedt af, wegens de verquiſting des Dronkaerts*, om dat hy niet alleen zyn goederen verquiſt, maer ook zyn oordeel en verſtant, als wy aentekenden. Daerom zegt *Auguſtinus*, *Dat het niet miſſen kan, of de dronkaert moet zyn krachten verſpillen, en een ſchamele armoede zich op den hals drukken.*

(b) *Het Zwyn* in ons 2. Zinnebeelt van de Braſſery, *is een zinnebeelt van de gulzigheit.* Dit vinden wy in *Horatius*, wanneer hy *Albius Tibullus* raden zal, hoe hy luſtig zoude leven, en vet worden, hem te gemoet voerende, *Dat hy zoude vrolyk zyn, en zich gedragen als het zwyn van Epikurus.* Daerom werden de vraten outstyts genaemt, *varkens van de kudde van Epikurus*, om dat *Epikurus* daer in het heil van dit leven ſtelde.

De Beotiers in Arkadie werden Zwynen genaemt, om dat zy de braſſery beminden. *Alceus* heeft de begeerte tot een maegt vergeleken by een Braſſer en Vraet, om dat hy iet overbodig genuttigt hebbende, ſtraks weder verlangt naer iets anders.

By

* *Laert. Lib.* 1. *cap.* 6.

By de Egyptenaers was het Zwyn een oudt zinnebeelt van de braſſery en wellusten. Tot een bewys hier van, was 'er outstyts een Zuil voor de Egyptenaren opgerecht, in 't huis van Thebes, op welken pylaer een aental van gruwelen en ſchendaden van eenen Koningk *Menin* waren gegraveert, welke Koningk het eerſt de Egyptenaers van ingetogentheit tot de overdaet, van de zedigheit tot de uitgelatenheit, en van de deucht tot de zorgeloosheit, hadt uitgelokt. Waerom zy zyn beelteniſſe daer op maelden, in de gedaente van een varken.

Daerom oordeelde *Radamanthus*, by *Klaudianus*, met recht, dat de dartele en overdadige ſoort van menſchen, moeſt vergeleken worden by de zwynen. *Xenofon* zegt, dat *Sokrates*, als hy op de maeltyden was, daer hy niet als gedwongen verſcheen, en zeer ſpaerzaem de ſpyze nuttigde, gewoon was te zeggen, *Dat Circe de menſchen, die de braſſeryen beminde, in varkens pleeg te hervormen**.

(c) *De Struis* (in ons Zinnebeelt) *is een ſchetze van de Gulzigheit*; dewyl deze vogels van dien aert zyn, dat zy alles kunnen inzwelgen wat hun voorkomt, zelf het yzer en het ſtael. Hoewel *Alciatus*, en ook de hedendaegſche Natuurkundigen, meenen te weten, dat zy het niet kunnen verteeren; dewyl zy het wel innemen, maer weder geheel uitwerpen. De grootſte Struizen worden gevonden in Afrika of Morenlant; dewyl 'er gevonden zyn, die grooter of hooger waren, als een Ruiter op zyn paert zittende. Zy worden gezegt ſnel te kunnen loopen, ja ſneller dan een paert; waer toe hen de vleugels zeer veel helpen. Doch, zy begeven zich niet hoog van de aerde; zy hebben geſpalkte klaeuwen, gelyk de voeten van een Hart; daer in, zegt *Plinius*, weten zy een ſteen te vatten, dien zy in de vlucht naer hun vervolger heen ſlingeren, om hem te doen te rug keeren.

* *Pier. Valer. p.* 80.

XLI. ZINNEBEELT.

Van den Haet en Nydigheit.

EEn zeer mismaekte Vrouw, met een uitgeteert lichaem. Zy heeft een verdraeit gezicht. Haer hoofthairen en vlechten zyn van ſlangen. Zy eet van haer eigen hart, dat zy in de hant heeft.

„ *Zy wort mismaekt* gemaelt, om dat de nyt een vriendinne is van de ondeucht,
„ en vyandinne van de deucht.
„ *Zy is uitgeteert*, om dat de nyt zich verheugende in een anders verderf, daer-
„ om blyde is, en in tegendeel droevig in des naeſtens welvaert; altoos gelegen-
„ heit vindende, om zich daer in te quellen, te verteeren, en op te eeten; waer-
„ om *zy haer eigen hart knaegt en opeet.*
„ *De vlechting der ſlange onder de hoofthairen*, zyn haer vergiftige gedachten, die
„ zy uit haet en nyt by zich zelve voedt, zoo dat zy niet kan ruſten, of heeft
„ haer venyn op haer evenmenſch uitgeſpogen.

Aenmerking over deze Ondeugt.

De Haet is die quaetwillige hartstocht des gemoets, die een vyantſchap ſmeed tegen zyn naeſten, waer door men zyn evenmenſch niet alleen quaet toewenſcht, maer

maer zyn tegenwoordigheit vliedt, en hem niet kan verdragen; ja gaerne zag, dat hy van den aerdtbodem verdelgt wiert. * *Augustinus* beschryft ze, *als een ouden toorn, uit veel oorzaken t'zamen vergadert, en die langen tyt plaets houdt.* Godt vermaent Israël tegen die ondeucht, Levit. 19. *Gy zult uw broeder niet in uw harte haten.* En opmerkelyk is de uitdrukking van den wyzen *Salomon*, *Beter is een gerechte van groen moes, daer liefde by is, dan een gemeste osse, daer haet by is.* Een zonde die zeer verfoejelyk is, om dat 'er dootslagen en oneindig veel zonden uit voortkomen; want *die zyn broeder haet, is een dootslager.* 1 Joh. 3. Dit wort men ontwaer in *Ezau*, die zyn broeder *Jacob* hatende, zeide: *Ik zal myn broeder Jacob dootslaen.* Gen. 27:41. Daerom zegt † *Gregorius* zeer opmerkelyk, *Qui occidit, & qui odit fratrem suum, pari pœna dignus esse monstratur*, dat is, *Die dootslaet, en die zyn broeder haet, is dezelve straffe waerdig.* Van den Haet zegt *de Outvader* niet onaerdig, *Het is een gevaerlyke stryt, en het is een heerlyke zegeprael, voor die kan haten, dien hy bemint, en beminnen dien hy haet.*

De Nyt is een zuster van *den Haet*, en wort beschreven als een quade hartstocht in den mensch, waer door hy het welzyn van zyn naesten misgunt, en daer door zyn verderf en ondergangk zoekt. Dit is een zonde, die lynrecht strydig is tegen de liefde; zy behoort onder de werken des vleesch, naer de getuigenis van den Apostel *Paulus*, Galat. 5. § *Chryzostomus* noemt die *een vergiftig quaet, dat den mensch in het gedrag des duivels hervormt.* Dat daer door de doot in de werelt gekomen is, dat door dezelve *Abel* is omgebracht, *David* in gevaer gebracht, en de Jooden den *Heilant* hebben gedoot. Het was de nyt, die Jozef door zyn broederen, bynaer levendig het graf deedt kiezen, en hem op het best een slaef maekte in Egypten. De nyt van *Joab* koste eerst *Abner*, en daer na *Amaza* het leven. Daerom paert de Apostel *de nyt* met *de moort* zamen. Rom. 1: 19. En niet alleen is de nydige een dootslager van een ander, maer ook van zich zelf. *Salomon* zegt, *die knaegt hem, en zy is een verrottinge zyner beenderen.* Spreuk. 14. Door dezelve is het, *dat men zyn vleesch quelt, en zyn geest eet.* Eccles. 4. Daerom vermaende *Ambrosius* de zynen, zeggende, *Vliedt de nyt, die niet alleen gewoon is anderen te verscheuren, maer noch veel meer die dezelve bezit.*

Zouden wy de Nyt in haren eigen aert beschouwen, en naeuwkeuriger afmalen, dan moeten wy zeggen, *'t Is die aendoening van droefheit, die uit den voorspoedt van zyn evenmensch ontstaet, als het hem wel gaet, wanneer hy bloeit door rykdommen, waerdigheden, eerampten, giften, of aertsche gelukzaligheden; en wederom een aendoening van blydschap, als het zyn naesten tegen loopt.* Zie daer dan een vreeschelyke ontaerding van het redelyk schepzel, een afschuwelyk gedrocht, dat zyn eigen vleesch verslint; want *een nydige is zich zelf tot een vyant; de nyt heeft geen grooter vyant, dan zich zelf*, naer het zeggen van *Menander*, ὁ φθονέρος αὐτῷ πολέμιος καθίσταται. *Een nydige is de vyant van zich zelven.*

De Dichter *Ovidius* zal ons die zeer levendig afschilderen in zyn 2. Boek van de Herschepping.

Pallor in ore sedet, macies in corpore toto.
Nusquam recta acies: livent rubigine dentes,

Pectora

* *August. de Definit.* † *Gregor. Moral.* § *Chrysost. in Hom.*

Pectora felle virent, lingua eſt ſuffuſa venena
Riſus abeſt, niſi quem viſi movere dolores.
Nec fruitur ſomno vigilantibus excita curis.
Sed videt ingratos, intra beſcitque videndo.
Spuaceſſus hominum: carpitque & carpitur una.

Dat is:

Zy ziet 'er mager uit en dootſch, gelyk de ſchimmen,
En bleek van ſpyt. Men zietze afgryſlyk leelyk grimmen.
'T gebit is vuil van ſlym; de borſt zoo groen als gal.
Vergif zit op de tong. Zy lacht om ieders val,
Maer anders nimmermeer. Zy kan geene oogen ſluiten
Van zorg en kommer, en ziet quynende van buiten
Der menſchen voorſpoet met verdriet en knaging aen.

Silius noemde de *nydigheit een boos verderf*, dewyl zy niet lyden kan, dat een ander geprezen wort. *Focilides* zeide daerom zeer wel, *Wees toch niet nydig op de weldaedt en zegen van een ander, uw medeſchepzel, op dat gy u zelf niet beſmet.*

De Oude meenden, *Dat een wys man de knaging der nyt lichtelyk kon verdragen.* Waerom *Plutarchus* zeide aen *Themiſtokles*, *Dat hy noch niets heerlyks gedaen hadde, om dat hy noch nooit benyt geweeſt was. Periander* voerde zyn zoon te gemoet, *Gy hebt van my geleert, hoe veel beter het is van een ander benyt te worden, als beklaegt te zyn.* En immers dit was de ſpreuk van *Pindarus*, ὁ φθόνος οἰκτιρμῶ ἔϛιν ἀμείνων, dat is, *Het is beter benyt te zyn, dan beklaegt*; en *dat die gelukkig zyn, die benyt worden.* En * *Plautus* zeide, *Ik wil liever dat my myne vyanden benyden, dan dat ik het mynen vyanden doe: want die een ander benyden, ſchynen my toe, arm en elendig te zyn; maer die benyt worden, die bezitten het goede.*

Zekerlyk, die blydſchap, die wy even aenmerkten dat 'er in een nydige heerſcht, over de rampzaligheden van zyn naeſten, hebben de Heidenen zelfs boosheit en ſchenniſſe geſchat. Daerom zeide *Filemon*, *Men moet zich niet verheugen over de elende van anderen.* En een ander zegt 'er van, *Nooit heb ik my verblyt, of geſpot met de elende van een ander, vreezende altoos, dat ik dezelve elende zoude kunnen lyden.* Dit te poogen, is waerlyk Chriſtelyk.

De Arabieren hadden dit ſpreekwoort, *De nydigheit geeft ſtraffe genoeg aen de nydigen.* Het was een ſchoon zeggen van een Barbaer, *Voor alle vyantſchap is verzoening, behalven voor de vyantſchap van nydigheit; pynig de nydigheit met haer wel te doen, draeg u wel en geduldig, de nydige zal uw lydtzaemheit dooden, gelyk het vuur zig zelven verteert, als het niet anders vint.*

De Vrouw (in ons Zinnebeelt) *wort leelyk geſchildert, om dat de nydigheit een vyandinne van de deucht, en verſoejelyk is in haren aert.* Daerom noemde *Auguſtinus* dezelve, een *vitium diabolicum, een duivelſche ondeucht*, waer door de duivel alleen ſchuldig genoeg was, ja onverzoenelyk voor zyn Schepper; dewyl hy den rechten en naer Godts beelt gevormden menſch, benyt heeft in den ſtaet van zyn volmaektheit. *Paulus* noemt hem, *een elendigen en afſchuwelyken, die den goeden benyt.*

De

* *Plaut. in Tr.*

De Vrouw (in ons Zinnebeelt van de Nyt) *draegt een uitgeteert lichaem*, om dat de nyt dat verzwakt en elendig maekt. Daerom zeide de Poëet, *Macerat invidia, de nyt vermagert.* Dit zagen wy even in *Ovidius*, *Macies in corpore toto, dat zy een mager lichaem maekt.* Daerom zegt * *Seneka*, *Dat de nydige niet lang kan ſtant houden, want hy vermagert en pynigt zich zelf, hy haet en vermindert het goede, en vermeerdert de verongelykingen.* Daerom noemde *Ariſtoteles de nyt, een tegenſtreever van den voorſpoet.*

Het Vrouwebeelt heeft (in ons Zinnebeelt) *het hooftbair vol ſlangen, dat een out en echt zinnebeelt van de nyt is.* Gelyk ook het hooft van *Meduſa* met ſlangehairen afgebeelt, by de Korinthiers een afdrukzel was van vreeze en verſchrikking; gelyk *Pauzanias* aentekent in zyn 2. Boek.

Dit hooft van Meduſa vol ſlangen, was *Domitianus* gewoon op zyn borſt te dragen, en kon zich daar in zeer vergenoegen. Hy meende zich daer door by een yder te doen verwonderen. Hoewel zommigen meenen, dat hy dit droeg ter eere van *Minerva*, die hy diende. Anderen hebben vaſtgeſtelt, dat *Domitianus* dit hooft met ſlangen om geen andere oorzaek gedragen heeft, als om zyn vaders borſtwerk daer door dikwils ten gebruik te houden, of zich dat in te boezemen. Want in het ſchoone ſchilt van *Veſpaſianus*, dat hy op zyn borſt droeg, was geſtelt *het Gorgoniſche hooft*, het welk ook op het ſchilt van *Pallas* of *Minerva* gevonden wert.

Zommigen hebben de *Hydra* als een afbeeltzel van *de nyt* geſchat, welk monſter verſcheide hoofden hadt; en ſchoon de hoofden van de *Hydra* al wierden afgehouwen, aenſtonts werdenze herbooren, en een ander hooft groeide terſtont aen. Deze *Hydra* te overwinnen, was een van de twaelf dienſten, die *Herkules* aen *Euriſtheus*, Koningk der Myceniers, moeſt volbrengen. Gelyk die Helt het zelve monſter in den poel van *Lerna*, door ſtael en vuur, heeft overwonnen. Deze *Hydra* wert verſiert dat in het moeras of het vuile ſlyk was voortgebracht; en dat ook zoo de nyt niet anders als in een vuil en verfoejelyk gemoedt heerſchen kan. Waerom *Ovidius* van de nyt opzingt:

Dat ze in het diepſte der valleien is verborgen.

Zommigen hebben gemeent, dat *Erichthonius* de *nyt* heeft te kennen gegeven, die eenigen willen dat een ſerpent was met kromme voeten, om de afſchuwelykheit en het onreecht van de nyt af te drukken. En wy kunnen denken, dat dit die *Haet* is, dien *Diodorus Siklus* door dat monſter, of dat afgemaelde ſerpent, zoekt af te beelden.

* *In Epiſt.*

XLII. ZINNEBEELT.

Van de Wreedtheit en Tiranny.

EEn gewapende Vrouw, afdrukkende het beelt *van de Godinne Diana*, bleek en jongk van aengezicht, hovaerdig en wreet in 't gezicht, overeint ſtaende. Zy heeft onder haer wapentuig een purper onderkleet. Op het hooft een kroon van yzer. In de rechterhant een jok, en met de ſlinkerhant leunt zy op een wreeden Tyger.

„ (a) *De Vrouw komt voor onder het beelt van Diana*, om dat zy was een wreede
„ Godinne, die niet wilde vergenoegt zyn zonder menſchenoffer.
„ Zy wort *gewapent* afgeſchetſt, om dat op den ziedende toorn ook de wa-
„ penen volgen; en om dat de wreetheit ook meeſt heerſcht onder de gewapende
„ Krygslieden.
„ Zy is *bleek* van aengezicht, van wegens de geſtadige zorge en benaeuwtheit,
„ die een tyran of wreedaert aen het harte legt, waer door hy geduurig ontruſt
„ wort, en verdriet voelt.
„ (b) Zy is *jong* gemaelt, om dat het ziedende bloet van wreetheit meeſt ge-
„ zien wort in jonge jaren.
„ *Zy vertoont in 't gezicht de wreetheit en hovaerdy*, dewyl de eene van die twee
„ peſten

„ peſten haer den weg opent tot de ongerechtigheit, en de andere om daer in te
„ volharden.

„ *Het purper onderkleedt, en kroon van yzer*, geeft te kennen de heerſchappy der
„ wreetheit, waer van het purper en de kroon een zinnebeelt is, namentlyk van
„ de heerſchappy; maer het yzer, van tiranny en wreetheit.

„ *Het jok in de rechterhant*, verbeelt den ondragelyken laſt, dien een tyran drukt
„ op den hals zyner onderdanen.

„ (c) *Zy leunt met de hant op een wreeden Tyger*, om daer door de wreetheit en
„ harde gemoederen af te malen, die zich niet laten verbidden, noch door eenig
„ medelyden vermurwen.

Aenmerking over deze Ondeugt.

De Tiranny en *Wreetheit* (ſchoon het ſchepzel hier door van het menſchelyke ontaert, en zich het onredelyke dier gelyk maekt) heerſcht egter onder de redelyke ſtervelingen. Daerom zegt *Jeremias* de Profeet, cap. 6. vs. 23. *De menſchen zyn wreedt, en hebben geen medelyden.*

De Outheit heeft ons dit overvloedig bewaerheit. Wat medelyden was in de zoonen van *Jakob*, omtrent den onſchuldigen *Jozef* hun broeder? Wat medelyden in een wreeden *Abimelek*, die 70 van zyne broederen op den zelven ſteen ter doot bracht? Richt. 9: 5. *Aſſur*, de roede van Godts toorn, verplet de moeder op haer kinderen. Daerom niemant verwondere zich, dat de een menſch den anderen aengrypende, een wolf, en een ſchrikdier is, waer over zich elk, die medelyden voedt, moet verbazen.

Laet 'er ons byvoegen, *een Leeuw, verwoeden Tyger*, en *venynige ſlangen*. Daerom worden *de Tyrannen* meerwerf *by Leeuwen* vergeleken, en zyn 'er een volſtrekt zinnebeelt van; want zy brullen in hunne doldriftige voornemens, zy briezen, en grypen den roof aen, dien wegvoerende tot hun verſlinding. Daerom zegt *David* van zyn fellen Vervolger, Pſalm 17: 12. *Hy is als een die begeert te roven. Chriſtus* zelf klaegt over zyn tyrannen en moortvervolgers, in den 22. Pſalm. *Zy hebben hunnen mont tegen my opgeſpert, als verſcheurende en brullende leeuwen.* En in den 57. Pſalm. *Myn ziele is in 't midden der leeuwen.* De wyze *Spreukſchryver* ſpreekt 'er dus van, als van een *verſcheurenden en brullenden leeuw en beer.* Spreuk. 28: 15. Zoo wort de Tyran *Nero een leeuw* genoemt, door *Paulus* aen zyn zoon *Timotheus.* 2 Timoth. 4: 17.

Deze Tiranny kan elk beſt vertegenwoordigen, als wy het treurgordyn van zoo veel teiſteringen willen openſchuiven, en een aental van wereltsmonſters ten toon voeren. *Farao, Belzazar, Saul, Athalia, Joram, Herodes, Askolanita, Herodes Agrippa*, die 10 *bloetvervolgers van de Kerk*, en anderen, die door een razende wreetheit het vleeſch van Godts gunſtgenooten hebben gegeten, en hun bloet als water gedronken.

En inderdaet, de outheit der Joden geeft ons een volmaekt voorbeelt eens tyrans in *Antiochus Epifanes*, die Jeruzalem door verradery en liſt bemaghtigt hebbende,

de Heidenſche wetten invoerde, de ſtadt en tempel beroofde, en bouwde een burg in Jeruzalem, om de Joden te bedwingen. Hy zette een gruwel der verwoeſtinge op den reukaltaer, verbrandde de boeken der wet, offerde zwynen op den altaer, en pleegde een ongehoorde wreetheit tegen die geenen, die zyn afgoden niet aenbaden, noch zwynenvleeſch eeten wilden.

Die wreetheit ſtraelde door in *Kaligula*, tot zyn ſpreekwoort gebruikende, *Laet hen my haten, als zy my maer vreezen.* Hy wenſchte dat het Roomſche volk *alle maer een hals hadden, op dat hy met eene ſlag ook alle zoude kunnen ter neer vellen.*

Behalven dat wy ſtraks zagen, dat *Abimelech* zyn 70 broeders ombracht, en maer een de gruwelmoort ontdook; zoo beſprong hy by nacht de Sichemiten, die allen doodende, noch jaren noch geſlacht verſchonende. De overwonnen ſtadt heeft hy geheel omgekeert en uitgeroit, een meenigte van zout ſtroojende, daer zy geſtaen hadde. Die op hoop van behoudeniſſe hun toevlucht namen tot de tempelen en altaren, heeft hy (o menſchelyke wreetheit!) door den ſmeulenden rook en de opvliegende vlamme der aengebrachte houtfakkels, ſchreeuwende, en bitter kermende, doen verbranden.

Luſt iemant de wreetheit uit de ongewyde Schriften op te delven, hy beſchouwe eene *Progne*, dochter van *Pandion*, Koningk der Atheners. Deze zette haren zoon *Itys*, als een lekkerny ter ſpyze den vader voor, om dat hy eene hoererye gemeedt hadde met *Filomela*, hare zuſter, naer de getuigeniſſe des Poëets.

Quas illi Philomela dapes quæ dona paravit?

Dat is:

Wat feeſtbanket, wat gift bereit hem Filomeel?

† *Ovidius* getuigt ons van *Medea*, *Dat zy wreedelyk haer broeder Abſyrtus, en anderen uit Jazons geſlacht, van lit tot lit verſcheurt heeft.*

Et tua ſic latos ſpargantur membra per agros,
Tanquam quæ patrias detinuere vias.

Dat is:

Uw leden mocten zoo geſtroit zyn over d'aerd',
Als waer de Vader door geſtut wert in zyn vaert.

De zelve Dichter zingt van *Tydeus*, die het hooft van *Menalippus* hadde afgeknaegt:

Nec dapis humanæ tibi erunt faſtidia, quaque
Parte potes, Tydeus temporis hujus eris.

Dat is:

Geen afkeer zal u van het menſchenvleeſch bevangen.
En als een Tydeus zult gy naer die ſpys verlangen.

Diome-

† *Ovid. in Ibin.*

Diomedes en *Buziris* werden wreet geſchat, om dat zy de menſchen aen hunne paerden tot voetzel gaven.

Tomyris een Koningin der Schyten, wanneer zy *Cyrus*, den Koningk der Perzen, overwonnen hadt, heeft zyn afgeſneden hooft in een vat met bloet geworpen, en het beſpottelyk aldus toegeſnaeuwt, *Verzadig u nu tot zat wordens aen het bloet daer gy altydt naer gedorſt hebt.* *Achilles* ſleepte het geteiſterde lichaem van *Hektor* achter zyn wagen, gebonden aen den ſtaert der paerden, rontsom de muuren van Trooye, en veilden het aen den vader *Priamus* te koop, naer de getuigeniſſe van * *Virgilius.*

Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.

Dat is:

Achilles had het lyk van Hektor heen en weder,
Wel driewerf achter een, geſleurt om Trojes wal,
En 't wert om goud geloſt.

De Tyran *Falaris* niet te vreede met de alderwreetſte pyniging gepleegt te hebben, hadt een koperen Stier ten gebruik, waer in de elendige geworpen, door het vuur het geloey van eenen Stier nabootſte. *Ovidius* zingt 'er dus van:

Ipſe Perillæo Phalaris permiſit in ære
Edere mugitus & bovis ore queri.

Dat is:

De Koning van Falaris liet wel den menſchen toe
Te kermen in zyn ſtier en klagen droef te moê.

Het welke de Konſtenaer of Uitvinder tot zyn ſchade ontwaer wert, dewyl de Tyran hem daer van eerſt de proef deedt nemen.

Wy zouden de Tyrannen kunnen evenaren met den Krokodil, die toelaet dat de vogel Trochilus het vleeſch van den roof uit zyn tanden pikt, en die zuivert; dit verdragende, niet uit liefde, maer tot nut en gemak zyns zelfs; zoo ook de Tyrannen, zoo zy noch al iets voordeeligs toelaten, of voortbrengen, zoo geſchiedt het niet uit liefde voor hunne onderdanen, maer tot eigen voordeel.

De wreetheit eens Tyrans is echter oorzaek dat hy dagelyks in gevaer is, en zich doorgaens Godts ſtraffe op den hals drukt. *Farao* is immers door de roode zee ingezwolgen; *Beltzazar* door een vlammende ſchagt zyn doodvonnis voorgeſchreven, en hy eindelyk omgekomen. *Herodes* van de wormen geknaegt; gelyk ook door dezelve ſtraf een *Kaſſander*, zoon van *Antipater*, by *Pauzanias* een bedrieger en tyran. Gelyk ook *Alexander*, waer van *Lucinius* gewaegt; ook *Galerius Maximinianus*, naer het getuigſchrift van *Euzebius*. En ik voeg 'er by *Julianus*,

* *Lib.* 1. *Æneid.*

den Oom van dien afvalligen. Dit was de reden, dat als *Thales* gevraegt wiert, *Wat nieuws hy hadde*, hy zeide, *Dat hy een Tyran hadt zien ter aerde beſtellen, die zyn eigen doot geſtorven was.* En op een anderen tyt, *Dat hy een Tyran gezien hadde, die een out man geworden was.*

Bias ſchatte een Tyran *het verderffelykſte onder alle redelyke dieren.*

(a) *De Vrouw* (in ons Zinnebeelt van de Wreetheit) *komt voor onder de gedaente van de Godinne Diana, om dat zy was een wreede Godinne, die niet vergenoegt was zonder menſchenbloet en offerhanden.* Deze *Diana* was de zuſter van *Apollo*; zy wert by de Grieken aengebeden in de gedaente van een vrouw, die met boog en pylen gewapent was. Gelyk zy ook dus geëert wert by de Romeinen, die haer verſcheide tempelen gebouwt hebben; van welke de voornaemſte en koſtelykſte was, die geſticht was op den berg Aventinus.

Deze Godinne wert wreet geſchat, om dat zy verſcheide ſlachtingen van maegden, en andere zuivere menſchenlichamen eiſchte, om met haer te verzoenen; gelyk ook veel menſchenbloet en moort ter offerhande van *Diana* gezien wert. Zy wert ook wreet geſchat van wegens haer wapenen en roof, dien zy gewoon was op de jacht aen te grypen. Deze Godinne wort by *Pindarus* beſchreven *als de Maen*, of *de beheerſter der paerden*; gelyk de oude Dichters de maen, paerden toeſchreven, wegens haer beweging. Daerom paſten de Ouden aen *Diana* een goude koetze toe, die getrokken wert van witte hinden. En wegens het vermaek dat deze Godinne hadde in de wapenen, noemt ze *Pindarus*, *Hiocheaira.* Zy wert outstyts ook afgemaelt als *met een toorts in de hant*, gelyk *Hekate*; door welke toorts haer zuiver licht wort aengewezen. Zy wort ook *triformis* genaemt, van wegens de drie verſcheide gedaenten der maen. De Arkadiers hebben deze *Diana* aengebeden onder de gedaente *van een maegt, bedekt met de huit van een hinde, hebbende in de eene hant een toorts, en in de andere twee ſlangen, op den rug boog en pylkooker.*

Deze *Diana* wert inzonderheit van de Efezers aengebeden, alwaer zy een overkoſtelyken tempel hadt, die onder de zeven Wereltswonderen geen van de geringſte was, waer aen geheel Aſia byna 220 jaren zyn krachten en gelt geſpilt hadden. Zy hadden haer beeltenis (naer *Xenofons* getuigeniſſe) in louter gout opgevyzelt. Ook was het in den tempel uit Cederhout geſneden, om de geduurzaemheit.

(b) *De Vrouw* (in ons Zinnebeelt van de Wreetheit) *wort jongk gemaelt, om dat het ziedend bloedt meeſt in de jeugt gezien wort.* Daerom zegt *Cicero*, *Men beſpeurt in de kinderen een zwakheit, in den jongelingk een wreetheit, en in een ſtantvaſtig gemoet een wondere dapperheit.* Wy hooren *Virgilius* van den jongelingk *Turnus* opzingen, als hy den Koningk *Latinus* dus ſpreekende invoert:

'T is billyk, hoe uw aert
Van forſſe dapperheit meer uitmunt in uw daden,
U zoo veel ernſtiger de zagtheid aen te raden.

De Vrouw wort (in ons Zinnebeelt van de Wreetheit.) *gewapent gemaelt, om dat op den toorn de wapenen dikwils volgen. Homerus* zegt van zyn *Achilles* aldus:

Vint

Vint gy Achilles onverbidlyk en verbolgen,
En weigerig om wet of redenen te volgen,
Oploopende van gal, in dollen overmoedt,
Schryf dat zyn wapens toe, en dat hy is gevoedt
Van Chiron op 't gebergt, daer hy ſteedts heeft gevochten
Met leeuwen, beeren, en met andere gedrogten.
Van jongs op volgde hy zyns ſtrengen meeſters zin,
En zoog op zulk een wys de forſſe wreedtheit in.

Diergelyke wreetheit wort van den Dichter *Virgilius* aengetekent, omtrent zyn Krygsheldinne met wapenen beladen.

Zy was niet paerdemelk gezoogt en opgebracht.

Daerenboven zegt *Ariſtoteles* van zyn *Rugier*, *Dat hy by het merg van een leeuw en beer is opgevoet*; dieren, in welke de wreetheit doorſtraelt.

De Vrouw (in ons Zinnebeelt van de Wreetheit) *is bleek van aengezicht gemaelt, om daer door de geduurige vrees in den Tyran af te beelden.* Gelyk wy dit bewaerheit vinden in de Schriften van * *Seneka*, dat, die op een harde wyze met een wreede ſchepter regeert, in geduurige vrees is.

Qui ſceptra duro ſævus imperio regit:
Timet timentes. Metus in auctorem redit.

Dat is:

Die al te fors in zyn gebiet wil wezen,
Zal vreezen voor hun zelfs, die hy doet vreezen.
Dus keert de vrees tot d'oirzaek van de vrees.

(c) *De Vrouw* (in ons Zinnebeelt) *houdt de ſlinkerhant op een wreeden Tyger, om daer door de wreetheit af te drukken.* Daerom zeiden de Ouden, *dat zy de melk van een Hyrkaenſche Tygerin gedronken hadden*, die in wreetheit uitſpatten en geweldenary bedreven.

Taſſo voert zyn *Armida* dus ſpreekende in tot *Rinaldo:*

Geen Attiſch bloet was oit de gront van uw geſlacht.
Sofia, ſchoon gy 't zegt, heeft u nooit voortgebracht:
Maer uit de dolle zee, die naer geen klagt wil kooren,
Of uit den berg Kaukaes zyt gy gewis geboren.
En 't was een tygerin die u de borſten gaf.

† *Virgilius* zegt, naer Vondels vertolking:

Geen

* *In Oedip.* † *In zyn* 4. *Boek van Æneas.*

Geen Venus, o verrader,
Is uwe moeder, neen, noch Dardanus de vader,
En ſtamheer van uw huis, Kaukaes, verwoet van aert,
De rotzen hebben u in 't beereneſt gebaert,
Hyrkaenſche Tygers u gezoogt aen haere ſpeenen.

Zoo vergelykt * *Ovidius* de harde en wreede opvoeding by ſteene rotzen, bergen, en wilde beeſten.

Te lapis & montes innataque rupibus altis
Robora, te ſævæ progenuere feræ.

Dat is:

Gy rekent van gebergte en rotſen uw geſlacht.
Gy zyt van 't wilt gedierte en Eiken voortgebracht.

En hy vergelykt de wreetheit by den Tyran *Buziris.*

Sævior es triſti Buſiride, ſævior, illo
Qui falſum lento torruit igne bovem.

Dat is:

Buſiris, die den naem van wreedaert heeft gedragen,
Buſiris kan by u niet halen met zyn plagen.
Noch Koning Falaris, die zyn gebootſten ſtier
Tot ongehoorde ſtraf deedt gloeien van zyn vier.

* *Heroid. Epiſt.* 7.

XLIII. ZINNEBEELT.

Van de Hovaerdy, of Hoogmoedt.

EEn jonge maegt die blint is, met een trots opzicht. Aen het hooft heeft zy twee ezelsooren. Zy is gekleedt met eenen koſtelyken wapenrok, geſtikt met edele geſteenten van groote waerde. Onder dit heerlyk opperkleet draegt zy een ſlordig gewaedt, dat geſcheurt zynde, met aſſche en aerde bedekt is. De ſlinkerhant ſtaet open en om hoog gekeert. Zy ſtaet met den eenen voet op een grooten kloot, en met den anderen daer op, als of zy daer afglipte.

„ De maegt wort *jongk* verbeelt, om dat het der jeucht eigen is eergierig en ho-
„ vaerdig te zyn.
„ Zy wort *blint* geſchetſt, om dat de hovaerdy in het harte ingeſlopen, dat
„ verblint, en naer hooge dingen ſtaende, dat verbyſtert.
„ *Het trotze opzicht*, vertoont haer drift om hooger en hooger te worden, waer
„ door het dus alles wenſcht onder en beneden zich.
„ *De ezelsooren aen 't hooft* verbeelden de onwetenheit en domheit in een hovaer-
„ digen, niet kunnende begrypen dat een ander hem gelyk is; en dus ſchryft een
„ dwaes zich dat geene toe, dat hy niet bezit.

„ *De koſtelyke wapenrok met edele geſteenten*, drukt af, de hoogſte ſtaetzucht, „ om by een yder uit te munten.

„ *Het onderkleedt mismaekt en bemorſt*, geeft te kennen, dat de hovaerdy en hoog- „ moedt, in zyn eigen aert beſchouwt zynde, zich walchelyk en veracht maekt „ in yders oogen; of om dat al dikwils de hovaerdy zich meer ſchynt te openba- „ ren in den geringen, als in den ryken.

„ *De ſlinkerhant om hoog en open*, beduit, dat de Hoovaerdy zich verheffende in „ zwetzerye of ſnorkery uitvaert, dat zy de hant overal in heeft, en elk braveert.

„ *Dat zy ſtaet op een grooten kloot*, beelt af, hoe een Hovaerdige ſtaet als op een „ gevaerlyke ſteilte, en dus lichtelyk valt; dewyl de kloot lichtelyk omkeert, „ en 't onderſte boven draeit. Het welk ook vertoont wort

„ *Door den affchietenden voet*, naer het oude ſpreekwoort, *Tolluntur in altum ut* „ *lapſu graviore ruant*, dat is, *Zy worden om hoog gevyzelt, om met een zwaerder* „ *val ter neer te bonzen.* Of naer de Heilige Schrift, *Godt wederſtaet den hovaerdi-* „ *gen, maer den nederigen geeft hy zyn genade.*

2. Zinnebeelt *van de Hovaerdy, of Hoogmoedt.*

Een Vrouw in 't root gekleedt, met een goude kroon op het hooft, omhangen met edele geſteenten. Op haer rechterhant houdt zy een Paeuw, en in de ſlinkerhant een Spiegel, waer in zy zich zelve beſchouwt.

„ Dat de Vrouw *in 't root* gekleedt is, beelt af, dat de Hovaerdy meeſt be- „ kruipt de bloetryke menſchen, willende boven anderen uitmunten.

„ *De kroon van gout op het hooft, en de edele geſteenten, waer mede het vrouwebeelt* „ *omhangen is*, drukt af, de prael en grootsheit, of de eerzucht, waer mede een „ Hovaerdige zoekt te heerſchen boven zyn medeſchepzel.

„ (a) *De Paeuw in de rechterhant* ſchetſt af, de hoogmoedige en trotze pron- „ kerye, waer mede zy zich als de Paeuw vermaekt, en anderen met den nek „ aenziet: of gelyk de Paeuw zyn pooten bedekt, zoo tracht ook de Hovaer- „ dige zyn ſchande en gebreeken te verbergen.

„ *De Spiegel in de ſlinkerhant, waer in zy zich zelve beſchouwt*, vertoont, dat „ de Hovaerdige zich graeg beſchouwt in zyn gewaende ſchoonheit, dat hy „ zich daer mede ſtreelt en liefkooſt, zonder het oog te ſlaen op zyn groote on- „ volmaektheden, die het verſtant geheel verduiſteren.

Aenmerking over deze Ondeugt.

Het woort *Hovaerdy*, zal wel het naeſt zyn geboorte erlangen, van een woort dat *verheffen*, of *opſteeken*, te kennen geeft; daerom vergeleken by de golven der zee,

zee, die zich verheffen. En dus kan men het aenmerken, dat het zulk een verheffing is, die boven anderen zich opſteekt en verhoogt; gelyk in de hovaerdy en trotsheit gezien wort, daer het harte der menſchen wort verheven, en boven zyn medeſchepzel poogt uit te blinken.

't Is dan een ondeucht, een ſchandelyke pooging, die ook vry ſchadelyk is; waer door een trotsaert, wanende dat niemant hem gelyk is, zich wonderlyk hoog acht, beroemt, vervrolykt, en een ander veracht, en beneden zich ſtelt. Een rechte ſchildery van een Farizeeu, *Ik ben niet gelyk andere menſchen*, (en ik dank 'er u voor, o Heere!) *geen rover, onrechtvaerdige, overſpeelder of tollenaer.*

Een trotsaert dan, en een Hovaerdige, zal licht zyn gruweldaden en gebreeken verkleinen, en die van zyn evenmenſch door een vergrootglas beſchouwen. Hy waent zich te zyn vol van deuchden, en zyn medeſchepzel vol van ondeucht.

Izidorus zegt dat een Hovaerdige zulk een is, *Qui ſupra vult videro*, dat is, *Die hooger zien wil, of geſchat wil zyn, als hy is.*

Hugo wil, dat de hovaerdy *een quade hovaerdy is, die de minderen verachtende, over kaer meerder en haers gelyken tracht te heerſchen.* Derhalven, als wy een ſchildery zouden opmaken van een Hoogmoedigen en Hovaerdigen, moeten wy ons verbeelden een ſchepzel met een trotzen tredt, een hoogmoedig gewaet, en een ſtuurs opzicht, daer de verachting en laatdunkendheit in doorſtraelt. Hoog van oogen, met een verheven hals, dat een ſtoute tonge heeft, en al wat het ſpreekt, hart en ſtraf uitzet. Dus hoort men tael vol ſwetzeryen en opſnydingen. Hoor zyn tael en zyn verbeelding van geluk by * *Ovidius:*

Sum felix. Quis enim neget hoc? Felixque manebo.
Hoc quoque quis dubitet? Tutam me copia fecit.
Major ſum quam cui poſſit fortuna nocere.

Dat is naer Vondels vertalinge:

Ik ben gelukkiger. Wie durft me dit ontleggen?
En blyf gelukkiger; wie twyffelt aen dit zeggen?
Ik ben het avontuur ontwaſſen door 't getal.
Myn kinderzaligheit ſchroomt ſcha noch ongeval.

Dit was de tael der trotſe Niobe, die by den Dichter verder kan nagezien worden.

Deze Hovaerdy klimt vaek zoo hoog op, dat het ſchepzel zich niet ontziet, zich zelf benevens Godt zyn Schepper te plaetzen, zoo niet boven hem. Dit bleek in *Farao*, Exod. 5: 2. uitroepende met een tael, die een Hovaerdigen paſte, *Wie is de Heer, wiens ſtemme ik gehoorzamen zoude, om Iſraël te laten trekken? Ik en kenne den Heere niet.* En wie zal zich niet verwonderen, dat een die een Chriſten wil zyn, zich neffens Godt verheft? waerom zulk een veel eer de naem van een Antichriſt eigen is. Gelyk 'er *Paulus* van gewaegt, 2 Theſſ. 2: 4. zulk een namelyk, *Die zich verheft boven al wat Godt genaemt wort, die als Godt geëert wort, zoo dat*

* *Metamorph. Lib. 6.*

hy in den tempel Godts als een Godt zit, zich zelven vertoonende dat hy Godt is. En te recht, want de Antichriſt geeft zich goddelyke namen en eigenſchappen. Aen *Paulus den Vyfden*, Opperbiſſchop van Rome, vinden wy deze Opdracht: *Paulo V. Vicedeo Chriſtianæ reipublicæ Monarchæ invictiſſimo, & Pontificiæ omnipotentiæ conſervatori acerrimo*, dat is, *Aen Paulus den Vyfden, Onder-godt*, (of die Godts plaets bekleedt) *onverwinnelykſten Monarch van het Chriſtelyke gemeenebeſt, en geſtrengſten behouder van de Pauzelyke almachtigheit.*

Die *Knecht der Knechten*, *Gregorius de XIII.* ontfangt den eertytel (van eenen *Stapleton*) van GODT, *den hoogſten Godt op aerde.* Noch brallen *die Knechten*, dat zelfs *Konſtantyn de Groote*, den naem van *Godt* aen hunne Voorzaten gegeven heeft. En wat zal een nederig Chriſten toch zeggen van deze eertyteis, die hun gegeeven zyn, namentlyk, *De leeuw uit den ſtamme Juda, de wortel Jeſſe, het hooft, de bruidegom, en de uitterſte hoekſteen.* En wat denkt een eenvoudige, als hy deze eigenſchappen aen een *Knecht der Knechten* hoort toepaſſen, namentlyk, *oneindig, almachtig, onafmeetelyk*, en *onbegrypelyk.* Deze waerheit blykt uit * *Roderikus Samorenſis*, ook uit verſcheiden Opdrachten.

Als de Vaders van de hooge Kerkvergadering tot *Lateraen*, *Julius den II.* aenſpraken, voerden zy deze tale: *Gy zyt alles en boven alle. Alle macht is u gegeeven, in hemel en op aerde.* Dat zal dan wel de grootſte reden zyn, *dat Godt den hovaerdigen wederſtaet*; gelyk de Heilige Apoſtel *Jacobus* zegt, cap. 4: 6. dat is, dat hy hun hoogmoedt ſtuit, en ter nederwerpt. En geen wonder, dewyl zulk een trotsaert Godt van zyn eere berooft, zich tegen Godt aenſtelt, en zyn Schepper naer de kroon ſteekt. Daerom getuigt die gezegende onder de vrouwen *Maria*, in haer Lof-liedt, *Dat Godt de hoogmoedigen verſtrooyt in de gedachten hunner harten.* Luc. 5: 51. Dit verzegelt *David* in zyn hoogdravend Dankgezang. 2 Sam. 22: 28. *Maer uwe oogen zyn tegen den hoogen, gy zult ze vernederen.* Een voorbeelt hier van is te vinden in de bedreiging aen *Moab*, door den Profeet *Jezaias*, cap. 16: 6. *Wy hebben gehoort de hovaerdy van Moab, hy is zeer hovaerdig; daerom zal Moab over Moab huilen, over de fondamenten van Kirharezeth zult gylieden zuchten, gewiſſelyk zy zyn verbroken.*

De Hovaerdige, al ſchoon Godt hem lang genoeg gedult heeft, *is den Heere een gruwel: hant aen hant en zal hy niet onſchuldig zyn.* Spreuk. 16: 5. *De hovaerdigen wil Godt vergelden.* Pſalm 91: 2. *Het huis des hovaerdigen zal de Heer afrukken.* Spreuk. 15: 25. *Hy zoude de hovaerdigen verbreken als een gordel.* Jer. 13: 9. Daerom zeiden de oude Grieken zeer wel, Ἀλαζονείας ἄδεις ἐκφέυγει δίκην, dat is, *Niemant kan de ſtraf van zyn vermetelheit ontduiken.*

Als *Chion* aen *Æzopus* vroeg, wat *Jupiter* in den hemel verrichtte, zeide hy, *De hoogverhevenen vernedert hy, en de nederigen verhoogt hy.*

De Outvader *Auguſtinus* geeft ons het onderſcheit, tuſſchen een nederigen en hovaerdigen, aldus: *De nederigheit* (zegt die Vader) *maekt den menſch gelyk aen de H. Engelen, en de hovaerdy aen de duivelen.* En op dat hy het klaerder zoude uitdrukken, voegt hy 'er by, *De hovaerdy is het beginzel en het einde van alle zonden, om dat die niet alleen een zonde is in zich zelf, maer om dat geen zonde grooter kan zyn als de hovaerdy.*

De

* *In Spec. Libr. 2. cap. 1.*

De Heidenen hebben niet minder deze zonde gewraekt. *Sokrates* ſcheen'er een groote tegenſtrever van, om dat hy de nederigheit altoos aenprees. *Klaudianus* zeide, *Dat de hovaerdy een bederf was van de goede zeden.* De Grieken hadden dit ſpreekwoort:

οἳ ἐυτυχῆς μάλιϛα μὴ μέγα φρόνει.

Dat is:

Hoe grooter ſpoedt,
Hoe minder moedt.

Epiktetus wil, *dat een menſch, die alles kon verdragen, en veel voordeel hadt boven zyn medeſterveling, zich daer op niet verhovaerdigen moeſt: Ja zich zoo moeſt gedragen, dat anderen zyn voordeel niet konden bemerken.*

Het zeggen van * *Kleobulus* was: *Zyt nooit hovaerdig, en veracht uw minder niet. De ſtraffe en 't ongeval volgt den vermetelen.* En zekerlyk, dat de hovaerdige en vermetele vaek haeſtig wort gevelt, wiſt *Publius*, zeggende, *Cito ignominia fit ſuperbi gloria, De glory des hovaerdigen wort haeſt tot een ſmaedt. Iſidorus* zeide, *dat die door hoogmoet wert verheven, door de gerechtigheit van Godt nedergedrukt wort.* En *Menander:*

ὁ ζεὺς κολάϛης τῶν ἄγαν ὑπερφρόνων.

Dat is:

Jupyn volgt ſteedts den trotſen op de hielen.

Seneka zegt: *Felix ſe erigendo felicitatem amittit.* Dat is: *Een gelukkige verlieſt zyn geluk, door zich daer op te verhoovaerdigen.*

En niet onaerdig zeide *Juvenalis*,

— Ex humili magna ad faſtigia rerum
Extollit, quoties voluit Fortuna jocari.

Dat is:

Wanneer de ſpotterny aen 't wuft Geluk behaegt,
Verheft het licht om hoog dien 't onlangs had verlaegt.

De Heidenen namen ook hovaerdy van hun eigen ſchoonheit en verdienſten. Daerom zeide den Dichter *Horatius:*

Prys noit uw eigen werk, noch ſmael op dat van anderen.

* *Lib.* 1. *Epiſt.* 18.

En *Periander* vermaende, *Dat niemant zich zoude verhovaerdigen in dien goeden naem, die van hem uitgingk.* Als *Eteokles* zag, dat iemant zich op zyn ſchoonheit verhovaerdigde, zeide hy, *Schaemt gy u niet, dat gy pronkt met een ſchoone gedaente, die u maer voor een korten tyt gegeven is?*

De Heidenen verworpen ook de hovaerdy in koſtelyke verſierzelen en kleedye. Te Rome was een wet onder de regeering van *Tiberius*, dewelke yder belaſtte zich van koſtelyke kleederen te onthouden, inzonderheit het gemeene volk. Keizer *Auguſtus* was een vyant van de hovaerdy. Hy zeide onder anderen, *Dat een koſtelyk kleedt een lievery was van hovaerdy, en een ſtrik tot welluſt.* Hoewel zyn dochter *Julia* zeer van haer vader ontaerde; want als zy zonder mate in hovaerdy des lichaems uitblonk, wert zy vermaent zich naer het voorbeelt van haer vader in nederigheit zich te gedragen; doch zy antwoordde, *Pater obliviſcitur ſe Cæſarem eſſe, ego vero memini me eſſe Cæſaris filiam*, dat is, *Myn vader heeft vergeeten dat hy Keizer is, maer ik denk zeer wel dat ik 's Keizers dochter ben.*

De Romeinen hebben in allen deele de trotsheit en hovaerdy zoeken tegen te gaen; dat zal de reden zyn, dat zelf een Veltheer, als hy in triomf binnen Rome quam, een beul achter zich hadde, die een goude kroon in de hant hielt, en die den overwinnaer vermaende, dat hy omzien zoude. Zy wraekten de hovaerdy zelf in de Overheden, en de grootſte Perzonagien; gelyk zy tot dezelve zeiden: *Gylieden, aen wien de regeerder van de aerde en de zee heeft macht gegeven, en recht van leven en doot, legt uw opgeblazen en trots wezen af, want alle regeeringen ſtaen onder een hoogſte regeering.*

De hovaerdy derhalven wort onder verſcheiden voorwerpen beſchouwt, en is verſcheidentlyk; namentlyk, in kleederen, maeltyden, hoogheit van ſtaet, verſtant en kenniſſe, en in krachten en vermogen. *'t Is een zonde die zwaer is* (zeiden de Ouden) *en die van Godt gehaet is, en die Godt ſtraft.*

Pierius Valerianus meent, dat het Paert een zinnebeelt kan zyn van eenen opgeblazenen en hovaerdigen. Want *Prudentius*, zullende de opgeblazentheit des gemoets beſchryven, vergelykt *die by een paert, dat zonder teugel door den hoop voortrent:* zeggende, *

Forte per effuſas animoſa ſuperbia turbas
Infreni volitabat equo.

Dat is:

De trotſe Hovaerdy, gezeten op een paert,
Dat van geen teugel weet, vervolgt haer ſnelle vaert.

(a) *De Pacuw is* (in ons Zinnebeelt van de Hovaerdy) *een tafereel van de Hovaerdy*; waer omtrent *Ælianus* en *Albertus* aentekenen, dat als men den Paeuw pryſt, hy zyn hovaerdy vertoont, met den ſtaert en vederen uit te breiden, zoo dat men daer in ziet als in een luſthof, gemaelt met ſchoone verwen.

Zy voegen'er by, dat dit dier wegens hovaerdy zeer ſtil ſtaet, wanneer een ſchilder bezig is met het af te malen, op dat het zeer wel zoude getroffen worden.

Maer

* *Pier. Valer. Lib.* 4. *p.* 38.

Maer als het zyne mismaektheit ziet aen de voeten, dan bedroeft het zig, en laet den ſtaert nedervallen.

Men wil dat de Paeuw, des nachts wakker wordende, en zich zelf niet kunnende bezien, geluit maekt en ſchreit, meenende dat hy zyn ſchoone vederen verlooren heeft.

Den Paeuw hebben de Ouden in hunne Fabelen aen de Godinne *Juno* toegeheiligt, om dat *Argus* om haren wil door *Merkurius* gedoot was. Waerom *Argus* in dien vogel zoude hervormt zyn, en de oogen van *Argus* in den ſtaert gevonden worden. Zoo getuigen 'er *Theodorus* en *Ovidius* van in de Herſchepping.

Ovidius tekent aen, *dat de wagen van die Godinne, waer mede zy door den hemel rydt, van Paeuwen getrokken wort.* Want in zyn eerſte Boek ſpreekt hy dus:

Habili Saturnia curru
Ingreditur liquidum pavonibus æthera pictis.

Dat is:

Saturnus dochter wort op haren lichten wagen
Van Paeuwen voortgevoert, die door de lucht haer dragen.

Daerom heeft *Adrianus*, Roomſch Keizer, (naer de getuigeniſſe van * *Alcetas* in zyn 2. Boek, en van *Pauſanias* in *Corinthiacis*) in den tempel van deze Godinne, welke gebouwt was in het effen gedeelte van *Eubæa*, een Paeuw toegeheiligt, geſmeedt uit louter gout, met een goude kroon, en een zeer koſtelyk vrouwekleedt van purper.

* *Depoſit. in Delpis.*

III. HOOFTDEEL.

Van de gemoetsdriften, begaeftheden, zegeningen en ſtraffen van Godt, en verſcheiden wiſſelbeurten der menſchen.

XLIV. ZINNEBEELT.

Van de Blydſchap, of de Vreugt.

EEn maegt met een blozend aengezicht, zynde breet van voorhooft, in't wit gekleedt, verſiert met groene bladeren, en geele en roode bloemen. Zy heeft op het hooft een krans van lauwrieren. In de rechterhant houdt zy een kriſtal glas vol rooden wyn, en in de ſlinker een groote houte ſchael. Zy ſchynt al huppelende te wandelen in een ſchoonen welluſtigen beemt.

„ *Het blozende en breede aengezicht der maegt*, beelt af, de Vreugde; gelyk *Ari-*
„ *ſtoteles* wil, dat het breede aengezicht een vertoog is van een luſtige geſtalte-
„ niſſe in een perſoon.

„ *De*

„ *De bloemen*, *laurieren* en *bladeren*, waer mede het hooft en de overige leden „ verſiert zyn, vertoonen de vrolykheit, alzoo de velden die met bloemen be„ zaeit zyn, een lachende en vrolyke gedaente opgeven, naer de meening der „ Poëten.

„ (a) *Het kriſtallyne glas met rooden wyn*, *en de goude ſchaele*, vertoonen, dat de „ vreugde en blyſchap zich meer en meer openbaert, en niet kan bedekt blyven „ in het gemoet der menſchen. Daerom zegt *Gregorius* in zyn Zedeleer, *Dat de* „ *vreugde de geheimen des gemoets doet openbaren.* En de wyſte der Koningen, *Dat* „ *de wyn het harte der menſchen verheucht.* Waerom ook de ſchael *van goudt* is, om „ dat dit metael een groote kracht heeft, om de geeſten van den menſch te ver„ ſterken en te verheugen.

„ (b) *De geſtalteniſſe des lichaems*, *al huppelende voortgaende of wandelende*, zyn de „ echte tekenen dat men vrolyk en blyde is.

2. Zinnebeelt *van de ydele en welluſtige Vreugde.*

Een Jongeling in 't groen gekleedt, aenhebbende een borſtwapen met veelderley verwe. Op den kam van zyn helm ſtaet een Meerminne. Hy houdt in de rechterhant een ſchael of bekken, met een hart daer in dat bloot legt. Aen den ſlinker arm heeft hy een vergult ſchilt, waer in gemaelt ſtaet een pylaer van gekoleurt marmer, en daer by deze Zinſpreuk: HINC OMNIA, *Hier van alles.*

„ (c) Het Zinnebeelt is gemaelt *in de gedaente van een Jongeling*, om dat de wel„ luſtige vreugde meeſt in de jongkheit geoeffent wort; gelyk ook *de groene ver„ we* de jeucht afbeelt.

„ (d) *De Meerminne*, *die op den kam van den helm gemaelt ſtaet*, beduit het ge„ zang, dat doorgaens met de vreugde gepaert gaet; maer zoo, dat gelyk de „ Meerminnen door hun gezang gezegt worden den Schipper te bedriegen: zoo „ ook het gezang der welluſtige, en der ongebondene vreugt, dien geenen ten „ val brengt, die het navolgt.

„ *De ſchael of bekken*, *met het hart dat daer in bloot legt*, geeft te kennen, dat „ een altoos vrolyke, door welluſt, zyn harte en daeden aen een yder vertoont „ en openlegt.

„ *Het zinſchrift op den pylaer gegraveert*, beelt af, dat de welluſtige vreugde en „ vrolykheit doorgaens de zuil en houvaſt is van de ydele ſchepzelen, en dat de „ natuur of de neigingen zich lichtelyk daer heen wenden willen.

Aenmerking over dit Zinnebeelt.

De Blyſchap is eigentlyk die zoete en aengename beweging des gemoets, voortkomende of uit de bezitting van een tegenwoordig, of zeker toekomend goet,

dat het harte wonder heuchelyk aendoet, en zelf in alle de gedeelten des lichaems vaek vertoont wort. De mont en tonge om te juichen, de handen om daer in te klappen, de voeten om te huppelen en te ſpringen, en hoe meerder het ontfangen heil is, hoe grooter de vreugde en blyſchap is.

Wy kunnen deze blyſchap tweezins aenmerken:

A. Een blyſchap die in Godt is.
B. Een blyſchap die naer de weerelt is.

De beſte en beſtendigſte blyſchap van het redelyk ſchepzel, is die, dewelke in Godt is. 't Is waer, dat de weereltſchatten wel een ſchepzel eerlyk kunnen verblyden, en genoegelyk doen leven; en in tegendeel, dat het ontbeeren dezelve droevig en bekommerlyk maekt; echter de blyſchap moet in veel beſtendiger goedt gevonden worden. Het voorwerp van de waere blyſchap moet een eeuwig goedt zyn, het moet Godt zyn. Dat noemt *Paulus*, *Een blydſchap in den Heere.* Filip. 4: 4. En hier toe vermaent hy zyn Theſſalonicenzers, 1 Theſſal. 5: 16. *Verblydt u alletyt.* Die blyſchap is de trooſtrykſte, om dat hy zich vervrolykt in zyn vergeeving der zonden, door den Middelaer en Borge Jezus Chriſtus. Zoo namentlyk, dat die is zyn deel en vergenoeging; want de ziele overweegende haere eindigheit en onvolmaektheit, moet wel eens nederbukken in droefheit, en zilte tranen; maer als zy ſtaroogt op de genade in den Borge, zoo moet zy haer klaegtoon hervormen in een vreugdegalm, en met *Jezaias* zeggen (of de Kerke des Nieuwen Teſtaments) cap. 61: 10. *Ik ben zeer vrolyk in den Heere, myn ziele verkwikt zich in mynen Godt.* Want immers een kint Godts ziet zyn Zaligmaker aen, als het deel en de begeerte van zyn ziele; het kent hem als den ſchoonſten van alle menſchenkinderen, en moet met *Maria* uitboezemen, *Myn ziel maekt groot den Heer, en myn geeſt verheucht zich zeer in Godt myn Zaligmaker*, naer het Grontwoort ἀγαλλιάω, dat overeenſtemt met het Hebreeuwſche woort גיל, *verheugen.*

Een blyſchap waerlyk, die zeer nootzakelyk is, dewyl Jehovah de bronne, en de oirſprong van alle geeſtelyke vreugde is. Daerom wort hy genaemt de Godt aller blyſchap en der verheuging, door wien het harte der geloovigen in blyſchap uitſpat; geheel anders, als de vreugde van de weerelt, die gepaert gaet met rampen en bittere doolingen.

De blyſchap dan is het veiligſt in Godt, dewyl de beſte en hemelſche welluſt daer in gelegen is. Daer in is de zekerſte bezitting: die van de weerelt kan dezelve niet uitbluſſen, niemant kan die van een wedergeboornen wegnemen. ô Ja! *David* zegt in den 18. Pſalm, *De rechtvaerdigen zullen zich verblyden, zy zullen van vreugde opſpringen voor Godts aengezichte, en van blyſchap vrolyk zyn.* En de Bruit, Hoogliedt cap. 1. getuigt uit haer naem, en uit naem van haer Staetdochters de geloovigen, uit Joden en uit Heidenen, *Dat zy zich zullen verheugen, en in hem verblyden, dat zy zyn uitnemende liefde zouden vermelden boven den wyn.* Daer het woort וְנִשְׂמְחָה gevonden wort, dat afkomſtig is van het Hebreeuwſche woort שִׂמְחָה, *blyſchap*; namentlyk, over een tegenwoordig goedt, dat iemant reets

reets bezit. Daerom een vreugde over de bezitting van de genadeſchatten en goederen des Nieuwen Teſtaments, die de hemelkoningin (de Kerk) in een Profetiſch gezichte zag.

En wat de blyſchap naer de weerelt betreft, die beſtaet in de bezitting van een ſchyngoedt, of dat geene, dat valſch en quaet is; den menſch zich dikwerf verblydende in het geene dat niets wezentlyks heeft, dat ongebonden is, dat goddeloos is, of dat weerelts is; gelyk de Evangeliſche dwaes (zich verheugende, en daer in zyn hoogſte goedt ſtellende, dat zyn koorn en moſt vermeenigvuldigt wiert) zegt, *Wees vrolyk myn ziele, gy hebt veel goederen opgelegt voor veele jaren; daerom eet en drink, en wees blyde.* Waerom ook een Gierigaert al zyn blyſchap ſtelt in zyn goudtklomp, en ſchatten, niet wetende dat zulks *een verbygaende ſchaduwe is, en een onbeſtendige rookdamp.* Spreuk. 23: 5.

En noch gevaerlyker is de blyſchap van het ſchepzel, als het die oeffent in het quade; gelyk 'er *Salomon* van getuigt, Spreuk. 2: 14. van *die blyde zyn in quaet te doen, en die zich verheugen in de verkeertheden des quaets.* Of daer *Jeremias* van gewaegt in zyn 11. Hooftſtuk, *Die opſpringen van vreugde, als zy het quade betrachten.* Om dat deze blyſchap ongebonden en boos is, zoo ziet men doorgaens dat dit lachen in ſmarten verandert, en het einde van die vreugde droefheit is. Dit zag men in *Ammon*, in de vreugde en welluſt van zyn broeder *Abſolom.* 2 Sam. 13. Dit bleek in *Haman.* Eſth. 7. Dit zyn heilzame leſſen, en lichtende bakens voor den welluſtigen, om van de weereltsvreugt niet te veel werk te maken, en zich nooit daer aen te verſlaven. Te meer, om dat zy ſchielyk doorſnelt, haeſt een einde neemt, en vaek doorweeft is met veel ongemakken en quellingen. Dat was de reden, dat de wyſte der Koningen daer over uitriep: *Ydelheit der ydelheden, 't is alles ydelheit.*

De weereltsvreugt wort niet onbillyk vergeleken by het leven der menſchen, dat als een afvallige veltbloeme is, en als een damp, die haeſtig vergaet. Alle de vermakingen en vreugden, inzonderheit in de welluſten, bewaerheden dit. Gelyk wy zien in die van *Belthazar*, waer toe genodigt waren alle de Vorſten en Princen, en alle de Grooten des volks. Of ook in die van *Ahazueros*, die 180 dagen duurde. Gelyk ook in die van *Nabal*, van *Pompejus*, daer de Gedenkſchriften van zeggen, dat 22000 gaſten gevonden wierden.

De vreugde van *Jonas*, wegens zyn wonderboom, was kort en ydel. Jon. 4: 6. Behalven dat de weereltsvreugt dikwils in haer geboorte of beginzel eindigt.

Wat nu de blyſchap in 't gemeen betreft, die wort het ſchepzel grooter gewaer, wanneer het zwoegt in 't midden der wederwaerdigheden en droefheit, wanneer men het dan met een blyde bootſchap verquikt; dewyl in voorſpoedt, een blyde boodtſchap op verre na zoo niet ter harte gaet.

Inderdaet, wanneer het gevaer het vinnigſte prangt, wanneer de hoop van verloſſing klein is, dan is de goede tyding als een verſche waterbeek voor een dorſtig hart. En *Salomon* zal'er ons van zeggen, in zyn Spreuken, cap. 25: vs. 25. *Een goede tyding uit verre landen, is als kout water op een vermoeide ziele.* De Goddelyke Geſchichtſchriften bewaerheden ons dat; want was het vader *Abraham* (gereet ſtaende om zyn dierbaren Izaek door 't ſtael of offermes te ontzielen) niet aenge-

naem en tot vreugde, dat hy de verloſſing des engels beſchouwde? Hoe beklemt het harte was van den Patriarch *Jacob*, hoorende dat zyn zoon door een ſchrikdier was verſcheurt, echter de banden van zyn droefheit ſprongen los, en de winter van zyn jaren werde hervormt in een blyden zomer, wanneer hy hoorde dat zyn zoon *Jozef* leefde.

De anders onverbiddelyke bootſchap, die den Profeet *Jezaias* draegt aen *Hiskia*, *Bereid uw huis, gy zult ſterven*, moeſt hem droevig zyn; maer hoe vreugderyk de tyding des zienders, *Dat Godt nog vyftien jaren tot zyn leeftyt zoude toedoen*, en dat hy hem hier van een zeker teeken aenwyſt.

Hoe droevig was *Magdalena*, als zy zich verbeeldde dat haer Heilant noch door de doot bukte in zyn graf, of daer uit elders was weggedragen; maer hoe haeſtig hervormt die droefheit zich in vreugde, als hy haer met dien bekenden naem aenſpreekt, *Maria*, en zich aen haer vertoont.

En zekerlyk, dat wy geen geſtaefde vreugde kunnen of moeten vinden in de wiſſelvallige wereltsvreugt, hebben de Heidenen geweeten. Want *Demokritus* zeide, *Het is beſt voor de ſtervelingen, dat zy met een vrolyk gemoet zyn, en zelden droevig; doch dit zal kunnen geſchieden, indien zy hun vermaek niet ſtellen in vergankelyke dingen.* En *Sokrates* meende, *Men moeſt zyn vermaek en vreugde niet opdelven uit dingen die buiten ons zyn, maer uit dingen die binnen in ons zyn.* Hy zegt, *om aldernaeſt aen de Goden te zyn, hebben wy zeer weynig dingen van nooden.* En gevraegt zynde, *Waer van men dan zich wel meeſt moeſt ſpeenen*; antwoordde hy, *Van alle oneerlyke en onrechtvaerdige vreugden in welluſten. Seneka* meende, *Dat die de elendigſte was van alle ſchepzelen, die aen een welluſtige vreugde verſlaeft was.* Daerom noemde de Dichter * *Ovidius*, *De vreugde een beginzel van onze ſmarte.*

Gaudia principium noſtri ſunt ſæpe doloris.

Dat is:

De vreugt is menigmael 't beginſel onzer ſmart.

De zelve † Poëet zegt:

Het blyde is doorgaens met het droevige vermengt.

Kato beſchryft de welluſtige vreugde, *Als een beſmettelyke hooftondeucht, die den menſch van natuure nochtans gegeeven is, en waer toe zyn begeerte greetig ſtrekt.* Daerom wilde * *Seneka*, *Dat men die geduurig moeſt beoorloogen, om dat zy de beſte verſtanden bederft en wegvoert.*

De Romeinen waren zeer geſtelt op hunne blyſchap en dagen van vreugden, waer toe zy verſcheiden vreugdeſpeelen hadden, als die van de Godinne *Ceres*. Deze moeſten geſchieden door die geenen, die vrolyk waren, en vry van alle grafsbeſmettinge. Zy droegen dan hunne Goden rontsom in de ſchouwplaetze, die *Circus* genaemt wert, en deze plechtigheit wert *Pompa* genoemt. Gelyk 'er † *Ovidius* van gewaegt.

Circus

* *Lib.* 7. *Metamorph.* † *Faſtorum* 6. * *Seneka Epiſt.* 28. † *Faſt. Lib.* 4.

Circus erit pompa celeber numeroque deorum,
Primaque ventoſis palma petetur equis,
Hic Cereris ludi. &c.

Dat is naer Hoogvliets vertalinge:

Dan pronkt de Renbaen met een groote pracht voor 't oog:
Dan zal men veele goôn met ſtaetſie ommedragen,
En met de paerden naer den eerſten palmtak jagen.
Die Spelen zyn tot eer van Ceres ingeſtelt.

Zy hadden Vreugdeſpeelen ter eere van de Godinne *Flora*, op dat de aerde een overvloet van vruchten zoude opgeeven. De tyt dezer ſpeelen was in de vier laetſte dagen van April. Gelyk 'er * *Ovidius* van getuigt,

Incipis Aprili, tranſis in tempora Maji
Alter te fugiens, cum venit alter habes.

Dat is:

April begint: gelyk 't vermakelyk begin
Van May u toekomt, kan men bei de maenden in
Uw' lof betrekken. — —

In deze Speelen werden zy zamengeroepen door het geluit van een trompet. Waer op *Juvenalis* doelt:

Digniſſima prorſus,
Florali matrona tuba.

Dat is:

Een vrou, die waerdigh is door Floraes feeſttrompet
Te worden opgedaegt.

Zy hadden ook vreugdeſpeelen ter eere van de Godinne *Cybele*; deze waren onder de *Heilige Speelen* geſchat, *Ludi Sacri.* Zy werden genaemt *Megalenſes Ludi*, van het Griekſche woort μέγας, *groot*, om dat zy verricht werden ter eere van *Cybele*, anders genaemt, *magna mater*, *groote moeder.* Deze Speelen begonnen, *pridie nonas Aprilis*, *op den* 4 *van April*, en duurden zes dagen, naer † *Ovidius* getuigeniſſe.

Ter ſine perpetuo cælum verſetur in axe,
Ter jungat Titan, terque reſolvat equos,
Protinus inflexo Berecynthia tibia cornu
Flavit, & Idæae Feſta parentis erunt.

Dat is naer de vertaling van Hoogvliet:

Wanneer de hemel op zyn ſpil van diamant
Nogh driemael omdraeit, en Apol zyn roſſen ſpant,
En driemael weer ontſpant uit vlammende gareelen,
Dan zal men 's morgens op de kromme hoornen ſpelen,
De moeder Cybele ter eere op 't oude feeſt.

* *Faſt. 5.* † *Faſt. Lib. 4.*

Zy hadden ook Speelen ter eere van *Jupiter*, *Apollo*, *Neptunus*, en andere Goden. Zy hadden ook hun *Eeuwſpeelen*, die alle *hondert jaren* gehouden werden. Daerom riep een uitroeper, in de verkondiging van deze Speelen, in 't openbaer: *Venite ad ludos, quos nemo mortalium vidit neque viſurus eſt*, dat is, *Kom tot de ſpeelen, dewelke niemant der ſtervelingen gezien heeft, nochte ook zien zal.* En hier op doelt * *Ovidius:*

Carmina ——— ——— ———
Juſſerat & Phœbo dici, quo tempore ludos
Fecit, quos ætas aſpicit una ſemel.

Dat is:

Hy wilde dat men ook gedichten op zou zingen
Tot Febus eere, in 't Spel, dat 's menſchen levenstydt
Maer eens aenſchouwen zou.

(a) *De roode wyn en goude ſchalen* (in ons Zinnebeelt van de Blyſchap) vertoonen de vreugde, dewyl de wyn de vreugde vermeerdert. Een waerheit, die wy niet alleen vinden in de Heidenen, inzonderheit in de vreugde van het feeſt van *Bacchus*, daer de wyn geſtort wert, en yder uitgelaten was in vreugde; maer zelf als de Joden hun vreugde en blyſchap zouden vertoonen op hun Loofhuttenfeeſt, (welkers vreugde immers zoo groot was, dat de Joden zeiden, die dezelve nooit beſchouwt hadde, hadt nooit rechte blyſchap gezien) moeſt 'er na het morgenoffer wyn geſtort worden op den altaer, naer de getuigenis van † *Maimonides*. Dit hielden de Joden voor een overlevering van *Mozes* aen den berg Sinai. Deze wyn was in een bekken van zilver, dat naer het ooſten des altaers geſtelt was, en waer op het als een dankoffer moeſt gegoten worden; gelyk 'er ook een bekken was met water aen de weſtzyde des altaers, dat de Prieſter met een gouden kanne daer in gegoten hadt: dit geſchepт hebbende uit de fonteine van Siloam, en wel met het geblaes der trompetten.

(b) *De geſtalteniſſe des vrouwenbeelts, al huppelende en danzende, is de echte afbeelding van de blyſchap.* En dit vindt men, dat onder de Romeinen en Joden gebruikelyk was; gelyk daerom de Romeinen en Joden hun Dansprieſters hadden op hunne feeſten: Gelyk op het feeſt van *Mars*, die, om dat te vereeren, en vrolyk te zyn, door de ſtadt gingen, ſpringende en danſſende, en ſlaende te gelyk op kleine zwaerdekens, en kopere ſchilden, die een helder geluit gaven. Een orde, ingeſtelt door *Numa Pompilius*, beſtaende eerſt uit 12 aenzienelyke mannen, en waer by noch 12 zyn bygevoegt door *Tullus Hoſtilius*, derhalven uit 24 mannen. Onder deze was 'er een die voordanſte, daerom een *præſul* of *præſultor* genaemt. Waerom *Lucilius* zegt,

Præſul ut amptinat, inde & vulgo redamptinat olli.
Dat is:
De man die voordanſt wort van andren nagedanſt.

Daer

De Triſt. Lib. 2. † *Maimon. de Sacrific. Jug. cap. 10.*

Daer was 'er ook een die voorzong op dat Feeſt, dewelke genaemt wiert, *Vates*. Zy deunden verſcheiden Gezangen, 't zy of van de Goden, of van de menſchen. Van de Goden noemden zy *Januali*, *Junonii*, *Minervii*; van de menſchen *Examenta*, om dat zy in deze Gezangen zommige menſchen, die vermaret waren, aenriepen. Gelyk inzonderheit *Mamurius*, een Konſtenaer, dewelke by het ſchilt, dat uit den hemel in de hant van *Numa Pompilius* (naer hun zeggen) gevallen was, daer noch elf by maekte, op eene en dezelfde wyze, dat men die van het ware niet onderſcheiden kon, op dat het ware ſchilt niet lichtelyk zoude ontvreemt worden; dewyl de Godtſpraek verzekert hadde, dat zoo lang dat ſchilt (het welke van koper was) bewaert wiert, Rome in welſtant, en de Inwoonders in gezontheit bloejen zouden: Gelyk ook by deze gelegentheit, *Numa* deze orde der Dansprieſters, 12 in getal, hadt ingeſtelt; want dit ſchilt of wapen wert *Numa* gegeven in een tydt dat Rome door de beſmettelyke ziekte gedrukt wiert, die door geen offerhanden of heilig vuur konde gedempt worden. Verſcheiden groote Mannen hebben het een eer geſchat, onder die orde te zyn; als *Scipio de Afrikaner*, *Titus Veſpaſianus*, *Antoninus*, en andere.

Het danſſen van vreugde en blyſchap, wert by de Romeinen zeer gemeen toegelaten, in het oeffenen van heilige plichten en ſpeelen: het wert aengemerkt als een bequaemheit, die door de beweeging en buiging des lichaems, en zekere konſt geſchiedde. Zoo hadden de Romeinen een tweederley ſoort: 1. Een gemeene ſoort, *vulgare*. 2. Of eene die op het ſchouwtoneel gezien wert, *theatrale*. En deze was weder verſcheiden, gelyk de ἐμμέλεια, die zwaer was, en door anderen zamengeſtelt als in een Treurſpel; of Κόρδαξ, die met een meerder toelating in een Komedie wert zamengevoegt; en Σικιννὶς, die op een dartele wyze pleeg te geſchieden, gelyk wy zien in de Gymniſche Speelen.

Maer ook de Joden zien wy dat op hun Loofhuttenfeeſt, ten bewys van hunne vreugde en blyſchap, huppelden en danſten; want de voornaemſte, de hoofden der vergadering in Iſraël, danſten voor de meenigte, hebbende in hunne handen brandende fakkels, en zingende liederen en lofzangen.

Gelyk wy het ook in *David* zien bewaerheit, 2 Sam. 6: 16. dat hy huppelde en danſte van vreugde, als de Arke des Heeren in de ſtadt Davids wert ingebracht.

(c) *De blyſchap wort* (in ons 2. Zinnebeelt van de Vreugde) *verbeelt onder de gedaente van een jongeling, om dat de vreugde, die welluſtig is, meeſt door de jongkheit geoeffent wort.* Daerom wil *Cicero*, dat de blyſchap in de jeucht matig moet geſchieden; want, zegt hy, *Als een jongeling zyn geeſt wil vervrolyken, moet hy zich wachten van onmatigheit, en altoos gedenken aen de eerbaerheit.*

Plato en *Plutarchus* meenden, *dat het de beſte jongelingen waren, die zich nooit gewenden tot een welluſtige vreugde.* De Leermeeſter * *Bion* weigerde een Jongelingk zyn leſſen, die te zeer verſlaeft was aen zyn ongebonde vreugde, en welluſten. *Leonidas*, de Leermeeſter van den Grooten *Alexander*, was geduurig bezig met hem de welluſtige vreucht en ongebondenheit af te raden. Waerom *Alexander* ook altoos aen zyn Hovelingen pleeg te zeggen, dat 'er niets ſlaefachtiger was, dan zich daer aen te gewennen.

(d) *De*

* *Laert. Lib.* 4. *cap.* 8.

(d) *De Meerminne op den kam van den helm* (in ons 2. Zinnebeelt van de Blyſchap) *beelt af, dat het gezang der welluſtige vreugde, den beminnaer ten val brengt. Albertus* tekent aen, dat de *Meerminnen* zyn wonderen van de zee, die zoetelyk weeten te fluiten of piepen, waer van de zeeluiden zouden in ſlaep geraken, en dan van hun overvallen worden. Dat daerom een kloek en ervaren Schipper zyn ooren ſtopt voor haer geluit; gelyk wy zien in die bekende dooling van *Uliſſes*, dat zulks van zyn Scheepslieden volbracht wiert, om niet door het zoet geluit verleidt te worden. Of, zegt *Albertus*, de Schippers werpen haer toe ledige vaten of tonnen, om daer mede te ſpeelen, en zich op te houden, zoo lang tot dat zy waren voorby gevaren. Hy zegt, dat zy in de zee, aen de ſtranden van Italie, gevonden werden. Zy zyn te bekent, dan dat wy die zouden afmalen; hoewel alle die verſchyningen, zelfs der Meerminnen, voor een verdichtzel gehouden worden. Wat ook onze oude Kronyke van Hollant daer van getuigt, of immers dat het viſſen waren, van een geheel andere gedaente. Evenwel (voor die het gelooft) *Plinius* gewaegt, dat ten tyde van den Keyzer *Tiberius*, zich een Meermin ontdekt had met een flekhoorn, en die met een ſchoone en lieffelyke melodie hadt opgezongen. De Gezant van Rome in Vrankryk ſchreef aen den Keyzer *Auguſtus*, dat aldaer aen den zeeoever veele Zeevrouwen of Meerminnen waren doot gevonden. *Albertus* zegt, dat voorname mannen dezelve gezien hebben, tuſſchen Spanje en Afrika, in de geſtalteniſſe van een rechtſchapen menſch. 't Is derhalven te verwonderen, daer nu alle de zeên bevaren worden, dat 'er geen ontdekt worden.

Daerom zouden de Syreenen, om hun lieffelyk geluit, wel als een zinnebeelt voorkomen van de welſpreekentheit en gelukkige raetgeeving; en daerom van *Kato* gezegt zyn,

Cato grammaticus Latina Siren.

Dat is:

De wyze Kato, die Spraekkunſtenaer van naem,
De Roomſche Meeremin geheten door de faem.

Of gelyk *Apollonius Tyaneus* verhaelt by *Filoſtratus*, dat tot betekenis van de welſprekentheit, in den tempel van *Apollo*, eenige verlokkingen der Syreenen waren opgehangen.

De Heidenen hebben de welluſtige Syreenen afgebeelt onder de gedaente van *een velt vol vermakelykheden*, maer dat *rontom bezaeit is met doodtsbeenderen*, om af te beelden, dat 'er op de welluſtige vermakelykheden, rampen en verdrukkingen volgen, om de menſchen daer door af te ſchrikken.

XLV

XLV. ZINNEBEELT.

Van de Droefheit.

EEn treurig en zwaermoedig Man, in 't zwart gekleedt, en zeer ſlordig. Hy opent met beide zyn handen zyn borſt, zyn hart een yder vertoonende. Welk hart omſlingert is met verſcheide ſlangen.

„ *Hy is zwaermoedig en treurig* gemaelt, om dat dit de rechte aert en eigen-
„ ſchap van een droevigen is, en van die veel hartzeer heeft.
„ Hy is *in 't zwart* gekleedt, om dat die verwe een zinnebeelt is van de droef-
„ heit, die de duiſterniſſe bemint; gelyk in tegendeel het licht een afbeeltzel is
„ van de vrolykheit. Dat hy in 't zwart gekleedt is, beduit ook zyn ondergangk
„ en duiſterniſſe des doots, waer in een droefgeeſtige zich eindelyk ſtort.
„ Zyn kleedt *is ſlordig*, om dat een bedroefde geen acht geeft op het ſieraet
„ zyns lichaems, maer zich verwaerlooſt.
„ *Zyn geopende borſt en hart met ſlangen omſlingert*, beduit het verdriet van zulk
„ eenen, en zyn weereltſche ſlaverny, die altoos inwendig het harte knaegt, en
„ daer in ſtort een vergif van verborgen haet en ongeregeltheden.

2. Zinnebeelt *van de Droefheit.*

Een bleek Man, die aen de voeten gekluiſtert is; hebbende in de hant een uitgebluſte fakkel, die noch een weinig rook geeft.

„ *De bleekheit des aengezichts*, drukt af, de ſmarte en droefheit.
„ *De kluiſters aen de voeten*, geven te kennen, dat het verſtant eens droefgee-
„ ſtigen als gebonden is door ſmarten, het welk dan niet, als zeer bezwaerlyk,
„ acht neemen kan op zyn gewoonelyke werkinge.
„ *De uitgebluſte fakkel, die noch een weinig rook geeft*, heeft de oude zeer ver-
„ maerde Schilder *Zeuxis*, geſtelt een zinnebeelt te zyn van *een bedroeft man.*
„ Behalven dat de Heidenſche Wysgeeren de ziel aenmerkten als een vlamme of
„ vuur, het welk door geſtadige ſmarte en droefheit wort uitgebluſt, of zoo
„ veel licht niet heeft, dat zy zich in haer poogingen kan onderſcheiden.

Aenmerking over dezen Hartstocht.

De droefheit (die tegens de blyſchap overſtaet) is die beweeging des gemoets, die ontſtaet wegens de overdenking van een tegenwoordig quaedt of ongelyk, dat men zich verbeelt onvermydelyk te zyn. Het welk een wondere moeijelykheit baert in de ziele, een angſte aen het harte, en een walging des levens, het welk weenen en traenen veroorzaekt; welke weeninge een bekent teeken van droefheit is, wanneer het harte inwendig eenig ongelyk bezeffende, het meenigwerf gebeurt, dat de inwendige vochtigheden zoo gaende worden, dat zy door hun perſſing een opening zoekende, de oogen komen uit te barſten.

Deze droefheit veroorzaekt ook hantwringing, borſtklopping, en wort dikwils genomen voor weeklagen; gelyk Pſalm 30: 12. *Gy hebt myne weeklagen verandert in een reie.* Daer het Grontwoort כִּפַּד, zoo veel te kennen geeft, als een bewys van de uitterſte droefheit in het harte, wanneer een redelyk ſchepzel door alle die bovenſtaende beweegingen een ſmarte vertoont, die inwendig in de ziele is. De oude volkeren ſchatten het de aldergrootſte droefheit, wanneer de ſmarte gebooren wert uit het verlies van dierbare vrienden, of inzonderheit over hunnen eeniggebooren zoon. Zach. 12: 10.

De Stoiſche Wysgeeren meenden, dat het voor een man te gering was te weenen, of tranen te ſtorten. Echter was het een gewoonte by veele volkeren, over het verlies van hunne vrienden droevig te zyn, en hunne tranen uit de oogen te doen biggelen, die zy zelfs ter gedachteniſſe bewaerden in fleſſen, daer toe gevormt. Waer op de Dichter zinſpeelt, Pſalm 56: 9. *Legt myne tranen in uwe fleſſen.* Welke traenfleſſen de geleerde Heer * *Nyloe* ons (uit een zekeren Schat van zeltzaemheden) afbeelt in zyn ſchriftuurlyke aenmerkingen. Zy zyn voorheen gevonden in de oude Graven.

De

* *Ex Theſaur. Brandenb. Cl. Begeri. pag.* 383.

De oude volkeren hadden ook de gewoonte in hunne bitterſte droefheden, dat zy hunne tranen in het graf, of op de doode lichamen, of ook wel op de aſſche van hunne vrienden uitgooten, of die daer mede beſproeiden. By *Gruterus*, in zyn vermaerde Aloude Opſchriften, vint men een oudt Graffchrift:

EUM LACRYMIS ET OPOBALSAMO UDUM HOC SEPULCRO CONDIDIT.

Daer een moeder het verlies van haeren zoone beklaegt, en zegt, * *Dat zy hem in dit graf gelegt heeft, dat nat makende met tranen en met balſem.* Het was outstyts zeer ſmadelyk, en 't wert gewraekt, dat 'er geen droefheit over een afgeſtorven betoont wiert. De wyze *Solon* wenſchte, *Dat 'er over zyn doot geen tranen ontbreeken mogten, maer dat zyn uitvaert met droefheit mogt werden geviert.* De Dichter † *Virgilius* noemt de onbeſchreide dooden:

Viles animæ, inhumata infletaque turba.

Dat is:

Geringe zielen, niet begraven noch beweent.

De Ouden hebben veelderley tranen door de beweeging des gemoets aengeteekent:

a. Tranen die iemant ſtortte wegens een berouw, dat hy voedde over een begane zaek, die hem leet was.
b. Tranen wegens een zwaer lyden en bittere wederwaerdigheden, die den lyder vinnig prangen.
c. Tranen van een hevigen yver, die uitbarſten over opdagende voorvallen.
d. Tranen van verlangen, het welk iemant heeft om een aengename zaek deelachtig te worden.
e. Tranen van medelyden.
   (a) Over zyn naeſtens misdaden, en ongerechtigheden.
   (b) Over zyn naeſtens uit- en inwendige zwarigheden.
f. Tranen van liefde.
   (a) 't Zy omtrent Godt; gelyk in *Maria Magdalena.*
   (b) 't Zy omtrent zyn evenmenſch; gelyk in *Jacob* en *Ezau*, elkander ontmoetende, kuſſende en weenende.
g. Tranen van blyſchap, en wel over een ſchielyke en onverwachte vreugde.
h. Tranen van boetvaerdigheit; gelyk bleek in den Apoſtel *Petrus*, in *David*, en anderen.

* *Nyloe Aenmerk. p.* 383. † *Æneid.* 11. *vers* 372.

De Geleerde *Hugo* gaf een goede leſſe, om nooit droevig te zyn, zeggende, *Vis nunquam eſſe triſtis, bene vive, bona vita ſemper gaudium habet*, dat is, *Indien gy nooit wilt droevig zyn, zoo leef behoorlyk en wel, want een welgevormde levensſtyl, baert een geduurige vreugde.*

Job, die de droefheit dikwerf afmaelt, noemtze *een bitterheit*, of hy gewaegt van *een bitterbedroefden des gemoets*, cap. 3: 20. De droefheit die boven maete is, en groot, wort beſchreven, dat *zy het harte breekt*, en *angſtig maekt.* * *Tibullus* zegt, *Frangit fortia corda dolor*, dat is, *De ſmarte of droefheit breekt de alderhartſte harten.*

Bittere droefheit zien wy in *Naomi*, berooft zynde van Man en kinderen. Noemt my niet *Naomi*, zegt zy, dat is *lieffelyk*, maer noemt my *Mara*, dat is *bittere*; want † *de Almachtige heeft my groote bitterheit aengedaen.* Zoo vinden wy *Anna*, *de moeder Samuels*, *bitterlyk* bedroeft van ziele. 1 Sam. 1: 10. *Eliza* ſprak van de *Synamitiſche vrouwe*, dat haer ziele in haer *bitterlyk* bedroeft was. 2 Kon. 4: 27.

De Oudtvaders hebben de droefheit afgekeurt, en als ſchadelyk afgeſchildert. *Hieronimus* zegt, *Daer is niets dat den menſch meer verteert, als die ontroeringe des gemoets, dewelke droefheit genaemt wort, die brengt den menſch tot de doot, daerom de droefheit is verfoejelyk.*

Het was dan geen wonder, dat de Heidenen ons tegens dien hartstocht hebben willen wapenen; want *Epiktetus* gevraegt zynde, *Hoe men beſt de droefheit zoude kunnen verdryven*, antwoordde, *Dat men de toekomende dingen zoo ſchatten zoude, als of die reets geſchiedt waren.*

Plutarchus zegt, *Dat gelyk een wyze Stuurman in de kalmte en geruſte zee verwacht de zwaerſte ſtormbuien, zoo ook elk in de kalmte en geruſtheit dezes levens zyn gemoedt moet voorbereiden tot de ſtormen van bittere droefheden.*

Demetrius vertoonde zich wonder onderworpen aen de Goden in zyn droefheit, zeggende, * *O onſterffelyke Goden! wilt gy my dus myn kinderen ontroven, of my wegneemen een gedeelte myns lichaems, zelf myn geeſt, ik zal echter niet droevig zyn, om dat ik u wedergeeve, dat ik van u ontfangen heb.* *Seneka* zeide, † *De droefheit die oneindig is, is een zotte toegenegentheit; en geheel geen droefheit te hebben, is een onmenſchelyke hardigheit: laet de tranen vloeyen, maer laetze ook ophouden.*

De droefheit kan men geeſtelyk aenmerken, als een *droefheit naer Godt*, of *een droefheit die een menſch heeft over zyn zonden.* Waer van wy gewaegt hebben in het 12. Zinnebeelt, het welke met dit Zinnebeelt kan vergeleken worden.

En zeer gevoegelyk kunnen wy tot de droefheit brengen de zuchtingen, en de zwaermoedigheit.

Wat de zuchtingen betreffen, die ſpruiten voort

A. Uit de erinnering van quellingen en geleden ongevallen.

B. Uit een berouw dat men heeft over een bedreven quaet.

C. Over

* *Tibullus Lib.* 3. *Eleg.* 2. † *Ruth* 1: 20. * *Sen. Prov.* † *Senek. ad Helv.*

C. Over het verſpillen van den qualykbeſteeden tyt.

D. Door het herdenken van een voorbygeſnelt geluk, en althans treffende rampzaligheden.

De zuchtingen maelden de Ouden af, *door een droevig jongkman, gevleugelt aen den ſlaep des hoofts, en aen de borſt, in welke het hart bloot gemaelt ſtaet; in de rechterhant draegt hy een beeltenisſe van de begeerte of van de liefde.*

Wat *de vleugels* betreffen, zy malen af de *ſnelheit* der zuchtingen, die door de gedachten en zinnen heen vliegende, het hart doordringen en beroeren.

Het hart ſtaet bloot gemaelt, om dat het Latynſche woort *Cor*, *het harte*, naer het verhael van *Izidorus*, zyn benaming zoude hebben van *Curæ*, *zorgen*; en deze zyn het immers, die het harte treffen.

De beeltenisſe van de begeerte of liefde in de rechterhant, beduit, dat men naer iets dat men vuurig *begeert*, en dat ons waerdt *en lief is*, met zuchtingen verlangt, om het deelachtig te worden.

Wat de zwaermoedigheit betreft, die is van de Outvaders gevaerlyk geſchat; dewyl zy meenden, dat die de ziele van een Chriſten benaeuwde, en de duivel geſtadig op zulk een toeleide, om hem tot zich te trekken. Zy zeiden, dat de zwaermoedigheit was een *Vehiculum dæmonum*, *een wagen der duivelen*: zonder twyffel, om het ſchepzel daer door weg te voeren, en eeuwig ongelukkig te maken. De Ouden hebben voor de zwaermoedigheit niets ſchadelyker geſchat, dan de eenzaemheit. Zie hier een zinnebeelt daer van.

Een oude Vrouw, in ſlecht laken gekleedt, zonder eenig ſieraet, zittende op een ſteen. Ter zyde van haer ſtaet een boom zonder bladeren, die tuſſchen twee rotzen is uitgewaſſen.

De Vrouw *wort out* gemaelt, om dat, gelyk den jongelingen eigen is, vrolyk te zyn, de ouden daerentegen zwaermoedig zyn. Waerom *Virgilius* zegt,

Daer woont de Krankheit, en de droevige Ouderdom.

Zy is *ſlecht gekleedt*, *zonder verſierzel*, om dat een zwaermoedige of droevige geen acht geeft om zich op te ſieren, of zyn gemak te zoeken; dewyl hy leeft in geſtadige zorge van quade ontmoetinge, en alles dat heerlyk en nootzakelyk is, verwaerlooſt.

Zy zit op een ſteen, om dat een droefgeeſtigh menſch dor, en ſteenachtig is, zoo omtrent zyn woorden als poogingen; zoo wel omtrent zich zelven, als anderen. En te recht, om dat de ſteen niet alleen geen vrucht voortbrengt voor zich zelf, maer ook het lant, daer hy oplegt, belet vruchtbaer te zyn.

De boom zonder bladeren, die naeſt het vrouwebeelt ſtaet, ſchetſt af, dat de droef-

heit dat gene in den menſch veroorzaekt, het welk de barre winter doet aen het geboomt en de kruiden; want deze is het, die dezelve door ſlingeringen doet heen en weer ſchudden, door de kille vorſt doet dorren, en door de ſneeuw doet bedekken, zoo dat zy onvruchtbaer en verdroogt ſchynen, en als van geen waerdy. Zoo is ook de droefheit, waerom elk dan het gezelſchap ſchuwt, dewyl hy bezig is met zuchtingen, tranen, en diepe gedachten, zynde dit de echte kenmerken van droefheit en treurigheit.

De Schilder *Albert Durer* maelde haer af, onder het zinnebeelt van *een zittende vrouw, die den rechter elleboog op de knie houdt, onderſtuttende de rechter zyde van het hooft.* Neffens haer zyde leggen verſcheiden Mathematiſche Gereetſchappen, om dat hy meende, dat de zwaermoedigheit een geſtadige droefheit was, die alreede in de natuur poſt gevat hadde.

Men vindt oude Gedenkpenningen, waer op de droefheit wort afgebeelt, onder de gedaente *van een vrouw, die op aerde nederzit, leunende met het hooft aen een kolomme, en houdende beide haer handen op het hooft*, even als of zy van haer hartstochten geheel was overmeeſtert en t'ondergebracht.

Ook zyn'er oude Gedenkpenningen, daer *een vrouw op ſtaet, die eenige Geometriſche afbeeltzels in't zant aftrekt*, ſchetzende dus de droefheit af. Hoewel de Ouden echter gemeent hebben, dat de zwaermoedigheit was onderſcheiden van de krankzinnigheit; want de Krankzinnigen zyn niet altyt treurig, het welke nochtans aen een volmaekte zwaermoedigheit eigen is.

XLVI

XLVI. HOOFTDEEL.

Van de Vreeze en Schrik.

EEn oudt Man, dien de hairen des hoofts overeint ſtaen. Bleek van aengezicht, met kleine en dunne handen. Van het hooft tot de voeten in 't harnas, met gevleugelde voeten. Onder den rechter arm heeft hy een Haes, onder den ſlinker een Kameleon.

„ Hy wort *oudt* gemaelt, om dat de vreeze ontſtaet (gelyk zommigen willen) „ door mangel van het bloet, en wakkerheit van geeſt, het welk de ouderdom „ ontbreekt.

„ (a) *De overeintſtaende hairen, de bleekheit des aengezichts, en dunne handen,* zyn „ van de Natuurkundigen aen den vreesachtigen toegepaſt; inzonderheit van *Ari-* „ *ſtoteles*, in zyn 6. 9. en 10. capittel.

„ *Van het hooft tot de voeten is hy in't harnas*, om af te drukken, dat hy vreeſt „ voor de aenkomende rampen, en daerom zich daer tegen gehart heeft, en „ gewapent.

„ *Hy heeft vleugels aen de voeten*, om te kennen te geven de vlucht die aen een „ vreesachtigen eigen is, om dus ſchielyk het gevaer te ontduiken.

„ (b) *De Haes en de* (c) *Kameleon*, zyn by *Plinius* aengemerkt als zeer vrees- „ achti-

„ achtige dieren, die zeer lichtelyk verſchrikt worden, inzonderheit de *Kame-*
„ *leon*; daerom zoude dit dier zich zoo menigwerf van verwe veranderen, gelyk
„ de ervarenheit leert.

Aenmerking over dit Zinnebeelt.

De Vreeze, dewelke eigentlyk haer zetel veſtigt in de ziel, is eigentlyk die bekommerlyke gedachte, die iemant voedt wegens het miſſen van een tegenwoordig goedt, of het gevaer van een nakend quaedt.

Deze vreeze is zomtyts groot en verſchrikkelyk; gelyk 'er een woort פחד by de Hebreeuwen gevonden wort, dat zulk een vreeze te kennen geeft, wanneer een menſch ſtyf wort als een ſteen; of wanneer hy verſtomt wort, wanneer zyn hairen opryzen, en het geheele lichaem ſiddert van angſt. Daerom wort die vreeze zeer wel een verſchrikking genaemt, een vervaerniſſe; zulk een vreeze en verſchrikking is dikwils elendiger, als het nakende quaet zelf. Die verſchrikking is den boosdader aenklevende als een gevolg van zyn zonden, en dat wegens de gedreigde wraek des aertsrichters. Trouwens, de zondaren te Sion zyn verſchrikt, bevinge zal den huichelaer aengrypen. Jez. 33: 14. En *Elifas* zeide, Job 15. *Ten allen dagen doet de godtlooze zich zelf weedom aen: het geluit der verſchrikkinge is in zyn ooren, angſt en benaeuwtheit verſchrikt hem, zy overweldigen hem als een Koningk, bereidt ten ſtrydt.*

't Is een bekommering en hartstocht, dewelke zelf dikwerf ontſtaet in een uitverkoornen, dewyl hy noch zwak is in 't geloof, dat dikwils gepaert gaet met ongeloof; daerom gaet hy dikwerf verzelt met vreeze, wegens gevreesde wereltſche tegenſpoeden en onheilen, en dat zomtyts al te licht, zonder reden en nootzakelykheit.

Seneka zeide zeer opmerkelyk, *Dat geen redelyk ſchepzel in de weerelt vry was van de vreeze. Want* (zegt hy) *de een is een ſlaef van zyn ſchatten, een ander van zyn welluſten en begeertykheden, een derde van zyn eerpralen en vergenoeginge*; maer *wy allen zyn ſlaven van onze vreeze.* Daerom is deze hartstocht geſchat als een baermoeder van alle omzichtigheit, die den menſch voorzichtig maekt, om het aenblikkende onheil te ontduiken, of door bequame middelen af te wenden. De vreeze doet hem vooraf dikwils het harnas aengrypen, dat aengeſpen, en zich harden tegen de aendruizende wederwaerdigheden. Daerom zien wy in ons zinnebeelt ook *den man van het hooft tot de voeten gewapent, of in 't harnas.* Dat was vaek de oorzaek, dat 'er geen rampen over den vreesachtigen gekomen zyn. *Davids* omzichtige vreeze was meer als eens de oorzaek van zyn zegepraei. De wyze Spreukſchryver zegt, in zyn 18. Hooftſt. vers 12. *Hy vergaet in het verderf, die het lief heeft, maer die het vreeſt wort behouden.* De Ouden zeiden, *Si vis eſſe ſecurus ſemper time*, dat is, *Zoo gy wilt veilig zyn, vrees altoos.* Hoewel veelen zich wonder ſtantvaſtig tegen de vreeze hebben gewapent.

Vrees niet (ſprak *Cæzar* tot zyn Schipper in een gruwelyk onweer) *gy hebt Cæzar geſcheept, en zyn geluk.*

Een goedt gewiſſe te bezitten, en zyn Godt te dienen, is wel het echtſte wapen-

pentuig om de vreeze te overwinnen. Het was een deftig zeggen van *Epiktetus*, *Tutiſſima res eſt nil timere præter Deum, timidum non facit animum: niſi reprehenſibilis vitæ conſcientia mala*, dat is, *'t Is een zeer veilige zaek, niets te vreezen buiten Godt: men heeft geen bevreeſt gemoedt, ten zy door een quaet gewiſſe van een beriſpelyk leeven.* *Numa Pompilius* zeide, *Non timeo, rem divinam facio*, dat is, *Ik vreeze niet, want ik volbreng een heilige offerhande.* Dit zeide hy, wanneer hem de vyanden naderden, en hy in zyn godtvrucht bezig was. Een Heidenſch Vorſt zich niet verbazende wegens zyn vyanden barſt uit, *Non ſic deos coluimus ut illi nos vincerent*, dat is, *Wy hebben de Goden zoo niet gedient, dat deze ons zouden overwinnen.*

In der daet, zulks te betuigen, daer heeft een Chriſten werk aen, dat hy den waerachtigen Godt zoo gedient en gehoorzaemt heeft, dat hy met vrymoedigheit zeggen kan, *Godt zal ons behouden uit de rampgevaren der vyanden.* De vreeze wegens een zondige geſtalteniſſe, overtuigt hem van het tegendeel.

Derhalven, daer elk boosdader vreeſt en ſchrikt voor enkele ſchimmen van gevaer en ſchaduwen, kan een godtsdienſtige kloekmoedig zyn en gehart. *Vreeſt gylieden niet*, zeide de Hemelheraut tot de vrouwen. Matth. 28: 5. En *Davids* onverzaegde uitboezeming was aldus in den 27. Pſalm vs. 1. *De Heer is myn heil, voor wien zoude ik vreezen? de Heer is myn levenskracht, voor wien zoude ik vervaert zyn?*

Maer gelyk deze vreeze en ſchrik aen alle menſchen eigen is in dit leven, zoo is die wel de grootſte tegen de doot. Daerom wort die van *Job* genaemt, een *Koningk der verſchrikkinge.* Hy wort beſtempelt als de vyant der natuur, de verdelger des menſchelyken geſlachts, en verbreeker van den bant van lichaem en ziele, en een gevolg van de zonden. De vreeze voor de doot, heeft de grootſte reden in den godtloozen, om dat hy, uit zyn elendigen en rampzaligen ſtaet zich ziende uitgerukt, wel haeſt zich geplaetſt vint in een veel rampzaliger na dit leven. Zyn geweeten bezoetelt met oneindige boosheden, is hem een zeker getuige (is het niet op een ongelukkige wyze toegeſchroeit) van de ſlaende hant Godts over zyn misdaden. Daerenboven, de reden van zyn vreeze des doots, is, dat hy aen de aerde noch zoo ſlaefs is vaſtgekleeft, en aen de vermakingen dezer werelt. Of ook, om dat hy het levendige verzoenmiddel met Godt niet ontwaer wort; of ook, om dat hy zich niet genoeg met de doot vergemeenzaemt, en 'er het voorwerp van zyn dagelykſche beſpiegeling van maekt. Eindelyk, om dat hy niet bezeft het eeuwig heil, waer toe een gelovige door de doot wort overgebracht.

Daer was outstyts by de Joodtſche volkeren een vreeze, en ſchrik voor de doot. En die was (gelyk wy uit hunne Outheit kunnen bevroeden) geduurig en ſlaefachtig. Daer voor vreesden zy, wanneer zy zich in hunnen Godtsdienſt niet genoeg gequeeten hadden; dewyl een gering verzuim hun vaek het leven deed verliezen. Zy moeſten derhalven geduurig in alle deze onderhoudingen naer die dootsvreeze omzien, en die nootdrukte hen tot gehoorzaemheit. Zeker, hoe lichtelyk die geeſſel hen wondde, bleek in *Nadab* en *Abihu*, de zoonen van *Aaron*, Prieſteren van Godt, die een vreemt vuur brengende op den altaer, daer door werden gedoodt. Levit. 10: 2. Van de *Bethzemiten* verſloeg Godt

vyftig duizent en zeventig mannen, alleen om dat zy in de Arke des Heeren gezien hadden. 1 Sam. 6: 19. *Uſſa* ſtrekt alleen zyn hant uit, als de runderen ſtruikelden, om de Arke des Heeren te onderſtutten, vreezende dat die vallen mocht. Godt echter ſlaet hem op de daedt zelf, dat hy ſterft. 2 Sam. 6: 7. *Een vreeze dan des doots*, die *Paulus* beſluit Hebr. 2: 15. *Dat zy alle hun leven der dienſtbaerheit onderworpen waren.*

Uit de Outheit van de Heidenen, kan men ook zien, dat deze volkeren voor de doot gevreeſt hebben, wanneer zy onrein en godtloos waren. Zoo dat zy vreesden in hunne tempelen in te gaen, of tot een gewyde plaets of altaer te naderen, om dat 'er voorbeelden waren, dat de Goden zulke onreine boosdaders geſtraft hadden; gelyk wy in 't voorgaende XXIII. Zinnebeelt hebben aengetoont.

Evenwel hebben 'er geen Heidenen ontbroken, die de vreeze des doots afgelegt hebben, en daer niet voor geſchroomt. Zy meenden, men moeſt niet vreezen voor de doot,

α. Om dat het leven vol elenden is.
β. Om dat de doot het ſchepzel bevryt van alle teiſteringen en zwakheden.
γ. Om dat de doot ons wel kon beroven van het tydelyke, maer niet van het eeuwige leven.
δ. Om dat 'er een hoope is van een vrolyke opſtanding.

De Wysgeer *Baſſus* gevraegt zynde, *Wat quaet 'er zyn mocht in het ſterven, dewyl de menſch de doot zoo vreesde?* antwoort, *Dat de vreeze van den ſtervenden menſch de ſchult niet was van de doot, maer des geenen die ſterft.* Willende daer door leeraeren, dat de menſch alleen daerom de doot vreesde, om dat hy zoo veel quaet bedreven hadt. Zekerlyk, zommige Heidenen vreesden de doot weinig. *Seneka* wilde, *Dat men het leven niet te zeer moeſt beminnen.* En *Kleanthes* begeerde graeg te ſterven. En dat noch hooger draeft, * *Cicero* wilde, *Dat niemant kon rechtvaerdig zyn, die de droefheit armoede en de doot vreesde. Seneka* zeide, *Hoe kunt gy de doot vreezen, daer zy de geboortedag is van de eeuwigheit?* De wyze *Kato* zeide in zyn doot, *Dat hy blyde was nu gelegenheit te hebben van te kunnen ſterven. Want*, zeide hy, *onze Godt die over ons heerſcht, wil niet dat wy zonder zyn wille zullen ſterven, en uit dit leven verhuizen.* Even eens of *Kato* zeker wiſt, dat alles door de Oppermajeſteit beſtiert wiert, en dus ook niet minder de doot der menſchen.

Zelfs vreesden de Heidenen niet voor een haeſtige doot. Want *Seneka* zeide, *Wat is 'er aen gelegen, hoe haeſt gy uitgaet en ſterft, nademael gy eenmael ſcheiden moet?* Zy vreesden ook niet, ſchoon hun de doodtvonniſſe onſchuldig wiert aangezegt. Dewyl *Horatius* zeide,

Hy, die een deugtzaem leven leidt,
Verkrygt gewis d'onſterfflykheit.
e Deugt ontſluit voor hem den hemel.

Zy

* *Lib. 2. de Offic.*

Zy vreesden ook niet voor eenige ſoort van ſterven. Gelyk wy *Lukanus* hooren uitboezemen: *O Goden! wat ſoort van doot gy my toezenden wil, ik zal die onbevreeſt ſterven.* En *Sokrates* ſprak kloekmoedig aen die hem het doodelyk vergif aenboden, waer door hy veroordeelt was te ſterven: *De doot te vreezen is dwazelyk: die de doot vreeſt, ſchynt niet te weeten wat de doot is. O neen! ik vreeze niet, want denk eens hoe hoog ik dat achten moet, dat ik haeſt in 't ander leeven ſpreeken zal met* * *Orfeus, Muzæus, Homerus, Heſiodus, en andere brave mannen.*

(a) *De hairen des mans hooft overeint ſtaende* (in ons Zinnebeelt van de Vreeze) *beelden af de vreeze.* Gelyk ook *de bleekheit des aengezichts*; welke laetſte niet alleen *Ariſtoteles* in zyn 6. Boek aentekent; maer het eerſte ſchynt genomen uit † *Virgilius*, daer hy zegt:

Tum vero ancipiti mentem formidine preſſus
Obſtupui ſteteruntque comæ, & vox faucibus hæſit.

Dat is:

Toen rees myn haer ten bergh. 'K verſtom, ſla geen geluit,
En, ſlyf om 't hart beklemt, bedenk wat dit beduit.

Ons Zinnebeelt heeft *gevleugelde voeten*, om daer mede de *ſnelle vlucht* te kennen te geven. Dit vinden wy bewaerheit, en miſſchien getrokken uit § *Virgilius:*

Pedibus timor addidit alas.

Dat is:

De vrees bont vleugels aen de voeten.

En *Petronius* zegt, *Quantum quisque timet tantum fugit*, dat is, *Naer mate dat iemant vreeſt, zoo vliet hy ook.* Veel beter en op geſtaefder grontſlag was die waerheit, bekent by dien alderwyſten *Salomon* van een godtloozen, zeggende, *Dat hy* (vreezende wegens zyn boos geweten) *vliedt, ſchoon 'er geen vervolger is.* Zoo dat die vlucht niet geſchiedt uit voorzichtigheit, maer uit blooheit, door ongeloof en gebrek van liefde tot Godt, en tot de deucht: of uit een vreeze en benaeuwtheit, die geboren wort uit een quaedt gewiſſe, waer door men geduurig verſchrikt is voor de oordeelen Godts, zoo dat het geweten den zondaer als een beul ſtrekt, die hem geſtadig doet ſidderen, en meer is dan duizent getuigen, dat hem doet vlieden zonder vervolger. Of men kan het aenmerken, dat zodanigen vlieden voor hun eigen zelfs, zoo dat zy vreesachtig zyn als een eenig man, als of 'er maer een was. Gelyk wy een voorbeelt hebben in de Syriers, 2 Koning. 7. als de *Jehovah hun hadt doen hooren een geluit van wapenen, een geluit van paerden, en een geluit van groote heirkracht, dan maekten zy zich op, en vloden in de ſchemeringe, alles achterlatende.*

(b) *De Haes* (in ons Zinnebeelt) *is een vreesachtig dier*; het welk wy eenigzints geoppert hebben in het 38. Zinnebeelt van de Dievery. Wy kunnen daer by voegen,

* *Ælianus Libr.* 13. † *In zyn Æneid. Lib.* 3. § *Lib.* 8. *Æneid.*

gen, dat het daer van daen is, dat *Pollux* zegt, dat *de Haes*, in 't Grieks ook πλώξ genaemt wort; dewyl πλώσσειν, *vreezen* of *ſchrikken* betekent. Waer van daen *Demoſthenes* in *Æſchinus* wort ingevoert, zeggende, λάγω ἔζης δεδιὼς καὶ τρεμῶν, καὶ ἀιεῖ πληγησέσθαι πρὸς δοκὼν, dat is, *Het leven is aen den menſch (of den levendigen) gelyk aen den Haes, geduurig vreezende en bevende; de boven't hooft hangende roeden dikwils aenziende.* Daerom wort van den Poëet *Korniſicius* verhaelt, dat hy den Krygsbezoldelingen in den oorlog, dikwils vluchtende, tot een verwyt, den naem gaf van *gehelmde Hazen.* De ſteden, waer in de inwoonders bloohartig en vol vreeze gevonden werden tegen hunne vyanden, hadden by de oude volkeren het verwyt, dat'er Hazen in gehuisveſt waren; gelyk outstyts van de ſtadt Korinthus gezegt wert, en van andere ſteden.

(c) *Den Kameleon* (in ons Zinnebeelt van de Vreeze) *zien wy onder den ſlinker arm van den man*, om dat dit naer *Plinius* getuigeniſſe een vreesachtig dier is; dewyl het geduurig zyn verwe verandert. Deze dieren zouden, naer *Plinius* getuigeniſſe, in Afrika gevonden worden. De ervarenheit leert ons, dat zy door Italien genoeg gezien worden. *P. Bellon* wil, dat'er veel *Kameleons* gezien zyn in Egypten, by de ſtadt Alexandrie.

Dit dier neemt alderhande koleuren aen; immers verſcheiden. Als het op een groene boom gevonden wordt, vint men het groen, en zoo by verſcheiden verwen geplaetſt, neemt het die aen. Hoewel zommige Reizigers, die dezelve diertjes naeuwkeurig onderzocht hebben, en zelfs in onze landen medegebragt, hebben aengemerkt, dat ze zich niet in't root of wit hervormt hadden. De Kameleon heeft de geſtalteniſſe (naer de beſchryving der Ontdekkers) van een groote Hagediſſe, doch de pooten wat hooger, een langen ſtaert, aen het einde heel ſpits, de pooten wat krom. Hy gaet zeer langkzaem; ruw van lyf, hebbende de oogen diep in't hooft, en zeer groot. *Plinius* zegt, dat hy niets eet, en van den wint of lucht leeft; hoewel *P. Bellon* ſchryft, dat hy vliegt, muggen, riſpen, en ook ſpringkhanen eet, dewelke in hun magen gevonden waren, wanneer zy opgeſneden waren. Als de *Kameleon* eet, zoude hy zyn tong zeer ver, en wel een half voet uit den mont ſteeken, aen welkers einde van de tonge een knoop is, die ſponſieus en vaſthoudende is als lym; waer mede hy de vliegen en riſpen zoude naer zich trekken, en dat op een gezwinde wyze. *Ariſtoteles* zegt, *Dat de Kameleon weinig droppelen bloets in't lyf heeft, dat hy zeer kout is, en dikwerf vreesachtig, en altoos veranderende.* Daerom zoude een veranderlyke *Uliſſes* of een *Lyzander*, ook een *Alcibiades*, door den *Kameleon* afgebeelt zyn. *Tertullianus* heeft dit dier van gelyke geſtalteniſſe en hoedanigheden beſchreven. *Pierius Valerianus* zegt, dat *de Duive* ook een gemeen zinnebeelt is van de vreeze; want de naem die haer by de Grieken gegeven wort, τρήρων, betekent de zelve. Dit zoude men van τρέω kunnen afleiden, het welk betekent, *bevreeſt te zyn.* En de Latynſche en Griekſche Poëeten hebben deze overeenkomſt gebruikt. Gelyk *Homerus* zegt,

Αἱ δὲ βάδην τρήρωσι πελειάσις ἴθμαθ' ὁμίλαι.

Dat is:

Zy weken met een tredt, gelyk bevreesde duiven.

Welke gelykeniſſe *Maro* aldus heeft overgebracht:

Præcipites atra ceu tempeſtate columbæ.

Dat is:

Gelyk men duiven in een onweêr ſnel ziet ſtryken.

XLVII. ZIN-

XLVII

XLVII. ZINNEBEELT.

Van de Wysheit, Geleertheit, en het Verſtant.

EEn Vrouw, onder de gedaente van de Godinne *Minerva*, met haer ſpies in de hant, ſtaende in een duiſteren nacht. Haer rechter arm omſlingert met twee ſlangen, in welke hant zy een ontſtooken lamp draegt, vol oli. In de ſlinkerhant houdt zy een boek. Voor haer ſtaet op een koſtelyk bekleede tafel een dootshooft.

„ (a) *Minerva* is geſchat als de *Godinne der Wysheit*. Daerom komt zy in ons „ zinnebeelt voor in deze gedaente.

„ *Zy ſtaet in een duiſteren nacht*, om dat de Wysheit vaek verdonkert wort „ door onze byzondere achteloosheit, aengezien 'er in onze ziele dikwils duiſ- „ terniſſen opkomen, die de wysheit doen verdwynen; en wegens die duiſter- „ niſſe, en nacht van onwetenheit, is het, dat een redelyk ſchepzel, onwys zyn- „ de, en onkundig in het ſpoor des hemels, met de onvoorzichtige maegden en „ onwyzen wordt buiten geſloten.

„ *De ſlangen om haer rechter arm*, verbeelden de voorzichtigheit, die een wyze „ nootzakelyk heeft.

„ *De ontſlooken lamp vol oli*, ſchetſt af, het licht des verſtants, het welke door „ een byzondere gave van Godt in onze ziele blaekt, zonder dat het verteert of „ vermindert wort.

„ *Het boek in de ſlinkerhant*, drukt af den oorſprongk, waer uit de ſchat van „ wysheit te delven is; en inzonderheit het Bontboek, of de Geheimrollen der „ eeuwige waerheit, waer uit alle wysheit geleert wort, die nodig is om zalig „ te worden.

„ *Het dootshooft op de koſtelyke tafel*, geeft te kennen, dat, om een goede wys- „ heit ten nutte te verkrygen, daer veel toe hoort, om op zyn einde bedacht „ te zyn. En om dat de wysheit een groot gedeelte is van de Filozofie, (welke „ naer het gevoelen van eenige Filozofen, ook voornamentlyk is een geſtadige „ overdenking des doots) zoo leeraert zy, dat het overdenken en overweegen „ van onze elendigheit, de echte Koningklyke heirbaen is, om die ten bezitting „ te erlangen.

2. Zinnebeelt *van de Wysheit, Geleertheit, en het Verſtant.*

Het Beelt van *Apollo* met een lauwrierkrans in de rechterhant, gekleedt in 't violet of purper; houdende in de ſlinkerhant een Schepter, daer een zon boven op ſtaet. Men ziet voor hem uit den hemel een grooten dauw van vette droppelen nedervallen,

„ (b) *Apollo* is de Godt der goede Konſten en Wetenſchappen; daerom „ wort hy in ons Zinnebeelt van de Wysheit, gemaelt, *met een lauwrierkrans in* „ *de hant*, om te vertoonen, dat hy niet alleen de kroon van geleertheit waer- „ dig was; maer die ook graeg aen anderen, die de Wetenſchappen bemin- „ nen, wilde aenbieden.

„ *Het purper of violet*, waer in hy gekleet is, beelt af, de waerdigheit en lui- „ ſter van de Wysheit en Geleertheit, en waer van het purper een zinnebeelt is, „ dat wy nader getoont hebben in 't 2. Zinnebeelt van de Deucht.

„ *De Schepter met de zon in de ſlinkerhant*, ſchetſt af, dat de wysheit, en het „ licht des verſtants, over de duiſtere onwetenheit en dwaesheit heerſcht; gelyk „ de Schepter een out zinnebeelt is van de heerſchappy.

„ *Het nederdalen van den dauw* betekent, dat, gelyk de dauw de jonge plan- „ ten vruchtbaer maekt, en doet aenwaſſen, ook dus de leerzame verſtanden elk „ vruchtbaer maken tot goede leeringen, en zelfs tot ſierlyke en ſchoone plan- „ ten van Staet en Kerk doen opgroejen.

Aenmerking over dit Zinnebeelt.

De Wysheit kan men aenmerken als die begaeftheit, waer door het redelyk ſchepzel machtig is te oordeelen naer de waerheit der zaken, zoo dat het niet mis-

mistaſt, oordeelt uit goede gronden, zoo als de zaek zich maer opdoet.

Het Verſtant is een zekere voorzichtigheit en kloekheit, waer door iemant uit vergelyking van zaken oordeelt. * *Cicero* noemt de Wysheit, *Een wetenſchap of kenniſſe van Goddelyke en menſchelyke zaken.* Een *Mater omnium bonarum artium*, *Een moeder van alle goede konſten.* Van welke het woort φιλοσοφία, *wysbegeerte*, zyn naem erlangt heeft, om dat 'er niets vruchtbaerder, (zegt de Redenaer) en niets voortreffelyker van de onſterffelyke Goden aen 't menſchelyk geſlacht gegeven is. 't Is een konſt om wel te leven, 't is de heilzaemſte gezontheit der ziele. † Zy leert en wyſt het ſpoor aen tot de geruſtheit des levens.

En wat *de geeſtelyke wysheit*, of de ware wysheit betreft, die is die voorzichtigheit, waer door een menſch uit goede gronden van de Goddelyke wysheit oordeelt van die dingen, die men weten moet ter zaligheit. Waer door hy uit een reine en ongeveinsde liefde tot Godt, het quade afkeurt, en het goede of de deucht verkieſt.

Auguſtinus ſchift *de Wysheit* van *de Wetenſchap* aldus: namentlyk, *Dat tot de Wysheit behoort een verſtaanlyke kenniſſe van eeuwige zaken*; en tot *de Wetenſchap*, *een redelyke kenniſſe van tydelyke dingen.* §

De *eerſte Wysheit* (zegt * *Nazianzenus*) *is een pryswaerdig leven, en een zuivere ziel voor Godt; door welke het zuivere met het zuivere, en het heilige met het heilige wort vereenigt en zamengevoegt.* Het was zeer aerdig en overdeftig gezegt van † *Bernardus: Och! of gy wys waert, och! of gy een recht verſtant hadde, en dat gy de nieuw aenblikkende zaken voor af zien konde, gy zoudt wys zyn in die dingen die Godts zyn, gy zoudt verſtaen die dingen die der werelt zyn, gy zondt vooraf zien de elende die in de helle woeden zal; en voorwaer dan, zoudt gy voor de helſche dingen ſchrikken, de hemelſche begeeren, en de wereltſche verachten.*

Cicero beſchryft een wys Man aldus: *Dat hy moet gematigt zyn, ſtantvaſtig, zonder vreeze, zonder zwakheit, zonder drift, en zonder luſten. Is eſt ſapiens* (zegt hy) *die is wys.* § En hy voegt 'er by, *Die is een wys man, die met alle deuchden gewapent en verſiert is. Alfonzus*, Koningk der *Aragonners*, noemde de Wysheit *een dochter Godts*, en *dat die alleen buiten alle dingen onſterffelyk was.*

De Outheit heeft de Prieſters der Egyptenaren zeer geroemt wegens hunne wysheit, zoo dat de voortreffelykſte der Griekſche Wysgeeren daer heen gereiſt zyn; niet tegenſtaende Griekenlant zelfs zeven Wyzen heeft uitgelevert, de wyde weerelt door befaemt; namentlyk, *Solon*, *Bias*, *Thales*, *Anakryzes*, *Kleobulus*, *Pittakus*, en *Chilon.*

De Griekſche Outheit heeft ook verſcheide deftige Spreuken omtrent *de Wysheit* en *de Geleertheit* opgegeven. Als:

Ἀναφαίρετον κτῆμ' ἐστὶ παιδεία βροτοῖς.

Dat is:

Geleertheit is een ſchat, dien niemant rooven kan.

Ὅσῳ-

* *Cicero* 4. *Tuſcul.* † *Cicero de Finib.* § *Auguſtin. de Trinit.* * *Naſianſ. in Apolog.* † *In zyn Brieven.* § *Cicero* 4. *Tuſcul.*

Ὁσοφὸς ἐν ἀυλῶ περιφέρει τὸν βίον.

Dat is:

Een wyze draegt zyn ſchatten in zich zelven.

Οὐκ ἔστι σοφίας κλήμα τιμιώτερον.

Dat is:

Niets pryſſelyker dan de wysheit hier op aerde.

Σοφία γὰρ ἐστὶ καὶ μαθεῖν ἃ μὴ νοεῖ.

Dat is:

Het geen men niet verſtaet te leeren, is recht wysheit.

Als *Ariſtoteles* gevraegt wert, *Hoe veel dat een wyze verſchilde van een zotten of ongeleerden*, zoo antwoordde hy: *Gelyk een levendige verſchilt van een doodden.* De Joden hadden outstyts hunne Wyzen, het welk in 't gemeen een tytel was van alle Geleerden en Onderwyzers. Maer dezen naem van Wyzen, hadden de Farizeen zich al verſcheiden jaren voor de komſte van Chriſtus, door hoogmoedt aengematigt; of die naem wert hun toegepaſt van de gemeenſte en onwetenſte ſoort van menſchen, dewelke zich doorgaens verbaesden over hunne geleertheit en wysheit in het ontzwachtelen en leeraeren van de overleveringen, dewelke zy boven de Wet verheften. Daer van daen gaven zy hun ook den naem van *Meeſters der Overleveringen.*

De Wyzen of Leermeeſters onder de Joden, zaten op verhevene plaetzen, en de leerlingen aen hunne voeten, of * ἐπὶ τὰς πόδας, *ad genua ſapientum*, *aen de knien der Wyzen.* Daerom zeiden zy ook, οἱ σοφοὶ ἡμῶν δευτερῶσι, *onze Wyzen leeren de overleveringen.* Dezelve eergierigheit kan men aenmerken onder de Grieken, dewelke yder hun beſt deeden om den tytel van Wyzen deelachtig te worden. Daer van daen geſchiedden, wanneer een redenvoering wiert uitgeſproken onder een groote meenigte, de toegejuichingen, *dat het wel en wyzelyk gezegt was.* Σοφῶς, *Bene, & ſapienter dictum.* *Tertullianus* noemde *de Griekſche Wyzen* daerom *Animalia Gloriæ*, *dieren vol glorie, of eerzucht.*

De Spreuken der Heidenen, omtrent het betrachten der wysheit, waren deftig. Dit zagen wy niet alleen in *Cicero*, maer het blykt ook in *Seneka* en andere; welke † *Seneka* zegt, *Die een ſmaek heeft in de deucht, die is recht wys.* Hy vervolgt, *Dat een wys man tegen alle aendruizingen en vreeſſchelyke ontmoetingen, op zyn hoede is. Al is het*, zegt hy, *dat 'er armoede, elendige teiſteringen, en rampzaligheden voor hem opdagen, hy ſtaet pal in zyn plicht. Een wys man is vol vreugde, en wort niet*

* *Buxtorf. Recenſ. Oper. Talm. p.* 195. † *Senek. Epiſt.* 72.

niet beroert, hy heeft een leven der Goden. Aen *Sokrates* gevraegt zynde, *Wat het ſchoonſte dier was*, zoo antwoort die Wyze, *Een menſch die met wysheit verſiert is.* Ook aen *Diogenes* gevraegt zynde, *Wat nuttigheit hy opgeſpoort hadde uit de filoſofie?* zoo antwoort hy, *Dat ik bereidt ben om alle tegenſpoedt en gevallen te kunnen dragen.* De zelve *Diogenes* gevraegt, *Wat laſt de zwaerſte was om van de aerde gedragen te worden*, gaf tot antwoort, *Een ongeleert menſch.* Als *Sokrates* een rykaert zag, die koſtelyk gekleedt was, doch geheel ruw en ongelettert, zoo barſt hy uit: *Zie daer een paert, dat met zilver omhangen is.* **Sokrates* van den Raet t'Atheenen ter doot veroordeelt, om dat hy tegen de veelheit der Goden gezintwiſt hadde, antwoordde, *Dat hy niet wilde leven, indien hy de wysbegeerte zoude moeten verlaten, en ophouden, de deucht te leeraeren.*

Deze wereltswysheit is echter niet te waerdeeren by de wysheit die in Godt is, die daerom *de opperſte wysheit* genaemt wort, of in 't meerder getal de חכמות, *wysheden.* Derhalven, naer den ſpreekſtyl der Hebreeuwen, *by uitnementheit wys, de wysheit aller wysheden*, de *hoogſte*, de *uitſteekende wysheit.*

Deze wysheit ſchittert krachtig door, en blinkt weergaloos *in Godt*, dewyl hy alles zoo wyſſelyk gevormt en verordent heeft; zoo, dat niemant daer omtrent iets te beriſpen heeft, gelyk 'er anders altoos wat omtrent de weereltſche wysheit en de gewrochten der zelve te beſtraffen is.

O wondere wysheit! wat een diepte des verſtants, zoo het gebouw van hemel en aerde op te vyzelen, als het Godt immers gevormt heeft! Dus den menſch te ſcheppen, en elk ſchepzel te formeeren, als het de Schepper van het Geheelal geſchapen heeft. Trouwens, *De hemelen vertellen Godts eer, en het uitſpanzel zyner handen werk.* Pſ. 19 Hoe juiſt zyn alle tyden geregelt, hoe net de zonne des daegs, en de maen ter verlichting des nachts, hoe evenmatig de vloeden en ebben, hoe ſierlyk dat blaeuwazuure uitſpanzel, ſlonkerende van een ontelbaer getal ſtarren, als blinkende diamanten! zoo dat wy, door verwondering weggerukt, moeten uitroepen: *O Heere, onze Heere, als ik uwen hemel aenzie, het werk uwer vingeren, de maen en ſtarren die gy gemaekt hebt. Gy hebt alle uwe werken met wysheit gemaekt.*

Dien het luſt een zinnebeelt te zien *van de wysheit die goddelyk is*; zie daer, zy is dus afgeſchetſt, *onder de gedaente van een vrouwe, van een ſchoon en heilig opzicht, ſtaende op een vierkanten ſteen, met een wit borſtſtuk, of harnas op de borſt, met een helm op het hooft, daer een haen op ſtaet, tuſſchen welken eenige blinkende ſtralen komen uitſchitteren. In de rechterhant houdt zy een ront ſchilt, daer een duive op geſchildert ſtaet, met omſtralinge als van den H. Geeſt; in de ſlinkerhant heeft zy het boek met de zeven zegelen toegeſloten, waer op het Paeslam ſtaet.*

Zy ſtaet op een vierkanten ſteen, het geen afſchetſt, dat de Goddelyke Wysheit vaſt en onbeweegelyk ſtaet, en op het geloof geveſtigt is, waer door zy noch aen de eene of de andere zyde ſtruikelen kan.

Zy wort met een wit borſtſtuk gemaelt, om dat de witheit een zinnebeelt is van de zuiverheit, die behagelyk is aen Godt. Daerom zeide *Cicero*, (en het was ook de getuigenis van de Perſiaenſche Wyzen) *Dat de witte kledye het meeſte aen goden behaegde. Het borſtſtuk* zelf verbeelt (om dat het de edelſte deelen des menſchen bedekt)

* *Eraſmus Lib. 8. Apoph.*

dekt) de zekerheit, om zich inwendig wel te bewaren, alzoo de borſt de woonplaets is van de wysheit; daerom zegt *Horatius*, *Gy waert geen lichaem zonder borſt.*

De haen op den helm, is een teken van kloekzinnigheit en wakkerheit, waerom hy aen *Apollo* en *Merkurius* is toegewydt.

De ſtralen tuſſchen den helm, zyn bewysſtukken of tekenen van Heilige waerdigheit, die in de wysheit van Godt is.

Het ſchilt daer de duive in 't midden ſtaet, beduit, dat Godts Geeſt alleen die wysheit geeft.

Het boek met de zeven zegelen, geeft te kennen, Godts beſloote wysheit; dewyl hy niemant omtrent zyn werkinge heeft reden te geven, en ook de toekomende dingen niet gehouden is te openbaren, als afhangende van zyne vrye willekeur. Daerom ſtelden de Heidenen voor hunne tempelen, *de Sphinxen*, ter afduiding, dat de heilige dingen, naer hun gedachten, beſtonden in verhoole en ingewikkelde wysheit.

Deze *Sphinxen* (die, naer het getuigſchrift van zommigen der Oude Natuurontdekkers, geboren werden in Æthiopie, onder de Troglodyten) waren monſters van een vreeſchelyk en wanſtallig lichaem: en in de tempelen der Egyptenaren gaven zy zinnebeeldig te kennen, verborgene raetzels en ſpreuken, en heilige inſtellingen of geboden, welke door eenige, die onbeſmet en zuiver waren, ongeſchonden moeſten bewaert, en alleen in 't verborgen verhandelt worden.

Het Paeslam, *dat op het boek ſtaet*, geeft te kennen de waerdigheit van Chriſtus, en dat men ook om wysheit te verkrygen, moet eenvoudig en niet trots zyn. Als wy noch nader acht geven *op de hemelſtralen*, die tuſſchen den helm (in dat zinnebeelt) doorſchitteren, kunnen wy 'er deze aenmerking van geven, dat het zeker is, dat, of ſchoon de menſch zoo veel moeite doet als hy kan of wil, hy de wysheit niet kan erlangen, als door de hulpe van Godt, en zyn hemelſche verlichting in de ziele. De Outheit leert ons, dat dit by de Heidenen zelfs bekent was. Want *Plato* zeide, *Dat de wysheit niet zoo zeer door menſchelyke vlyt te verkrygen is, als dat zy van de Goden in de gereinigde gemoederen wort uitgeſtort.* Het Gebedt van *Sokrates* was daerom: *O gy Goden! geeft, bid iku, dat ik inwendig mag gezuivert worden, en het geene my van buiten mag voorkomen, dat my van binnen mag behagen, dat ik den wyzen alleen mag ryk achten; verleent my maer zoo veel gelts, als een gematigt man nodig heeft.*

Wy vinden in *Plutarchus*, in het leven van *Solon*, dat eenige *Mileſiers* in de ſtadt Cos, van eenige Viſſchers den vis bedongen hebbende, dien zy zoude ophalen, vonden dat 'er in plaets van viſſchen, een goude tafel wiert opgetrokken, en daer over in twyffel raekten, wien deze ſchat behoorde; en alzoo 'er in de ſtadt veel beroerte quam, beſlooten zy, dat men het Orakel van den *Pittiſchen Apollo* zoude raet vragen. Zy kregen tot antwoort, dat men daer mede beſchenken zoude den Wyſten van Griekenlant, waer op eenſtemmig wert beſlooten, die te brengen aen *Sokrates*. Welke Wysgeer het Orakel beter verſtaende, dezelve aenſtonts weder zondt aen het Orakel zelf, zeggende, dat zy niemant buiten het Orakel zelf toebehoorde; dewyl de Godtheit, die daer heerſch-

heerſchte, alleen de wyſte was, en doordringen konde in de wetenſchap aller dingen.

(a) *Minerva* (in het 1. Zinnebeelt van de Wysheit en Geleertheit) *is de Godinne der Wysheit.* De Poëten verzieren, dat zy uit de herſſenen van *Jupiter* geboren is, wiens hooft door *Vulkanus* met een byl zoude zyn opengeklieft, om dat de wysheit een gifte Godts is. Zy wort ook *Pallas* genaemt, ἀπὸ τῦ παλλεῖν τὸ δόρυ, *van het verwerpen der ſpieze.* Zy wort ook genaemt *Tritonia*, van het meir *Triton*, by welk zy eerſt zoude gezien zyn. Zy zoude ongehuwt gebleven zyn.

Hier van heeft de aerdige Dichter * *Ouwenus* aldus opgezongen:

Vulcani formoſa Venus, Jovis inclyta Juno
Uxor erat, nullo nupta Minerva viro.
Cur ita? Pallas enim cum ſit ſapientia, nulli
Nubere vult homini. Cur? quia nemo ſapit.

Dat is:

Vulcanus was de man van Venus door het lot
Des huwlyks: Juno had tot man den Dondergodt.
De maegt Minerve alleen is ongetrout gebleven.
Wie zal ons rede van haer inzicht kunnen geven?
Zy was de wysheit, en verſmaedde 't echtverbont,
Om dat zy nergens by de menſchen wysheit vondt.

Deze *Minerva* hadt haren tempel te Atheenen, waer van zy de beſchermgodin was. Daerom gaven zy haer den naem van πολιοῦχος en πόλιας, *beſchermſter*; gelyk ook in een opſchrift te Atheenen gevonden wert, boven het portael van haer tempel.

ΕΠΙ ΙΕΡΕΙΑΣ ΑΘΗΝΑΣ ΠΟΛΙΑΔΟΣ.

Dat is:

VOOR DE HEILIGE BESCHERMGODIN MINERVE.

Dus ſtaet het hooft van deze § Godinne op de oude Atheenſche penningen gemaelt. Zy hadt haere Feeſtdagen, die genaemt werden *Panathenea.* Haer tempel wert genaemt *Parthenium*; want zy was ook genaemt *Parthenos*, om haer geduurigen maegdelyken ſtaet. Zy hadt naeſt *Jupiter* de voornaemſte plaets in den hemel onder de Goden. Haer Schilt droeg den naem van *Ægis*, om te leeren dat de Koningen nooit behoorden gevonden te worden, zonder geleerde lieden by zich te hebben. Zy hadde zoo wel in Troje en Rome haren tempel, als tot Atheenen, die genaemt werden de tempelen van *Minerva.*

(b) *In het 2. Zinnebeelt van de Wysheit*, vinden wy *Apollo*, als *de Godt der Wetenſchappen*; daerom tot deze wysheit toegepaſt. *Apollo* was de zoon van *Jupiter* en *Latona.* Daerom zegt *Theognis*,

Ἄνα Λητόος υἱὲ. Διὸς τέκος.

Dat is:

O Vorſt Latones zoon, o ſpruit van Jupiter.

* *Ouwen. Epigram. Lib. 2.* † *Hildebr. Antiquit. Rom. p. 307.* § *Nyloe Aenmerk. p. 650.*

Hy wert met een anderen naem beſtempelt van *Febus*, van wegens zyn luiſter, of ook zyn waerzeggery. Hy wert genaemt *de Medicynmeeſter*, *de Waerzegger*, *Cytherſpeelder*, en *Voorzitter der negen Zanggodinnen.*

Hy komt (in ons Zinnebeelt) *voor met den lauwriertak in de hant*, dewyl hem die toegeheiligt was. Gelyk * *Virgilius* zingt:

Populus Alcidæ gratiſſima, Vitis Iaccho
Formoſæ myrthus Veneri, ſua laurea Phœbo.

Dat is:

De populier behaegt Alcides boven al,
De wynſtok Bacchus, en de mirt aen Venus dal,
De lauwer aen Apol. ———

Daer van daen worden de Poëten met den lauwrier begiftigt. Gelyk † *Horatius* aentekent,

Laurea donandus Apollinari.

Dat is:

Die te beſchenken is met Febus lauwerkrans.

Dafne, die van *Apollo* zeer bemint was, wert (naer de Fabel) in een lauwrier verandert. Gelyk *Febus* zelf by *Ovidius* wort ingevoert:

— At quoniam conjux mea non potes eſſe
Arbor eris certe dixit mea, ſemper habebunt,
Te coma, te Cytharæ, te noſtræ, laure, pharetræ.

Dat is:

Dewyl ik u niet als een echtgenoot magh dekken,
Zegt hy, zoo zultge, o boom, myn eigen boom verſtrekken.
'K wil met uw loof myn haer, pylkoker, boog, en lier
Verſieren. ———

Hy wort ook *Apollo Pythius* genaemt, om dat hy het Serpent Python, dat gruwelyke verwoeſtingen aenrechtte, door zyn pylen zoude hebben omgebracht. Het welk ons § *Ovidius* heeft opgezongen:

Neve operis famam poſſet delere vetuſtas,
Inſtituit ſacros celebri certamine ludos,
Pythia perdomitæ ſerpentis nomine dictos.

Dat

* *Eccl.* 7. † *De Pindaro Lib.* 4. § *Metamorph. Lib.* 1.

Dat is:

En om dees brave dact te printen in elks zin,
Voert hy het heiligh ſpel na 's draeks verdelging in,
Genoemt het Pitiſch feeſt.

Het Orakel van dezen *Apollo* te Delfos, alwaer hy een zeer koſtelyken tempel hadde met veel gout en heerlykheden verſiert, was de wyde weerelt door befaemt. Deze Kerk was ook begiftigt met voortreffelyke geſchenken van Koningen, en van het gemeene volk; maer het Orakel hielt echter met de komſte van Chriſtus op. Want de Geſchichtſchriften zeggen ons, dat als de Keyzer *Auguſtus* tot hooge jaren opgeklommen, te Delfos aen het Orakel vraegde, *Wie na zyn doot het Roomſche Gebiedt zoude regeeren*; het Orakel hem antwoort geweigert heeft. Edoch, door lang aenhouden des Keizers, zoude het aldus geantwoort hebben:

Een Kintje van 't Hebreeuwſch geſlacht,
Een Godt der goden, heer met magt,
Heeft my geboôn te zwygen,
En wil dat ik ten afgront vaer:
Dies ga ook gy van myn altaer,
Gy kunt geen antwoort krygen.

Dit beveſtigt * *Juvenalis*, zeggende:

Delphis Oracula ceſſant.

Dat is:

D'Orakels houden op te Delfis.

Gelyk de Heidenen *Jupiter* met donder gewapent hebben, zoo was *Apollo* gewapent met zyn zilveren boog; daerom noemt hem *Homerus*, *Argorytoxos*. Hy was ook genaemt *Alexicacus* en *Apotropajus*, dat is, *een afweerder des quaets*. Hy zoude de Cyther uitgevonden hebben. Hy wert genaemt *Enagonios*, om dat hy 't gebiedt hadde over de worſtelaers. Hy wert genaemt *Pompajos*, om dat hy met zyn roede gewoon was de zielen naer de helle te leiden.

Hy was de Uitvinder van deze vier Konſten, namentlyk, *de Letteren*, *de Muſiek*, *de Worſteling*, en *Lantmeetery*. *Homerus* noemt hem *een Engel der Goden*. Onder dezen naem van *Apollo*, wert de zonne aengebeden by verſcheiden volkeren, en wel in de gedaente *van een baerdeloos jongeling met blond hair, dragende in de eene hant een Cytroen, en in de andere een boog met pylen*. Daerom droeg hy den naem van *Sol*, *de zonne*; en wert by de Grieken geſtelt in een vlammend ſchip vol koſtelyke waren, 't welk als de zonne rontsom de weerelt gevoert wort, waer door aen het Geheelal het licht wort medegedeelt.

Hy wert ook in de oude tempelen aengebeden in een gouden wagen, van vier

* *Satyr. 6. verſ. 554.*

ſnelle vuurige paerden voortgetrokken ; in de eene hant houdende een vlammend ſchilt, in de andere een brandende toors, en op zyn hooft een goude kroon met twaelf koſtelyke geſteenten.

Hy wert ook als *Æſculapius* aengebeden en toegeheiligt , zittende in een ſtoel, in 't gewaet van een deftig man met een langen baert, gekroont met bezien ; houdende in de eene hant een knobbeligen ſtaf, en met de andere ſteunende op een ſlangehooft. Zomtyts wert hy ook afgemaelt met twee hanen in de hant, en zekere vruchten en kruiden in zyn ſchoot, waer mede de eigenſchappen van de Geneeskunde verbeelt werden.

De Romeinen hadden ook hunne ſpeelen van overwinning ter eere van *Apollo*, (*Apollinares ludi* genaemt) en waer van wy in 't voorbygaen gewaegt hebben, (in 't Zinnebeelt van de Blyſchap) dewelke gevierd werden met kroonen , die het volk hadde op hunne hoofden. Zy heiligden aen *Apollo* , op een plechtige wyze, een Oſſe, die vergult was, en twee witte vergulde Geiten. Zy waren uitgelaten in vreugde, en het gemeene volk hadde hunne maeltyden in 't openbaer, en met geopende deuren.

De Ouden hebben *de Rave* als een zinnebeelt geſchat *van het verſtant*, bequaem zynde om iets te bevatten, en te ſpreeken. Te Rome (verhalen de Geſchichtſchryvers) was een Rave, die alle morgen op de markt vloog, en geleert was, den Keyzer *Tiberius* , en zyne twee broeders, *Germanicus* en *Druſus*, te groeten ; gelyk ook de burgers die voorby gingen. *Ælianus* getuigt , dat 'er te Rome een Rave was , dewelke geleert was den Keyzer *Auguſtus* te groeten, met deze woorden: *Ave Cæſar victor imperator*, dat is, *Wees gegroet Cæzar , onverwinnelyke Keyzer.* Te weten de Vorſt was toen t'huis gekomen met de zegeprael , die hy by Actium verkregen hadde. De Keyzer hier in gevallen hebbende kocht deze Rave voor ſoo guldens, waer op een ander door de winſt aengelokt , dezelve woorden leerde aen een andere Rave ; doch die niet wel in 't eerſt kunnende uitſpreecken , ſchoon met veel moeite en koſten daer toe aengezet, was zyn meeſter gewoon te zeggen: *Opera & impenſa periit* , dat is , *Alle moeite en onkoſten zyn te vergeefs.* De Rave echter , den Keyzer ziende voorbygaen, ſprak by geval de eerſte leſſe die hem geleert was : *Zyt gegroet onverwinnelyke Keyzer*; waer op *Auguſtus* antwoordde , *Deze groet hoor ik genoeg dagelyks in myn wooning.* Waer op de Rave, zeergevallig, het zeggen zyns meeſters hier byvoegde, *Opera & impenſa periit*, dat is, *Alle myn moeite en arbeidt is te vergeefs.* Het geen den Keyzer verbaesde, en deed lachen , zoodat hy voor een grooten prys, dezelve den meeſter afkogt.

Wy zullen eindelyk hier noch een zinnebeelt van de wysheit byvoegen, namentlyk, *Een fier jongeling*, *in 't gout gekleedt*, *hebbende een goude kroon op het hooft. De hoofthairen blont en verſiert , met ſchoone krullen. Boven uit zyn hooft ſtygt een vlamme vuurs. Hy houdt in de rechterhant een ſchepter*, *wyzende met de ſlinkerhant op een Adelaer die naeſt hem ſtaet.*

De Wysheit wort gemaelt onder de gedaente van *een jongk en fier jongeling*, om dat de wysheit van natuure onverderfelyk is, en nimmermeer veroudert.

Het goude kleedt beduit de zuiverheit der wysheit, zynde het gout, het zuiverſte der metalen.

De

De ſchoone blonde hoofthairen beduiden de ſchoonheit zyner werkingen.

De kroone en ſchepter, zyn tekenen van heerſchappy, die de wysheit oeffent, over de gebreken van onze ziele.

De vlamme is de natuurlyke begeerte om wys te worden, en de betrachting naer hooge en verborgene dingen.

De Adelaer, daer hy met de ſlinkerhant op wyſt, is een teken, dat de wysheit den Adelaer in 't vliegen poogt te overwinnen, daer hy anders de andere vogelen overtreft, en ook in 't ſcherp gezicht.

Wy kunnen by dit zinnebeelt voegen een tafereel *van de vyf Zinnen*, onder de gedaente *van een jongkman, die een ſpinnewebbe op het hooft heeft, ſtaende ter zyde van hem een Aep of Simme, een Gier, een wilt Varken, een uude Kat, en een Spinnekop.*

De Natuurbeſchryvers hebben geoordeelt, dat alle deze dieren ſcherpe zinnen hebben, waer in zy den menſch overtreffen. Daerom zong de Dichter aldus:

Nos aper auditu, præcellit aranea tactu,
Vultur odoratu, lynx viſu, ſimia guſtu.

Dat is:

De menſchen wyken in het hooren voor het zwyn:
De ſpin is boven hen in 't voelen ſcherp en fyn,
De gier in reuk, de kat in 't zien, de ſim in 't proeven.

XLVIII. ZINNEBEELT.

Van de Gerechtigheit, en eenen rechtvaerdigen Rechter.

EEn Vrouw in't wit gekleedt, met een gouden halsbant om den hals, daer een oog in geſneden is. De oogen gebonden. In de rechterhant houdt zy een bundel met roeden, met een byl te zamen gebonden; en in de ſlinkerhant een vuurvlamme in een zilvervat. Naeſt haer, op een tafel, legt een bloot zwaert en een weegſchael.

„ Dat de Vrouw *in 't wit gekleedt is*, beelt af, dat de gerechtigheit behoort te „ wezen zonder ſmette van eigenbaet, of ſchenniſſe van het recht.

„ *De gulde halsbant met het oog*, drukt af, dat, gelyk het gout in gewichte alle „ de metalen overtreft; zoo ook de gerechtigheit, het zwaerſte en krachtigſte „ moet zyn in alle betrachtingen, en daerom met een naeukeurig oog gade geſla- „ gen worden.

„ *De oogen zyn gebonden*, om dat de gerechtigheit, of het recht, niets moet „ aenzien uit gunſte, noch een aennemer des perſoons zyn, maer aen alle recht „ moet geſchieden.

„ *De bundel met roeden en de byl*, werden outstyts van den Gerechtsdienaer voor „ de

„ den Burgermeester of opperſten Rechter gedragen, om te vertoonen, dat de ſtraffe
„ niet geſpaert, maer naeukeurig geoeffent moet worden daer het vereiſcht wort.
„ En de zamenbinding van dezen bundel, geeft te kennen, dat men niet te voor-
„ barig moet zyn, maer met rypen raet de dingen overwegen.

„ *De vuurvlamme in de ſlinkerhant*, betekent, dat het recht van een hemelſchen
„ invloedt moet zyn, en altoos het zuivere en het goede in 't oog houden.

„ *Het bloot zwaert en weegſchael*, ſchetſt af, dat men de ſtraf moet wikken
„ naer de evenwicht der boosdaden.

2. Zinnebeelt *van een rechtvaerdig Rechter, of de Gerechtigheit.*

Een out man, zittende met een ſtatig kleedt, houdende in de rechterhant een roede, daer een ſlang omgeſlingert is. Aen zyn eene zyde leggen eenige boeken in de Rechten opgeſlagen zynde, en een Adelaer. Aen de andere zyde op een tafel legt een uurwerk met een toetſteen, daer gout en koper op geſtreeken is.

„ Deze Rechter wort *out*, *zittende*, en *ſtatig gekleedt* afgemaelt, om dat *Ariſto-*
„ *teles* zegt, dat men geen jonge, wilde, noch loſſe jonge Rechters kiezen moet,
„ overmits die van weinig ervarenheit zyn, en niet magtig om hunne driften te
„ bedwingen en te matigen.

„ *De roede in de rechterhant*, beduit de heerſchappy der Rechteren, in 't ſtraffen
„ der boosdaders.

„ *De ſlang rontsom de roede geſlingert*, drukt af de voorzichtigheit, die een Rech-
„ ter nodig heeft. Men hoort gewagen van *voorzichtig te zyn als de ſlange.*

„ *De opgeſlagen boeken* verbeelden de ervarenheit en de geleertheit, die een Rech-
„ ter moet eigen zyn.

„ *Het uurwerk* ſchetſt af zyn waekzaemheit, en hoe men op alle tyden en ge-
„ legentheden moet acht geven.

„ *De Adelaer*, als ſcherp ziende, geeft te kennen, dat een Rechter, de dingen,
„ die hem voorkomen, wel moet doorgronden en doorzien.

„ *De toetſteen* verbeelt, hoe een Rechter het ware van het valſche moet on-
„ derſcheiden, en dus de dingen eerſt beproeven, zal hy de waerheit en het recht
„ hanthaven, die betrachten en voorſtaen.

Aenmerking over dit Zinnebeelt.

De Gerechtigheit of het Recht, is dat voornemen dat iemant heeft, om een iegelyk toe te paſſen, wat hem naer de Goddelyke en menſchelyke wetten toekomt. 't Is dat werk van een ſchepzel, waer door het na een naeukeurig oordeel en ſtipte oplettentheit, het recht van het onrecht ſchift, en na een zoo naeukeurige opmerking, het recht omhelſt, aenneemt, en ten gebruik paſt in alle zyn poogingen.

* *Bernardus* zeide, dat het recht of de gerechtigheit was, *Reddere unicuique quod ſuum eſt*, (de gemeene beſchryving van het recht) *Aen een yder te geven dat het zyne is.*

† *Ambrozius* zegt, *Dat de gerechtigheit is, niets zich eigen te maken dat een anders is, maer alleen dat zyn eigen is; die zich zelf ten beſte geeft, op dat de gemeene billykheit daer door bewaert worde.*

* *Hieronimus* zegt, *Dat alle de ſoorten van deuchden, in den enkelen naem van Gerechtigheit begrepen zyn.*

Anzelmus beſchryft de Gerechtigheit, *Als eene vryheit des gemoets, dewelke aen een iegelyk zyn eigen waerdigheit toepaſt*, als, *aen den grooten eerbiedigheit, aen den kleinen of minderen een leſſe, hoe hy zich te gedragen heeft; en aen den gelyken van rang, eendrachtigheit. De gerechtigheit kent geen vader noch moeder, maer alleen de waerheit; zy neemt geen perſoonen aen, maer zoekt Godt na te volgen.*

Deze † *Anzelmus* zegt, dat 'er vier middelen zyn, waer door het menſchelyke recht bedorven wort. (1) *Door de vreeze.* (2) *Door de begeerte.* (3) *Door den haet.* (4) *Door de liefde.* En hy tekent aen, hoe vreeſſchelyk een onrechtvaerdige in zyn gewiſſe te moede is, wanneer hy overtuigt wort. Hy vindt aen zyn rechterhant ſtaen alle de zonden, die hem voorkomen; en aen de ſlinker den duivel, onder hem de ſchrikkelyke helle, boven hem een vertoornt Rechter, van buiten een brandende weereld, en van binnen een wroegend en ziedend gewiſſe.

Auguſtinus beſchryft een vroom en rechtvaerdig Rechter, als eenen, *die door geen genade wort voorgekomen, door geen barmhartigheit wort gebogen, door geen gelt wort omgekocht, noch verzacht.*

Deze rechtvaerdigheit moet geoeffent worden

(a) Door de Overheden.
(b) Door de Onderdanen.

Dan doet *een Overheit* recht, als zy de verſchilſtukken en twiſten alleen naer den regel van het recht ſcheidt, zonder oog te hebben op bloedt, maegſchap, eigen voordeel, of vreeze van menſchen. Ook doet de Overheit recht, wanneer zy den onnozelen beſchermt en verdeedigt, in dat geene, dat Godt en de natuur hun geſchonken heeft; en in tegendeel, de boosdaders en ſchuldigen ſtraft en oordeelt.

De Onderdanen doen recht, wanneer zy betrachten dat billyk is; als zy wel oordeelen van het recht en onrecht, als zy het recht beminnen, en het onrecht wraken: als zy alles verrichten in gerechtigheit: als zy naer de leſſe van den Apoſtel *Paulus*, Rom. 13:7. *aen een iegelyk geeven dat men ſchuldig is, eere en vreeze, zonder elkander iets ſchuldig te blyven, als de liefde, welke is de vervulling der wet.*

De Gerechtigheit is een deucht, die haer opzicht heeft op de tweede Tafel van Godts Wet, tot de liefde des naeſten, dewyl die daer door nooit verkort wort. 't Is een deucht, vol van luiſter voor hemel en aerde; een deucht, die de natuurwet leert.

De

* *Bern. in Serm.* † *Ambroſ. de Offic.* * *Hieron. ad Demetr.* † *Anzelm. de Similitud. Mundi.*

De Gerechtigheit, naer den ſtyl der H. Schrift, betekent een godtvruchtigen wandel, die gevormt is naer het volmaekte voorſchrift van het goddelyke recht. De Zanger in den 106. Pſalm, noemt hem *welgelukzalig, die het recht onderhoudt: die ten allen tyden gerechtigheit doet.* Jez. 56: 1. De Profeet *Jezaias* vermaent een iegelyk tot heiligheit des levens, zeggende, *Bewaer het recht, en doe gerechtigheit.* En *Jeremias* zeide tot den Koningk van Juda, die op den troon Davids zit, en tot zyne knechten, *doe recht en gerechtigheit.* Jerem. 23: 2, 3. En *Ezechiel* cap. 3: 20. gewaegt *van een die zich van zyn gerechtigheit afkeert, om in zyn zonden en onrecht te ſterven*; en van *een godtloozen, die zich van zyn zonden bekeerende, Godts inſtellingen onderhoudt, en recht en gerechtigheit doet, om daer in te leven.*

De Gerechtigheit is inzonderheit een ſchoone deucht in een Vorſt, en groot Perſonaedie; dewyl geen Monarchie, geen Koningkryk noch Burgerſtaet, zonder die gerechtigheit beſtaen kan. Daerom zegt *Cicero*, *Dat het recht de hant is van het gemeenebeſt.* Door het recht houdt een Koningk zyn Lant ſtaende, dewyl het anders zonder goede rechtspleeging te gronde helt. *Victor Aurelius* geeft een heerlyk getuigſchrift van den Keyzer *Trajanus*, hem noemende *rechtvaerdig, zoo wel in zyn huis als buiten het zelve.* De Romeinſche Raet, en het volk van Rome, hebben dezen Vorſt, wegens zyn rechtvaerdige en deuchtryke regeering, den eertytel toegepaſt van *den alderbeſten Vorſt*; gelyk wy op een van zyn Penningen vinden.

S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI.

Dat is:

De Raet en 't volk van Rome aen den beſten Vorſt.

Zie daer een voorbeelt van zyn rechtvaerdigheit, naer het verhael van *Dio.* Gewoon zynde aen den hopman zyner Lyfwachten, een zwaert in de ſchede te overhantreiken, gaf hy het hem bloot en uitgetrokken, daer by voegende: *Neem dit zwaert, en zoo ik wel regeere, gebruik het dan voor my*; *en indien ik onrechtvaerdig regeere, zoo gebruik het tegen my.*

De Koningen der *Parters*, namentlyk, *Arſaces* en *Vologezus*, voerden deze naem op hunne oude Gedenkpenningen.

ARSACES, KONINGK DER KONINGEN, DE GOEDERTIERNE, DE DOORLUCHTIGE, DE RECHTVAERDIGE.

En op de Penningen van *Vologezus* ſtont:

VOLOGEZUS, KONINGK DER KONINGEN, DE DOORLUCHTIGE, DE RECHTVAERDIGE.

En zekerlyk de Zanger Iſraëls zal ons den grooten Koning der Koningen, den Heere van hemel en van aerde, als den rechtvaerdigſten, aen alle Vorſten tot een

voorbeelt voordragen, in den 89. Pſalm vers 15. zeggende: *Gerechtigheit en gerichte, zyn de vaſtigheden van uwen troon.* En *Salomon* houdt de *Gerechtigheit voor een vaſten grontſlag van een troon.* Spreuk. 20: 28. Ook zegt hy, *Een Koningk die den armen in trouwe recht doet, diens troon zal in eeuwigheit beveſtigt worden.* Spreuk. 29: 14.

* De Perſiaenſche Koningen droegen zorg, dat hunne zoonen van jongs af onderwezen wierden, in het oeffenen van recht en gerechtigheit. Zoo wort 'er van Cyrus gemelt, (naer de getuigenis van *Suidas*, uit *Nikolaas den Damaſcener*) dat *hy onderwezen was*, naer het gebruik der Perſiaenſche wetten, *in rechtvaerdigheit*, δικαιοσύνην ἐδιδάχθη. † Een out Grieks Dichter zal ons zeggen, *dat de Koningen alleen daer toe verkoren en geſtelt zyn, om het recht te hanthaven, en het onrecht te weeren.*

Deze gerechtigheit of het gerichte wert ten gebruik gepaſt by Joden en Heidenen. De Joden hadden hunne Rechters, en naer hunne wetten moeſten zy begaeft zyn met wysheit en voorzichtigheit; inzonderheit met gerechtigheit, dapperheit, vreeze des Heeren, en liefde tot de waerheit. Zy moeſten naer Iſraëls wetten, vyanden zyn van de gierigheit, en in 't gerichte het aengezichte niet kennen, zoo wel den kleinen als den grooten hooren. Deut. 1: 15. Dat is die ἀπροσωποληψία.

Zommige Joden hebben hier noch veel begaeftheden bygevoegt, namentlyk, dat een Rechter moeſt zyn zonder gebrek aen het lichaem, dat hem veele talen moeſten bekent zyn, op dat hy geen tolk nodig hadde; dat hy niet te out was, of door ouderdom afgeſlooft; dat hy een vader was van kinderen.

De Joden hadden in hunne burgerlyke gerichten, deze vyf perſoonen. (1) De *Rechters.* (2) De *Voorzitters* of *Vervolgers der vonniſſen.* (3) De *Voorſpraken.* (4) De *Schryvers.* (5) De *Getuigen.*

In het *hoogſte Gerichte* of het *Sanhedrin*, was 'er een hooft boven alle de Rechters, die genaemt wert נָשִׂיא, of *de Prins*, *de eerſte der Rechteren.*

De Rechters onderzochten en oordeelden de zaken. Zy ſpraken de gedaegden vry of ſchuldig. De *Onderzoekers der vonniſſen* waren altoos tegenwoordig, op dat zy de vonniſſen mochten doen ten einde komen; waerom zy daer roeden en banden brachten, op dat het recht zoo veel te vaerdiger zoude worden uitgevoert. Men zoude hun ook den naem van *Stokbewaerders* of *Cipiers* kunnen geven, in 't Hebreeuwſch שׁוֹטְרִים.

De Voorſpraken werden genaemt בַּעֲלֵי־דִין, *Heeren van het geſchil.* Zulk een ſtont aen de rechterhant van de party, die voor het recht geroepen was, alwaer hy voor of tegen dezelve redenvoerde. Waer op gezien wort Pſalm 109: 31. Zach. 3: 1. en 1 Joh. 2: 1.

De Schryvers waren twee, of, als zommigen willen, drie in getal. De een ſtont aen de rechterhant, op dat hy de vryſpraek zoude aentekenen, en het geen 'er tot beſcherming van de party wert geoppert. De andere ſtont aen de ſlinkerhant, op dat hy het ſtrafvonniſſe en de beſchuldiging der partyen zoude uittrekken.

De

* *Senec. in Thyeſt.* † *Heſiod. in Theogon. verſ.* 60..

De Getuigen waren ten minſten twee in getal, gelyk wy vinden Deut. 19: 15. Doch *een* getuige is wel toegelaten, als een vrouw van overſpel beſchuldigt was.

Het burgerlyke gerichte kan men tweezins aenmerken:

(1) Of *de groote Raetsvergadering.*
(2) Of *den minderen Raet, de kleine vergadering.*

In dien *grooten Raet*, het *Sanhedrin*, zaten 70, of met den Voorzitter 71 perſoonen, anderen meenen 72. Zy zaten in een halve ronte, of halve maen. De Joden meenden dat de reden hier van was, op dat zy elkander zouden kunnen aenſchouwen. De Voorzitter zat in't midden, op een hooger plaetſe. Daer zaten ook drie orden der *Wittelingen*, elk van 23. Een yder van dezelve hadt zyn rang; en indien het nootzakelyk was, dat iemant van deze de plaets van een afgeſtor en * Raetsheer moeſt bekleeden, wert iemant genomen uit de eerſte orde. Wanneer ook weder de eerſte uit de tweede orde tot de eerſte orde opklom, en de eerſte uit de derde orde tot de tweede.

Wat *de kleine* of *mindere vergadering* betrof, die was geſchift in twee ſoorten. De eene beſtont uit 23 Raetsheeren, en van de zelve waren twee vergaderingen te Jeruzalem, een aen de poorte van de voorplaetze des tempels, de andere aen den tempelberg. De andere ſoort der mindere vergadering beſtont uit drie mannen, en die wert opgerecht in de mindere ſteden, dewelke geen 120 huisgezinnen hadden.

Laet ons noch iets melden van de hooftſtraffen in het gerichte, en van die niet met de doot geſtraft werden. By de oude Joden waren die des doots vierderley. † (1) De *Steeniging.* (2) De *Verbranding.* (3) De *Onthalzing.* (4) De *Verworging.* De mindere ſtraffen waren vierderley. (1) De *Gevangkeniſſe.* (2) De *Wedergeving.* (3) De *Gelyke Vergelding.* (4) De *Geeſſelinge.*

Het recht by de Romeinen was driederley; namentlyk,

1. *Het Goddelyke recht*, het welk verbeelt wert *in de zedelyke Wet*, *in de Ceremonien*, en *die der Verſchillen.*
2. *Het natuurlyke recht*, het welk by alle volkeren, en in alle plaetſen ſtant greep. *Cicero* beſchryft die, *als de grootſte en hoogſte heerlykheit*, *die in de natuur der menſchen is ingeprent*, *dewelke die dingen gebiedt*, *die te betrachten zyn*; *en die verbiedt*, *dewelke men moet nalaten.*
3. *Het menſchelyke of burgerlyke recht*, wanneer 'er iets by het gemeene recht wort bygevoegt of afgetrokken, of wanneer het volk zich dit toepaſt als een eigen ſtats recht. Dit recht wort in verſcheiden tyden wel verandert, daer in tegendeel het natuurlyke recht onveranderlyk is.

De uitſpraek van het recht by de Romeinen was verſcheiden van die der Joden; want daer de Joden alleen maer door de uitſpraek de voor't recht verſchynende vryſpraken of veroordeelden, daer ſtelden de Romeinen hun vonniſſe, of uitſpraek, op tafeltjes, of een ſoort van plankjes, welke zy in een vat of emmer

* *Goodw. Moz. & Aar. p.* 409. † *Zie hier van breeder Goodw. Moz. en Aar. p.* 424-438.

wierpen, dat daer toe bereidt was. Indien iemant was vrygeſproken, hadden zy op dat tafeltje geſchreven de letter A, dewelke de eerſte letter was van het woort *Abſolvo*, dat in 't Latyn te kennen geeft, *vryſpreeken*. Indien iemant veroordeelt was, wierpen zy in den emmer een tafeltje, beſchreven met de letter C, de eerſte letter van *Condemno*, in 't Latyn *verwyzen*. * Maer wanneer de zaek te gewichtig was, om door een vonniſſe te beſliſſen, wierpen zy daer een ander tafeltje in, met de letters N. L. gegraveert, betekenende *non liquet*, *het en blykt niet*.

De Grieken gebruikten ook drie letteren in hunne rechtſpraken; namentlyk,

1. De Θ, *Theta*, was by de Grieken *een teken van veroordeeling*; gelyk 'er † *Perſius* van getuigt,

Et potis es, nigrum vitio præfigere Theta.

Dat is:

Een zwarte Theta kunt gy ſtellen voor dat quaedt.

De Griekſche *Theta* wort gemeent daer voor aengehecht te zyn, om dat die letter Θ een gedaente geeft van een doorſteken hart met een pyl, of om dat daer door de doot wort aengewezen, Θάνατος, *de doot*, waer van de eerſte letter een Θ, *Theta*, is. Daerom zingt de Dichter,

O multum ante alias infelix litera Theta.

Dat is:

O Theta, droevigſte van alle lettermerken.

Ook volgens deze Vaerzen was die letter ongelukkig, en de doot betekende:

Infelix multis Theta eſt, mihi litera felix,
Si Θάναλον *ſcribit, ſcribit & illa* Θεὸν.

Dat is:

De Theta ſpelt me een goedt, aen andren een quaet lot.
Merkt zy den naem des Doots, zy merkt den naem van Godt.

Martialis beſchryft die letter *als een doodelyk teken des Rechters, en die hy zegt waerdig te zyn te leeren.* Want dus zingt hy,

Noſti mortiferum Prætoris, Caſtrice, ſignum,
Eſt operæ pretium diſcere Theta novum.

Dat

* *Roſin. Antiq. Rom. Lib. 9. cap. 24.* † *Sat. 4. vers 13.*

Dat is:

Weet gy, o Caſtricus, wat merk des Hooftſchouts is?
Een nieuwe Theta moet gy leeren: dat 's gewis.

2. Daer was noch een andere letter in 't Grieks, namentlyk, de ϑ, dewelke ongelukkig was, en die den ſtrop bootſchapte; dewyl zy aen de geſtrengelde koorde gelyk is. Waerom *Auſonius* zegt, omtrent *den ſlemper Eunus*, dien de ſtrop wort toegewenſcht:

Miſelle doctor ϑ tibi ſit obſcæno,
Tuumque nomen Theta ſectilis ſignet.

Dat is:

De dubble letter ου, o Leeraer ſlecht van faem,
Zy u geëigent, en de Theta merke uw' naem.

3. De letter T was een teken van vryſpraek, en de letter A van uitſtel van het vonnis.

Zommige tekenen waren'er by de Romeinen van de gegeven vonniſſen. Het geven van *een zwarten ſteen* ſtrekte een blyk van doemvonnis; of van *een witten*, een vertoog van vryſpraek; gelyk 'er * *Ovidius* van gewaegt,

Mos erat antiquis, niveis, atriſque lapillis
Hos damnare reos, illos abſolvere culpa.

Dat is:

Men was van outs gewoon met witte en zwarte ſteenen
Gedaegden in 't gericht voor rechteren verſchenen
Te doemen, ofte vry te ſpreken van hun ſchult.

En hier op ſchynt gezinſpeelt te worden, Openb. 2: 17. *Die overwint of overwonnen heeft, zal ik geven een witten keurſteen.*

Hoe ongeſchaeft en ruw de oude Heidenſche volkeren geweeſt zyn in hun recht, echter hebben zy geſchat dat 'er een ſtraffe voor den boosdader, en een vergelding voor de deughtlievenden moeſt geoeffent worden. De Wetgever *Soloa* zeide, dat een burgerſtaet door deze twee banden wort vaſtgehecht; namentlyk, door *ſtraffe* en *belooning*. En *Plato* zeide,

ἰατρικὴ

* *Metam.* 15.

Ἰατρικὴ δὲ γίνεται πονηρίας ἡ δίκη.

Dat is:

De ſtraf is een geneesmiddel der boosheit.

Euripides geeft van de nootzakelykheit van de ſtraffen by een Rechter deze getuigeniſſe,

Ἔστι τοὶ καλὸν τᾶς κακᾶς πολάζειν.

Dat is:

Het quaet te ſtraffen is een overſchoone zaek.

In der daet de gerechtigheit, of het oeffenen van het recht wert zeer hoog geſchat by de Heidenen; want die van *Athenen* hebben *Ariſtides* vereert met den titel van *Rechtvaerdig:* een eernaem dien *Plutarchus* zoo hoog geſchat heeft, dat hy dien noemt, een βασιλικαταλὴν καὶ Θειοτάτην πρόσηγοριαν, *een Koningklyken en Goddelyken toenaem.* De zelve *Plutarchus* zegt, dat *Jupiter* zelf *zonder gerechtigheit geen Koningk kan zyn, noch de werelt regeeren.*

* *Xenofon* meende, *dat 'er geen ſchoonder noch ryker goet of ſchat was voor een Koningk, als de rechtvaerdigheit.* Daerom zegt *Seneka, Dat de Vorſten door de rechtvaerdigheit Goden worden.*

De † Athenienzers hadden negen Overheden, aen wien het gemeenebeſt geheel was toevertrouwt. Deze, wanneer zy verkoren werden, moeſten godtsdienſtig zweeren, dat zy het recht zouden hanthaven, en omtrent alles rechtvaerdig oordeelen, nochte geſchenken ontfangen.

Van den *Grooten Alexander* wort getuigt, dat hy in het gerichte met zyn eene hant het eene oor toeſtopte, om dat zuiver te houden voor den aengeklaegden, terwyl het ander open ſtont voor den aenklager. Waerom hy ook met goude letteren aen de poſten zyner Rechtkamer geſchreven hadt: AUDI ET ALTERAM PARTEM, *Hoor ook de andere partye.*

De oude Attiſche Wet zeide daerom, ὁμοίως ἀμφοῖν ἀκροᾶσθαι, *dat beide de partyen even gelyk moeſten gehoort worden.* Dit was ook de vermaning van *Ariſtofanes,*

Πρὶν ἂν ἀμφοῖν μύθον ἀκούσῃς, μηκέτι δικάσαις.

Dat is:

Stryk nimmer vonnis, voor gy beiden hebt gehoort.

Voor de Raetkamer te Rynsburg ſtaet gegraveert dit tafereel met vergulde letteren.

Quisquis Senator curiam officii cauſa ingrederis, ante hoc oſtium iram, vim, odium, amicitiam, adulationem abjicito: nam ut aliis æquus aut iniquus fueris, ita quoque Dei judicium exſpectabis & ſuſtinebis.

Dat

* *De Exp. Cyr. Libr.* 7. † *Heraclit. de Polit.*

Dat is:

Wie van de Raetsheeren gy ook zyt, die volgens uw ampt ter vergadering intreedt, legt eer gy binnen treedt af toorn, gewelt, haet, vrientſchap, het oor tot ſmeekinge; want naer dat gy anderen recht of onrecht zult gedaen hebben, zoo zult gy ook Godts oordeel verwachten en bevinden.

Voor de Vierſchaer, op het Eilant Zante, (outstyts *Zacinthus* genaemt) zyn deze Vaerzen geſchreven: *

Hæc domus odit, amat, punit, conſervat, honorat,
Nequitiam, pacem, crimina, jura, probos.

Dat is:

Dit huis haet, bemint, ſtraft, behout, eert, De godloosheit, den vreden, de misdaden, de regten, de vromen. Maer elk voorgaende werkwoort (het geen in Duitſch rym zoo niet te volgen is) begrype een zelfſtandig woort in 't vervolg: als zeide men, Dit huis haet de godtloosheit, bemint den vrede, ſtraft de misdaden, behoedt de Rechten, en eert de vroomen.

Men vint dezelve woorden voor het Raethuis van eene der voornaemſte Steden van Hollant, miſſchien hier uit getrokken.

Het was een welgepaſte gelykeniſſe van *Eraſmus: Dat, gelyk de zonne niet anders beſtraelt den ryken, als den armen; maer aen alle gemeen is: zoo ook een Rechter den perſoon niet moet aenzien, maer de zaek zoo als zy opdaegt. Plutarchus* zegt van *Lyzias*, dat hy gevraegt zynde, waerom hy de giften, die hem van de Meſſiniers werden opgedragen, niet aengenomen hadde; antwoordde, *Om dat ik de wetten der gerechtigheit grootelyks zoude verkracht hebben.* † *Terentius* zegt,

Tu es judex, nequid accuſandus ſis vide.

Dat is:

Gy ſtrekt voor rechter: u ſtaet toe te zien dat men u niet beſchuldigen kan.

Onder de Indianen waren volkeren Pedalii genaemt, die bynaer niets van hunne Goden door offerhanden afvorderden, als *Gerechtigheit.*

De Grieken hebben de Rechtvaerdigheit niet minder hoog geſchat. Zy zeiden, Βάδιζε την ευθεῖαν, ἣν δίκαιος ἦς, dat is, *Indien gy een rechtvaerdig man zyt, zo ſla den rechten weg in.* Een ander zeide, Δίκαια θράσας τυμμάχῳ τευξῃ θεόν, dat is, *Indien gy rechtvaerdige zaken betracht, Godt zal u voorſpoet en overvloedt ſchenken.* Ook τρόπος δίκαιος κλῆμα τιμιώτατον, dat is, *De beziltting van de rechtvaerdigheit of billykheit is een koſtelyke zaek.*

Herodotus wil, dat de Gier voor een zinnebeelt van de Rechtvaerdigheit te houden is, om dat dit dier het rechtvaerdigſte is van alle vogelen; want de Gier verſcheurt noch doot niets dat leven heeft, het welk echter de Arent en Havik doet, maer vergenoegt zich met doode lichamen.

* *Lithgouws Lantreize. p.* 37. † *In Heautont.*

Pierius Valerianus zegt, dat de Palmboom een zinnebeelt van de Rechtvaerdigheit is, dewyl zy de vrucht in evengelykheit geeft met de bladeren, die ook in gerechtigheit nodig is.

De Godinne *Aſtræa*, zynde de dochter van den Reus *Aſtra* en *Aurora*, wort by de Ouden genomen als een tafereel van de Rechtvaerdigheit. Zy verzieren deze *Aſtræa*, als in den hemel opgenomen, en dat haer plaets geſtelt was tuſſchen de hemeltekenen, den Leeuw en de Waeg. Ja zy ſchryven haer de Waeg toe, waer door zy een yder op een rechtvaerdige wyze toeweegt en bezorgt, dat hy nodig heeft. *Ovidius* heeft omtrent haer opneeming, aldus gezongen:

Victa lacet Pietas: & Virgo cæde madentes
Ultima caleſtum terras Aſtræa reliquit.

Dat is:

Godtvruchtigheit heeft uit. Aſtrea wort verdreven,
De leſſe van de goôn, die angſtigh en beducht,
De werrelt, root van moort, ter naeuwer noodt ontvlucht.

Byna op denzelfden trant ſpreekt 'er *Seneka* van:

Neglecta terras fugit & mores feros
Hominum, & cruenta cæde pollutas manus
Aſtræa virgo, ſiderum magnum decus.

Dat is:

Aſtrea van de menſchen niet ge-eert
Vliedt heen van d'aerde om d'onbetoomde zeden
Der menſchen, en de ſnoode gruwzaemheden
Van fellen moort. Nu blinkt zy aen het vlak
Der heldre lucht, en ſiert het ſtarrendak.

Deze Godinne, of haer hemelsteken, wort tuſſchen den Leeuw en Waeg ingeplaetſt, om dat een rechtvaerdig Rechter behoort begaeft te zyn met een onverſchrokken en dapper gemoet, om door geen tranen of gebeden van het goede en billyke afgetrokken te worden.

De maegt *Aſtræa* wort zonder hooft afgebeelt; immers zy wort gemaelt, als die haer hooft in de wolken heeft verborgen, of onder de hemeltekenen, dat te kennen geeft, dat een Rechter niemant door aenneming des perſoons moet aenſchouwen. Die voor de Vierſchaer Areopagus t'Atheenen pleitten, werden gelaſt hunne zaek voort te brengen met bedekte hoofden, op dat zy de aendoeninge van de Rechters niet zouden ontroeren.

De Weegſchael en het bloote zwaert (in ons Zinnebeelt van de Gerechtigheit) *beduiden dat men de ſtraf moet wikken naer het evenwicht der boosheden.* Omtrent die waerheit kan men een ſchoone Spreuk vinden in * *Auguſtinus*, zeggende, *Dat yder*

* *Auguſt. in Euchid.*

yder die rechtvaerdig oordeelt, draegt een weegſchael in de hant. In beide de ſchalen draegt hy de rechtvaerdigheit en goedertierenheit; door de rechtvaerdigheit ſtrykt hy het vonniſſe over de misdaet, en door de goedertierenheit tempert hy de ſtraffe der misdaet, om dus door een rechtmatigh tegenwicht, het een door de gerechtigheit te verbeteren, en het ander door de goedertierenheit te vergeven. Wy vinden *op een Griekſchen Penningk* van * *Veſpaſianus, Een Maegt, hebbende in de ſlinkerhant een ſtaf, en in de rechter een weegſchael*, met dit opſchrift: ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ, *Gerechtigheit.*

Op een anderen Gedenkpenningk van de Keyzerin *Fauſtina*, gemunt by de Amaſtrianen in Paflagonie, vint men *de Gerechtigheit, houdende in de rechterhant een weegſchael, en in de ſlinker een hoorn des overvloets.* † Te kennen gevende, *Dat daer de gerechtigheit gehanthaeft wort, een ſtaet bloeit en gezegent is.*

Luſt iemant noch een zinnebeelt te zien van de Gerechtigheit *die Goddelyk is*, zie daer, zy wort afgebeelt

Onder de gedaente van *een Vrouw van zonderlinge ſchoonheit, in 't gout gekleedt, met een goude kroon op het hooft, waer op een duive gemaelt ſtaet met een glans rontsomme. Zy ziet op de werelt als op een nietig voorwerp, hebbende in de rechterhant een bloot zwaert, en in de ſlinker een weegſchale.*

De zonderlinge ſchoonheit des vrouwenbeelts, geeft te kennen, dat de Goddelyke Gerechtigheit heerlyk en aenminnig is: trouwens, Godt is de volmaekſte en de opperſte ſchoonheit. Immers, ſchoon wy het Geheelal doorwandelen met onze gedachten, en ons naeukeurig oog laten weiden op alle het genoegelyke van deze werelt, niets vint de ziel zoo waerdig, niets vint zy zoo ſchoon, zoo beminnelyk, zoo dierbaer, als dien zaligen Godt. Tot edeler werkzaemheit kan zy niet worden opgebeurt, noch van elders grooter aendoening hebben.

Daerom is zy in 't gout gekleedt, om dat 'er niets dierbaerder is onder de metalen als het gout, ook niet glansryker als de rechtvaerdigheit Godts.

Dat zy met een goude kroon op het hooft verſiert is, ſchetſt af, dat de Goddelyke gerechtigheit heerſcht over alle de machten der aerde.

De duive met den glans rontsomme, verbeelt den H. Geeſt, waer door de Opperrechter van hemel en van aerde, den invloedt van gerechtigheit aen alle aertſche Rechteren en Koningen mededeelt.

Zy ziet op de werelt als op een nietig voorwerp, als een bewys, dat aen de Goddelyke gerechtigheit alle het aertſche onderworpen is, en dat 'er niets hoogverhevener is als deze.

Het zwaert en de weegſchale (gelyk in 't voorgaende) beelt af, dat de Goddelyke rechtvaerdigheit den boosdoender ſtraft, maer ook weder yder het zyne geeft.

* *Patin. Num. Imper. p. 65. & 250.* † *De Wilde Num. Tab.* XXI. 128.

XLIX. ZINNEBEELT.

Van de Verbonden.

TWee Vrouwen die elkander omarmen, en op gelyke manier gewapent zyn; namentlyk, met een helm op het hooft, een ſchilt aen den arm, en een ſpieze in de hant. Op welker eene ſpieze een Reiger zit, en op de ander een Kraye. Aen de voeten dezer vrouwe legt een Vos uitgeſtrekt.

„ *De twee gewapende Vrouwen, die elkander omarmen*, verbeelden de eendracht
„ en onderlinge hulpe, die in de Verbonden nodig zyn, gepaert met de wape-
„ nen om den vyant te beſtryden.

„ *De Reiger en Kraey* zyn beeldeniſſe van het Verbont tegen de vyanden; want
„ de Natuurontdekkers willen, dat deze twee vogelen vyanden zyn *van den*
„ *Vos*, die hun altoos lagen legt; waerom zy willen, dat men den *Reiger* en
„ *Kraey* zomtyts zoude vereenigt vinden, om gelykerhant den Vos te beſprin-
„ gen en te beſchadigen. Daerom maelden *zy den Vos aen de voeten*, om te ver-
„ toonen, dat dit het oogwit is van de Verbondelingen, om den algemeenen vyant
„ onder den voet te treden en te vernederen.

2. Zin-

2. Zinnebeelt *van de vaſtigheit der Verbonden.*

Een Man met een langen Filozooffchen Tabbaert, zittende tuſſchen twee ankers die kruiſſelings leggen, hebbende de rechter en ſlinkerhant op yder rug van het anker.

„ *De lange Filozooffche Tabbaert*, is by *Sokrates* een vertoog van de vaſtigheit der „ Verbonden en beloftenifſen, om dat het een ſtatige en deftige dragt is.
„ *De ankers* zyn tafereelen van vaſte Verbonden, om dat de Egyptenaars door „ de twee ankers betekenden, dat een Schip, daer voor leggende, de opvliegende „ baren der zee, en de bulderende winden kan verachten. Daerenboven, *Ariſti-* „ *des* en *Pindarus* gebruiken het anker voor de vaſtigheit van een zaek of belof- „ ten; want zy zeggen, *dat het Anker afbeelt een geruſt en gelukkig leven.*

Aenmerking over dit Zinnebeelt.

Het Verbont is eigentlyk een verdrag dat gemaekt word tuſſchen twee partyen, op deze of geene voorwaerde, die 'er in beſtempelt worden, onder belofte van trouwe en heilige onderhouding; gelyk het Hebreeuwſche woort ברית, *berith*, *verbont*, te kennen geeft, en waer mede overeenſtemt het Griekſche woort διαθήκη, *diatheke.*

Want dit Griekſche woort is wel by *Plato* opgevat voor *een wet*, by *Ariſtofanes* wel voor *een belofte*, maer ook veeltyts voor *een verbont*, by *Demoſthenes:* gelyk *Budæus* wil, uit *Iſocrates.* In het *Nieuwe Teſtament* is het woort διαθήκη, *een verbont*, als 1 Corinth. 11: 25. en Hebr. 8: 8. Κάινης διαθήκης μεσίτης, *de Middelaer des Nieuwen Verbonts.*

De Groot heeft aengetekent, dat de navolgers van *Orfeus* en *Pythagoras*, hunne levenswyze, of der zelver regelen, den naem gaven van διαθήκαι.

Wat het woort ברית betreft, dat hebben zommigen willen aftrekken van ברא, *ſcheppen*, maer dat het in *pihel* betekeniſſe heeft van *ſnyden*, of *in ſtukken houwen.* * Anderen doen het afſtammen van ברר, *verkondigen*, *openbaer maken*, om dat het Verbont, en zyn voorwaerde aen de Verbondelingen moet openbaer en bekent zyn. Anderen van ברה, *in kal*, dat *eeten* of *ſpyze nuttigen*, te kennen geeft, om dat de Hebreeuwen, en de Ooſterſche volkeren, verbonden makende, voor een gebruik hadden, met elkander ſpys en drank te nuttigen. Anderen doen het afdalen van het wortelwoort ברה, *kiezen*, *verkiezen*, om dat in alle Verbonden de perſoonen en de voorwaerden moeten uitgekozen worden. En dewyl het woort *Verbont* ook kan aengemerkt worden, naer de kracht der Grontſpraek, als een onderhandeling *van eene party alleen*, zoo vinden wy, dat het zeer wel voor *een*

* *Paulus Fagius*

Teſtament kan genomen worden, dat zyn vaſtigheit heeft in den eeuwigen raet van Godt. Gelyk het gevonden wort Luc. 22: 29. *Ik verordineer ulieden by teſtament het Koningkryk van mynen vader, gelyk het my van mynen vader verordineert is. Chriſtus* wort genaemt *de Middelaer des Nieuwen Teſtaments.* Hebr. 9: 15. *Daer een teſtament is, is het nuttig of nodig, dat de doot des teſtamentmakers tuſſchen beide kome,* vers 16. En tot een krachtig bewys ziet men, dat de eigene betekeniſſe van het woort ברית, een *teſtament* is. Het blykt ook niet alleen uit de verklaring van de LXX Griekſche Taelmannen, die overal het woort ברית door διαθήκη, *teſtament*, vertolken; maer ook voornamentlyk uit Paulus den beſten uitlegger. Want by Hebr. 9: 20. nader herhalende de woorden van *Mozes*, Exod. 24: 8. zet hy daer de woorden *het bloet des verbonts* over αἷμα διαθήκης, *het bloet des teſtaments.* Immers, zoo het eigentlyk *een verbont* beduidde, moeſt 'er ſtaen αἷμα συνθήκης, dat is, *het bloet des verbonts.*

De Verbonden, die Godt met den menſch heeft ingegaen, kan men tweezins aenmerken: een *verbont der werken* met den menſch in den ſtaet van zyn rechtheit; en een *verbont der genade* met den gevallen menſch, welke ook beide in de H. Schrift altoos tegen elkander geplaetſt worden. Rom. 11: 6. *Indien het uit genade is, zoo is het niet uit de werken.* Rom. 3: 17. *Waer is de roem? hy is uitgeſloten, door wat wet? der werken? neen, maer door genade.*

Het verbont der werken, is die onderhandeling tuſſchen Godt, en het naer Godts beelt gevormde ſchepzel; waer in Godt aen de eene zyde, onder beding van volkomen gehoorzaemheit aen zyn wet, den menſch belooft zyn liefde en gemeenſchap hier en hier namaels. De menſch aen de andere zyde, omhelſt die voorwaerde, belooft die te zullen houden; en zoo onderhoudende, heeft hy 't recht bezit van eiſſching dat belooft is. Zoo dat hier zyn vier deelen: (α) Aen Godts zyde, *beding* en *belofte.* (β) Aen de zyde des menſchen, *toeſtemming* en *wedereiſſching.* *

Het verbont der genade, is die onderhandeling van Godt met den Zondaer, waer in Godt onder beding van geloof en bekeering, die hy zelf genadelyk ſchenkt aen een zeker zaet, belooft de gerechtigheit en de erffeniſſe in den Middelaer. De menſch ſtemt dat toe door het geloof, en krygt zoo recht om die hemelſche erffeniſſe te eiſſchen.

Dit wort een *Verbont der genade* genoemt, om dat het voorkomt *uit genade*; zoo dat hier de *verdienſten* geen plaets kunnen vinden. Deze twee Verbonden dan zyn zeer verſchillig van elkander; want *het werkverbont* ſteunt op het werk des menſchen, en het *genadeverbont* alleen op Godts barmhartigheit. In het werkverbont heeft de menſch iets in zich zelven, en in 't genadeverbont is hy buiten zich zelven geſtelt. Het eerſte is zonder Middelaer, het tweede is met een Middelaer Chriſtus Jezus. Het eerſte komt van Godt als een rechtvaerdig Schepper, het tweede als van een liefdadig Verloſſer. Het eerſte is met den rechten menſch, het tweede met den gevallen menſch.

Wy lezen daerenboven van een Verbont dat Godt maekte met *Noach*, en de Inwooners van de nieuwe werelt. Gen. 9: 12, 13. Welkers inhoudt was de gunſtige

* *Adſtipulatio & Reſtipulatio.*

ſtige beloftenisſe, om voortaen de aerde niet meer door een algemeenen vloedt te overſtroomen; maer den menſch en al het gedierte, nevens de gantſche aerde, voor dat verderf te bewaren. En het teken van dat Verbont was die regenboog in de wolke. Die ſtrekte dan om dat Verbont te meer te beveſtigen; het welke zommige ook als een genadeverbont hebben aengemerkt.

Wat de plechtigheden betreffen omtrent het maken der Verbonden, die waren verſcheidentlyk by de oude volkeren, zoo Joden als Heidenen.

Wy leezen by *Jeremias*, dat de Verbonden werden ingegaen met *het doorhouwen der beeſten*, of *die in ſtukken te ſnyden*; gelyk wy even toonden omtrent het woort כרא, in *pihel*. Men hieuw die door, zoo dat de eene helft bleef aen de eene, en de andere aen de andere zyde, wanneer men tuſſchen de ſtukken doorging, en dus het gemaekte verbont beveſtigde.

Dat dit een oude plechtigheit was, bleek, dewyl zy van Godt zelf is ten gebruik gepaſt by het oprechten van zyn Verbont met den Aertsvader *Abraham*. Gen. 15: 9. *Neem my* (zegt Godt tot Abraham) *een driejarige veerze, en een driejarige geite, en een driejarigen ram, en een tortelduive en een jonge duive. Hy nam die, en deelden ze midden door, en hy leide elk deel tegen het ander over, maer het gevogelte deelde hy niet; en het geſchiedde dat een vuurige fakkel tuſſchen die ſtukken doorgingk.*

Als men deze beeſten in ſtukken ſneedt, wilde men daer mede te kennen geven, dat die geen, die zich aen de verbontsbreuk ſchuldig maekte, alzoo door de wrake van Godt mocht doorſneden of van een gerukt worden. En als men naderhant *door de ſtukken heen ging*, dat gaf te kennen, dat de verbondelingen in een naeuwen bant en eedtzweering waren ingeſloten, en nu als tot een lichaem zamengevoegt. Daer komt het van daen, dat de Hebreeuwen, in plaets van een *verbont maken*, in hunne tael zeggen, een *verbont ſnyden* of *houwen*, ברתהבויה. *Ten dien dage maekte de Heer zyn verbont met Abraham.* Gen. 15: 18. En Pſalm 50: 5. *Verzamel my myne gunſtgenooten, die myn verbont ſnyden met offerhanden.* Zoo ook in de aengehaelde plaets van *Jeremias*, cap. 34: 18, 19. *Ik zal de mannen overgeven die myn verbont hebben overtreden, die niet beveſtigt hebben de woorden des verbonts dat zy voor myn aengezichte gemaekt hebben*, (eigentlyk *dat zy geſneden hebben*) *met het kalf dat zy in tweën gehouwen hadden, en door welks ſtukken zy waren doorgegaen.*

En wat het doorſnyden der dieren betreft, daer op ziet *Agamemnon*, als hy de Goden dus aenroept:

——— Ὅτις κ᾽ ἐπίορκον ομόσσῃ,
Ἡμεῖς μάρτυροι ἔσε φυλάσσετε ὁρκία πιστά.

Dat is:

'T meineedig hart moet door uw ſtruffen leeren,
Hoe 't breeken der verbonden u moet deeren.

Plutar-

* *Plutarchus* tekent aen, dat 'er by de Boëtiers een offerhande der zuiveringe was, waer in zy een hont doorſneden, en in 't midden door de ſtukken doorgingen.

† *Livius* zegt ons van de Macedoniers, dat zy hun leger verzoenden en zuiverden, met het gantſche leger door de verdeelde ſtukken van een hont te doen doorgaen.

Grotius melt uit Zenodotus van de Moloſſers, dat zy een Os in kleine ſtukken hieuwen, in 't maken der verbonden.

De Romeinſche Krygsherauten, als zy een verbont maekten, namen een ſteen op in de hant, gebruikende deze woorden: *

Indien ik te recht en zonder boos bedrog dit verbont maek, zoo laten de Goden my alle heil en welſtant bewyzen; indien ik anders doe, zoo laet my in eige vaderlant, in eige wetten, in eige huis, in eige tempel, in eige graf alleen vergaen; gelyk dezen ſteen uit myne handen zal vallen.

En daer mede wierp zulk een den ſteen uit zyn hant; welke manier van zweeren genaemt wert, *Jurare Jovem lapidem*, of *per Jovem lapidem*, dat is, *Te zweeren by Jupiter, houdende een ſteen in de hant*; gelyk het door *Feſtus* wort vertolkt.

Zommigen zyn van gedachten, dat die Heraut den ſteen wierp op een varken, dat daer toe gebracht wert, voegende deze woorden by de voorgaende: †

Si prior populus Romanus deficit publico conſilio,
Tum ille Dieſpiter, populum Romanum ſic ferito,
Ut ego hunc porcum hodie feriam.

Dat is:

Indien het volk van Rome eerſt van den openbaren Raet afvalt, dat dan de Godt Jupiter het Roomſche volk alzoo ſla, gelyk ik dit varkenheiden ſlaen zal.

Hier op doelt de Dichter *Virgilius*, als hy zingt:

Et cæſa feriebant fædera porca.

Dat is:

Verbonden mackten zy na 't ſlachten van een zwyn.

Als *Homerus* het verbont der Trojanen en Grieken afmaelt, zegt hy, dat zy dit bekrachtigden met het keelen der lammeren, en uitgieten des wyns, onder deze betuiging:

Σεῦ κύδιστε, μέγιστε, κὰι ἀθάνατοι θεὶ ἄλλοι,
Ὁππότεροι πρότεροι ὑπερ ὅρκια πημήνειαν,
Ὧδὲ σφ' ἐγκέφαλος καμάδις ῥεῦι, ὡς ὅδε οἶνος.

Dat

* *Queſt. Rom.* † *Lib.* 40. *cap.* 6. *Curt. Lib.* 119.
* *Roſin. Antiq. Rom. lib.* 10. *cap.* 2. † *Sigon. de Jure Ital. lib.* 1. *cap.* 1.

Dat is:

O 'Jupiter, en gy o Goden, die 't verbont
Van ons zoo dierbaer nu beveſtigt met den mont
Het eerſt verbreken zal, die moet tot ſtraffe lyden
Dat zyne herſſenen op d'aerde nederglyden,
Gelyk dees wyn van ons op d'aerde wort geſtort.

By de Grieken werden de Verbonden ook geſloten door het ſlaen van een ſtier of bok, gelyk uit *Homerus* en *Virgilius* blykt. By de Scyten en oude Duitſchers, gelyk ook by andere volkeren, door een dronk bloets. Gelyk ook zommige volkeren het gebruik hadden, wanneer zy een verbont maekten met hunne vyanden, dat zy tot een teken van vaſtigheit bloet lieten loopen uit hunne tongen, uit hunne hant, en andere deelen. Gelyk wy in het Zinnebeelt van de Liefde of Vrientſchap hebben aengetoont.

Wy toonden even, dat zommigen het woort ברית afleiden van ברה, in kal *ſpyze nuttigen*, dat by zommige volkeren gebruikelyk was. En te recht, want de Perſianen, naer het verhael van *Herodotus*, hielden of maekten hunne verbonden door het aenrechten van maeltyden, daer overvloet van ſpys of drank was. Dit noemde zy een feeſt, *Inter vinum & epulas*, alwaer de vrouwen, kinderen en vrienden tegenwoordig waren.

By *Plutarchus* vint men een Zinſpreuk:

Ἄρτον μὴ καταγνύειν.

Dat is:

Geen broot te breecken.

Het welk van *Eraſmus* wort uitgelegt,

Van de vrientſchap of het verbont niet te breecken.

Van de Macedoniers getuigt de Outheit, dat het een plechtgebruik was onder hen, wanneer zy eenig verbont maekten, het welk heilig moeſt onderhouden worden, dat zy een broot met een zwaert doorkliefden, waer van de verbontmakers elk iets proefden en opaten.

De Egyptenaers en de Traciers maekten hun verbonden en vrientſchap, door het aenbieden van een kelk met wyn aen elkander.

Menalippus, een Gezant van den Koningk *Antiochus*, zegt by *Titus Livius*, dat 'er drie verbonden kunnen aengemerkt worden.

Het eene, *als men vrede maekt met overwonnen vyanden:* wanneer men hun ſchattingen, eenige wetten, en andere bezwaerniſſen oplegt, naer de willekeur van den overwinnaer.

Het tweede, *wanneer men met gelyke deelen met de vyanden in verbont treedt*; blyvende beide partyen in de wapenen, en wederom gevende wat men hun ontnomen heeft.

Het derde, *wanneer men een verbont maekt met volkeren, die nooit onze vyanden geweeſt zyn.*

Men kan ook noch een verbont ſtaven, wanneer zich twee of meer volkeren zamen verbinden tegen een algemeenen vyant.

De uitvinder der verbonden zoude *Thezeus* geweeſt zyn, naer het verhael van *Plinius*. Een verbont is van de Latynen *Fœdus*, en van anderen, als *Ennius*, *Fidus* genaemt. De verzorgers van de verbonden werden by de Romeinen genaemt. *Fœciales*, een zeker orde van Roomſche Prieſteren, tot welke de verkondiging van vrede en oorlog behoorde; dien wy even den naem van Herauten gaven, in't maken van een verbont, wegens hunne bediening.

Het woort *Fides*, *trouwe* of *getrouwigheit*, welke in de verbonden en vrientſchap nodig was, gebruikten de Romeinen in verſcheide gelegenheden, ſtraffende die geenen, dewelke de trouw verbraken.

Onder hun Gedenkpenningen waren deze drie zeer gemeen. Op den eene ſtaet gegraveert,

FIDES EXERCITUUM, *De trouwe der Heirlegers.*

Op den anderen,

FIDES REGIONUM, *De trouwe der Landen.*

Op den derden,

FIDES ROMANORUM, *De trouwe der Romeinen.*

Deze volkeren hadden een Godt, dien zy noemden *Deus Fidius*, *de Godt der Getrouwigheit*. Zy maelden het beelt van dezen Godt aldus: namentlyk, * *Dat hy in yder hant een blikzem hadde*, verbeeldende dat hy de trouweloozen wilde ſtraffen, of hen verſchrikken.

† *Seneka* zeide van deze trouwe, dat hy liever wilde dat hem het out geluk ontbreken zoude, als de trouwe. *Silius Italicus* zeide, *Dat de trouwe eerder geboren is dan de Goden en menſchen, zonder welke noch aerde noch zee kan vrede genieten. Dat zy is een medegenoot der gerechtigheit, en een vorborgen godtheit in 't gemoet.* *Cicero* zeide, *Men moet de verbonden getrouwelyk houden, en doen dat men belooft heeft, om dat Godt getuige is.* Dat overdeftig gezegt is van een Heiden.

* De Egyptenaers ſtraften met de doot, dewelke meineedig waren in hunne verbonden, en eeden van getrouwigheit.

Agamemnon wort by † *Homerus* ſpreekende ingevoert,

De trou geſchonden door de dartele Trojanen,
Zal Jupiter eerlang wel wreken op zyn' tydt,
Die noit meineedigen van hunne ſtraf bevryt.

Van het ſchenden der verbonden, zegt § *Lukretius*,

Circumretit enim vis atque injuria quemque:
Atque unde exorta eſt ad eum plerumque revertit:
Nec facile eſt placidam ac pacatam degere vitam,
Qui violat factis communia fœdera pacis.

Dat

* *Pauſan. Lib.* 5. † *Senec. Prover.* * *Diodor. Lib.* 1. *cap.* 77. † *Homer. Lib.* 24. § *Libr.* 5. *verſ.* 1152.

Dat is:

'T gewelt en 't ongelyk verſtrikken ſteedts d'onvromen,
En keeren wederom van waer ze zyn gekomen.
Geen ruſt des levens is voor iemant oit bereit,
Die een geſtaeft verbont breekt door meineedigheit.

De twee vrouwen die elkander omarmen (in ons Zinnebeelt van de Verbonden) *verbeelden de eendracht en de getrouwigheit, die in een verbont nootzakelyk is.*

Dit wort beveſtigt door een tafereel, het welke outstyts gevonden wert in Spanje, tot Rome, en te Venetien, in de Koninglyke Zael, of in die beide Raetkameren, waer in gemaelt ſtonden *drie vrouwen, die elkander omarmen.*

Door dit tafereel wort afgebeelt het verbont der drie Mogentheden; namentlyk, van Paus *Pius den V.*, van *den Koningk van Spanje*, en *de Republyk van Venetien* tegen *den Turk.* Het welk genaemt wert *het Heilig Verbont.* Dit verbont geſtaeft zynde op een berg, is die berg in't vervolg genaemt de Heilige berg.

De eerſte vrouw dan verbeeldde *de Kerk*, de tweede, *het Koningryk van Spanje*, en de derde, *Venetien.* Deze drie vrouwen waren met haere gewoonelyke wapenen en zinſpreuken onderſcheiden.

De Romeinen hebben de eendracht der Verbonden op hunne Penningen afgebeelt, door *twee rechterhanden, die in elkander geſlagen waren.* Gelyk men ziet op een Penningk van Keyzer *Titus*, welke *handen een ſlangenſtaf en twee groote koornairen vaſthielden:* met dit omſchrift, FIDES PUBLICA, *de algemeene trouwe des lants.*

* Zoo dat de koornairen hier zullen afbeelden, dat zoodanig een lant, dat getrouw is en eendrachtig, in zyne verbonden nootzakelyk moet vruchtbaer en gezegent zyn.

† De Parthers maekten hunne verbonden, door de handen in elkander te ſlaen, by de altaren; de Goden tot getuigen roepende, om dus getrouw te zyn in hunne beloftenisſen.

Daerom was het Pythagoriſch ſpreekwoort,

Μὴ παντὶ ἐμβάλλειν δεξίαν, dat is, *Aen yder de regterhant niet toe te ſteken.*

Dewyl zy meenden dat men voorzichtig moeſt zyn, om een yder (zonder bekende trouw) niet in vrientſchap en verbontsgemeenſchap aen te nemen.

* *Oudaen Tab.* 88. † *Alex. lib.* 5. *cap.* 3.

L. HOOFTDEEL.

Van de Wetten in't gemeen.

EEen bedaegde Vrouw van een zeer eerwaerdig opzicht, zittende in een Rechterſtoel met veel aenzien, hebbende op het hooft een Koningskroon. In de rechterhant een ſchepter, waer aen een letterrolle hangt, met deze Spreuk: JUBET ET PROHIBET, *Zy Gebiedt en Verbiedt.* Op de ſlinker knie houdt zy een open boek, waer in geſchreven ſtaet: IN LEGIBUS SALUS, *De behoudeniſſe is in de Wetten gelegen.* In de ſlinkerhant een verſierden tempel, en Keyzers Kroone.

„ *De Vrouw is met een eerwaerdig opzicht* gemaelt, om te vertoonen, dat de goe-
„ de Wetten eerlyk zyn, of dat zy gebieden al wat eerlyk is. Zoo dat, gelyk
„ de vrouw haer huishouding wel en in goede orde beſtiert, zoo ook de wetten
„ het gemeenebeſt wel onderhouden.

„ Zy wort *bedaegt* gemaelt, om dat de Wetten van den beginne der werelt al
„ in gebruik waren; gelyk bleek in die Proefwet aen den eerſten menſch gege-
„ ven, daer na de Wet van *Mozes* en die van het *Evangeli.*

„ *Zy zit in een Rechterſtoel*, om dat de Wetgevers gewoon waren neder te zitten.

„ *De*

„ *De Koningks Kroon op het hooft*, beduit, dat de Wetten heilig zyn, en als
„ een geſchenk van Godt; gelyk zy genaemt worden by de Romeinſche redena-
„ ren, dewelke haer beſtempelden als heilig, dewyl die zonder ſtraffen niet moch-
„ ten overtreden worden.

„ *De Schepter in de rechterhant*, geeft te kennen, dat zy het eerlyke gebiedt,
„ en het ſchandelyke verbiedt: dat het den Koningen toeſtaet die op te volgen,
„ en het gemeen die te gehoorzamen.

„ *Het Boek* beduit de geſchreven Wetten, alzoo daer in gelegen is de behou-
„ denis der volkeren; dewyl die zonder wetten in ongebondenheit zouden uit-
„ ſpatten. Daerom wilde de Filozoof, dat het wenſchelyk ware, dat de ſtadt door
„ wetten beſchermt wierde.

„ *De Tempel en Keyzers Kroon*, zyn afbeeltzels van de *Kerkelyke*, *Burgerlyke*,
„ en *Keyzerlyke* wetten, waer in gelegen is een wetenſchap van het Goddelyke
„ en menſchelyke recht.

2. Zinnebeelt *van de Wetten van Mozes.*

Een oude Vrouw op de Joodſche wyze gekleedt, in blaeuwe verwe, doch helder en blinkende, ſtaende aen den voet van een zeer hoogen berg. Zy houd met de ſlinkerhant de tafelen der oude wet, met de rechter een yzere roede. Aen haer zyde legt een groote loode kloot, met deze Zinſpreuk, PONDUS GRAVE, *Een zware laſt.*

„ De Vrouw wort *out* gemaelt, en *in het kleedt van een Jode*, om dat die wet
„ van oude tyden gerekent, het oude Iſraël was gegeven.

„ *De blaeuwe en helder blinkende verwe*, verbeelt de helderheit en klaerheit des
„ hemels, als Mozes van den berg afquam, daer de lucht eerſt duiſter en vol
„ donkerheden was.

„ *Dat zy ſtaet aen den voet van den berg*, geeft te kennen, dat de Wet der tien
„ woorden op den berg is gegeven en afgekondigt.

„ *De Roede* beduit de heerſchappy, die de Wet heeft over den menſch, en wel
„ de bedreyging der zelve.

„ *De bolle of het loot met de Zinſpreuk*, maelt af, dat de Wet zeer zwaer en
„ moejelyk is om op te volgen, dewyl de menſch van natuure geneigt is het
„ ligtſte uit te kiezen.

3. Zinnebeelt *van de Wet der Natuure.*

Een zeer ſchoone Vrouw, met neerhangende vlechten, zoo als de natuur die vormt, en dus zonder kunſt geſtreelt. Zy heeft zich bedekt met een Lamsvel, zittende in een ſchoonen Luſthof, met den Paſſer in de hant, daer zy een evenwydige lyn mede trekt, met deze Spreuk: ÆQUA LANCE, *Met gelyke mate.*

„ Het Vrouwebeelt wort *ſchoon* gemaelt, om dat de menſch van Godt (zynde
„ in den ſtaet der rechtheit) ſchoon geſchapen was.

„ *Dat de hooftbairen natuurlyk nederhangen, zonder opſiering*, geeft te kennen,
„ dat deze natuurwet eenvoudig, en den menſch ingeſchapen is.

„ *Zy is bedekt met het vel van een Lam*, om dat de menſch, in den ſtaet der
„ rechtheit, onder de Goddelyke wet was; en die tegenſtrevende, van dezelve
„ verlaten was. Doch dat hy eerſt de vrientſchap van Godt verlooren hebbende
„ door de zonde, echter met de Goddelyke barmhartigheit bedekt is geworden
„ met het ſierkleedt of dekzel van het ware Lam Godts Chriſtus Jeſus.

„ *Zy wort in een ſchoonen Luſthof vertoont*, om dat de eerſte menſch, dien deze
„ Wet gegeven was, in een Paradys, een ſchoon luſtprieel der aerde, geſtelt
„ was.

„ *De Paſſer trekkende een evenwydige lyn*, met de Spreuke, Æ QUA LANCE,
„ *met gelyke mate*, geeft te kennen, dat de menſch in dien ſtaet het rechte, en
„ evengelyke heeft op te volgen en te betrachten.

4. Zinnebeelt *van de Burgerlyke Wet.*

Een zittende Vrouw, houdende in de rechterhant een Schael en een Zwaert. Boven de eene zyde is geſtelt een boſſe met roeden, gelyk de oude Romeinen gebruikten. Boven de andere een Koningklyke Kroon. In de ſlinkerhant een open boek, waer in geſchreven ſtaet, *De Keizerlyke Majeſteit.*

„ *De ſchael en het zwaert*, dat het Vrouwebeelt houdt *in de rechterhant*, *met de*
„ *roeden*, beduit de rechten en de ſtraffen, die in de burgerlyke wetten nootza-
„ kelyk zyn. Dit kan nader geëvenaert worden met het Zinnebeelt van de Ge-
„ rechtigheit.

„ *De Koningklyke Kroon* beduit de heerſchappy, het ſieraet of de heerlykheit
„ der wetten.

„ *Het boek met het opſchrift*, maelt af, dat die Wetten moeten geſtaeft zyn,
„ en beſchreven tot nut van de Overheit en den Onderdaen.

Aenmerking over dit Zinnebeelt.

Het woort *Wet* תּוֹרָה, in 't Hebreeuws, en νόμος, in 't Grieks, betekent zoo veel als een weg en middel, om gelukkig te geraken tot een zeker einde: of het is een regel van dat geene, dat elk te doen of te myden heeft. Een Wet, van Godt gegeven, als den eenigen Wetgever, die behouden en verderven kan, en zulks met belofte van vergelding, of bedreiging van ſtraffe.

Auguſti-

* *Auguſtinus* zegt, *De Wet Godts is liefde : de Wet is gegeven, op dat de genade zoude gezogt worden; en de genade is gegeven, op dat de Wet zoude vervult worden.*

† *Izidorus* tekent van de Wet aen, *Dat zy heerlyk, rechtvaerdig, nootzakelyk, nuttig en openbaer was; niet verborgen, en geſchreven ten gemeene nutte der burgerye.*

Hy tekent aen, dat *Cicero* acht ſoorten van ſtraffen in de Wetten beſchreven heeft: namentlyk, (1) De *Schade.* (2) De *Schande.* (3) De *Boejen.* (4) De *Geeſſelingen.* (5) De *Vergeldinge.* (6) De *Uitbanning.* (7) De *Slaverny.* (8) De *Doot.*

En *Kaſſiodorus* ſpreekt dus van de Wetten, *Wat kan 'er beter zyn, dan den menſchen in goede wetten, onverzaegt te betrouwen, en de overige wiſſelvalligheden niet te vreezen? de openbare wetten en rechten zyn zekere vertrooſtingen van 's menſchen leven: 't zyn hulpmiddelen voor den zwakken, en breidels voor den ſterken. Van de wetten wort de veiligheit geboren, en een goedt gewiſſe.*

* *Cicero* beſchryft de Wet, *Als de hoogſte redelykheit die in de natuur ingeſchapen is, dewelke gebiedt het geene moet volbracht worden, en verbiedt het geene moet gelaten worden.* † Hy ſchryft, *Dat de wetten van onze Voorvaderen, uit geen andere oorzaek gegeven zyn, of uitgevonden, als dat zy hunne burgers zouden beveiligen, en ongeſchonden bewaren. Daer is niets* (zegt die Redenaer) *zoo bequaem tot het recht te hanthaven, en de geneigtheit der natuure, als de wetten, zonder welke geen huisgezin, geen ſtadt, geen natie, noch het geheele menſchelyke geſlacht, noch de werelt, beſtaen kan. Zy zyn de grontſlag der vryheit, de bronne der billykheden; ja, gelyk het lichaem zoude zyn zonder ziel, alzoo is een ſtadt en gemeenebeſt zonder wetten.*

Het woort Wet in de H. Schriftuur, wort verſcheidentlyk genomen; want gelyk het woort תּוֹרָה, naer de Grontſpraek, ook *leeraren* en *onderwyzen* betekent, zoo wort het dikwerf genomen voor de gantſche leere van *Mozes*. Daerom zegt Iſraël, Deut. 33. *Mozes heeft ons de Wet geboden.* Het woort Wet wort ook genomen *voor die enkele zedelyke geboden of verboden*, van Godt en zyn naeſten lief te hebben. Zoo neemt het *Paulus* doorgaens in het zevende Hooftſtuk van de Romeinen. Het woort Wet wort ook genomen voor de Ceremonie-geboden, en die tot den ſchaduwachtigen Godtsdienſt behooren. Dit wort van *Paulus* genaemt *een wet, een tuchtmeeſter tot op Chriſtus.* Galat. 3. Ja dit woort Wet wort ook in een ruime betekeniſſe genomen, voor de gantſche Schriften des Ouden Teſtaments; of ook wel, van het geheele woort Godts. Gelyk *David* in den eerſten Pſalm aentoont, *Die luſt heeft in des Heeren Wet.* Daerenboven wort de Wet genomen voor de bediening der verdoemeniſſe en des doots, in tegenſtelling van de bediening der genade; gelyk *Paulus* toont, 2 Corinth. 3. en Joh. 1. *Dat de Wet door Mozes ingegeven, maer de genade en waerheit door Chriſtus is geworden.* Zelf kan men door het woort Wet verſtaen, de Prediking van het Evangeli; gelyk 'er *Jezaias* van getuigt, in zyn 2. Hooftſtuk. Want, *de Wet zal uit Sion uitgaen, en des Heeren woort uit Jeruzalem.*

De Wetten die by *Mozes* geboekſtaeft zyn door de willekeure van Godt, zyn niet van eenderley ſlag. Zommige zyn van een natuurlyk recht, als de Zedewet. Zommige van een inſtellig recht, als de Ceremoniewet en de Burgerwet.

Het

* *Auguſt. de Spir. & Lit.* † *Iſidor. Lib. Etymol.* * *Cicer. de Legib.* † *Cicer. in Vatin.*

Het oude volk van Godt hadt een driederley ſoort van Wetten ontfangen.

Voor eerſt, voor zoo veel zy redelyke ſchepzels waren, die een verſtant en wil deelachtig waren, en voor zoo veel zy van Godt afhingen, zoo is in dezen opzicht hun gegeven de Zedewet, die in zelfſtandigheit dezelfde is met de wet der natuure.

Ten tweede, aengemerkt als een Koningklyk Prieſterſchap, en verwachtende hun Prieſter en Koningk den Meſſias, en door zyn offerhanden beter tyden verhoopende, hebben zy in dezen opzicht ontfangen de Ceremoniewet.

Ten derde, merkt men hen aen als een byzonder volk, die een gedaente van regeering hadden; zoo zyn hun in dezen opzicht voorgeſchreven, de burgerlyke wetten. Zullen wy den menſch aenmerken, zie daer, Godt hadt hem geſchapen met een volmaekte kenniſſe van zyn plicht, gehoorzaemheit, en met liefde die hy hem als Schepper en Wetgever ſchuldig was, en onderſcheit wetende tuſſchen het goede en het quade. Dat ik aenmerk als

Een wet der natuure, geboden, die Godt in de natuur der menſchen hadt ingeſchapen. Een Wet, die den eerſten menſch ten leven zoude geweeſt zyn, hadt hy die gehoorzaemt, maer die hem ter doot geworden is. Echter zyn 'er noch eenige overblyfzels van die Wet in den menſch gebleven; zoo namentlyk, dat hy zich vindt ingeſchapen de kenniſſe van een aldervolmaekſt wezen: dat hy in zich bevindt dat 'er een Godt is, die gedient en gevreeſt moet worden, dat 'er een liefde moet geoeffent worden, niet alleen tot Godt, maer ook tot zyn naeſten. Hy wort door die overblyfzels geleeraert, dat men elk het zyne moet geven, aen niemant iets doen, ten zy dat men wille dat het aen zich zelf geſchiedde. Hier van daen vloeit voort het onderſcheidt van goet en quaet, eerlyk en oneerlyk, billyk en onbillyk. Dat is die *non ſcripta, ſed nata lex*, waer van *Cicero* gewaegt, *die ingeſchapen en niet geſchreven Wet.* Want de Heidenen, zegt *Paulus*, *die de Wet niet hadden* (namentlyk, die hun niet beſchreven noch plechtelyk verkondigt was, als aen de Joden) *deeden echter het werk der wet.* Rom. 2: 14.

De Heidenen wiſten uit de overblyfzelen der natuurwet, dat zy wegens hun gedrag ſtrafbaer waren voor Godt. Keyzer *Kaligula*, ſchoon hy *Jupiter* dorſt dreigen, was echter wonder vreesachtig en benaeuwt in krakende donderbuien en vinnige blixemen. De bloettyran *Nero* wert ongeruſt, als hy zyn moeder den dolk in 't hart hadt gedreven. De Heidenen hadden hunne ſpreekmanieren, waer door zy de ſtraffen der Goden hier namaels wilden uitdrukken. *Homerus* en *Virgilius* gewagen van *Plutoos* duiſteren afgront, van zwavelſtroomen in de helle, van een Styx, van den Acheron, van een Flegeton, en andere zielteiſteringen na dit leven.

Wat nu de Zedewet betreft, dat is die Wet, waer in de zeden van Godts volk beſchreven ſtaen, die zy te betrachten hebben, niet onderſcheiden zynde van de wet der natuure, en derhalven aen alle menſchen gegeven zonder onderſcheidt, zynde deze een geduurige verbinteniſſe, zoo voor Joden als Heidenen. Die Zedewet legt opgeſloten in de Wet der tien woorden, voor zoo veel die zedelyke geboden een uitdrukzel van Godts heiligheit zyn, en ingeſchreven in de harten der menſchen. Zoo verklaert het Ezechiel, cap. 20. *Ik maekte hem myne rechten bekent, welke zoo een menſch doot, zal hy door dezelve leven.*

Wat

Wat de Ceremoniewet betreft, die was aen de Iſraëliten als een jok gegeven, na dat zy die eerſte wetten door het maken van het gulde kalf hadden overtreeden. Dat is die wet der geboden, in inzettingen beſtaende, van *Paulus* genaemt *de rechten des Godtsdienſts*, Hebr. 9. beſtaende *in ſpys en drank, offerhanden, waſſchingen en onderhouding van dagen en Sabbathen*, beſtaende *in de rechtvaerdiging des vleeſches, opgeleidt tot den tyt der verbetering.* Daerom genoemt *een wet des vleeſchelyken gebodts*, Hebr. 7. onderſcheiden van de Zedewet. *Beſluiten die niet goet zyn*, Ezech. 20. *arme, zwakke, en onprofytelyke beginzelen* genaemt. Hebr. 7. Niet nut, noch aengenaem, noch trooſtelyk, alleen een ſchaduwe der toekomende dingen. Hebr. 10.

Wat het einde en gebruik van deze Wet betreft, die was

A. Om Iſraël te overtuigen van zonden en vloek; daerom een wet, om der overtredinge wille, daer by gekomen. Gal. 3. Hun gegeven, om dat zy de doot verdient hadden, onrein waren, en onbeſneden van harte; want als zy bezig waren in alle die waſſchingen en reinigingen des vleeſches, zoo betuigden zy, dat zy onrein waren voor Godt. Als zy de offerbeeſten ſlachtten en doodden, zoo moeſten zy bekennen, dat zy verdient hadden als deze beeſten gedoot te worden.

B. Die Wet der Ceremonie hadt haer einde, op dat Iſraël, als een minderjarige, onder een tuchtmeeſter zoude geſtelt zyn, en door een moejelyken dienſt hunne dartelheit zoude gebreidelt worden. Want door de Ceremoniewet betuigde Iſraël, dat zy noch waren in een ſtaet van onmondige kinderen, die door ſchaduwen moeſten geleert worden. Gelyk *Paulus* aentoont, Galat. 4: vers 1, 2.

C. De Wet der Ceremonie hadt haer gebruik en einde, om Iſraël te doen zien dat hunne zonden noch ten vollen niet waren verzoent; waerom zy een hantſchrift hadde, dat tegens haer was, die hun de zondenſchult, als open ſtaende, vertoonde. Daer van daen is die wedergedachteniſſe der zonden, het welk *Paulus* onwederſpreekelyk toont. Hebr. 10: 1-5.

D. De Wet der Ceremonie was ook ingeſtelt, om hun af te beelden den Meſſias, hun toekomenden Borge, en alle die geeſtelyke weldaden en goederen, die hy door zyn volmaekte gehoorzaemheit zoude verkrygen, en by uitnementheit aen zyn Kerk mededeelen. Daerom noemde de Apoſtel die Wet, *een ſchaduwe der toekomende goederen.* In dien zin was die Wet maer eenigzins tegen hen. Koloſſ. 2. en Hebr. 10.

E. Het gebruik van de Ceremoniewet was ook om Iſraël, als een heilig volk, te onderſcheiden van andere onheiligen, als een middelmuur des affcheitzels, tuſſchen Joden en Heidenen. Efez. 2. En niet alleen tuſſchen deze verſcheiden volkeren, maer ook tuſſchen Joden en Joden, tot onderſcheidt van den Hogepriеſter en de gemeene Prieſters, tot ſchifting van hun en het gemeene volk; gelyk wy vinden Num. xvi: 15. 17.

Deze Wet nu in haer omſtandigheden aengemerkt, was een jok op de ſchouders van Iſraël gelegt, om daer mede te torzen naer Kanaän, en dat onder *een dienſt-*

baerheit tot vreeze; ja een *vreeze des doots*. Gelyk gezien wort Rom. 8. Hebr. 2. den Meſſias afwachtende.

Deze Wet dan was om de overtredinge opgelegt, en byzonder om de zonden van het gülden kalf, gelyk wy even toonden. Want of ſchoon Godt wel van Adam af, recht hadde om een hantſchrift der zonden te ondertekenen, zoo heeft hem echter behaegt dit uit te ſtellen tot deze openbare Verbontsbreuk; gelyk wy leezen Ezech. 20. en Exod. 32. Gelyk ook daer na de laſten verzwaert werden, de vloeken gehoort, de eerſtgeboornen van den altaer geweert, de Leviten alleen verkoren, en daer uit, het huisgezin van Aaron; zoo dat de andere ſtammen wierden verworpen, moetende van verre ſtaen, en hart wierden gehandelt. *Ezechiel* zegt, cap. 18. *Dat de vaders onrype druiven hebben gegeten, en de tanden der kinderen zyn ſtomp geworden.*

Deze Wet is onder het Evangeli afgeſchaft, want zy was opgelegt tot den tyt der verbetering. Het hantſchrift is geſcheurt, het jok der dienſtbaerheit verbroken, en de middelmuur des affcheidzels om verre geworpen.

Wat nu den Burgerſtaet onder Iſraël betreft, daer naer moeſt de burgerlyke gemeenſchap onder Iſraël gevormt worden, daer door de misdaden geſtraft, en het volk van de gemeenſchap der Heidenen afgeweert: Ja die diende om de Zedelyke en Ceremonieele Wetten in achting te houden, op de bedreyging van zeer vinnige ſtraffen. En gelyk die dan gericht was naer den ſtaet van Iſraël, zoo raekt die ook een Chriſten niet; maer is door de komſte van den Scilo afgeſchaft, naer *Jacobs* vooruitgezichte. Gen. 49: 10. Als eens de Meſſias zoude gekomen zyn, en uitgeroit, zoo moeſt, naer de voorzegging, Dan. 9. *De ſtadt en het heiligdom verwoeſt worden. De boomen van Iſraël* (namentlyk, de vaderen des vleeſches, die Iſraël als boomen beſchermden en overſchaduwden) *moeſten door de byl van de Roomſche macht afgehouwen en vernietigt worden.* Wanneer de Regeerders en hunne Troonen waren omgekeert, zoo moeſten ook de politike wetten ophouden, behalven alleen dat zy met de Zedewet gemeen hadden.

De Joden of Hebreeuwen ſpreekende van een tweederley Wet, naeſt die beſchreven Wet van *Mozes*, (dewelke zy noemden תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב) gewagen noch van een Wet, die hun door overleveringen gegeven was, en die noemen zy תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, zoo veel als *een verkregen Wet.* Zy zeggen dat die beide van Godt aen *Mozes* zyn overgelevert, op den berg Sinai, en dat *Mozes* die onbeſchreven Wet heeft overgelevert aen *Jozua*; *Jozua* aen de *oudſten des volks*, en de oudſten des volks *aen de Profeeten*, en die *aen de mannen van de groote Synagoge*; en dus zoude die tot den lateren Naneef zyn afgerolt, tot dat dezelve in een boek gebracht is; welke voornamentlyk behelſt, de Geboden, Inſtellingen, en geſteltheden der Iſraëliten, dewelke in het Heilige Lant woonden; en die noemden zy *den Talmud*, of *Talmud Hieroſolymitanum.*

De Romeinen hadden outstyts een groot getal van Wetten, die wy alle niet zullen ophalen; wy vinden die uitvoerig aengehaalt * *in Goodwyns Roomſche Outheden.* Zy hadden twee voorname Wetten die zy noemden (1) *De Koningklyke Wet-*

* *Pag.* 383. *&c.*

Wetten, en (2) *de Wetten der* 12 *Tafelen*. De eerſte, de *Koningklyke Wetten*, verboden verſcheide wandaden en boosheden: als, dat men de Fabelen der Goden niet moeſt geloven; dat die iemant van zyn geſlacht gedoot hadde, met de doot moeſt geſtraft worden: zoo ook die van overſpel overtuigt was. Zy moeſten geen wyn drinken, en in tegenwoordigheit van vrouwen vuile redenen voortbrengen; en dewyl zy de ſtadts veſtingen als heilig hielden, mochten zy niet anders als door de poorten de ſtadt uit en ingaen. Gelyk noch verſcheide wetten die wy voorby gaen.

Wat *de Wet der* 12 *Tafelen* betrefte, volgens deze wetten, moeſten de Romeinen zeer kuis en rein tot de Heiligdommen toetreeden; de Godtvrucht behartigen, de overdaedt en de welluſten wegdoen, en een dooden in de ſtadt niet begraven noch verbranden. De brantſtapels met geen ſchaef of beitel verſieren, en dus heerlyk of konſtiger opmaken, (het welk geſchiedde, om dat niet al te groote koſten aen de lykpracl zouden gehangen worden) dewyl zy wilden dat de brantſtapel uit ruw en ongeſchaeft hout beſtaen zoude. Die een valſche getuigeniſſe gegeven had, moeſt van Tarpiter rots afgeworpen worden. Wy hebben in 't voorgaende gezien wat ſtraffe dit was. Wy vinden ook wetten by de Romeinen tegen de kuiperyen, en ſtaetzucht, ter verkryging van ampten en waerdigheden, en inzonderheit tegen het geven van geſchenken.

De Romeinen droegen ook zorge, dat hunne wetten wel wierden onderhouden. Wanneer maer iemant met de wetten geſpot hadde, werd hy 12 dagen gekerkert, naekt met honich beſtreeken, en in de lucht gezet, ten prooy van byen en vliegen.

De Athenienzers veroordeelden zelfs die geenen, dewelke maer een ſillabe van de Wet overtreeden hadden. * Zy ſtelden hunne Wetten op houte Tafereelen, in het openbaer te gelyk gemaelt met de ſtraffen, op dat niemant zoude kunnen zeggen, dat hy onwetende gezondigt hadde. Zekerlyk, de Heidenen ſtaefden doorgaens hunne wetten, om dat zy meenden dat het de gewelfzelfs der regeeringe waren. Waerom *Pauzanias*, gevraegt zynde waerom men by de Spartanen geene van de wetten afſchafte, zeide, † *De burgeren moeten in de macht der wetten zyn, en niet de wetten in de macht der burgeren.* Als *Sokrates* gevraegt wiert, *welke ſteden beſt wierden geregeert*, antwoordde hy, *daer men naer heilzame wetten leeft, en de boosdaders ſtraft.* En het antwoort van *Ageſilaus* was, (op de vrage wat die ſtrenge wetten van *Lycurgus* aen de Spartanen gebaet hadden) *dat zy de verachtinge van de welluſten hadden te weeg gebracht.*

De Redenaer *Cicero* noemde de wetten *ſchragen van het ryk*. *Solon* noemde ze *ſpinnewebben, daer de horzels doorbreeken, en de kleine vliegen blyven hangen.* De oude Rechtgeleerden meenden, dat het een verfoejelyke ſtelling was in *Machiavel*, *Dat een Oppervorſt was boven zyne wetten*, zoo *dat hy nooit ſlaaf van zyne wet of woorden moeſt zyn.* Waerom § *Pittakus* de *Mytelener* by *Auſonius* dus antwoort, *Pareto legi quisquis legem ſanxeris*, dat is, *Gy die de wet gemaekt hebt, gehoorzaemt de zelve.* En de getuigeniſſe van *Solon* was, (naer het zeggen van

* *Eraſm. Adag.* † *Plut. Apoph.* § *In Sept. Sapient. Sentent.*

Diogenes Laertius) *Als een Prins volgens de wetten leeft, wort het gemeenebeſt ook het beſte geregeert, en de burger tot zyn plicht gehouden.* Daerom zeide *Plato* noch overdeftiger, *Die de wet gehoorzaemt, gehoorzaemt Godt.* Geen van de Athenienzers of Lacedemoniers konde tot de regeering toegelaten worden, zonder te zweeren dat hy de wetten in hunne heerſchappy zoude opvolgen. Het was een voortreffelyk antwoort, dat *Themiſtokles* gaf aen den Dichter *Simonides*, dewelke hem afvorderde een onrechtmatig vonniſſe tegen de wetten, zeggende, *Gelyk gy geen goet Dichter zyn kunt, zoo gy niet zingt en dicht naer den trant en maet der Poëten, even zoude ik geen goet Prins zyn, zoo ik tegen de wetten vonniſte.*

De Ouden hebben de wetten ook afgemaelt onder de gedaente van een jok of gareel, om dat de wetten, wanneer zy ſtipt werden onderhouden, als een laſt werden aengemerkt. Want *Maro* zeide, *Dat die aen het goetdunken en 't gezagh van magtiger onderworpen waren, zich onder een jok begaven.*

De Ouden hebben ook de Kroone aengemerkt als een zinnebeelt van de wetten, om dat de Kroone door verſcheide banden is zamengevoegt. Daerom was het *Pythagoriſch Zinſchrift*, DE WETTEN MOETEN NIET GESCHEURT, OF VAN ELKANDER GESCHEIDEN, MAER IN HAER WEZEN EN KRACHT ONDERHOUDEN WORDEN.

LI

LI. ZINNEBEELT.

Van de Schepping van Hemel en Aerde.

EEn oude Vrouw gekleedt met een langen ſluier van hemelſchblaeuw, vol ſtarren, en daer onder een kleedt van donkergraeuwe koleur. Zy ſtaet in 't midden van twee globen; de hemelſche globe aen de rechter, en de aertſche aen de ſlinkerhant. In de rechterhant houdt zy het Aſtrolabium van Ptolomeus, en met de ſlinker den Radius Latinus.

„ De Vrouw wort *out* gemaelt, om dat de werelt, ſchoon zy niet eeuwig is, „ echter out is, en van haer eerſte begin af gerekent wort.

„ *Het hemelſchblaeuwe kleedt vol ſtarren*, betekent het maekzel en de verwe des „ hemels, die bekent is dat verſiert is met een azuurblaeuw uitſpanzel, en wel „ dat ſlonkert met ontelbare lichten, als edele diamanten uitblinkende. Dit is „ Schriftuurlyk, gelyk wy vinden Pſalm 8. *Als ik uwen hemel aenzie, het werk „ uwer vingeren, de maen en ſtarren die gy gemaekt hebt.*

„ *Het kleedt van donkergraeuwe verwe*, betekent het maekzel der aerde en zyne „ koleur, daer mede overeenſtemmende. En om het gewrochte en vorming dezer

 „ beide

„ beide af te drukken, ſtaet het vrouwenbeelt tuſſchen deze twee globen, de „ hemelſche aen de rechter, en de aertſche aen de ſlinkerhant.

„ *Het Aſtrolabium van Ptolemeus in de rechterhant*, beelt af de afmeeting der „ werelt, en de hoogmeeting en breette van de eene ſtar tuſſchen de andere.

„ *De Radius Latinus* ſchetſt at de werking die op aerde geſchiedt, door een „ krachtdadigen invloedt der dingen die van buiten komen, en die de voorwer- „ pen in goede orde vormt.

2. Zinnebeelt *van de Schepping van Hemel en Aerde.*

Een Man met een lang kleedt tot aen de voeten, van verſcheide verwe. Hy ſtaet vaſt en ſchrap op zyn voeten, hy draegt op het hooft een goude Sphæra, of Kloot.

„ *Het kleedt van verſcheide verwe*, drukt af, de vier hooftſtoffen of elementen.

„ *Dat hy vaſt ſtaet op zyn voeten*, beelt af, de vaſtigheit der aerde, die zy door „ de Schepping erlangt heeft.

„ *De hemelkloot of Sphæra*, beduit de Schepping des hemels en zyn bewee- „ ging.

„ *Dat die van gout is*, ſchetſt af, zyne heerlykheit en diêrbaerheit, als zynde „ geſchapen van een overheerlyk Albeſtierder, den volmaekten Bouwmeeſter op „ een wondere wyze.

Aenmerking over dit Zinnebeelt.

Het Scheppen betekent eigentlyk door een enkel bevel, een zaek *van niet zyn, te doen zyn.* Deze werking wort in de H. Schrift *een roeping* genaemt. Gelyk de Apoſtel *Paulus* getuigt, dat *hy de dingen die niet zyn, roept als of zy waren.* Rom. 4. Op welke roeping ook dat geene, dat Godt roept, aenſtonts daer is, en op zyn wenk en wil te voorſchyn komt. De Zanger zegt in den 148. Pſalm, van de engelen, zon, maen en ſtarren, *Als hy beval zoo werden zy geſchapen.* Zoo dat de eenige oorſprongk van de geſchapene dingen, *Godt* is. Het welk blykt

Uit de reden, en de *Goddelyke getuigeniſſe.*

Uit de reden: want ſchoon wy niet licht bepalen kunnen wat een ſchepzel doen kan of niet, dewyl Godt het ſchepzel meer en meer kracht geven kan, zoo is 't nochtans zeker, dat de kracht der ſchepzelen, hoe wy die opvatten, bepaelt is; en dat geeft ons een krachtige reden, dat het ſchepzel niet ſcheppen kan, om dat tot het ſcheppen een oneindige en almachtige kracht vereiſcht wort, die in geen ſchepzel vallen kan. Daerenboven, indien een ſchepzel zoude ſcheppen, het zoude zyn *met* of *tegen* Godts wil; zoo het was met den wille van Godt, zoo zoude Godt ſcheppen, en tegen Godts wil is het onmogelyk.

Uit de H. Schrift blykt dat Godt de Schepper is, en wel de Drieënige Godt, Vader,

Vader, Zoon, en Heilige Geeſt. In 't gemeen erkent het *Mozes* Gen. 1. *In den beginne ſchiep Godt hemel en aerde.* En by *Nehemia* 9. *Gy zyt de Heer alleen, gy hebt gemaekt den hemel, den hemel der hemelen en al zyn heir, de aerde en alles wat daer op is, de zee en alles wat daer in is.*

Den Vader wort *de Schepping* toegeſchreven, door *den Zoon.* Matth. 11. *Hem dankende als den vader en Godt van hemel en van aerde. Den Zoon* wort die toegeſchreven, Joh. 1: 1. *Door het woort zyn alle dingen gemaekt, en zonder het zelve is geen ding gemaekt dat gemaekt is.* En Pſalm 33. *Door het woort zyn de hemelen gemaekt. De Heilige Geeſt* is ook de Schepper, uit den zelfden 33. Pſalm. *Door den geeſt zynes monts al het heir.* Gelyk ook in andere plaetzen.

De tyt van de ſchepping der werelt was *in den beginne* of *in der tyt*; dat zoo veel afdrukt, als dat hemel en aerde, en alle de eerſte dingen, hebben begonnen te zyn door het gebodt van Godts wille: zoo dat voor dien tyt niets was als eeuwigheit. 't Is dan *in 't begin des tyts*, want in de eeuwigheit is geen tyt. *De Jehovah*, de Maker en Schepper, die de eerſte en de laetſte is, *die roept de geſlachten van den beginne*, zegt de Profeet *Jezaias*, cap. 41. Daerom wort het gevoelen der oude Wysgeeren te recht gewraekt, beweerende dat de werelt van eeuwigheit was, gelyk *Ariſtoteles*, *Plato*, en *Vorſtius* gedwaelt hebben: te recht, dewyl dit ſtreedt tegen de natuur van de eeuwigheit, waer in geen tyt vallen kan.

De Wysgeer *Boëtius* ſchreef daerom van de eeuwigheit, dat die was een bezitting van een onvergangkelyk leven, geheel en al, te gelyk, zonder vervolg van tyt. En dewyl in alle de gewrochten zulk een opvolging plaets heeft, zoo zyn zy niet eeuwig.

Daer waren 'er outstyts onder de Perſianen en de Chineezen, die wel geloofden dat de hemel en de aerde van eeuwigheit waren zamengeſtelt, en gepaert; maer dat 'er een machtig Oppervorſt was, dewelke den hemel en de aerde heeft afgeſcheiden. De wereltseeuwigheit wort betwiſt en wederlegt

Uit de redenleer. Want zoo het ſchepzel met Godt mede eeuwig was, zoo zoude het te gelyk met Godt zyn. Maer geen ſchepzel kan te gelyk zyn met Godt, wordende weder bewezen, dat dan het ſchepzel zoude zyn gelyk met Godt in den tyt en in de eeuwigheit. Het vloeit uit de natuur van het ſchepzel, dat het in der tyt geſchapen is, zoo dat de tyt een zake is die met het ſchepzel geſchapen is. De werelt kan niet met de eigenſchap van eeuwig verſiert zyn, om dat de eeuwigheit alleen een eigenſchap van Godt is; gelyk Godt geroemt wort in den 90. Pſalm. *Van eeuwigheit tot eeuwigheit zyt gy Godt.*

Daerenboven, om dat de werelt heeft begonnen te zyn, Joh. 1: 3. zoo dat zy te voren niet geweeſt is. Gelyk ons *Paulus* leert, Hebr. 11. *Als zynde geworden uit dingen die niet gezien worden*; namentlyk, *die niet zyn.* En dit verſtaen wy (zegt de verlichte Kruishelt) *door het geloove*, dewyl door de reden het zwaer is daer toe op te klimmen, en tot die kenniſſe te geraken.

Den tyt, hoe lang de volmaekte Werkmeeſter in dit wondergewrochte is bezig geweeſt, toont ons *Mozes*, namentlyk *in zes dagen.* Zoo dat hy de ſtoffe, waer uit alles naderhant in orde gebracht is, wel in een ogenblik geſchapen heeft; maer in het toebereiden der zelve, heeft hy zes dagen willen beſteden. Want

in

in de vorming dezer ſtoffe, die door lichamelyke beweeging geſchieden moeſt, blykt dat zulks niet in een ogenblik geſchiedt is, als de ſchifting van de wateren.

Op den eerſten dag getuigt *Mozes* dat Godt geſchapen heeft den hemel, de aerde, en het licht; namentlyk, den hemel der hemelen. Waer van *Salomon* ſpreekt 1 Koning. 8. *Die woonplaets en troon van Godts macht*; den zetel van zyn heerſchappy; dat Paradys Godts, waer ook de woonplaets is van de gezwinde hemelherauten, dat heir des hemels, die geduurig den Troon Godts omringen. Dien hemel, waer hy niet alleen heeft den troon der genade, om barmhartigheit te doen verkrygen; maer ook, daer hy zyn oorlogskabinet en magazyn heeft, waer uit hy zyn krakende donders en ſchitterende blixems nederſchiet, om den boosdader te verpletteren.

Zien wy op den tweeden hemel, hoe heerlyk heeft de wyze Opperkonſtenaer daer doen flonkeren een duizenttal van hemellichten, blinkende ſtarren, een gulde zon, en zilvere maen, hebbende hun opgangk en ondergangk: dewyl wy de Zon, als een bruidegom, vrolyk zien komen, als uit zyn ſlaepkamer, en als een moedig helt om zyn padt te loopen. *Zoo dat de hemelen vertellen zyn eer, en het uitſpanzel zyner handen werk.* Pſalm 19.

Maer de vrymachtige Opperheer ſchiep ook op den eerſten dag de aerde, die Chaös, dien klomp der aerde, die *Mozes* getuigt dat woeſt en ledig was, ongeſiert, zonder orde. Die was ledig, niet gegrontveſt, noch naer de kunſt gewrocht, ledig zonder inwoonderen, bedekt met duiſterniſſe, en vermengt met water; maer hoe heerlyk naderhant niet opgemaekt als een tafereel van verſcheide verwe, door een ſieraet van bloemfeſtonnen en kruiden van alle gedaenten, als een konſttapyt van een wonder boortduurſel. En behalven dezen hemel en aerde, vormde Godt ook

Het licht uit de duiſterniſſe, om door het zelve den Schepper en zyn heerlykheit te kennen en te beſchouwen; want immers zonder dat licht, zoude de menſch de veelvuldige wysheit van Godt in 't gewrochte niet gemerkt hebben. Dit was een lichtende ſtoffe, overgaende van de eene tot de andere zyde der aerde, waer uit ook het onderſcheidt van dag en nacht voortquam.

Men zoude ook de Engelen, op den eerſten dag geſchapen, kunnen aenmerken als gedienſtige geeſten, geen lichamen omdragende; maer hemelboden, vaerdig om met een geſtadigen yvergloet de willekeur van Godt te gehoorzamen. Deze Schepping der Engelen op den eerſten dag wort bewezen uit Job 38. *Dat toen Godt de aerde formeerde, de morgenſtarren zamen vrolyk zongen, en de kinderen Godts juigten.* Het geen van de Engelen moet gezegt worden, als inwoonderen van den hemel, dewyl noch geen ſtarren noch menſchen geſchapen waren.

Op den tweeden dag heeft Godt het uitſpanzel geſchapen, een dunne lucht, om daer door de wolken van de zee of wateren te onderſcheiden; het welk Godt ook hemel noemde, zynde die tuſſchenruimte tuſſchen de aerde en den hemel der hemelen: de lucht of plaetze daer de vogelen zweeven, daerom de vogelen des hemels genaemt, of ook voortkomende als het Firmament, de luchtboogen, daer de zon, maen en ſtarren geplaetſt zyn.

Op den derden dag wert de aerde verſiert met graſcheuten, kruit en vruchtbare boomen. Toen is ook *de aerde gegrontveſt op de zee, en beveſtigt op de wateren.* Pſ. 24. Zoo dat als die ſtukken der aerde zamengedrongen wierden, het water als uit een ſpongie uitgedrukt, en (als uit de baermoeder voortkomende) door de holligheden en ſtranden beperkt wiert, op dat het de aerde niet bedekken zoude. Waerom 'er opgezongen wort in den 104. Pſalm, *Toen reezen de bergen, toen daelden de dalen, en de wateren, die boven de aerde ſtonden, vlooden naer hunne plaetzen, door het ſchelden Godts.* Zoo dat 'er ook een damp uit de aerde opging, die dezelve bevochtigde, en dus gras en kruit en boomen voortbracht.

Op den vierden dag ſchiep Godt de twee groote lichten, de Zon en de Maen, zoo genaemt om hun groot licht, dat zy ons, als nader by zynde dan de ſtarren, ſchenken. De Schrift dus gewagende van groote lichten ſpreekt, naer het begrip van het menſchelyke vernuft; dewyl de ſtarren anderzins (naer de aenteekenlng van de hemellichtbeſchouwers) veel grooter zyn dan de maen.

Op den vyfden dag getuigt Mozes dat Godt uit de wateren viſſchen, en in de lucht vogelen deedt voortkomen, die alle op hunne wyze den grooten lof van hunnen Schepper queelen, naer *Jobs* getuigſchrift, cap. 39.

Op den zesden dag, overtreffende alle de dagen, ſchiep Godt, behalven de beeſten (de viervoetige en kruipende gedierten) den menſch, waer in de gantſche Goddelyke Drie-eenheit met een voorbedachten raet bezig was. Het lichaem wert uit ſtof gevormt, waer in de Schepper den adem des levens blies; het geen beſtaet in de beweging en ommeloop des bloets, waer in ook het leven der onredelyke dieren beſtaet, het welk ook alleen hun ziel is. Maer behalven dat lichaem, heeft Godt ook aen den menſch gegeven een redelyke ziel, dat tafereel, waer in hy zyn beelt uitdrukte, welk onſterffelyk was.

Het is waarſchynelyk dat de werrelt geſchapen is in den Herfſt, wanneer de Zon is in het teken van *Libra*, als dag en nacht even lang is. Dit gevoelen wort hier door geſterkt, om dat het Burgerjaer van Iſrael toen begon, overeenſtemmende met zyn eerſte maent, genaemt *Tiſri*, die met onze maent September en October overeenſtemt; ook, om dat het Sabbathjaer en het Jubeljaer van die tyt gerekent wert.

In der daet, die al dit gewrochte naeuw gade ſlaet, die vint hier in de onnaſpeurlyke wysheit van Godt, waer door alles zoo ſierlyk, en in goede orde is voortgebracht, zoo dat 'er niets tot meerder volmacktheit kan bedacht worden; en wy zekerlyk geduurig aengeſpoort worden, om met verwondering uit te roepen met woorden uit den 104. Pſalm, *Hoe groot zyn uwe werken, o Heere! gy hebt die alle met wysheit gemaekt, het aertryk is vol van uwe wonderen.* Wy hebben hier uit gewiſſelyk te roemen de almacht van Godt in deze ſchepping, en met Job uit te boezemen, cap. 42. *Ik weet dat gy alles vermoogt, en dat geen van uwe gedachten zullen afgeſneden worden.* Maer ook inzonderheit erkennen wy hier in Godts goetheit, dewyl hy den menſch niet eerder ſchiep, als na dat alles in orde was geſtelt; zoo dat hy den menſch in geen ledige werelt plaetſte, maer alles hadt voortgebracht, wat hem tot het leven van noden was. En dit noopt ook het ſchepzel aen, om Godt het einde van de ſchepping toe te brengen, dat is hem de eere te geven van alles.

Overdeftig was het zeggen van den Vader * *Auguſtinus*, *Daer is niets billyker, dan dat het ſchepzel zyn algenoegzamen Schepper looft, want daer toe heeft hy ons geſchapen; hoewel hy onzen lof niet behoeft, want hy is een onbegrypelyke kracht, die by zich zelf altoos vergenoegt is. Daerom zal onze tong hem loven, ons gemoet, onze ziele hem lief hebben, onze hant zyn deugden beſchryven, en elk in Godts loftuitingen zich oeffenen.*

Opmerkelyk is het zeggen van † *Laktantius*, *Godt heeft den menſch alleen onder alle levendige ſchepzelen, met het hooft opwaerts geſchapen, op dat hy altoos naer boven zien zoude, naer zynen Schepper. * De andere ſchepzelen heeft hy met de hoofden nederwaerts en ter aerde gekeert geſchapen, op dat zy de aerde en den menſch dienen zouden, dewelke ook geen onſterffelykheit te wachten hebben.* † De zelve *Laktantius* zegt, *Daer is maer een Godt, de Schepper aller dingen, door wien alles beſtaet, en zonder wiens wil niets beſtaen kan. Dezen Godt behooren alle menſchen aen te bidden, te beminnen en te loven.*

Behalven dat *Ariſtoteles* en *Plato* de werelt van eeuwigheit geſtelt hebben, als wy te voren hebben aengetekent, zoo zyn 'er zeer veelen van gedachten geweeſt, dat immers de Hemel, dat Palcis van Godt, van eeuwigheit geweeſt was. De eerſte van alle dien dit gevoelden, waren de *Peripatetici*, en deze zyn gevolgt *Averroes*, *Simplicius*, *Proklus* en *Avicenna*; en wel om deze redenen, om dat zy meenden dat 'er in den hemel iet ſtantvaſtigs en onveranderlyks was: ook om dat hun niet waarſchynelyk was, dat die groote Godt en Opperheer van eeuwigheit geen woonplaets van eeuwigheit zoude gehadt hebben.

Maer in tegendeel gevoelden *Anaxagoras*, *Demokritus*, *Empedokles*, *Meliſſas*, en anderen, dat de hemel geſchapen, en altyt niet geweeſt was; welk gevoelen zy voorſtonden, of, om dat zy daer toe door redenen uit de natuur werden aengenoopt, of door overleveringen van de Chaldeers en Egyptenaers daer toe werden bewogen.

Zommigen ſtelden een beginzel in de werelt, gelyk *Trismegiſtus* in *Pæmandro*, alwaer hy zegt, *Dat Godt door zyn woort de werelt gemaekt en voltrokken heeft, ſcheidende de aerde van den hemel, en de zee van het lant.* En *Orfeus* zingt in zyn *Argonaut.*

De werrelt hielt Jupyn in zyne borſt betogen,
Eer hy ze ſtellen zoude in't licht voor 's menſchen oogen.

Byna op den zelfden zangtrant lieten *Homerus*, *Heziodus*, *Sofokles*, *Æſchilus* en *Euripides* zich hooren.

Pythagoras, naer de getuigeniſſe van *Plutarchus* en *Laërtius*, leerde, *dat de werelt van Godt gemaekt is.* *Anaxagoras* en de *Platoniſche Filozofen*, hebben gemeent, *dat 'er een eerſte beweeger was, en beweegt wordende, een beginzel was.* Zy zeggen ook, *dat de werelt van Godt afhangt.* *Ariſtoteles* zegt onder andere, in zyn *Overnatuurkunde*, *dat Godt is de oorzaek van alle levendige ſchepzelen, en ook van de natuur der zelve.* *Epikurus* beveſtigt den oorſpronk der werelt, hoewel hy ſtaende hielt een toevallig begin, en de voorzienigheit loochende, alles, of den oorſpronk van alle dingen, het geval toeſchryvende, en niet Godts raet.

In

* *Auguſt. Lib. Support.* † *Lactant. de Opific. Dei.* * *Ovid. Metamorph. Lib.* 1. † *In Inſtitut.*

In der daet, veele Heidenen hebben voortreffelyke gedachten geſmeedt van de ſchepping, ſchoon zy den waerachtigen Maker niet recht gekent hebben. Want de Dichter *Sofokles* zeide, (byna dezelfde tael van *Laktantius*) *Daer is niet meer dan een Godt, die den hemel, de aerde, de zee en de winden geſchapen heeft.* * *Cicero* ſchreef, *Dat de menſch een ſoort van gelykheit heeft met Godt, als die van Godt geſchapen alles ontfangt in overvloet.* En *in zyn tweede boek van de Natuur der Goden*, doet hy zich aldus hooren: *Wat kunnen wy klaerder getuigeniſſe hebben, dan als wy den hemel aenzien, moetende vaſt ſtellen, dat die geſchapen is door een Goddelyke kracht, en noch door dat onbegrypelyke wezen geregeert wort.*

Menalippus noemde *Godt den vader der geſchapene menſchelyke wonderheden. Heziodus* noemde den *Oppergodt een Koningk en Heer van alle geſchapene dingen. Homerus* zeide, *Jupiter deelt rykdommen aen de menſchen, aen goede en aen quade, zoo als hy wil.*

De Mexikanen erkenden een Godt, die alles geſchapen had en regeerde, die alle het gewrochte doorzag, en dat de werelt van Godt zou geſtraft worden om de boosdaden. Daerom ſtont 'er by die volkeren, in een ryken tempel, *een verſchrikkelyk beelt, doch koſtelyk verſiert, op wiens borſt was rook geſchildert*; waer mede te kennen wert gegeven, *dat die Oppergodt de gebeden der ſchepzelen verhoorde.* Het beelt hadt ook *in de eene hant een ſpiegel, verſiert met blinkende pluimen*, als een bewys, dat de Oppermajeſteit *alles zag wat 'er in zyn geſchapen Geheelal omgingk*, en *in de andere hadt het vier pylen*, tot een teken *dat Godt de zonde ſtrafte.*

De Egyptenaers baden een afgodt aen, (naer de getuigeniſſe van *Pierius Valerianus*) † *die de gedaente hadde van een menſch, met een hemelsblaeuw kleedt overtoogen, met een gordel om zyn lendenen, een ſchepter in de hant, komende uit zyn mont een ey te voorſchyn, buiten zyn lippen.*

Het blaeuwe kleedt in dezen afgodt zal afdrukken *de hemelſche Majeſteit van die Godtheit; de gordel, de ſtantvaſtigheit; de ſchepter, hare heerſchappy:* en *het Ey dat uit zyn mont voortkomt*, gaf te kennen, *dat het geſchapene wereltsront enkel van den mont der zelve afhing.*

Dit *hemelsblaeuwe kleedt* ſtemt overeen met ons Zinnebeelt, waer mede de Vrouw is aengedaen, en geeft te kennen de ſchoonheit des hemels met zyne flonkerſtarren. Dit is immers die tente en het uitſpanzel, daer de zon, maen en ſtarren hun verblyf houden, in die orde, die de wysheit des Scheppers grootelyks aentoont.

Daerom hebben de Heidenen de Zon om haren luiſter gedient, als voerende bewint over het heir des Hemels. Gelyk zy de Zon dus als eenen Koning eerden, zoo eerden zy de Maen ook als Koninginne; gelyk zy ook *Jupiter, Saturnus, Mars* en *Apollo*, door de zonne hebben afgebeelt. De Ouden hebben de ſtarren geſchat als een zinnebeelt van Godts beſtiering. En door het beſchouwen van het wonder geſtel der ſtarren en haren glans, zyn veelen tot kenniſſe van Godt opgeklommen; als wel begrypende, dat niemant zoodanige flonkerlichten konde formeeren. En dat dit gevoelen ook aen de oude Romeinen behaegt heeft, kan men daer uit genoeg vaſtſtellen, dat wy op den Gedenkpenningk van *Pertinax*, een beelt gemaelt zien, *dat zyn*

* *Cicero Lib.* 1. *de Legibus.* † *Pier. Valer. Hierogl. Ægyptiaca. p.* 565.

handen ten hemel heeft opgeheven, *als wyzende naer een groote blinkende ſtarre*, met dit Opſchrift, PROVIDENTIA DEORUM, *de voorzienigheit der Goden.* Het zoude kunnen afdrukken, dat *Pertinax* hier door een belofte van dankzegging wil doen aen de Goden, door welker voorzienigheit hy de regeering erlangt hadde.

De aertſche Globe (in ons Zinnebeelt van de Schepping) *aen de ſlinkerhant, beteken de Aerde en haer maekzel.* Daer door hebben de Ouden ook den Chaös of mengelklomp der aerde afgebeelt, zoo als die noch ongeſiert en zonder orde was. Zy hebben die ook geſtelt voor het geheele wereltsront. Gelyk te zien is in een Gedenkpenningk van *Fauſtina*, waer op gegraveert ſtont *Moeder Cybele*, *zittende op een ſtoel*, *houdende den aertkloot tuſſchen haer handen en knien*, met dit Opſchrift:

MATRI MAGNAE.

Dat is:

Aen de Groote Moeder.

Op een Penning van *Cæzar Auguſtus* ziet men, dat de *Verwinning den bol des aertryks beweegt*; waer op welke deze letteren gegraveert ſtonden:

S. P. Q. R.

(of meerder uitgebreidt)

SENATUI POPULO QUE ROMANO.

Dat is:

Aen den Raet en het volk van Rome.

Dat zoo veel zeggen wilde, *Als dat nu het geheele aertryk aen den Raet en het volk van Rome rechtvaerdig is toegewezen.*

Op een Gedenkpenningk van *Nerva* ſtaet *een wereltskloot gegraveert*, *waer by een diſſelboom geſtelt is*; dat zonder twyffel zal te kennen geven, *de beſtiering der werelt.*

LII

LII. ZINNEBEELT.

Van Godts Voorzienigheit.

EEn Vrouw die haer oogen om hoog heeft, ziende naer het uitſpanzel vol ſtarren. In haer rechterhant heeft zy een hoorn des overvloets, vol koornairen, wynranken, rykdommen en ſpyze, ter onderhouding van 's menſchen leeven. Den voorſten vinger van haer ſlinkerhant houdt zy op haren mont, en uit de wolke komt een vliegende rolle, waer van dit Zinſchrift afzwindelt, GUBERNATIO DEORUM.

„ *Het oog en de handen heeft de Vrouw om hoog*; het welk te kennen geeft, dat „ de voorzienigheit alleen haren oorſpronk heeft van Godt, of uit den hemel; „ en niet, gelyk zommigen meenden, ſtaet aen de Monarchen en Grooten, „ zoo dat de Vorſten en Princen die alleen erlangen door middel van Godt.

„ (a) *De hoorn des overvloets vol ſpyze en rykdommen* maelt af, dat Godt is de „ gever van alles, en dat hy naer zyn voorzienigheit op alles het oog heeft; dat „ hy uit zyn algenoegzaemheit dit alles aen het menſchdom ſchenkt, op dat het „ ſchepzel daer door zoude onderhouden worden; dewyl het zonder het zelve „ zoude vervallen, en niet kunnen beſtaen.

„ (b) *Dat zy den voorſten vinger van de ſlinkerhant op den mont hout*, beelt af, „ hoe iemant vaſt op de voorzienigheit Godts vertrouwende, zich in alle we- „ derwaerdigheden getrooſt vindt, en lydtzaem om alle verdrukkinge te ver- „ dragen.

„ *De Rolle* met het Opſchrift GUBERNATIO DEORUM, anders *de onder-* „ *houding van Godt*, geeft te kennen, de onderhouding van Godt in de voorzie- „ nigheit, die alles onderſteunt, en het geſchapene noch dagelyks ſchraegt en „ beveiligt.

Aenmerking over dit Zinnebeelt.

De Voorzienigheit Godts is die daet van Godt, of die werking, waer door hy de ſchepzelen, nu voortgebracht zynde, van alles voorziet, en regeert naer den raet zyns willens in dat zelfde wezen, waer in het eens geſchapen was; daerom is het niet anders als een dadelyke uitvoering van Godts beſluit, waer door hy alles heeft willen voortbrengen, en dus van alles verzorgen.

Deze voorzienigheit Godts kan men ontwaer worden uit de *Heilige Schrift* en uit *de reden*.

Uit de H. Schrift zelfs in geheele achtereenvolgende hooftſtukken, gelyk in het boek van *Job* cap. 38: 39,40. in den 33. Pſalm vs. 6. doorgaens in den 104. Pſalm. in den 121. Pſalm, en by *Paulus* Hebr. 4: 13. die zegt, *Dat geen ſchepzel onzichtbaer is voor hem, maer alle dingen naekt en geopent zyn voor zyne oogen.* Dus ook op meer andere plaetzen.

Wat *de reden* betreft, deze voorzienigheit eiſcht de natuur van den aldervolmaekſten, wyſten, en machtigſten Godt, van wien zoo alles niet afhing, zoude hy de volmaekſte en de machtigſte niet zyn. Derhalven, dewyl hy de aldervolmaekſte is, zoo is het betamelyk dat wy zyn almacht ondervinden. Dewyl hy de alderbeſte is, ja de goetheit zelf, zoo is betamelyk dat alles zyn goetheit erkent.

Deze voorzienigheit ſtraelt ook door uit alles wat geſchapen is, het welk uit niet voortgebracht zynde, ook van zich zelf geen macht heeft om te beſtaen, zelf niet een ogenblik, zoo het niet onderſteunt worde van die hant die het alvorens geformeert heeft.

Daerenboven, zoo 'er geen voorzienigheit was, en de werelt zonder dezelve beſtaen zoude en volharden, zoo zoude de werelt het aldervolmaekſte zyn. Zy zoude Godt zyn, het geen niet anders is als te ſtellen, en te oordeelen, dat 'er geen Godt is.

Wat nu deze voorzienigheit van den Almachtigen betreft, daer in kunnen wy deze daden of werkingen aenmerken; namentlyk, dat zy driederley zyn omtrent de ſchepzelen, omtrent hun wezen, werkinge, en beſtier tot hun einde.

De eerſte daedt is *de onderhouding*, waer door hy hemel en aerde, mitsgaders alle ſchepzelen, menſchen en dieren onderhoudt. Gelyk *Paulus* zegt, Hand. 17: 24. *Die Godt die de werelt gemaekt heeft, en alles dat daer in is, die een Heer is des hemels en der aerde, niets behoevende; hy geeft allen het leven, den adem, en alle dingen.*

dingen. Zoo Nehem. 9: 6. daer onder anderen gezegt wort, *Gy maekt alle dingen levendig*, naer de kracht der Gronttael, *Gy onderhoudt alle dingen.* Zoo in den 36. Pſalm. *Gy behoudt menſchen en beeſten.*

De tweede daedt van Godts voorzienigheit is de *medewerking* of werking van Godt omtrent de ſchepzelen, zoo dat zy uit hun natuur geen kracht van beweging hebbende, als van Godt, de eerſte oorzaek van bewogen te worden, van hem afhangen. Zekerlyk Godt wort gezegt *alle onze zaken uit te richten.* Jez. 26: 12. *Hy werkt alles en in alle.* 1 Corinth. 12: 6. Zoo dat deze medewerking wel niet eigentlyk, of zoo zeer geſchiedt met de ſchepzelen te gelyk, als wel is een voorwerking, een eeuwige en eenvoudige wil, waer door Godt begeert dat alle ſchepzelen zich zullen bewegen en werken.

De derde daedt van Godts voorzienigheit is *die regeering en beſtiering van alle dingen, naer een welgeſtelde orde, en op hun tyt, tot hun zeker einde.* En dat door een krachtige werking van Godts wil, zoo dat zy zeker hun einde bereiken; want alles wat Godt wil, dat doet hy, in hemel en op aerde. Pſalm 135: 6. *Jezaias* zegt, cap. 14. *De Heer der heirſcharen heeft gezworen, indien het niet zal geſchieden, als ik gedacht hebbe, en het niet beſtaen zal, als ik beraetſlaegt hebbe.* En deze regeering, die Godt, den Schepper en Regeerder van het Geheelal, wort toegeſchreven, verbint ook de ſchepzelen op een krachtige wyze tot hem, om hem de eere te geven, en hem groot te maken.

De voorwerpen van deze verkiezing zyn alle dingen die op de aerden zyn, niets uitgezondert. Alle dingen, zelfs de kleinſte, gelyk de Heilant vertoont by Matth. 10. vs. 29, 30. omtrent *de muſchkens die op aerde vallen, en onze hairen des hoofts, die alle getelt zyn.* Ook omtrent *den ſpringkhaen, den kever, den kruitworm en rupſe.* Joël 2.

Waer door wort tegengeſproken eenen *Kotta* by *Cicero*, in zyn 3. *boek van de Natuur der Goden*; meenende, *dat het beneden de waerdigheit van Godt was, op kleine dingen acht te geven.*

Ook gaet de voorzienigheit omtrent de gebeurlyke dingen; namentlyk, die geſchieden kunnen, of niet geſchieden. De H. Schrift eigent aen Godts beſtiering de aldergebeurlykſte dingen toe, gelyk *in den houthakker.* Exod. 21. *Het lot* (daerenboven) *wort in den ſchoot geworpen, maer de uitkomſt is van den Heere.* Spreuk. 16.

En gelyk de voorzienigheit Godts inzonderheit gaet omtrent het goede, Jac. 1: 17. als zynde den Vader der lichten, van wien alle goede en volmaekte gaven nederdaelen, zoo gaet die ook omtrent het quade, de zonden; zoo echter, dat Godt daer van geen oorzaek is. En om dat recht te verſtaen, zoo moeten wy onderſcheit maken tuſſchen de daedt, waer in het quade hangt, en het quaet zelf. Het quaet nu is niets zakelyks, maer als ontbeerende, daerom kan het van Godt niet voortkomen, noch onderhouden worden: te recht, dewyl hy niets beſtiert als dat dadelyk en zakelyk is. Echter de voorzienigheit gaet omtrent de zonden, voor zoo veel hy die toelaet; welke toelaeting niet by toeval is, maer werkende en beſluitende, zoo dat de zonde daer nootzakelyk op volgen moet.

Wy

Wy merken deze toelating omtrent de zonden dus aen, dat Godt zyn genade niet verleent om de zonden te myden; (trouwens naer zyn volſtrekte macht en recht is hy dat niet verſchuldigt) ja dat hy in dezen opzicht zyn aengezichte verbergt, gelyk eertyts voor Iſraël. Deut. 32: 20.

Wat de voorzienigheit betreft, men vint die op een Gedenkpenningk van *Probus* afgemaelt, onder de gedaente *van een Vrouw met lange banden over de ſchouders, die in de rechterhant een ſchepter, en in de ſlinker een overvloetshoorn houdt, en die een kloot heeft aen haer voeten*; vertoonende, dat *de Overheden en Regeerders de voorzienigheit inzonderheit paſt en toekomt, en dat die alles overvloedig ſchenkt.*

Op den Gedenkpenningk van *Balbinus* wort de Voorzienigheit afgeſchetſt, onder de gedaente van *een Vrouw met een hoorn van rykdommen, houdende met de rechterhant een ſleutel, hebbende de werelt onder haer voeten*, met dit Opſchrift: PROVIDENTIA DEORUM, *de Voorzienigheit der Goden.*

Maximinus beelt die af met *een boſſel koornairen, in de ſlinkerhant een ſpieze*, verbeeldende *den Overvloet* en *de Beſcherming*, die men beide door de voorzienigheit Godts erlangt.

Makrobius zegt, dat de Egyptenaers de voorzienigheit afbeeldden, *door een rykſtaf of ſchepter, waer op een oog ſtont, dat naer beneden zag. De ſchepter* zal daer een zinnebeelt zyn van *de heerſchappy*, gelyk doorgaens deze daer een ſchetze van is. En dus zullen de Egyptenaers daer door te kennen geven, *dat Godt alles beheerſt, beſtiert, en bewaert.*

Het oog op den ſchepter dat nederwaerts ziet, is een tafereel van Godts toeverzicht, waer door hy van den hemel nederwaerts ziet, en alle het geſchapene gade ſlaet.

(a) *De hoorn des overvloets* (in ons Zinnebeelt van de Voorzienigheit) *vervult met ſpyze en rykdommen*, geeft te kennen, dat de voorzienigheit Godts alles aen het ſchepzel geeft, dat het tot onderhouding van dit natuurlyke leven van doen heeft; daerom *dat Godt alles geeft dat uit de aerde ſpruit.* Gelyk *Mozes* vertoont Deut. 7. en *Chriſtus* by Matth. 6. *Alle ſpys en drank*, in den 104. Pſalm. *Want Godt doet het broot uit het aertryk voortkomen, dat het harte des menſchen verheugt; alle oogen wachten op hem, hy geeft ſpyze te zyner tyt*, in den 145. Pſalm. *Paulus* zegt, dat *hy zich over de Heidenen niet onbetuigt laet, hun goetdoende van den hemel, en hunne harten vervullende met ſpys en vrolykheit.* Hand. 14. Het geeft ook te kennen, dat Godt die tyden geeft, waer door het aertryk vruchtbaert wort, om het broot of die ſpyze te doen voortkomen, en aenwaſſchen tot rypheit. Gelyk *Mozes* dien zegen aen Iſraël toepaſt, Deut. 28. *Gezegent zal zyn de vrucht des buiks, de vrucht uwes lants, de vrucht uwer beeſten, de voortzetting uwer koeyen en klein vee.* Hy, *de Jehovah*, zoude hun geven *regen, vroegen en ſpaden regen op zyn tyt, op dat gy uwen moſt, koorn, en oli inzamelt.* Levit. 26. Dus zouden ook hunne rykdommen en heerlykheden aenwaſſchen, want *het is Godt die ryk maekt en verhoogt*, naer den zangtrant van *Hanna.* 1 Sam. 2: 7, 8.

(b) *De Vrouw* (in ons Zinnebeelt van de Voorzienigheit) *houdt den voorſten vinger op den mont, dat afbeelt, hoe iemant wegens de geſtaefde voorzienigheit Godts, in alle wederwaerdigheden zich getrooſt en lydtzaem vint.* Dit is het rechte wapentuig van

van een Chriſten, zich te buigen onder den wil van Godt, en zyne kaſtydingen; hoewel het zeltzaem in het vleeſch gevonden wort, en de alderheiligſte daer aen werk gevonden hebben; waerom het een ſtraellicht is van de goddelyke genade. Doch eehter het is het geloof in de voorzienigheit Godts, dat ons verplicht in de wederwaerdigheden ſtantvaſtig te zyn; want *zoo gy kaſtydinge verdraegt*, zegt *Jacobus*, *zoo draegt zich Godt tegens u als zoonen*, cap. 5. weetende dat de kaſtydinge en tegenſpoeden van de hant des Vaders toekomen. Elk heeft derhalven met *David* te zeggen, *Het is my goet dat ik verdrukt geweeſt ben, op dat ik uwe inzettinge zoude leeren.* Pſalm 119. En dit is nootzakelyk wegens de vruchten die een lydtzame daer door erlangt. Want immers *hy is zalig die lydt om der gerechtigheit wille: voor hem is het Koningkryke der hemelen.* Ja hoe grooter het gedult is, hoe heerlyker de winſte. Want *de verdrukking voor een gelovigen werkt lydtzaemheit, de lydtzaemheit bevindinge.* Rom. 5. *Alle kaſtydinge* (zegt *Paulus*) *ſchynt geen zake van vreugde, maer van droefheit, doch daerna geeft zy van zich een vreedzame vrucht der gerechtigheit.* Hebr. 12.

Als wy de poogingen en leſſen der Heidenen inzien, zoo kunnen wy vinden, dat immers zommige van hun een beſtiering en toeverzicht van Godt over het ondermaenſche hebben vaſtgeſtelt. Want *Epiktetus* zeide, *Voor alle dingen moet men leeren, dat 'er maer een Godt is, die alle dingen regeert en bezorgt, en dat van al het gtene wy doen, ſpreeken en denken, hem niets onbekent is.* De Dichter *Horatius* zong 'er dus van,

Hy die de zee en lant regeert,
En wind en alles overheert,
Daer zelfs de grootſte Koningkryken
Voor zyn rechtmatigh heerſchen wyken.

De Heiden *Maximus* ſchreef dus aen *Auguſtinus*, *Wie is zoo dwaes en van zyn zinnen berooft, dat hy ontkennen zoude dat 'er een hoogſte en heerlyke Godt is, die zyn werkinge en beſtieringe bereidt in de ſchepzelen? dezen roepen wy aen door veelderley benamingen.*

De Perſianen geloven niet alleen dat Godt alom tegenwoordig is, maer dat hy alle dingen regeert.

Een out Heidenſch Poëet zeide, *Godt ziet u, hy is by u tegenwoordig, zynde dicht by u.* Dat overeenſtemt met *Paulus*, Hand. 17. *Godt is niet verre van een iegelyk van ons.* En het is opmerkelyk, dat een ander zegt, *Die niet gelooft dat 'er een goddelyke voorzienigheit is, die gelooft niet dat 'er een Godt is.* Omtrent Godts voorzienigheit, ten aanzien van het leven of ſterven, ſpreekt *Seneka* aldus: *Een iegelyk is zyn pael des levens en ſtervens vaſtgeſtelt, en die zal altoos blyven daer zy geſtelt is.* De Turken zyn niet vreemt van de voorzienigheit, naer de getuigenis van *Hottinger*, in zyn Ooſterſche Geſchiedeniſſen; *want*, zegt hy, *wonderlyk is het geloove van de voorzienigheit Godts in de Turken omtrent alle dingen, en den levenstyt der menſchen. Zy ſtellen goet en quaet onder de voorzienigheit Godts. Zy leeren dat 'er niets is verborgen in de duiſterniſſe, 't zy groen of dorre.*

De Voorzienigheit noemen zy, met *de Prædeſtinatie*, een vry, verborgen, eeuwig

en onveranderlyk beſluit Godts. Zy zeggen dat 'er niet een bladt van de boomen valt zonder Godts weeten, en dat alle dingen afvloejen uit zyn beſluit. Zy gelooven dat de tyt des levens voor yder menſch vaſt en onbeweegelyk ſtaet, dat is de oorzaek dat zy in den oorlog onverzaegt zyn, en verachters van alle gevaren.

Maer of ſchoon dus zommige Heidenen een voorzienigheit Godts erkent hebben, zoo waren 'er echter eenige oude Wysgeeren die dezelve getracht hebben te loochenen. Gelyk *Epikurus*, zich zelf een Godtheit verzierende naer zyn zindelykheit en voordeel, ook de Godtheit alle voorzienigheit onttrokken heeft, dewyl hy alles aen het geval heeft toegeſchreven.

Dit was een van zyne ontwyffelbare grontregelen, naer de getuigenis van *Diogenes Laertius*: Τὸ μακάριον καὶ ἄφθαρτον ὔτε αὐτὸ γράμματα ἔχει ὔτε ἄλλα. Dat is: *Het gelukzalig en onſterffelyk wezen is zelf nergens mede bezig, en bekommert zich niet met anderen.*

Welk gevoelen van *Epikurus* ook oorzaek gaf, dat de beſte van de Zedemeeſteren onder de Heidenen, hem den eertytel van Wysgeer hebben afgenomen, en geſtelt onder de beuzelpoëeten.

Ariſtoteles heeft de regeering der ondermaenſche dingen toegeſchreven aen de hemelſche lichamen, de Zon, Maen, en Starren.

De Stoiſche Wysgeeren hebben alles aen het lot of nootlot opgedragen, het welk zy ſtelden hun Godt te zyn. Laet ons met *Klemens den Alexandriner* hier op antwoorden, *Dat het de aldergrootſte ſtraffe waerdig is, by manier van twyffeling te vragen, of 'er een voorzienigheit Godts is.*

Dit gevoelen van het ſtellen *eens nootlots* of *gevals*, geeft ons aenleyding tot by het voorgaende dit volgende Zinnebeelt te voegen.

LIII. ZIN-

LIII. ZINNEBEELT.

Van het Lot, Nootlot, of Geval.

FIDIAS, die oude geeſtryke Beelthouwer, maelde het Geval of Nootlot af door een naekte Vrouw, met een ſluier om het lighaem gewonden, met de hairlokken over het hooft gekeert, zoo dat de nek zich kael vertoonde. Zy hadt vleugels aen de voeten, en ſtondt op een wiel of rat, hebbende in de rechterhant een Scheermes.

„ *Dat de Vrouw naekt, en het hair over het hooft gekeert is*, geeft te kennen, „ dat men het geval of de gelegenheit moet voorkomen, en dat die naeuwelyks „ te grypen is, of men moet zyn tyt wel waerneemen. Waerom zy afge- „ beelt wort

„ (a) *Met gevleugelde voeten*, en geſtelt *op een wiel dat geduurig draeit of rolt.*

„ *Het Scheermes* geeft te kennen, hoe zy vaerdig zyn moet om alle beletzelen „ af te ſnyden, en die ter vlugt een ſcherpe ſneede toebrengende, uit den weg te „ ruimen. Waerom de Poëet *Auzonius* by de beelteniſſe van FIDIAS een beelt „ geſtelt heeft dat het Berouw afmaelde, om dat ons menigwerf berouwt de ge- „ legenheit te hebben laten voorbygaen.

2. Zinnebeelt *van het Lot, Nootlot, of Geval.*

Een Vrouw in verſcheiden verwe gekleedt, houdende in de rechterhant een kroon van gout en een beurs vol gelt, en in de ſlinkerhant een ſtrik of ſtrop.

„ *De verſcheide kleederen* beelden af, hoe een die het Geval ondergaet verſchei-
„ den uitkomſten heeft, en alderhande wiſſelvalligheden.
„ (b) *De goude kroon, de beurs vol gelt, en de ſtrik*, verbeelden dat door het
„ Lot de een gelukkig is, zoo dat iemant van een geringe afkomſt tot een
„ Kroon wort opgevyzelt, van pynelyke armoede tot heerlyke ſchatten; maer
„ dat een ander vaek een droevig ongeluk te beurt valt, en verſcheiden ſtribbelin-
„ gen en ſtrikken, ja een droevige doot onderhevig is.

3. Zinnebeelt *van het Lot, Nootlot, of Geval.*

Een Man in fyn linnen gekleedt, hebbende op het hooft een ſtarre. In de rechterhant den ſlangswyze gekronkelden en gevlerkten ſtaf van *Merkurius*. In de ſlinkerhant een Spinrokke met de ſpil aen een draet hangende, welke draet in 't midden aen ſtukken is gebroken.

„ *Het fyn linne kleedt* ſtelden (naer de getuigeniſſe van *Pierius Valerianus*) de ou-
„ de Egyptiſche Prieſters voor het *Fatum*, of *Nootlot:* en gaven daer deze rede-
„ nen van, dat, gelyk het linnen een vrucht en voortteeling is van de maen, en
„ dus geduurig verandert wort, en veel wiſſelingen onderhevig is; zoo ook den
„ menſch door den invloedt des hemels is onderworpen aen verſcheiden veranderin-
„ gen. Want de Egyptiſche wyzen begreepen het Nootlot voor een ſchikking
„ der ſtarren, die alle menſchelyke handelingen te boven gaet. Daerom mael-
„ den zy den Man
„ *Met de ſtarre boven het hooft*, het welk zoude afbeelden dat die ſtarre was de
„ heerſcherinne der menſchen.
„ (c) *De ſtaf van Merkurius* beduit by de Heidenen de macht van het *Fatum*,
„ of *Nootlot*, of een zekeren Goddelyken geeſt, waer door zy zeiden dat alle ge-
„ ſchapene dingen bewogen en beſtiert worden. Ook geloofden de Heidenen
„ dat het was als een zekere bant, waer door de ſterveling zich naeuw konde
„ vereenigen met de Goden.
„ *De Spinrok en ſpille daer de draet in 't midden gebroken is*, beelt af den kranken
„ draet onzes levens, en hoe die ſchielyk en onverwacht, vroeg of laet wort af-
„ geſneden of verbroken.

Aenmer-

Aenmerking over dit Zinnebeelt.

Het Lot of *de looting*, kan men aenmerken te zyn van een goet of quaet gebruik by de oude volkeren, het zy by de Joden, het zy by de Heidenen. Het Lot, naer zyn grontſpraek, zegt zoo veel als dat werktuig, waer mede het looten geſchiedde; het zy dat het in den ſchoot, of in een emmer of vat (naer het oude gebruik) geworpen wert.

Het is bekent dat door middel van het Lot een ſchifting of deeling van goederen geſchiedt, zoo dat door het Lot iemants deel wort aengewezen. Zoo wort het dikwils door een Rhetoriſche Spreekmanier (*Metonomya*) het Lot genomen voor dat geene, dat door het Lot verdeelt wort. Zoo wort het Lot dikwerf uitgedrukt voor dat goet, of die middelen, die iemant bezit, en hem van Godt zyn medegedeelt. Gelyk wy dat vinden by *Jeremias*, cap. 13: 25. *Dat zal uw lot, het deel uwer mate zyn, van my ſpreekt de Heere.* En in den 16. Pſalm, *De Heer is het deel myner erve, en mynes bekers, hy onderhoudt myn lot.*

De manieren van lootingen waren outstyts zoo, dat zy de namen van die zaken, waer over men looten zoude, op briefjes ſchreeven, welke dan in een bak, of (als boven) in den ſchoot geworpen zynde, daer uitgetrokken werden. En by deze lootinge werden onder de Chriſtenen ook wel de gebeden gepaert, dat Godt het Lot naer zyn goetheit en rechtvaerdigheit wilde beſtieren. Gelyk dit ten gebruik gepaſt wert over *Juſtus* en *Matthias*, tot het Apoſtelampt. Want zy zeiden, *Heere, kenner der harten, wys van deze twee eenen aen dien gy verkoren hebt.* Hand. 1: 24.

De Outheit levert ons die looting op omtrent het Lant Kanaan, of deszelfs erfeniſſe; immers alle Iſraëliten hadden daer toe evenveel recht. Dit heilryk Lant was den 12 Stammen belooft, en elk moeſt zyn beſcheiden deel erlangen. Waerom het Godt behaegde het Lot te doen gebruiken, waer door hy yder geſlachte zyn gedeelte aenwees, en het geen hun als met meetſnoeren ten deel gevallen is.

Want behalven dat het looten outstyts geſchiedde met het werpen in eenige vaten (waer van het woort *vallen* zyn gebruik zal hebben, als, *het lot is op hem gevallen*) zoo zag men ook dat de verdeeling van het Lant Kanaan geſchiedde met ſnoeren en meetſnoeren; waer van gelezen wort Joz. 17: 5. daer van *Manaſſe* gezegt wort, dat die 10 ſnoeren zyn toegevallen; waer op gezinſpeelt wort in den 78. Pſalm, als de Dichter zegt, *Dat Godt de Heidenen uitdreef voor het aengezichte van Iſraël, en deedt hen vallen in het ſnoer van hunne erfeniſſe.* Dit kan vergeleken worden met Pſalm 105: 11. alwaer Godt zegt, *Ik zal u geeven het Lant Kanaan, het ſnoer van uw erfdeel.* Ten minſte *Jozua*, die Veltheer van Godt, heeft het Lant Kanaan by lootinge onder Iſraël verdeelt. Hy zegt in zyn 18. Hooftſtuk, *Ik zal het lot hier voor ulieden werpen, voor het aengezichte van onzen Godt.* Dit wort geëvenaert met het 10. vers. *Toen wierp Jozua het lot voor zich te Silo, voor het aengezichte des Heeren, en daer deelde hy den kinderen Iſraëls het Lant naer hunne afdeelingen.* En in 't 14. Cap. vs. 1, 2. *Dit is nu het geene de kinderen Iſraëls geërft hebben in 't Lant*

Kanaan, het welke de Prieſter Eleazar en Jozua hen hebben doen erven door het lot van hunne erffeniſſe. Doch de vreemdelingen en Jodengenooten waren buiten dit lot of deeling uitgeſloten.

Luſt het iemant uit de Joodtſche Outheit de manier, hoe deze looting geſchiedde, te kennen, zy wert aldus verricht. Daer werden op 12 briefjes geſchreven de namen der 12 ſtammen, en in andere 12 briefjes de 12 afperkingen des Lants Kanaans; welke tweederley briefjes elk in een byzonder vat of kiſt geworpen werden. En zoo trok *Jozua* (ten overſtaen van den Hogeprieſter, en de overſten der ſtammen) twee van die briefjes, namentlyk uit elk vat een, en de verdeeling des Lants Kanaans, die voor elk briefje dus te beurt viel, was voor yder ſtamme.

Zoo trok ook yder Overſte der ſtammen voor elk huisgezin zyn deel; en dus gaf Godt aen yder ſtamme dat deel dat hy hem toegelegt hadde.

Het Lot hadde ook zyn gebruik op den grooten Verzoendag over die twee bokken, *een voor den Heere*, en *een voor Azazel.* Gelyk wy leezen Levit. 16: 6. *En Aaron zal de looten over die twee bokken werpen, een voor den Heere, en een voor den weggaenden bok.*

De plechtigheit van deze looting geſchiedde aldus. De Hogeprieſter ging naer het ooſten van den Voorhof, en het noorden des altaers; de Stedehouder des Hogeprieſters ſtont aen de rechter, en het hooft van het vaderlyk huis aen de ſlinkerzyde. Hier ſtonden twee bokken die de vergadering der kinderen Iſraëls moeſt geven ten zondoffer. * *Maimonides* zeide, dat zy elkander moeſten gelyk zyn in 't aenzien, dat zy moeſten zyn van dezelfde geſtalte en grootte, van eenen prys, en beide op een tyt van de kudde genomen. Op beide werdt de zonde gelegt, zy waren beide tot een zondoffer, ſchoon 'er maer een geſlacht wiert. Deze twee bokken dan werden geſtelt aen de deur van de tenten der zamenkomſte, omtrent den ingangk van den voorhof. De Hogeprieſter ſtont tuſſchen beide, hebbende een vat, waer in twee looten waren malkander gelyk, eerſt wel van hout, maer ſtaende den tweeden tempel van gout. Op het eene was geſchreven *voor den Heere*, op het ander *voor Azazel.*

De Hogeprieſter het Vat geſchudt hebbende, nam de looten daer uit; het geen hy met de rechterhant getrokken hadde, leidde hy op den bok die aen de rechterzyde ſtont; en het geen hy met de ſlinkerhant getrokken hadde, op den bok aen de ſlinkerzyde. En dus wert de keure overgelaten aen de voorzienigheit Godts.

Het lot wees ook outstyts yder Prieſter zyn werk aen. Want gelyk in *Davids* tyden de weekelyke bediening onder de 24 ordeningen door 't lot waren verdeelt, zoo bepaelde ook het lot, wat dienſt elk Prieſter op dien dag zoude waerneemen; namentlyk; wie het reukwerk zoude aenſteeken, wie de lampen zoude bereiden, en zoo voorts alle dienſten die geoeffent moeſten worden. 't Is kennelyk, dat *Zacharias* (de Vader van Johannes den Dooper) was uit de dagorden *Abie*; en naer de gewoonte der Prieſterlyke bedieninge was hem door het lot te beurt gevallen, dat hy zoude ingaen in den tempel des Heeren om te reukofferen.

Luc.

* * *Maimon. Lib.* 1co. *Cap.* 314.

Luc. 1: 9. Daerenboven door het lot wert *Saul* tot Koningk van Iſraël gekoren. 1 Sam. 10. Want als zy naderden, en de namen in de lotkruike geworpen wierden, zoo is de ſtamme *Benjamins* geraekt (naer de Hebreeuwſche ſpreekſtyl voor 't lot genomen) en onder die het geſlachte *Matri*, en in dat *Saul* de zoone *Kis*. Zoo dat de verkiezing alleen van Godt afhing.

Het lot ontdekte ook den kerkroof van *Achan*.

Het lot trof *Jonathan*, wanneer hy onkundig van de gelofte en vervloekinge zyns vaders den honich geſmaekt hadde.

Door het lot zocht *Haman* naer een bequamen tyt om de Joden om te brengen. Want *Haman* wilde naer de gewoonte der Heidenen, welker bygelovigheden en waerzeggeryen voornamentlyk onder de Chaldeen en Perſianen gevoet worden, door 't lot verneemen wat dag hem voorſpoedig zoude zyn, om zonder gevaer zyn voorneemen uit te voeren. Want hy wierp het *Pur*, dat is het *lot*, om hen te verſlaen en om te brengen. *Pur* is een *Perſiſch* woort, beduidende in die tael het *lot*, dat in 't Hebreeuwſch גורל genaemt wort.

De Schippers, die *Jonas* den Profeet voerden, onderzochten door het lot, wie de oorzaek was van het bulderend onweer, en het lot viel op *Jonas*, waerom zy hem ſchuldig hielden.

Zoo dat het lot by de Heidenen was een ſoort van waerzeggerye, waer door men het geheim poogde te ontgrendelen, en van de tockomende dingen kenniſſe te krygen. De Heidenen hebben dit doorgaens gebruikt, en hebben het lot *heilig* genaemt; waerom zy het zelve door gebeden hebben aengeroepen, en daer door hulp van de Goden gezocht. Gelyk 'er de Dichter * *Ovidius* van zingt:

——— Placuit cæleſte precari
Numen & auxilium per ſacras quærere ſortes.

Dat is naer Vondels vertalinge:

Men vond geraden raet
En hulp te zoeken by de lotſpraek der Godinne.

† *Seneka* vormt de levenswiſſelingen naer het nootlot, en vint 'er niets zekers in. Zoo ſpreekt hy,

Regitur fatis mortale genus.
Nec ſibi quisquam ſpondere poteſt
Firmum & ſtabile, perque caſus
Volvitur varios ſemper nobis
Metuenda dies.

Dat is:

Het noodlot heeft een volle magt
Op al het ſterffelyk geſlacht.
Niets is 'er zeker in dit leven.
Op aerd' wort alles omgedreven,
En door verkeering omgewendt,
Tot aen 't gevreesde levens end.

En

* *Metamorph. Lib.* 1. † *In Octavia.*

En * *Juvenalis* zegt, *Fata regunt homines*, dat is, *Dat het nootlot den menſch beſtiert.*

Virgilius gewaegt van het nootlot, *Dat het alle dingen beſpot.*

† *Cicero* zegt, dat de Filozofen het nootlot aenmerken als *onzinnig*, *blint*, *bot en onredelyk*. *Onzinnig*, dewyl het onzeker en onſtantvaſtig is. *Blint*, om dat het niets aenziet waer heen het zich vormt. *Eot en onredelyk*, om dat het door veel moejelykheden beſtreeden wort, en door een vreeſchelyke geltzucht.

Hy roept 'er elders dus over uit: *O volucrem fortunam! quam cito omnia ex lætitia & voluptate ad luctum & lacrymas recidunt*, dat is, *O vlugge fortuin! hoe ſchichtig verkeert de blyſchap en welluſt in geween en tranen!* *

† *Plinius* zegt, *De fortuin of het nootlot wort de geheele werrelt, aen alle plaetzen, in alle uuren, en met alle tongen aengeroepen; van den eenen geprezen, en van den anderen beſtraft.*

En * *Juvenalis* zegt 'er van,

Nullum numen abeſt, ſi ſit prudentia, ſed te
Nos facimus, fortuna, deam cæloque locamus.

Dat is naer de vertalinge van L. Bake:

Het ganſche hemels heir begunſtigt ons beſtaen,
Zoo wysheit ons geleit op deze heldenbaen.
Maer wy verheffen u, zoo blint, als woeſte volken,
Fortuin, tot een Godin en hooger dan de wolken.

Zommigen hebben aengemerkt, dat *Homerus* in zyn geheele *Ilias* aen de Fortuin niet gedacht heeft; maer alles aen een Godtheit, die 't al regeert, heeft aenbevolen.

Plautus zegt, dat de godinne, de Fortuin, overtreft den raet en de wysheit van hondert geleerde menſchen.

Servius Tullius heeft dezelve zeer godtsdienſtig geviert. Zy is van de Romeinen geſchat als *onderdanig*, *gehoorzaem*, *twyffelachtig*, *gebaert*, *als die welvarend en voorſpoedig is wedergekeert*. Daerom wert zy by de Romeinen van de Veltheeren gedient, als zy zeeghaftigh uit den ſtryt wederkeerden.

Ennius by † *Cicero*, noemt *de Fortuin* een *heerſchter*, *een gebiedende vrouwe*.

Horatius heeft haer tot een metgezellinne gegeven *de Trouwe*. Want *als het geluk, of de fortuin ſtaet* (zegt hy) *dan blyft de trouwe; maer die vallende, dan helt en valt ook haeſt de trouw.* Daerom zeiden *Ovidius* en *Petronius* zeer wel van de Fortuin:

Cum fortuna manet, vultum ſervatis amici,
Cum cedit, turpi vertitis ora fuga.

Dat is:

Uw wezen hout gy wel, zoo lang Fortuin blyft ſtaen.
Maer zoo zy wykt, men ziet u aenſtonts henen gaen.

Apelles ſchilderde de Fortuin zittende; want, zeide hy, zy kan op geene plaets ſtil ſtaen.

Krezus

* *Satyr.* 9. † *Cicer.* 2. *Tuk. ad Herm.* * *Pro Syll.* † *Plin.* 2. *c.* 7. * *Satyr.* 10. † *Cicer. L.* 1. *Offic.*

Krezus ſchatte de Fortuin wiſſelvallig; want wanneer hem van den Koningk *Cyrus* wiert gevraegt omtrent de ontworpene oorlogsgeheimen, die geoeffent zouden worden tegen de Koninginne *Tomyris*, van wien deze *Cyrus* eindelyk is gedoot; zoo antwoordde hy hem, *Indien gy waent dat gy onſterffelyk zyt, zoo is myne raet u niet nodig; maer zoo gy gedenkt een menſch te zyn, zoo weet dat de menſchelyke zaken zeer wiſſelvallig zyn, dat die dikwerf worden omgewentelt, en het geval niet toelaet altyt gelukkig te zyn.*

Daerom zeiden de Grieken zeer wel,

Βέβαιον οὐδὲν ἐν βίῳ δοκεῖ πόλει.

Dat is:

Daer ſchynt geen zekerheit te wezen in het leven.

Behalven dat wy even uit de Outheit der Joden aentoonden, hoe de looting by die volkeren gebruikelyk was, kunnen wy ook aenmerken, dat by de Heidenen ook verſcheiden lootingen plaets hadden.

Wy leezen by *Homerus*, in zyn 8. Boek van de Trojaenſche Oorlogen, dat de looten in een helm geſmeeten wierden. By *Plautus* hooren wy gewagen van een looting die geſchiedde in een ſchepvat. By *Cicero* in een waterkruike En **Virgilius* van looten die in een emmer geworpen wierden. *Want*, zegt hy, *daer ſtaet een emmer met getrokken looten.*

Wat nu betreft het geoorloofde van het lot, *Hieronimus* ontkent ten eenemael dat men nu het lot zoude mogen gebruiken; hy zegt, dat Godt nu niet meer onderwyſt door het lot. Doch geheel anders is het gevoelen van *Auguſtinus*, zeggende, dat het lot niet anders is, als de zekere wille van Godt, in onzekere zaken der menſchen. 't Is dan wel het veiligſt, niet lichtvaerdig het lot te kiezen, en dat alleen te gebruiken in de hoogſte nootzakelykheit, wanneer het ſtrekt tot de eere Godts, en het beſte van zyn Kerke.

(a) *Het Geval, of het Nootlot*, wort (in ons 2. Zinnebeelt van het Lot) *op een rat of wiel geſtelt*, om dat het geduurig de menſchelyke zaken of gevallen ten onderſte boven keert. Daerom zegt *Seneka*, *Quidquid in altum Fortuna tulit ruitura levat*, dat is, *Dat de Fortuin in de hoogte opvyzelt, wort lichtelyk door den val weggedreven.* En *Virgilius*, *Sors omnia verſat*, dat is, *Het nootlot keert alles 't onderſte boven.* *Ovidius* zingt 'er dus van,

Nempe dat & quotcunque libet fortuna rapitque,
Irus eſt & ſubito, qui modo Cræſus erat.

Dat is:

'T Geval geeft en ontneemt het al aen yder een.
Hy wort een Irus, die een Kreſus was voorheen.

* *Æneid. Lib.* 6.

Even als *Menander* zeide,

Ἃ σοι τύχη κέκρηκε ταυτ' ἀφείλεθ.

Dat is:

'T geen u 't Geval had toegedacht,
Dat heeft het weder wech gebracht.

In tegendeel zeide *Sofokles*,

Τύχη γὰρ ὀρθοῖ καὶ τύχη καταῤῥεπει.

Dat is:

Schoon u 't Geval verdrukt, het recht u weder op.

De vraeg van *Cebes* den *Thebaner* omtrent de Fortuin, was, *Wat is dat voor een vrouw die daer op een ronden ſteen ſtaende, wel blint, razende, en dooſ gelykt; zy doolt rontom, en neemt den eenen dat zy den anderen geeft, die zy ook weder afneemt dat zy gegeven heeft.*

Zoo roept * *Ovidius* over dezelve uit:

Quid facis, ah demens! cur ſi fortuna recedat.

Dat is:

Wat doetge, uitzinnige, zoo u 't geluk begeeft?

En † *Seneka* ſpreekt aldus:

——— *Prohibetque Clotho*
Stare fortunam, rotat omne fatum.

Dat is:

De Schrikgodin begeert dat noit Fortuin zal ſtaen.
Het noodlot doet het al en op en ondergaen.

(b) *De kroon, de beurze vol gelt, en de ſtrik,* (in ons 2. Zinnebeelt van het Lot) *maelt af, dat de een tot een grooten ſtaet verheven, en de ander door ongeluk verlaegt wort.* Dat wort in *Plautus* bewaerheit, wanneer hy uitroept:

Fortuna humana fingit arctaque, ut lubet:
Me qui liber fueram, ſervum facit, e ſummo infimum.
Qui imperare inſueveram, nunc alterius imperio obſequor.

Dat

* *Ovid. Pont.* 3. † *In Thyeſt.*

Dat is:

De menſchelyke Fortuin verheft het lage als 't haer behaegt.
Te voren was ik vry, nu een ſlaef: eerſt verhoogt, nu verlaegt.
Ik was gewoon te gebieden, maer nu moet ik een ander dienen.

Daerom mocht *Seneka* wel zeggen, *Sors nulla longa eſt*, dat is, *Geen lot is langduurig.* En op een andere plaets, *Rapida Fortuna ac levis, præceps regno eripuit*, dat is, *Dat de ſteile, de lichte, en roofgierige Fortuin, heeft de kroonen zelfs om ver gerukt, en ter neder gebonſt.* Gelyk ook *Silius*, *Brevis eſt magni fortuna favoris*, dat is, *Dat het geluk van een groote gunſte kort is.*

(c) *De roede van Merkurius* (in ons 3. Zinnebeelt van het Lot) was zyn gevleugelde ſtaf, waer mede hy doorgaens wort afgemaelt, met twee gekronkelde ſlangen, met elkander door een knoop, dien zy noemden die van *Herkules*, te zamen vereenigt. Deze *roede* beteekende de macht, of het gezag van het Nootlot, en een zekeren bant, waer door de ſterveling zich kan vereenigen met Godt. Ook de nootzakelykheit van het Nootlot, dat alles prangt en drukt. Gelyk 'er *Virgilius* zeer hoogdravende van opgezongen heeft:

Tum virgam capit, hac animas ille evocat orco,
Pallentesque alias ſub triſtia tartara mittit:
Dat ſomnos, adimitre, & lumina morte reſignat.
Illa fretus agit ventos & turbida tranat
Nubila.

Dat is:

Hy neemt hierna de roê, die zielen kan beroeren,
De bleeke ſchimmen zelfs verdaegt uit Plutoos ſtoel,
En andre zielen naer den droeven jammerpoel
Door hare magt verzent. De ſlaep komt ingeſlopen,
En vlucht voor haer: zy luikt des dooden oogen open.
Hier ſteunt hy op, en klieft de winden in zyn vlucht,
Doorzwemt de nevels, breekt de wolken, en de lucht.

De Ouden, die zoo veel aen de Fortuin hebben toegepaſt, en gemeent dat zy alle de wiſſelingen des menſchen beſtierden, hebben die ook afgebeelt onder het tafereel van *een blinde maegt, die in haer ſlinkerhant een hoorn des overvloets draegt, en in haer ſchoot eenige edele geſteenten en verſierzelen*, om dat zy meenden dat de Fortuin blindeling alle overvloedige voordeelen en goederen aenbracht. Dat zal de reden zyn, dat de ſchatten en goederen, of rykdommen, den naem bezitten van een Fortuin, die men gemaekt heeft.

Even meldden wy *van een Fortuin* (by de Romeinen) *die voorſpoedig wederkeert*; dewelke ook afgebeelt wert by de Ouden door *een diſſelboom van een wagen.* Want op een Gedenkpenningk van den Keizer *Trajanus*, vint men *de Fortuin zittende op*

een ſtoel, met de hant een diſſelboom beſtierende, dewelke van haer voeten om hoog zich oprecht, met dit Opſchrift:

FORTUNAE REDUCI, dat is, *Aen de wederkeerende Fortuin.*

Gelyk ook op een Penning van *Hadrianus*, onder dezelfde gedaente en opſchrift.

Op zommige Penningen wort een diſſelboom gevonden, waer op een bal of kloot geſtelt is. Op andere alleen een diſſelboom, zonder kloot.

Men ziet een Penning van *Septimius Geta*, daer de Fortuin op gemaelt ſtaet, onder de gedaente van *een Godinne, ook zittende, en naeſt haer een diſſelboom en hoorn des overvloets*, met dit Opſchrift:

FORTUNA REDUX, dat is, *De wederkeerende Fortuin.*

Deze zelfde gedaente van de Godinne, met een diſſelboom en hoorn des overvloets, vint men op een Penningk van *Domitianus*, met dit omſchrift:

FORTUNA AUGUSTI, dat is, *De Fortuin van Auguſtus.*

Dezelfde gedaente bynaer, en opſchrift met een hoorn des overvloets, en diſſelboom en kloot daer op vaſtgehecht, in de hant der Fortuine, die ſtaende is afgebeelt, wort gevonden op een Gedenkpenningk van *Antoninus Pius.*

Daer zyn eenige Penningen geweeſt van *Cæzar Auguſtus*, waer op het ſtarreteeken van den Kaprikornus, of ſteenbok, was gegraveert; afbeeldende de voorſpoedige Fortuin, of een gelukkige uitkomſt. Dewyl de ſtarrekundigen meenden, dat de Kaprikornus een groot geluk afbeeldde, dat 'er toekomende was.

Daerom wort hy van de *Platoniſten* genaemt *de poorte der Goden*, om dat zy ſtelden, dat door dezelve de zielen van het ſterffelyke ontkerkert, wederom ten hemel werden opgebeurt, alwaer zy de goddelyke natuur deelachtig werden.

LIV

LIV. ZINNEBEELT.

Van de Oorlogen.

EEn gewapende Vrouw, onder de gedaente van (a) *Bellona*, de Godinne des oorlogs, gewapent zynde met een kuiras, zittende te paert, met helm en zwaert. Zy heeft de hairvlechten bloedig en in 't wilt hangende. Haer handen zyn geheel bebloet, dragende een root onderkleedt. In de rechterhant houdt zy een lanſie, en in de ſlinker een ontſteeken fakkel. Zy ſtaet by een kolomme of pylaer.

„ (b) *Het oorlogstuig van deze Godinne, als de kuiras,* (c) *de helm, het zwaert,*
„ *de bebloede handen en hairvlegten,* beelden af den oorlog, of den ſtryt, waer in
„ dezelve gebruikt worden, en waer van het bloet een gevolg is.
„ *Zy zit te paert,* om dat het oorlogsros of paert te kennen geeft, dat dit veel
„ dienſt doet in den ſtryt; gelyk de Egyptenaers de oorlogsbedryven by een paert
„ afſchetzen, dat met wapenen bedekt is. Gelyk'er *Virgilius* van getuigt,

Bello armantur equi, bellum hæc armenta minantur.

Dat is:

—— —— Men recht de paerden af
Ten oarloge, en dit dier ſchynt ons met oorlogsſtraf
Te dreigen. ——

„ *De ontſtooke fakkel in de ſlinkerhant*, beelt den oorlog af, dewyl men in gryze „ jaren, eer de oorlogstrompet gevonden was, in gebruik hadde, dat eenigen „ met fakkels voor de heirlegers aentrokken; dewelke hunne fakkels verheffende, en die naer de eene of de andere zyde werpende, het teken gaven om elkander aen te vallen.

„ (d) *Zy ſtaet by een kolom of pylaer, met een lancie in* (e) *de rechterhant*, dat ook „ een verbeelding is van den oorlog by de Romeinen, dewelke op zekeren dag „ een kolomme ſtelden by den tempel van *Bellona*, die de krygszuil genaemt wert „ aen de zyde des tempels daer de vyanden waren.

2. Zinnebeelt *van de Oorlogen.*

Een Vrouw met een wreet en vreeſchelyk opzicht, zynde met een wapenrok gekleedt, houdende in de rechterhant twee pylen, waer van de een het ſcherp naer boven, en de ander het ſcherp naer beneden heeft. In de ſlinkerhant heeft zy een riet met bladeren, en een tak van het kruit, dat genaemt wort *Wilde varen.*

„ Het Vrouwebeelt is *wreet* en *vreeſchelyk van opzicht* gemaelt, om dat de oor„ log op de wreetſte wyze zyn vyant een vyantſchap aenkondigt, om hem aen te „ grypen en te doodden.

„ (f) *Zy is gekleedt met een wapenrok* of *krygsmantel*, om te verbeelden de vaer„ digheit tot den ſtryt.

„ (g) *Door de pylen met het ſcherp naer boven, en de andere naer beneden*, ver„ toonden de Egyptenaers, dat die het rechte afbeeltzel waren van de vyantſchap „ en tegenſtrydigheden, zynde het ſcherp tegens elkander geſtelt; alzoo immers „ in de tegenſtrydige dingen, geen eendragt, geen overeenkomſt is, maer altoos „ een oneensgezintheit gevonden wort.

„ *Het riet met bladeren, en het kruit, Wilde varen*, betekenen de vyantſchap „ der oorlogenden, of hun tegenſtrydige natuur omtrent elkander; dewyl de Na„ tuurontdekkers der kruiden en der planten aentekenen, *dat het riet, en de wilde* „ *varen*, zoo tegenſtrydig zyn, dat het eene het ander doet vergaen; inzonder„ heit als het *riet* aen *de varen* gelegt wort, naer het verhael van *Pierius* en *Dios„ korides.* Daerenboven zegt *Pierius*, dat het riet met de wilde varen afgeſneden, „ en in 't omploegen des lants op het kouter gelegt zynde, daer niets waſſchen zal, „ en het een of het ander gewaſſchen zynde, van zelfs vergaen en verdorren.

Aenmerking over dit Zinnebeelt.

Wat den Oorlog betreft, wy kunnen dien aenmerken als dat ſchrikgedrocht, het welk alles inzwelgt, opeet, en verſlint, en den menſch, anders gevormt tot elkanders hulpe en vrientſchap, aen de Leeuwen en Tygers niet ongelyk

maekt. (*Homo homini lupus eſt.*) Zoo ſtrekt d'een menſch den anderen tot eenen wolf, die zonder barmhartigheit alles verſcheurt en van een ryt.

't Is de Oorlog die het Lant en de Steden verwoeſt en tot ſteenhopen vormt, vruchtbare akkers en malſche weiden of velden in bloedige Akeldamas hervormt, waer door de akkeren tot overtredinge worden, en het koorn tot verbrandinge. Een Schrikdier, waer door de zenuw des lants, de koophandel quynt, en wort afgeſneden door het zwaert, waer door de gemoederen der menſchen verwildert en wreet worden. Godts beelt wort vaek door het oorlogsvuur geſchonden; en het graf, ja de helle vervult met zielen en lichamen der menſchen.

De Oorlog doet het puik der Helden, de blonde jeucht, de bloem der jaren ſneuvelen, vallen, en hun bloet vergieten. Daer door vallen duizenden aen de ſlinker en tienduizenden aen de rechterhant; de zee en de ſtraten worden met bloet geverft. De oorlog ſloopt de ſterke veſtingen en prachtigſte pronkgebouwen. Zeker, daer is niets dat den Prins der duiſterniſſe, den menſchenmoorder van den beginne aen, meer behagen kan, als dat hy door zyn werktuigen dat vuur der oorlogen ziet uitgeblazen; en dus een dolle tweedragt, gekyf, en wraek in 't harte der menſchen weet te verwekken.

Het zy my geoorloft hier een ſchetze van de woede des oorlogs, en hunne droevige gevolgen, aen te tekenen, uit myn *Gruwelzweep des Oorlogs, en het heil der vrede*, dat ik eertyts zong op den Vrede van Utrecht, des Jaers 1713. Na dat ik de nederlagen hadde afgemaelt, ging ik dus voort:

Ach wat een nederlaeg! wat viel niet door den degen!
Hoe blaekt het ſcheepsvuur! daer het lichaem half gebraen,
Ziſt zielloos noch in zee, of aen den dolk geregen,
Braekt ſtraks de ziel, en kan het ſterflot niet ontgaen.

Neptuin, geklonken op zyn kriſtallynen wagen,
Steekt 't hooft ten golven uit, en aerzelt door het bloet,
Dat 't zeeſchuim purper verft door doodelyke ſlagen,
En met zyn Tritons duikt hy fluks weer in den vloet.

Hy volgt, ter doot bevreeſt, met zyne glaze wielen
De donders achter na, geklatert uit metael.
Zy rollen in het zout met meer dan duizent kielen,
Vol klingen van Vulkaen, gerukt uit Mavors zael.

Hoe ſnoof de rouworkaen, vol bittre krygsgevallen,
Den vyant toe, en trof, gelyk een blixemvlaeg!
Gantſch Vrankryk ſpreidt een floers op zyne trotze wallen,
En ſchreit en klaegt om 't leet der groote nederlaeg.

Na de opwekking van dapperheit aen de Helden, en hun vergelyking by *Scipio*, *Marcellus*, en *Roemſche Metellen*, zong ik aldus:

't Zy dat ik u beſchouw met ſchrikk'lyke oorlogsvlooten,
De Franſche machten ſlaen in 't gloejent ingewant:
Of ſchieten overal een jacht van donderklooten,
En dryven 't al met vuur al bevende naer ſtrant.

't Zy dat gy trots bravecrt rontsom in watertochten,
En fnuikt barbaren, tuk en heet op Chriſten bloet,
En geeſſelt met uw roe die roof- en zeegedrochten:
Althans de zeeklarcen bazuint uw heldenmoedt.

'T paerdt trappelt vaſt in 't lant en afgegeten weien,
En ſnuift en brieſt ten ſtryt, de ruiter ſcherpt zyn dolk,
In zulk een hitte van den vyant niet te ſcheien.
'T Kanon barſt uit de keel van Minos zolferkolk.

't Geſchal des krygs weergalmt, de ſchorre en heeſche toonen
Uit diepgequetſte keel, en opgereeten borſt,
Die dav'ren hemelhoog. De Mirt- en Lauwerkroonen
Krygt d'overwinnaar duur met zweet, en bloet, en dorſt.

De zee en 't aertryk beeft: de lucht, als vuur ontſtoken,
Schiet blixems ſlag op ſlag: de moort in barensnoot,
Vol gruwelen, verloſt van onderaertſche ſpooken,
Velt eenen gantſchen berg van Lyken door de doot.

Hier ſchudt het heilig Koor, de ſpitze torens kraken,
En barſten als een glas, en ploffen neer in 't velt.
Een ſlag of ſtargewelf van boven neer zou raken,
En wringen uit zyn ſpil. Dus proeft Godts Kerk 't gewelt.

Dat tuigt de roof, gerukt met godelooze handen
Uit 't heilig Heiligdom. Dat tuigt die ongená,
En ſchennis van Godts woort, en heilige offerbanden,
Als vaek Godts Kerk geleek een wreedt Akeldama.

Ziet toe! de zonne rukt een ſluier voor haer oogen,
H'ort bleek, en wraekt het bloet, de razernyen, 't woén.
Het diamant geſtarnt wort zwart, met rouw omtogen.
Al 't hemelſchblaeuw azuur hervormt in vermiljoen, enz.

Zoo dat de Ouden wel mochten uitroepen, *Nulla ſalus bello*, dat is, *In den oorlog is geen heil of welvaert.* Of gelyk een ander zeide, *Nihil profert bellum, præterquam mala omnis generis*, dat is, *De oorlog brengt niets anders voort als rampzaligheden*

heden van alderhande ſoorte of geſlacht. Zy noemden den oorlog een *Cauſa Malorum*, *een bronne van alle onheil.* En dat is een geſtaefde waerheit, dewyl daer uit voortvloeit hoogmoet, trotsheit, ſtaetzucht, haet, jalouzy en wraekluſt.

Het nodige of het vereiſchte tot een voordeeligen oorlog voor een Monarch is verſcheidentlyk, als kloekmoedige helden, die der wapenoeffening kundig, zich niet ontzien door de dikſte drommen der vyanden heen te ſlaen; die pal ſtaen in duizent gevaren van oorlogsblixems, om de zegeprael te erlangen, en de lauweren van een onſterffelyken naem weg te dragen; dat een echte beſchryving is van een helt. Maer ook is'er nodig een dappere meenigte van krygsbezoldelingen, Ruiters en Voetknechten, gewoon op den wenk van hun beſtierders te doelen, en ten wapenhandel afgerecht. Zoo ook alderhande wapentuig, moortgeweer, vooral gelt, de zenuw des oorlogs, nootdruft, goede legerplaets; boven alles dapperheit en ervarenheit.

De Oorlogen zyn outstyts menigvuldig gevoert, het zy onder de Joden, het zy onder de Heidenen. De Geſchichtſchryver *Jozefus*, gelyk ook *Filo* en anderen, geven ons verſcheiden oorlogen op. De eerſte Schryver gewaegt van een oorlog tuſſchen de Joden, Babyloniers, en Seleuciers, die niet als met een menſchenmoort en ſlachting van 50000 zielen geëindigt is. Hy gewaegt van een oorlog van de Filadelfenzers, alwaer een groot bloetbadt wert aengerecht. Zoo ook van een oorlog van de Joden met de Parthers, Babyloniers, en Samaritanen. Zoo ook van de oorlogen der Joden tegen de nabuurige Heidenen, als die van Cæzareen, Scitopolis, Ptolomais, Titus, Gadara, Alexandrien, Damaſcus, en meer andere.

Behalven dat hebben veel burgerlyke oorlogen outstyts onder de Joden gewoedt, dus knagende hun eige ingewanden; gelyk de eerſte was die van den ſtamme *Benjamins* tegen de andere ſtammen over *het wyf des Leviets.* Richt. 19. De tweede die van *Abimelech* tegen de *Sichemiten.* Richt. 9. De derde die van den ſtamme *Efraim* tegen *Jefta.* Richt. 12. De vierde die van het huis *Sauls* tegen *David.* 2 Sam. 3. De vyfde die van *Abſolom* tegen *David*; en de zesde die van *Seba* tegen *David.*

Hoewel de rampzaligheden der inlantſche en burgerlyke oorlogen altoos aengemerkt zyn, als gepaert met de ſtraffe Godts; en die dezelve eerſt hadden ontſteken, die gruwelzweep niet ontdoken hebben. Gelyk wy zien in *Abner* en in *Iſrael*, zoo dat het zeggen van *Abner* waerachtig bevonden wort, *Dat als de oorlogen lang ſtant houden, het zwaert eeuwiglyk verteert, en in 't laeſte niet anders is dan bitterheit.*

De inlantſche oorlogen zoude men daerom meer verfoejelyk en verwerpelyk kunnen ſchatten, om dat daer in doorgaens veel ſchelmſtukken, verraderyen, en verborgen moort geſchiedt, het welk ſtryt tegen de openbare en rechtſchapene of rechtvaerdige oorlogen; daerom zyn die zelfs van de Heidenen gewraekt. Opmerkelyk is het gene een Heidenſch Schryver, tot nadeel van zeker Veltoverſten onder die volkeren, dewelke de fonteinen vergiftigt hadde, om eenige ſteden tot overgaef te dwingen, zegt, *Dat deze zake wel een haeſtige, maer een eerlooze overwinninge veroorzaekt heeft; dewyl hy tegen het heilig recht der Goden, en*

het gebruik der Voorvaderen, door onreine vergiftigingen, de wapenen der Romeinen (die tot noch toe zeer heilig waren) geſchonden hadde.

Wat de oorlogen der Romeinen betreft, die zyn te menigvuldig om hier op te tellen. Zy ſtaen naeukeurig en in 't breede aengetekent in * *Goodwyns* Romeinſche Outheden.

(a) *Bellona* was *de Godin des oorlogs*, (gelyk in ons Zinnebeelt wort aengemerkt) zynde de vrouwe van *Mars*, dewelke de toeruſting van wagenen en paerden wort toegeſchreven. Deze Godinne plegen de oude Romeinen met hun eigen bloet te verzoenen. Zy hebben haer een tempel geſticht, en een gantſchen Godtsdienſt opgedragen. Zy hadden Prieſters, dewelke genaemt werden *Bellonarii*, die door een uitzinnige plechtigheit aen deze Godinne zwaerden offerden die beſpat waren met hun bloet, en dieze door de vleesachtige deelen des lichaems geſtoken hadden. Deze Prieſters door razerny woedende voorzeiden de nederlaeg der volkeren, en de verwoeſting der ſteden.

(b) *Het Vrouwebeelt of de Godin* (in ons Zinnebeelt van de Oorlogen) *wort gemaelt met loſſe en nederhangende hairen, en in de ſlinkerhant een fakkel die ontſteken is.* Dit zien wy nader by † *Silius Italicus* aengetekent.

Ipſa facem quatiens ac flammam ſanguine multo,
Sparſa comas, medias acies Bellona pererrat.
Dat is:
Zy zwaeit een fakkel, en met ongevlochten haeren
Beſchout men haer bebloet door al de benden waeren.

Zy wort gemaelt *met de eene hant den fakkel te houden, en met de ander een ſchilt en helm.* Daerom zegt § *Klaudianus*,

Jam trabeam Bellona gerit parmamque removit.
Dat is:
Nu is Bellona met den ſtaetrok aengedaen.
Dus pryktze beſt, en neemt den beuklaer niet weêr aen.

(c) *Het wapentuig*, (in ons Zinnebeelt van de Oorlogen) *het zwaert en helm, en bebloede hairvlechten*, zyn bewyzen van *wreetheit en bloet, en de doot.* Daerom zeide *Seneka* zeer wel,

Invenit artes bellicus Mavors novas,
Et mille formas mortis: hinc terras cruor
Infecit omnes fuſus, & rubuit mare.
Dat is:
De krygsgodt Mars heeft zich veel kunſten onderwonden,
En duizent wyzen van te ſterven uitgevonden.
Terwyl hy met gewelt op duizent wyzen woedt,
Is 't aertryk en de zee alom geverft met bloet.

Daerom

* *Vertaelt door D. Penius, p. m. 526.* † *Lib. 5. Punic.* § *De 4. Honor. Conſulat.*

Daerom mocht Vader *Auguſtinus* den oorlog wel beſchryven, *Dat 'er in gevonden wort een begeerte om te beſchadigen, een wreetheit om te wreeken, een onverzoent gemoedt, een woeſtheit en luſt tot wederſpannigheit, en een zucht tot heerſchen.*

(d) *Het vrouwebeelt van Bellona* (in ons Zinnebeelt van de Oorlogen) *draegt een lancie in de rechterhant*, mede een bewys des oorlogs, dewyl deze ook onder de wapenen behoort. Waer omtrent wy nader tot opheldering kunnen aenmerken, dat by de Karthagers de lancie een teken des oorlogs was. Daerom, wanneer zy met de Romeinen zich in oorlog wilden inlaten, of hen tot den ſtryt uiteiſchen, zonden zy tot die volkeren een lancie, als een teken van hun oorlogszucht. Daerom wilde *Feſtus Pompejus*, dat de dappere mannen en helden dikwerf een lancie wiert geſchonken, als een bewys dat zy zich kloekmoedig gedragen hadden.

Hier uit blykt dat 'er tot den oorlog verſcheiden wapentuigen nodig zyn; gelyk wy ook denken om die verſcheide oorlogsgereetſchappen, die by de Romeinen in gebruik waren. Zy hadden onder de zelve een oorlogsgevaerte, dat zy *Aries* noemden, *een ram*, (waer van het woort *Rammeien* afkomſtig zal zyn; het geen men gebruikt, als iets met groot gewelt omver gedreven wort) dat beſtont uit een zeer grooten balk, gelyk aen den maſt van een ſchip, dewelke met ketenen of zware touwen, gintsen herwaerts geſlingert, de muuren omver bonsde. En de Romeinen waren van gedachten, dat geen tooren, hoe zwaer en ſterk, de geduurige aenſtootinge konde uitſtaen, zonder nederſtorten. Het tweede oorlogsgevaerte by de Romeinen, was een ſoort van oorlogsbooge, die pylen en hout uitſchoot, genaemt *Katapulta*. Daer waren grooter en kleinder ſoorten, en zommige die de pylen een ſtadie verre wierpen. Ook hadden zy een werptuig om ſteenen en klooten uit te werpen, genaemt *Balliſta*. Het kleinſte worp ſteenen van 100, en het zwaerſte van 300 pont, waer door het alles dat het ontmoette, niet alleen aen ſtukken ſtiet, maer geheel verbryzelde en verbrak.

(e) *De Godin ſtaet* (in ons Zinnebeelt) *by een kolom of pylaer*, dat een verbeelding is van den oorlog by de Romeinen; want die volkeren ſtelden een kleine kolom by den tempel van *Bellona*, dewelke een krygszuil genaemt wert; zoo dat, als men beſlooten hadt den oorlog aen te vangen, by dezelve een Burgermeeſter ging, die den tempel van Janus opende, een lancie wierp naer de zyde des tempels daer de vyanden waren: tot een bewys dat de oorlog afgekondigt was.

Zoo zien wy dat de kolom dikwils geſtelt wort, om de veiligheit en zekerheit in den oorlog, of in andere toevallen af te malen. Gelyk 'er een Penningk van *Cæzar Auguſtus* gevonden wert, waer op gegraveert was *een vrouwebeelt met een zachte kleedy, met de ſlinkerhant leunende op een kleine kolom, met de rechter houdende een palmtak*, met dit Opſchrift:

SECURITAS AUGUSTI, dat is, *De zekerheit of veiligheit van Auguſtus.*

(f) *De vrouw* (in ons 2. Zinnebeelt van de Oorlogen) *draegt een wapenrok*, welken de oude volkeren gewoon waren *voor den oorlog* te ſtellen. Zoo werden *de wapenen*

geſtelt tegen *den Tabbart* der Raetsheeren. Waer van dat bekende zeggen van den Redenaer *Cicero*, *Cedant arma Togæ*, dat is, *De wapenen moeten voor den Tabbart wyken.* Gelyk ook *de Tabbart* genomen wort *voor den Vrede.* (*togæ pro pace.*)

(g) *De pylen onder en boven tegen elkander* (in ons 2. Zinnebeelt van de Oorlogen) *verbeelden by de Egyptenaers de tweedracht en oorlogsverſchillen.* Want gelyk men naeuwelyks twee perſoonen vint die in alles overeenſtemmen, zoo vint men de tweedracht onder een groote meenigte. Derhalven zeiden eenige Heidenſche Filozofen, dat deze het beginzel was van alle natuurlyke dingen. En zy voegen 'er by, dat, indien onder alle menſchen een volkomen eendracht was, en alle de elementen en hooftſtoffen een en zelve ſpoor volgden, wy zouden berooft zyn van al het goede en het ſchoone, dat de werelt en de natuur opgeeft.

Maer zekerlyk een Chriſten Wysgeer zal zeggen, dat de tweedracht eerder ſtrekt tot verderf en gruwel, dan tot behoudeniſſe van het goede en het ſchoone. En dat de dolle tweedracht moet geſchat worden als een verwoeſtereſſe des menſchelyken geſlachts.

Daerom vergeleken de Ouden de tweedracht by een vuur, dat alles verſlint; ook by een vuurſlag, om vuur aen te ſteken. Gelyk *Ariſtoteles* zegt, *Grypt het vuurſlag in de hant, en ſteekt het ryk der Mooren aen, &c.* En zy gaven 'er deze reden van, dat gelyk het vuurſlag en de ſteen tegen elkander geſlagen vuur geven, alzoo bonzen en ſtuiten de hartnekkigen tegen elkander, en ſteken eindelyk den toorn en de gramſchap aen.

LV

LV. ZINNEBEELT.

Van den Hongersnoot.

EEn magere en ſlechtgekleedde Vrouw, de oogen diep ingevallen, bleeke mont en lippen. In de ſlinkerhant houdt zy een tak van een wilg, en in de rechter een zwaert. Naeſt haer ſtaet een vermagerde en uitgeteerde Koe.

„ Dat de Vrouw *ſlecht gekleedt is*, beelt af den ſlechten tyt, de ſchaersheit van
„ middelen, en dat het gelt eerder nodig is aen ſpyze, dan aen koſtelyke klee-
„ deren te beſteden, dewyl in een hongersnoot alles om broot verkocht wort.
„ (a) *Haer magerheit*, *diep ingevallen oogen*, *bleeke mont en lippen*, beelden den
„ honger af, en de ſchrale behoeftigheit der eetwaren; dewyl by hongersnoot
„ vaek in het lichaem wort ingeſlingert, waer van anders de natuur gruwt; het
„ welke dan zulk een verval des lichaems moet veroorzaken.
„ *De tak des wilgs in de ſlinkerhant*, beelt af de onvruchtbaerheit dier tyden,
„ dewyl de wilgeboom niet dan bladeren, en geen vruchten voortbrengt.
„ (b) *Dat zy een zwaert in de rechterhant houdt*, wil afdrukken, dat het zwaert
„ dikwils gebruikt wort in vreeſchelyke hongersnooden, om zich zelf te dooden en
„ om te brengen. Gelyk 'er voorbeelden zyn van menſchen, die zoo door de pyn des

„ hongers werden aengerant, dat zy zich zelf den dolk in 't hart ſtieten. Of zy
„ komt hier met een zwaert voor, om te kennen te geven, dat het dikwils ook
„ in hongersnooden gebruikt wort, om zyn evenmenſch te dooden en greetig
„ op te eeten. Of ook kan men denken, om dat de honger *een ſcherp zwaert*
„ genaemt wort.

„ *De vermagerde Koe die naeſt haer ſtaet*, maelt af den hongersnoot en gebrek
„ van voetzel; gelyk het in den droom van *Farao* gezien wert, in de zeven ma-
„ gere Koeyen, die *Jozef* uitlegt dat waren zeven jaren van honger en ge-
„ brek.

Aenmerking over dit Zinnebeelt.

De Honger is in 't gemeen een natuurlyke begeerte tot ſpyze, ter onderhouding van zwakke en brooze lichamen, zoo dat de vochtigheden en het bloedt wordende verteert door een natuurlyke hitte, de menſch dat verlies door ſpyze zoekt te herſtellen, en inderdaet ook ſtraks herſtelt.

Wat den hongersnoot betreft, dat is een gebrek van voetzel, beſtaende in ſpys en drank, het welk de maeg een geruimen tyt ontbeerende, een ſmartelyke en ondragelyke pyn in 't lichaem veroorzaekt, het vel en het vleeſch en ingewanden doorſnyt, de darmen toetrekt en ſchroeit, en dus een gantſche uitteering veroorzaekt, waer door ook het aengezicht vervalt, de huit zwart wort, en de menſch in een ſchim verandert.

De Romeinen beſchreven den honger te recht als een *durum telum*, of anders, als ons ſpreekwoort zegt, *een ſcherp zwaert*. De hongersnoodt noch zwaerder als de Oorlog en de Peſtilentie, dewyl in die plagen noch eenigen de ſtraffe Godts ontduiken; maer de honger velt alles neder. Die door den oorlog of het zwaert ſterft, ſneuvelt doorgaens ter yl of haeſtig, maer de honger pynigt en moort den menſch langkzaem, en doet hem duizentmael de doot aen.

En waer voert den honger niet de gedachten der ſtervelingen? hy vormt den menſch in een greetig ondier, zoo dat hy de onreine doode aezen uit ongedult en wanhoop naer de maeg zent, op hoop van daer door zyn inwendige pyn te verzachten, en zyn dagen te verlangen.

Gelyk Godt, om den zwaren hongersnoot der ſtadt Jeruzalem te verbeelden, hun doet belaſten dat zy alle onreine ſpyze zouden eeten. Immers de ervarentheit heeft geleeraert, hoe in tyden van hongersnoot, honden, katten, onreine vorſchen, muizen, draf, zelfs zoonen en dochteren greetig zyn ingeſlokt, en van de tanden verſcheurt.

De hongersnoodt is een oordeel of plage, waer mede Godt in verſcheide tyden de menſchen om hunne zonden geſtraft heeft. Gelyk wy leezen ten tyde van *Abraham*, Gen. 12: 10. van *Izaak*, Gen. 26. van *Jacob* en *Jozef*, Gen. 41: 30. 32: 53. van den Hogepriester *Eli*, van *David*, 2 Sam. 21. van *Elias*, van *Elizeus*, en van den Koningk *Zedekias*. Zoo heeft dit ſcherp zwaert gewoedt in *Samaria*, in de Babyloniſche Gevangkeniſſe; dus was de jammerklacht van de Kerke daer omtrent, Klaeglied. 4: 9. *De verſlagenen van den zwaerde zyn gelukkiger, dan de verſlagenen van*

den

den honger, want die vlieden daer heenen. En na de doot van *Chriſtus* was de hongersnoot in Jeruzalem vreeſchelyk, gelyk hy 'er al van voorzegt hadde by Matth. 24: 8.

Deze hongersnoot, om dien wat nader te ontleden, dien ziet men reets voor, en voornamentlyk in Jeruzalems verwoeſting, door de Romeinen ſchrikkelyk wocden. Maer deze plage heeft zelfs de Romeinen, of de bekende werrelt, die door deze volkeren overheert was, getroffen. Gelyk het orakel van *Agabus*, in de Handelingen der Apoſtelen, Cap. 11. daer van vooruitgezien hadt; namentlyk, *dat die wezen zoude over de geheele werrelt.* Gelyk die ook gezien is onder de regeering van den Keizer *Klaudius*, in het 4. jaer; of als anderen willen in het 9. jaer van zyn heerſchappy; in het 45. na de doot van *Chriſtus*, den Heilant der werrelt.

En zoo ziet men ook dat de Profeeten dezen hongersnoot, dewelke den Joden is overgekomen, voorzegt hebben, als ſchilderyen van hun aenſtaende verwoeſting; gelyk Deut. 32: 24. *Zy zullen uitgeteert zyn van den honger.* En in 't 3. Hooftſtuk van *Jezaias* dreigt de Profeet aen 't Joodtſche volk, dat de Heer der heirſcharen van hun zoude wegneemen, niet alleen den ſtok en ſtaf, hunnen Richter en Profeeten, namentlyk hunne oudtſten die op Mozes ſtoel zaten, of hunne Profeeten die hen leerden; maer ook den ſtok des broots, en allen ſtok des waters, als een verbeelding immers van hunne aenſtaende hongersnooden, die hunne verwoeſting zouden vergezelſchappen. Ja als de Joden met de Heidenen zouden geboeleert hebben, als een overſpeelige vrouw, en van hunne boelen zouden ontfangen hebben haer broot en water, haer oli en wol en vleeſch; en aen haer hadden toegeſchreven, dat zy een *loruchama* een *lo ammi*, geen volk zyn zouden: zoo dreigt hun Godt by Hozea 2: 8. *Ik zal myn koorn en myn moſt wegnemen op zyn tyt, ik zal hen verwoeſten, ik zal ze tot een woud ſtellen, en al het gedierte des velts zal ze vreezen.* Vergeleken met Maleach. 2: 23. daer Godt hun dreigt, *Dat hy al hun zegeningen in vervloekingen zoude veranderen, dat hy hun zaet zoude bederven.*

En als wy de Geſchichtboeken van *Egezippus* van de verſtooringe van Jeruzalem, inzonderheit * *Jozeſus* inzien, die malen ons dien hongersnoot van Jeruzalem gruwelyk af; dat, namentlyk, de inwooners der ſtadt overal waer zy eenige ſpyze vonden, die van elkander met groot gewelt roofden. Men zag de ouden half doot ter aerde leggen door den honger uitgeteert. Wanneer zy ergens een afgeſneden loof op de aerde vonden, lekten zy het met de tong op, zy aten het kruit uit de muuren, zoekende met dat onſmakelyke zap hunne razende honger te ſtillen. De ryken gaven alle hunne inkomſten om een mate tarwe. Die arm waren gaven het hunne om een mate garſte; elk die noch wat bezat, verborg het voor zyn beſte vrienden. De ouders voor hunne kinderen, de kinderen voor hunne ouders. Zy roofden het van elkanderen, of haelden het half gegeten van tuſſchen de tanden weg. † Een onbarmhartige moeder, een edele vrouw, ontzag zich niet, tot verbaeſtheit en verſchrikkinge van de krygsknechten, haer eigen kint aen ſtukken te ſnyden, te kooken, en op te eeten.

Wy

* *Jozef. Joodſ. Oorl. Lib. 5. c. 27.* † *Jozef. 6. boek. cap. 21*

Wy kunnen deze hongersnooden aenmerken als een rechtvaerdig oordeel van Godt over dat Joodtſche volk, het welk zoo vaek gewalgt hadde van dat broot des hemels, *Chriſtus Jeſus*; of van dat woort des Evangeliums, die leere der genade, als een ſtaf des broots, die de ziele voedt tot in het eeuwige leven. Maer ook hongersnooden, als voorboden van noch zwaerder verdrukkingen, waer mede Godt de Joden bezoeken zoude, namentlyk met een geeſtelyken hongersnoot, het ontbeeren van de Goddelyke genade, naer het orakel van Amos 8: 11. *Een honger niet naer broot, maer om te hooren de woorden des levendigen Godts.*

De Outheit gewaegt van verſcheide hongersnooden. *Pauſanias* verhaelt van een hongersnoot onder de Arkadiers, wanneer zy de heilige plichten aen hunne Godinne *Ceres* (die de Arkadiers een tempel geſticht hadden) verzuimt en achtergelaten hadden. Hy zegt, *Quod erant vexati crudeli fame*, dat zy *grootelyks geplaegt waren door een wreeden honger.* * *Sigonius* verhaelt van de Romeinen, dat zy te Placentie, in 't jaer naer hunne rekening 546. zulk een hongersnoot onderhevig waren door de ſchaerſheit van koorn en vruchten, dat zy zich met hunnen honger moeſten verzadigen. En † *Palmerius* gewaegt van een vreeſchelyken hongersnoot door Italie, in 't 10. jaer der regeering van *Mauricius*, veroorzaekt door een meenigte van ſpringkhanen die na groote droogte alle de vruchten verſlonden; het welke twee jaren ſtant hielt.

* *Plinius* verhaelt ons van een zwaren hongersnoot, wanneer *Hannibal* de ſtadt Kaſſiline belegert hadt, waer in Romeinſche krygsknechten in bezetting lagen, daer eene muis zoude gekoſt hebben 200 penningen; en die geen dewelke dezelve verkocht hadden, ſtierf zelf van honger, en de kooper behielt het leven. In de ſtadt *Sagunthus* in Hiſpanie, eertyts in vreede met de Romeinen, was de hongersnoot door een lange belegering zoo groot, dat de burgers alles wat zy hadden in een aengeſtoken vuur ſmeeten, en uit wanhoop en ongedult gereet ſtonden om eerſt hunne kinderen, en dan zich zelfs, daer eindelyk in te werpen, indien zy niet ontzet wierden. De honger was zoo groot in de ſtadt *Kalagurium* in Hiſpanie, (welk het vaderlant was van *Quintilianus*) toen zy door *Pompejus* belegert was, dat de inwoners voornemens waren, dewyl 'er geen dier of eenige ſpyze meer in de ſtadt gevonden wiert, hunne kinderen aen te grypen, te ſlachten, en als een ſmakelyk gerecht op te diſſen.

Pierius Valerianus ſchat den ſpringkhaen als een zinnebeelt van den honger, om dat deze diertjes een groote ſchade toebrengen, dewyl zy met geheele benden en hoopen op het koorn en gewaſch nederſtorten, de wortels afknagen en het dus bederven. Daerom noemde *Theokritus* den *ſpringkhaen* een voorzegger of waerzegger; want daer hy zich openbaert, is het een voorbode van den honger.

(a) *De Vrouw* (in ons Zinnebeelt van den Hongersnoot) *komt voor met ingevallen oogen, bleeken mont en lippen*, verbeeldende het verval des lichaems door den honger. Tot opheldering hier van kunnen wy aenmerken de Fabel van † *Ovidius*, van de Godinne *Ceres*, die den Honger zoude opzoeken, en in een ſteenachtige plaetze drie Godinnen vondt, *die het gras op die plaets, hoe weinig het ook was, met de nagelen*

* *Lib.* 19. † *Ex P. Diacon. Lib.* 4. *Longab.* * *Lib.* 8. *cap.* 57. † *Metamorph. Lib.* 8. *vs.* 805-815.

gelen en tanden uit de aerde krabden; de hairen wegens den honger ſtonden gruwelyk; de oogen vervaerlyk en diep in 't hooft, met bleeke mont en lippen; de tanden met ſlym bezwaddert; de huit zeer hart en doorluchtig, zoo dat men de beenderen overal tellen kon, daer door ſchynende, de dorre ſchinkels overal doorſtekende, zoo wel van de kneukels als van de knien. Dus zingt 'er de Dichter in zyn tale van,

Quæſitamque Famem lapidoſo vidit in agro,
Unguibus & raris vellentem dentibus herbas.
Hirtus erat crinis, cava lumina, pallor in ore
Labra incana ſitu, ſchabri rubigine dentes,
Dura cutis per quam ſpectari viſcera poſſent.
Oſſa ſub incurvis extabant arida lumbis:
Ventris erat pro ventre locus, pendere putares
Pectus, & a ſpina tantummodo crate teneri.
Auxerat articulos macies, genuumque tumebat
Orbis, & immodico prodibant tubere tali.

(b) *De Vrouw heoft een zwaert in de rechterhant*, (in ons Zinnebeelt) *om dat de honger dikwils zoo geweldig is, dat de menſch zich niet ontziet zyn medeſchepzel te dooden en greetig op te eeten.* Dat wy niet alleen even zagen in Jeruzalems belegering door *Titus*; maer *Lipſius* tekent aen, dat onder den Keizer *Honorius* te Rome zulk een diere tyt opdaegde, dat de een menſch op den anderen aenviel, wegens den razenden honger: en in het Renbaenperk opentlyk die ſtemme gehoort wiert, *Stelt een prys op het menſchenvleeſch.*

In Italie, wanneer het door de Gothen verwoeſt wert onder *Juſtinianus*, was 'er weder zulk een diere tyt en hongersnoot, dat 'er vyftigduizent menſchen door den honger wierden vernielt, en veele opgegeten.. Twee vrouwen hadden by nacht zeventien mannen door een lage omgebracht, en opgegeten.

Alexander Guagninus tekent aen, dat in 't jaer 1569. na Chriſtus geboorte, door den Koningk *Baſilius*, Vorſt van Moskovie, 150 boeren uitgezonden, om het kaſteel *Orlo* op te bouwen, zulk een ſchaersheit van levensmiddelen of hongersnoot uitſtonden, dat zy genootdrukt waren negen van hun te dooden, en het vleeſch op te eeten. Zie daer droevige gevolgen van den honger, dewelke doorgaens gevolgt wort van een brandende Peſtilentie, die in 't volgende Zinnebeelt wort aengetekent.

LVI. ZINNEBEELT.

Van de Peſtilentie.

EEn oude magere Vrouw van een vreeſchelyk opzicht, duiſtergeel van verwe. Zy heeft om het hooft een krans van donkere wolken. Zy zit op eenige ſchaepsvachten. Zy houdt in de rechterhant een geeſſel met bebloede knoopen. Aen haer zyde ſtaet een Wolf, en een boog in de wolken ſchiet een vergiftigen pyl neder op aerde.

„ *Het gezichte der vrouwe dat mager en vreeſchelyk is*, drukt af den aert der Peſt, „ dewyl die zickte aenſtonts vermagert, en zelf door haer naem vreeſchelyk en „ affchuwelyk is.

„ *De duiſtergeelheit der verwe*, beduit de ontſteking des lichaems, alzoo die za- „ luwachtige verwe de ongezontheit te kennen geeft.

„ *De duiſtere wolken*, ſchetzen af de beſmetting der lucht, dewyl dikwils in „ Peſttyden de lucht duiſterblaeuw gezien wort.

„ *De ſchaepsvachten en vellen*, verbeelden des menſchen ontflooping, en het af- „ leggen van het ſterffelyke; ook dat de lucht beide menſchen en beeſten wegſleept.

„ *De geeſſel met bebloede knoopen*, beduit dat zy een yder ſlaet; en niemant, noch „ ryk noch arm, noch jongk noch out ontziet.

„ (a) *De*

„ (a) *De Wolf* is by de Ouden een zinnebeelt geſchat van de Peſt, om dat die
„ gelyk de Wolf alles vernielt en verſcheurt.

„ *De boog in de wolken vergiftige pylen nederſchietende*, maelt af de vergiftige
„ peſten, als een treffenden pyl, die uit den hemel het ſterffelyke menſchdom
„ doorboort en doodt. Zoo dat, gelyk iemant die door een vergiftige pyl is ge-
„ troffen, zelden daer van herſtelt wort; zoo ook die door de peſtilentie wort
„ aengegrepen, zelden daer van genezen wort.

Aenmerking over dit Zinnebeelt.

De Peſtilentie is een gevolg van den Hongersnoot, (waer van wy even te voren gewaegden) het geen ook de Griekſche ſpreekwyzen uitdrukken, μετὰ λίμον λοίμος, dat is, *met den honger gaet de peſtilentie verzelt.* En men kan'er deze reden van geven: als de hongerige maeg allerley onreine vuile en ongezonde ſpys naer zich neemt, wat kan dat anders als een bedorve chyl, quaetaerdig bloet, en ongetemperde vochten in 't lichaem doen voortkomen; en gelyk alle verrottingen een hevigen brant ontſteken in 't lichaem, zoo moeten die een peſtilentie verwekken.

Een quael die zich lichtelyk verſpreidt, een brant die ſchichtig voortvliegt tot anderen, dewyl zy de lucht die wy inademen, vergiftigt en beſmet, en zoo de een menſch den ander ſchuwt en vliedt; te meer, om dat die ziekte een haeſtige doot veroorzaekt. Waerom zy ook by de Hebreeuwen en Chaldeëers, zelf in onze tael, de doot of ſterfte genaemt wort. Zy wort beſtempelt met den naem van *een ſchrik des nachts, den pyl die des daegs vliegt, de peſtilentie, die in de donkerheit wandelt, het verderf dat op den middag verwoeſt.*

Een droevige bezoeking des alderhoogſten, die de herſſenen bedwelmt, en waer door een onlydelyke brant in het harte en de ingewanden ontſtaet, zoo dat de lydende vaek door ongedult begeerig is zich in 't water te werpen. Een brant, die een menſch in weinig uuren tot een lyk maekt; en waer door hy van allen trooſt en hulp zyner beſte vrienden, zoo lang hy noch leeft, verlaten en berooft is. Een gevoelige roede, een gevaerlyke gruwelzweep, waer door de huizen en ſtraten en ſteden worden ontledigt van hunne inwoonders; waer door de overwinnende heirlegers, zonder de ſcherpte des zwaerts, worden gevelt en verſlagen. Hier door verlieſt *Farao* de kracht zyns Koningkryks, en de bloem van zyne jeucht. Deze plage verwoeſtte in drie dagen 70000 mannen van Dan tot Berzeba toe. 2 Sam. 24: 15. of by verkorting, als zommigen willen, *het achtſte gedeelte van drie dagen*, namentlyk *in 9 uuren*; of als 'er ſtaet, *van den morgen tot den gezetten tyt.* Zoo vatten dit de Griekſche Overzetters en *Jozefus* op voor den tyt *van 6 uuren.* Zoo ook het verſlaen van 185000 mannen in 't leger der Aſſyriers, door het zwaert des engels, vat *Jozefus* op, volgens den Schryver *Berozus*, voor het zwaert der Peſtilentie.

De reden waerom de Koningk in Iſraël de Peſtilentie gekoren heeft boven den oorlog en hongersnoot, dat hy van Godt in zyn keur hadde, tekent *Jozefus* aen, als hy zegt, *Zoo heeft de Koningk dat quaet verkoren, dat den Koningen en onderdanen gemeen is, op dat allen een gelyke vreeze bevangen zoude.*

En gelyk *Mozes* voorzegt hadde, Deut. 32: 24. dat de Peſtilentie het Joodtſche

volk zoude opeeten en verderven, gelyk andere Profeeten hadden vooruitgezien, zoo heeft ook de uitkomſt geleeraert, dat hun die voor en in de verwoeſting van Jeruzalem is overgekomen. Dit tekent *Jozefus* aen in zyn Joodtſche Oorlogen, zoo ook *Egezippus*. Zy verhalen hoe de alverſlindende Peſtilentie, en andere beſmettelyke ziekten, veel duizenden van Joden in en na de belegering hebben aengerant. En *Kornelius Tacitus*, de Roomſche Geſchichtſchryver, tekent aen, dat omtrent het jaer van 69 (waer op korts daer na in 't jaer 72 Jeruzalem is belegert en ingenomen) zoo een geweldige Peſtilentie ontſtaen is, dat door dezelve alom de ſtraten en wegen met doode lyken bezaeit waren. Zoo dat noch vrouw noch man, noch jong noch out, noch ſlaven noch vryen, van deze plage vry waren; maer een ſchrikkelyke en haeſtige doot ſtierven: en de huilende en weenende vrouwen by het lyk van haere mannen, van die quael overvallen, door de doot wierden neergevelt.

Het is dan een plage vol van verwoeſting. *Tertullianus* noemde die te recht een *Tonſura inſoleſcentis generis humani*, *Een afſchering van het te welig aengroejend menſchdom.*

Ons Nederlant heeft die plage ook op verſcheiden tyden beproeft, in zyne meeſte ſteden, en dat in verſcheiden jaren; welke Nederlantſche Peſtilentien in verſcheiden Geſchichtſchryvers te vinden zyn. Derhalven zal ik alleen de getuigeniſſe van * *Lipſius* hier aentekenen, dat de Peſt in Nederlant in 5 of 6 jaren heeft weggerukt van vyftig tot hondertduizent menſchen.

(a) *De Wolf* (in ons Zinnebeelt) is by de Ouden een ſchildery geſchat *van de Peſtilentie.* Gelyk by *Filoſtratus* wort aengetekent wegens haere verwoeſting, alwaer hy *Palamedes* aenraedt, dat hy aen *Apollo Lycius* een offerhande doen zoude, dewelke de wilde wolven met zyn pylen zoude ombrengen. Daer was outstyts een tempel by de *Sycioniers*, die aen *Apollo Lycius* was toegewydt, om die oorzaek, dat zomtyts de wolven zoodanig op de kudden aenvielen, dat zy geen jongen of vrucht van dezelve konden erlangen. Waerom zy den Godt raetgevraegt hebbende, tot antwoort kregen, dat zy van een dor hout, dat op de aerde lag, den baſt zouden aftrekken, en dien vermengt met het vleeſch der wolven, hun voorwerpen, welke als zy gegeten hadden, zouden zy ſterven, zoo dat 'er niet een zoude ontkomen.

Zoo ook gewaegt de Outheit van een tempel by de Thræzeniers van Hippolitus aen de Godinne Diana Lycea toegewydt, waer door (gelyk *Pauzanias* meent) de ſchadelyke en verwoeſtende wolven daer van daen werden gedreven. Wegens de ſchadelykheit nu van deze dieren, worden zy tot een zinnebeelt geſtelt van de Peſtilentie.

(b) *De vergiftige pylen* (in ons Zinnebeelt) *ſchietzen af de Peſt die alles vergiftigt en de lucht beſmet.* Zoo zien wy dat *Homerus* aentekent, dat de pylen *van Apollo* in Griekenlant gezonden, of daer in geſchoten, de Peſt hebben te kennen gegeven; gelyk wy even toonden, dat zy ook genaemt wort *een pyl die des daegs vliegt.* En wanneer wy hier *den booge* byvoegen als geſpannen, zoo kan men dit tot ons zinnebeelt brengen; dewyl de booge even als de Peſt een yder dreigt, ſchoon hy 'er noch ver af is; waerom elk die plage poogt te ontduiken.

De aenkomende tekenen van de Peſt hebben de Ouden ook willen afbeelden door *een bundel gebroken koornairen*, die door den ſtormwint zyn neergeſlagen, om dat als die vruchten bedorven zyn, dit de eerſte beginzelen kunnen aengemerkt worden van een opdagenden honger en armoede, waer uit dan beſmettelyke ziekten voortkomen.

* *Lib.* 11. *c.* 23. *de Conſtantia.*

LVII. ZIN-

LVII. ZINNEBEELT.

Van de Vrede.

EEn Vrouw gekleedt met een Tabbaert van groene verwe. Zy heeft in de ſlinkerhant een overvloedtshoorn met veel vruchten, bloemen, en koornairen. In de rechterhant een fakkel, waer door zy eenige wapenen in brant ſteekt. Voor haer ſtaet een konſtig geſneden beelt, en naeſt het zelve een voetſtal, daer een kelk op ſtaet.

„ *De klederen in groene verwe*, verbeelden de blyſchap en vreugde die met de Vrede
„ gepaert gaet, en waer van die verwe een zinnebeelt is.

„ (a) *De overvloetsboorn vol bloemen en vruchten*, geeft een verbeelding van den
„ overvloedt en vruchtbaerheit, die een dochter is van de vrede, dewyl de oor-
„ log dierte en ſchaersheit veroorzaekt.

„ (b) *De fakkel in de rechterhant*, *waer mede zy eenige wapenen aen brant ſteekt*,
„ maelt af de vreedtzame pooginge; namentlyk, hoe alle de werktuigen des
„ oorlogs nu door de vrede worden vernielt en weggeruimt.

„ *Het konſtig geſneden beelt dat voor haer ſtaet*, vertoont dat de vrede is een bemin-
„ nareſſe en middel om alle kunſten en wetenſchappen te doen bloejen, die wel
„ beſt in tyden van vrede en ruſt geoeffent worden.

„ *De voetſtal* ſchetſt af, dat de volkeren in vrede zich het beſt vaſtmaken, en „ de geleertheit en rykdommen dan toenemen en aenwaſſchen.

„ *De kelk die daer op ſtaet*, drukt af, dat het Geloof en de Godtsdienſt (waer „ van de kelk meerwerf een zinnebeelt is) onderhouden wort, en in vredety- „ den bloeit.

2. Zinnebeelt *van de Vrede.*

Een Vrouw met een olyſtak om haer hooft. Zy heeft in haer rechterhant de beelteniſſe van *Pluto*, en in de ſlinker een ſchoof koorn.

„ (c) *De olyſtak en koornſchoof* zyn tekens van de vrede, gelyk te voren meer „ gemelt is. Daer wy kunnen byvoegen, dat in vrede het lant veiliger beploegt „ en bebouwt wort. Dit wilde zeker Poëet te kennen geven, als hy *de vrede* „ door *den os* afbeeldde, waer door men het lant gewoon was te beploegen.

„ (d) *De beelteniſſe van Pluto in de rechterhant*, om dat deze *Pluto* dikwils met „ de vrede gemaelt wort; dewyl hy is de Godt en beſchermer der rykdommen, „ die doorgaens door de vrede verkregen wort.

Aenmerking over dit Zinnebeelt.

De Vrede is waerlyk een voortreffelyk goet; alleen de naem is aengenaem. 't Is deze vrede, waer door de dolle tweedracht gedempt wort. 't Is een weldaet zoo voortreffelyk, dat 'er een ſtaet door verheerlykt, de rykdommen opgehoopt, de neering en koopmanſchappen, rechte ſteunzels van een burgerſtaet of ſtadt, opgeluiſtert worden. De vrede is de zoo_boezem van alln konſten. 't Is de vrede die de wetten beveiligt, en een Koningkryk of burgerſtaet tot een kroon of ſieraet verſtrekt.

Daer de vrede bloeit, daer kan de ſterveling geruſt en ſtil zyn, Godt dienen onder zyn wynſtok en vygeboom. De Hebreeuwen verſtonden door het woort vrede alle zegeningen en welvaert, of behoudeniſſe. Daer van daen is het gebruik der Joden in hunne groeteniſſe, dat zy elkander vrede wenſchen, *vrede zy ulieden.* Daer van daen zal de Heilant, even voor zyn hemelvaert, tot zyn kruisgezanten dien zegegalm uitboezemen: *Vrede geef ik u, vrede laet ik u.* Koningk David vergeleek daerom de vrede by een *koſtelyke oli*, als aengenaem tot reuke, of by *een aengenamen dauw. Ziet*, zegt den Dichter in den 133. Pſalm, *hoe lieffelyk is het dat broeders t'zamen woonen* (namentlyk in vrede) *het is gelyk een koſtelyke oli* &c. of *als de dauw van Hermon, die nederdaelt op de bergen Sions.*

Het ſchynt dat de Drie-eenige Godt zich vermaekt met dien naem; want *de vader* wort genaemt *de Godt des vredes*, Hebr. 13. *de Zoon*, *de Vredevorſt*, Jez. 9. en de *H. Geeſt* draegt onder zyn genadegaven en vruchten *de vrede.* Galat. 5. Ja die vrede wort geëvenaert by den hemel; want die is een ſtadt, een gezicht des vredes, een hemelſch Jeruzalem.

Den

De Outvader *Auguſtinus* geeft 'er deze voortreffelyke beſchryving van. Dat de vrede in 't gemeen, is *een verlichting en zekerheit der ziele, een geruſtheit des gemoets, een eenvoud des harten, en een bant der liefde. Deze is het die de heimelyke vyantſchappen wegneemt, die de oorlogen ſtremt, den toorn bedwingt, den hovaerdigen onder den voet treedt, en den nederigen bemint; die de tweedracht ſlijſt, en de vyantſchappen vereenigt.* Hy zegt, * *Dat 'er niets aengenaemer in alle het gewrochte kan gehoort worden, niets lieffelyker begeert, en men niets nutter ten bezitting kan erlangen, als vrede.*

De Heidenen hebben de vrede hoog geſchat. *Ariſtofanes* roept dus over de vrede uit:

O veneranda pax, largitrix uvarum, quo te nomine
Appellabo, & unde verbum ſatis magnificum accipiam?

Dat is:

[*O geeffter van de druif, o milde vrede,*
Wat voert gy niet een reex van ſchatten mede!
Hoe noeme ik u! hoe zinge ik uwen lof?]

Dit beveſtigt † *Tibullus*, wanneer hy de vrede aenmerkt als *een oorzaek van het bouwen der landeryen door de ploeg, die de groente en de druiven doet aenwaſſen, en die den wynſtok vermenigvuldigt.* Dus zingt hy 'er van:

Interea pax arva colat: pax candida primum
Duxit aratores ſub juga curva boves.
Pax aluit vites, & ſuccos condidit uvæ.

Dat is:

De vrede middlerwyl doe alle landen bloeien,
En 't groengewas alom tot weelige oogſten groeien.
De vrede zegent al de velden laet en vroeg.
De vrede was 't die eerſt den os bragt aen den ploeg.
Den wyngaert queckte, en bragt de druiven aen het rypen.

De oude volkeren hebben de vrede geſchat *als het beſte van alle zaken, veel voortreffelyker als ontelbare Triomfen, waer door de welvaert en het burgerlyk heil beveiligt wort.* Dit vinden wy by § *Silius Italicus:*

——— —— *Pax optima rerum*
Quas homini noviſſe datum: pax una triumphis
Innumeris potior: pax cuſtodire ſalutem
Et cives æquare potens.

Dat is:

De vrede is 't beſte goedt, het geen den menſch oit kende.
Zy geeft ons zegen vry van jammer en elende.
Zy overtreft het groot getal van krygstrofeen.
Zy hout de burgery eendraghtigh ſteedts by een.
Zy werkt de welvaert en behoudenis der ſteden.

De

* *Auguſtin. de Civit. Dei.* † *Eleg.* 10. *Lib.* 1. § *Lib.* 11. *vs.* 594.

De Romeinen hebben de Vrede voor een Godin geſchat, en baden haer om vruchtbaerheit en zegen over het gewaſch, zoo wel als Ceres de Godin der vruchtbaerheit en des koorns. Zoo dat deze Godin daer door verblyt wiert, als men haer noemde een voetſter der vrede. Zie dit bewaerheit in *Ovidius*, die zong'er dus van:

Pace Ceres læta eſt & vos orate coloni
Perpetuam pacem, pacificamque deam.
Sub juga bos veniat, ſub terras ſemen aratas.
Pax Cererem nutrit, pacis alumna Ceres.

Dat is:

Vrou Ceres is verheugt door vrede: bidt haer vry,
O lantlui, dat zy u gedurig gunſtigh zy.
Spant nu den os in 't jok, bezaeit de vruchtbre gronden.
De Vrede is voeſtermoer der Graengodin bevonden,
En Ceres is haer tot een voeſterkint geſtelt.

Het Heidendom heeft de vrede als een Godin geëert, het welk nader blykt uit *Juvenalis: Ut colitur pax atque fides*, dat is, *Gelyk de vrede en trouw gedient wort.*

* *Cicero* noemt de vrede een *tranquilla libertas*, *een geruſte vryheit.* Hy noemtze *jucunda & ſalutaris*, *genoegelyk en heilzaem.* Hy zegt dat *de naem van de vrede zelf zoet is.* *Pindarus* noemde die *een dochter der gerechtigheit.*

De Heidenen hebben de Vrede een tempel en altaer geſticht, gelyk wy zien in den Keyzer *Veſpaſianus*; van wien zommigen willen, dat die alleen herbouwt is. En deze was genaemt *de tempel der eendracht.* In geheel Rome was'er geen tempel die heerlyker was, als deze. In denzelven liet Keyzer *Veſpaſianus* alle de koſtelykheden en Heilige Vaten inbrengen, die zyn zoon *Titus* uit den tempel te Jeruzalem genomen hadde.

Wanneer de Keizer *Auguſtus* zyne oorlogen geëindigt hadde, floot hy de deur van Janus tempel binnen Rome voor de derdemael toe, welke anders ten tyde van oorlog openſtont. Dezen tempel zien wy op den Gedenkpenningk van Keyzer *Nero*, met dit opſchrift:

PACE POPULO ROMANO (P. R.) TERRA MARIQUE
PARTA JANUM CLAUSIT.

Dat is:

DEN VREDE VOOR HET ROOMSCHE VOLK TE LANT EN TER ZEE VERKREGEN HEBBENDE HEEFT HY JANUS TEMPEL GESLOTEN.

Op de andere zyde:

IMP. NERO CLAUD. CÆSAR AUGUST. GERM. TR. P. P. P.

Dat is:

DE VELTH. NERO CLAUD. CEZAR AUGUST. GERM. GILTH. VAD. DES VAD.

Den

* *Cicero Philip.* 2.

De vogel Halcyone is by de Ouden geſchat als een zinnebeelt van vrede en ſtille ruſte, om dat hy zyn neſt maekt op de zee, dewelke, zoo lang deze vogels broeden, zoo als men zegt, ſtil is. Deze neſten zyn daer zeer aerdig en bequaem toegericht, zynde in het ronde gewrocht als een kloot, en gemaekt met een zeer ſmallen ingangk; de ſtoffe wil men dat een ſpongie niet ongelyk zy, en zoo vaſt in elkander gedrongen, dat 'er geen yzer noch kling zoude kunnen doorbooren. Waerom zommigen gemeent hebben, datze waren zamengevoegt door ſcherpe viſchgraten, dewyl de Halcyone van den viſch leeft.

Hy zoude ook een zinnebeelt zyn van den vrede en der ſtille geruſtheit die in het huwelyk nodig is, dewyl het wyfje zyn ega zeer bemint, dewelke den naem van Ceyx draegt. Het zoude, naer de getuigeniſſe van *Ælianus*, hem out geworden zynde, en niet meer kunnende naer ſpyze omvliegen, dragen en ſpyzigen. Als het mannetje, zegt *Oppianus*, ſterft, begeert het wyfke niet meer te eeten of te drinken; en, door het geduurig zingen van een treurig geluit, hongert het zich doot.

* *Ovidius* doet Halcyone en Ceyx in vogels veranderen. Want den Koningk Ceyx door ſchipbreuk op zee verdronken zynde, heeft de droomgodt *Morfeus* zyn verdronken lichaem in een nachtgezicht aen zyn huisvrouw Halcyone vertoont; welke daer door mistrooſtig, zich des morgens naer den oever ſpoeide, daer hy was afgeſtevent, en alwaer het doode lichaem by geval aendreef. Zy daer willende by ſpringen, wert hervormt (naer Ovidius Herſchepping) in een *Yſvogel*, of in de gedaente van deze *Halcyone*, en vloog op het zielloos lichaem, het welk ook in den vogel mede *Ceyx* genaemt, verandert wert. Dus ſnelden zy beiden heen. Een Fabel, die ons afdrukt, dat 'er liefde, vrede en eendracht, in de gehuwden moet gevonden worden; en dat de getrouwheit en ſtille geruſtheit in den huwelyken ſtaet nootzakelyk en heuchelyk is.

(a) *De vrouw* (in ons Zinnebeelt van den Vrede) *houdt in de ſlinkerhant een hoorn des overvloets vol vruchten, het welk afbeelt een overvloet en vruchtbaerheit des vredes.* Op een der Gedenkpenningen van † *Veſpaſianus* ſtaet een beelt, dat in de rechterhant een reeks van rype koornairen heeft, met dit opſchrift: HET GEVOLG DES VREDES.

De Ouden hebben *de vruchtbaerheit*, die uit de beminnelykheit des vredes volgt, daerom ook afgebeelt *door een vrouw in 't groen gekleedt, met een krans van koornairen om 't hooft; zy heeft in de ſlinkerhant een cirkel met de twaalf hemeltekenen; zy omarmt met de rechterhant een vruchtbaren boom; voor haer voeten legt al het bouwgereetſchap.*

Het groene kleedt zal te kennen geven de hoope van vruchtbaerheit, naer het ſpreekwoort, *Spes alit agricolas*, dat is, *De hoop doet den akkerman leven.*

De krans met koornairen beduit dat zy afwacht de vrucht van haeren arbeidt, en het koorn het beſte en edelſte is; waerom ook daer omtrent haer meeſte verheuging is.

Het omarmen des vruchtbaren booms beduit, hoe zy ook de boomvruchten beminnende, daer in vermaek ſchept, dat de bloeizels en vruchten voortkomen.

* *In zyn Metamorph.* † *Vaillant Num. Imper. Rom. Tom.* II. *p.* 93.

De twaelf hemeltekenen zyn de veranderingen en faizoenen des jaers, waer naer de lantbouwery wort afgemeten, en welke tyt dient tot aenleg der zelve, met queeken, omgraven, fnoeijen, plukken, en maeijen; of wat daer meer toe behoort.

De bouwgereetfchappen geven te kennen het nodige, dat gebruikt moet worden in 't herftellen en bearbeiden van de lantgewaffen op de akkers en boomen.

Op eenige Griekfche en Romeinfche Penningen ziet men de Godinne *Ceres* afgebeelt in de gedaente van *een vrouw*, *met een krans van koornairen om haer hooft*, *houdende in de eene hant een hoorn van overvloet*, *en in de andere een boſch rype koornairen*, met dit opfchrift, VREDE.

Deze Godinne *Ceres* ftaet ook op een Penningk van *Julia*, genaemt DE GODTVRUCHTIGE; op de eene zyde *met een fchippers boom in de flinkerhant*, *en in de rechter houdende een rype koornaire*; *ftaende aen haer voeten een gevlochte korf of mande*, welker opfchrift was, CERES.

Deze Godinne *Ceres* (verbeeldende *de vruchtbaerheit des Vredes*) wert by de Grieken aengebeden; *zittende in een wagen die voortgetrokken wert van twee draken met poppenhoofden*, *in de eene hant houdende een bos met mankoppen*, *in de andere een brandende toors*; *op het hooft een fchoof koorns*.

De geheimen dezer Godinne mochten niet geopenbaert worden. Die van Arkadie eerden haer aldus, dat zy doorgaens in hunne tempelen vuur deeden branden. In haer offerhanden werden varkens geoffert, en geen wyn. De Prieſters van Ceres werden genaemt *Meliſſai*, om te toonen hun vlytigheit, zuiverheit, en eerbaerheit.

De Ouden hebben de Godinne *Juno* ook aengemerkt als een zinnebeelt van vrede, om dat zy was een Godinne des rykdoms en der vruchtbaerheit, welke de heilzame vruchten des gewenſten vredes zyn.

Zy maelden haer af met *een Granaetappel*, een zinnebeelt van *overvloedt*. Tot *Korinthen* wert zy aengebeden met een kroon op het hooft, waer in de Gratien gegraveert ſtonden, zittende in een troon van gout en blank elpenbeen. Zy heeft in de eene hant een Granaetappel, en in de andere een ſchepter met een uil daer boven op. Wegens dezen *witten troon van elpenbeen*, zal *Homerus* haer noemen *Leucolenon*, of om dat haer zeer witte handen en armen worden toegeſchreven. In zommige tempelen der Grieken wert haer beeltenis gevonden by het beelt van *een Paeuw*, om aen te wyzen, dat *rykdom* dikwils met *hovaerdy* gepaert gaet. Tot *Argos* wert deze Godinne *Juno* geëert *met wyngaertranken rontom haer*, *treedende op een leeuwenhuit*: en deze betekeniſſe maelden zy, om daer door *Bacchus* en *Herkules* te beſpotten, (zynde twee baſtaerden van *Jupiter*) den eenen brallende op het vinden des wynſtoks, en den anderen op het ombrengen van een leeuw. De offerhanden in Griekenlant, die aen deze Godinne werden opgedragen, waren *Hecatombæa*, *honderd offen*. De Romeinen hebben haer ook in tempelen geëert onder verſcheide namen en offerhanden. Zy heiligden haer den eerſten dag in yder maent toe.

(b) *De fakkel in de rechterhant der vrouwe* (volgens ons 1. Zinnebeelt van den Vrede) *ſteekt eenige wapens aen brant*. Dit zinnebeelt ſchynt genomen uit den Gedenkpenning van den Keizer *Veſpaſianus*, daer *een vrouw* op ſtaet, *die in haer eene hant*

hant een olyftak, en in de andere een brandende fakkel hout, daer zy een hoop wapenen mede in den brant ſteekt. Dit zal zyn toeſpeeling hebben op het gebruik der oude Romeinen, die na een zege door de wapenen verkregen, en het einde des oorlogs, het vyandelyke wapentuig op een hoop wierpen, dat met vuur aenſtaken en verbrandden.

(c) *De vrouw* (in ons 2. Zinnebeelt van den Vrede) *heeft een olyftak op haer hooft, dat een teken is van vrede*; gelyk wy aenſtonts zagen op den Penningk van *Veſpaſianus*. De olyftak is by de Dichters en Redenaers altoos voor een zinnebeelt van den vrede geſchat. *Maro* noemt hem den *vrederyken olyf. Pacifera manu ramum prætendit olivæ. Hy draegt in zyne hant een tak van vredolyf.* Dit ziet men ook by *Probus* en anderen.

En behalven de ongewyde Schriften, kan men den olyftak als een zinnebeelt van vrede aenmerken uit de H. Schrift, in de duive van Noach, die uit de Arke gelaten met een olyftak wederkeerde, als een vertoog dat nu de wateren waren gevallen, de ongeſtuime golven des zondtvloets geſtilt, en de toorn van den gehoonden Godt door de boosheit der eerſte werrelt getempert, om nu een vreedzame Opperheer te zyn voor het overgebleven menſchdom. Zie van dezen olyftak breeder in het zinnebeelt van de Zachtmoedigheit.

(d) *De vrouw heeft* (in ons 2. Zinnebeelt van den Vrede) *in de rechterhant de beelteniſſe van Pluto, den Godt der rykdommen*, dewelke door den vrede verkregen worden. Hy wert ook by de Poëeten geſchat als de Godt der helle, de broeder van *Jupiter*. Hy droeg den naem van den Godt der rykdommen, om dat die ook als uit de aerde, of onderaertſche deelen worden opgedolven. Hy wort by *Virgilius* beſtempelt met den naem van *Dis*.

Atri Janua Ditis.
Dat is:
De hofpoort van den zwarten Dis.

Hy wort ook genaemt *Summanus ſummus manium*, dat is, *De opperſte der geeſten.* Wy kunnen hier ook aenmerken, dat *Ariſtofanes* in zyn Spel van *Plutus* den Rykdom *blint* afmaelt, om dat de rykdom vaek blint is, ſluitende de oogen voor de gebrekkigen, als te trots en hoogmoedig zynde, of de kenniſſe van het goede verblindende, zonder het heerlyke licht van de deucht te laten uitſchitteren.

Ik zal (gelyk ik eenige van myn vaerzen op den gruwel des oorlogs te voren heb aengehaelt) ook eenige van myn heil des vredes hier tot beſluit myns zinnebeelts ter neder ſtellen.

Ik zie Belloon' geſchokt, geblixemt van haer wagen,
Die felle krygsgodin, omſtuwt met moortgeweer,
In dolle razerny, bemorſt van ſtof, verſlagen.
Zy miſt haer moortdolk, kling, haer geeſſelroe en ſpeer.

De Vrede lacht, zy beurt uit gloeiende gareelen
Van oorlogsſlaverny, haer pratze ſierkroon op:

Vervloekt Godt Mavors ſtael, zyn zolfer, koop're keelen,
En al wat donders baert. Zoo draeft de Vree ten top,

En treedt in zegeprael met heil'ge pronkſieraden.
Ik zie de Vree geſchetſt in ſlonk'rend diamant.
De vredeolyftak bloeit, men ziet de lauwerbladen
Aen 't groenen, nu Belloon' gekluiſtert legt aen bant.

Wel aen myn Zangnimf, ſteek de vreeklaroen, die helden,
Die Mavors volgden, vaek begruiſt door gruwelmoort,
Beſpat door zweet en ſtof der bloedige oorlogsvelden,
Bouw hun uit marmer of uit gout een eerepoort.

En na dat ik den gruwel des Oorlogs hadt opgehaelt met de droevige gevolgen, en de dapperheit der helden in dezelve, vervolgde ik aldus:

Wat praelgewelf zal toch myn Zangeres hun bouwen?
Wat eerkolom? een werk uit bloetroot kornalyn.
Wat trotze zuil? die is uit diamant gehouwen,
Geklonken uit een rots van gloeienden robyn.

Men ſchetſt de Princen af met ſerafyne pennen
In 't fynſte ſlonkergout, omſluwt met hun trofeen.
Zoo lang de zonnekoets zal over 't aertryk rennen,
Weergalmt men d'oorlogsdrift van Marlbourg en Eugeen.

Ziet toe! de dageraet komt ſnelder aengereden
In 't blinkend gout, en voert weer ſchooner daglicht aen.
Het ſchaedlyk moortgeweer wort met den voet vertreden.
De bloetdolk wort hervormt in blyde lauwerblaên.

Het oorlogsonweer ſtilt, de zee is aen 't bedaren.
Nu zal de zeebulk weer, geballaſt met een ſchat
Van werrelden, het ooſt en zoele weſt bevaren,
Van daer de zonne ryſt tot daer ze in 't pekel ſpat.

Het kouter klieft nu weer de vruchtbare akkerlanden,
Die brallen, als voorheen, op 't weelig veltgewaſch,
Weer dubbelt aengegroeit uit 's aertryks ingewanden.
Het vee weidt onbeſchroomt in 't malſche klavergras,

En laeft zyn drooge keel aen zilv're waterbronnen.
De herder juicht in plaets van 't naere veltgeween.

Het

Het oorlogs onheil vlucht; de vrede-eeuw is begonnen,
Elk ziet het wapentuig tot veltgereetſchap ſmeên.

Gy dan o Vredevorſt, vrymachtig Opperwezen!
Alziende Hemelheer! beſtrael door ſlonkerglans
Uw Kerk, uit root ciment van martelbloet gerezen.
Beſtrael uw bruit, noch root tot aen haer tempeltrans.

Uw teere tortelduif, noch heeſch van 't jammerklagen,
Van vloekharpy gejaegt, van ongodiſt beſtreên:
Uw hemelkoningin, genootdwangt op te dagen
Uit naere woeſteny, en duizent moeilykheên.

Verhef, geduchte Vorſt, die woont in d'eng'le reien,
Het glanslicht van uw woort. Zie van uw vredetroon.
O Herder, voer uw kerk aen klaverige weien,
Aen zilv're ſtroomen van uw dierbre heilgeboon!

Zoo dryft zy hemelwaerts op ſerafyne veederen.
Zoo groeit zy weelig op als hooge Libans cederen.

LVIII. ZINNEBEELT.

Van de Overwinningtriomfen.

MEn ziet een Vrouw met een jeuchdig aengezicht, dat blyde gemaelt is. Zy ſchynt door de lucht te vliegen, zynde in 't wit gekleedt. In de rechterhant heeft zy een lauwrier of olyfkrans, en in de ſlinker een palmtak. Aen haer voeten ſtaet een Adelaer, die een palmtak in den klaeuw draegt.

„ (a) *De lauwrier-*, *olyf-* en (b) *palmtak*, zyn by de Ouden zeer bekende zinne-
„ beelden van de praelder overwinning, welke de oude Romeinen opdroegen aen
„ die geenen, dewelke veel dienſten aen hun Vaderlant bewezen hadden.
„ *Zy vliegt door de lucht*, om daer mede te verbeelden, dat de overwinningen
„ haeſt overal verſpreit, en van de eene plaets tot de andere bekent gemaekt zyn.
„ *Zy is in 't wit gekleedt*, om dat de overwinning moet zyn zonder ſmette,
„ of immers zoo behoort te zyn; dewyl die op den vyant behaelt zynde met wys-
„ heit moet gebruikt worden.
„ (c) *De Adelaer aen de voeten*, drukt af, dat de overwinningen verkregen
„ worden door dapperheit: daerom is de Adelaer het ſchilt of wapen der Keize-
„ ren, als hun een voorſpoedige uitkomſt voorzeggende door hunne wapenen

„ en

„ en banieren, die zy overal mede voerden. Zy lieten den Adelaer ook voor „ zich dragen, waer door zy aen de gemoederen der ſoldaten een hoope gaven „ van een aenſtaende overwinninge.

Aenmerking over dit Zinnebeelt.

De Overwinning of *Triomf* is een dierbare zegen van Godt, en altoos hoog geſchat onder alle volkeren, die dezelve op hunne vyanden behaelt hebben. Geen volkeren die dezelve zoo geëert en geviert hebben, als de Romeinen, en dat met een zeer heerlyke en overkoſtelyke plechtigheit. Deze triomf was by die volkeren de hoogſte belooning die geſchonken wert aen een Keizer of Veltheer, dewelke gelukkig zyn krygslaſt hadt uitgevoert, en in den ſtryt zyn vyanden overwonnen.

De naem van *Triomf* in 't Grieks genaemt Θρίαμβος, was de toenaem van *Liber* of *Bacchus*, en zoude daer van zyn naem gekregen hebben, om dat *Bacchus* de eerſte was die *den triomf* in Griekenlant geoeffent hadde, naer de getuigeniſſe van *Plinius* en *Diodorus*. De eerſte inſteller van de triomfen by de Romeinen, was *Romulus*, dewelke *Akron*, Koningk der Caninenzers, overwonnen hebbende, en den roof in zegeprael ten toon voerende, met een lauwerkrans bekroont in het Kapitool ingingk. Eenigen tyt daer na heeft *Tarquinius Priſcus* een zegewagen en andere triomfante heerlykheden en verſierzelen daer by gevoegt, welke allengskens meer en meer zyn toegenomen, naer dat het Roomſche gemeenebeſt is heerlyk geworden.

De wet van deze triomfen was, dat niemant kon triomfeeren, of hy moeſt een Burgermeeſter, Schout, of Veltheer zyn: of onder die, dewelke ten minſten ſ000 vyanden in een veltſlag overwonnen hadden. Zoo dat geen ſlaven, noch die gevangen geweeſt waren, noch burgers, deze triomf konden erlangen.

En dewyl 'er een tweederlei zegeprael was, of een kleinder of een grooter, zoo laet ons de kleine eerſt beſchryven. Die wert by de Romeinen genaemt *Ovatio*, daer de groote den naem droeg van *Triumphus*. Deze kleine zegeprael was een ſoort van inhalinge, die met eer en waerdigheit geſchiedde, wanneer een minder Officier dan een Veltheer de zege op zyn vyanden behaelt hadde. *Dioniſius* en *Feſtus* meenen, dat deze naem van *Ovatio* afkomſtig was van het geroep des volks en der aenſchouwers, die met blyſchap de letter of galm O uitriepen. *Plutarchus* meent, dat de naem *Ovatio* zyn geboorte was verſchuldigt aen *Ovis*, *een ſchaep*, om dat 'er een ſchaep in de plechtigheit van deze inhaling geſlacht en geoffert wert, gelyk anders in den triomf *een ſtier* wert geoffert.

Deze inhaling verſchilde zeer veel van den triomf in waerdigheit en eere. Want in den grooten triomf droeg de overwinnaer een kleedt van ſtaet, dat by zommigen genaemt wert *trabea*, by anderen *triumphalis*, *picta vel aurata veſtis*; ook een laurierkrans, rydende op een wagen, en wordende ontmoet door de Raetsheeren en de beſten der Romeinen. Maer in de *Ovatio*, of minder triomf, droeg den overwinnaer een enkelen purperen rok, zonder eenig gout geboort, en een kroon van mirt, en ging doorgaens te voet, naer de getuigenis van *Dioniſius Halicarnaſſeus*.

naſſeus. Maer *Dio* wil, dat hem ook zomtyts was toegelaten te paert te ryden. Alleen de Edellieden, en het gemeene volk van Rome, ontmoetten hem zonder de Raetsheeren.

Wat nu den grooten triomf van de Veltheeren betreft: de overwinnaer verſierde zich met een triomfkleet van purper met gout doorweven, met zyn veltteken. den laurierkrans om het hooft, en den lauwertak in de rechterhant houdende, riep hy het volk te zamen, en den verdienden lof aen de krygsknechten gegeven hebbende, verdeelde hy het gelt en de verſierzelen, de ſchilden en wapenen en ſpiezen. Dit verricht hebbende, klom hy op zyn wagen, en ſtortte dit Gebedt uit: *Dii nutu & imperio, quorum nata eſt & aucta res Romana, eandem placati, propitiatique ſervate.* Dat is: *O Goden, door welker wil en gebiet de ſtaet van Rome is opgekomen en vermeerdert, behout den zelven gunſtigh en genadigh.*

Voor hem gingen de Speelders op verſcheide ſpeeltuigen blazende, en ſpeelende. Het volk riep overal den triomf uit, en ſpreide, daer de Veltheer door reed, een lieffelyken geur van kruiden. Na de Speelders volgden de Offerpapen, leidende ſtieren en oſſen met vergulde hoornen, en met kranzen verſiert; waer achter zomtyts Olifanten, Leeuwen, Tygers, of andere vreemde dieren, die nooit gezien waren. Hier op de afbeeldingen van de overwonnene ſteden. Op een wagen (indien het verkregen was) het zwaerſte goudt dat noch ongemaekt was, daer op de wapenen van de overwonnenen; vervolgens eenige hondert jongelingen, dragende een groot gewichte van gelt, zoo goude als zilvere penningen, goude en zilvere vaten, en andere koſtelykheden, gehaelt uit den roof. Daer op volgden de gevangen vyanden, en onder die de Koningen zelfs met vrouwen en kinderen, aen ketenen geboeit, die de overwinnaer met zich in zegeprael omvoerde. Gelyk *Jozefus* ſchryft, dat *Titus Veſpaſianus*, na dat hy Jeruzalem hadt ingenomen, 700 Joden van de langſte en grootſte, met hun overſten *Simon* en *Johannes*, naer Rome zond, om aldaer in triomf omgevoert te worden. Dezen triomf van *Veſpaſianus* ziet men op een Gedenkpenning. Want *de Keizer of Veltheer ſtaet op zyn zegewagen, getrokken van vier paerden, wordende bekroont van de Overwinning met een lauwerkroon, en houdende een tak in zyn hant, waer by een Trompetter den lof des Veltheers uitbazuint. Twee gevangenen gaen voor hem, geboeit met de handen op den rugge, waer door men wel Simon en Johannes zoude kunnen verbeelden.* * Dit opſchrift was 'er op gegraveert:

TRIUMP. AUG.

Dat is:

VORSTELYKE ZEGEPRAEL.

Men ziet 'er noch een van † *Antonius Karakalla*, geſlagen door de Perintiers, alwaer nevens de Zegekoets twee gevangenen worden omgedragen, dewelke met de handen op den rug aen een zegeteken zyn vaſtgeklonken.

Men

* *Vaillant Num. Imperat. Rom. tom.* II. *p.* 89. † *Num. Max. Card. Carpegne. p.* 49.

Men vint noch meer voorbeelden, dat de gevangenen in triomf zyn omgevoert; gelyk de Koningk *Perſeus* en zyne kinderen, door *Paulus Æmilius* overwonnen, dus als gevangenen in triomf werden medegeſleept. Gelyk ook *Pompejus*, *Ariſtobulus* de Koningk der Joden, nevens de vrouw, den zoon, en de dochter van *Tigranes*, en ruim driehondert aenzienlyke Heeren, behalven de gemeenen.

En (om met onzen triomf voort te gaen) hier achter deze gevangenen quamen eenigen, dewelke goude kroonen droegen, en na deze de dienaers van den Raet, met hunne bundelen en bylen, gevolgt van mannen, die een aengenaem reukwerk deeden branden. Deze gingen even voor den Zegewagen, waer op de Veltheer ſtont, en met een ſchoone pracht wert omgevoert door vier ſchoone witte paerden, ook wel Leeuwen en Olifanten. Hy hadt ook (als wy hem even afmaelden) een koſtelyk kleedt aen. Zyn hooft was bekranſt met een laurier, voerende hy in de eene hant een ſchepter van elpenbeen, en in de andere een lauriertak. En niet alleen was de overwinnaer verſiert en gekroont, maer ook de krygslieden, de paerden, en de wagen. De wagen was ront, gelyk een toorn omgaende, uit yvoor gemaekt. Gelyk * *Ovidius* gewaegt van een yvooren wagen.

Illa ducis facies in curru ſtantis eburneo.

Dat is:

Dit ſchyn des Overſten ſtaende op zyn Apenwagen.

Het bovenſte van de Zegekoets was belegt en verſiert met goude platen. Daerom werden deze Karoſſen van † *Horatius goudene wagenen* genaemt,

Io triumphe! tu moraris aureos
Currus & intactas boves.

Dat is:

Wat houd gy, o triomf! de goude wagens op,
En oſſen noit geraekt.

En op dat het volk ook eenige tekens van de Zegeprael zoude beſchouwen, zoo wert de Triomf-koets ook wel met bloet beſprengt. Gelyk * *Virgilius* zingt:

Ducunt & Rutilo perfuſos ſanguine currus.

Dat is:

Zy voeren wagens meê vuil van Rutiliſch bloet.

Dat de Zegewagen door vier witte paerden wert getrokken, daer van is niet alleen *Klaudianus* een waerborg, zeggende, *Dat het paerden waren van een uitgelezen witheit en zuiverheit*; maer ook † *Ovidius*,

* *Ovid. 3. de Ponto Eleg. 4.* † *Horat. Odeg. Epiſt.* * *Æneid. L. 11.* † *Lib. 1. de Arte Amandi.*

Quatuor in niveis aureus ibis equis.

Dat is:

Gy blinkend heel in 't gout zult worden omgedragen
Van witte paerden op uw' hoogen zegewagen.

Pompejus de Groote heeft de Olifanten eerſt gebruikt voor zyn wagen, en *Cæzar* hem nagevolgt. *Heliogabalus* gebruikte Tygers en Leeuwen. *Aurelianus* nam Harten, om daer mede de vreeze en bloohartigheit zyner vyanden uit te drukken. De trotze *Seſoſtris* hadt een vierſpan van overwonnen Koningen, die hy met goudene ketenen hadde zamengekoppelt.

Wat het triomfkleedt van gout en purper betreft, dat vermocht buiten de zegeprael niet gedragen worden. Onder den wagen, waer op de Veltheer zat, hing de afgodt *Faſcinus*, van welken hy vermaent wert zomtyts eens om te zien, willende daer mede zeggen, dat die Veltheer nu in zoo hooge eere verheven, en triomfeerende, echter gedenken moeſt dat hy een menſch was. Hier toe ſtont een man achter hem, die hem over zyn ſchouder toeſprak, *zie achter u om*, om zich door deze eere doch niet te hovaerdigen. Daer hing aen den wagen ook een klokje en zweep, waer door betekent wert dat hy ook in die ongelegentheit zoude kunnen vervallen, dat hy met zweepen geſlagen, of aen den hals geſtraft wiert. Zeker, 't is aen te merken, dat die geenen, die by de Romeinen tot de halsſtraf gedoemt werden, gewoon waren deze ſoort van klokjes te dragen.

Het was ook de gewoonte, dat de overwinnaer zyn kleine zoontjes met zich op den wagen nam, ook wel zyn nabeſtaende vrienden; die ouder waren, werden op paerden gezet; na den wagen volgden het heirleger te voet en te paert, elk in zyn rang en orde, ook met laurieren verſiert, en zingende lofvaerzen ter eere van de overwinninge.

De praelſtoet dus voortgaende, was de gantſche ſtadt in beweging, de huizen en tempelen waren ter eere der Goden geopent. De aenſchouwers van allerlei jaren en geſlacht, in 't nieuw of in 't wit gekleedt, klapten in de handen door toejuichingen, en beſtrooiden de ſtraten met welriekende bloemen en kranſſen, daer de overwinnaer doortrok, en vervulden de lucht met hun lieffelyk reukwerk; alle de tempels waren verſiert met kroonen en reukwerken. De overwinnaer in de ſtadt gekomen zynde, belaſtte de gevangene vyanden in den kerker te voeren, en van ſtonden aen ter ſtraf over te geven. De Triomfeerder op het Kapitool gekomen, deedt een Gebedt en dankzegging, *Dat hy de Republyk bewaert hadt, en deedt voorſpoedig zyn* &c. Daer werden verſcheiden beeſten geſlacht, en een goude kroon aen *Jupiter* toegewydt, en verſcheide koſtelykheden van den buit opgehangen, verſcheiden beeldeniſſen en triomfboogen opgerecht, dewelke eertyts wel eenvoudig en ongefiert waren, maer naderhant gegraveert met de gedenktekenen der overwinninge, en de voortreffelyke daden der overwinnaers. De gedaente der Triomfbogen waren eerſt in de gedaente van een halve ronte, waerom zy den naem van een booge of poorte erlangt hebben; naderhant vierkant, zoo dat in 't midden een wyde of overwulfde poort was, in welker midden gevleugelde Overwinningen hingen,

gen, of beelden die de overwinninge afmaelden, welke den overwinnaer in 't doortrekken een kroon opzetten. Op het bovenſte gedeelte van den triomfboog ſtonden eenigen die op trompetten bliezen.

Daer waren ook Triomf-ſpeelen ingeſtelt, dewelke na de groote Verwinningen gevierd werden. De Romeinen hadden ook gedenktekens, die zy opgericht hadden op de plaetzen daer de vyanden op de vlucht gedreven waren. De eerſte gedenktekens waren gemaekt uit boomen, waer van zy de takken hadden afgehouwen, en die zy verſierden met den roof der vyanden. Naderhant hebben zy die begonnen uit ſteen te houwen.

Van deze trofeen uit boomen en eikenboomen opgerecht, met afgehouwen takken, en die behangen waren met wapenen en denkbeelden der overwinnaers, zong * *Virgilius*, als de tyran *Mezentius* gedoodt was, en op die plaets een gedenkteken hadt opgerecht.

Ingentem quercum conciſis undique ramis
Conſtituit tumulo, fulgentiaque induit arma
Mezenti ducis exuvias, tibi magne tropæum
Bellipotens.

Dat is:

Hy plant een' eiken ſtyl,
Of boom, geknot van al zyn takken met de byl,
Op 's heuvels hoogen bult, en trekt met zyne knapen
Den ſtam het harnas aen, en ſchitterende wapen,
Den uitgeſchudden roof des bloedigen tierans
Mezents, u, groote Mars en Godt vvn d'oorlogskans,
Tot eere en zegeprael.

Hier van hadden de Romeinen hunne Triomf-ſpeelen, dewelke met een groote en uitgelate vreugde, na de voornaemſte en grootſte overwinningen geviert werden.

De kroonen, waer mede de overwinnaers by de Romeinen verſiert werden, waren ook verſcheiden, en wy kunnen die zesderlei aenmerken. Men had

a. *Corona Triumphalis*, *de Zegekroon*, die van laurier gevlochten was.
b. *Corona Obſidionalis*, *de Beleger- of Ontzetkroon*, dewelke was van gras of groen loof, en die geſchonken wert aen een die een ſtadt ontzet hadde.
c. *Corona Civica*, *de Burgerkroon*, dewelke was van bladeren van een eikenboom, en gegeven aen een die een burger van Rome uit een dootsgevaer geredt, of een vyant gedoodt hadde.
d. *Corona Muralis*, *de Muurkroon*, bereidt naer de gedaente der ſtadts muuren, dewelke gegeven wert aen een die eerſt de ſtadts muuren beklommen hadt.
e. *Corona Caſtrenſis*, *de Legerkroon*, gemaekt van goude legerpalen of ſtaketzels, en geſchonken aen die eerſt de beſchanzing der vyanden beklommen hadt, en innam; of die 's vyants ſlagorde gebrooken hadt.
f. *Corona Navalis*, *de Scheepskroon*, gemaekt van goude ſcheepſlevens, opgedragen aen die eerſt in een zeegevecht den vyant geëntert hadde, en in 's vyants ſchip overſprong. Gelyk *Agrippa* eens ontfing van *Auguſtus*.

* *Lib.* 11. *Æneid. vs.* 5.

Verſcheiden Helden waren 'er die met deze Kroonen by de Romeinen begiftigt zyn; als *Cincinnatus*, *P. Decius*, *Lic. Dentatus*, *M. Sceva*, en anderen.

(a) *De laurier* is een zinnebeelt *van de overwinning*. Zie in het 1. Zinnebeelt.

(b) *De Palmtak* verbeelt mede den triomf. Zie in het 21. Zinnebeelt van de Waerheit. Dit blykt nader, om dat de Palmtak gemaelt wort op verſcheiden ſchilderyen en afbeeldingen, of op penningen.

Wy lezen van *Cicero*, dat hem de Palmtak wert aengeboden, ten bewys van zyn triomfe of overwinning boven andere Redenaren. Gelyk ook aen *Scipio den Afrikaner*, wegens zyn beleidt en dapperheit. Zoo was in alle ſtryden de Palmtak het teken van de overwinning, zelfs aen de hoogdravende verſtanden, om dat die, gelyk de Palmboom nergens door gedrukt wort, (gelyk in 't 21. Zinnebeelt getoont is) ook door geen aenkomende tegenreden worden overwonnen.

De Palmtak was ook by de oude volkeren als een goet voorteken van geluk en overwinning geſchat; gelyk bleek in *Auguſtus*, dewelke een Palmtak, die noch jong was, voor zyn huis geſtelt hadde, en daer voor een groote zorg droeg, dat die mocht opwaſſen. Tot dit teken zal op een zekeren Penningk van *Nero* een Palmboom gegraveert zyn, dewelke in de hoogte opwaſt.

Daerom geboodt *Julius Cæzar*, wanneer hy tuſſchen eenige boſſchagien, alwaer hy zyn legerplaets genomen hadde, een Palmboom gevonden hadde, dien naeukeurig te bewaren, als een goet voorteken van zyn aenſtaende overwinninge.

Op de overwinning van het Egyptiſch Alexandrie wert een kopere Penning gevonden, waer op een groote Palmboom ſtont met zyn vruchten, en met dit opſchrift:

AL. AE. zonder twyffel ALEXANDRIÆ ÆGYPTIACÆ.

En op de andere zyde een koornair, met het opſchrift: ΚΑΙΣΑΡΟΣ.

(c) *De Adelaer* (in ons Zinnebeelt van de Overwinning) is een tafereel van de Keizerlyke heerlykheit en zegeprael, waerom zy dien voor zich lieten dragen. Hier van hebben wy gewaegt in het 22. Zinnebeelt van de Dankbaerheit. Het was *Pyrrhus*, die door veele doorluchtige en kloekmoedige daden den toenaem van *een Arent* gedragen heeft; gelyk hem zyn krygsknechten, wanneer hy na verſcheiden heldendaden verricht te hebben, t'huis quam, *den Arent* genoemt hebben. Hy zeide tot hun, *Per vos aquila ſum, qui veſtris armis veluti pennis ſublevor*, dat is, *Door ulieden ben ik een Arent, dewelke door uwe wapenen, als door de vleugelen van een Arent, worde opgeheven.*

Wy vinden een Gedenkpenningk van dezen *Pyrrhus*, op welken *een Arent* gevonden wort, *met een blixemſtraal onder zyn klaeuwen, en met twee takken van een eikenboom, als een kroon gevlochten:* met dit Doriſche opſchrift,

ΑΓΕΙΡΩΤΑΝ { van ΑΓΕΙΡΩ, zoo veel als *t'zamenbinden, t'zamenvlechten.*

Op de andere zyde is een hooftſtuk, het welk zommigen meenen het hooft van *Jupiter* te zyn: anderen denken dat het van *Pyrrhus* zelf is.

Zy plegen ook, wegens de Keizerlyke en Koningklyke Majeſteit, op den Schepter van Jupiter een Arent af te beelden.

LIX. ZIN-

LIX. ZINNEBEELT.

Van het Leven des Menſchen { *dat kort is.* / *dat lang is.* / *dat voorſpoedig is.* / *dat tegenſpoedig is.*

Het Leven dat kort is.

EEn Vrouw van een jeugdig opzicht, gekroont met verſcheiden groene bladeren. Op haer hooft zit een ſoort van vliegen, by de Ouden genaemt *Hemorobium*, by ons, *Haft*, waer mede ook het geheele kleedt bezet is. De *Hemorobium* is een aes dat in de rivieren gevonden wort, en maer een dag leeft. In de rechterhant draegt zy een tak met roozen, waer om dit Zinſchrift omvlochten is: *Ipſa dies aperit, conficit ipſa dies*, dat is, *Den eigen dag open, den zelfden dag verdweenen.* En in de ſlinkerhant houdt zy een viſch, die genaemt wort *Calamora* of *Sippio.*

„ *Het jeugdig opzicht des vrouwenbeelts*, maelt af, dat het leven noch niet hoog
„ opgeklommen, en noch kort van duur is.
„ *De groene bladeren, waer mede zy bekroont is*, geeven te kennen, dat, gelyk de

„ bladen der boomen met 'er tyt afvallen, en dus hunne groente verſlenſt en ver-
„ gaet; het ook dus met 's menſchen leven gelegen is, dat vaek vermindert, en
„ eindelyk ten einde ſnelt: want het leven is *als een bladt dat haeſtig afvalt.*

„ (a) *Het Hemorobium* is (als wy boven toonden) een aes dat aen den oever ge-
„ vonden wort, ſtervende dien dag als het zyn leven ontfangen hadde; en dus is
„ het leven van den menſch als van eenen dag, en heeft maer een ogenblik nodig
„ om te verdwynen.

„ (b) *De Roozentak* verbeelt de kortheit en broosheit des levens; want gelyk de
„ roos wel ſchoon ſtaet, zoo is echter haer duurzaemheit niet lang, maer ver-
„ gaet wel haeſt; zoo ook de levenstyt, als ſtraks gemelt is.

„ *De viſch Sippio of Calamora*, by de Grieken *Theutis* genaemt, en van de La-
„ tynen *Coligo*, zegt *Ariſtoteles* in zyn *Dierboek*, dat zeer weinig dagen leeft; en
„ is dus een netgevormt zinnebeelt van de kortheit onzer dagen.

2. Zinnebeelt *van het Leven dat lang is.*

Een Vrouw met een wapenrok van verſcheiden verwe, wiens kleedt verdeelt is in drie deelen. Het eerſte deel is van weerſchyn; het tweede van gout; het derde van een geele verwe, als de verdorde bladeren. Zy houdt den eenen arm om hoog. In de ſlinkerhant de Mane, en in de rechter de Zonne. Onder aen haer voeten ſtaet een Baziliskus.

„ *De wapenrok van verſcheiden verwe*, beduit de jaren des jongelingſchap, als
„ zynde wiſpeltuurig en vluchtig.

„ *De weerſchyn* (zynde het eerſte deel des kleets) geeft te kennen de meer aen-
„ waſſende jaren, of hooger jeucht die licht veranderende is, en vaek gints en
„ herwaerts geſlingert wort.

„ *Het gouden kleet* (het 2. deel des kleets) beelt af de volmaektheit van de man-
„ baerheit, als bequaem om alle waerdige zaken te verrichten. Maer

„ *De geele verwe, als verdorde bladeren*, (het 3. deel des kleets) verbeelden de
„ afgaende jaren, den langduurigen leeftyt en ouderdom; zoo dat zy hun levens-
„ krachten verliezende, eindelyk verdorren.

„ *Dat zy de handen om hoog heeft, en in de eene een Zonne, en in de andere een Mane*
„ *houdt*, dat is, om dat de Zon door haere warmte alles onderhoudt en leven
„ geeft; gelyk zy ook de Mane doet waſſchen en toenemen.

„ *De Baziliskus aen de voeten*, is een teken des doots, die haeſt op den hoogen
„ leeftyt volgen moet. Want de *Baziliskus* doet door zyn adem alle gedierten
„ ſterven, gelyk alvorens is aengetoont.

3. Zinnebeelt *van het Leven dat voorſpoedig is.*

Een Vrouw die rykelyk gekleedt is. Zy heeft in de eene hant den hoorn van *Herkules* vol gelt, en in de andere een eikentak met bladeren en

en ekelen die zeer groot zyn, zoo dat men die tuſſchen de bladers gemakkelyk zien kan Om het hooft heeft zy een krans van zwarte violetten. Het vrouwenbeelt ſtaet by een altaer.

„ *Het heerlyk kleedt van de vrouw*, (c) *en den hoorn van Herkules vol gelt*, maelt
„ af den voorſpoet, en de vergenoeging des levens; welke hoorn van *Herkules*
„ doorgaens genaemt wort, de hoorn des rykdoms. Want de Ouden zeiden,
„ dat *Amalthea* de huishoudſter en bezorgſter was van *Herkules*, die hem met
„ een hoorn, die met gelt voorzien was, geduurig voorzag.

„ *De eikentak* vertoont den voorſpoet des levens, ten aenzien van deszelfs langk-
„ duurigheit; want de langkheit van dagen wort by den eik vergeleken, als zeer
„ lang in wezen blyvende.

„ *De krans van zwarte violetten*, beduit een lang voorſpoedig leven, dewyl die
„ by de Ouden altoos bloejende en weeldrig ſtaen, en geſtadig bloemen voort-
„ brengen. Waerom, als *Theofraſtus* zegt, in het boek der Planten, ook
„ een die in voorſpoedt leeft, altoos vruchten kan voortbrengen die behage-
„ lyk zyn.

„ (d) *Een Altaer* was by de Ouden in alle tegenſpoeden en vervolgingen een
„ toevlucht, waer by niemant kon beſchadigt worden; en drukt daerom ook den
„ voorſpoet en behoudeniſſe des levens af.

4. Zinnebeelt *van het Leven dat tegenſpoedig is.*

Een Man in roode kleederen Hy heeft in de rechterhant een geeſſel, en in de ſlinker een blixemſtrael. De lucht rontsom hem is zeer duiſter, en uit den hemel valt een groote ſtortregen met hagelſteenen, die de bloeiende wynranken verwoeſt en te gronde ſlaet; of ook die de koornairen ter nedervelt.

„ *Het roode kleedt* beduit de kaſtydingen die den Opperheer behaegt een menſch
„ in dit leven toe te ſchikken, die door hunne tegenſpoeden dikwils groot, en
„ bloedig zyn.

„ *De geeſſel*, *de blixemſtrael*, *en de duiſtere lucht*, zyn bekende zinnebeelden van
„ tegenſpoeden, en een ongelukkig leven, dewyl zy den menſch zwaer treffen,
„ inzonderheit die hartnekkig in 't quade voortgaet; hoewel die tugtiging en te-
„ genſpoedt moet dienen om den menſch tot beterſchap te leiden.

„ *De ſtortregen en hagelſteenen*, *die het alles omverwerpen en aen ſtukken ſlaen*, ma-
„ len af, dat het Godt alleen is, die de tegenſpoeden in dit leven het menſchdom
„ oplegt; en niet tegenſtaende dat hy het zyne aenwendt wat tot voorſpoedt
„ nodig is, Godt echter door zyn ſtaende hant alles kan ter nederbonzen, en dus
„ het leven tegenſpoedig maken.

Aenmerking over dit Zinnebeelt.

Het Leven der Menſchen in 't gemeen, is die voortreffelyke werkzaemheit van het lichaem en der ziele, met elkander vereenigt, in een geduurige werkzaemheit van gedachten, van verſtant, oordeel en wille.

Wat het leven der redelooze ſchepzelen betreft, dat beſtaet in een geduurige beweging van het lichaem, des bloets, en der levensgeeſten; zoo dat, zoo lang die beweging duurt, het leven ſtant houdt, en ook niet langer.

De Ouden hebben het leven afgebeelt door een helder geopent oog: waerom *Homerus* ſpreekt van het leven, dat het is *intueri ſolem*, *de zonne te aenſchouwen*. Niets zoeter is 'er voor den menſch als het leven, niets zoo dierbaer, en niets zoo heuchelyk. Al wat heerlyk is geeft hy 'er voor, kroonen, ſchepters, edele geſteenten, ja de geheele werrelt. En het is opmerkelyk, dat hem dit zoo dierbaer is, dat hy het niet wil verliezen, ſchoon hy door veel elende geteiſtert wort, en niet tegenſtaende hy een ouden dach bereikt heeft, die doorweven is met rampen en ongemakken. Waerom de Ouden zeer wel zeiden, *Leg de gantſche werrelt in een weegſchael tegen het leven, de evenaer zal tot het leven overſlaen, en de werrelt zal verre te licht bevonden worden.*

En deze begeerte is zoo ver uitgeſtrekt, niet tegenſtaende dat men ondervint het leven zeer kort te zyn. Want naer een ſlipte uitrekening kan de helft van de menſchen, die het leven ontfangen hebben, naeuw den ouderdom van zes jaren bereiken.

Daerom wort het leven een dag genaemt, of dagen, een weeke, of dagen die kort achter elkander rollen, en onzen levensloop ſchichtig doen heenſnellen. Daerom wort 'er een perk tot dit leven afgetekent, van wegens het getal der dagen en uuren. *Job* zal zeggen, *Heeft de menſch niet een ſtryt op aerde, en zyne dagen zyn die niet als de dag eenes dagloonders?* Job 7: 11. Zeker, *de dagen des levens zyn beſtemt, het getal der maenden is by Godt, en hy heeft zyn bepalinge gemaekt, die hy niet overtreden zal*, naer *Daniels* getuigeniſſe, cap. 9. Dat is de reden, dat het leven by zoo veel verſcheiden zaken wort geëvenaert, die kort van duur zyn. *Seneka* vergelykt het leven by een enkelen ſtip, by een zantloper, of by waterlopers in de oude tyden By een wint in 't woort Godts, Job 7: 7. om dat die licht voorby gaet, of ook wel om dat die meer of minder waeit; dan eens by zachte winden en by ſtormbuien, *tum aura, tum procella*; gelyk inderdaet het leven is, dan eens geſtreelt door een kalmte van voorſpoedt, dan geſlingert door vreeſchelyke orkanen van tegenſpoedt. En gelyk de wint enkel ydelheit is, zoo ook het leven. *Jezaias* vergelykt het by het *gras, by een bloeme des velts.* Jez. 40: 6-8. *Mozes* by *een ſlaep* of *een droom. Job* vergelykt het by eens *wevers ſpoele*, cap. 7. ſchichtig voorby vliegende. Gelyk de Ouden daerom het leven evenaerden by een draet, die haeſtig afgerukt wort. Want zy hielden, dat de Godin *Atropos* den draet des levens affneedt, die haer zuſter *Lacheſis* geſponnen hadde. Een zeker * Schryver vergelykt het leven by *het beelt van Nebukadnezar*,

* *Middelhoven Job* 7. *p.* 43.

nezar, van buiten van gout of ſtael, maer levenloos, en ſtaende op leeme voeten: willende daer mede betekenen dat zoo ook het leven der menſchen menigwerf uitwendig ſchoon ſchynt, en ſterk als het ſtael; maer inwendig aengemerkt, elendig en meerendeel broos is. De Ouden noemden het leven *een doot, vita mors eſt.* Te recht dan mocht *Job* wel zeggen, cap. 14: 1. *Dat een menſch, van een vrouw geboren, kort van dagen en zat van onruſte is.* En *Jacob* aen *Farao, Weinig en quaet zyn de dagen der jaren mynes levens geweeſt.* Gen. 47: 9. En wat nu den loop der natuur betreft omtrent het leven, dat is bekent, dat de dagen der jaren ons levens zyn *zeventig*, of de ſterke en gezonde van ingewanden *tachtentig*; en weinigen gevonden worden die daer boven ſtygen.

Echter, ſchoon wy beſluiten moeten dat het leven doorgaens kort en broos is, hebben ons de Outheden voorbeelden opgelevert van menſchen, die zeer lang geleeft hebben. Zullen wy getuigeniſſen opgeven uit de H. Schrift, wy vinden dat *Adam* was 930 jaren. *Seth* 912. *Enos* 905. *Kain* 910. *Mahalabeel* 895. *Henoch* 365. *Methuzalem* 969. *Noach* 950. *Sem* 600. *Abraham* 150. *Izaak* 180. *Jacob* 147. *Mozes* 120. zonder dat zyn oogen donker geworden, of zyn krachten vervallen waren.

Hieronimus tekent aen, dat *Job*, de rechtvaerdige en godtvruchtige, in den lande *Us* leefde na de verzoekinge 140 jaren; zoo dat hy zag kinderen en kintskinderen in het vierde lidt. *Jojadas* de Hogepriester en *Simon Kleofas* hadden meer afgerende jaren; de eerſte 130, en de andere 120 jaren.

* *Jozefus* tekent aen, in zyn *Joodtſche Oorlogen*, dat de Secte der *Eſſeers* in Judea doorgaens leefden tot aen de hondert jaren, om dat (zegt hy) zy zeer matig waren in eeten en drinken, en op alles een goede orde hielden. *Auguſtinus* ſchryft dat 'er veel menſchen voor den Zondvloedt waren geworden 900 jaren, maer nooit iemant gevonden was die duizent bereikt hadt. Dit (zegt de Outvader) geſchiedde door Godts wondere voorzienigheit en voorzichtigheit, om dat het menſchelyke geſlacht te grooter zoude worden uitgebreidt, en hier door de konſten en wetenſchappen nagevorſt. Hy zegt, de natuuren waren ſterker, en de geſteltheden beter, zommige menſchen ook van grooter geſtalteniſſe. *Plinius* gewaegt van een kies of baktant eens menſchen, zoo groot, dat 'er wel hondert van onze gemeene tanden van zouden kunnen gevormt worden.

En of iemant mocht inbrengen, dat de voorgaende jaren niet voor een jaer van twaelf maenden moeſten getelt worden, maer elk jaer voor 10 weken, zoo dat 900 jaren voor t'negentig zouden gerekent worden, dat beantwoort *Auguſtinus*, dat men niet moet geloven, maer de jaren houden voor 12 maenden. Het welk *Plinius* tegenſpreekt, zeggende, dat 'er noch in zyn tyt gezien werden menſchen van 200 jaren. En ſchoon men nu geen menſchen van zoo hoogen ouderdom beſchouwt, echter vinden wy in de ongewyde ſchriften menſchen die zeer lang geleeft hebben.

Xenofon ſchryft, dat 'er een Koningk in de Zeelandrien 600 jaren is out geworden, en deſſelfs zoon 800.

Bellonikus ſchryft dat 'er in Ætolie, van het geſlachte der Epiroten, waren, die by de 200 jaren leefden.

* *Lib. 2. cap. 12.*

Anakreon gewaegt van *Argenthonius*, Koning in Tarteſſarie, die geleeft zou hebben hondert en vyftigh, en van *Cyniras*, die hondert en zeſtigh jaren zou bereikt hebben.

De volkeren van het noorden, ſchoon onder een zeer kout geweſt, konden leven, gelyk 'er voorbeelden van zyn, 160 jaren en meer.

* *Plinius* ſchryft van *Gorgias den Siciliaen*, dat hy hondert en acht jaren geleeft heeft, en dat hy van zyn vader *Maſiniſſa*, Koningk der Numidiers, in zyn 86. jaer geteelt was, naer dat hy reets 60 jaren geregeert hadde. Hy gingk altoos bloots hoofts, ſchoon het regende en vinnig kout was.

Van *Galenus* wort getuigt dat hy altyt welvarende was, dat deze voortreffelyke Geneesheer zyn ſpyze zoo matig nuttigde, dat hy nooit zyn genoegen gegeten hadde, en geleeft heeft hondert en veertig jaren. En zullen wy by de langleventheit der menſchen die der dieren plaetzen, het zal ons aen geen ſtof ontbreken.

De Natuurontdekkers zullen ons zeggen, dat een *Olifant* kan leven 200 jaren. De *Walviſſen* en *Snoeken* twee of driehondert jaren. Ja den *Snoek* tot 500 toe. De *Leeuw* en het *Hart* ruim hondert; de *Raef* of *Arent* 150, of wel 200 jaren.

Wat nu de verdeeling van dit leven der menſchen betreft, daer van is verſcheidentlyk geoordeelt by de oude volkeren. Zommigen verdeelen het in *drie*, anderen in *zeven* deelen. De gemeenſte verdeeling is van *drie deelen*; namentlyk, *de kintſchap*, *de mannelyke jaren*, en *de ouderdom*. Doch *Hippokrates*, *Galenus*, en *Avicenna*, hebben *vier deelen* geſtelt: (1) *De kintsheit*. (2) *De jeucht*. (3) *De manbaerheit*. (4) *Den ouderdom*.

De kintsheit merken zy aen, wanneer het lichaem opgroeit en aenwaſt, ontfangende door de natuurlyke hitte zyn voetzel.

De jeucht, of *jongelinkſchap*, wanneer het lichaem met waſſchen ophoudende, zich begint te zetten tot vaſte deelen, en dus vruchtbaer te worden.

De manbaerheit, wanneer de menſch in zyn beſten bloei en kracht zynde, het edelſte en volmaekſte heeft van zyn jaren en leven.

Den ouderdom, wanneer de menſch in hitte en vochtigheit afneemende, in koude en droogte toeneemt, en dus zyn zinnen daer door voelt zwak worden, en de krachten vervallen.

De Ouden hebben deze vier deelen des levens geëvenaert by de vier getyden des jaers; *de lente*, *den zomer*, *den herfſt*, en *den winter*. Of ook by *de vier elementen*, of *hooftſtoffen*; het *water*, *vuur*, *lucht*, *en aerde*.

Wat nu de *werkzaemheit* en de *bezigheden* van dit leven betreft, de Ouden hebben dat afgemaelt onder het zinnebeelt van *een bedaegt man met een hoedt op het hooft*, *dragende op zyn ſchouder een ſchup*; *hy ſteunt met de ſlinkerhant op het ſtuur of de ſtaert van den ploeg*, *ter zyde hem legt allerlei bouwgereetſchap*.

Het welk afdrukt *de naerſtigheit en bezigheit des levens*, en hoe elk een prikkel nodig heeft, om zyn plicht in dit leven te oeffenen, en in zyn werk yverig wakker en geduurig voort te gaen.

Men ziet daerom aen het graf van *Julius*, de beeltenis van *Lea*, *Labans* dogter, *met een ſpiegel in de eene hant*, *om altoos te beſchouwen hoe de menſch zich in dit leven komt te gedragen*; *zy heeft in de andere hant een krans van zeer ſchoone inkarnate roozen*, *die een lieffelyken geur geven*. Het welk vertoont, hoe het goede werk de godtvruch-

* *Olaus Lib. 4. cap. 4. Septen. Region.*

vruchtige bezigheden en heuſche handelingen in dit leven den menſch hier verſieren, en hem een ſchoonen naem geeven, en na zyn doot noch een heerlyker geur en reuk doen uitwazemen.

De Heidenen hebben ons een ſchoon afdrukzel van de nootwendigheit des levens nagelaten. * *Seneka* zeide, *Een groot gedeelte van ons leven gaet door met quaet te doen, het grootſte gedeelte met niets te doen, en het geheele leven met wat anders te doen als men behoorde te doen. Tel uwen tyt, bezie hoe veel gy daer van gegeven hebt aen uw ſchuldenaers en uwe vrienden, en aen uwe twiſten, gy zult bevinden dat gy minder jaren hebt dan gy telt. Veelen hebben niet lang geleeft, maer zy zyn lang in de werrelt geweeſt.*

Plutarchus zeide, *Gelyk men niemant pryzen kan die lang gezongen heeft, of lang geregeert heeft, maer die dat wel gedaen heeft*; zoo is ook niet te pryzen die lang geleeft heeft, maer die wel geleeft heeft.

't Is waer, dat de Geſchichtſchriften van *Theofraſtus* verhalen, dat hy op zyn ſterven leggende, klaegde over de natuur, *Dat zy aen de Harten en Kraeijen vergunt hadden een geheele eeuw, of langer leven; en dat zy den menſch (zoo veel waerdiger ſchepzel) zyn leeftyt zoo kort beperkt hadde, niet tegenſtaende dat hy zoo veel meer tyt van noden hadde om kunſten en wetenſchappen volmaekt te leeren, zoo dat de menſch ſtierf eer hy eerſt begon wys te worden.* Maer in tegendeel, zegt *Saluſtius*, *Dat de menſch lang genoeg leeft om kunſten en wetenſchappen volmaekt te leeren, als hy maer van den tyt een behoorlyk gebruik maekt: en dat de Opperbeſtierder der natuur den menſch daerom een kort leven en gewiſſe doot heeft toegelegt, op dat de menſch op zyn uitterſte zoude denken, en zoo tydig leeren deughtzaem te zyn.*

Daerom heeft *Franciskus Koperta*, ter gedachtenis van zyn moeder die geſtorven was, een Zantlooper met rouw omhangen, of omkleedt, tot een bewys dat ons leven zonder ſtil ſtaen heen ſnelt, dat het broozer is als glas, en dat men ſchichtig een diepen rouw erlangt.

De Heidenen hebben ook een perk en zekere eintpael aen het leven geſtelt. † *Virgilius* zegt:

Stat ſua cuique dies, breve & irreparabile tempus
Omnibus eſt vitæ.

Dat is:

Een ieders tydt ſtaet vaſt. Elks leven is hier kort,
En onherhaelbaer, als het eens verloren wort.

Plato vergelykt het leven des menſchen by een dobbelſteen, dan boven dan onder vallende.

Heraklitus beſchreide de vergankelykheit en onbeſtendigheit des levens; die in tegendeel *Demokritus* belachte, om dat het een enkele ydelheit was. Men zegt dat die zelve Wysgeer in 't eint zyn oogen uitſtak, op dat hy den elendigen toeſtant van het menſchelyk leven niet langer zoude beſchouwen.

* *Senek. ad Luc.* † *Æneid. Lib.* 1.

De Ouden erkenden het leven des menſchen vol van gebreken, en den ouderdom vol kintsheit. Daerom zeiden zy, *Bis pueri ſenes*, dat is, *Dat de menſch tweemael een kint was.*

De Heidenen hebben ook heilzame leſſen gegeven, hoe men zich in het tegenſpoedig leven te gedragen hadt. De leſſe van *Quintus Kurtius* was,

Si fortuna juvat caveto tolli.
Si fortuna nocet caveto mergi.

Dat is:

Verhef u niet, lacht u het Lot eens aen.
Verlaeg u niet, indien het u wil ſchaên.

Een ander zegt, *Wort niet opgeblazen in voorſpoedt, maer berei u in voorſpoedt tot tegenſpoedt.*

Filippus, de Vader van *Alexander den Grooten*, kreeg op eenen dag drie tydingen van geluk en voordeel.

1. Dat hy geoordeelt wert in de Olympiſche Speelen den prys behaelt te hebben.
2. Dat zyn Veltoverſte *Parmenio* de *Dardaniers* overwonnen hadde.
3. Dat zyn vrouw hem een zoon gebaert hadde.

De Koningk zyn handen ten hemel heffende, badt, *Dat hem een matige tegenſpoedt mocht overkomen, op dat hy zich niet te zorgeloos noch te hovaerdig mocht gedragen.* Men leeſt van de Athenienzers, dat zy nooit zoo vroom en goet waren, als in de tegenſpoeden des levens. *Nunquam boni niſi atrati. Seneka* zeide, 't ware een van de grootſte deughden, *Adverſa poſſe tolerare læto & bono animo*, dat is, *Met een bly en goet gemoet de tegenſpoeden te kunnen verdragen. Diogenes* gevraegt wat hy out geworden zynde geleert hadde, antwoordde, *Prævidere adverſa, & ubi advenerint patienter ferre*, dat is, *De tegenſpoeden te voorzien: en dezelve overgekomen zynde, geduldig te dragen.* * *Martialis* zong 'er dus van,

Rebus in anguſtis facile eſt contemnere vitam:
Fortiter ille facit, qui miſer eſſe poteſt.

Dat is:

'T is licht in tegenſpoedt het leven te verſmaden:
Maer dapper is hy die met rampen overladen
Zyn dagen ſlyt met luſt.

En deftig was het zeggen van † *Cicero*, *Laet ons al wat in dit leven voorkomt, wyzelyk en kloekmoediglyk dragen, en denken dat elk de tegenſpoeden onderhevig is. Anaxagoras* t'Atheenen gevangen zynde, als hem het dootvonnis gebracht wiert, en het kleedt van zyn reets afgeſtorven zoon, ſprak aldus

* *Lib.* 11. *Epigr.* † *Attic. Lib.* 4.

dus tegen zyn bootſchapper: *Ik verbaes my niet in deze aenblikkende rampen, want de natuur heeft my dit lang geboodtſchapt. Euripides* ſchatte *den geenen ten hoogſte gelukkig, die niets quaets of tegenſpoedigs in zyn leven geſmaekt hadde.*

——— Κεῖν᾽ ὀλβιώταὶ᾽,
Ὅτω κατ᾽ ἡμὰς τυγχάνει μηδὲν κακόν.

Dat is:

Gelukkig is hy die noit tegenſpoedt beproefde.

Het leven is doorgaens tegenſpoedig in de werrelt geſchat. Waerom *Euripides* naer waerheit zeide, ἐκ ἔστιν ὅστις παντ᾽ ἀνὴρ εὐδαιμονεῖ, dat is, *Niemant is'er van alle kanten gelukkig.* En de zelve *Euripides* voegt 'er by, ἐν Διὸς κήποις ἀρᾶσθαι μόνον εὐδαίμονας ὄλβους, dat is, *Alleen in de tuinen van Jupiter wort het voorſpoedig en gelukkig leven geplukt.*

De Ouden hebben het leven door het vuur en het water afgeſchetſt, om dat het leven der menſchen zonder die hooftſtoffen niet wel kan ſtant houden, maer daer toe zeer nootzakelyk is. Waerom zy outstyts de ballingen, of die ergens verbannen waren, het vuur en water onttrokken en weigerden, zeggende dat zy het leven niet waerdig waren.

(a) *Het Hermorobium* (in ons Zinnebeelt van het Leven des Menſchen) *is een aes dat maer eenen dag leeft.* Dit aes komt overeen met die vliegen, die *Ariſtoteles* ſchryft dat in een zekere rivier in Tracie uit het ſchuim of blaesjes der zelve geboren worden, die des morgens leeven, des middags vliegen, en des avonts weder ſterven.

Een deftige ſchildery is het van het leven der menſchen, die in den morgenſtont hunner jaren naeu geboren worden, of zy ſnellen al ſtraks naer het toppunt van hunnen levenstrans, en hellen haeſtelyk naer den avont huns gryzen ouderdoms, en dus naer de doot. Inderdaet, de blonde jaren van de ſchoone jeucht vliegen heen, de blakende middagzon des levens blikt aen, en de menſch komt ter halver loopbaene, tot dat hy eindelyk ſneller daelt dan klimt, en dus zekerlyk den eintpael bereikt. Waerom de Heidenen (ſchoon zy geen anderen Leermeeſter hadden als een natuurlyk begrip) de beginzelen hunner jaren aen de Goden hebben toegeheiligt, en tot den godtsdienſt gewydt.

(b) *De Roozentak* verbeelt (naer ons Zinnebeelt) *de broosheit des levens*; dewyl die bloem haeſt vervalt en verſlenſt. Deze bloem is wel de waerdigſte geſchat, de welriekendſte en ſchoonſte van alle bloemen. Daerom werden outstyts de ſchoone wangen en lippen daer by geëvenaert. * *Virgilius* zingt,

Et roſeas laniata genas.

Dat is:

Haer rozewangen opgekrabt.

* *Virg. Æneid.* 12.

De roos is als het leven, kort van duur. Gelyk 'er van getuigt wordt,

Exiguo durat roſa tempore: quam modo quærens
Eſſe rubum invenies, quæ fuit ante roſa.

Dat is:

De roos is kort van duur, na dat zy is geboren.
Gy zoekt de roos vergeefs: zy is nu maer een doren.

En verders tot een waerborg,

Quam longa una dies, ætas tam longa roſarum.

Dat is:

De levenstydt der roos is maer een enkle dagh.

(c) *De hoorn van Herkules* (in ons Zinnebeelt van het leven dat voorſpoedig is) *was een zinnebeelt van Voorſpoedt:* dewelke ook genaemt wert *de hoorn des rykdoms*, waer uit *Amalthea*, de huishoudſter van *Herkules*, hem geduurig zoude voorzien hebben.

Zullen wy hier byvoegen wat andere van deze *Amalthea* gevormt hebben, zy meenden dat dit een ryk out wyf geweeſt was, het geen door Koopmanſchappen veel hebbende overgewonnen, door *Herkules* beſtolen was, dewelke daer van als uit een hoorn des overvloets geleeft hadde. Waer uit dat ſpreekwoort geboren wert, dat *Herkules* uit *Amaltheas* hoorn al zyn voorſpoedt gehaelt hadde.

De oude Romeinen hebben het leven, dat voorſpoedig is, afgebeelt onder de gedaente *van den gevleugelden ſtaf van Merkurius*, waer by *een hoorn des overvloets* gepaert was; gelyk op de Gedenkpenningen van *Veſpaſianus* en anderen gezien wort. Ook wort dit afbeeltzel gevonden op een Gedenkpenning van *Trajanus* en *Hadrianus*, met dit opſchrift: FELICITAS AUGUSTI, dat is, HET GELUK VAN AUGUSTUS.

Op een Penning van *Antoninus Pius* vinden wy dezen *gevleugelden ſtaf van Merkurius*, *naeſt welken ſtaet een olyftak*, *beladen met bladeren en vruchten*, met dit omſchrift: FELICITAS AUGUSTI, dat is, HET HEIL VAN AUGUSTUS.

Op den Penningk van *Severus* ſtaet, in plaets van den olyftak, *een ſpieze in een ſlinkerhant gehouden*, en *de gevleugelde ſtaf in een gemaelde rechterhant*, met dit zinſchrift: FELICITAS TEMPORUM, dat is, HET GELUK DER TYDEN. Want zy meenden dat de ſpieze ook een teken was van den leeftyt der menſchen, en van de wiſſelbeurte der tyden.

De ſlange is by de Ouden ook een zinnebeelt geweeſt van een gelukkig leven, om dat dezelve tot veel dingen nut is. Want *Laktantius* tekent aen, dat de adderſlang tot ſtof gebrant, een heilzaem middel is, om de doodelyke beet des adders te genezen.

Hierom

Hierom vinden wy op eenige Gedenkpenningen een ſlange geſtempelt. Gelyk op eenen van *Antoninus*, een ſlange toegerolt zich laet zien, met dit opſchrift: SALUS ANTONINI AUGUSTI, dat is, DE WELVAERT VAN ANTONINUS.

Op een anderen zit *een vrouw of Godin, die in de ſlinkerhant een ſtok of roede draegt, en met de rechterhant een beker aen een ſlange toereikt*, met dit opſchrift: SALUS AUGUSTI, dat is, DE WELVAERT VAN AUGUSTUS.

Op een Penningk van *Markus Aurelius* vint men *een zittend beelt, een ſchotel aen een ſlange toereikende*, met dit opſchrift: SALUS PUBLICA, dat is, DE ALGEMEENE OF OPENBARE WELVAERT.

(d) *Het Altaer* (in ons Zinnebeelt) *is een tafereel van toevlucht in vervolgingen en tegenſpoeden.* By de Joden namen die geenen hun toevlucht tot het altaer des brantoffers, die onwetende of by ongeluk eenige misdaedt begaen hadden. Het zelve was een vryplaets voor zoodanigen, die iemant by toeval gedoot hadden. Hy vatte de hoornen aen, hoewel die moetwillig een dootſlag begaen hadde, daer mocht van daen gerukt worden; gelyk bleek in *Joab*, dewelke vloodt naer de tente des Heeren, en de hoornen des altaers aengreep, in hoope van genade te zullen vinden, ſchoon hy een moetwillige dootſlager was, en een weerſpanneling zyns Koningks. Het bleek ook in *Adonias*, die vreesde voor *Salomon.*

By de Grieken en Romeinen was 'er ook geen zekerder vryplaets, dan het altaer. En het wert een heiligſchennis geſchat iemant te dooden, die tot het zelve zyn toevlucht genomen hadde. Dit wort beveſtigt uit * *Plautus*, by wien de ſlaef *Tranio* zegt,

Interim hanc aram occupabo.
Dat is:
Ondertuſſchen zal ik myn toevlucht tot dezen altaer nemen.

En *Virgilius*,

Hic Hecuba & natæ nequicquam altaria circum,
Præcipites atra ceu tempeſtate columbæ
Condenſæ, & divum amplexæ ſimulacra tenebant.

Dat is naer Vondels vertalinge:

Hier zocht nu Hekuba by 't outer ramp t'ontſchuilen,
Met hare dochteren, die vruchtloos, onder 't huilen,
Der Goden beelden nogh omhelzen voor het leſt.
Zy ſchoolen dicht by een, als duiven, die gepreſt
Van byſter onweêr, ſnel gedaelt, den ſtorm ontweken.

† *Euripides* zegt in een van zyn Treurſpeelen,

Ἔχει γὰ καταφυγὴν θὴρ μὲν πέτραν,
Δοῦλοι δὲ βωμὸς θεῶν.

Dat

* *In Moſtill.* † *In Andromach.*

Dat is:

De dieren vlieden naer de rotſen in gevaren.
De ſlaef in hoogen noodt begeeft zich naer d'altaren.

* *Virgilius* beveſtigt dit nader,

Illa ſibi infeſtos everſa ab Pergama Teucros,
Et poenas Danaum, & deſerti conjugis iras
Permetuens, Trojæ & patriæ communis Erynnis,
Abdiderat ſeſe, atque aris inviſa ſedebat.

Dat is volgens Vondel:

Dit wyf ten ondergang
Van Troie en 't vaderlant geſchapen, byſter bang
Voor Troie, en ieder een, zoo fel op haer gebeten,
Om Pergamums bederf; en voor den Griek, bezeten
Van wrake, en voor den haet van haer verlaten heer;
Verſtak zich, en zat, ſchuw van elk, by 't outer neêr.

Maer gelyk by de Joden, zoo ook vermocht men by de Heidenen den moetwilligen dootſlager daer aftrekken. Want de Athenienzers zeiden, *De altaren zyn vry voor de misdaden.* † *Grotius* zegt ook, *Ik ſtelle 'er gants geen misdaet in, dat men iemant die zich van zyne quade misdaden verzekert houdt, noch op de wetten durft vertrouwen, zoo hy tot de altaren der Goden zyn toevlucht neemt, van daer ſleepe tot de vierſchaer; alzoo het billyk is dat die quaet doet, ook ſtraf ontfangt.* Het zelve wort ook by § *Euripides* beveſtigt:

Τὸν μὲν ἄδικον βωμὸν οὐχ ἵζειν ἐχρῆν
Ἀλλ' ἐξελαύνειν.

Dat is:

Geen onrechtvaerdigh menſch moet zitten by 't altaer.
Men dryve hem, gelyk het recht begeert, van daer.

LX. ZIN-

* *Æneid.* 2. † *In Commentar. ad* 1 *Reg.* 11: 28. § *In Ione. vs.* 1312.

LX

LXX. ZINNEBEELT.

Van de Doot of het Sterven.

EEn ſtokoudt Man, nederzittende, met nederhangende hairen. Hy heeft op het hooft een krans van klimopbladeren. Aen zyn ſlinkerzyde ziet men de zon in 't ooſten opgereezen, zoo dat die haer ſtralen reets in 't weſten ſchiet. In de ſlinkerhant heeft hy een vierkant tafereel, daer de Griekſche letter Ω (omega) op getekent ſtaet.

„ *De ſtokoude man* zal afbeelden, dat de hooge jaren haeſt ten einde ſnellen, „ en de doot naby is. Gelyk ook al het gewrochte met 'er tyt afnemende, ein- „ delyk vergaet en vernietigt wort.

„ *Dat hy nederzit*, vertoont, dat hy van zyn arbeidzaemheit ophoudende, de „ ruſt verkieſt, en verwacht dat hy wel haeſt ſtaet weder te keeren tot ſtof, waer „ uit hy is voortgekomen.

„ *Dat zyn hairen ſlordig nederhangen*, druckt af, hoe de ouderden, der werrelt „ afgeſtorven, ook alle nettigheit veracht, en geen werk maekt van de werrelt- „ ſche verſierzelen.

„ *Dat het hooft met een krans van klimopbladeren omſlingert is*, geeft te kennen,

„ dat gelyk de klimop gewoon is aen de oude muraedien zich meeſt te hechten,
„ en de vochtigheit naer zich te trekken, waer door de oude gebouwen beder-
„ ven, en eindelyk vervallen : zoo ook de hooge jaren iemant de levenslappen
„ beneemen, en eindelyk door de doot doen nederſtorten.

„ *De zon in't ooſten gerezen en ten weſten gedaelt*, verbeelt het verloop der da-
„ gen, en dat zich alles tot de doot vormt, dat zyn levenszon aen het dalen
„ raekt, en eindelyk geheel ondergaet.

„ *Dat de laeſte letter Ω van het Grieks op een tafereel gemaelt ſtaet*, betekent het
„ einde en de laeſte tyt zyns levensloops, waer op de doot volgen moet.

2. Zinnebeelt *van de Doot of het Sterven.*

Kamillus van Ferrara, een konſtig Schilder, maelde de doot af in de gedaente van een menſchenrif, ontdaen van zyn vleeſch, ſpieren, en zenuwen: doch omhangen met een koſtelyken mantel van brokade en gout. Het menſchenrif hadt op zyn hooft een gryns of momaengezicht van verſcheide gedaenten en verwen.

„ *Het dorre menſchenrif* beeldde af, de dootgeſtalte van den afgeſtorvenen.

„ *De goude mantel van Brokade*, dat ook de Koningen en ryken van de doot niet
„ vry zyn, maer die zoo wel als de armen moeten ondergaen.

„ *Het masker van verſcheide verwen* vertoont hoe de doot voor den eenen aen-
„ genaem en den anderen vreeſſelyk is.

Aenmerking over dit Zinnebeelt.

De Doot kan men beſchryven als die ſcheiding van ziel en lichaem, wanneer de levensgeeſten van het lichaem ophouden in hunne werking, het bloet ſtremt, het lichaem ſterft, en haeſt ſtaet weder te keeren tot zyn voorige ſtof, als de ziel daer van ſcheid, als van een onbequaem werktuig. Men kan ook een geeſtelyke doot aenmerken, en in opzicht van het leven der zielen beſchryven, dat zy beſtaet in het miſſen van het leven van Godt door de zonden, waer door de menſch wort verbaſtert van Godts beelt, waer door hy zoo recht geſchapen was. Deze wort geſtelt als een quaedt, dat ons berooft hebbende van onze heerlykheit, ook der gemeenſchap met Godt onwaerdig maekt, en de ziel van zyn hoogſte goet, het welk hem alleen maer verheucht, verbaſtert. Dat wort genaemt verduiſtert te zyn in het verſtant, en vervreemt te zyn van het leven Godts, door de onwetenheit die in ons is, en de verharding des harten. Men hoort ook gewagen van een eeuwige doot, wanneer de ziel aen de wreetheit des eeuwigen verderfs wort ten prooi gegeven, beſtaende in die afgryzelyke en elendigſte pyniging van ziel en lichaem hier namaels. Als *een worm die niet ſterft*, *een vuur dat niet uitgebluſt wort*, *een ſchrikkelyk Tofet*, *een weening der oogen*, en *knerſing der tanden.*

De

De doot kan niet anders als verſchrikkelyk voorkomen ; een koningk der verſchrikkinge, een vyant van de natuur, en verdelger des menſchelyken geſlachts, de berover van het aengename leven, de verbreeker van dien welverknochten bant van ziel en lichaem: en noch erger, een gevolg en ſtraffe der zonde ; oogſchynlyk niet zonder pyn of angſte opdagende ; gelyk vaek blykt in een ſtervenden, wanneer het klamme zweet op het ſtervende lichaem dobbert, uit alle die hygingen, zuchtingen, en zwoegingen op zyn dootbedde. Dat toont uitwendig dien innerlyken angſt-en benaeuwtheit, die het hart knellen en prangen moet. Zoo dat, als de doottſtraf aenblikt, het godtlooze Sodom vreeſt en ſchrikt, dat door vuur en ſolfer ſchrikkelyk verteert wort. Dan vreeſt een *Kore*, als het aertryks ingewant openſcheurt, om hem daer levendig in te begraven.

De doot evenwel verbaeſt zelden een gelovigen, dewyl die hem een ſpoor baent tot de hemelſche vreugde: hy reikhalſt dagelyks naer dat gelukkig einde, hy ſtreeft met onvermoeide pogingen om den uitterſten eintpael van deze loopbane te omvatten, en den eerprys, daer opgehangen, weg te dragen. Hy braveert de doot liever met vreugde in 't gezicht, die hem doet ter bezitting erlangen die lieffelyke en aenminnige bywooning van Godt. Waer over *Bazilides* uitboezemde, *Hoe zoude ik de doot vreezen, die my tot myn Schepper brengen zal?*

De Outvader * *Auguſtinus* beſchreef de doot als *een verlating des lichaems, een aflegging van een zwaren laſt; en daerom, dewyl gy niet weet op wat uure* (zegt die Vader) *de doot komen zal, zoo waek altyt, op dat gy bereid zyt als zy nadert.*

Een zeker Wysgeer van den Keizer *Adrianus* gevraegt, *wat de doot was*, antwoordde, ἀιώνιος ὕπνος, *een eeuwige ſlaep, een ontbinding van het lichaem, een vreeze voor den ryken, en een verlangen van den armen; een onvermydelyke uitkomſt, en een onzekere reize.*

De doot wort genaemt *de Koningk der duiſterniſſe*, die alle menſchen zonder onderſcheit, ryken en armen, wyzen en dwazen, koningen en bedelaers, in eene plaets ter nedervelt. De doot droeg outstyts den naem van *Cerberus*, een verſlinder van het vleeſch. *Seneka* noemde de doot *een zwarten hont*, die den ſterffelyken menſch geduurig aenbaſt en byt. *Horatius* geeft de doot den naem van een *Bellua Centiceps*, *een honderthoofdig beeſt*. Zommigen noemde de doot *Charon*, zynde by de Heidenen den voerman die de zielen in de Elizeeſche velden overbrengt; anderen *Acheron*, zynde de jammerpoel der helle.

De doot droeg ook den naem van ſlaep. Zie het geen wy in het 30. Zinnebeelt hier van gezegt hebben. Zoo noemde † *Virgilius* de doot *een geduurigen ſlaep*. Onder de oude Romeinſche Graffſchriften vint men dat de doot voorkomt als een *ſomnus æternus*, *ſomnus æternalis*, *een eeuwige ſlaep*.

Zommige Heidenen hebben de doot een zuſter van den Slaep genaemt ; gelyk *Homerus* en *Pauzanias* aentekenen, dat by de Eleers in hun tempel een afbeeltzel gevonden wiert, onder de gedaente *van een vrouw, dewelke twee ſlapende kinderen op haer armen hielt, het eene zynde van een witte gedaente in den rechterarm, het andere van een zwarte in den ſlinkerarm, beide met verdraeide of ſcheeve voeten.* Het een in den rechterarm betekende den ſlaep, en het ander de doot. De vrouw, dewelke dezelve hielt, verbeeldde den nacht.

* *Auguſt. in Joh.* † *Virg. Æneid.* 6.

De Ouden pleegen den haen aen de Doot op te offeren, gelyk aen *Mars* en *Æskulapius*, op dat door dat offer de nacht zoude vervrolykt worden, die anders door zyne ſtilte bekommering aenbrengt.

De Ouden hebben de Doot vleugels toegeſchreven; gelyk *Horatius*, in zyn 2. Boek der Beſtrafdichten.

Seu mors atris cum volat alis.

Dat is:

Het zy de bleeke Doot komt gieren op haer vlerken.

En op een andere plaets,

Et mors atra caput fuſcis circumvolat alis.

Dat is:

De zwarte Doot ſnort met haer wieken om het hooft.

Zoo wort de Doot verders vergeleken by een *losgaen in vrede*, *by een weggaen*, *by een ontbinding*, en wat des meer is.

Deze doot nu is algemeen. De machtigſte kan die niet wederſtaen, de wyſte kan die niet bedriegen: zy is een ſchatting die een yder moet betalen.

Als de doot den Keizer *Severus* genaekte, borſt hy uit: *Ik ben alles geweeſt, en wat voordeel heb ik behaelt?* En als hy zyn dootbuſch aenraekte, zeide hy, *Gy zult een man bevatten dien de gantſche aerde niet bevatten konde.* De Outheit gewaegt van een ſteen die *Alexander* wert toegezonden, dewelke, als men hem in een weegſchael leide, allen laſt overtrof of overwoog: doch zoo haeſt men een weinig aerde daer op ſtrooide, zoo licht wert, dat hy van de geringſte zwaerte wert overtroffen. Waer op zeker Wysgeer vrymoedig antwoordde: *Deze ſteen, Alexander, wyſt op u, gevonde te kennen wie en wat gy zyt. Nu gy leeft overweegt gy de gantſche werrelt, maer als gy zult geſtorven zyn, en men een weinig aerde op u zal geſtort hebben, dan zult gy zoo licht geſchat worden, als de geringſte ſterveling.*

Zoo dat elk zal moeten beſluiten, dat de doot zeker is, en niemant haer kan ontduiken. En wel daerom,

1. Om dat het de weg is van alle vleeſch, zoo
2. Dat alle menſchen tot ſtof moeten wederkeeren.
3. Om dat 'er niets op aerde is, dat den menſch van de doot bevryden kan. De ſtrenge gerichtsbode, die den menſch ter goddelyke vierſchaer daegt, is onverbiddelyk; noch ſchatten, noch tranen, noch beloften, noch bedreigingen, zyn in ſtaet om de doot een ſtip te verzetten. Daerom wilde een der Vaderen,

A. Dat wy dit wetende, het ons een geneesmiddel moeſt zyn tegen veele zonden.

B. Dat

B. Dat dit ons gewillig moeſt maken om te ſterven.
C. Dat dit ons moeſt doen bereiden tegen de uure des doots.
D. Dat dit onze droefheit zoude doen matigen over de doot onzer nabeſtaenden.

Zommigen hebben de doot beter geſchat dan de geboorte; gelyk 'er de Prediker van gewaegt, cap. 7: 1. En om wat redenen doch? wy kunnen denken, om dat een godtvruchtige ruſte vindt voor zyn arbeidt, ſtilte voor zyn moeite, heil en vergenoeging voor zyn elende, dewyl de doot voor hem een deur des levens is.

Daerom als de Filoſoof *Silenus* gevraegt wiert, *Wat den menſch in dit leven het beſte was?* antwoordde hy, *Nimmermeer geboren te worden, of, geboren zynde, te ſterven.* De Ouden hebben om die reden de doot geſchat als een weldaedt van den wyzen Opperheer gegeven, om dat zy een einde maekte van alle rampzaligheden des levens, en menſchelyke bekommeringen, die zy aenſtonts doet ophouden. Het welke *Agathias* in dit tafereel heel zoetvloejende uitdrukt:

Τὸν Θανατὸν τί φοβεῖσθε τὸν ἡσυχίης γενετῆρα,
Τὸν πάντα νίσσς, καὶ πενίης ὀδύνας;
Μοῦνος ἅπαξ θνητοῖς παραγίγνεται ἐδὲ ποτ' αὖλιν,
Εἰδὲν τις θνητῶν δεύτερον ἐρχόμενον.

Wy vertalen dit naer deſſelfs zin aldus:

Wat vreeſt gy voor de doot, de moeder van de ruſt,
Die alle qualen heelt, en alle pynen ſuſt?
Zy komt maer eens den menſch bezoeken, en niet meer.
Als ze eens gekomen is, dan keertze nimmer weêr.

De oude Heidenen ſchatten de doot onverzoenlyk, als die door geen gebeden kon bewogen, door geen offerhanden, noch tempelen, noch Prieſteren, noch omſlag van heilige dingen verzoent worden.

Deze onverzoenlyke en hartnekkige ſpreekt *Orfeus* ergens aen in zyn gezangen:

Οὔτε γὰρ εὐχαῖς σὸν πείθει γένος, οὔτε λιτάῖσιν.

Dat is:

Men kan u door gebeên noch gaven oit verzoenen.

Alcidamus beving een luſt van een gantſche redenvoering tot lof van de Doot op te maken. Zie daer wat heuchelyke beſchryving hy op zekere plaets van haer geeft: *Hæc multis corporis morbis nos liberat, hæc tyrannorum crudelitati ſubtrahit, hæc principibus adæquat, hæc omnibus bonis viris jucundiſſima accidit. Neque quis quam eſt quin eam lætiſſimo animo excipiat præter ſceleratos, qui graviora ſe paſſuros eſſe poſt mortem jam nunc*

viventes augurantur & quaſi præſentiant. Dat is: *Deze doot ontheft ons van veel lichaemsrampen en ziekten, deze onttrekt ons der wreetheit der tirannen, aeze evenaert ons met de vorſten, deze daegt heuchelyk op voor alle vroome mannen. En daer is niemant of hy grypt dezelve met een bly gemoet aen, behalven alleen een boosdader, dewelke naer de doot de gruwelſtraf zullende lyden, dat eeuwig ongeluk levende vooruitziet, of zich vertegenwoordigt.*

Het is in allen deelen ook bewaerheit, dat de doot zomtyts zeer ſchielyk en haeſtig aenblikt. Gelyk in *Eli*, door een gerucht of quade tydinge. 1 Sam. 4.

Gregorius de Groote verhaelt van een Jongeling, die wanneer hy zag dat hy ſterven moeſt, uitriep: *Inducias Domine uſque ad mane*, dat is, *Schenk my Heere een uitſtel tot den morgenſtont.* Maer het mocht hem niet gebeuren.

Veelen zyn ſchielyk geſtorven, of van vreugde, als *Sofokles*, en *Dioniſius*, Koningk van Sicilie. Anderen van droefheit, van ſchaemte, van geringe toevallen, van een vlieg, van een druifkern, van een dronk waters, van het ſtooten aen een duim, en diergelyke kleene ongevallen; als *Plinius* ons aentekent omtrent de natuur der menſchen.

Schoon men *Alexander* vleide, als ware hy een zoon van *Jupiter*, hy ſchatte zich evenwel ſterffelyk. Want als hy in Indie met een pyl gequetſt wiert in een belegering, zoo deedt hem die wonde in deze woorden uitbarſten: *Omnes jurant me Jovis eſſe filium, ſed vulnus hominem eſſe me clamat*, dat is, *Zy verzekeren my alle dat ik een zoon van Jupiter ben, maer deze wonde zegt my dat ik een menſch ben.*

Suetonius verhaelt van *Auguſtus*, dat hy zullende ſterven, aen de omſtanders vraegde, *Satisne commode perſonam noſtram egimus*, dat is, *Heb ik wel behoorlyk myn perſonaedie geſpeelt in de werrelt?* waer op zy antwoordden, *Ja zeer heerlyk.* En met den laeſten ſnik zeide hy, *Ergo valete & plaudite*, dat is, *Vaert dan wel, en klapt in de handen.*

Het is ook van een groote nootzakelykheit dat de doot wel bedacht wort, of dat men daer van een nodige overdenking maekt; dewyl dit het grootſte geheim is om den menſch in den zondigen loop van zyn begeerte te ſtuiten. Hier op doelde de wyze zoon van Sirach, zeggende, *In al dat geene dat gy doen zult, gedenk aen uw uitterſte, en gy zult niet zondigen.* En het is te denken, dat het redelyk ſchepzel zoo niet in zonden zoude uitſpatten, indien het deze overdenkingen van zyn doot meer ter harte nam. Geen *Beltzazar* kon vermaek gevonden hebben in wulpſe gaſtmalen, of in 't ontheiligen van de vaten des tempels, indien hy overdacht hadde dat dit de laeſte nacht was, die zyn doodvonniſſe zoude ontdekken. *Alexander* kon naer geen nieuwe werrelden gezocht, noch *Krezus* in zyn ſchatten zyn heil geſtelt hebben, zoo de een beter en veiliger kenniſſe van zyn doot, en de ander van zyn rampzaligheden gehadt hadde. Dit bewoog *Demokriet* om op de Kerkhoven te woonen. Hier van daen was het de gewoonte by zommige volkeren, de dooden in hun huizen te begraven, of de dootsbeenderen dagelyks te behandelen. Daerom melden de Geſchichtſchriften van *Filips*, den vader van dezen grooten *Alexander*, dat hy met deze morgengift wilde begroet en aengeſproken zyn: *Koningk gedenk dat gy een ſterffelyk menſch zyt.*

Als

Als de Griekze Keizers outstyts gekroont wierden, zag men deze plechtigheit. Als zy op den troon zaten, quam 'er een te voorſchyn, die hem veelderhande ſlag van leenen toonde, met byvoeging van deze woorden: *Hooggebooren Heer, het zal u believen te kiezen van welke ſoort van ſteenen men u een graf zal bouwen.*

De Outheit gewaegt van den Keizer *Maximiliaen*, dat hy vyf jaren voor zyn doot een kiſt, een kleedt, en alles ter begraving nodig, liet bereiden, het welk hy geduurig als een dierbaren ſchat met zich voerde.

Dit gedenken aen de doot geeft veel nuttigheit; want dat meent *Hieronimus*, *dat ons de werreltſche zaken doet wraken*, zeggende, *Facile contemnit omnia, qui ſe cogitat morituum eſſe*, dat is, *Hy veracht lichtelyk alle dingen, die gedachtig is dat hy ſterven moet.*

Maer ook hebben de Ouden heel droevig en beklagelyk de doot van hunne vrienden en nabeſtaenden beweent; het welke wy bewaerheit vinden in *Abraham*, dewelke *Zara*, geſtorven zynde, beklaegde en beweende. Gen. 23: 2. *Jakobs zoonen beweenden hun vader.* Gen. 50. en meer anderen.

De Joden hadden hunne Rouwklagers over de dooden, dewelke die beweenden. En in Godts Bontboek vinden wy 'er gewag van gemaekt; gelyk *Salomon* zegt in zyn Prediker, cap 12: 5. *De menſch gaet naer zyn eeuwig huis, en de rouwklagers gaen om in de ſtraten.* En by *Jeremias* vinden wy, *Zoo zegt de Heer der heirſcharen, merkt daer op, en roept de klaegvrouwen datze komen, en zich haeſten, en een weeklachte over ons opheffen.* En by *Amos* 5: 16. *Op alle ſtraten zullen rouwklagers zyn, en in alle wyken zullen zy zeggen, och, och. Rouwklage zal zyn by die geenen die verſtant van kermen hebben.* *

De Joden beweenden ook hunne dooden, door zich zelf te quetzen, of eenig lit des lichaems af te houwen. Hoewel dit niet van alle de Joden volbracht wiert, alleen maer van zommigen, dewyl dit ſtrafbaer was onder hen.

Ook ſchooren zy hunne hairen af, of plukten die uit, door verſcheiden middelen. Zy gingen (ter beweening der dooden) ook blootshoofts, op dat 'er ſtof en aſch op zoude kunnen geſtrooit worden, volgens hun gewoonte. Waer mede zy wilden afbeelden, dat zy onwaerdig waren door de aerde gedragen te worden.

Zy gingen ook blootsvoets, ten bewys van een diepe nederigheit. Zy bedekten hunne lippen, dat een byzonder teken was van zedigheit en ſchaemte. *Rabbi David Kimchi* en *Aben Ezra*, zeggen, *Deze bedekking geſchiedde met den uitterſten ſlip des mantels*, dien zy daer op leiden.

Ook ſcheurden zy hunne klederen; gelyk bleek in *Jakob*, hoorende de doot van zynen zoon *Jozef*, of in *David* over *Jonathan*, en anderen.

Ook beweenden zy hunne dooden met een zak te leggen op hunne lendenen; gelyk bleek in den zelfden vader *Jakob* over zynen zoon. Gen. 37: vs. 34. Gelyk 'er ook noch andere tekenen van rouwklagen over de dooden waren by de Joden; als borſtkloppingen, weeningen, onthouding van vleeſch en wyn, en andere.

De

* *Van deze droefheit over de dooden kan verders gezien worden in 't Zinnebeelt van de Droefheit.*

De Romeinen hebben niet minder hunne dooden beklaegt en beweent; zy hadden ook (als de Joden) de gewoonte van zich te quetzen, tot een teken van rouwe: ook van zich te ſcheeren, en op de borſt te kloppen. Daerom zingt * *Ovidius*,

Planxêre ſorores ——
Naïdes & ſectos fratri poſuere capillos.

Dat is naer Vondels vertalinge:

De Brongodinnen, al gezuſters van een moeder,
De haerlok kortende, bevechten haeren broeder.

† Cok door het ſcheuren der klederen,

—— *Sciſſaque Polyxena palla.*

Dat is:

—— *En Polyxeen met haer geſcheurt gewaedt.*

By de Romeinen waren klaegvrouwen, en wel van tweederlei ſoort. De eerſte die waerlyk van harten weenden; het zy de moeders, zuſters of nabeſtaende; de andere, die alleen door gelt daer toe gehuurt waren, of om hen te beklagen, of met lofvaerzen de daden der overledenen te pryzen.

Men vint in § *Diodorus den Siciliaen* van de Egyptenaren, dat als iemant onder hen geſtorven was, dat dan de vrienden in de ſtadt omzworven, geduurig ſchreeuwende en klagende, en het hooft met ſtof en ſlyk bedekt houdende, zoo lang als het lyk niet begraven was.

Veelen der Outvaderen hebben leſſen gegeven, om zich tot de doot te bereiden; en zy beſtempelden ook zelf den tyt, wanneer dit veiligſt was. Namentlyk,

A. *Alle de dagen onzes levens*; gelyk *Job* dit ook toeſtemde, cap. 14: 14. En *Auguſtinus*, *Ne moriar*, *morior*, dat is, *Ik ſterve dagelyks, op dat ik niet zoude ſterven.*
B. *In den tegenwoordigen tyt*, om dat wy ons van geen anderen tyt kunnen verzekeren.
C. *In alle tegenſpoeden.*
D. *In tyden van vreugde.* Eccleſ. 11.
E. *Alle avonden als elk tot de ruſt gaet*; als *David* leert, Pſalm 4: vers 5. 77: vers 7.
F. *In zwakheit des lichaems.*

En zoo hebben zy opgemerkt wat den menſch meeſt kon beletten aen de doot te gedenken.

N. De

* *Metamorph.* 3. † *Juvenal. Sat.* 10. § *Lib.* 1. *cap.* 91.

א. *De zonden van hovaerdy.*

ב. *Vleeſchelyke zorgeloosheden*, die het verſtant verblinden, waer door men nooit aen zyn einde denkt.

ג. *Werreltſche zorge*, *ongebondenheden*, en *ongeoorloofde vermakingen.*

ד. *De inbeelding van een lang leven.*

ה. *Het ongelove*, dewyl veelen niet ſchynen te geloven de gelukzaligheit des eeuwigen levens, noch den ſchrik der helle.

En waerlyk by de Heidenen (behalven het geene wy alvorens beſchouwt hebben) vint men ook ſchoone ſpreuken omtrent de doot en het afſterven. *Hoe heuchelyk* (zegt *Cicero*) *moet die weg zyn, die ons den eintpael geeft van alle ſlaefſche bekommerniſſen! Ariſtoteles*, als hy op zyn ſterfbedde lag, borſt uit: *Ik ben onrein in de werrelt gekomen, ik hebbe daer in vol vreeze geleeft, ik ga daer ontroert uit: gy oorzack der oorzaken ontferm u myner.*

De oude volkeren, ſchoon Heidenſch, erkenden ook de doot algemeen te zyn over ouden en jongen. Gelyk wy het vinden aengetekent in de Klaegliederen van *Virgilius*, over de doot van zyn *Mecænas:*

Illa rapit juvenes prima florente juventa,
Non oblita rapit ſed tamen illa ſenes.

Dat is:

Den draet des levens van de jeugt breekt zy aen ſtukken.
En zy vergeet nochtans geen ouden weeh te rukken.

* *Horatius* ſchatte *de doot den laetſten eintpael en regel des levens. Mors ultima linea rerum eſt.* Dat is: *De doot is 't laetſte perk der dingen.*

† En *Seneca*, onder zyn gulde leſſen, gaf ook deze, *Dat wy, zoo lang wy hier zyn, of leven op aerde, moeten leeren ſterven.* En verders zegt hy, *De menſch is nooit goddelyk, dan als hy aen de ſterffelykheit gedenkt, en overlegt dat dit lichaem geen woonhuis is, maer alleen een herberg, en dat voor een korten tyt.*

En het is zeer ſchoon gezegt van *Chilo: Leef, denkende aen uw doot, op dat gy denken mogt aen uwe zaligheit.*

En onder de leſſen der Stoiſche Filozofen, is deze: *Denk altoos aen uw doot, maer vrees haer niet.*

In ons 2. Zinnebeelt van de Doot, vinden wy, dat *Kamillus van Ferrara het menſchenrif een mantel geeft van Brokade, om dat de ryke zoo wel als de arme ſterffelyk is.* Zoo dat, ſchoon de rykdom veel vermag op de werrelt, echter de vrykoping des doots niet kan te weeg gebracht worden, noch door gout, noch zilver, noch edele geſteenten, noch paerlen, noch hoogheit, noch majeſteit.

* *Horat. Lib. 1. Epiſt. ad Quint.* † *Seneca ad Luc.*

Daerom zegt † *Horatius*, *Pallida mors æquo pulſat pede pauperum tabernas, Regumque turres*, dat is, *De bleeke doot klopt zoo wel aen de palleizen der koningen, als aen de hutten der armen.*

De Ouden hebben den *Cypresboom* als een zinnebeelt geſchat van de Doot. De doot wert by de Ouden voor een Godt gehouden, en onder den naem van *Pluto* aengebeden. Zy beeſdden hem af, *zittende onder een donkeren troon, hebbende op zyn hooft een kroon van zwart ebbenhout. Hy heeft in de eene hant een roede om de doode lichamen by een te dryven, en in de andere een ſleutel om die op te ſluiten. Aen zyn voeten ſtaet Cerberus*, (een driehoofdige hont) *en by hem een Cypresboom.*

Deze boom was een voorzegging van de doot. Dit bleek in den Keizer *Severus*, als zeker *Ethiopier*, befaemt door verſcheide boosdaden, den Keizer op den weg voorbyging met een kroon van Cypresbladeren gevlochten, waer over als de Keizer verſtoort was, zoude de *Ethiopier* hem gezegt hebben: *O Keizer, gy hebt alles geweeſt, en alles overwonnen, nu zyn de goden uwe overwinnaers.* En na weinig dagen is *Severus* geſtorven.

De Pynboom is ook een zinnebeelt geſchat van de doot. Waer van wort aengeteekent, dat hy eens afgehouwen zynde, nooit weder uitſpruit: en dat hy van wegens zyn ondragelyke bitterheit aen elk als de doot voorkomt.

* *Horat. Od. 4. Lib. 1.*

LXI. ZINNEBEELT.

Van de Opſtanding der Dooden.

EEn geheel ontbloote Vrouw, die een kleedt over dwars geſtrengelt heeft. Met de rechterhant hout zy een Feniks vaſt, die aen haer zyde ſtaet.

„ (a) *Het kleedt dat de Vrouw overdwars geſtrengelt heeft*, verbeelt het doot- of „ grafgewaedt.

„ *De Feniks aen de rechterhant*, verbeelt de opſtanding en herleving uit den „ dooden, om dat eenigen willen dat uit de aſſche des Feniks een andere voor- „ komt; gelyk ook *Laktantius* voorgeeft.

2. Zinnebeelt *van de Opſtanding der Dooden.*

Een Dootshooft, uit wiens ſchedel eenige koornairen komen opſchieten, met deze Spreuk: *Moriens reviviſcit*, dat is, *Al ſtervende wort het weder levendig.*

„ Om te toonen, dat even als uit een verrot graen een nieuwe ſpruite opryſt, ook
„ alzoo onze lichamen wederom uit de aerde zullen opſtaen en verryzen.

Aenmerking over dit Zinnebeelt.

Wat *de Opſtanding der Dooden* betreft, daer omtrent kunnen wy aenmerken:

a. *De waerheit en zekerheit* van de Opſtanding.
b. *Wat* opgewekt zal worden.

De zekerheit van deze opſtanding der dooden vinden wy geſtaeft in de Schriften van het Oude en Nieuwe Teſtament. Onder het Oude Teſtament vinden wy de waerheit van de opſtanding uit den dooden in de eerſte beloſteniſſe getoont. Want wie zal kunnen zeggen, dat de ſlang de kop vermorzelt is; namentlyk, dat de macht des doots gebrokt en weggenomen is, zoo zy onze lichamen in de doot houden kon. Derhalven, dewyl de Satan door Chriſtus is vernietigt, zoo is het dat een gelovige alleen ſtert, om van dat lichaem der zonden verloſt te zyn, en ten eenemael van de zonde gerechtvaerdigt te worden, in zoo verre dat hem de doot niet houden kan, maer dat zyn lichaem eenmael zal wederkeeren, waer in geopenbaert zal worden het leven van Chriſtus.

Deze opſtanding heeft ook *Mozes* en *Samuel*, of *Hanna* getuigt, zeggende, *De Heer maekt doot en weder levendig.* Deut. 32.

Desgelyks heeft *David* van de opwekking des lichaems gewaegt, zeggende in den 17. Pſalm: *Ik zal verzadigt worden met uw beelt, als ik zal opwaken.* Hy vergelykt de doot by een ſlaep, (dat wy te voren getoont hebben) waer uit ons Godt zoo licht kan opwekken, als wy een menſch uit zyn ſlaep wakker maken. In den 49. Pſalm zegt de Zanger, *Godt zal myne ziele van het gewelt des grafs verloſſen, want hy zal my opnemen, Sela*; vertoonende naer het oogwit en het voorgaende in dat Liet, hoe ydel het vertrouwen der werrelt is op haer rykdom en eer; doch hoe heilzaem het vertrouwen van een gelovigen is op Godt, die hem uit den doot zal verloſſen, en het leven ſchenken.

Hier van getuigt ook *Daniel* in zyn 12. Hooftſtuk: *Veelen* (zegt hy) *van die in het ſtof der aerde ſlapen, zullen ontwaken; deze ten eeuwigen leven, en geene tot verſmading en afgryzen.* En hoe klaer ſpreekt *Job* van de opſtanding uit den dooden in 't 19. Hooftſtuk! *Ik weet* (zegt hy) *dat myn Verloſſer leeft, en hy zal de laetſte over het ſtof opſtaen; en als zy na myne huit dit doorknaegt zullen hebben, zal ik uit myn vleeſch Godt aenſchouwen.*

De getuigeniſſen van de opſtanding der dooden zyn ook zeer krachtig uit het Nieuwe Teſtament. Want behalven dat de Zaligmaker hier van handelt by Matth. 22. tegen de Sadduceen, zoo zien wy dat *Paulus* die leere van de opſtanding uit den dooden telt onder de eerſte beginzelen der leere van Chriſtus. Hebr. 6. Zoo zien wy dat *Martha* niet twyffelde aen de opſtanding van haeren broeder *Lazarus.* Joh. 11. Zoo zien wy hoe *Chriſtus* betuigt, Joh. 5: 28. daer hy den Joden de opſtanding der dooden inboezemt: *En verwondert u daer niet over, want de uure komt, in welke alle die in de graven zyn, zyn ſtemme zullen hooren, en zullen uitgaen,*

gaen, die het goede gedaen hebben tot de opſtanding des levens, en die het quade gedaen hebben tot de opſtanding der verdoemeniſſe. Dit was *de hoope van Iſraël*, Hand. 23. *dat Godt de dooden opwekken zoude.* Zoo ziet men, hoe *Paulus* een *opſtanding verwacht, beide der rechtvaerdigen en onrechtvaerdigen.* Hand. 24. *Paulus* noemt *Chriſtus een eerſteling der geenen die ontſlapen zyn; en zegt dat, gelyk zy alle in Adam ſterven, zy ook alle in Chriſtus levendig gemackt zullen worden.* 1 Cor. 15. Gelyk eertyts de eerſte vruchten in 't oude heiligdom gebracht zynde, ook de overige geoordeelt werden Gode geheiligt te zyn, Levit. 23. zoo is het ook dat Chriſtus als de eerſteling opgewekt zynde, zy ook alle zyn gereinigt om uit den grave op te ſtaen, en te verſchynen in het lant der levendigen. Dat is de reden waerom Chriſtus ook *de eerſtgeboorne uit den dooden genaemt wort.* Openb. 1: 5. En *Paulus* zegt, 1 Corinth. 5. *Indien nu Chriſtus gepredikt wort, dat hy uit den dooden opgewekt is, hoe zeggen zommigen dan onder u, dat 'er geen opſtanding der dooden is?* Derhalven is het geſtaeft, dat de opſtanding der dooden waerachtig is.

Deze waerheit kan men ook vaſtmaken uit de reden zelve: en wel als men de deugden van Godt aenmerkt; namentlyk, zyn kracht en wysheit. Zeker de oneindige Godt heeft macht en bequaemheit, om de dooden te kunnen opwekken. En deze kracht heeft Chriſtus den Sadduceen ingeboezemt. Dit leert de wysheit van Godt, dewelke niet kan gehengen, dat het lichaem van de ziele altoos zoude afgeſcheiden zyn, en die beide geheel en al vernietigt zouden worden door de doot.

De reden leeraert ook, dat de gelovigen hunner beloning moeten deelachtig worden in Chriſtus, en dat dit niet geſchiedt als door een opſtanding en genieting van een zalige vreugde. Welke redenen wy zouden kunnen uitbreiden, maer wy moeten kort zyn. Laet ons voortgaen, om aen te toonen het voorwerp dat opſtaen zal, en wel met wat voor een lichaem.

Deze opſtanding der dooden zal algemeen zyn: daer zullen 'er opſtaen *tot een eeuwig afgryzen*, en *tot heerlykheit.* Dan. 12. Het zullen zyn *rechtvaerdigen* en *onrechtvaerdigen. Een iegelyk toch moet verſchynen voor Godts rechterſtoel, op dat hy wegdrage dat hy in 't lichaem gedaen heeft, het zy goet het zy quaet.* Waer toe dan van noden is een algemeene opſtanding; zoo dat zelfs die noch leven zullen, als in een ſtip des tyts zullen verandert worden. Het welke *Paulus* als een groote verborgenheit bekent maekt. 1 Corinth. 15.

Het onderwerp nu, waer mede de menſch zal opſtaen uit den dooden, is het lichaem, het vleeſch, en wel het zelve lichaem, waer mede hy geſtorven is. Zeker dat vertoont ons *Paulus*, wanneer hy met een bepalinge ſpreekt, Filipp. 3: 21. *Die ons vernedert lichaem zal veranderen, op dat het den verheerlykten lichame van Chriſtus zal gelykvormig worden.* En gelyk ons hooft, Chriſtus Jezus, met het zelve lichaem opgeſtaen is, (waer van hy genoegzaem blyken gaf aen *Thomas*) zoo is het nootzakelyk dat wy ook ons hooft gelykvormig worden. Dit zelve vertoont ons *Paulus*, 1 Corinth. 15. als hy zegt, *Dat dit ſterffelyke de onſterffelykheit, en dit verderffelyke de onverderffelykheit zal aendoen.* En alderklaerſt van *Job*, in de reets aengehaelde plaets, *Nae dat zy dit zullen doorknaegt hebben,*

zal ik Godt uit myn vleesch aenschouwen. En dit heeft ook zyn reden, want dit zyn lichaem was van een leven verlott, en bewoont geweest door zyn geest; zoo is het ook betamelyk, dat het zelve ten jongsten dage de volle vrucht der verlossing geniete, en reets volmaektelyk bewoont wordt door den H. Geest. By voorbeelt, zoo *Abraham* ten jongsten dage zyn eigen lichaem niet wederkreeg, maer hem een lichaem uit een ander stof bereidt wiert, dan zoude *Abraham* niet leven, maer iets verscheiden van hem.

Het ongeloof zal tegenwerpen, nu de stofkens van ons lichaem, het welke reets vergaen is, hier en daer verstrooit zyn, hoe het dan mogelyk is die weder te vergaderen; maer wy kunnen zeggen, dat de Almachtige Godt zeer wel weet, waer die stofkens moeten gevonden worden. Want ten aenzien van Godt, is 'er niets verstrooit, verloren, of verborgen; want alle dingen zyn van eeuwigheit voor zyn aengezichte tegenwoordig: en daerom, hoe zoude Godt onkundig kunnen zyn van dat stof, het welke door hem bewaert wort?

Evenwel, schoon wy ten jongsten dage het lichaem zullen wederkrygen, nochtans zullen de lichamen verandert worden; niet in hunne zelfstandigheit, maer in hunne hoedanigheden. Alle onvolmaektheit zal van dezelve afgenomen worden: zy zullen het verheerlykte lichaem van Christus gelykvormig worden.

Paulus zegt ons, 1 Corinth. 15. *Dat het lichaem wort gezaeit in verderffelykheit, en opgewekt in onverderffelykheit*; namentlyk, dat onze lichamen na de opstanding geen ziekte noch doot, noch rampen meer zullen onderhevig zyn. Daerom voegt hy 'er by, *Het lichaem wort wel gezaeit in oneere, maer het wort opgewekt in heerlykheit*, dat is klaar, schoon, en zuiver. *Het wort gezaeit in zwakheit, maer opgewekt in kracht.* Om dat het, bevryt van alle zwakheden, een bestendige wooninge zal zyn voor de ziele. Eindelyk zegt de Apostel, *Een natuurlyk lichaem wort 'er gezaeit, en een geestelyk lichaem wort 'er opgewekt:* het welk te kennen geeft, hoe ons lichaem door spys en drank niet meer zal in 't leven behouden worden, maer door de kracht des H. Geests, die het zal regeeren, levendig maken, en daer in woonen.

Dan zal de voleindiging der werrelt gezien worden, dan zullen de geschapene dingen de ydelheit niet meer onderworpen zyn, maer vrygemaekt worden van de dienstbaerheit der verderfeniſſe tot de vryheit der heerlykheit der kinderen Godts. Het schepzel zal niet meer zamen zuchten, en als in barensnoot zyn tot nu toe, maer erlangen de aenneming tot kinderen; namentlyk, de verlossing des lichaems.

Dan zal de *Jehovah* in volle kracht *nieuwe hemelen* en *nieuwe aerde* doen voortkomen, in welke gerechtigheit woont, naer *Petrus* getuigeniſſe, 2 Petr. 3. En of schoon hy eens *een nieuwen hemel* en *nieuwe aerde* gemaekt heeft, als hy eens zyn troon van *Jeruzalem* afnam, en die plaetſte in den hemel, daer door zyn gemeente verlossende van de genaemde Goden, die met gezag gewapent haer het jok der dienstbaerheit opleiden: ja of schoon de Heer wederom een *nieuwen hemel* en *nieuwe aerde* maekt, als hy den *Antichrist* van den troon, en uit zyn ingebeelden hemel zal stooten; zoo zal hy dit nochtans in den hoogsten trap doen, in de voleindiging der eeuwen. Want dan zullen niet alleen de hemel en de aerde, door

vuur

vuur aengeſtoken, vergaen, en de elementen brandende, verſmelten; maer dan zal ook het Koninkryk der hemelen in volle kracht en klaerheit verſchynen, op dat de inwoonders daer in zouden leven in eeuwigheit.

Het is opmerkelyk, hoe overeenkomſtig de Heidenen omtrent deze laetſte omkeering met den Apoſtel *Petrus* geſproken hebben. Want * *Ovidius* ſpreekt in zyn Herſchepping:

Ook ſchoot hem in den zin, hoe 't noodlot was voorhanden,
Dat hemel, aerde, en zee moſt lichter lage branden.

En † *Seneka* zeide, *Als de tyt zal gekomen zyn, in welken de nieuwe aerde zal worden uitgebluſt. Al wat nu ordentelyk licht byzet, de zon en maen en ſtarren zullen met alle brandende ſtoffe door vuur verteert worden.*

Deze leere van de Opſtanding der Dooden hebben zommige Heidenen wel gelochent, wanneer eenigen onder hunne Filozofen *Paulus* voor een *raeskaller*, een *verkondiger van vreemde Goden*, en voor *een klapper* hebben uitgekreten, als hy hun predikte de opſtanding van Chriſtus, Hand. 17. Maer ook zommigen onder hen hebben dit vaſtgeſtelt, als wy zullen aentoonen.

Dit is het meeſt te verwonderen geweeſt, dat de Joodtſche Kerk zoo vervallen was, dat 'er Regeerders van den Joodtſchen Burgerſtaet en Kerk gevonden wierden, die deze hoop der vaderen, deze leere van de opſtanding der dooden tegenſpraken, als de Sadduceen. Waerom Chriſtus in zyn tyt hen wederlegt, met te zeggen, *Dat Godt een Godt Abrahams is*; het welk te kennen geeft, dat Godt ook het lichaem van *Abraham* zoude doen leven.

Anderen onder de Joden meenden dat Iſraël *alleen* zoude opſtaen, of opgewekt worden, uitgenomen eenige weinige; namentlyk, de afvallige Epikureen. Dat die geenen die opſtaen zullen, voor een ruimen tyt weder zullen keeren in 't Lant Kanaan, in een bloejenden toeſtant, en dat de Monarchien der werrelt den Schepter van Juda zullen onderworpen zyn. Daerom ſchryft *Rabbi Bechai* (in zyn boek *Kad Hakkemach*, pag. 8.) aldus: *De Iſraëliten zyn boven alle andere volkeren met vier waerdigheden, en byzondere gaven verheerlykt.* Namentlyk, met *de Wet*, *het Lant Kanaan*, *de Prophecien*, en *de Opſtanding der Dooden.* En hier toe brengt die *Rabbi* de plaets van den Profeet *Jezaias* ter waerborg, cap. 26: 14. daer gezegt wort, *Doot zynde, zullen zy niet weder leven; overleden zynae, zullen zy niet weder opſtaen.* Het welk van den Rabbi opgevat wort van de Heidenen, of die buiten Iſraël zyn. Doch verders in 't 19. vers vat hy het op van *de Joden of Iſraël*; namentlyk, *Uwe dooden zullen leven, zy zullen opſtaen. Waek op en juicht, gy die in het ſtof zyt; want uw dauw zal zyn als de dauw der moeskruiden, en het lant zal de overledenen uitwerpen.*

Die § *Rabbi* tekent uit den *Talmud* aen, dat in den dag des gerichts driederlei geſlachten uit den dooden zullen opſtaen: het eerſte, de oprechte vroome Iſraëliten; het tweede, de booze en godtlooze Iſraëliten; het derde, de Benoüm, de middelmatige, die evenveel goet en quaedt gedaen hebben.

Rabbi.

* *Ovid. Metam. Lib.* 1. † *Seneca ad Marc.* § *Tract. Roſch. Haſſchenach, ſeu de novo anno cap.* 1.

* *Rabbi David Kimchi*, zegt, *Dat de godtloozen (reſchaim) nooit zullen opſtaen, maer dat hun ziel en lichaem op een tyt in de natuurlyke doot zal verderven, en tot niet worden.* Over de plaets van *Daniel* cap. 1. *Veelen die in het ſtof der aerde ſlapen, zullen ontwaken*, heeft Rabbi *Saadiah* gezegt. *Het woort veel betekent een zeker getal, en daer onder worden verſtaen de vroome Iſraëliten, die alleen deel hebben aen het eeuwige leven; maer de boozen die den Heere verloochent hebben, zullen zonder opgewekt te worden in de helle komen.*

Aben Ezra, in zyn uitlegging over *Daniel*, genaemt *peruch*, zegt 'er van, dat naerdien de Profeet verhaelt dat 'er *veelen* zullen ontwaken, ook nootzakelyk *veele anderen* niet ontwaken zullen. *Die dan ontwaken, komen in het eeuwige leven; die niet ontwaken, blyven in de eeuwige ſchande.*

De Joden plegen outstyts de lichamen der dooden te waſſchen, op dat zy rein mochten opſtaen; ook zalfden zy het hooft wel, en deeden hun een wit kleedt aen om rein te zyn; zy wierpen ook gras over hunne hoofden, als zy de lichamen begraven hadden, het zy om te kennen te geven hunne broosheit en ſterffelykheit, om dat alle vleeſch gras is, of van wegens de hoope van een opſtanding.

Zy meenden ook, dat geen Joden, buiten Kanaan begraven, der opſtanding konden deelachtig worden; ten zy dat Godt hun lichaem door eenige holligheden der aerde derwaerts brengen wilde. Dat geloof grondenze op dat verzoek van *Jakob* aen *Jozef*, dat hy hem *in Kanaan*, en niet in Egypten begraven zoude. Hoewel zommigen onder de Rabynen echter de opſtanding der godtloozen gelooft hebben. Want † *Manaſſe Ben Iſraël* zegt omtrent de plaets over *Daniel* 1. *Veelen die in het ſtof der aerde ſlapen* &c. Indien *die veelen* alleen rechtvaerdigen waren, zoo zouden zy voorwaer weinige zyn; want *de zoodanige* worden *zoo veele* niet gevonden. En hy voegt 'er by, als de Profeet zegt, *Deze tot verſmaetheit* enz. *Dat dit voorwaer van de boozen en godtloozen gezegt wort.* En *Jozefus Jacchiades* zegt, *Dan zal geſchieden dat wonderwerk van de opſtanding der dooden; want veelen van die geenen die ſlapen in 't ſtof der aerde, zullen ontwaken; deze ten eeuwigen leven, die heiligen zyn; maer geene tot verſmading en eeuwige afgryzing, die godtloozen zyn. Manaſſe* zegt ook, *Het is waerlyk nootzakelyk, dat alle menſchen, of alderhande ſlag zullen opſtaen.* Ook (*in pirke*) Rabbi Eliezer, *Alle de dooden zullen opſtaen ten dage der wederopſtanding der dooden, alleen uitgezondert het geſlachte van den Zondvloedt.*

De Heidenen hebben aen deze waerheit niet getwyffelt, maer aen de opſtanding der dooden gedacht. De Indianen in Pegu, geloven dat 'er een wederopſtanding der dooden zyn zal, en dat ziel en lichaem weder zullen vereenigt worden. De Mooren gelooven meeſt, dat zy na hun doot weder zullen opſtaen, en een witte verwe erlangen.

Daer was een Afgodt by de Vandalen bekent, die zy *Flins* noemden, gemaekt naer de afbeelding des doots. Op den ſlinker ſchouder zat de gedaente van een Leeuw. En gevraegt zynde, *Wat dit dier zoude beduiden*, zeiden zy, *Dat zy door dien Leeuw uit den dooden zouden worden opgewekt.*

De Egyptenaers balſemden de dooden, om onverderffelyk bewaert te worden tot de opſtanding der dooden; gelyk 'er doode lichamen in ſteene kiſten gevonden zyn,

* *In zyn Verklaring over den eerſten Pſalm.* † *De Reſurrect. Mort. Lib.* 11. *cap.* 8.

zyn, die honderden van jaren gebalſemt waren. Onder andere geeft ons de Outheit een opſchrift, het welk aldus op de dootbuſch gevonden wert:

CHEMOSIRIS DE BESCHERMER MAEKE DOOR DE HEMELSCHE INVLOEJINGEN MET DE GODDELYKE KRACHT DER GEESTEN DE DOODEN ZALIG.

En op een andere dootbuſch van ſteen ſtonden deze woorden uitgehouwen:

DE BESCHERMGODT GUNNE HET LEVEN AEN DIT LICHAEM, EN VOERE HET TEN HEMEL.

De Romeinen bewaerden het lichaem zeven dagen onbegraven, waſſchende het zelve met ziedend water, en zalvende het met oly; hoopende, was het niet geheel doot, dat het weder levendig zoude worden; gelyk ons dit vers beveſtigt:

Corpusque lavant frigentis, & ungunt.

Dat is:

Zy waſſchen te gelyk en zalven 't koude lyk.

Na dat het lichaem was gezalft, leiden zy het op een bedde, met zyn aengezicht en voeten naer de ſtraet geſtrekt; gelyk *Perſius* aentekent:

——— *Tandemque beatulus alto*
Compoſitus lecto, craſſisque lutatus amomis
In portam rigidos calces extendit.

Dat is:

Die zalige entlyk op het lykbedde uitgeſtrekt,
En dicht met balſem en met kruidery bedekt,
Steekt poortwaert uit de nu tot ys geſtremde beenen.

Gelyk ook *Homerus* gewaegt omtrent de begraeffeniſſe van *Patroklus*, daer van dus opzingende:

Ὅς μοι ἐνὶ κλισίῃ δεδαιγμένος ὀξέϊ χαλκῷ,
Κεῖται ἀνὰ πρόθυρον τετραμμένος.

Dat is:

Daer legt hy nu helaes met eenen priem doorſteken.
Hy heeft zyn voeten naer den dorpel uitgeſteken.

De lichamen werden dan ten brantſtapel gebracht, en tot aſch verteert; naer hun meening, op dat de ingewanden mochten gezuivert worden. Zy deeden ook wel het ingewant alleen door 't vuur verteeren, en die aſſche weder in 't lichaem werpen, op dat in de opſtanding geen gedeelte des lichaems ontbreeken zoude.

Dit vuur (voor de verbranding) wert genaemt *Pyra*, eigentlyk *een ſtapel*. Onder het branden hadt het den naem van *Rogus*, een brantſtapel (na de verbranding) van *Buſtum*, *verbrant*. Het doode lichaem op den ſtapel gelegt werden de oogen weder geopent, om den geſtorven den hemel te doen zien; en daer wert een halve Penningk in zyn mont geſtoken voor *Charon*, den verſierden veerman der helle, om hem over de riviere *Styx* over te voeren. Rontsom dezen ſtapel waren veele takken van Cypresboomen gelegt, om te beletten den quaden reuk der lichamen die te verbranden waren.

Na de verbranding des lichaems vergaderden de naeſte vrienden de aſſche en beenderen, dewelke met wyn en melk gewaſſchen, gelegt werden in zekere kruiken, genaemt *Urnæ*.

Wanneer de lichamen niet verbrant wierden, droegen zy zorge van die ter aerde te beſtellen, op dat de vogelen en roofdieren die niet zouden verſcheuren en verdeelen. Daerom vinden wy by *Virgilius* die trooſtelooze moeder van *Euryalus*, die niet zoo zeer bedroeft was dat haer zoon was omgebracht, als wel dat hy zoude gelaten worden op het velt, ten prooi voor de vogelen en beeſten. Dus lezen wy by * *Homerus*, hoe qualyk te vrede *Jupiter* en *Apollo* waren over *Achilles*, om dat hy het lichaem van Hektor misbruikt, en niet begraven hadt.

Horatius voert ons *een dood lichaem in, dat een grooten loon belooft van Jupiter, aen die wat aerde op het zelve werpen zoude:* en indien hy het niet verrichtte, beſluit hy, *Dat geen offerhanden machtig zyn zouden deze zyne misdaedt te verzoenen.* Daerom verzoekt *Patroklus* by *Homerus* zoo ernſtig op *Achilles, dat hy hem wilde begraven.* Gelyk ook *Palinurus* dit verzoek doet aen *Eneas*.

Het kleedt der vrouwe (in ons 1. Zinnebeelt van de Opſtanding der Dooden) *over dwars geſtreugelt of gezwachtelt, verbeelt het dootsgewaedt*; gelyk by verſcheiden volkeren gebruikelyk was, dat zy hunne dooden met een kleedt, dat bewonden was, ter graffſtede brachten. De Joden hadden hun *Sidon*, een fyn lynwaet, het welk tot het graflinnen gebruikt wert, waer in de lichamen gewonden werden. Gelyk men zag in *Lazarus*, en in den Heilant *Chriſtus Jezus* zelf. Joh. 11. en Matth. 27. De Joden meenden (gelyk *Maimonides* en andere Joodtſche Schryvers aentekenen) dat zy ook geen andere ſtoffen tot dat dootsgewaedt vermochten te nemen, als lynwaedt: al ware het ook een Vorſt of Overſte van het Zanhedrin. Dit zuiver lynwaet wert bewonden en beſmeert met ſpeceryen, en daer mede het gantſche lichaem van het hooft tot de voeten als met windſelen omzwachtelt.

Deze manier van behandeling der doode lichamen hebben de oude Chriſtenen nageſtreeft. Gelyk wy vinden in † *Prudentius* Lofzangen over de Dooden. Daer zingt hy aldus:

Candore

* *Iliad.* 24. † *Prudent. in Cathem.*

Candore nitentia claro
Prætendere lintea mos eſt.
Aſperſaque myrrha Sabæo,
Corpus medicamine ſervat.

Dat is:

Het lyk wort overdekt met linnen rein en fyn.
Sabeeſche myrrhe doet het zalve duurzaem zyn.

Dit plechtigh gebruik hadden ook de Egyptenaers. Want * *Herodotus* ſchryft, Χύσανλες τὸν νεκρὸν, κατελίσσεσι πᾶν αὐτῦ τὸ σῶμα σίνδονῳ βυσσίνης τελαμῶσι κατάτετ μημένοισι. Dat is: *Wanneer zy den afgeſtorvenen hebben afgewaſſchen, winden zy het gantſche lichaem in fyn linnen met afgeſneden windelen.*

By de Joden was het lichaem zoo omwonden, dat de handen en armen langs het lichaem heen geſtreken, en met windels omzwachtelt waren. De Egyptenaers verſchilden hier in van de Joden, dat zy de handen kruiſſelings, en de rechter op de ſlinkerborſt, en de ſlinker op de rechterborſt brachten. Ook verſchilde het balſemen der Egyptenaren van dat der Joden hier in, dat de Egyptenaers het ingewant uit de lichamen, en de herſſenen uit het hooft namen, en dan vulden met welriekende ſpeceryen: gelyk † *Herodotus* deze manier van balſemen aenteken. Het wert by de Romeinen als een eere aengemerkt, die den overledenen wert aengedaen. Want *Plinius* zegt, *Honosque is & ad defunctos pertinere cepit. Die eere heeft men ook begonnen te doen aen de overledenen.*

Zoo ook by de Grieken. Want § *Plutarchus* tekent ons zulk een geval aen omtrent de balſeming van het afgeſtorven lichaem van *Ageſilaus*, Koningk der Lacedemoniers.

(b) *De Fenix* (in ons Zinnebeelt) *ſchetſt af de opſtanding der dooden.* Omtrent dezen *Fenix* zyn de gedachten der Schryveren verſcheiden. Zommige ſtellen vaſt dat 'er nooit een Fenix in de werrelt gezien is; en dat het alleen is een benaming, zonder op een vogel of eenig dier toepaſſelyk te zyn. Waerom de doorgeleerde * *Bochart* het woort Fenix, waer van men leeſt by Job 29: 18. en in den 92. Pſalm vers 13. vertaelt door *een Palmboom*, in 't Grieks Φοῖνιξ, *Phœnix* genaemt. En hy is van gedachten, dat de Fabel van dien vogel daer van geboren is, dat 'er een zekere ſoort van Palmboomen zoude gevonden worden, welke uitgegaen of geſtorven zynde, weder uit zich zelven beginnen te herleven.

De naem Fenix wort ook toegeëigent aen een zeker volk, de Feniciers genaemt. Deze volkeren droegen den naem van *Phœnices*, dien zommigen brengen van Φοῖνιξ, *een Palmboom.*

* *Herod. de Ægypt. Lib. 2.* † *In zyn 2. Boek.* § *Plutarch. de Vita Ageſil.*

Echter anderen willen dat deze Fenix een vogel zy van byzondere zeltzaemheden. *Plinius* zegt, dat hy alleen uit Arabie komt. *Tertullianus*, naer ons oogwit, bewyſt de opſtanding der dooden uit de benaming van dezen vogel Fenix en zyn eigenſchappen, welke gevonden wort in den 92. Pſalm vs. 13. Hy zoude zoo groot zyn als een Adelaer, zynde maer een eenige zoodanige vogel in de werrelt. Zyn hals goutgeel, zyn geheele lyf van een purpere verwe, zyn ſtaert hemelsblaeuw met roode vederen doormengt, op het hooft een kroon van een ſchoonen bos vederen, zeer ſierlyk opgemaekt.

Manlius getuigt, dat hem geen menſch ooit heeft zien eeten, dat hy over de zeshondert jaren zoude leven, anderen ſpreken van duizent jaren. Als hy tot dien ouderdom gekomen is, neemt hy de takken van welriekend hout, van wierook, kaſſie, en van ander geboomte, waer van hy een neſt maekt, en zich daer in nederzet om te ſterven. Aldaer zoude hy tegen het heetſte der zonne, met zyn vleugelen een vuur maken, en dat door de beweging der vleugelen meer en meer aenwajen en ontfonken, en eindelyk zich zelf verbranden. Op den anderen dag zoude uit zyn gebeente en merg, (anders uit zyn aſſche) een kleine worm groejen, waer van een jonge Fenix geboren wort.

De oude Griekſche Schryver *Statius* beſchryft den Fenix aldus, dat hy geboren wort in Ethiopie, dat hy zoo groot is als een Paauw; doch heerlyker van geſtalte, zyn vederen geſchildert en gemengt met gout en purper, op het hooft een ſchoone kroon in de ronte als de ſtralen der zonne; waerom hy de naem van een zonnevogel zoude gehadt hebben. † Deze Fenix was daerom by de Arabieren aen de zonne toegewydt; en de Egyptenaren drukten *de Zon* uit door het zinnebeelt van den Fenix, met zyn uitgeſpreide vleugelen. *Cornelius a Lapide* meent dat de Profeet Maleachi hier op zinſpeelt, als hy cap. 4: 2. ſpreekt van *een zonne der gerechtigheit*, die *hy vleugelen* toeſchryft.

Cornelius Valerius ſchryft dat 'er een Fenix in Egypten gevlogen is, en daer ook gezien is ten tyde van *Quintus Plautius* en *Sextus Papinius*, Burgermeeſteren te Rome. Omtrent achthondert jaer na den opbouw van Rome, zoude aldaer een Fenix gebracht zyn, die op het feeſt van die achthondertjarige gedachteniſſe opentlyk zoude vertoont zyn; en niemant zoude getwyffelt hebben of dit was de rechte Fenix.

Men zie tot beſluit, hoe de weergalooze Dichter § *Jooſt van den Vondel*, den *Fenix* aerdig en hoogdravend afmaelt:

Ik hael myn vogels roem in top.
Hy voert op zyn gekruifden kop,
Om wien de glans zyn ſtralen ſpreit,
Een held're ſtar. De majeſteit
Ziet hem ten klaren oogen uit.
De goude halsbant hangt en ſluit

Om

* *Hieroz. Lib. 4. cap. 5.* † *Pier. Valer. Lib. 20. cap. 3.* § *In zyn 1. Treurſp. Jozef in Dothan.*

Om zynen geſchakeerden hals:
Een rechte zonneſpiegel, als
De zon zich blint ziet in dien gloet.
Natuur heeft met haer eigen bloet
Zyn wieken koſtelyk bekladt,
Trots purper, trots ſcharlaken, dat
Den Koningk of Aertspriester kleedt.
De blaeuwe ſtaert zoo lang, zoo breedt,
Hangt geboorduurt met roos by roos.
Robynen ſchitt'ren op Turkoos
Aldus gevoedt van hemelsvier
En zon en dauw bereikt myn dier
Zoo meenig eeuw van hondert jaer,
Tot dat het ſmelt op 't zonaltaer.
En uit zyn aſch een jongen zwelt,
Die 't vaderlyke lyk beſtelt
Ten grave met een ſtatie van
Meer vog'len als ik ſchild'ren kan.
Waer vint men vogels in een ryk,
Die mynen vogel zyn gelyk?

LXII

LXII. ZINNEBEELT.

Van het Eeuwige Leven.

EEn jonge ſchoone Maegt, met goude lokken en laurieren gekroont, zynde in een blinkend kleedt, zittende op een geſtarnden hemel. Zy heeft in de ſlinkerhant een Palmtak, en in de rechter een Vuurvlamme. Zy ſlaet haer oogen ten hemel met een bly gelaet.

„ De maegt wort *jong* gemaelt, om dat het eeuwige leven niet veroudert, „ maer altoos vol aengenaemheden blyft, zoo dat het is zonder eenig gebrek.

„ *De gouden lokken en het blinkend kleedt*, betekenen de eeuwige vreugde en al- „ toos blyvende verſierzels der heerlykheit, die in het eeuwige leven zullen ge- „ vonden worden. Zoo wort het het gout voor de eeuwigheit geſchat, om dat „ het een metael is dat duurzaem en onverderffelyk is.

„ *Dat zy op een geſtarnden hemel zit*, vertoont, hoe het eeuwige leven geen „ tytperk onderhevig zynde, en eeuw uit eeuw in voortſchietende, nimmermeer „ eindigen zal.

„ *De laurierkroon en palmtak* vertoonen, hoe men tot het eeuwige leven niet „ geraken kan, ten zy men wettig ſtryde, en door veel verdrukkingen den ſtryt te „ boven kome. *Niemant wort gekroont*, zegt de Leeraer, *als die wettig geſtreden heeft.*

„ *De*

„ *De brandende vuurvlam* verbeelt de liefde Godts, die een hemeling in het
„ eeuwige leven ondervint dat nooit uitgebluft wort.
„ *Dat zy om hoog ziet*, verbeelt de aenſchouwing van Godts heerlykheit in dat
„ leven, en het gedurig vermaek van Godts vriendelyk aenſchyn.

2. Zinnebeelt *van het Eeuwige Leven.*

Een jonge Maegt met een kort kleedt, hebbende haer aengezicht ten hemel gekeert. Zy heeft een Lam naeſt haer zyde ſtaen, dat met een degen dwars doorſtoken is. Zy ſtaet met ſchreiende oogen. Zy houdt in de rechterhant een menſchenharte dat vuurvlammen uitwerpt. Zy heeft op het hooft een kroon van palm, lelien, mirthe- en olyvebladeren.

„ Zy wort *als een Maegt* gemaelt, om dat die naer het eeuwige leven wil reik-
„ halzen, om dat te bezitten, moet zuiver zyn, niet bedorven door de beſmet-
„ ting des vleeſches en des geeſtes. Want *in dat eeuwige leven zal niets ingaen dat*
„ *onrein is*. Openb. 21.
„ Zy wort *jong* gemaelt, om dat men van kintsbeen af naer het eeuwige leven
„ moet reikhalzen, en dat poogen te erlangen; gelyk *Salomon* vermaent, *te ge-*
„ *denken aen zyn Schepper in de dagen zyner jongelingſchap.*
„ Zy draegt *korte kleederen*, om dat tot het eeuwige leven zoodanig een ver-
„ eiſcht wort, die arm is van geeſt, die aflegt allen laſt der zonden, dewyl de wer-
„ reltspracht de godtvrucht verhindert.
„ *Het aengezicht is hemelwaert gekeert*, om te verbeelden, dat daer de uitkomſt
„ is in't eeuwige leven, dat daer de begeerte en zielzucht heenen ſtreeft, en dat
„ daer het vaderlant is van een godtzaligen.
„ *Het Lam naeſt haer zyde doorſtoken*, drukt af de onnozelheit, lydtzaemheit,
„ en zachtmoedigheit, die met het eeuwige leven moeten gepaert gaen.
„ *Zy ſtaet met ſchreiende oogen*, om af te malen, dat zulk een, die hoope heeft
„ tot het eeuwige leven, moet hebben een geeſtelyke ſmarte en rouwbedryving
„ over het qualyk beſteden van zynen tyt, en bedreven zonden, en om het verzuim
„ van de middelen der genade, welk alles waerlyk het echte geheim is om het
„ eeuwige leven te verkrygen.
„ *Het menſchenharte met vuurvlammen*, drukt af haer rein harte, als afgeſchei-
„ den van alle ſnootheden, zoo dat het hart, gelyk het vuur reinigt, zoo ook ge-
„ zuivert is; het welk de bezitter van het eeuwige leven nodig heeft.
„ *De palm*, *de mirt*, *olyf en lelie*, *waer mede zy bekroont is*, verbeelden de vier
„ ſchitterdeuchden, *vrede*, *geloof*, *hoop* en *liefde*. Zonder welke deuchden nie-
„ mant het eeuwige leven kan deelachtig worden; en waer door de bezitter van
„ die deuchden de kroone der eeuwige heerlykheit wegdraegt.

Aenmer-

Aenmerking over dit Zinnebeelt.

Dit *Eeuwig Leven* kan niet als ſtamelende uitgeſproken worden. Het eindig vernuft kan het niet beperken. Het kan door geen tongen der menſchen naer waerde verkondigt worden, om dat het geen oogen gezien, noch geen ooren gehoort hebben, wat vreugde daer in gelegen is.

Paulus zelf in den derden hemel opgetrokken hadde daer gehoort onuitſpreekelyke woorden, die geen menſch geoorloft is te ſpreeken. Daerom moet 'er met een diepen eerbiedt van gewaegt worden.

Gelyk het leven der ziele beſtaet in een geduurige werkzaemheit van verſtant en wil, zoo is het geeſtelyk leven der ziele een genieting van Godt in dit leven hier en hier namaels. Dit leven begint hier in het leven, het krygt meerder volmaektheit in de doot, en het alderhoogſte toppunt erlangt het na de laetſte opſtanding. Hier heeft een Chriſten maer den voorſmaek, een droppel uit die hemelbron, een gedeelte van die hemelſche lekkernyen, en daer na het volle bezit. Een gelovige leeft hier reets Gode en Chriſtus, en Chriſtus in hun. Rom. 6. En dat beſtaet hier in een gemeenſchap met Godt, door zyn geeſt die hem leidt; zoo dat hy geduurig werkzaam is in alle Chriſtelyke deugden. Door dien geeſt wort in hem een onuitſpreekelyke vreugde gewrocht, zoo wegens de verloſſing van den vloek der wet, en de macht der zonden, als wegens het genieten en bezitten van Godt zyn deel in eeuwigheit.

De dagelykſche ondervinding leert ons dat de volkomentheit onzes levens noch niet is geopenbaert; dewyl 'er geen wysheit is zonder dwaling, geen heiligheit zonder ſmette, en geen blyſchap zonder droefheit. Waerom dat eeuwige leven, namentlyk die werkzaemheit van de ziele, eerſt zal volmaekt zyn in den hemel. Want de ziel van een kint Godts, een uitverkoornen, zal daer levendig en werkzaem zyn, door de klare kenniſſe van Godt, door de geſtadige beſchouwing van zyn heerlykheit, en door de zuivere en vuurige liefde tot Godt. Zoo dat *het eeuwige leven* dan beſtaet

A. *In die werkzaemheit van het verſtant:* want daer zal men Godt in zyn heerlykheit op het alderklaerſte kennen, ja hem zien zoo als hy is. Wy kennen hem nu maer ten deele, maer dan in volmaektheid; nu zien wy maer door een ſpiegel in een duiſtere reden, maer dan zullen wy wandelen door aenſchouwen, wy zullen Godt zien van aengezichte tot aengezichte. In den hemel zullen alle dingen recht beſchouwt worden in alle klaerheit, en onderſcheidentlyk met vreugde; als namentlyk, zyn heerlykheit, zyn goetheit, en zyn rykdom.

B. Maer ook *in de werkzaemheit van den wil*; dewyl dan Godt op de aldervolmaekſte wyze zal bemint worden. Daer zal geen verzoekende Satan, geen verleidende werrelt, geen verlokkend vleeſch gevonden worden; maer de ziel zal zich met vollen luſt in het opperſte goet en zyn deughden vermaken: *Zoo dat als het geloof en de hoope zullen ophouden, de liefde blyven zal.* 1 Corinth. 13.

C. En

C. En dewyl de ziel volkomen heilig wezen zal door de zuiverheit der liefde, zal zy ook gevoelen *een hemelſche vreugde en blyſchap.* Daerom zegt het woort Godts, *dat de gelovigen zullen ingaen in de eeuwige vreugde*, Matth. 25. daer geen wee of rouw wezen zal, daer alle tranen zullen worden afgewiſcht, daer zy zich zullen verheugen met een heerlyke en onuitſprekelyke blyſchap.

O onuitſprekelyke glans en luiſter! dit zoet zal geſmaekt worden in die plaetze daer geen nacht zal zyn, daer het licht der kaerſſe en der zonne niet meer zal van noden zyn, maer daer Godt alles zal verlichten, en daer de gelovigen heerſchen zullen als Koningen in eeuwigheit: daer zy met Godts beelt zullen verzadigt worden, daer zy met het broot des levens zullen geſpyzigt worden, en gedrenkt uit de beeken der welluſten: daer zy zullen aenzitten aen de bruiloft des Lams, daer alle de hemelſche banketten, Godts liefde, Godts heil, Godts genade zullen geproeft worden tot verzadiging toe. Daer de vruchten van den boom des levens *Chriſtus Jeſus* in dat hemelſch *Eden* zullen genoten worden; en uit die zuivere riviere van het water des levens, klaerder als kriſtal, voortkomende uit den troon Godts en des Lams, zal gedronken worden.

Dit is voorwaer een onbedenkelyke Zaligheit, die ons verloſt van alle elende, een loon die onzen arbeidt verzoet, een onverderffelyke en onverwelkbare kroon, die al het ſtryden en lyden zal voleindigen, en die Godt op de hoofden van zyn gunſtgenooten zetten zal, wanneer hy alles zal zyn in alle.

Omtrent dit eeuwige leven, en den ſtaet der ziele na dit leven, hebben de oude volkeren verſcheidentlyk geoordeelt. De Joden (naer de getuigeniſſe van *Maimonides*) ſtellen het Paradys tot een wooninge der zalige zielen na dit leven, die daer in op een heerlyke wyze, vol van vreucht en vergenoeging, zullen vertoeven tot den oordeeldag, om dan weder met de lichamen vereenigt te worden.

Door het eeuwige leven verſtaen zy den ſtaet der gelukzaligheit, of de genieting van den hemel, daer de zielen Godts heerlykheit zullen aenſchouwen, en met den glans van zyn Majeſteit beſtraelt worden.

De Heidenen (ten minſte zommige) ſtelden de zielen der zaligen na dit leven in aengename velden, by hen de Eliſiſche velden genaemt, daer zy in vermakelyke luſtbeemden, aen zilverblanke wateren en rivieren, onder den vruchtbaerſten lommer der boomen, een onuitſprekelyke vreugt zouden deelachtig worden, en zich met elkander verluſtigen.

Demokritus en Epikurus meenden dat de zielen ſterffelyk waren, en te gelyk met het lichaem ſtierven. Het welk ook * *Plinius* ſchynt gevoelt te hebben, naer de aentekening van *Plutarchus*. *Pythagoras* meende dat de zielen na de doot in andere lichamen overgingen: zoo dat, die hunne menſchelyke hoedanigheden wel bewaert hadden in hun leven, wederom menſchen ſtonden te worden; maer dien het aen zinnen en hoedanigheden ontbroken had, ſtonden in beeſten weder te keeren.

De Dryaden meenden dat de zielen der afgeſtorvenen niet naer de helle voeren, maer naer een andere werrelt, alwaer zy een andere geſtalteniſſe des lichaems deel-

* *Lib. 7. cap. 55. de Plac. Philoſ.*

achtig werden; van welk gevoelen *Lukanus* gewaegt heeft. *Cælius* verhaelt, dat *Zoroaſtres* zeide, *Dat de ziel gevleugelt was, of vleugelen ontfing, om ten hemel op te vliegen, als zy uit het lichaem verhuisde. Porfyrius* ſchreef de ziel naer dit leven een geheucheniſſe, zinnen, en reden toe. *Virgilius* ſchreef, *Dat de zielen der afgeſtorvenen, wanneer zy onbegraven bleven, hondert jaren dwaelden eer zy naer de helle voeren; en dat alleen de zielen der rechtvaerdigen naer de Eliſiſche velden wierden overgebragt.*

Evenwel hebben zommige Heidenen overdeftig geſproken van den ſtaet der ziele na dit leven. * *Plato* zegt, *De menſchen zullen herleven, en uit den doot verryzen; de zielen der afgeſtorvenen blyven over, en den goeden zal het hier naer beter gaen, gelyk den quaden erger. De Richter* (zegt die Wysgeer) *zal vonniſſe vellen, en de belooning en ſtraffe naer verdienſten geven, zoo ras als de ziel uit dit lichaem verhuiſt is.* Hoe kan een Chriſten anders ſpreeken?

Klaudianus ſchreef, *Meen niet dat het met de doot reets gedaen is, gy zult na de doot meer zuiver licht zien. Daer is een koſtelyker eeuwe.*

Scipio zeide, *Dat 'er een heerlyker loon te wachten was voor die zyn vaderlant goet deedt.* En hy gaet voort, *De eeuwige hemelſche goederen gaen te boven allen wenſch en alle gedachten der menſchen; men zal'er eens worden met Godt zelf, die beter, die grooter, die gelukzaliger is, dan dat hy met 's menſchen verſtant zoude kunnen begrepen worden. Kato* riep uit: *O gelukzalige dag, als ik zal gekomen zyn tot dat goddelyk gezelſchap der zielen in den hemel, en als ik ſcheiden zal uit deze onreine werrelt. Seneka* ſchryft in zyn 117. Brief, *Dat de eeuwigheit der zielen een waerheit is, die algemeene toeſtemming der menſchen heeft. Lukretius* getuigeniſſe was voortreffelyk: *Het lichaem* (zegt hy) *dat uit de aerde gekomen is, keert weder naer de aerde; maer de ziel die van boven is gezonden, gaet weder naer den blinkenden hemel.* En hier mede komt overeen een plaets uit † *Euripides:*

Ὅθεν δὲ ἔκασεν εἰς τὸ σῶμα ἀφίκητο
Ἐντάυθα ἀπῆλθε πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα,
Καὶ σῶμα δ' εἰς γῆν.

Dat is:

Van waer elk deel zyn oirſprong kreeg in 't leven,
Daer heeft het zich weêrom naer toe begeven.
De vlugge geeſt ſteeg weder hemelwaert,
En 't logge lyf begaf zich weêr naer d'aerd.

En eindelyk, zie daer de ſchoone Spreuk van *Plato*, *Indien wy gezuivert ſterven, dan zullen wy waerlyk de volmackte waerheit vinden; dan, wanneer wy Godt zullen vinden.*

IV. HOOFT-

* *In Phædon. Epiſt.* 7. † *Euripid. Suppl. Act.* 2. *apud Dougt. Anal. p.* 240.

LXIII

IV. HOOFTDEEL.

Van de Zaligſpreuken van Chriſtus, beſchreven door den Evangeliſt Mattheus in zyn 5. Capittel.

LXIII. ZINNEBEELT.

Op de eerſte Zaligſpreuk.

Zalig zyn de armen van geeſt, want hun is het Koningkryk der Hemelen.

EEn Maegt in korte kleederen, die geſcheurt zyn. Met het aengezicht een weinig gebogen. De armen kruiſſelings door malkander. Zy ziet op naer den hemel, waer van zy beſtraelt wort met een glansryk licht gelyk de zonne.

„ De gedaente van *een Maegt* wort hier gemaelt, om te vertoonen, dat een „ arme van geeſt zuiver en onbevlekt moet zyn in deucht, om te vuuriger te ver- „ langen naer de leere des Evangeliums en deszelfs leſſen; dewyl in tegendeel

„ een werreltſch wicht, al zyn vertrouwen ſtelt op de hovaerdy, en daer door trots
„ en moedig wort.

„ *Zy is met korte kleedcren gekleedt*, om te vertoonen, dat de arme van geeſt
„ niet gedient is met een wulpſen opſchik, maer nederig en kleingevoelig van
„ zich zelf. En gelyk de lange ſtatiekleederen, een prael voor den Amptenaer,
„ vaek zwaer en laſſig zyn om te dragen; zoo beduiden ook de korte kleederen,
„ dat men vaerdig en zonder belemmering de werrelt moet verlaten, en het ſpoor
„ des hemels vlytig inſlaen.

„ *De armen kruiſſelings gebogen* maken de echte beweging en geſtalteniſſe van een
„ nederigen, te kennen gevende, dat hy afwacht van een ander wat hem tot wys-
„ heit en deucht nootzakelyk is.

„ *Zy ziet op naer den hemel, van waer zy met een glansryk licht beſtraelt wort*, om
„ dat de belooning van deze deucht niet aertſch is, en door de werrelt geſchon-
„ ken wort; maer uit den hemel voorkomt, en dat een arme van geeſt welgeluk-
„ zalig is, dat hy een hemelſch Koningkryk beërft.

Uitvoerige verklaring over deze Zaligſpreuk.

Die deze Zaligſpreuk, en ook de volgende gadeſlaet, (om dit vooraf tot een goeden grontſlag van ons oogwit te ſtellen) die zal ondervinden, hoe de groote Heilant en beſte Leermeeſter, zullende zyn Koningkryk oprechten en uitbreiden onder Joden en Heidenen, aenwyſt, welk het hoogſte goet van een onderdaen van zyn Koningkryk is, hoe hy zich Gode betamelyk in het zelve heeft te gedragen, en wel met verlochening van alles, van zich zelven, en al het aertſche; immers, *die zyn diſcipel wil zyn, die verlochene zich zelven.*

En waerlyk, wie bevroedt niet dat dit te onderwyzen in deze omſtandigheit des tyts billyk was, en ten hoogſten nootzakelyk, zoo ten opzicht van de Joden als Heidenen, en in't byzonder van zyn diſcipelen.

Zeker de Joden van dezen tyt lagen begraven in hunne zonden: zy roemden op hun eigen krachten en gerechtigheit, op hun aertſche voorrechten, op een uitwendig Koningkryk, dat Vorſt Meſſias met prael en luiſter zoude aenvaerden. De Heidenen ontbeerden het rechte begrip van het hoogſte goet en de ware gelukzaligheit der menſchen; zommigen dat zoekende by zich zelf, anderen in de welluſten der zielen, en des lichaems, of in rykdom, aertſche eere, in armoede, of in de betrachting van de deucht.

De Diſcipelen van Chriſtus zelfs waren niet alle rechtgevoelende van den Meſſias, maer eenigermate beſmet met den waen van een aertſch Koningkryk, dat hy zoude oprechten; gelyk doorgaens bleek uit hunne redeneeringen en poogingen.

Tegen alle deze wangevoelens van de Joden, Heidenen, en Leerlingen van dezen tyt, zal nu de Zaligmaker in deze Zaligſpreuken toonen, waer in eigentlyk het hoogſte goet beſtaat van een onderdaen zyns Koningkryks, en hoe hy zyn levensſtyl en verkeerde overleggingen geheel anders te vormen hebbe, zal hy aen zyn Koningkryk deel hebben; hoe alleen *de armen van geeſten, de treurigen, de zachtmoedi-*

moedigen, *de hongerigen*, *de barmhartigen*, *reinen*, *vreedtzamen*, en *die verdraegzaem zyn*, de *zaligheit*, het hoogſte goet, zullen deelachtig worden.

Het Goddelyk onderwys begint *met de armen van geeſten*. Het Grontwoort πτώχοι, *armen* vertolkt, is by de Grieken afkomſtig van het woort πτωχεύειν, dat zoo veel zegt als *bevreeſt te zyn*. Hier van daen πτώχος, *een arme*, voor zoo veel de armoede iemant *bevreeſt*, *vreesachtig* en *bekommert* maekt; gelyk in tegendeel *de rykdom* iemant *ſtout*, *vermetel*, en *kloekhartig* doet zyn.

Het woort *arm* betekent zulk een, *die gants niet bezit*, *die van alles gebrek heeft*, of ook betekent het woort eenen, *die van een geringen ſtaet is*.

Maer gelyk 'er een tweederlei armoede kan aengemerkt worden, namentlyk, of *lichamelyk* of *geeſtelyk*; zoo ziet men dat het woort πτώχοι, door een oneigentlyke ſpreekmanier te kennen geeft eenen *die arm en gebrekkelyk is in het geeſtelyke*, of *naer de ziele*, die verſteken is van de ware deucht, welke anders de echte rykdom der ziele is.

Het is wel waer, dat zommige Godtsgeleerden dit hebben opgevat, ten opzicht van *de lichamelyke armoede*; doch wy meenen dat de Heilant alleen geenzins den armen naer de werrelt deze zaligheit toepaſt, maer dat hy ſtaroogt op de armen van geeſt. En wie toch zyn die? Men ontdekt hen middagklaer, als wy hen aenmerken in tegenſtelling van de ryken, die namentlyk, dewelke onder de ryken hoogmoedig en hovaerdig zyn; die roemen willen in zich zelfs, dat zy ryk en verrykt zyn geworden, geens dings gebrek hebben; die ſteunen op hun eigen wysheit en kragten, die opgeblazen zich boven anderen willen verheffen; gewyk wy zien in die Farizeeuwen, die *Paulus* in zynen waen ontdekt. 1 Cor. 4: vs. 6, 7, 8.

Hier tegens dan ſtaen de armen van geeſt over, zoo dat deze armen van geeſt dan zyn, die arm zyn van gemoet, die hun eigen nietigheit, gebrek, armoede, verdorventheit, onwaerdigheit, doot- en doemwaerdigheit erkennen; die daerom zich vernederen, en voor Godt verdemoedigen, niet ſteunende op hun eigen wysheit en krachten, maer met den Tollenaer op de borſt kloppen, en uitboezemen: *Heere zyt my armen zondaer genadig*; en met den verloren Zoon uitroepen: *Ik heb gezondigt tegen den hemel, ik ben niet waerdig uw zoon genaemt te worden*; en met den boetvaerdigen *David* te ſmeeken, *Zyt my genadig, o Godt! zyt my genadig, naer de grootheit uwer barmhartigheden.*

Daerenboven door deze armen van geeſt kunnen wy verſtaen die geenen, dewelke overtuigt zyn van hun eigen zielsgebrek, als armen niets bezittende, met verzaking van hun eigen zelf, tot Godt hun toevlucht nemende, om uit zyn volheit te ontfangen genade voor genade; die met den Kruishelt alles drek en ſchade achten om Chriſtus; die met een Godtminnenden *Azaf* betuigen, niemant te hebben nevens Godt in hemel en op aerde. Dat zyn *nederigen*, waer van *Hanna* opzingt in haer Liet, 1 Sam. 2. Dat zyn *armen*, waer van *Maria* gewaegt in haer Lofzang, Luc. 1. Dat zyn *verbrokenen* en *verbryzelden van harte en geeſt*, daer *Jezaias* van ſpreekt, cap. 57. Zoo arm te zyn van geeſt, is de eerſte geſtalteniſſe die den geeſt der wedergeboorte in het harte der gelovigen werkt. Hier van neemt de oprechte bekeering haeren oorſpronk en beginzel.

Maer de Zaligmaker wyſt deze armen van geeſt een doorluchtig goet aen, namentlyk, *de zaligheit*; want hy zegt, *Zalig zyn de armen van geeſt.*

Het luſt my met de verklaring van deze eerſte Zaligſpreuk, *de Zaligheit* nu wat breet af te malen, en in haer omſtandigheden en heerlykheit te beſchryven, en dan nader op myn oogwit toe te paſſen.

De Zaligheit is voorwaer een aengename melodie, zelf voor het uitterlyke aen een redelyk ſchepzel. Welgelukzalig te zyn is voor hun de lieffelykſte ſtem die gehoort, en het zielvergenoegelykſte dat begeert wort. Gelukzalig te zyn, drukt uit, *dien heilſtaet, waer door de menſch ontheft wort van het grootſte quaet, en ten bezitting erlangt het hoogſte goet.*

En ſchoon de gelukzaligheit op deze werrelt door veelen geſchat wort te beſtaen in Rykdommen, Purper, Kroonen, Paleizen, Luſtprieelen, Bruiloften, Maeltyden, of in de Wysheit, Voorzichtigheit, en Deucht, als wy even toonden; nochtans bedoelt de wyſte Leermeeſter hier een andere gelukzaligheit, namentlyk, een geeſtelyke en eeuwige: een zaligheit, die een onderdaen van zyn Koningkryk, een keurling van Godt, uitwerkt in vreeze en bevinge.

Een zaligheit, waer door een onderdaen van Chriſtus Koningkryk *wort gerechtvaerdigt*, *geheiligt*, en *verheerlykt*. Hy wort hier door *gerechtvaerdigt*, dewyl hy eerſt zynde in zyn zondenſchult, rampzalig is, dewyl de zonde naer zich trekt een angſt en ſtraffe, welke voortvloeit uit Godts gerechtigheit, en uit de bedreiging der wet: maer zulk een is nu welgelukzalig, dewyl hy is vrygeſproken voor de vierſchaer van Godt, zoo dat hy zyn beſchuldigers hun eiſch kan ontzeggen, die hem op de wreetſte wyze vorderen tot de verdoemeniſſe. En daer op volgt dan de tweede trap der gelukzaligheit; namentlyk,

De Heiligmaking, waer door een Zondaer, doot in zonden en in misdaden, verduiſtert in 't verſtant, onheilig in den wil, nu verloſt wort van de beſmetting des vleeſch en geeſt, en geheel gereinigt en afgewaſſchen door het bloet van Chriſtus. Deze ſtaet maekt hem gelukzalig: want zyn verduiſtert verſtant wort verlicht, de ongeregelde wil geregelt en geheiligt, zyn mont verbreidt den lof van Godt, en zyn voeten loopen op het padt der gerechtigheit, en hier volgt dan

De Heerlykmaking. Deze trap van gelukzaligheit is niet te ſchatten by die hier op aerde is; want die heerlykheit is naer ziel en lichaem, dewyl hy Godt zal aenſchouwen zoo hy is, van aengezichte tot aengezichte, zich gedurig in dat eeuwig, oneindig, onbegrypelyk wezen verluſtigende: daer hy Godt zien zal op zyn troon, omringt met Cherubynen en Serafynen, die met hun afſchitterenden glans het alderfynſte gout verdooven; gedurig luiſterende, gedurig zingende een driemael Heilig, Heilig, Heilig is de Heer der heirſcharen; gedurig hoorende, hoe die hemelzalen door zalige Halelujahs en Lofgezangen weergalmen; gedurig beſchouwende de Patriarchen en Profeeten, de gelukzalige Voorvaders in hun overdeftige ſpierwitte feeſtgewaden aen de bruiloft des Lams. Deze gelukzaligheit zal in zich bevatten een vreugde en blyſchap, een vergenoeging die voortreffelyk en uitmuntend groot zal zyn, dewyl daer alle droefheit is uitgeſloten, dewyl daer een volkomen verzadiging der vreugde genoten word; zoo dat men daer nooit zal klagen noch ſchreien, maer eeuwig zingen, eeuwig lieven, eeuwig loven,

loven, en Gode toebrallen dat hy waerdig is te ontfangen de eer en de heerlykheit, en de dankzegging.

Maer ook niet min zal de plaets, waer deze gelukzaligheit zal genoten worden, zyn van eene onbeſchryfelyke majeſteit; waer by geen plaets van de werrelt, hoe ſchoon, hoe keurlyk, kan geëvenaert worden: zelf geen *Salomons* Tempel, geen Rooms Kapitool, geen *Dianaas* Heiligdom, dat groote werreltswonder; zelf niet het Paleis van *Ahazueros*, ſchoon het rontsom en overal uitſchitterde van gout, van zilver, van marmer en Porfyrſteen. Neen, 't is dat Paleis des hemels, 't is die ſtadt Godts, dat Jeruzalem, welks poorten zyn van twaelf paerlen, deszelfs ſtraten van gout, en van geſlepen glas, zynde den ſteen Jaſpis gelyk; een plaets die noch zon, noch maen behoeft, want de heerlykheit des Heeren heeft die verlicht, en het Lam is haer kaerſſe. Openb. 21: 23.

Het ſierkleedt, de kledy van een zaligen, is niet min ſchoon en overkoſtelyk, 't is een ſpierwit feeſtgewaet. Het huwelyk zal 'er niet meer uitwendig zyn, maer geeſtelyk en hemelſch, alleen met *Chriſtus*, en dat als een gedurige bruiloſt des Lams. En hoe overheerlyk en weergaloos zal niet het gezelſchap zyn van een zaligen? een aental van hemelherauten, of liever een ontelbaer getal van zalige engelen, van geeſten der volmaekte rechtvaerdigen, een gantſche rei van medeburgers der heiligen, Perſonadien die alle Koningen zyn of Hemelkoninginnen, alle zalige Profeeten, alle geeſtelyke Prieſters, alle geheiligde Evangeliſten en Apoſtelen, getrouwe bloetgetuigen van Chriſtus; en dat noch hooger draeft, het gezelſchap van Chriſtus zelf, zynen oudſten broeder.

Deze zaligheit dan is de heilvrucht van eenen, die arm is van geeſt; namentlyk, hier al aenvangkelyk in de beſpiegeling van Godts goetheden, en namaels in het bezitten van die eeuwige welluſten. Wy hebben in 't vervolg een nader verklaring van deze zaligheit, en wat daer in al legt opgeſloten; wanneer de mont der opperſte wysheit zegt,

Dat voor zulk een het Koningkryk der hemelen is. Dit Koningkryk der hemelen is dat Koningkryk der genade, het welk de *Jehovah* hier in genade, en namaels in heerlykheit regeert en regeeren zal, hebbende zyn oorſpronk van dat eeuwig teſtament of raetsbeſluit van den *Jehovah* met de manſpruite de *Meſſias*, waer in de vader hem uit het menſchelyke geſlacht een Koningkryk beſtelt hadde. Daerom zegt de Zaligmaker, by Lucas 22. *Ik verordineer u een Koningkryk dat my de vader gegeven heeft:* dat deel van veelen, die erffeniſſe der werrelt, die hy in de volheit des tyts aenvaerden zoude, en welke hy in den beginne al hadt bekent gemaekt in dat zaet der vrouwe, dat de ſlang den kop zoude vertreden.

Godt oeffende zelf outstyts onder 't Oude Teſtament zyn heerſchappy, en hadde zyn Koningkryk opgerecht in 't midden van Iſraël, zich in zyn Heiligdom dragende naer de wyze der aertſche Koningen, hebbende daer zyn Paleis, zyn Koningklyke Velttent, zyn Gehoorkamer, het Heilige der Heiligen, zyn Troon, boven de Bontkiſt, zyn Tafel, den altaer, zyn Spyze, de offerhanden, zyn Hofſtoet, de Prieſters van meerderen en minderen rang. Zyn Trompetters over de Maeltyt, de ſpeelende en zingende reien der Leviten, opper- en onder- zangmeeſters, en wat dies meer is. Maer daer waren echter genoegzame blyken, dat Godt geen aertſch,

aertſch, maer een hemelſch Koningk was. Dit oude Koningkryk kan men aenmerken als een ſchaduwe en voorbeelt van een beter Koningkryk, dat *Chriſtus* eens komende in de werrelt, zoude oprechten, als hy door lyden volmaekt was. Trouwens de rechten zyn gegeven aen dien Koningk, en de inzettingen aen den zoone des Koningks.

Dit is een Koningkryk dat hy ten allen tyden bedient heeft, zynde van eeuwigheit met den Vader; maer by uitnementheit heeft hy dit bedient onder het Nieuwe Teſtament, geeſtelyker wyze door de leere des Evangeliums: dat heeft hy met zyn doot verzegelt, dus het gewelt des duivels te niete doende, en over de doot triomferende.

Dat Koningkryk der hemelen is onderſcheiden van dat oude Koningkryk. 't Is wel waer, (als wy even toonden) dat Godt altoos als Koningk geregeert heeft; maer wy vinden dit Godts heerſchappy verſchuldigt. Het zyn onder den dag des Evangeliums geen veege ſtervelingen, geen genaemde aertſche Goden, geen Stedehouders, als eertyts het groote Sanhedrin, die voogden en voorzorgers genaemt werden; maer nu is het een Koningkryk der hemelen, waer in Godt alleen regeert, met affchaffing van die genaemde Goden, die Iſraël eertyts onderworpen waren. Die Goden hadden uitgedient, die moeſten ſterven als menſchen, en de *Jchovah* alleen Koningk zyn.

Het was ook *een Koningkryk der hemelen onder het Nieuwe Teſtament*, om dat het nu de voornaemſte plaets beſlaen zoude, in tegenſtelling van dat *Koningkryk der duiſterniſſe*, des Satans, die ook een Koningkryk hadde; want hy matigt zich toe alle de Koningkryken der aerde. Zeker hy biedt die *Chriſtus* aen, wilde hy hem aenbidden. Nu dan zoude het *een Koningkryke des Heeren zyn*, *dat zoude nu worden onzes Godts*. Openb. 12.

Maer dit Koningkryk wort ook *een Koningkryk der hemelen* genaemt, om dat het niet aertſch, maer hemelſch is. *De troon* is hemelſch, dewyl *hy zyn Majeſteit ſtelt boven de hemelen*. *De hemel is zyn troon*. Jez. 66. Hemelſch zyn *de onderdanen*, *met Chriſtus gezet in den hemel*. De wetten en de voorrechten zyn hemelſch, niet meer ſpys en drank, maer gerechtigheit, vrede en blyſchap door den Heiligen Geeſt.

Dit dan is het Koningkryk der hemelen, met alle deszelfs voorrechten. En dit nu eigent Chriſtus hier toe aen *de armen van geeſt*, zeggende, *hun is het Koningkryk der hemelen*. En wat wonder, *Godt heeft de armen der werrelt uitverkoren*. Jacob. 2. Ook is dit Koningkryk den armen van geeſten hier als by teſtament en erffeniſſe gegeven. Dit hadt Godt in zyn eeuwigen raet beſloten, en in zyn woort belooft, *Dat hun een ryke ingangk zoude gegeven worden in het Koningkryk van Chriſtus*. Daer in tegendeel die ryk zyn in hun eigen oogen, en met een eigen waerdigheit beſmet, daer zyn uitgeſloten. Zeker *Godt wederſtaet den hovaerdigen*, *maer den nederigen geeft hy zyne genade*.

LXIV

LXIV. ZINNEBEELT.

Op de tweede Zaligſpreuk.

Zalig zyn die treuren, want zy zullen vertroost worden.

EEn Maegt met zwarte kleederen gekleedt, het aengezicht bedekt met een ſluier van dezelve verwe. Zy knielt neder voor een wilgeboom, aen welkers takken een Harp, een Luit, en verſcheiden andere ſpeeltuigen zyn opgehangen. Zy knielt met gevouwen handen. In de omdrajing van haer ſluier ziet men deze Spreuk van *Auguſtinus* gegraveert: DE TYDELYKE EN TEGENWOORDIGE DROEFHEIT BAERT EEUWIGE BLYSCHAP.

„ In de gedaente *van een Maegt*, om dat de droefheit naer Godt zuiver en on-
„ bevlekt moet zyn, en uit een ongeveinſt harte.
„ *De zwarte verwe van haer kleedt en ſluier* geeft een droevige geſteltenisſe te
„ kennen, dewyl de Ouden in groote droefheit hun hooft en aengezichte be-
„ dekten; gelyk op de oude Gedenkpenningen ook gevonden wort.
„ *De wilgeboom, waer aen de Harpen en Speeltuigen zyn opgehangen*, verbeelt de

„ droefheit en treurigheit; gelyk wy het vinden in de H. Schrift, omtrent *de ge-*
„ *kerkerden in Babel aen de riviere*, in den 137. Pſalm.

„ *Zy knielt neder*, tot een bewys, dat de treurigheit van een bedroefden naer
„ Godt, voortkomt uit een godtsdienſtige oeffening en oorſprongk van godtza-
„ ligheit; zynde deze tranen heel anders als van *Heraklitus*, die voortquamen uit
„ een begeerte, om de alderwyſte en alderwaerdigſte te zyn. Geen *Ezaus* tranen,
„ maer van een ware boetvaerdigheit.

„ *Zy knielt met gevouwen handen*, het welk een echt teken is, dat zy boetvaerdig
„ is over haere zonden, en een van de alderbeſte vertogen van een droevigen naer
„ Godt.

„ *De Spreuk van Auguſtinus*, die van haer ſluier afzwindelt, ſchetſt af, dat de
„ belooning van deze droefheit naer Godt, een eeuwige blyſchap baert in het eeu-
„ wige leven, een eeuwige *vertroofting*, *en zaligheit*.

Uitvoerige verklaring over deze Zaligſpreuk.

Het Grontwoort πενθοῦντες, hier *treurigen* vertolkt, heeft zyn afkomſt van πενθέω, *treuren*. Dit woort is van nadruk, en van verſcheiden betekeniſſe.

Want het woort πενθεῖν betekent by de Griekſche volkeren zomtyts dat treuren, *dat over een dooden geſchiedt*. Gelyk het de *LXX Griekſche Taelmannen* opvatten voor het treuren van de Aertsvader *Jakob* over zyn zoon *Jozef*; meenende dat hy door een wilt dier was verſcheurt, *want hy bedreef rouwe over zyn zoon veele dagen*. Daer van daen is het, dat *Salomon* het huis, waer in een afgeſtorvene gevonden wort, een *klaeg-* of *treurhuis* noemt; gelyk Pred. 7. daer de *LXX Overzetters* het noemen οἶκος πένθους.

Het Grontwoort πενθοῦντες wort ook genomen voor die geenen, dewelke uitwendig treurig en bedroeft zyn; gelyk in't ſcheuren der klederen, in't borſtgeklop, en hantgewring, by de Ouden gebruikelyk, te zien is.

Maer allermeeſt geeft het te kennen een inwendige droefheit des harten, gelyk van de Joden gebruikt wort, Eſth. 4: 3. *Dat by hen was een groote rouw, en hevige droefheit, met vaſten en geween*. Het kan ook betekenen een groote droefheit over de zonden, gelyk het van *Ezra* gebruikt wort in het 10. Hooftſtuk.

Dus de kracht van het Griekſche woort hebbende opgedolven, is het wel waerdig, dat wy ook naerſpooren wie hier door treurigen verſtaen worden. Wy hebben een droevigen of treurigen beſchreven in het 45. Zinnebeelt pag. 371. als die eenig ongelyk bezeffende dat hem nakende is, of tegenwoordig, zyn hartstochten zoo voelt gaende worden, dat hem de tranen uitbarſten; zoo, dat men de inwendige droefheit gemakkelyk uitwendig uit het gelaet en aengezicht lezen kan. Dit treuren draegt ook den naem van *ſchreien* en *weenen*, by Luc. 6.

De oorzaek hier van, meenden wy, was het gevoel van eenig quaet, en wel het quaet der zonden en der ſtraffen, het geen iemant doet *treuren* (πένθειν) *als over een dooden*, zich bevindende *doot in zonden en in misdaden*.

En waerlyk, zoo 'er iet is dat den menſch treuren doet, het zyn de zonden,

het

het grootſte en ſnootſte quaet dat 'er gevonden wort. In het begin is het zondigen wel zoet en aengenaem, maer in 't einde bitter en elendig; dewyl het alderlei ſtraffen, het zy tydelyke, het zy eeuwige, naer zich trekt.

Tot deze droefheit over zyn zonden, komt niemant anders, als die zyn elendigen ſtaet recht kent, en bevint dat hy van Godt, en van zyn genadige toeverzicht verſteken, derhalven verdoemelyk voor Godt is. Dan immers moet hy treuren, en met *David* zyn bedſtede doornatten met zyn tranen, en uitboezemen: *Myn zonden gaen boven myn hooft, en als een zware laſt zyn zy my te zwaer geworden.* Hy moet met *Petrus* bitterlyk weenen over zyn verlochening.

Maer ook vinden wy de droefheit van het redelyk ſchepzel verſcheidentlyk over de zonden. Wy merken die aen in een godtloozen, of in een waren en ongeveinsden boetvaerdigen. En de verlichte Kruishelt maekt ons dit onderſcheit op in zyn 2. brief aen die van Corinth. 7: 10. gewagende van *een droefheit naer de werrelt*, en van *een droefheit naer Godt, die een onberouwelyke bekeering werkt.* Door welke *droefheit naer de werrelt* verſtaen wort die, dewelke den werreltlingen eigen is, wel over hun zonden, maer nochtans uit een werreltſch inzicht, voor zoo veel die hun ſchadelyk zyn, en eenige ramp bedreigen. En bygevolg niet uit een liefde tot Godt, om de walchelykheit der zonden, maer om dat zy de aertſche voordeelen, welluſten en vermakelykheden, die zy zoo greetig hebben gelieft-kooſt, miſſen. Zy kan ook ontſtaan wegens de gruwelſtraf, die de gehoonde Godt hun moet op den hals drukken; gelyk die hun vaek tot wanhoop vervoert, en een wreede doot toebrengt. Van welke droefheit naer de werrelt, en naer Godt, ook gewaegt is in het 12. Zinnebeelt over het berouw en de droefheit over de zonden, dat hier mede kan vergeleken worden.

Om nu hier omtrent naer ons oogwit wat breeder te handelen, en verder daer in voort te gaen, zoo kunnen wy aenmerken dat het geheel anders geſtelt is met *de droefheit naer Godt*, die uitblinkt in een waren boetvaerdigen, zynde een droefheit die Godt aengenaem is. En op zulk een treuren en droevig zyn heeft de groote Leermeeſter hier het oog, zoo dat dan die geenen, die inwendig en waerlyk treuren, deze navolgende zyn:

A. Die niet alleen hun zonden kennen, maer uit het beſchouwen van Godts vlekkelooze heiligheit, de ſchandelykheit der zonden ontwaer worden, en dus erkennen hun verplichting, namentlyk, daer over geraekt en gevoelig, daer over beſchaemt en verlegen te zyn; en derhalven gebroken van harte en verſlagen van geeſt, en dus met zilte tranen hun verzoening zoeken in Chriſtus. Hier by komt, dat zy erkennen hoe hun verdorvenheit geduurig hunne vreugde ſtremt, zoo dat zy moeten betuigen, dat zy *het goede dat zy willen niet doen, en het quade dat zy niet willen betrachten*; dat hen met *Paulus* in tranen doet uitbarſten: *Ik elendig menſch, wie zal my verloſſen van het lichaem dezes doots?* Rom. 7. *Het willen is wel by hem, maer het volbrengen vint hy niet.*

B. Hier by komt, ten tweede, dat de treurigen in zich vinden een groote gebrekkelykheit in hun gelove, in hunne liefde, in hunne gebeden, en dat hun ver-

verſtant gepaert gaet met duiſterniſſe, hun yver met traegheit, en zy genootdrukt worden om met den Zanger te bidden : *Neig myn harte tot uwe getuigeniſſe*, *leer my uw welbehagen doen*, *o Godt! uw goede geeſt leide my in een effen lant.* Zoo dat hunne *beſte werken zyn als een wegwerpelyk kleedt.* Daerom zyn zy droevig, en dikwils treurig in hunne ziele.

Ook behaegt het Godt dikwerf, dat hy zyn keurlingen doet weenen, dewyl hem behaegt den invloedt van zyn genade hun te onttrekken, voor een tyt van de vreugde zyns heils te verbaſteren, en dus zyn aengezichte voor hun te verbergen. Dan ſmelt de ziel in droefheit en getreur met de Kerke, in den 77. Pſalm.

C. Maer ook treurt een waere gelovige over de zonden van zyn evenmenſch, ziende hoe hy leeft in een krom en verdraeit geſlachte, onder godtloozen, die de goddelyke Majeſteit hoonen en ſmaden, zyn dienſt ontheiligen, en de waerheit onderdrukken; zoo dat hy met den Zanger, in den 119. Pſalm klagen moet: *Waterbeeken vlieten uit myn oogen*, *om dat zy uwe wet niet onderhouden.* Zoo dat zy met *Loth* hun ziel dag en nacht quellen over het zien en hooren van de ongerechtigheit des volks, en des zelfs booze werken.

D. Daerenboven treurt ook een gelovige, en weent vaek over de breuke en den deerlyken toeſtant van *Sion*, over *de verbreekinge van Jozef*, als hy gedenkt hoe Godts Kerk wort verdrukt, Meſſias Hemelbruit mishandelt dan *weent hy*, *dan gaet hy in 't zwart den gantſchen dach*, en *hangt harpen aen de wilgen*, even als het Joodtſche volk aen de riviere van Babel, gelyk wy in ons Zinnebeelt gezien hebben. Dien Klaegtoon boezemt hy uit, *Gy ſpyſt ons met tranenbroot*, *en drenkt ons met tranen uit een drieling.*

E. Maer als hier gewaegt wort *van treurigen*, zoo zoude men daer door kunnen verſtaen de Joden, noch aengemerkt onder den vloek der wet, dewelke noch de volkomen vergeving van de zondenſchult, zonder wedergedachteniſſe, niet konde aenbrengen; maer een hantſchrift deedt ondertekenen, dat die noch open ſtonde, zoo dat zy in zich zelfs zonder trooſt voor Godts volk moeſten aengemerkt worden, als die hun trooſt zouden erlangen in de komſte van dien waren *Menahem*, *den vertrooſter der ziele*; gelyk deze ook belooft wort *tot trooſt van de dochteren Sions.* Zach. 9. en Jez. 61.

Maer gelyk de Dichter zegt, *Dat die met tranen zaeijen*, *met gejuig maeijen zullen.* Pſalm 126. zoo is ook de beloftenisſe van den Heilant hier ter plaetze, wanneer hy den treurigen de *zaligheit* toezegt, *Zalig zyn die treuren.*

Zie van de zaligheit in 't gemeen in 't voorgaende. Hier zouden de treurigen ook zalig zyn, want zy zouden van de doot overgaen tot het leven, van die droefheit tot de eeuwige vreugdereien. Zy zullen hun oog ook verluſtigen in die dingen, die geen oogen gezien, noch ooren gehoort hebben, en die hy nochtans bereidt heeft voor zyn gunſtgenooten.

Zie daer in 't vervolg de nader verklaring van deze zaligheit, of derzelver heilzame vrucht: dat is,

Zy zullen vertrooſt worden. Wat de trooſt is, zal ons kennelyk worden uit het te-

tegengeſtelde van het treuren; namentlyk, die trooſt beſtaet in de geruſtheit des gemoets, over het begryp en genot van eenig goet, en wel het hoogſte goet, namentlyk die gemeenſchap met Godt in Chriſtus, waer door het harte, alle de droefheden uitſluitende, vervult wort met een heerlyke en onuitſpreekelyke vreugde. Een *vertrooſting*, die een gelukkig Bontgenoot van *Jehovah* Godt niet alleen ſchept uit de H. Schrift, gelyk *Paulus*, Rom. 15: 14. maer die Godt, de Godt aller blyſchap, hun zelf wil toebrengen; waerom hy *de Trooſter* genaemt wort. Deze trooſt verſchilt veel van dien der werrelt, dewyl die haeſtig aenblikt en weder ſchichtig doorſnelt, waerom een gelovige daer op zyn vertrouwen niet kan veſtigen.

Maer een gelovige en treurige ontfangt den rechten trooſt, dewyl de *Jehovah* hem te gemoet voert: *Zyt wel gemoet myn zoone, uw zonden zyn u vergeven.* Dan is het dat hy die vryſpraek van zyne zielen ondervindt, *Ik ben uw heil, ik hebbe uwe zonden weggenomen, gy zult niet ſterven.* Dan ontfangt de ziel *een witten keurſteen, en op dien keurſteen een nieuwen naem, dien niemant kent als die hem ontfangt.* Dan ontfangt zy *vreugde in haer harte, meer dan ten tyde als het koorn en de moſt vermenigvuldigt wort.*

En wat wonder? een ziele overwegende haere eindigheit, haere gebrekkelykheit, moet wel treuren, en zilte tranen ſtorten; maer wanneer zy zich in de vierſchaer van 't gewiſſe vindt gerechtvaerdigt, dan hervormt zy haeren klaegtoon in een vreugdegalm: dan is zy vrolyk in den Heere, en verheucht zich in haren Godt. ô Ja! een recht treurige en bedroefde naer Godt heeft nooit te twyffelen dat hy hem zyn eeuwige vertrooſtinge onthouden zal. Dit zoude ſtryden tegen de genade. Hy roepe *Jehovah* aen in zyn droefheit, zyn ingewanden zullen rommelen, en zyn ziel zal door den geurigen Gileads balſem vertrooſt worden.

Daer toe immers is Jeſus aen het moorthout geklonken, en voor een tyt van zyn Vaders vrientſchap en trooſt verlaten, op dat hy zyn treurige kinderen, zyn gunſtgenooten, zyns Vaders eeuwige vertrooſtingen zoude aenbrengen.

Ja, moet de Kerke, en de gelovigen, noch treuren over de breuke van Sion, zy worden ook getrooſt met die beloftenisſen, dat de tyt komen zal om hen uit die verdrukkinge te redden, en een gejuig en blyſchap te doen hooren, wanneer de Kerke die volkome vertrooſtinge zal deelachtig worden in het Koningkryke der hemelen. Wel te recht *zalig* dan, *die treuren*, want *zy zullen vertrooſt worden.*

Wy hebben dan hier uit te beſluiten, dat een waren boetvaerdigen en bedroefden naer Godt, nooit een rechte zielverquikking zal ontbreeken, dewyl des Heeren goedertierenheit hooger is dan de hemelen; zoo dat de zonden van een boetvaerdigen, *ſchoon zoo root als bloet, zullen gemackt worden wit als ſneeuw*, naer de beloftenisſe van het Genadeverbont, Jez. 1: 18. *Schoon zoo root als karmozyn, zy zullen worden als witte wolle,*

LXV. ZINNEBEELT.

Op de derde Zaligſpreuk.

Zalig zyn de zachtmoedigen, want zy zullen het aertryk beërven.

EEn Maegt die een klein Lam onder haer arm draegt, het welk zy geduurig ſtreelt en vrientſchap bewyſt. Zy houdt haer twee voorſte vingers op haeren mont. Zy ſchynt te vluchten voor een woedenden Wolf, en zich te haeſten, om een ſchoonen tempel die voor haer gemaelt ſtaet, in te ſtreven, en zich te behouden.

„ De zachtmoedigheit wort onder de gedaente *van een Maegt* gemaelt, we-
„ gens haere zuiverheit, gelyk wy in 't voorgaende hebben aengetekent.
„ *Het Lam dat zy onder haer arm houdt*, is een bekent en out zinnebeelt *van de*
„ *Zachtmoedigheit*, om dat het Lam die eigenſchap heeft, dat het zacht van aert
„ is, onnozel en goet. Dat zal daerom de reden zyn, dat de Wigchelaers by de
„ Heidenen, of de oude Perſiaenſche Offerprieſters, in hunne offerhanden door-
„ gaens een Lam ſlachtten, om te vertoonen dat het offer moeſt gepaert gaen met een
„ zachtzinnig en eenvoudig gemoet. Zoo wort *Chriſtus* zelf by *Johannes* by *een Lam*
„ vergeleken wegens *zyne zachtmoedigheit*.

„ *Zy*

„ *Zy houdt haer twee voorſte vingers op haeren mont*, om dat de zachtmoedigheit
„ van dien aert is, dat zy geſcholden wordende, niet weder ſchelt, maer ſtil
„ zwygt; ook dat zy zich ſtil houdt, en niet murmureert tegen de kaſtydingen
„ van Godt, die om haer zonden haer overkomen.

„ *Zy vliedt voor een woedenden Wolf*, om dat de zachtmoedigheit gewoon is alle
„ wreetheit en verſlinding te wraken en te vlieden. En als *de Maegt een ſchoonen*
„ *tempel inſtreeft*, dat zal ons verbeelden, hoe een zachtmoedige den toorn af-
„ leggende, hoope heeft om den tempel der Gelukzaligheit te bereiken; of om
„ door *Chriſtus*, dien waren tempel Godts, behouden te worden; dewyl hy by *Jo-*
„ *hannes in zyn Openbaringe* den naem van *een tempel* draegt.

Uitvoerige verklaring over deze Zaligſpreuk.

Het Grontwoort πραεῖς hier *zachtmoedig* vertolkt, en waer mede het Hebreeuwſche woort עֲנָוָה overeenſtemt, geeft te kennen die deucht, waer door iemant vaerdig is om te hooren, het gehoorde vlytig op te volgen, en uit ootmoedigheit (de echte zuſter van de zachtmoedigheit) zich te onderwerpen, en wel met alle beleeftheit en beſcheidenheit.

Dit woort πραεῖς geeft naer de Gronttael zoo veel te kennen, als zulken, die buigzaem zyn van gemoet, zynde de gelykenis genomen van de lichamen die zacht en buigzaem zyn; even als de zachte lichamen als wâſch zich voegen en vormen naer alles dat zich opdoet. Waerlyk een glinſterende deucht, die zich' in den hoogſten trap doet beſchouwen

In Godt, waer na hy als langzaem in toorn en ſtraf beſchreven wort, waer na hy den weerbarſtigen Zondaer verdraegt en lichtelyk vergeeft. Een deucht, die ook doorſtraelt in den Zoone Godts, in Chriſtus, en die hy op de doorluchtigſte wyze deedt uitmunten omtrent zyn wederſpannelingen, in 't midden van hun hoon, laſter, en ſmaetheit: immers als een zachtmoedig Lam, als een geduldig Schaep, vinden wy hem afgeſchildert in 't Woort Godts. Zoo ſtelt hy zich, tot aenpryzing van deucht voor, by Matth. 11: 29. *Leert van my dat ik zachtmoedig ben.* En dus deze deucht in den hoogſten trap in Godt gevonden wordende, zal zy ook zeer wel paſſen aen het redelyk ſchepzel, den menſch; en voornamentlyk aen een Kint Godts, die naer Godts beelt hervormt is.

Zoo dat *de Zachtmoedigen*, naer des Zaligmakers oogwit, zoodanige zyn, die met bedaertheit en een ſtil gemoet alles kunnen verdragen, zonder toorn en wrake: zulke, die niet heet van hooft of ziedend van bloet zyn, maer ſtil en buigzaem van reden, om liever alles toe te geven, en den boozen te gemoet te komen, op dat daer door de liefde tot Godt en zyn eer, en de behoudeniſſe van vrede onzes gemoets zoude doorſtralen.

Maer ik ſchat het wel waerdig, dat wy dus in 't algemeen *de zachtmoedigheit* beſchouwende, ook nader acht geeven, in wat opdagende gevallen iemant verplicht is om deze deucht te oeffenen, en zich zachtmoedig te gedragen. Deze deucht dan wort vereiſcht,

I. Wan-

I. Wanneer ons leet gedaen wort van anderen, of met woorden, of met 'er daet. Dan toont zich een Chriſten zachtmoedig, wanneer hy op die ſchelt-woorden en laſteringen zwygt, niet wederſchelt, en hevig uitvaert naer het voorbeelt van *Chriſtus*, die *als hy geſcholden wiert niet weder ſcholt*; of naer de vermaning van *Jakobus*, cap. 1: 19, 20, 21.

Maer gelyk wy dus het ongelyk met *zachtmoedigheit* moeten voorby gaen, zoo is 'er echter een geval, waer in geen zachtmoedigheit moet gebruikt worden; namentlyk, als de eer van Godt wort verongelykt, zyn naem ontheiligt, zyn gerechtigheit gequetſt. Dan wort 'er een heilige yver vereiſcht. Zoo deedt *Mozes*, die anders den eernaem van *de zachtmoedigſte van alle menſchen* wegdroeg. Num. cap. 12. Hy yverde met een heiligen yver voor de eer van den waerachtigen Godt tegen Iſraël, wanneer het volk zich ſchrikkelyk vergrepen hadde tegen Godt, met het oprechten van het gulde kalf. Exod. 32. Dit was de pooging van *David* tegen den vloekenden *Simei*. Pſalm 119: 139. Zoo vint men dit in den waren *David Jeſus Chriſtus*, die wel den hoon en de ſmarte hem van zyn vyanden aengedaen, konde verdragen, maer niet de onteering van zyn Vaders naem en zaek. Derhalven *verteerde hem de yver van Godts huis*. Pſalm 69.

II. Maer deze deucht wort vereiſcht, en betaemt een waer Chriſten, dan inzonderheit, wanneer het Godt behaegt hem te kaſtyden. Dan moet hy (gelyk in ons Zinnebeelt) den vinger op den mont leggen en zwygen. Zelf dan, als hy ziet dat het den godtloozen welgaet naer de werrelt. Dan is het de plicht van een Chriſten (daer de godtlooze werrelt vaek murmureert, en tot toorn en gramſchap tegen Godt wort ontſteken) dat hy bedaere en zich ſtil houde onder den wil van Godt: dat hy met *David zyn zorge wentelt op den Heere*; of met dien lydtzamen Vorſt zegge: *Ik ben verſtomt geworden, ik hebbe myn mont niet open gedaen, want gy Heere hebt het gedaen.*

Maer dewyl deze deucht van zachtmoedigheit zelfs veelen van de Heidenen hebben kunnen oeffenen; (gelyk wy uit de Outheit en Heidenſche Schriften, in het XVII. Zinnebeelt van de Zachtmoedigheit hebben aengetoont, welk zinnebeelt met dit vergeleken moet worden) dewyl veele natuurlyke menſchen, de natuur te baet hebbende, *zachtmoedig* zyn, en veel kunnen verdragen, of dikwerf geen gelegentheit of macht door hun geringen ſtaet om zich te wreeken hebben, en dus zich wel uitwendig als ſchapen vertoonen, maer uitwendig grypende wolven zyn; zoo moet elk Chriſten zich wel onderzoeken, of het ook de rechte en ware zachtmoedigheit is die hy oeffent.

En dit zal hier in doorſtralen, dat hy, wanneer hy wegens zyn verdorvenheit, zich van natuure vint vol van toorn, haeſtig, oploopende, door de werking van Godts geeſt, die *zachtmoedigheit* in zich gewrocht vint: dat hy zich dagelyks tot die deucht zoekt te gewennen, uit liefde tot zyn naeſten, en om zyn eige ziele Chriſtus te gewinnen; gelyk *Paulus* vermaende aen de Koloſſenzers, cap. 3. *Doet aen als heilige beminden, uitverkoorne Godts, de innerlyke beweeging van zachtmoedigheit, langkmoedigheit, malkander verdragende, malkander vergevende; gelyk Chriſtus ons vergeven heeft, doet ook alzoo.*

En

En wie merkt niet dat deze Zaligſpreuk als een gulde keten met de voorgaende geſchakelt is? want deze deucht van *zachtmoedigheit* vloeit nootzakelyk voort, uit die eertyts aengeprezene *armoede des geeſtes* en *die droefheit over de zonde*; want immers die zich zelf vernietigt, die nederig is voor Godt, die kan niet haeſtig, niet toornig zyn omtrent zyn evenmenſch, zynen naeſten. Inderdaet het is een zeker gevolg, dat die treurig is over zyn zonden, en zelf omtrent de zonden van zyn naeſten, en die daerom wenſcht en begeert zyn eeuwige behoudeniſſe, geen wraek voeden, maer hem alles vergeven wil; dat hy liever zyn medemenſch zoekt te gewinnen, om op dat ſpoor van zachtmoedigheit met hem uit dat ryk der zonden uit te gaen.

De groote Leermeeſter zal dezen *zachtmoedigen* ten top van geluk en tot het hoogſte goet opvyzelen. Hy ſchat *hem zalig*, *hier* en *hier namaels*.

De Zaligheit in 't gemeen zagen wy in de voorgaende eerſte Zaligſpreuk. Zoo is ook een Zachtmoedige. Hem is zaligheit beſchoren, als de vrucht van zoo een voortreffelyke deucht, zelfs die voortreffelyker is als hier op aerde, namentlyk, eeuwig in de nabyheit van Godt, verloſt van allen toorn, van wraeke, en ongeſtuime beweging des gemoets, en opgebeurt tot een zoete geruſtheit. De Heilvorſt toont in 't vervolg, waer in dit heil gelegen is, waer in het ware geluk van de *Zachtmoedigen* beſtaet; zeggende, *Dat zy het aertryk zullen beërven*. Hy gewaegt

A. Van *de aerde*, *het aertryk*.

B. Dat eigent hy *een Zachtmoedigen* toe.

De Godtgeleerden hebben dit verſcheidentlyk opgevat; zommige hebben door *de aerde* verſtaen *de werrelt*, zoo dat de vreedzame de *werrelt* als met recht kunnen bewoonen en bezitten, met de goederen der zelve, in tegenſtelling van de godtloozen, die nergens recht toe hebben, maer als onrechtvaerdige bezitters, of innemers, die gebruiken of misbruiken.

Zommige vatten dit op in een oneigentlyken zin, voor een lang, voorſpoedig en vreedzaem leven hier op aerde, en met een volkomen vergenoeging. Immers *de godtzaligheit met vergenoeging is een groot gewin*. 1 Timoth. 4: 8.

Deze gedachten, meen ik, voldoen niet aen de kracht en het oogwit van deze heerlyke beloften: het zal veiliger en geſtaefder zyn, dat wy denken dat hier geſtaroogt wort op den 37. Pſalm, daer wy ook die beloftenisſe vinden, *aen den Zachtmoedigen*. En derhalven dat 'er gezinſpeelt wort op de erffeniſſe van het Lant Kanaan, en de beloftenisſe aen *Abraham* gedaen, aengaende de erffeniſſe der werrelt: zoo dat deze beloftenisſe zal zien op de zachtmoedigen onder de Joden en Heidenen, onder het Nieuwe Teſtament; zoo dat Chriſtus hier op deze beiden het oog heeft.

Zeker wat de gelovige Joden betreft, tot welke *Chriſtus* hier ſprak, tot zyne diſcipulen, en de geheele ſcharen, die het Lant Kanaan erffelyk bezaten, dat Lant Emmanuëls: het is kennelyk, dat gelyk het Joodtſche Lant, of die aerde, een zinnebeelt en ſchaduwe was van de ware Kerke onder het Nieuwe Teſtament; alzoo *die aerde*, of *dat aertryk te beërven*, voor den Joden zoo veel is als in Kanaan woonende, in de Kerke van Chriſtus te worden ingevoert, of

tot een Litmaet daer van aengenomen worden, zoo dat men bygevolg daer door Bontgenoot wort van Godt onder 't Nieuwe Teſtament; en dat wel hier in genade, en ook namaels in heerlykheit. Wy zouden nochtans voornamentlyk hier kunnen doelen op *de beloftenisſe aen Abraham* gedaen, dat *in zyn zaet zouden gezegent worden alle de geſlachten der aerde*, wanneer men dan *door de aerde* verſtaen kan *die menſchen die op aerde zyn*, *de Heidenen* en *volkeren*, die *einden der aerden*; gelyk *Paulus Abraham* een *erfgenaem der werrelt* noemt.

Zoo dat als *de Zaligmaker* hier *den zachtmoedigen* toezegt, dat zy *het aertryk zullen bezitten* of *beërven*, hy hier mede te kennen geeft, hoe zy (gelyk *Godt* aen *den Zoone de Heidenen hadt gegeven tot zyn erfdeel, en de einden der aerde tot zyn bezittinge*, dat hy hem belooft hadde, dat hy hem naer zyn verhooging op zyn troon een erfgenaem zoude doen zyn van alles) ook zyn mede erfgenamen zouden zyn, om alle volkeren, alle geſlachten, als een erfdeel te gewinnen; gelyk de beloftenisſe was by Jezaias 14: 1. *Want de Heer zal zich over Jakob ontfermen, en hy zal Iſraël noch verkiezen, en hy zal ze in hun lant zetten, en het huis Iſraëls zal ze erffelyk bezitten.*

Maer onder deze beloftenisſe kunnen wy ook verſtaen, dat zy de landen van hunne vyanden, en hunne ſteden erffelyk zouden bezitten, dat is, dat de Heidenen hunne poorten zouden openen voor dat gelovig volk van Godt; gelyk men dit al van tyt tot tyt vervult zag, dat Godt het aertryk voor zyn zachtmoedige gelovigen heeft ingeruimt, het Heidendom verbannen, zyn Kerk en Koningkryk opgerecht. Zoo dat zelfs Koningen en Vorſten hunne Kroonen en ſchepters voor de voeten van Jezus onderdanen hebben neergelegt, en *de Koningen* geworden zyn *hunne Voedſterheeren*, en *de Vorſtinnen* hunne *Zoogvrouwen*, naer Jezaias orakel, cap. 49.

Ja dit beërven van het aertryk, zal noch eens in vollen glans geſchieden, *Als de Koningkryken der aerden zyn geworden zynes Godts en Chriſti:* wanneer de *heerſchappy en grootheit der Koningkryken zal gegeven worden den volkeren der heilige plaetzen.* Dan. 7: 27. Wanneer die geweltdryvende godtlooze, de *Antichriſt*, niet meer zal gevonden, en alle de overtreders der aerden zullen verdelgt worden.

Elk bevroedt dan, dat de groote Leermeeſter met deze beleſten, naer ons oogwit, zyn diſcipelen wil inboezemen, dat zy derhalven op een andere wyze zouden komen *tot de erffelyke bezitting der werrelt*, als outstyts hunne vaderen *tot de erffeniſſe van Kanaan*, die dat Lant niet bemachtigden, als *door het zwaert, door wapentuig en gewelt:* en zy alleen *door zachtmoedigheit te oeffenen.* En dit moeſt ook te gelyk ſtrekken tot demping van het gevoelen der Joden, immers van zommigen, wanende dat de Heidenen niet anders als geweldadig zouden overwonnen worden. Neen, *de Zachtmoedigen* zouden het aertryk beërven.

LXVI

LXVI. ZINNEBEELT.

Op de vierde Zaligſpreuk.

Zalig zyn die hongeren en dorſten naer de gerechtigheit, want zy zullen verzadigt worden.

EEn jonge Maegt met vleugelen aen haer ſchouderen. Zy houdt in de ſlinkerhant twee ſchalen, dewelke gelyk wegen, en waer naer de Satan grypt, doch dien zy met een bloot zwaert in de rechterhant daer van afweert. Zy houdt haer oog gedurig hemelwaert, daer de hemel als in een avontſchaduwe vertoont wort, met ſlonkerſtarren en een lichtende maen. Onder een aental van vuurſtralen daelt deze Spreuk uit den hemel: *Verlang, dorſt, begeer, en u zal gegeven worden te drinken uit de fonteine des heils.* Aen haer zyde ſtaet een Hart dat uit een fonteine water drinkt.

„ Met de gedaente van *een jonge Maegt* is ons tafereel geſchetſt, om dat de „ begeerte en honger naer Chriſtus gerechtigheit niet lang moet uitgeſtelt, maer „ terſtont als zeer nodig in 't werk geſtelt worden.

„ *Dat zy vleugels heeft aen de ſchouders*, zal de vaerdigheit van de begeerte en
„ dorſt uitdrukken, waer door een verlangend gemoet zeer ſnel zich naer boven
„ tot Godt keert.

„ *De twee ſchalen daer de duivel naer grypt*, verbeelden de gerechtigheit, dewelke
„ in de gemoetsdriften den evenaer juiſt houdt, en het menſchdom doet bedaert zyn;
„ maer ook hoe de duivel altoos vaerdig is om het evenwicht (de balans) te verbree-
„ ken, en den hongerenden en dorſtenden naer die gerechtigheit, van die deucht af
„ te rukken. Waer toe de Maegt hem ook

„ *Met een bloot zwaert daer van afkeert*, om hem dit te beletten, en wel *met het zwaert*,
„ dat een zinnebeelt kan zyn van het Woort Godts, dat daer toe nootzakelyk is.

„ *De Spreuk, verlang, dorſt, enz. die uit den hemel daelt*, beduit, dat een ver-
„ langende en recht begeerige naer Godt gewiſſelyk verkrygt de vervulling van
„ zyn begeerte.

„ *Het Hart dat aen de fontein drinkt*, is een echt zinnebeelt van het dorſten naer
„ Godt en zyn genadige vertroofting; gelyk 'er in den 42. Pſalm van getuigt
„ wort.

Uitvoerige verklaring over deze Zaligſpreuk.

De honger en dorſt ſtrekt zich hier uit naer *de gerechtigheit*. In die gerechtigheit kunnen wy de vierſchaer van Godts rechtvaerdigheit geſpannen zien, den *gedaegden* zondaer voor dezelve met *alle zyn beſchuldigers*; maer ook *den Advokaat* of *Voorſpraek* die hem rechtvaerdigt of vrypleit.

Het Grontwoort δικαιοσυνη, *gerechtigheit*, betekent in de H. Bladeren de verdienende vryſpraek, waer op de menſch zich verlatende, en zyn gewiſſe geruſt ſtellende, met vrymoedigheit nadert tot Godt, als tot *zyn Richter*. Zoo kan men hem aenmerken als ſtaende voor den Richterſtoel, omperkt met een groot aental van beſchuldigers: *de zonde*, *de wet*, *den Satan*, yder hem op het alderſchrikkelykſte vorderende tot de rampzalige verdoemeniſſen. Zoo zal dan daer in zyn gerechtigheit beſtaen, dat hy recht heeft om zyn beſchuldigers hun eiſch te ontzeggen, en in tegendeel dat hy recht krygt tot de eeuwige erfeniſſe, dat geſchiedt aen dien elendigen en heilbegeerigen zondaer. Godt vergeeft hem zyn zonden, en verheugt hem met het genot van die zielzaligende erfeniſſe des levens, zoo dat *niemant beſchulaiging kan inbrengen tegen de uitverkoornen Godts*.

Maer waer van daen nu dit recht? Immers het wort in Chriſtus Jeſus opgeſpoort. Hy is toch *de Heer der gerechtigheit*, by Jeremias 23. Hy heeft als Borge betaelt voor de zondenſchult, bygevolg den eiſch der beſchuldigers weggenomen, op dat dus een zondaer van den vloek zoude worden verloſt. Hy heeft het recht ten eeuwigen leven verdient, en is een oorzaek geworden der eeuwige zaligheid, aen die geenen, die alleen in hem gehoorzamen. Door de kracht dan, van welke volbrachte betaling een uitverkoorne kan roemen op de volkome rechtvaerdiging, en brallen op zoodanig een erfeniſſe, waer door ons het eeuwige leven wort aengebracht. *Paulus* leeraert het ons, Rom. 5: 19. *Want gelyk door de ongehoorzaemheit van eenen menſche veelen zyn tot zondaers geſtelt; zoo ook door de gehoorzaemheit van eenen, veelen tot rechtvaerdigen.*

En.

En dit blonk klaer uit in 't ondergaen van die vrywillige vloekdoot : *Want die geen zonden gekent heeft, die heeft hy voor ons tot zonden gemaekt, op dat wy zouden zyn rechtvaerdigheit Godts in hem.*

Dit kan een gelovige aenmerken als die vryſpraek van zyn gewiſſe, het gevoel van zyn rechtvaerdigmaking, waer door hy klaer bevroedde, dat geen rantzoengelt voor de zonden meer kan worden afgevordert, maer dat zulks ten vollen betaelt is: dat hy nu ontfangen zal den loon van den overwinnenden, dat is, *een witten keurſteen, en op dien keurſteen een nieuwen naem, dien niemant kent als die hem ontfangt.* Een rechtvaerdigmaking door het gelove, een vrede met Godt, waer door hy kan ſtaen en roemen in de hoope der heerlykheit Godts. Zoo dat hier uit blykt, dat *Chriſtus Jeſus* deze gerechtigheit heeft aengebracht, nu zoo veel overvloediger als onder het Oude Teſtament; en dus den naem draegt van *Melchizedek, een Koningk der gerechtigheit.* Zoo dat hy nu onder 't Nieuwe Teſtament als *de zonne der gerechtigheit* uitſchittert, en kracht geeft om zyn Ryk Godts op te richten; zeggende in den 72. Pſalm, *Geeft den Koningk uwe rechten, en uwe inzettingen aen den zoone des Koningks.* Nu kan *Jeruzalem* in waerheit genaemt worden *de ſtadt en wooning der gerechtigheit*, dewyl de gerechtigheit voor deszelfs inwoonders is verkondigt, en waer naer die burgers van *Sion* hebben gereikhalſt. Zeker *met die gerechtigheit* zyn zy omhangen en bekleedt. Jez. 61. Zy dragen die als ware Prieſters op hunne voorhoofden, veel doorluchtiger als Iſraëls Hogeprieſter, ſchoon hy dat ontzagelyk opſchrift op zyn voorhooft droeg: De heilicheit des Heeren. Deze gerechtigheit is de vaſtigheit van zyn troon. Zy is als die twee kopere pylaren, *Jachin* en *Boas*, daer de ware tempel of Kerke van onzen *geeſtelyken Salomon* op gebouwt moet worden. 't Zyn als *die zilvere pylaren*, die onderſteunen *het bedde of koetze van Chriſtus.* Hoogl. 3.

Is derhalven deze gerechtigheit van Chriſtus zoo dierbaer en voortreffelyk, het kan niet anders zyn of een gelovige moet daer naer uitzien en begeeren. Dit toont de beſte Leeraer, als hy gewaegt

Van hongerigen en dorſtenden naer de gerechtigheit. *De honger en dorſt* zyn eigentlyk die twee geweldige hartstochten, voortkomende, ten aenzien van den honger, uit een gevoel van de ledigheit der maege, die geduurig een natuurlyke warmte en voetzel begeert; of ten aenzien van den dorſt, uit een gevoel der hitte en droogte, waer toe een verkoelende en vochtige ſtoffe vereiſcht wort. Twee driften waerlyk van den menſch onaffcheidendlyk, rechte ſteunzels van het natuurlyke leven.

In 't geeſtelyke is *de honger en dorſt*, die inwendige, hevige en ſterkſte begeerte van een gelovige ziele naer Godt en zyn gemeenſchap in Chriſtus, naer al dat goede van zyn huis, en het heilige van zyn Paleis, om daer door gevoedt en geſterkt te worden.

En dus zal ook *die honger en dorſt naer de gerechtigheit* niet anders zyn, als die begeerte der ziele naer Chriſtus en zyn gerechtigheit, voortvloejende uit een pynelyk gevoel van gebrek: zoo dat, of ſchoon de Kerk van *Laodicea* roemt dat zy is ryk en verrykt geworden, en geenes dings gebrek heeft: ſchoon een Farizeer ſtoft op zyn gerechtigheit; nochtans een gelovige weet, dat hy geen gerech-

rechtigheit is bezittende in zich zelf, dat hy is arm, elendig, blint en naekt, vindende zyn ziele ledig van de geeſtelyke ſpys en drank, en kennen zich als in zonden ontfangen en in ongerechtigheit geboren. Dit gevoelt hy even als de maeg door honger geprikkelt en geknaegt wort. Want zoo vindt hy die aenprikkeling in de ziele, zoo verlangt zyn ziele naer Godt, zoo dorſt zyn ziele naer Godt, als in een Lant dor en mat, zonder water.

Hy wacht op Chriſtus gerechtigheit als een zieltogende vader op *Jehovah* en op zyn zaligheit, en ontſlaept met *Simeon* niet geruſt voor dat zyn oogen die gerechtigheit beſchouwt hebben. Hy begeert met *Paulus* dus *met Chriſtus te zyn*, Phil. 1: 23. *als krank zynde van liefde naer hem.* Hoogl. 5. Zeker zoo is de drift van een heilbegeerig gelovigen tot zyne medekeurlingen: *O gy dochters van Jeruzalem, zoo gy myn liefſte vint, wat zult gy hem aenzeggen? dat ik krank van liefde ben.*

Niets kan hem in dien geeſtelyken honger en dorſt verzadigen, als de godtzalige gemeenſchap, als die heuchelyke bywoning; zoo dat zyn ziele uitroept, *Myn nieren verlangen in myn ſchoot.* De honger en dorſt doet hem alle moeite en arbeidt te boven ſtreven, en vaerdig zyn om alle ſmaetheden te ondergaen. Hy begeert niets als dat goet is: want de zaligmakende genade Godts onderwyſt hem dat hy de werreltſche begeerlykheden moet verlaten, en matig, rechtvaerdig, en godtzalig leven in deze werrelt. Waerlyk het is een ernſtige drift en begeerte: want gelyk de honger den menſch begeerig maekt tot ſpyze om gevoedt te worden, zoo ook dat verlangen naer Chriſtus. De menſch gevoelt geen ſterker drift als dezen honger, niets is 'er onlydelyker als de dorſt, waer door niet zelden iets wort aengegrepen, waer van anders de natuur gruwt. Zoo yverig is ook de hongerende naer de gerechtigheit, of de wedergeboorne, dewyl hy verzekert is dat hy daer door kan gelukzalig worden.

En waerom toch zoude die geen die zich dus elendig vindt, en met zoo veel zielqualen bezwangert, die overtuigt is dat in hemel noch op aerde anders een heil te vinden is om hem te redden, die ziet een volheit van zaligheit in de gerechtigheit van Chriſtus, waerom zoude die niet gretig verlangen en dorſten naer dezelve, wenſchende zeer vierig, dat *Chriſtus mocht zyn in hem, en hy in Chriſtus?* Waerom zoude hy niet bezwyken van verlangen, en uitſchreeuwen, *Och of myn wegen gericht waren naer uwe inzettingen!*

Stellen wy hier naer ons oogwit vaſt, dat de Joden inzonderheit worden genodigt, het was dan geen wonder, dat zy moeſten begerig zyn: want daer was noch een tyt van honger en dorſt voor de Kerk, als quynende onder het gareel van dienſtbaerheit, onder een menigte van huichelaren, zoo dat zy nodig hadden uit te roepen: och! dat Iſraëls Verloſſer quame. Dat Manna in de woeſtyne kon hen niet verzadigen, zy waren onder de wet *als in een kuil daer geen water in was.* Derhalven hadden zy te reikhalzen naer de heiliging, en poogden dronken te worden met de vettigheit van Godts huis, en gedrenkt uit de beken van Godts welluſten.

En zal nu de Zaligmaker beſtempelen, dat het geluk van deze hongerigen en dorſtigen niet beſtont in een uitwendig heil en aertſch Koningkryk, gelyk de Joden droomden, zoo ſchat hy *hen zalig*, hier en hier namaels. Zie in 't voorgaende. Godt zoude hen heiligen naer ziel en lichaem, in den glans van Godts aengezichte zouden zy zich verluſtigen, daer zy niet meer zouden *hongeren* en *dorſten*; maer genieten die dingen, die geen oogen gezien, noch ooren gehoort hebben, om zich met zyn beelt te verzadigen.

En

En deze verzadiging zouden zy hier al ontfangen, naer de beloſteniſſe van den Heilvorſt; zeggende, *Want zy zullen verzadigt worden.* Namentlyk, dat zy dus begerende zouden deelachtig worden hun wenſch en vervulling van hun begeerte. Godt zoude *alle hunne zonden vergeven, en hunne ongerechtigheden niet meer gedenken*, naer zyn beloſteniſſe by Jeremias 31. hunne zondenſchult leggen op den Borge, zoo dat ook de bediening des doots zoude ophouden, geen hantſchrift meer afgevordert worden van hun nu gemaekt tot erfgenamen Godts en mede-erfgenamen van Chriſtus. Al dat hongeren en dorſten zou ophouden, een geeſt der vryheit zou hun geſchonken worden, niet meer tot dienſtbaerheit, maer tot aenneming tot kinderen, om van *Jehovah Godt* alles af te vorderen, dat tot hun geeſtelyke behoudeniſſe nootzakelyk is.

Dit kan hen verzadigen, hun honger en dorſt ſtillen: en waerlyk dit ontfangt de Kerk des Nieuwen Teſtaments: daer van zingt de Kerk in den 22. Pſalm, *De zachtmoedigen zullen eeten en verzadigt worden.* En in den 23. Pſalm, *De Jehovah is myn herder, my zal niets ontbreken.* Zy zouden verzadigt worden met het goede van Jehovahs huis en het heilige van zyn Paleis, in Jehovahs geeſtelyk wynhuis ingevoert. En geen wonder, inderdaet, dat 'er zoo een verzadiging beſchouwt wort; want *de Heer heeft voor alle volkeren een vetten maeltyt bereidt, een maeltyt van reine wynen, van vette vol mergs; waerom de Jehovah zegt, doet uwen mont open en ik zal hem vervullen.*

Dit alles dan moeſt krachtig ſtrekken tot overtuiging der Joden, en tot hunne waerſchuwing; dewyl zy in dit tytperk vol waren van eige gerechtigheit, verzadigt met den zwynedraf van deze werrelt, geenzins hongerende naer *Jehovahs* heil, waerom hy die Joden ook *ledig heeft weggezonden*; gelyk van *Maria* in haer liet gezongen wort Luc. 1.

Dien het luſt dezen geeſtelyken honger en dorſt uit de Orakelen der Profeeten te zien beveſtigt en aengetekent, zie daer wy vinden zodanige naer de gerechtigheit hongerende afgemaelt in Salomons Spreuken cap. 15: 9. zy worden daer beſtempelt als *de gerechtigheit najagende:* zy komen in de oude Schriften voor als *begeerig: ik hebbe met myn ziele begeert in der nachte, ook zal ik met myn geeſt die in het binnenſte van my is u vroeg zoeken.* Zoo hoort men de Kerk, als in ballingſchap ontberende den godtsdienſt, bitterlyk klagen in de reets aengetogene plaets, Pſ. 42. *Gelyk een hert ſchreeuwt naer de waterſtroomen*, enz. Hy zegt by Jezaias 44:3. *Ik zal water gieten op den dorſtigen en ſtroomen op het drooge, ik zal myn geeſt op uw zaet gieten en zegeningen op uw nakomelingen.* Of by Jezaias 55. *O alle gy dorſtigen komt tot de wateren, en die geen gelt hebt, komt koopt ende eet beide wyn en melk zonder gelt en zonder prys.*

Wy vinden hen *als hongerigen* 1 Sam. 2. die verzadigt waren hebben zich verhuurt om broot, en *die hongerig* waren zyn 't niet meer. Als *hongerige* en *dorſtige* te gelyk, *zy waren hongerig en dorſtig, hunne ziele was in hun overſtelpt.* Pſ. 107. En wie ziet niet hoe zy dus hongerende en dorſtende *als verzadigt* beloofd worden? Pſ. 23. *Gy recht de tafel toe voor het aengezichte van myn tegenpartyders, gy maekt myn hooft vet met oli, myn beker is overvloejende.* De opperſte wysheit hadt haer huis gebouwt, zy nodigt op de tinnen der hoogſte ſtadt; zeggende, *Ik hebbe myn tafel toegericht, eet van myn broot en drinkt van den wyn dien ik gemengt hebbe.* De Zaligmaker ſchetſt deze verzadiging ook af *door den verloren zoon*, Luc. 15. wel geprangt door *een ſcherpen honger*, maer verlicht, zynde door 's Vaders medelyden *het gemeſte kalf geſlacht, en hy overvloedig verzadigt.* Dat wy immers kunnen aenmerken als die volkome verzadiging, die de Heidenen, heilbegerig naer Jehovah en zyn gemeenſchap hongerende, zouden deelachtig worden.

LXVII. ZINNEBEELT.

Op de vyfde Zaligſpreuk.

Zalig zyn de barmhartigen, want hun zal barmhartigheid geſchieden.

EEn Vrouw in't groen gekleedt, breekende een broot, welke ſtukken zy uitdeelt aen eenige jonge kinderen die rontom haer ſtaen. Zy heeft haer borſt geopent, en wyſt met haer ſlinkerhant naer haer harte. Boven haer hooft ſchryft een vlammende hant uit de wolken de Spreuk van *Hieronymus:* 'T IS ONMOGELYK DAT EEN BARMHARTIGE DE GRAMSCHAP VAN GODT NIET ZOUDE VERZOENEN.

„ Zy is *in 't groen* gekleedt, om dat die verwe het oog en het harte verquikt, „ en voor het ſchepzel aengenaem is: het welk een eigenſchap is van de barm- „ hartigheit, die aen den elendigen verquikkelyk en aengenaem is.

„ *Zy ſpyzigt de kinderen met broot*, dat eigen is aen de barmhartigheit: want de „ oude Godtgeleerden ſtelden veertien werken van barmhartigheit, waer van de „ byzonderſte was iemant door ſpys en drank by het leven te onderhouden.

„ *Zy*

„ *Zy wyſt op haer harte, of borſt, die geopent is*, om te toonen dat de barmhar-
„ tigheit uit een gul harte voorkomt, en alles uitreikt door een milde hant.
„ *De vlammende hant, die de ſpreuk van den Outvader ſchryft, en derzelver inhoudt*,
„ geeft te kennen, dat een barmhartige door zyn weldadigheit de gunſte van Godt
„ en zyn eeuwigen hemelſchat kan winnen, dat zekerlyk een ſchetze is van de
„ zaligheit.

Uitvoerige verklaring over deze Zaligſpreuk.

Onder de vereiſchte zielgeſtalte in een onderdaen van Chriſtus Koningkryk, wort (naeſt die vier voorgaende deuchden) ook gevordert *de oeffening van barmhartigheit:* en waer van daen zulk een onderdaen hier den naem van een *barmhartigen* ontfangt.

Dit wort in het Hebreeuws uitgedrukt door het woort חֲסִידִים, *Chaiſidim*, afkomſtig van het woort חֶסֶד, *Chezed*, het welk te kennen geeft een wil van goedgunſtigheit, om iemant wel te doen, en hem alle hulpe toe te brengen: inzonderheit aen den geenen, die met elende en zwarigheden behebt is.

Die de boeken der Machabeen doorloopen hebben, vinden gewaegt van een Sekte der Joden, die genaemt werden חֲסִידִים, *Goedgunſtigen*. Van deze *Chaſidim* of *Goedgunſtigen*, hebben wy geſproken *in het XV. Zinnebeelt van de Goedertierenheit en Liefdadigheit*.

Deze goedertierenheit in *die goedgunſtigen*, was maer als een uitwendige deucht, die niet voortvloeide uit de lieſde Godts en het gelove, daer *deze barmhartigheit* moet opwellen uit de bronne van ongeveinsde liefde, en het glinſterend geloof. *Deze barmhartigheit* is een hooftdeucht die op een doorluchtige wyze in Godt uitblinkt: een deucht die Godt wezentlyk en natuurlyk is. De Heilige Bladeren meeten breet uit de hoogte en diepte van deze deucht in Godt, dan eens *dat hy is barmhartig, genadig, langkmoedig, en groot van weldadigheit*, Exod. 34. dan eens *dat zyn ingewanden rommelen van barmhartigheden*.

Een deucht, waer door de menſchlievende Opperheer den doemwaerdigen Zondaer, daer hy zich zelf niet kan redden, te hulp komt, hem niet alleen de zondenſchult vergeevende, maer noch daerenboven begenadigende met zyn oneindige zegeningen. Van hem wort geroemt, *Dat hy hun niet zoude vergeeten, of ſchoon een vrouw haer zuigeling vergeeten zoude*. Jez. 49. *Hy zoude hen niet overgeven, niet maken als Adama, noch ſtellen als Zeboim; neen, zyn harte is in hem omgekeert* (door liefde en medelyden) *en zyn berouw is ſchielyk ontſteken*. Hozea 11. Trouwens 't is Godts hooggeſchoeide liefde, waer door hy in de alderwrangſte borſt van een zondaer als een tederlievende vader weet in te dringen. O ja! gelyk een vader zich ontfermt over zyn kinders, zoo ontfermt zich de Heer over de geenen die hem vreezen. Zoo paſt het dan ook inzonderheit dat een kint van dien vader, een keurling van Godt, goedertieren en goetgunſtig is.

Maer het woort ἐλεημώνες, dat hier in 't Grieks gevonden wort, is van geen minder kracht en nadruk; het welk niet zoo zeer afdaelt van het wortelwoort ἐλεὸς,

barmhartig, maer liever (naer myn gedachten) van het zamengeſtelt woort ἐλεημοσύνη, dat een *liefdegift* uitdrukt, of *een gave die uit een liefdedragend hart voortkomt*; als een bewys dat de barmhartigheit *inwendig* in het harte gevoedt wordt; maer ook zoo, dat zy zich *uitwendig* opdoet. Het moet dan hier beide gepaert gaen *met het harte, en met de hant*. De Heidenſche Wyzen mochten denken, *dat de barmhartigheit een bewys was van een laſhartig gemoet*; de Stoiſche mochten zeggen, *dat de wyzen wel iemant mogen te hulp komen*; *maer dat zy geen barmhartigheit of medelyden moeten in het harte voeden*.

Edoch, geheel anders leeren wy in de School van Chriſtus, dewelke die van een onderdaen van zyn Koningkryk wil geoeffent hebben, zynde hy zelf die barmhartige Hogeprieſter, die medelyden heeft met onze zwakheden.

Om nu deze deucht van barmhartigheit in haeren eigen aert te beſchouwen, zoo is daer toe een medelydend hart nodig omtrent onze naeſten, die vleeſch zyn van onzen vleeſche; en dat niet *uitwendig* met de tonge en mont, maer *inwendig* met het harte. Zoo dat in 't gemeen de ryken, en die van Godt gezegent zyn, zich niet moeten verbergen voor hun eigen vleeſch; maer als een bewys van hunne liefde en geloof, moeten zy de hongerigen ſpyzen, de doiſtigen laven, de naekten bekleeden, de vreemdelingen herbergen, de kranken bezoeken, de gevangenen verloſſen, de bedroefden vertrooſten, en dit zonder onderſcheit van menſchen, 't zy vreemden, 't zy nabeſtaende, vrienden of vyanden, naer de vermaning van den beſten Raetgever, *Hebt uwe vyanden lief, zegentze die u vloeken, doet wel den geenen die u haten, en bidt voor die u gewelt aendoen en die u vervolgen*. *Paulus* wil, *dat wy wel zullen doen aen allen*, in zyn Brief aen de Galaten, cap. 6: 10.

En wie ziet niet hoe de Zaligmaker met deze barmhartigheit aen te pryzen, den verkeerden gront der Joden ontdekt, namentlyk der Farizeeuwen van zyn tyt, die wel het komyn en de munt vertienden, om voordeel te trekken, en zich zelfs te verryken, maer die het zwaerſte van de wet varen lieten, namentlyk *geloof* en *barmhartigheit*; of die wel meenden dat men barmhartig moeſt zyn omtrent een vrient of Jood, maer geenzins aen een Heiden, of iemant buiten hun godtsdienſt levende. Waerom de Heilant die Farizeen krachtig overtuigt door het voorbeelt van den Samaritaen, Luc. 10. die een menſch half doot geſlagen vindende door de moordenaers op den weg (dewyl een Prieſter of Leviet hem zonder barmhartigheit voorbygaet) nochtans met innerlyke ontferming beweegt wort, hem zyn wonden verbint, oli en wyn daer in giet, en ter voorzorge naer een bequame ruſtplaets brengt. Door dat voorbeelt ziet men hoe Chriſtus den Prieſter en Leviet een groote onbarmhartigheit verwyt, zoodat immers de wetgeleerde zelf, met wien Chriſtus in onderhandeling was, moet bekennen dat die Samaritaen de naeſte was van de elendigen, en beſt verſtont de liefde tot den naeſten. Een bewys dat men de liefde moeſt bewyzen aen zyn vyanden, dewyl de Samaritaen een geſlage vyant was van den godtsdienſt der Joodtſche Natie. Maer deze oeffening van barmhartigheit dus in 't gemeen beſchouwt hebbende, ten opzicht van haer voorwerpen, zoo luſt het ons ook die eens nader in 't byzonder te bedoelen: 't zy dat zy geoeffent moet worden omtrent de ziel, of het lichaem van den naeſten.

En.

En waerlyk daer de behoudeniſſe der ziele wel het voornaemſte is dat de ſterveling te betrachten heeft, zoo zal de Heilvorſt inzonderheit door het aenpryzen van deze deucht ſtaroogen op die, dewelke de zaligheit der ziele van hunne naeſten zoeken. Daer toe is nootzakelyk, dat zy telkens hunne gebeden voor hunne naeſten tot Godt opdragen: allerlei arbeidt aenwenden om hen geduurig te vermanen en te beſtraffen, hunne zonden tegengaen en die beriſpen, om hen daer van af te trekken. Zoo vermaent ons *Paulus*, *De ongeregelden te vermanen, de kleinmoedigen te vertroöſten, de zwakken te onderſteunen, en langkmoedig te zyn tegen alle.* Ook moet de barmhartige volvaerdig zyn om zynen naeſten te vergeven, dat *Paulus* eiſcht van zyn *Koloſſenzers*, zeggende, dat *zy moeſten aendoen de langkmoedigheit en de zachtmoedigheit, dat zy elkander zouden verdragen, elkander vergeven, gelyk Chriſtus hun vergeven heeft.* cap. 3.

Dit is een barmhartigheit die Godt vordert by Hozea 6: 6. *Ik hebbe luſt tot weldadigheit en niet tot offer.* Of by Micha 6: 8. *Wat eiſcht Godt van u, o menſch, als recht te doen, en weldadigheit lief te hebben?* En inderdaet mocht de Zaligmaker met recht in dit tytperk de barmhartigheit vorderen, om daer door zyn naeſten voordeelig te zyn naer de koſtelyke ziele; dewyl in dezen tyt de geheele werrelt, zoo Joden als Heidenen, zeer verdorven was, geheel in godtloosheit en boosheit begraven, en onder Godts oordeel.

Nu was de tyt om de Joden te overtuigen van hun ongeloof in den Meſſias, en hen af te trekken van hunnen waen, van eigen gerechtigheit uit de wet en de werken der zelve; en boven alle dingen het Koningkryk van Chriſtus te doen zoeken.

Nu was het de tyt om de Heidenen, die tot noch toe gewandelt hadden in de wegen van hunne onwetenheit, door het Evangeli te lokken en te overreden, om met verlating van hunne afgoden, zich te bekeeren tot den levendigen Godt, om uit den afgront van hunne onkunde zich op te beuren tot den Meſſias, den wenſch en het licht der Heidenen.

Maer gelyk de Zaligmaker dus de barmhartigheit wil geoeffent hebben, om de ziele van zyn evenmenſch te behouden, niet min wil hy dit ook betracht hebben

Omtrent het lichaem; namentlyk, dat zy barmhartig en medogende zouden zyn over de lichamelyke elende, met zich daer over te ontfermen, en alles toe te brengen wat tot hun lichamelyke behoudeniſſe van noden is, met hen geen gebrek te doen lyden, hen niet te verongelyken, hun goeden naem niet te onteeren, hen niet te ſmaden door leugenen of laſteringen, maer die tegen te gaen en te bedwingen: eerder droevig te zyn met de bedroefden, te weenen met de weenenden, en medelyden te hebben met die geenen die qualyk gehandelt worden.

Dus dan zien wy hoe in die deucht van barmhartigheit de liefde getoetſt wort. deze deucht doet ons ook de breuke van Sion ter harte gaen, en met *David* bidden, *Doe wel by Sion, en bouw de vervalle muuren van Jeruzalem op.* Dit is die tweede ingangk, of het portael, waer door een Chriſten gelovige kan ingaen in het Koningkryke der hemelen; namentlyk, om zoo wel gemeenſchap te hebben aen het kruis en het lyden, aen de droefheit van zyn evenmenſch, als aen zyn vreugde en blyſchap.

Zodanig een onderdaen van Chriſtus Koningkryk is zeer gelukkig, want hy is

ook zalig. Te recht, want deze barmhartigen toonen dat zy Godts beelt, het beelt zyns Zoons zyn deelachtig geworden, en overgegaen zyn van de doot tot het leven, om eeuwig te vinden een barmhartig Vader, en zich altoos in zyn weldadigheden te verluſtigen. En deze zaligheit zoude daer in nader beſtaen, dat *aen hun barmhartigheit zoude geſchieden.* En wat wonder, dewyl de weldaet, die een barmhartige aen een ander bewyſt, hem weder moet vergolden worden: te meer, om dat wy zoo elendig zyn; gelyk Ezechiel ons dit tafereel der elende opgeeft? De Heilvorſt zal hier doelen op die barmhartigheden, dewelke een redelyk ſchepzel ontfangt *naer ziel* en *lichaem*, het zy in het *tegenwoordige*, het zy in het *tockomende* leven.

Een barmhartigheit *naer de ziel*, waer door een Zondaer zyn zonden vindt vergeven, van de ſtraffe verloſt, en daerenboven kan roemen op een eeuwige gelukzaligheit, dat hy zich hier in alle droefheden vindt geſterkt, in alle aenvechting en ſtryt de lauweren van zegepraal ontfangt, in krankheden, armoede, gevaren, en gebrek, zich geredt: van Godt gezegent met alle geeſtelyke zegeningen, gelyk *David* roemt in den 41. Pſalm, vs. 1, 2. *Welgelukzalig is hy die zich verſtandelyk draegt omtrent den elendigen* (dat is die barmhartig is) *want de Heer zal hem bevryden ten dage des quaets.* Zoo ook in het 3. en 4. vers, en in den 112. Pſalm, vers 5-9.

Deze barmhartigheit zal hem ook geſchieden *naer het lichaem*, met zoodanig een in zyn nooden te hulpe te komen, en dat in alle tydelyke opdagende wiſſelingen: maer deze barmhartigheit heeft ook die genadeloon, dat zy hier namaels zal ontfangen worden. *Want de Koningk zal tot de geenen zeggen die aen zyn rechterhant zyn, komt gy gezegende des Vaders, beërft* enz. *Want ik ben hongerig geweeſt, en gy hebt my te eeten gegeven; ik ben dorſtig geweeſt, en gy hebt my te drinken gegeven*, als een vertoog van barmhartigheit. Daerom dan te recht paſt het een onderdaen van Chriſtus Koningkryk barmhartig te zyn, en die wet van Chriſtus op te volgen: *Zyt barmhartig, gelyk uw Vader die in den hemel is barmhartig is.*

LXVIII. ZINNEBEELT.

Op de zesde Zaligſpreuk.

Zalig zyn de reinen van harten, want zy zullen Godt zien.

EEn Vrouw in't wit gekleedt, dragende in de ſlinkerhant een witte Harmelyn, en in de rechter houdt zy een Hart dat zy met haer tranen beſproeit en nat maekt. In het verſchiet ziet men den hemel geopent, waer uit de zonneſtralen haer verlichten en omluiſteren.

„ *De witte kleederen* en *Harmelyn*, beduiden de reinheit en zuiverheit des harten, „ die een godtvruchtigen nodig is: waer van getoont is dat de Harmyn een zin- „ nebeelt is.

„ *Het Hart dat zy met tranen beſproeit*, beelt af de onnozelheit en oprechtheit „ des harten, en hoe een harte dat vuil en ontrouw is, moet beweent worden: „ maer ook hoe de tranen over den ſnooden zielſtaet dat harte wederom zuiveren „ van de beſmetting des vleeſches en des geeſtes.

„ *De geopende hemel en de omluiſtering der zonne*, geeft te kennen, dat een reine van „ harte door het vriendelyk aengezicht van Godt zal verluſtigt worden: dat hy „ zich in zyn nabyheit zal verluſtigen, dat niet anders is *als Godt te zien en te aen-* „ *ſchouwen.*

Uitvoerige verklaring over deze Zaligſpreuk.

Gelyk de wyze Spreukſchryver zegt in zyn Spreuken cap. 33. *Myn zoon geeft my uw harte.* En in 't 22. Hooftſtuk, *Die de reinigheit des harten lief heeft, diens vrient is de Koningk* : zoo ziet men ook, hoe de ware Salomon, de Meſſias, een *rein harte* eiſcht van zyn rechte onderdanen, en vrienden.

Wanneer de Zaligmaker hier gewaegt van *het harte*, ſtaroogt hy niet op dat *vleeſchelyk harte* van den menſch, door welkers vaten en buizen het bloet, gekleinſt zynde, zich verſpreidt door alle de deelen van het lichaem, en in welkers beweging en loop (gepaert met de zenuwſappen) het leven van het lichaem beſtaet: neen, maer de Zaligmaker heeft hier het oog *op de ziel* van des menſchen gemoedt, dat redelyke in den menſch, dat de waerheit van Godt kent en bemint, dat is *die inwendige wenſch*, waer van *Paulus* gewaegt Rom. 7. *Die geeſt des gemoets, dien hy wil gereinigt hebben.*

En zoo een rein harte wil ook de Zaligmaker hier ter plaetze dat zyn toehoorders, de onderdanen van zyn Koningkryke, zouden zoeken te verkrygen: en wat wonder, dewyl de menſch in zyn eerſten oorſprongk aengemerkt, rein zynde, geſchapen naer Godts beelt, verſiert, verheerlykt, zich haeſt door een doorberokkende zonde vervreemt zagh van Godt, bezoetelt en beſmet van geeſt, onrein in zyn ontfangkeniſſe en geboorte, onrein in alle zyn handelingen: zoo dat men van hem wel mocht uitroepen, als eertyts de Prieſter tot de Melaetzen, *onrein! onrein!* een onreinigheit des harten, die al door die uitwendige onreinigheit door het Oude Teſtament was afgebakent, en by al wat onrein is outstyts vergeleken, dan eens *by walchelyk te leggen in zynen bloede*, dan eens *by ſlyk, by uitbraekzel, by een zeuge*, zoo dat zy wel aengenoopt worden om uit te roepen: *Wy zyn alle onrein, en alle onze gerechtigheit is als een wegwerpelyk kleedt.*

Maer gelyk dus niemant kan een onderdaen zyn van Chriſtus Koningkryk, van het nieuw Jeruzalem, daer niets ingaet dat onrein is, zoo wort 'er ook een rein harte vereiſcht: want *wie zal klimmen op den berg des Heeren, en wie zal ſtaen in de plaetze van Godts heiligheit*, wort 'er gevraegt in den 24. Pſalm. En het antwoort van de Godtſpraek is, *Die rein is van handen en zuiver van harte.* Maer waer nu was 'toch die reinheit des harten te erlangen? Konden de wateren van Damaskus, of Syrie, of de wateren van Siloah het harte reinigen? of wel de plaſſen der Jordaen, of het water uit de koperezee van *Salomon?* Neen, die konden alleen uitwendig de beſmetting des vleeſches en des lichaems reinigen; maer niet die der zielen, der gewiſſen, want daer geſchiedde dagelyks en jaerlyks een wedergedachteniſſe der zonden. Derhalven alleen was hier toe bequaem het tegenbeelt van alle die waſſingen en reinigingen des Ouden Teſtaments; namentlyk, die *geopende fontein, Jeſus Chriſtus*, die nu al gekomen was *om de reiniging te weeg te brengen. Zyn bloet reinigt ons van alle onze zonden.* Hy ſchenkt zodanig een onderdaen zyn geeſt, *hy giet rein water op hem, en geeft hem een nieuw harte, en in het binnenſte een nieuwen geeſt.*

En derhalven die dus overſtort waren met dit bloet en deze gaven des geeſtes, die

die zich niet alleen met de Farizeen uitwendig reinigden, maer inwendig van alle beſmettingen des geeſtes, die mochten hier reinen van harten genaemt worden. Maer voornamentlyk meen ik dat hier de Leermeeſter door deze reinen van harten bedoelt die geenen die ontſlagen, en niet bezwangert zyn van een dobbel harte, dewelke ook *oprechte van harten* genaemt worden, *in welker geeſt geen bedrog is*: Pſ. 32. Gelyk ook *Jakobus* de *dobbelhartigen* tegen *de reinen van harten* overſtelt.

En deze *dobbelhartigen* worden by de Grieken genaemt δίψυχοι; namentlyk, *menſchen die een tweederlei harte* hebben, en daerom *bedriegelyk*, *argliſtig*, *ongeſtadig* zyn, of *welker hart verdeelt is*. 't Zyn dan zoodanigen (om kort te zyn) die wel Godts verbont in hunnen mont nemen, maer zyn woort wraken, en verwerpen; die veel van Godt en zyn woort ſpreken, maer middelerwyl van binnen vol van boosheit, onreinigheit, en liefde tot het quade zyn: die te gelyk de Wet met het Evangeli vermengen, die twee Heeren dienen, Godt en de werrelt, Belial en Chriſtus, het licht en de duiſterniſſe.

Hier uit zal nu wederom haeſt blyken in tegenſtelling, wie de reinen zyn van harten, wie de oprechten. Deze dan, die een harte bezitten dat onverdeelt is, niet gevormt om te gelyk Godt en de werrelt aen te kleven, dat Godt alleen dient, hem bemint, eert en vreeſt; die niet zoeken den menſchen te behagen, of hun eige eer en voordeel, maer Godt, die het hoogſte goedt is, en waer in alleen hun luſt en liefde en hoogſte vergenoeging te vinden is: zoo dat zy niet wandelen op twee wegen, maer op dien weg die den verſtandigen naer boven leidt. Met *Hiskia in oprechtigheit* en *in waerheit*, met *Paulus in een goed gewiſſe*, met *David in een rein harte*. Pſalm 51.

Deze reinen van harten beurt de Heilvorſt tot zulk een gelukſtaet op, dat hy die ook *zalig* ſchat; dewyl zy immers hier al aenvangkelyk zyn gereinigt en geheiligt, gelyk Godt rein is. Dewyl zy hier Chriſtus en zyn geeſt deelachtig zyn, zoo volgt ook dat zy van Godt zullen gereinigt en geheiligt worden hier namaels naer ziel en lichaem, en dat ten volle, en geheel gereinigt zynde, ſtaen voor den troon Godts, met de gereinigde aertsvaderen, om *Jehovah* eeuwig in gerechtigheit te aenſchouwen.

Zeker dit geluk meet de Zaligmaker noch breeder uit, waer in dat heil, die zaligheit, beſtaen zal, als hy zegt, *Want zy zullen Godt zien*. Godt weten wy is dat aldervolmaekſte wezen, dat alle volmaektheden en deughden op een oneindige wyze in zich bezit; daerom ten hoogſte zalig, in wien is een gantſch uitnemend eeuwig gewichte der heerlykheit, een volmaektheit die met geen Serafyne tong zelfs kan werden uitgebralt. Een heerlykheit die ook doorſtraelt *in den Zoon*, en welke wy hier kunnen aenmerken als het voorwerp *des gezichts* van een *reinen van harten*, dien *weerglans van Godts heerlykheit*: of gelyk 'er *Johannes* van getuigt, *Wy hebben zyn heerlykheit aenſchouwt, als de heerlykheit des eeniggeboornen van den Vader, vol van genade en heerlykheit*.

En zoo wort dit voorrecht van Godt en zyn heerlykheit te aenſchouwen, hier ook toegepaſt *aen de reinen van harten*, want *zy zullen Godt zien*. Het woort ὄψονται betekent in de Griekſche tael *iets met het oog van naby zien*, of met *aendacht* en *opmerking*. 't Is ook van nadruk, dewyl het gebruikt wort by de Grieken van

die-

die geenen, dewelke toegelaten waren de verborgene Heiligdommen van hunne Goden te aenſchouwen, het welk alleen maer aen de gewyde Prieſteren der Heidenen wert toegelaten.

Daer was by de Grieken een tweederlei trap van toelating ter beſchouwing van die Heiligdommen, een tot mindere geheimen, die den naem droegen van μύσαι; en een andere tot grooter verborgenheden, van ἐποπται, *aenſchouwers*. Wy hebben alvorens die Heiligdommen uit de Outheit doorlopen, en in tegendeel getoont, hoe die met boosdaden beſmet waren, tot de Heiligdommen niet mochten naderen, om die te aenſchouwen; gelyk in het zinnebeelt van de Reinheit, en op andere plaetzen (daer wy in deze onze Zaligſpreuken nu meer het oogwit en de kortheit betrachten) te zien is. Uit deze kracht dan van het woort zullen wy haeſt kunnen bevroeden, wat hier den reinen van harte wort toegezegt van hun grooten Leermeeſter, als hy zegt, *zy zullen Godt zien*; namentlyk, in dit en in het toekomende leven.

Zy zullen Godt zien in dit leven: niet met de oogen des lichaems, maer met het oog des geloofs; zy zullen Godt zien in alle zyn woorden en werken, in alle zyne wegen en gangen, die hy in zyn Koningkryk en Kerke zoude inſlaen.

Zy zouden Godt zien in zyn Woort of in zyn Evangeli, het welk hy den gelovigen als met ongedekten aengezichte gelyk in een ſpiegel te beſchouwen geeft: hy geeft den gelovigen, den reinen van harten hem te zien in het geheim van zyn verborgenheden, in het kabinet van zyn deuchden, om zyn goetheit, zyn genade, zyn algenoegzaemheit en waerheit openbaer te maken.

Maer deze reinen van harten kunnen inzonderheit naer ons oogwit Godt zien *in zyn Zoon*, dat affchynzel zyner heerlykheit, die het beelt is des onzienlyken Godts. En inderdaet dit was het voorrecht der gelovige Voorvaderen, of die van het Oude Teſtament, waer van dikwerf getuigt wort dat zy Godt gezien hebben, als *Abraham*, *Izaak*, *Jakob*, inzonderheit de laetſte als hy met Godt worſtelde: zyn ſtrydtperk den naem dragende van *Pniel*, om dat hy *Godt gezien hadde van aengezichte tot aengezichte*. *Mozes* zag hem in 't midden van den Braemboſch, Exod. 2. En *de 70 outſten des volks*, *Aaron*, *Nadab*, *Abihu*, zagen hem als den Godt Iſraëls, hebbende onder zyn voeten een werk van Saffierſteenen; behalven dat de Hogepriester des Ouden Teſtaments eenmael des jaers ingaende in het Heilige der Heiligen, aenſchouwde *de Schekina* op een troon van gout tuſſchen *de Cherubim*, hoewel door een wolke van reukwerk. *Jezaias* zag hem op een hoogen en verheven troon, vervullende de zoomen van zyn kleedt den tempel, Jez. 6. Gelyk ook *Ezechiel* in zyn wondergezichten.

Maer onder dit gezichte van Godt gegeven aen de reinen van harten, legt noch een grooter en heerlyker beloſteniſſe opgeſloten: namentlyk, dat zy Godt zouden zien onder het Nieuwe Teſtament, in zyn komſte, de heerlykheit van den eeniggeboornen van den Vader. Zy zouden Godt zien in zyn naem, in zyn wezen, in zyn volmaecktheden en eigenſchappen, en hoe hy nu met betooning van zyn barmhartigheit de Godt zoude zyn van den Zondaer, met hem verzoent in 't bloet van Chriſtus; een Godt niet alleen van de Joden, maer van de Heidenen.

Maer

Maer tot deze toezegging aen de reinen van harten, dat zy Godt zien zouden, kan men ook brengen, dat zy klaer en onderſcheiden, zonder dekzel en ſchaduwe, hem zouden zien; namentlyk, hem zouden kennen, verſtaen, en geloven, 't geen zoo veel Profeeten en Koningen eertyts begeerden, en met ſmarte wenſchten te zien het geen zy niet gezien hebben, namentlyk met de uitkomſt bewaerheit gezien. Zy zouden derhalven Godt zien vol genade in zyn Zoon, zonder vermenging van toorn en vreeze van de wet: Godt met zyn ondoorgrondelyke wysheit, om ook te verkrygen verlichtende oogen des verſtants; en alle de wonderen van Godts wet veel klaerder te beſchouwen als eertyts te voren.

Maer ook zouden zy Godt zien in zyn Zoon, niet alleen als geopenbaert in het vleeſch, niet alleen in zyn goddelyke woorden van genade; maer ook in zyn lyden, in zyn daer op gevolgde heerlykheit, in die heerlyke uitſtorting van zyn geeſt over Joden en Heidenen, zoo dat de Kerke Godts zouden genodigt worden van de Ryksboden: *Gae uit, aenſchouw den Koningk Salomon* (namentlyk *den waren Salomon, den Vredevorſt Jeſus Chriſtus*) *met de kroone, waer mede hem zyn moeder kroonde op den dag van zyn bruiloft.* Of in den 45. Pſalm, *Hoor, o dochter, ende zie, en neig uwe ooren: ende vergeet uw volk, ende uwes vaders huis.* Namentlyk, zie af van uw ſchaduwprael, het Lant Kanaan, en alle deszelfs aertſche zegeningen, en ſtaroog alleen op de Meſſias. Zie af van alles dat tot die ſchaduwachtige bediening behoort, en acht alles ſchade om *Chriſtus* dat uitnemend gewin.

Daerenboven met deze beloftenisſe van Godt te zien, wort hun toegezegt dat zy de gangen en wegen van Godt in zyn Koningkryk en Kerk of Heiligdom zien zouden, waer door hy zyn Kerk zoude uitbreiden en volmaken, zoo dat 'er heerlyke dingen van die ſtadt Godts gezegt werden. Zoo dat de roem der Kerke zyn zoude: *Wy hebben uwe gangen gezien, o Godt! de gangen mynes Koningks in zyn heiligdom.* Pſalm 68. De Zangers gingen voor, de ſpeellieden achter, in 't midden de trommelende maegden.

Deze belofte van Godt te zien in dit leven, kan ook genomen worden voor *bezitten, genieten.* Die den Zoon ongehoorzaem is zal het leven *niet zien*, dat zoo veel is als *niet genieten.* En zoo zal dan deze beloftenisſe zyn, dat zy Godts gemeenſchap zullen genieten, die ontfangen tot hun hoogſte goet, om met den Zoone hier te roemen, *De Jehovah is het deel myner erffenisſe.* Pſalm 16. Daerom zouden zy erfgenamen Godts zyn, en mede-erfgenamen van Chriſtus; terwyl de *Jehovah* zoodanigen zoude inſchenken een beker vol en overvloedig van zyn genadegiften, hen zoude verzadigen met het goede van zyn huis en het heilige van zyn Paleis, hen dronken maken met de vettigheit van zyn huis, en drenken uit de beeken van zyn wellullen.

Maer om ons niet breeder in dit ſtuk in te laten, gelyk wy dit veruitgeſtrekter zouden kunnen uitbreiden, zoo kunnen wy denken dat dit ook een beloftenisſe is, dewelke kracht zal hebben hier namaels, in opzicht van het toekomende leven.

Dan zouden zy ook Godt zien, namentlyk volmaektelyk; hoewel niet op een lichamelyke wyze, dewyl hem geen lichaem noch leden kunnen toegeſchreven worden, zynde hy een geeſtelyk wezen, onzienelyk; en een ontoegangkelyk licht bewoonende, dat geen menſch gezien heeft noch zien kan. Gelyk *Damaſcenus*

de Godtheit θεῖον ἀκατάληπτον, *onbegrypelyk* gezegt heeft, tegen de *Antropomorfiten*, dewelke Godt *menſchelyke leden* toepaſten.

Zoo dan zullen zy Godt zien in zyn heerlykheit en volmaekte deuchden : daer wy hier met *Mozes* noch maer zien zyn achterſte deelen; dan van aengezichte tot aengezichte. Vraegt iemant, hoe zy, die hier maer ten deele kennen, die noch maer wandelen door het gelove, die noch een lichaem der zonden omdragen, hoe zy dat ſlonkerlicht van Godts aengezichte zullen aenſchouwen ; zekerlyk onze penne en tonge zoude daer in te kort ſchieten, al hadden wy die van een vaerdig Schryver, of de tonge der engelen.

Wy kunnen dat derhalven niet volmaektelyk afſchilderen, dewelke nooit met *Paulus* zyn opgetrokken geweeſt in den derden hemel : en zoo al ja, het zoude ons met dien Apoſtel niet geoorloft zyn die dingen uit te ſpreeken : men zoude daer niet anders van kunnen getuigen als Godt daer van in zyn woort geopenbaert heeft; namentlyk, dat de reinen van harten Godt zullen zien in gerechtigheit, en met zyn beelt verzadigt worden; om Godt op de volmaekſte wyze te bezitten en te genieten, in volle kracht en klaerheit, en zelf boven alle verwachtinge der Heiligen. Ik eindig met *Johannes*, dat *als Chriſtus zal geopenbaert zyn, een gelovige hem zal gelyk zyn naer ziel en lichaem, en Godt zien zoo als hy is.*

LXIX. ZINNEBEELT.

Op de zevende Zaligſpreuk.

Zalig zyn de vreedtzamen, want zy zullen Godts kinderen genaemt worden.

EEn Vrouw met witte triomfkleederen bekleedt. Het hooft bekroont met een palmkrans. In de rechterhant een olyftak. Onder haer voeten leggen Degens, Helmen, Schilden, en een aental van gebrokene Wapenen. Zy houdt haer ſlinkerhant recht uit, waer van een rolle afzwindelt, daer in gemaelt ſtaet: PAX FELICISSIMA TRAHIT.

„ *De witte triomfkleederen* beelden af den voorſpoet, het geluk en zegeprael, die 'er
„ in een vreedtzamen ſtaet van geruſtheit te vinden is. Gelyk meerwerf door de
„ kleederen de ruſte of het heil van een volk wort afgedrukt.

„ *De palmtak en olyftak* zyn zinnebeelden van den vrede, het zy by de oude, het
„ zy by de latere Schryvers. Daerom lezen wy van *Æneas*, willende in Italie
„ heen reizen naer het Lant van *Evander*, om den zoon des Koningks te verzekeren,
„ en te beveiligen, dat hy hem te gemoet quam; maer door den jongeling mis-

„ trouwt, en by hem zeer verdacht, hem een olyftak in de hant gaf, waer door
„ hy terſtont geruſt was.

„ *De oorlogstoeruſtingen, de Helmen, Degens, enz. onder haer voeten*, verbeelden,
„ dat in den vrede alle de wapentuigen die bloet vergieten moeten verbryzelt en
„ weggeworpen worden; want de vrede is een vyandinne van het bloetſtorten.

„ De rolle met het opſchrift: PAX FELICISSIMA TRAHIT, *of de vrede brengt*
„ *alle gelukzaligheden voort*, geeft te kennen, dat de vreedtzamen, of die den vrede
„ beminnen, doorgaens gelukkig zyn; gelyk dit ook zyn waerheit heeft in het
„ geeſtelyke, want de Zaligmaker ſchat hen zalig.

Uitvoerige verklaring over deze Zaligſpreuk.

Het Grontwoort εἰρηνοποιοὶ, *vreedtzamen* vertolkt, betekent eigentlyk naer de kracht van het Griekſche woort, zoo veel als *vredemakers*, hebbende dat woort zyn geboorte van εἰρήνη, *vrede*, en ποιεῖν, *maken*; zoo dat zy zoodanig zyn, die niet alleen den vrede beminnen en bezitten, maer die denzelven ook maken onder anderen, en die den vrede aenraden. Gelyk *Salomon* gewaegt Spreuk. 12. van *die den vrede raden, dat zy blyſchap hebben.*

Auguſtinus verſtaet 'er zulken door, *die eerſt in hunne harten den vrede bewerken, en daer naer onder hun twiſtende broederen.*

Wat eigentlyk *de vrede* is uitwendig, en wat voordeelen zy den bezitter toepaſt, is breet genoeg getoont in het LVII. Zinnebeelt van den Vrede: het welke met deze Zaligſpreuk ook kan geëvenaert worden.

En zekerlyk, hoe heilzaem deze vrede is, en derhalven van ieder onderdaen van Chriſtus Koningkryk moet bevordert worden, is kennelyk uit het tegengeſtelde; namentlyk, uit de vyantſchap en de twiſten. Te recht, want daer de vyantſchap tot zyn oorſpronk heeft den duivel, die al ter eerſte aenblik der werrelt, den eerſten menſch aen Godt tot vyant gemaekt heeft; daer is de vrede uit Godt die alder-eerſt ook tegens die vyantſchap in 't Paradys vrede heeft willen maken in zyn Zoon den Vredevorſt, waerom hy in het altaer van *Gideon* praelt, *de Jehovah is vrede.*

Daer de vyantſchap den menſch onderling verbittert, en tegen elkander aenhitſt: zoo dat de een menſch den anderen een verſcheurende Leeuw is, en een grypende Wolf, niet ongelyk de ſchrikdieren die elkander verſlinden: daer de vyantſchap de huisgezinnen, de Kerk en burgerſtaet en Monarchie beroert, bederft, en ſteden en landen ten onderſten boven wentelt; daer is de vrede, die uit Godt is, de oorzaek van dat het gemoet gebreidelt wort, de hartstochten geſtilt om elkander alle liefde en voordeelen toe te brengen: daer door werden de huisgezinnen gebouwt, de ſteden vermenigvuldigt, de Staet beveſtigt, en Godts Kerk uitgebreidt.

Dit is die vrede des gemoets, die vrede Godts, die alle verſtant te boven gaet, die vrede dien zy moeſten aendoen, en in de harten der Koloſſenzers heerſchen: dit is die bevredigde conſcientie, zonder zonden, die verzekert is dat de verzoening door Chriſtus aengebracht is.

Die

Die geenen dan, die dit alles in zich bevinden te bezitten, moeten die vreedtzamen zyn, die Chriſtus hier als onderdanen van zyn Koningkryk opeiſcht.

Zommigen hebben door *deze vreedtzamen* verſtaen de Leeraers en Bedienaers des H. Evangeliums, als zynde die gezanten van Godt en Chriſtus, die den menſch bidden, als of zy Godt door hen baden, Laet u met Godt verzoenen of bevredigen; die gezanten, welker voeten lieffelyk zyn op de bergen om den vrede te doen hooren, of *die veelen zouden regtvaerdigen*, Dan. 12. dat is, *tot de gerechtigheit aenraden.*

Maer men moet niet denken, dat de Leeraers hier alleen zouden beſtempelt worden, als of die alleen zalig geroemt, en kinderen van Godt zouden genaemt worden; dewyl ik meene dat *de Zaligmaker* hier alle onderdanen van zyn Koningkryk bedoelt, en wel alle volkeren, gelyk hy ook in de vorige Zaligſpreuk daer op geoogt hadde.

Het zyn dan zodanigen, die niet alleen vrede zoeken te maken met Godt, maer die ook hun hart en gemoet zoeken te vrede te ſtellen: die pogen te bezitten een ſtillen en zachtmoedigen geeſt, en daer toe alle nyt, toorn, wraekgierigheit en quade bewegingen af te leggen: die willen aendoen als heiligen, beminden, uitverkoornen Godts, de innerlyke beweging van vrede, zachtmoedigheit, langkmoedigheit en ootmoedigheit.

Ook zagen wy dat het woort, naer de kracht der Griekſche tael, te kennen gaf, *vredemakers*, εἰρηνοποιοὶ; het welke dan zodanige zyn, die anderen den vrede voorſtellen en aenraden, alle hun krachten zoeken in te ſpannen, dat de anderen ook vrede vinden by Godt, dat in hun gevonden wort die vrede die alle verſtant te boven gaet: die ook zorg dragen dat de verbroken vrede weder worde herſtelt, de gewyderde gemoederen vereenigt; den naeſten Godts ſtraffe voor te ſtellen, indien hy vyandig blyft met zyn naeſten; dat hy een leugenaer is, die zegt, ik hebbe Godt lief, zoo lang hy zyn broeder haet.

En dezen vrede te behartigen is nootzakelyk, om dat ons dat doorgaens in de H. Schrift wort aengeprezen, niet alleen in *Paulus* Brief aen de Hebreen, cap. 12. *Jaegt den vrede na met alle*; maer ook Rom. 12. en Efez. 4: 2, 3. daer de Apoſtel vordert *tot den bant des vredes*, de eenigheit des geloofs. Ook Gal. 6. en Colloſſ. 3.

Maer gelyk de vreedtzamen, of die den vrede beveſtigen, met zodanige deuchden moeten verſiert zyn; zoo hebben zy zich ook zorgvuldig te wachten voor die quade pogingen, waer door zy vyantſchap, twiſten of beroerten zouden kunnen verwekken.

Zy hebben zich dan te wachten van eigen voordeel te bejagen, en in den boezem te voeden het middel van altyt het hunne te zoeken, en niet dat een anders is; want dat is een groot beletzel van den vrede. Men moet den vrede zoeken, ſchoon het ſtrekt tot zyn eigen nadeel; gelyk wy dit bevinden in *Abraham*, aen zyn Neef *Loth* alles toegevende om den vrede te ſtaven.

Daerenboven hebben, die vredens gezint zyn, zich te hoeden van overdaet, braſſeryen en dronkenſchap, waer uit alle twiſten, openbare vyantſchappen, ſlagen en moort voortkomen, wanneer het bloet door overdaedt van ſpys, of inzonderheit van drank, aen 't zieden raekt; zoo wort het hooft ontſtelt, de menſch door toorn vervoert, en ontziet zich niet zyn naeſten, ja vaek zyn beſten vrient te beledigen.

Verders die vredelievend zyn, hebben zich te wachten van hoogmoet des harten en meesterschap, die niet uit Godt, maer uit de werrelt is: want zoo lang iemant het meesterschap wil oeffenen, in wat zamenleving van menschen het ook zy, 't zy in huisgezinnen, of Kerk- of Burgerstaet, men ziet 'er doorgaens twisten, beroeringen en oneenigheden uit opwellen, waer door de rust, die daer zoo nootzakelyk is, wort verbroken: en waer toe de Kruisgezant *Paulus* in zyn Brief aen de Filipp. cap. 2. en *Jakobus* cap. 3. een yder aenmaent.

Deze dan, die de tegengestelde ondeughden uit het midden van hun wegdoen, mogen met recht vreedtzamen, of vredemakers genaemt worden. Inzonderheit wanneer zy zoeken wys te zyn in Gode; dat zy de waerheit Godts zoeken te kennen en te beminnen: daerom wort 'er belast, *Hebt de waerheit en den vrede lief.* Zach. 8: 19. En hoe gelukkig zyn niet de zodanigen in welke deze gestalten der ziele uitblinken. Dit toont de Zaligmaker, als hy die *zalig* schat hier en hier namaels, als wy in de voorgaende Zaligspreuken hebben aengetoont. En wat wonder, want zy worden hier beheerscht door *den geest des vredes*, en daer door aengenaem gemaekt in de oogen Godts, die *een Godt des vredes is.* Zy vinden zich ook namaels gelukkig en zalig, dewyl zy tot zyn zalige inwooninge ontfangen het *hemelsch Jeruzalem*, dat een *stadt des vredes is*, een *gezicht des vredes.* Zy vinden zich gezaligt in dien Vredevorst den Zoone, en begenadigt met de vruchten des geestes, namentlyk *den eeuwigen vrede.*

Maer zal de Zaligmaker noch nader aenwyzen, waer in de zaligheit, het overgroot geluk van de vredelievenden bestaet; zoo voegt hy 'er by,

Want zy zullen Godts kinderen genaemt worden. Dat is, zy zullen met de eernaem van Godts kinderen bekroont worden, ja zelfs van anderen geroemt worden.

Het is wel waer, dat alle menschen uit kracht van de schepping en onderhouding in 't gemeen kinderen Godts genaemt worden; maer echter veelen zullen eer den naem van kinderen des duivels, of kinderen des toorns verdienen. Efez. 2. En daerom de echte kinderen Godts hebben hun beginzel niet van de schepping, maer herschepping en wedergeboorte, uit Godts oneindige liefde en genade in *Christus*; gelyk *Johannes* met veel verhevenheit uitroept, 1 Joh. 3: 1. *Ziet hoe groote liefde de Vader ons bewezen heeft, namentlyk dat wy kinderen Godts genaemt worden.* En geen wonder, want Godts kinderen zyn *uit Godt geboren*, zy zyn *de goddelyke natuur deelachtig*, *Godts geslachte*, allen adel der werrelt, den luister van heerlyke, en doorluchtige Perzonaedien te boven steigerende; wedergeboren door water en geest, *wedergeboren niet uit vergangkelyken, maer onvergangkelyken zade.* 1 Petr. 1.

Maer als de Zaligmaker hier den vreedtzamen belooft en toezegt, *dat zy Godts kinderen zouden genaemt worden*, zoo staroogt hy inzonderheit, meen ik, op dat voorrecht des Nieuwen Testaments, het geen zy in dat Koningkryke der hemelen zouden deelachtig worden, boven die van het Oude Testament: want geduurende die oude bediening zag men hoe de gelovigen van dien tyt zoo volstrektelyk dien eernaem niet konden ontfangen, zynde noch dienstknechten van de wet: zoo dat zy (gelyk onder de Oosterssche volkeren geen slaef of dienstknecht iemant vader mocht noemen, of als een kint in het huisgezin gerekent worden) ook in dien vollen roem en kracht Godt niet konden aenspreeken als hun vader, en hem toeroepen

— *Abba*

Abba Vader; want dit voorrecht, zegt *Paulus*, wrocht de geeſt der dienſtbaerheit niet, maer alleen de geeſt der aenneming tot kinderen. Rom. 8. Maer nu dan zyn zy erfgenamen Godts, en mede-erfgenamen van Chriſtus. Zy zyn nu kinderen Godts, hebbende Godt tot hun vader, het Jeruzalem dat boven is tot hun aller moeder, en *Chriſtus Jeſus* tot hun oudſten broeder. Zy zyn nu huisgenooten Godts, medeburgers der Heiligen, die gelykelyk deelen van de opgediſte genadeſchatten en zegenryke goederen van het Koningkryke der hemelen.

Zoodanige kinderen Godts zouden zy nu genaemt worden, dat is daer voor erkent worden; zy zouden erkent worden uit Godt te zyn geboren, om dat zy de werken Godts betrachten. Ja gelyk de kinderen veeltyts hunnen vader gelyken, en dingen doen huns vaders, (gelyk Chriſtus eens zeide tot de Joden, Joh. 8: 39. *Indien gy Abrahams kinderen waert, zoo zoud gy Abrahams werken doen*) zoo mogen wy ook beſluiten, dat *de vreedtzamen kinderen Godts* zyn, om dat zy de werken van Godts liefde en vrede pogen te bevorderen, niet alleen in zich zelf, maer ook in anderen.

Maer men kan aenmerken dat *Chriſtus* hier zodanigen tot onderdanen van zyn Koningkryk opeiſcht, gelyk outstyts door de Orakels der Profeeten voorzegt was, en waer door wy deze waerheit ook nader beveſtigen. Die de Profeetiſche Schriften doorloopen heeft, weet dat deze daer toe beſtempelt worden, *die den vrede lief hebben.* Zoo komen de Heidenen voor onder 't zinnebeelt *van bergen die den vrede dragen zouden*, en ook behooren tot het Koningkryk van Chriſtus; zoo wort van Vorſt Meſſias Koningkryk getuigt, in den 85. Pſalm. *Dat de goedertierenheit en de waerheit malkanderen zouden ontmoeten, de gerechtigheit en vrede elkander zouden kuſſen.* Deze zyn het die bidden zouden *om den vrede van Jeruzalem*, en zeggen, *Vrede zy in uwe veſtinge.* Pſalm 122. Zy zouden in vrede t'zamen woonen. Pſal. 133. *Dat zyn die boden des vredes*, Jez. 33. die voeten die lieffelyk zouden zyn op de bergen om den vrede te doen hooren. Het voorrecht ook om *Godts kinderen genaemt te worden*, komt overeen met de Profeeten, als Jerem. 3: 19. Hozea 1. Pſalm 133, en meer als eens in de Brieven van *Paulus.*

LXX. ZINNEBEELT.

Op de achtſte Zaligſpreuk.

Zalig zyn ze die vervolgt worden om der gerechtigheit wille, want hunner is het Koningkryk der hemelen. Zalig zyt gy als u de menſchen ſmaden en vervolgen, en liegende alle quaet tegen u ſpreeken om mynen wille. Verblyt en verheucht u, want uw loon is groot in de hemelen: want alzoo hebben zy vervolgt de Profeeten die voor u geweeſt zyn.

EEn Vrouw in't root gekleedt, rontom beſpat met bloet. Zy heeft een jok om den hals. Zy draegt een kruis, waer op gemaelt ſtaet deze Spreuk des Leeraers: GELYK GY METGEZELLIN DES LYDENS GEWEEST ZYN, ALZOO ZULT GY OOK METGEZELLIN ZYN DER VERTROOSTINGE. Aen haer voeten ſtaet een Krokodil.

„ *Zy is in't root gekleedt* en *met bloet beſpat*, om te kennen te geven de bloedige
„ vervolgingen der tyrannen en moortbeulen, die zy de Kerke en geloofsgenoten
„ zouden aendoen. Gelyk de Kerke Openb. 6. by *een root paert* vergeleken wort.
„ *Het jok om den hals* verbeelt de wrede heerſchappy en den ondragelyken laſt der
„ wreedaerts, die zy werpen op den hals der Apoſtelen, 't zy door hen te ſmaden of
„ te vervolgen.

„ *Het*

„ *Het kruis dat zy draegt*, ſchetſt af, dat zy begeerig is om den naem van Jeſus
„ alle wederwaerdigheden, ook het vuur en het kruis te dragen, alles graeg ly-
„ dende om de goddelyke waerheit.

„ *De Spreuk des Leeraers* enz. geeſt te kennen, dat 'er op de vervolgingen ver-
„ trooſtingen volgen; 't zy hier op de werrelt, na donkere wolken van weder-
„ waerdigheden en rampen, een aengename zonnebui van voorſpoeden; of na
„ het vreeſchelyk martelbloet een parelkroon van eeuwige zaligheit.

„ *De Krokodil aen haer voeten*, verbeelt de verſcheuring en teiſtering; dewyl de
„ Krokodil, een zeer wreedt dier zynde, elk ombrengt dien hy maer genaken kan.

Uitvoerige verklaring over deze Zaligſpreuk.

Het Grontwoort δεδιωγμένοι, *die vervolgt worden*, aldus vertolkt van διώκειν, *vervolgen*, wort by de Schryvers des Nieuwen Teſtaments gebruikt voor allerlei ongelyk dat men iemant aendoet, het zy met woorden, het zy met daden.

Maer inzonderheit wort het woort *vervolgen* genomen voor die vervolging, die de vyanden der waerheit de Kerk aendoen; benaeuwtheit, gevaer, honger, en het zwaert.

Piſcator tekent hier omtrent aen, dat 'er door verſtaen moet worden allerlei tyranniſch gewelt, waer door de gelovigen of godtzaligen in ballingſchap verdreven worden, zoo dat zy nergens veilig zyn.

Men kan aenmerken dat het woort *vervolgen* ontleent wort van de Jagers die het wilt opzoeken, uit hun legerplaets jagen, tot dat zy het gevangen hebben, en dooden; gelyk het *David* en *Saul* ondervont 2 Sam. 26: 20.

En in deze betekeniſſe wort dit woort *vervolgen* van den Zaligmaker opgevat, namentlyk voor die geenen, dewelke van de vyanden der waerheit geſmaet, vervloekt, nagejaegt, gevangen en gedoot worden. En wie weet niet dat de gelovigen, en de Profeeten van alle tyden dus vervolgt zyn? het zal ook in 't vervolg nader blyken. Zeker zoo moeſt *Elias* als balling omzwerven; *Micha* gevangen, aan hem een weinig water en broot opgediſt, *Jeremias* tot een vuilen kerker gedoemt, *Daniel* in den kuil der Leeuwen geworpen worden. En niet minder zoude dit het lot zyn van de gelovigen des Nieuwen Teſtaments. Zy zouden ook vervolgt worden, gelyk hun ook al kort na Chriſtus hemelvaert in navolging van hun meeſter is te beurt gevallen. Gelyk hy hun ook dikwils voorzegt hadde, als by Matth. 24. *Dan zullen zy u overleveren in verdrukkingen en in Raetsvergaderingen, en in Synagogen, en zy zullen u geeſſelen, en gy zult voor Koningen en Stadthouders geleidt worden.*

Ja de Zaligmaker voorzegt ook by Mattheus, dat zy van hunne vyanden gevangen genomen zynde, ook van hun zouden gedoot worden.

Eerſt van de Joden, als geweldige Jagers, als *Ezau* zyn broeder *Jakob* vervolgt, en in ſchrikkelyken bloetdorſt tegen hem is uitſpattende.

Daer na van de Romeinen, hunne Stadthouderen of Lantvoogden, die tegen hen verbittert, hen zouden mishandelen, om nu niet te gewagen van de tien verdrukkers onder de Roomſche Keizeren; maer ook inzonderheit door het opkomen van het *tweede beeſt*, *den Antichriſt*, dat zich dronken zwolg aen het bloet der heiligen, waer van de hiſtorien der Kerken zwanger zyn.

Maer de Heilvorſt geeft hier van een nader reden, waerom, of om welke oorzaek zy zouden vervolgt worden, zeggende,

Om der gerechtigheit wille. Zy zouden dan niet vervolgt worden en lyden, als boosdaders, als rovers, dootſlagers en moordenaers: (deze zyn geen martelaren, of het moeſt zyn van den Satan, die een moordenaer is van den beginne aen) neen, *om der gerechtigheit wille*, *om des woorts wille*, en *om des naems van Chriſtus wille.* Waerom ook de Outvader *Auguſtinus*, in zyn Verdedigſchriften over de Chriſtenen, voor den Roomſchen Keizer zeide, *Wy worden alleen gedoot om den naem van Chriſtus*, *dien naem neemt gy tegen ons op als een beſchuldiging.* Dit beweerde *Tertullianus* ook krachtig tegen de Heidenen, dat de Chriſtenen niet ſchuldig aen eenig quaet, alleen *om den naem van Jeſus*, *om zyn gerechtigheit*, *om het geloof* en *het Evangeli*, zyn vervolgt en gedoot. Gelyk ook *Plinius*, Lantvoogt van Bithinie, aen Keizer *Trajanus* tot hunne onſchult ſchreef, en ook *Tacitus* aentekent in zyn XV. Jaerboek, *Suetonius* ook in het leven van *Nero*, cap. 16. *Men heeft de Chriſtenen omgebracht om een ſoort van nieuwe en quade bygelovigheit.*

't Is *dan om de gerechtigheit.* Wy hebben in 't vorige aengetoont wat de gerechtigheit is, hoe door Chriſtus aengebracht, en ons door het gelove toegerekent, de ware *Jachin*, de rechte *Boas*, waer op de Kerke gegrontveſt is, dat wy nu niet weder zullen ophalen.

En om deze toegerekende gerechtigheit van Chriſtus zouden de gelovigen vervolgt worden, het welk ik meen hier het oogwit te zyn, om deze gerechtigheit, dat is om de verdediging van deze gerechtigheit, om derzelver verkondiging tegen alle valſche Leeraers en Kettergift, die noch de gerechtigheit zochten by zich zelf of uit de werken der wet. Om die gerechtigheit, die zy beleden dat Chriſtus gebootſchapt hadde in de groote Gemeente, die hy, komende in 't vleeſch, in 't openbaer gepredikt hádde; dewyl hy was die Leeraer der gerechtigheit, dien de *Jehovah* een tonge der geleerden gegeven hadde, om met den monde een woort ten rechten tyt te ſpreeken. Jez. 50. die gerechtigheit, die hy geleeraert hadde aen zyn Apoſtelen, Herders en Leeraers, om die bekent te maken aen Joden en Heidenen.

En deze vervolging om de gerechtigheit zouden niet alleen volbrengen de Heidenen in hunne onwetenheit, maer zelfs de vyanden van de waerheit in een boozen yver, meenende Godt een dienſt te doen. Zy zouden de Leeraers dooden, de ware gelovigen uit de Synagoge werpen, en alle pynigingen aendoen.

En dewyl de gerechtigheit is de vaſtigheit van Vorſt Meſſias troon, en zyn Koningkryk; Pſalm 89. zoo zoude het geen wonder zyn dat de verkondigers derzelve zouden vervolgt worden: want de duivel en alle zyn vloekvazallen zwoegen en razen vreeſchelyk tegen dat Koningkryke, en derhalven zou het zyn om de zuil en vaſtigheit der zelve neder te bonzen.

Trouwens de uitkomſt heeft geleert dat de Satan, een menſchenmoorder van den beginne, de Kerk van Chriſtus ook vervolgt heeft, dat hy zyn macht overgaf aen de valſche Profeeten en verleidende geeſten, aen geveinsden, om het woort der waerheit en gerechtigheit te beſtryden. Zoo dat de belyders der zelve wel klagen mochten, *Wy worden den gantſchen dag gedoot, en geacht als ſchapen ter ſlachtinge.*

En

En of ſchoon de godlooze Werrelt doorgaans zulke vervolgden ongelukkig ſchat, de Zaligmaker vyzelt hen op tot het hoogſte geluk; want hy ſchat hen *gelukzalig*. *Zalig zyn die geenen die vervolgt worden.* Geen wonder, want die hier vervolgt wort om den naam van Chriſtus, is reets in hoope van Zalig te zyn, en namaels hem de eeuwige Zaligheit beſchooren; wanneer hy uit zyn elenden zal zyn verloſt, en voor alle teisteringen en pyniging om het geloof, verwaerdigt zyn om Godt aen te ſchouwen, zalig, eeuwig gelukkig, naer ziel en lichaem. *Petrus* de Kruisgezant zegt 'er van in zyn 1ſten Brief, Cap. 3. vs. 14. *Indien gy ook lydt om der gerechtigheit wille, zoo zyt gy zalig.* Maer de leermeeſter zal den ſtaet van zulk een lyder nader gelukkig ſchatten, wanneer hy zegt,

Dat hem is het Koningryk der Hemelen. Wat dit Koningkryk der Hemelen is, hebben wy in de eerſte Zaligſpreuk bedoelt, en hoedanig het *Chriſtus* bedient heeft onder het Oude en Nieuwe Teſtament: zoo ook in zyn voortgang, volmaaktheit en zegepraal.

Inderdaet de verdrukkingen baeren een ſpoor tot het Koninkryk, dewyl Godt een einde wil maken met de boosdoenders, en het bloet zyner knechten wreeken; dewyl hy zyn Kerk eens wil verloſſen, en veel heidenen gebaert hebbende, hen nae veel ſmarten en barenswee, doen zalig worden.

Daerenboven als wy het tydperk van de Apoſtelen tot onze dagen zouden doorlopen, wy zouden overtuigt ſtaen, dat de Kerke nae hittige vervolgingen onder Joden en Heidenen, echter een tyt van verquikking erlangt heeft, en het Koninkryk van Chriſtus uitgebreidt is.

Althans nae het woeden der Heidenen, nae die verdrukkers is het Koninkryk uitgebreidt onder de Chriſten Vorſten, als die zelfs geworden zyn Voedſterheeren der Kerke, en zoo ook zelf in de eerſte hervorming, wanneer het Koninkryk van Chriſtus geredt is uit de hant, het geweld van dien Godtloozen, en onder ons in vreede geſtelt is.

En of ſchoon de vyanden der waarheit dit Koningkryk vervolgen; echter verwachten wy, naer de voorzegging van Chriſtus, dat de Godt des Vreedes eens den duivel zal te niete doen, dat het heil des Heeren naeby is, zoo dat hoe de vervolgingen hooger gaen, hoe dat Koningkryk nader by is. Zalig dan die vervolgt worden, om den naem van Jeſus en zyn gerechtigheit.

Het was ook voorzegt door de Profeeten, dat Jeſus onderdaenen zouden vervolgt worden. De Hemelkoningin klaagt Hoogl. 1. *Zie my niet aen om dat ik zwartachtig ben, als door de zon beſcheenen.* De Kerk is vaek *als een lelie onder de doornen.* Hoogl. 2: 2. De Joden *bedachten ydelheit tegen Jeſus en zyn Gezalfden.* Pſal. 2. En de Kerk klaagt in den 44. Pſal. *Om uwen wille (dat is, om den Meſſias) worde ik vervolgt den ganſchen dag.*

Maer ook ſprak Chriſtus evenmatig *met de Profeeten, dat hun is het Koningryk der Hemelen*, gelyk men kan inzien de plaetzen Deut. 32: 36. Jeſ. 51: 7, 8. en Daniel 12.

Maer gelyk de groote Leeraer hadt in 't gemeen geſprooken in 't voorgaende, wegens deze vervolging aen zyn Kerk, zoo ziet men hoe hy nu zyn aenſpraak in 't

vervolg richt tot byzondere Perſoonen, gelyk het woort *u*, en *gy* beſtempelt, *Zalig zyt gy als u de menſchen ſmaden en vervolgen.*

En als wy aenmerken uit het voorgaende van dit Hooftſtuk, dat niet alleen de ſchaere, maer ook zyn kruisgezanten tot hem op den Berg gekomen waeren: zoo kan men beſluiten, hoe hy zyn redenvoering tot de Schaere geeindigt hebbende, zich in 't byzonder keerde tot zyne Diſcipulen, die ook aen de voeten van dezen *grooten Gamaliel* op den berg neder zaten. Hy keert zich tot zyne lievelingen, om hun een woort van trooſt en zaligheit in te boezemen: tot zyne Apoſtelen, tot zyne kruisgezanten die hy allom zoude uitzenden, om het voortreffelyk, het bekoorlyk Euangeli te Prediken, en dus zyn Ryk op te richten: en te recht,

Dewyl de Duivel den eerſt naer Gods beeld gevormden menſch in 't Paradys vyandig geworden zynde den voortgang van Chriſtus Koninkryk nydig is, geduurig zwoegende om dat in zyn voortgang te ſtremmen, dewyl hy zyn helſche werktuigen van verdrukkingen aanbrengt, dewyl de heilvorſt daeren boven zyn lievelingen alleen zoude uitzenden, als ſchaapen onder de wolven, om door het vuur, het zwaert, en kruis geteiſtert te worden; om deze redenen, meen ik, ſpreekt hen de groote Leermeeſter aen in het byzonder: hy toont wat al zwarigheden 'er zouden opdagen, en hun overkomen. Hy geeft hun derhalven moedt om zich niet te verbaezen, of om niet afgeſchrikt te worden, en om alles te lyden wat hun mocht ontmoeten. Daerom dan ô getrouwe Kruigezanten! *als u de menſchen ſmaeden, en liegende quaet van u ſpreeken om mynen wil*, ſtaet pal, verzet u niet, want *gy zult zalig worden, uw loon zal groot zyn in de Heemelen.*

Deze ontmoeting dan zoude driederley zyn.

A. *Zy zouden geſmaet worden.*

B. *Vervolgt worden, of met quaede woorden ontmoet.*

C. Of *van den menſchen beloogen.*

Wie deze zyn, dewelke deze werken der ongerechtigheit aen de Diſcipelen zouden verrichten, drukt de Zaligmaker in 't byzonder niet uit: dewyl wy het woort menſchen in de Griekſche tael niet vinden.

Echter men zal 'er geen anderen door kunnen verſtaen, als die vyanden zyn van het kruis van *Chriſtus*, van zyn waerheit, gerechtigheit, en van zyn Koninkryke: daerom echte kinderen van den Duivel, die het ſmaden, liegen, en laſteren van hunnen vader geleert hebben: zynde de Duivel een leugenaar, en laſteraer, van den beginne: gelyk hy doorgaens of menigwerf in Godts geheimrolle met die vloeknaemen gebrantmerkt ſtaet.

Het zyn (denk ik) die vleeſchelyke Joden, ſtekeblint door hun ongeloof, het zyn die onreine Heidenen, die honden, die valſche Apoſtelen, die dus in het Euangeli en Apoſtoliſche Schriften vermelt worden, en daer meer als eens worden ten toon geſtelt. Deze dan zullen *u* (zegt de Heilant) *ſmaeden.* Het grontwoort ἐνειδίζωσιν *ſmaeden* vertolkt, beteekent zoo veel *als verwyten*, gelyk het vertaelt wort by Matth. xi. 20. Het welk wel zomtyts in een goeden zin kan genomen worden, als men imant zyn zorgeloosheit verwyt, wanneer omtrent hem alle vermaeningen, waerſchuwingen, en beſtraffingen, vruchteloos zyn. Maer

dit

dit *verwyten* of *ſmaeden* van de vyanden, waer van *Chriſtus* hier ſpreekt, zal te kennen geven in een quaden zin, dat die menſchen of valſche Apoſtelen hun ſchandelyke en laſterlyke verwytingen zouden te gemoet voeren, niet alleen die uitbrakende achter hunne rugge, maer in hun aengezicht: dat zy hen zouden laſteren als verleiders, en die de waerheit verkeerden: hun ommegang by anderen bekladden, en verdacht maeken, en dat uit een opgenoomen haet en bitterheit tegen die belyders der waerheit: waerom *Lukas* zegt, *dat zy hen zouden haeten en ſmaeden*, gelyk ook *Paulus* van *zich zelven*, en zyn *medearbeiders* klaegen, *dat zy geworden waeren het uitvaegzel en het affchrapzel.* Niettegenſtaende *dat zy geſcholden wordende*, *zegenden: dat zy gelaſtert wordende*, *voor hun vyanden baden.*

En niet alleen dit, maer *Lukas* zegt, *dat deze booze menſchen zich van hun zouden affcheiden*, dat is hen uit hun Synagoge werpen, een *Anathema*, een *vervloeking* tegen hen uitſpreeken, als tegen de *Antichriſten*, die al met den aenblik of in den dageraet van het Euangeli in de Kerke gezien werden.

Ook zegt *Lukas*, *zy zouden dien naem als quaet verwerpen*, zoo dat zy dien nieuwen naem dien zy ontfangen hadden, en dien niemant kent dan die hem ontfangt, dat is den naem van *Chriſtenen*, van *kinderen Godts*, zouden haetelyk maeken, en van hun oordeelen, dat zy waerdig waeren om hun naam van den aerdtbodem te worden uitgeroit. Ja dat zy dus wreedelyk zouden ontmoet worden, getuigt de Zaligmaker verder als hy zegt,

Dat zy zouden vervolgt worden, even gelyk hy in het voorgaende van hun getuigt hadde. Zoo dat dit ook hier zoude zyn een vervolging van de vyanden der waerheit, waer mede ook zouden verzelt gaen allerlei verdrukkingen, benauwtheeden, gevaer, en allerley Tyranniſch gewelt, zoo dat zy nergens zoude veilig zyn, over al naegejaegt, (zie in't voorgaende) als door de jagers, &c.

Maer ook by *de vervolging* zouden *zy tegen hen quaetſpreeken* door ſcheltwoorden, beſchuldigingen, als dat zy waeren ketters, dwaelgeeſten, en verleiders, met hen aen de werreltſche vierſchaer aen te klaegen. Gelyk dit is het eigen werk des duivels, zoo zoude deze beſchuldiging ook niet uit de waerheit zyn.

Maer *liegende* zouden zy *alle quaet van hun ſpreeken*: dat is, dat zy de waerheit zouden verkeeren in valſchheit, dat zy zich aezen zouden met leugenen uit een haet tegen den Chriſtelyken naem. Inderdaet zoo boos is vaek en zoo ſnoot het redelyk ſchepzel, dat het uit enkel moetwil iets verziert het geen het nochtans voor de hant weet valſch, en leugenachtig te zyn; dit dan zoude ook het werk zyn der leugenſpreekers.

En waerlyk als wy de uitkomſt der zaeken wat nader zouden inzien, men zou bevinden hoe de Diſcipelen dit alles hebben ondervonden, hoe zy *geſmaedt* zyn, *gelaſtert*, en *vervolgt*, 't zy *van Joden*, 't zy van *Heidenen.*

A. *Van de Joden*, gelyk de Apoſtoliſche Schriften uitwyzen, zyn zy geſmaet en valſchelyk beſchuldigt, even als of zy *Mozes* tegenſpraeken, te gelyk ook de wet verkeerden, en een nieuwe leer inbrachten, waerom ook *Paulus* wert te gemoet gevoert, dat hy *een verkondiger was van vreemde Goden*; daerom voor de Stadhouders beſchuldigt, en ter doot verweezen, en tot een Schouwſpel geworden van menſchen en engelen.

B. En niets beeter wedervoer hun van de Heidenen, want daer was geen ſchennis die den Chriſtenen niet wert te laſt gelegt, en op den hals gedrukt, namentlyk dat zy in hunne vergaderingen hun jonge kinderen ſlachtten, dat zy door geile luſten elkander onteerden, en met hunne vrienden bloetſchande aengingen, dat zy de Stadt Rome hadden in vlam gezet, en alle de plaegen den Heidenen toegeſchikt, werden aen den Chriſtenen geweeten, even of zy door ſchenddaden de Goden hadden vertoornt.

Derhalven werden zy daerom ſchrikkelyk begrynſt, en eindelyk verwoedelyk omgebracht; het zy dat men hen aen den moortklauw des leeuws en ſchrikdiers ten prooy gaf, of tot den brantſtapel verwees, des avonts op de hoeken der ſtraeten als fakkels gebruikte, voor af met pik en brandende ſtoffen geſmeert, het zy overal doodde, en men hen ſlachtte, om aen den oppergodt een offer ten zoen te verſtrekken; derhalven was het een waerachtige getuigeniſſe van den Heilvorſt, dat *hen de menſchen zouden ſmaden, vervolgen, en liegende alle quaet van hun ſpreeken.*

Maer wat zal hier toch de oorzaek zyn dat dus de afgront roept tot den afgront? dat dus de Kerk zucht in de barning van zoo veel wederwaardigheeden? wat de reeden, dat het ryk der duiſterniſſe zoo veel werktuigen opzent om Jeſus lievelingen te ſmaeden? het was

Om zynen wille. Wy hebben alvoorens getoont dat het niet was om hunne ſchelmſtukken, en dit beweezen uit de verdeedig-ſchriften van *Auguſtinus*, *Plinius*, Lantvoogt van *Bithinie*, uit *Tertullianus*, *Tacitus* en *Suetonius*.

Derhalven alleen *om Chriſtus wille*: om zyn Perſoon, zyn dienſt, zyn Euangeli. Daerom ſchaemden zy zich niet ſmaetheit te lyden: of ook

Om Chriſtus wille, om hem nae te volgen, dewelke ook als die beproefde hoeksteen was afgekeurt, geſmaedt en door leugenen beſchuldigt, namentlyk dat hy was een *vraet*, *een wynzuyper*, *een Samaritaen*, *een die de duivelen uitwierp*, *door den overſten der Duivelen*: derhalve een Diſcipel was niet beeter als zyn meeſter; zoo moeſten zy graeg *om zynen wille* alles verdragen.

Deze lydenden ſchat hy ten hoogſte (gelyk de voorgaende) gelukkig, hy ſchat *hen zalig*, hier en hier naemaels.

Zouden wy met vleeſch en bloet te raede gaen, inderdaet in die teiſteringen zoude zulk een heil niet gelegen zyn. Zeker geſmaet, en in zyn goeden naem verkort, of gelaſtert te worden is hart voor het vleeſch; dat treſt den eerlyken wonder, en vry gevoelig: maer dit echter onſchuldig te lyden, en met een goet gewiſſe dat is heerlyk, dat is doorluchtig, het baert hier nae de eeuwige vreugde en zalige vergenoeging.

Doch de opperſte wysheit toont noch nader aen waer in die gelukkige ſtaet van den vervolgden, en geſmaeden geleegen was, als hy zegt,

Dat hun loon groot is in de Hemelen, en daerom beurt hy zyn Kruisgezanten op, zeggende, *verblydt u* en *verheugt u*. Waar door hy hen tot een uitwendige vreugde des harten aenzet, gelyk het grontwoort *verheugen* zoo veel te kennen geeft, *als van vreugde op te ſpringen*, en dit tot verheerlyking van Godt. *Verheugt* en *verblydt* u dan *in de waerheit*, wanneer gy lieden zult moeten lyden; zoo dat gy die ſtaende houdt tegen de leugenen: verheucht u *in het goede*, en erkent met dank-

zeg-

zegging dat gy geroepen wort tot ſpyt en verdrukkinge; *roemt in de verdrukkingen, weetende dat die lydzaemheit vordert, de lydzaemheit bevindinge, de bevindinge hoope, en dat de hoope niet beſchaemt.* 't Is zeker ook de leſſe van *Jakobus*, Cap. 1: 2. *Acht het voor groote vreugde, myne Broeders, wanneer gy in veele verzoekingen valt*; als of hy zeggen wilden, ontrekt u die niet, ſchrikt daer niet voor, verdraegt die met blydſchap.

Maer gelyk *Paulus* de Romeinen vermaent, Cap. 12. *Zyt geduldig in de verdrukkinge; en verblydt u in de hoope:* zoo ziet men ook dat *de Zaligmaker*, zal hy toonen waer in de hoope en zaligheit beſtaet, hun een ſchat voordraegt die voortreffelyk is; want zegt hy, *uw loon is groot in de heemelen.* Ja hy gebruikt een tweede drangreede, *want alzoo hebben zy vervolgt de Profeeten.*

Door *dezen loon* kunnen wy verſtaen *het toekomende eeuwig leeven*, het welk zy als een loon, als een genadegift zouden erlangen: en deze loon *is Godt zelf*, daerom *het hoogſte goet*, *het deel* van een Chriſten, zyn *erfdeel* in eeuwigheit: buiten welk de godtminnenden *Azaf* niets luſtte in hemel en op aerde. Dit is een loon inderdaet, die al den arbeidt, al het kruis, ſtryt, vervolging en ſmaetheit van een Chriſten in dit weerelds doolplein verzoet.

Maer het is ook een *groote* loon: gelyk Godt is de aldergrootſte en alderhoogſte in heemel en op aerde, welkers grootheit, majeſteit en goetheit, niet kan worden beperkt. En kan het grontwoort *groot* hier de vertaling lyden van *veel*, *uw loon is veel*, zoo kan men aenmerken hoe die loon van Godt in Chriſtus, *veele* heerlyke goederen uitdeelt, 't zy in deze maer voornaementlyk in den toekoomenden tyt, of liever eeuwiglyk. ô Ja! *onze lichte verdrukkinge, die haeſt voorby gaet, werkt een gantſch uitneement heerlyk gewichte ter Zaligheit.* 2 Corinth. 4: 17, 38.

En waer toch is dat heerlyk, dat onſchatbaer gewicht? waer wort die loon gevonden? het is,

In de Heemelen. Daer was hun loon bewaert en weggelegt, die onverderſelyke en onverwelkbaere kroone der heerlykheit, daer was hun prys dien zy nae den ſtryt in de leevens loopbaen zoude deelachtig worden. En dat de heilvorſt reets ſpreekt *in den tegenwoordigen tyt*, uw loon *is* groot! dat moeſt Jezus kruisgenooten overtuigen van de zekerheit zyner beloftenisſe; derhalven haddenze naer het voorbeelt van hun meeſter, hun overſten leidsman, te loopen de loopbaene die hun was voorgeſtelt; ziende op hem die ook het kruis hadt gedragen, en de ſchande veracht.

Maer gelyk de Leeraer der Heidenen aen de Hebreen ook die loopbaen voorſtelt, door de verbeelding *van een wolke der getuigen*, die alle verdrukkingen hadden uitgeſtaen. Cap. 12: 1. zoo doet ook de Zaligmaker: zeggende, *want alzo hebben zy vervolgt de Profeeten, die voor u geweeſt zyn.*

Gelyk de voorbeelden of exempelen imant krachtig kunnen trekken en opwekken, zoo handelt hier ook Jeſus door de voorbeelden der heiligen, dewelke wy in 't voorgaende ook op dat moorttooneel van veel verdrukkingen hebben beſchouwt, als *Mozes*, *Samuel*, *Elias*, *Micha*, *Daniel*, *Amos*, *Jezaia*, *David*, en anderen.

Zoo

Zoo dat dan de Zaligmaker tot zyn lievelingen zeggen wil, Hebben die moortbeulen dus *de Profeeten* vervolgt, die voor u geweeſt zyn, en zyt gy lieden hun navolgers in myn dienſt? wel dan laet het u niet vreemt voorkomen, dat gy lieden het zelfde wiſſellot zult ervaren; maer ondertuſſchen toont u geduldig en lydtzaem om hun voetſtappen te drukken: getrouw in de waerheit, volſtandig in den geloove. *Uw loon dan zal groot zyn in de Hemelen.* Al zoo wel als de loon voortreffelyk was *van die Profeeten die voor u geweeſt, en die vervolgt zyn.*

Als wy nu deze zaligſpreuken van de lippen van Jeſus, als den weergaloozen in ſchoonheit, afgevloeit, aenmerken in haere kracht van redenen, met zo veel goddelyke wysheit uitgeſprooken, en met zoo veel indruk en vrucht van de ſchaere op den berg ontfangen; zeekerlyk dat doet ons beſluiten dat deze de Jeſus was, die lang verwagte Profeet, die Meſſias die komen moeſt.

Want behalven dat wy uit de Zaligſpreuken zelfs betoogden dat Chriſtus ſprak overeenkomſtig *met de Profeeten*, het geen wy daer uit hebben opgedolven:

A. Zoo zien wy Chriſtus hier den berg van Kapernaum beklimmen, en daer zyn mont open doen om hen te leeren. Wat wil hy anders hier mede te kennen geeven, als dat het woort van Godt niet meer verknocht was aen *Sion*, of *Sinai*, of eenigen taſtelyken berg, bezet met blikſemen en donkerheit, maer hoe nu alle plaetzen den Heere heilig waren.

B. Daerenboven verwachtten de Joden eenen Meſſias, die den naem van *Menachem*, van trooſter dragen moeſt, om dat hy zyn volk troooſten moeſt, en groote Zaligheeden verkondigen. Hier doet zich Chriſtus in zyn Zaligſpreuken aldus uit ſchitteren, dewyl hy daer door voortreffelyke woorden van Zaligheit en vertroofting inboezemt.

C. Verders was dat het rechte merkteeken van den Meſſias die komen zoude, *dat hy een ryk van deuchden zoude oprechten, en het ryk der zonden verbreeken*, of geheel omver bonzen: Zoo moet men onwrikbaer beſluiten dat deze JESUS die *rechte Meſſias* is, dewyl hy hier zoo een ſchakel van deuchden, (gelyk in de Zaligſpreuken beſtempelt zyn) aentoont: zoo dat hy hier opdaegt, als hy belooft was: namentlyk, *om de overtreedingen te ſluiten, om de zonden te verzegelen, de ongeregtigheeden te verzoenen, en om een eeuwige gerechtigheit aan te brengen*; dus de bekeering ten eeuwigen leeven getrouwelyk aanwyzende.

BLADWYZER
DER
ZINNEBEELDEN.

I. HOOFTDEEL.

Van de Deuchden der Menſchen.

I.	ZINNEBEELT van de Deugt.	Bladz. 1
	2. Zinnebeelt van de Deugt in 't gemeen.	2
II.	——— van een die de Deugt omhelſt en verkieſt.	7
III.	——— Het verlangen dat iemant heeft naer de Deugt.	12
IV.	——— Van een die de Deugt in zyn eigen aert betracht.	13
V.	Van de Godtvrugtigheit. Van een Godtvreezenden.	14
	2. Zinnebeelt van een Godtvrugtigen.	15
VI.	——— van het Geloof.	20
	2. en 3. Zinnebeelt van het Geloof.	21
VII.	——— van de Hoope.	25
	2. Zinnebeelt van de Hoope.	26
VIII.	——— van de Liefde.	28
	2. en 3. Zinnebeelt van de Liefde.	29
IX.	——— van de Lydtzaemheit.	37
	2. Zinnebeelt van de Lydtzaemheit.	38
X.	——— van de Matigheit.	43
XI.	——— van de Godtzaligheit.	47
	2. Zinnebeelt van de Godtzaligheit.	48
XII.	——— van het Berouw of Droefheit over de Zonden.	53
XIII.	——— van de Zonden te verzaken.	56
XIV.	——— van de Barmhartigheit. Medelyden.	59
XV.	——— van de Goedertierenheit. Liefdadigheit.	64
XVI.	——— van de Ootmoedigheit of Nederigheit.	68
	2. 3. en 4. Zinnebeelt over het zelve.	69
XVII.	——— van de Zagtmoedigheit.	75
XVIII.	——— van de Langkmoedigheit.	80
	2. Zinnebeelt over het zelve.	81

XIX. ZINNEBEELT van de Vergiffeniſſe. Bladz. 85
XX. ——— van de Miltdadigheit. 88
XXI. ——— van de Waerheit. 93
2. Zinnebeelt over het zelve. 94
XXII. ——— van de Dankbaerheit. 99
2. Zinnebeelt over het zelve. 100
XXIII. ——— van de Kuisheit, Eerbaerheit, en Schaemte. 108
2. Zinnebeelt over het zelve. 109
XXIV. ——— van de Voorzigtigheit. 118
XXV. ——— van de Dapperheit. 124
XXVI. ——— van de Goede Naem. Goedt Gerugt. 129
2. Zinnebeelt over het zelve. 130
XXVII. ——— van het Gebedt. 136
2. en 3. Zinnebeelt over het zelve. 137
XXVIII. ——— van het Verlangen naer Godt. 147
XXIX. ——— van de Gehoorzaemheit aen Godt en de Ouderen. 151
2. Zinnebeelt over het zelve. 152
XXX. ——— van de Waekzaemheit. 157
2. Zinnebeelt over het zelve. 158

II. HOOFT-DEEL.

Van de Ondeuchden der Menſchen.

XXXI. ZINNEBEELT van de Ondeucht, Zonden, en Godtloosheden in 't gemeen. 164
2. Zinnebeelt van 't zelve. 165
XXXII. ——— van de Ongeregtigheit. 171
2. Zinnebeelt van 't zelve. 172
XXXIII. ——— van de Hoererye, Onreinigheit, en Schandelyke Beweging. 176
2. Zinnebeelt over het zelve. 177
XXXIV. ——— van de Gierigheit. 182
2. Zinnebeelt over het zelve. 183
XXXV. ——— van den Toorn en Wraeke. 189
2. Zinnebeelt over het zelve. 190
XXXVI. ——— van de Leugenen en Laſteringen. 195
2. Zinnebeelt over het zelve. 196
XXXVII. ——— van Overſpel. 201
XXXVIII. ——— van Dievery. 205
XXXIX. ——— van valſche Getuigeniſſe. 210
2. Zinnebeelt van 't zelve. 211

XL. ZINNEBEELT van de Braſſerye, Overdaedt. 217
2. Zinnebeelt van het zelve. 218
XLI. ——— van de Haet en Nydigheit. 222
XLII. ——— van de Wreetheit en Tiranny. 226
XLIII. ——— van de Hovaerdy. 233
2. Zinnebeelt van 't zelve. 234

III. HOOFTDEEL.

Van de Gemoetsdriften, Begaeftheden, Zegeningen en Straffen van Godt, en verſcheiden Wiſſelbeurten der Menſchen.

XLIV. ZINNEBEELT van de Blyſchap. 240
2. Zinnebeelt van 't zelve. 241
XLV. ——— van de Droefheit. 249
2. Zinnebeelt van 't zelve. 250
XLVI. ——— van de Vreeze. 256
XLVII. ——— van de Wysheit, Geleertheit en het Verſtant. 261
2. Zinnebeelt op het zelve. 262
XLVIII. ——— van de Gerechtigheit, en eenen Rechtvaerdigen Rechter. 272
2. Zinnebeelt van het zelve. 273
XLIX. ——— van de Verbonden. 284
2. Zinnebeelt van 't zelve. 285
L. ——— van de Wetten in 't gemeen. 292
2. 3. en 4. Zinnebeelt van de Wetten van Mozes, van de Wet der Natuure, van de Burgerlyke Wet. 292, 293
LI. ——— van de Schepping van Hemel en Aerde. 301
2. Zinnebeelt op het zelve. 302
LII. ——— van Godts Voorzienigheit. 309
LIII. ——— van het Lot, Nootlot, of Geval. 315
2. en 3. Zinnebeelt op het zelve. 316
LIV. ——— van de Oorlogen. 325
2. Zinnebeelt op het zelve. 326
LV. ——— van den Hongersnoot. 333
LVI. ——— van de Peſtilentie. 338
LVII. ——— van de Vrede. 341
2. Zinnebeelt op het zelve. 342
LVIII. ——— van de Oorlogstriomfen. 350
LIX. ——— van het Leven der Menſchen dat kort is. 357
2. 3. en 4. Zinnebeelt van het Leven dat lang, voorſpoedig en tegenſpoedig is. 358, 359
LX. ——— van de Dood. 369
2. Zinnebeelt van het zelve. 370

LXI. ZINNEBEELT van de Opſtanding der Dooden. 379
LXII. ——— —— van het Eeuwige Leven. 390
2. Zinnebeelt van het zelve. 391

IV. HOOFTDEEL.

Van de Zaligſpreuken van Chriſtus. Matth. V.

LXIII. ZINNEBEELT. Zalig zyn de armen van geeſt. 395
LXIV. ——— —— Zalig zyn die treuren. 401
LXV. ——— —— Zalig zyn de zachtmoedigen. 406
LXVI. ——— —— Zalig zynze die hongeren en dorſten na de geregtigheit. 411
LXVII. ——— —— Zalig zyn de barmhartigen. 416
LXVIII. ——— —— Zalig zyn de reinen van harten. 421
LXIX. ——— —— Zalig zyn de vreedzame. 427
LXX. ——— —— Zalig zynze die vervolgt worden enz. 432

EINDE.

DRUKFEILEN.

Op Bladz. 288. Regel 26. lees: *varken heden.*
369. lees: LX. Zinnebeeld.

BLADWYZER
DER
VOORNAEMSTE ZAEKEN,
Die in dit Werk verhandelt worden.

A.

Achterklap, wat ondeucht, hoe verwerpelyk. 214
Adder, waer van een Zinnebeelt. 73
Adelaer (ziet *Arent*) een Zinnebeelt van de Dankbaerheit. 105
Hoedanig beſchreven. 106
Aengezicht te bedekken, in wat gelegentheit by de oude volkeren gebruikelyk. 114
Aep, een Zinnebeelt van een ondeugent menſch. 169
Aertryk te beërven, wat manier van ſpreeken, en hoe toepaſſelyk op de Zagtmoedigen. 409
Altaren, hoedanig dezen hun gebruik hadden by de oude volkeren. 143
Hoe een vryplaets voor den ellendigen. 367
Amethiſt (edel geſteente) een Zinnebeelt van de Matigheit. 45
Anker, wat gebruik, hoe geeſtelyk overgebracht. 27
Apollo, hoedanig beſchreven. 267
Appel, een Zinnebeelt van de Liefde. 32
Arent (zie boven Adelaer) hoe op de oude Gedenkpenningen gemaelt. 106
Hoe by de Romeinen in hunne banieren gebruikt. 107
Arm van geeſten te zyn, waer in beſtaet. 387
Armelein, een Zinnebeelt van de Reinheit en Kuisheit. Hoedanig in zyn aert. 115
Aſtræa (Godinne) wie? een Zinnebeelt van de Rechtvaerdigheit. 282

B.

Baſiliskus, wat dier? waer van een Zinnebeelt. 200
Barmhartigheit, wat deucht? hoe by de Outvaders, hoedanig by de Heidenen geſchat. 60,61
Hoe deze deucht moet geoeffent worden. 417-420
Bedekken van het aengezicht. (Zie aengezicht)
Bekeering, hoedanig die zyn moet, en waer in beſtaet. 51
Belydeniſſe der zonden, hoe die geſchieden moet. 54,55
Bellona, Godinne des Oorlogs, hoedanig. 330
Berouw, hoedanig moet zyn. 53,54
Blyſchap, wat herstocht, omtrent wat voorwerpen gebruikelyk. 242
In wat gelegentheden by de oude volkeren gezien wert. 244
Braſſeryen, by de oude volkeren zeer veracht. 218

C.

Cederboom, waer van een Zinnebeelt. 62
Cederhout, uit het zelve werden gemaekt de Beelden der Goden. Waerom? 83
Op wat wyze? 84
Ceres (Godinne) wie? 346
Verbeelt de vruchtbaerheit. 346
Cytroenboom, waer van een Zinnebeelt. 62

D.

Dankbaerheit, wat? hoe die moet geoeffent worden, en aan wie. 101
Hoe van de Heidenen is geoeffent? Voorbeelden van dankbaerheit. 102, 103
Dansprieſters, welke outstyts haer order. 246
Dapperheit, waer in beſtaet, en hoedanig by de oude Helden. 125
Deucht, in 't gemeen wat. 2
Deuchden, hoe by de Heidenen geacht en opgevolgt. 3
Een die deucht omhelſt. 7
Verlangen naer de deucht. 12
Die de deucht betracht. 13
Diana (Godinne) welke. 230
Dievery, wat zonden, hoe veelderlei, en waer in begaen wort. 206, 207
Dolfyn, een Zinnebeelt van de vriendſchap. Wat zeltzaemheden daer van getuigt worden. 35
Dorſt naer de gerechtigheit, waer in beſtaet. 412, 413
Doornen, waer van een Zinnebeelt. 53
Doot, hoedanig beſchreven. Hoe by de Heidenen geſchat. 370
Moet wel bedacht worden. 374
Gelyk ook door de oude volkeren daer aen gedagt is. 375
Hoe die van hunne vrienden beweent is. 375, 376
Door de Cypresboom afgebeelt. 378
Draek, waer van een Zinnebeelt. 51 122
Droefheit, wat harstocht. 250

BLADWYZER.

Hoe naer Godt, hoe naer de weireld. 252
Droefheit naer Godt, waer in beſtaet. 403
Dronkenſchap zeer veracht by de oude volkeren. 218
Duive, waer van een Zinnebeelt. 50

E.

Eerbaerheit, hoedanig, hoe in den Huwelyken Staet, hoe daer buiten. 109, 110
Eikenboom, hoe van aert, wat verbeelt. 9
Aen wie toegeheiligt. 10
Eleſant, wat? Zinnebeelt van de Matigheit. 46

F.

Fœnix (Vogel) hoedanig, of wel ooit gevonden is. 387
Wat gedaente daer van te ſmeeden is. 387
Zinnebeelt van de Opſtanding der Dooden. 387

G.

Ganzen verbeelden de waekzaemheit, hoedanig by de oude Romeinen. 162
Gebedt, wat het is, hoedanig moet worden uitgeſtort. 138
Gehoorzaemheit aen Godt en de Ouders, waer in beſtaet. 154, 155
Geloof, wat? 22
Hoe van de Ouden geſchat. 23
Gerechtigheit, waer in beſtaet. 273
Hoe moet geoeffent worden van een Richter. 274
Hoe door de Joden geoeffent is, hoe door de Heidenen. 276
Gierigheit, wat ondeucht. 183
Zeer verachtelyk by de oude volkeren. 185
Voorbeelden van gierigheit. 186, 187
Godtzaligheit, wat deucht. 49
Godtvruchtigheit, wat? 15
Hoe van de Outvaders geſchat. 16
Hoe van de Heidenen. 17
Wat nuttigheit dezelve aenbrengt. 19
Goedertierenheit, wat deucht, hoe by de Outvaders, hoe by de Heidenen geacht. 55, 56
Gordel, waer van een Zinnebeelt. 46
Granaetappel, wat? waer van een Zinnebeelt. 36
Graveeren op Zwaerden, hoe gebruikelyk by de Ouden. 127

H.

Haen, Zinnebeelt van de waekzaemheit. 162
Haen, wat harstocht. 222
Hairen van goutgeele verwe, wat outstyts verbeelde. 18
Halcione (Vogel) een Zinnebeelt van de Vrede. 345
Hart dat dorſtig is, een Zinnebeelt van verlangen naer Godt. 149
Helm, waer van een Zinnebeelt. 27
Herkules zyn neiging tot de deucht. 5
Hermorobium een aes dat maer een dag leeft, een Zinnebeelt van 's menſchen leven. 365
Hoererye, een grouwelyke zonde. 177
Van Godt verboden, zeer gemeen onder de Heidenen. 178
Hont, een Zinnebeelt van de vrientſchap. 35
Hongersnoot, wat ſtraf. 334
Verſcheide hongersnooden. 335
Honger naer de gerechtigheit van Chriſtus, waer in beſtaet. 412
Hoogmoet, hoedanig in haer aert. 234
Hoope, waer in beſtaet. 26
Hoe van de Heidenen geſchat, hoe van de Chriſtenen. 26
Hovaerdy, wat ondeucht. 234
Hoe van de Heidenen veracht. 237
Hydra, wat monſter, een afbeeltſel van de nyt. 225

I.

Janus (Afgodt) hoedanig, waer van een Zinnebeelt. 122
Zyn tempel, hoedanig. 122
Ibis (Vogel) een Zinnebeelt van de Dankbaerheit. 104

K.

Kameel, een Zinnebeelt van de ſterkte. 128
Kameleon, wat dier, wat eigenſchappen het heeft in zyn veranderingen. 260
Kennen, zich zelfs te kennen, hoe by de Ouden gewaerdeert. 122, 123
Kinderen Godts te zyn, wat die gelukſtaet betreft, hoe zy dus genaemt worden. 430
Klimop (kruit) een Zinnebeelt van de doot. 369
Kloekmoedigheit, wat? en hoe gebruikt by de Ouden. 124, 125
Knotze van Herkules, wat verbeelde. 6
Kolom, een Zinnebeelt van Oorlog by de Romeinen, waerom. 331
Koningkryke der hemelen, wat dat is, hoe onderſcheiden onder het O. en N. Teſtam. 399, 400
Kraenvogel verbeelt de wakkerheit. 161
Kroonen waren by de Overwinnaers verſcheiden. 355
Kuisheit, hoedanig moet betragt worden. 110, 114
Als een Godinne geëert. 112
Hoe onderhouden van de Heidenen en oude volkeren. 112, 113

BLADWYZER.

L.

Laſtering, wat? hoe by de Ouden geſtraft. 198
Lauwerier, wat? wat beteekent. 5
Lancie, Oorlogswapentuig: wat gebruik die by de oude volkeren gehadt heeft. 331
Waer van een Zinnebeelt. 331
Langkmoedigheid, wat deucht? 81
Hoe by de Ouden geoeffent. 82. 83
Lantaerne, (lampe) een Zinnebeelt van de Waekzaemheyr. 162
Lelie, (witte) waer van een Zinnebeelt. 117
Leeuw, hoedanig? een Zinnebeelt
van de { Ootmoedigheid. 73
Dankbaerheit. 105
van de { Waekzaemheit. 163
Dapperheit. 128
Leeven des menſchen in zyn kortheit, lengte, broosheit, beſchreven. 360
Leeve, (eeuwige leeve) waar in beſtaan zal, 392
Wat de Heidenen hier van geoordeelt hebben. 393
Leidtzaemheit, wat? hoe by de Heidenen geoeffent. 39
Voorbeelden van leidtzaemheit. 41
Leugenen, wat zyn. 196
Waerom geſchieden. 196
Liefde, wat? hoe tot Godt? 30
Hoe ontrent de Naeſte. 31
Hoe in de Heidenen. 31
Voorbeelden van liefde. 35. 36
Lichaemen der menſchen, by de oude volkeren naer hun doot verbrant, hoedanig. 386
Licht, wat? hoe by de Ouden geſchadt? waer van een Zinnebeelt. 24. 25
Loon, (groot in de hemelen) waer in die loon en vrucht beſtaet. 439
Lot, hoedanig outstyts geſchiede, zoo by de Joden, 317
Als by de Heidenen. 319
Hoe door verſcheide Gedenkpenningen afgebeelt. 324

M.

Maegden, (ziet Veſtaelſche Maegden.) 115
Matigheit, wat? 13
Hoe by de Heidenen geoeffent. 44
Meerminnen, hoedanig? of ooyt wel gezien zyn. 248
Meduſas Hooft vol ſlangen, een Zinnebeelt van de Nyt. 225
Melaetsheit, hoedanig outstyts? hoe beſmettelyk. 181
Mier, een Zinnebeelt van de Voorzichtigheit, waarom? 121
Milddadigheit, wat deucht? 89
Hoe by de Heidenen geoeffent. 90
Door den *zygeboom* afgebeelt. 91
Minerva, wat Godinne. 267
Mont, een Zinnebeelt van de Schaemte. 114
Myrthen, wat? waer van een Zinnebeelt. 36

N.

Naem die goet is, *goede naem*, wat deucht in zich behelſt. 131
Wat eere naer zig trekt. 131
Hoe waerdig geſchadt by de oude volkeren. 131
Nyt, wat hertstocht. 223
Hoe de oude die affchilderde. 223

O.

Olyfboom, een Zinnebeelt van de Leidtzaemheit. 77
Vreede. 347
Ondankbaerheit, hoe verfoeielyk by de oude volkeren. 102. 103
Ondeucht, (in 't gemeen) waer in beſtaet. 164. 169
Onkuisheit by de Romeinen, ſwaer geſtraft. 116
Onrechtvaerdigheit, wat ondeucht. 172
Oorloogen, welken? hun verderf. 326
Hoedanige onder de Joden, inlantſche en buitenlantſche. 329
Ootmoedigheit, wat? hoe omtrent Godt? hoe ontrent de menſchen. 70
Ὀφιόμαχος, een ſoort van ſpringkhaenen, waer van een Zinnebeelt. 25
Opſtanding der dooden, deszelfs zeekerheit beweezen. 380. 381
Van eenige Joden tegengeſprooken. 383
Doch door ſommige Heidenen toegeſtemt. 384
Overſpel, wat zonde. 202
Hoe geacht by de Joden. 202
Hoe by de Heidenen. 203
Overwinning, wat zeegen van Godt. 351
Hoe by de oude volkeren gevierd. 352
Oyevaer, een Zinnebeelt van de Dankbaerheit. 104
Zeltzaeme aert en eigenſchappen. 105

P.

Padde, een Zinnebeelt van de Gierigheit en Ongeregtigheit. 176
Paeuw, een Zinnebeelt van de Hovaerdy. 238
Palmtak, waer van een Zinnebeelt. 96. 356
Wanneer gebruikt. 297
Parcæ, Godinnen der leidtzaemheit, hunne hoedanigheit. 41. 42
Paart, wat verbeelt, hoe outstyts gebruikt in de oorloogen. 126. 127

Patrys

BLADWYZER.

Patrys, een Zinnebeelt van de Onkuisheit. 180
Pellikaen, waer van een Zinnebeelt. 63
Peſtilentie, wat ſtraf. 339
Schrikkelyk by veele volkeren. 340
Pluto, Godt der rykdommen, hoedanig toegepaſt op de gierigheit. 187

R.

Rave, een Zinnebeelt van het Verſtant. 270
Reinheit des leevens, waer in beſtaet? hoe, in veele volkeren onderhouden. 110. 111
Reize van herten, in hunne hoedanigheeden aengeweezen. 422
Ringen, wat gebruik zy hadden by de oude volkeren, wie dezelve alleen mochten dragen. 134
Ringen, op dezelve waeren gegraveert, beeltenisſen. 135
Roozentak, Zinnebeelt van de Broosheit des Leevens. 365

S.

Schepping van hemel en aerde, uit de reden en Godts Woort beweezen. 302. 303
Schaemte, wat? wanneer moet betracht worden, voorbeelden daer van. 110. 114
Slangen, hoe veelderley? wat verbeelden. 11
Waer van een Zinnebeelt. 123
Sphinx, wat monſter. 266
Springkhaen, een Zinnebeelt van den Honger. 336
Struisvogel, een Zinnebeelt van de Gulſigheit, hoedanig in hunne groote, outstyts. 221
Swaerden, waeren by de oude volkeren gegraveert, met verſcheide zinvertoogen. 127
Swyn, een Zinnebeelt van een Ondeuchent menſch. 169

T.

Tempel van Janus, hoedanig. 122
Toorn, wat hertstocht. 190
Van de Heidenen gewraekt. 192
Treurigen, (droevige naer Godt) welke zyn. 402
Triumfen, hoedanig by de oude volkeren. 352. 355
Triumf-ſpeelen, hoedanig by de Romeinen. 355
Trooſt, (waer in beſtaet) voor een bedroefde naer Godt. 404
Tyger, een Zinnebeelt van de Toorn en Wraek. 78 79
Tyranny, wat ondeucht, hoe vertoeielyk. 227
Voorbeeld van tyranny. 229

V.

Valſche getuigeniſſe, waer in beſtaet, waer toe betrekkelyk, en hoe door de Heidenen geſtraft. 212. 213
Verbonden, wat eigentlyk zyn. 285
Hoe veelderley verbonden Godt met den menſch heeft ingegaan. 286
Verbonden, wat plechtigheden de Oude in het maeken der verbonden, gebruikt hebben. 287
Verdraegſaemheit, wat, hoe by de Oude geoeffent. 82. 83
Hoe die in Godt is ontrent het zondige ſchepſel. 83
Vergiffeniſſe, omtrent wie die moet geoeffent worden. 86
Verlaeting der zonden, waer in die beſtaet. 56. 57
Hoe de Heidenen die betragt hebben. 57
Verlangen naer Godt, waer in beſtaet. 148
Vervolgt te worden om der gerechtigheit, waer in beſtaet. 433
Veſtaelſche maegden, hunne oorſprongk, hunne Godtsdienſt, belofte van kuisheit. 115
Hunne ſtraf wegens hoererye en onkuisheit. 116
Verzadiging van den geeſtelyken honger, waer in beſtaet. 415

W.

Waekzaemheit, wat deucht. 160
Hoe geoeffent by de oude volkeren. 164
Waerheit, wat is? hoe van de Heidenen daer van geoordeelt. 94
En hoe onderhouden, hoe van de Chriſtenen moet betracht worden. 95
Wandelen, (*voorzichtelyk*) wat dat is, en hoe moet geſchieden. 119. 120
Wapenrok, een Zinnebeelt van den Oorlog, tegengeſtelt den Tabbart van Staet. 332
Weegſchaele, een Zinnebeelt van de Gerechtigheit. 282. 283
Weſpe, een Zinnebeelt van de Dapperheit. 128
Wetten, (in 't gemeen) wat. 294
Verſcheide wetten van Godt. 295
Wetten der Romeinen. 298
Nuttigheit der wetten, waer in beſtaet. 299
Witte kleederen, wat outstyts verbeelden. 74
Wolf, een Zinnebeelt van de Gierigheit. 188
Wraek, wat ondeucht. 191
Hoe by de oude volkeren veragt. 191
Wreetheit, wat ondeucht, hoe veracht. 227
Voorbeelden van wreetheit. 228
Wysheit, wat begaeftheit. 263
Hoe by de Oude geſchat. 263

Y.

Yzervarken, hoedanig, waer van een Zinnebeelt. 225. 226
Yzop, waer van een Zinnebeelt, hoe in zyn aert. 58

Z.

Zagtmoedigheit, wat, hoe by de oude volkeren geoeffent. 76
Zak, daer in gekleedt wat outstyts verbeelden. 73. 74
Zaligheit, (welgelukzalig) waer in beſtaet, hoe in dit, en het toekomende Leeven. 398
Zien, (Godt te zien) waer in beſtaet, en beſtaen zal naer dit Leeven. 423
Zift vel water, een blyk van de Kuisheit, by de oude Romeinen; hoe van een der Veſtaelſche maegden, gebruikt als een bewys van Reinheit en Onſchult. 115
Zon, een Zinnebeelt van Waerheit. 96

EYNDE.

SPECIAL
88-B
5016
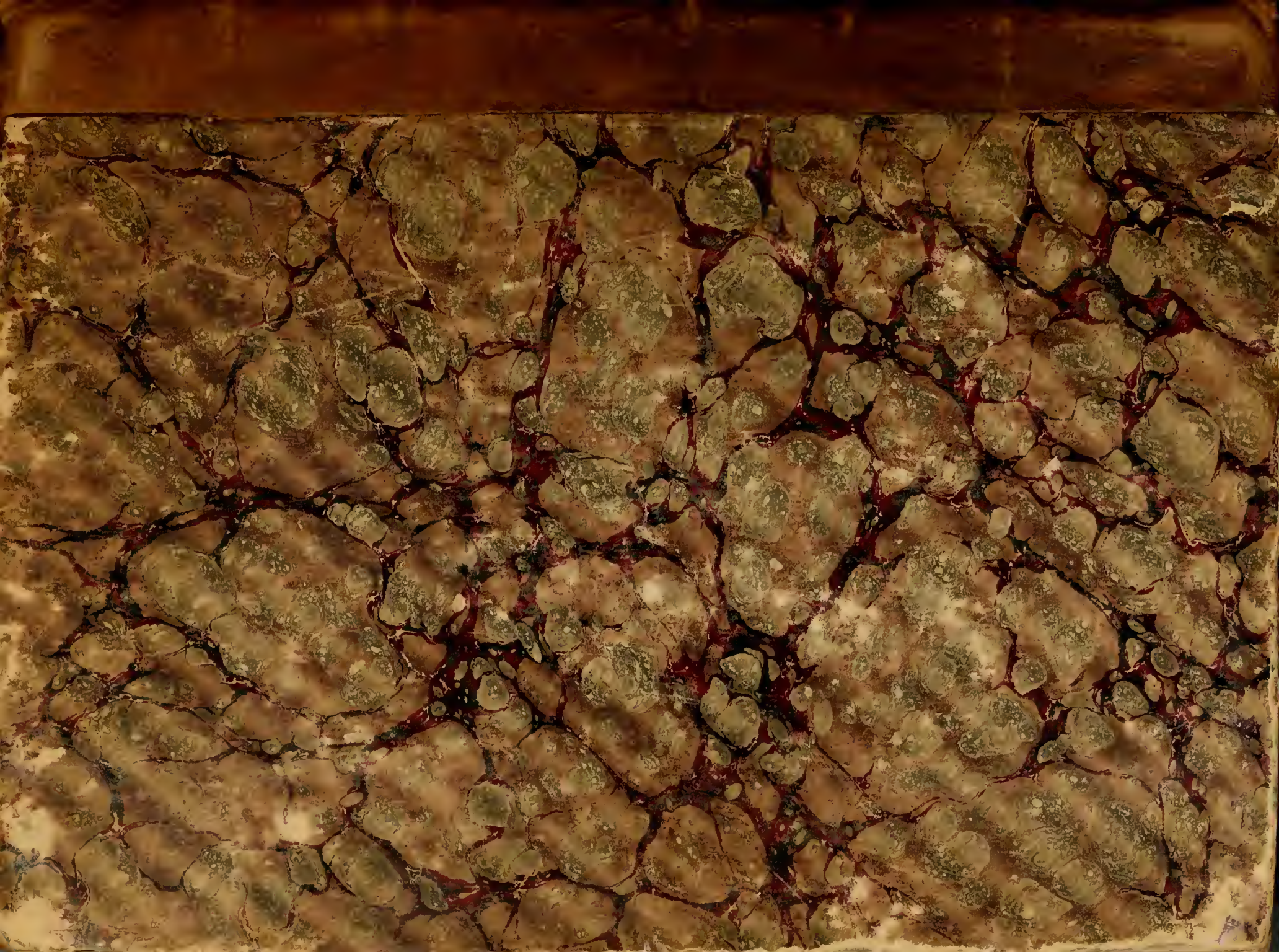
GETTY CENTER LIBRARY